Vanda Zaborskaitė

MAIRONIS

Antras leidimas

VAGA
VILNIUS
1987

BBK 83.3L1
Za21

Z $\frac{4603020102—172}{M852(08)—87}$ Neskelbta

Pratarmė

Maironio kūryba — viena iš pagrindinių gairių lietuvių literatūros istorijoje. Su jo vardu susijusi ištisa poetinės kultūros epocha.

Nuo poeto mirties jau praėjo ne vienas dešimtmetis. Laikas atrinko ir patikrino jo kūrybos vertybes, išaugusias ir susiformavusias gyvame istorijos procese, dažnai aštrioje literatūrinėje kovoje. Esmingiausioji jo kūrybos dalis įeina į nacionalinės mūsų kultūros lobyną, bet ne vienas Maironio raštų puslapis yra tarnavęs ir konservatyvių, net reakcinių visuomenės jėgų naudai. Aukšto dvasininko, susijusio su turtėjančia lietuvių buržuazija, padėtis negalėjo nepalikti žymės jo ideologijoje, veikloje ir kūryboje.

Maironis patraukė kritikos dėmesį dar XIX a. pabaigoje, pasirodžius jo pirmosioms knygoms. Nuo to laiko apie jo kūrybą parašyta daugybė recenzijų, straipsnių ir tyrinėjimų. Specialiai išskirtini keli autoriai ir veikalai.

Gausi biografinė medžiaga yra surinkta ir paskelbta J. Tumo monografijoje „Jonas Maironis-Mačiulis" (1924); ji šiandien yra pagrindinis biografinių žinių šaltinis, ypač apie ankstyvąjį poeto gyvenimo laikotarpį.

Didelę reikšmę turi V. Mykolaičio-Putino darbai: skyrius apie Maironį „Naujojoje lietuvių literatūroje" (1936), straipsnis „Visuomeninis Maironio kūrybos pagrindas" (1932), straipsniai apie Maironį, parašyti jau tarybinės santvarkos metais. Kiekvienas, kam tie darbai žinomi, matys, kaip daug iš jų yra pasisėmusi šios knygos autorė. Be labai tikslių veikalų charakteristikų, juose pažymėtini du dalykai, turį didžiausios reikšmės Maironio kūrybai suprasti. Visų pirma V. Mykolaitis-Putinas giliai ir tiksliai suvokė bei suformulavo pačią Maironio meninės individualybės esmę, apibūdindamas pagrindinius jo pasaulėjautos ir stiliaus bruožus. Antra — jis pirmasis ėmė kalbėti apie Maironio kūrybos raidą, išskirdamas du pagrindinius jos laikotarpius, nurodydamas, kad jų riba yra 1905 metai, ir aiškindamas šią raidą visuomeninio gyvenimo pakitimais. Šie V. My-

kolaičio-Putino teiginiai yra esminės reikšmės atrama, toliau tiriant Maironio kūrybą.

Tarybinės santvarkos metais atliktas didelis darbas pervertinant Maironio literatūrinį palikimą, nustatant jo vietą lietuvių literatūros raidoje. Pagrindinis vaidmuo čia priklauso akad. K. Korsako redaguotai „Lietuvių literatūros istorijai". Maironio kūrybai — tiek bendrai jos charakteristikai, tiek specialioms problemoms — skirti A. Venclovos įvadiniai straipsniai „Pavasario Balsams", Maironio rimo tyrinėjimai, L. Gineičio įvadas Maironio raštų dvitomiui, J. Girdzijausko išsamus darbas apie Maironio eilėdarą ir kt.

Tačiau monografinio tyrinėjimo Maironis dar nėra susilaukęs. Nenušviesta daugelis jo biografijos momentų, nėra išsamios jo kūrybos analizės. Tad šio darbo tikslas yra bent iš dalies užpildyti šią spragą.

Suprantama, kad jame lieka neišspręstų problemų, reikalaujančių naujų specialių studijų. Maironio ryšiai su lietuvių literatūros procesu yra tiek gilūs ir įvairūs, o jo paties kūryba tokia reikšminga, kad tyrinėtojas lituanistas gali čia rasti dar apsčiai medžiagos ieškojimams ir atradimams.

I. KŪRYBINIŲ GALIŲ BRENDIMAS

1. VAIKYSTĖ

Gimtoji poeto žemė —„Dubysos atkrančiai žali"— yra senų istorinių tradicijų kraštas. Į padubysio slėnius, miškus ir kalvas, kaip teigia legenda, atvykęs kadaise lietuvių protėvis Palemonas su penkiais šimtais Romos didikų. Betygalos apylinkėse rusenęs ir užgesęs paskutiniojo krivių krivaičio Gintauto aukuras... Dokumentai mini Dubysos paupio sritis nuo XIII amžiaus: čia vyko atkakliausios lietuvių kovos su kryžiuočiais. Šitoji tad žemė davė lietuvių tautai poetą, kuris taip ilgesingai troško „prikelti nors vieną senelį iš kapų milžinų ir išgirsti nors vieną, bet gyvą žodelį iš senųjų laikų". Legendinė ir herojiška praeitis jau seniai miegojo piliakalniuose, bet ji nebuvo mirusi: senkapių radiniai, pasakos ir padavimai siejo ją su dabartimi, bylodami apie neužtvenkiamą istorijos srautą.

Poeto tėvai, seneliai ir proseneliai buvo Betygalos apylinkių gyventojai, vadinamieji „karališkieji" valstiečiai. Nežinia tuo tarpu, kur gyveno poeto prosenelis Juozapas Mačiulis. Reikia manyti, kad jis kaip ir jo vaikai buvo valstybinio Maksvitų dvaro valstietis, turėjęs ūkį Didžkaimyje, kurį paveldėjo jo vyresnysis sūnus Kasparas Mačiulis, gimęs apie 1790 m. Čia jį gyvenant rodo 1851—1855 metų inventoriai.[1] Jaunesnysis sūnus, Adomas Mačiulis, poeto senelis, gimęs apie 1800 m., tų pačių inventorių žiniomis, gyveno Steponkaimyje[2], kuris vėliau atiteko kaip dalis poeto tėvo Aleksandro Mačiulio seseriai[3], ištekėjusiai, rodos, už Jono Lukmino.[4] 1851 m.

---

[1] CVIA, F 525, ap. 2, b. 1170, l. 20; b. 1169, l. 42.

[2] CVIA, F 525, ap. 2, b. 1170, l. 24; b. 1169, l. 48.

[3] *Tumas J.* Apžvalgos grupė. Jonas Maironis-Mačiulis: Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas.— K.; Marijampolė, 1924.— P. 10.

[4] CVIA, F 525, ap. 2, b. 1169, l. 48.— 1851 m. Maksvitų inventoriuje įrašyta Steponkaimio šeimininko Adomo Mačiulio pavardė vėliau išbraukta ir pieštuku įrašytas Jonas Lukminas.

sudarytuose Maksvitų dvaro planuose Bernotų viensėdis (застенок), poeto tėviškė, figūruoja kaip atsarginė žemė, ateityje priskirsima valstiečiams.[5] Tik, matyt, vėliau pieštuku čia įrašyta Aleksandro Mačiulio pavardė. Šią žemę (1,76 dešimtinių sodybinės, 12 dešimt. ariamos ir 8 dešimt. pievų) jis turbūt oficialiai gavo po 1851—1855 liustracijos. Bet 1855 m. inventoriuje, valstiečių šeimų sąraše, jis neprirašytas nė prie savo tėvo Adomo Mačiulio šeimos. Matyt, Aleksandras tuo metu gyveno kažkur už Maksvitų dvaro ribų, galbūt dirbdamas ūkvedžiu kuriame nors iš privačių apylinkės dvarų, nes tėvo ūkyje, Steponkaimyje, šeima ir taip jau buvo didelė: be paties šeimininko Adomo Mačiulio, jo žmonos Petronėlės (49 metų), sūnaus Jono (15 metų) ir dukterų Teofilės (20 metų) ir Marijonos (18 metų), čia gyveno dar du pusbroliai: Motiejus (22 metų) ir Vincentas (30 metų) bei jų motina Elena (51 metų). Nors ūkis, palyginti su kitais Maksvitų valstiečiais, buvo vienas iš stipresnių (21,3 dešimt.— truputį daugiau negu valakas — žemės, 6 arkliai, 6 jaučiai, 5 karvės, 12 avių ir ožkų, 4 kiaulės, 6 bičių aviliai[6]), bet iniciatyvos ir energijos kupinas Aleksandras Mačiulis ieškojo, matyt, dirvos platesnei veiklai, didesnių galimybių praturtėti.

1855 m. inventoriuje neįrašyta nė poeto motina Šimkaičių Kurmauskaitė Ona: matyt, ir ji kur nors tarnavo ar gal jau buvo ištekėjusi už Al. Mačiulio ir gyveno su juo už dvaro ribų — reikia tikėtis, jog kada nors laimingas atsitiktinumas leis patikslinti poeto tėvų gyvenimo aplinkybes.

Tuo tarpu tegalime pasakyti, kad poeto motinos šeima nuo seno gyveno Šimkaičiuose, priklausiusiuose iki XIX a. pradžios Betygalos altarijos dvarui, vėliau kartu su Betygalos bažnytiniu dvaru prijungtam prie Maksvitų valstybinio dvaro. 1855 m. inventorius rodo, kad iš tėvo Kazimiero Kurmausko (kai kur rašoma ne Kurmauskas, o Kurnius), poeto senelio (iš motinos pusės), paveldėtame ūkyje tuo metu gyveno trys broliai su šeimomis: Mykolas (40 metų), Adomas (49 metų) ir Tadas (33 metų).[7] Šimkaičių Kurmauskų ūkis buvo silpnesnis negu Ado-

mo Mačiulio — jie turėjo mažiau dirbamos žemės, kone per pusę mažiau gyvulių.[8]

Aleksandras Mačiulis vedė Oną Kurmauskaitę Betygalos klebono Šrederso patartas.[9] Bet ir taip Mačiulių ir Kurmauskų šeimos nuo seno artimai bendravo. Betygalos bažnyčios metrikų knygų tėra išlikę fragmentai, bet iš jų matyti, kad, pavyzdžiui, 1802.01.19 Juozapas Maciulevičius (Mačiulis) krikštijo Kazimiero Kurmausko iš Šimkaičių sūnų Adomą[10], o ir vėliau šių šeimų nariai yra ėję vieni pas kitus į kūmus. Pranciškus Kurmauskas buvo ir poeto krikštatėvis.[11]

Bernotai po baudžiavos panaikinimo priklausė Betygalos valsčiui, priskirtam prie 1843 m. sudarytos Kauno apskrities. Tačiau Betygala, būdama visai netoli Dubysos, sudariusios Raseinių apskrities ribą, daugiau buvo susijusi su Raseiniais, istorinės ir etnografinės Žemaitijos miestu. O Žemaitija nuo seno buvo užėmusi išskirtinę vietą tiek ekonominiu, tiek ir kultūriniu požiūriu tarp kitų Lietuvos sričių: čia sparčiau vystėsi kapitalistiniai santykiai, čia susidarė palankesnės sąlygos švietimui, čia telkėsi gausesnės lietuvių inteligentijos pajėgos. Dar feodalinių santykių gelmėje prasidėjęs valstiečių skaidymasis intensyviai vyko ir toliau, išsiskiriant labiausiai pasiturinčiam sluoksniui.

Jam tad ir priklausė Aleksandras Mačiulis. Gaudamas dar baudžiavos laikais Bernotus — tarp privataus dvaro žemių išsklaidytų rėžių valaką,— jis jau, matyt, buvo turtingas žmogus. Atsiėmęs turbūt pinigais savo dalį iš tėviškės, kurią valdė, atrodo, iki ištekant seseriai, užsidirbęs dar ūkvedžiaudamas ar kokiais kitais būdais, jis jau skolina pinigų net apylinkės dvarininkams. Apie 1860 m. jam už skolas perleidžia 3—4 metams Pasandravį Astrauskai, seni šio dvaro paveldėtojai.[12] Palikęs

---

[5—8] Ten pat, l. 53; b. 1170, l. 24; b. 1170, l. 25.

[9] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 10.

[10] CVIA, F 669, ap. 1, b. 323, l. 2—3.

[11] CVA, F 208 — S, ap. 1, b. 170, l. 557.— Poeto gimimo metrikų nuorašas.

[12] VUB, D 515, l. 155—157.— S. Paškevičienės laiškas K. Skirmuntaitei.

Bernotuose šeimininkauti giminaitę Palkevičienę, jis pats nusikelia į Pasandravį su didžiuma inventoriaus, „stato ten devynis jungus, devynis artojus, gano savo gyvulius gerose dvaro ganyklose, ūkininkauja, pačius dvarininkus laikydamas savo įnamiais dalyje dvaro rūmų".[13]

Čia, Pasandravyje, 1862 m. lapkričio 2 d. ir gimė būsimasis poetas Jonas Mačiulis-Maironis. Gimė jis didelių socialinių ir politinių sukrėtimų epochoje, savo kilme susijęs su ta lietuvių valstietijos dalimi, kuri baudžiavos ir pirmųjų poreforminių dešimtmečių laikotarpiu buvo ekonominio ir kultūrinio progreso nešėja[14], nors, carinės Rusijos vystymosi prieštaringumų sąlygojamas, jos revoliucionizuojantis vaidmuo visuomeninių santykių raidoje ir nebuvo didelis.[15] Baudžiavą panaikinus, ir šiai pasiturinčios valstietijos daliai atsivėrė tolesnio ekonominio stiprėjimo perspektyvos,— ilgainiui ir Bernotų savininko ūkis padidėjo dvigubai.[16]

1863 m. sukilimas nepatraukė visos valstiečių masės. Nesidėjo į jį nė Aleksandras Mačiulis, nors išlikti visai neutralus šiame ginkluotame sambrūzdyje neįstengė.[17] Sukilimas taip smarkiai sukrėtė visą kraštą, kad nuošaly laikytis buvo neįmanoma — kiekvienas turėjo tapti tų didžiųjų istorinių įvykių dalyviu — net mažajam, vos vienerių metų, Jonukui Pasandravio dvarininkaitės pasiuvo keturkampę kepuraitę —„konfederatką"— pritarimo sukilimui ženklą.

Iš auklės Onos Palkevičiūtės pasakojimų Vaižgantas taip atkuria vieną tų laikų scenelę:

„Nešiojusi Onytė savo Joniuką konfederatą. Štai ir insurgentai, lenkai, ne čionykščiai. Jų tik keletas. Nušvito jiems veidai. Atsiminė nabagai paliktąsias savo šeimynas, mažučius savo kūdikius, kurių jauste jautė nebepamatysią, krisią nelygioje kovoje su reguliaria armija ar sugaudyti atsidursią kalėjimuose ir Siberijoje. Ištiesė rankas į metinį berniūkštį. Duokš, sako, pajodinsime arklyje. Auklė Ona nė iš tolo. Potam da, sako, nu-

---

[13] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 10.

[14] *Leninas V.* Pilnas raštų rinkinys.— T. 1.— P. 108—109 ir kt.

[15] *Leninas V.* Pilnas raštų rinkinys.— T. 7.— P. 174—175.

[16] MMb.

sinešite. Tai štai, sako, tu mano arklį laikykis, o aš su tavo vaikeliu pažaisiu. Ne, sako, man tavo arklys Joniuko neatstos. Vis dėlto sulygo: Onutė Joniuką padavė raiteliui; Joniukas, kaip paprastai kūdikiai kad visko stverias, tuoj nusitvėrė raitelio laikomų kamanų pavadį ir abudu nujojo „do powstania". Kiek buvo džiaugsmo sukilėliams!"[18]

Ir Pasandravį, ir Bernotus, kur sukilėliai lankydavosi, įtarinėjo ir krėtė caro kariuomenė. Įsigalint reakcijai, jie tapo kruvinų dramų liudytojais. Nuo represijų nukentėjo pažįstami ir kaimynai.

Pagaliau ir pats Al. Mačiulis, apkaltintas teikęs paramą sukilėliams, atsidūrė kalėjime, ir jį tardė Kauno gubernatorius N. Muravjovas (Muravjovo „Koriko" sūnus). Tiesa, jam pavyko išsiteisinti[19], bet šio konflikto su carine valdžia įspūdis neišdilo: priešiškas požiūris į carizmą nuo šiol įsigali Mačiulių šeimoje, jo tvirtai laikomasi, jis sudarė tą politinę atmosferą, kuri gaubė būsimojo poeto vaikystę.

Svarbus veiksnys, formavęs Mačiulių šeimos politinį nusistatymą, taip pat ir kultūrines aspiracijas, buvo M. Valančiaus poveikis. Mačiuliai jį patyrė ne tiktai ta forma, kaip visa ano meto Žemaitijos valstiečių masė, kuriai šio vyskupo autoritetas buvo labai didelis, bet ir dėl asmeninių kontaktų: Al. Mačiulis gerai pasižino su M. Valančium[20], nuvažiavęs į Kauną, visada jį aplankydavo. Buvo pas vyskupą nuvežęs ir savo dar visai mažą Joniuką. Spalvingai tą epizodą papasakoja Vaižgantas, pasiremdamas vėlgi poeto auklės atsiminimais.

[17–20] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 11—14, 12—13, 8, 23. Kur ir kada ši pažintis užsimezgė, sunku dabar pasakyti, bet progų tam galėjo atsirasti įvairiausių. Galėjo Al. Mačiulis sutikti vyskupą kuriame nors iš dvarų arba Betygalos klebonijoje, kuriai jis, bent jau per žmoną, buvo artimas žmogus (Onos Kurmauskaitės tėvas buvo Betygalos bažnyčios maršalka). Galėjo kartais ta pažintis būti ir žymiai senesnė, siekianti gal net poeto senelio laikus: apie 1820—1830 metus Betygalos parapijoje (Milošaičiuose) kunigavo ir kurį laiką buvo Betygalos bažnyčios administratorium Valančiaus dėdė, taip pat Motiejus Valančius, pas kurį būsimasis vyskupas apsilankydavo.— *Dobszewicz T.* Wspomnienia z czasów, które przeżyłem.— Kraków, 1883.— P. 168.

Mačiulių šeimos politinę atmosferą M. Valančius bus paveikęs visų pirma požiūriu į caro valdžią. Tas požiūris, kaip žinoma, nebuvo vienareikšmis: vyskupas oficialiuose pareiškimuose yra pasmerkęs 1863 m. sukilimą. Bet, antra vertus, jo plačiai varomas nelegalus lietuviškų knygų spausdinimas, net jo religinės veiklos pobūdis ir turinys, visa jo laikysena neleido užgesti carizmo valdininkų įtarimui, kad M. Valančius — tai opozicinių nusiteikimų krašte skatintojas, palaikąs „viešą ir slaptą, atkaklų priešinimąsi"[21] visiems caro valdžios įsakymams.

M. Valančiaus neigiamas požiūris bent jau į carizmo varomą rusifikaciją ir ypač krašto pravoslavinimą buvo aiškus kiekvienam, turėjusiam su juo šiokį ar tokį kontaktą. Negalėjo šito nejausti nė Al. Mačiulis, kuris, kaip nurodo Vaižgantas, grįždavęs iš vyskupo pilnas įspūdžių, primokytas drąsiai ir kietai laikytis pasyviosios opozicijos carizmui.[22]

Visos tos nuotaikos, kalbos, įspūdžiai, lygiai kaip ir tragiškojo sukilimo vaizdų fragmentai, neįsirėžė vaiko atmintyje rišlia ir įprasminta forma — jie vėliau tešmėžavo sąmonėje padrikais, miglotais pavidalais.

Bet vis dėlto, kad ir nejučiomis, jie formavo būsimo poeto pažiūras, paliko gilią žymę visame jo mentalitete ir buvo vienas iš esminių idėjinio jo kūrybos pagrindo komponentų. Ilgainiui iš namų paveldėtos opozicinės nuotaikos, susipynusios su kitokiais stimulais, įgaus apibrėžtų politinių pažiūrų programą. Šitoji programa bus labai nuosaiki, tolima bet kokiam revoliucingumui, ji išreikš tik atsargią opoziciją nacionalinei carizmo politikai. Bet ji negalės apibūdinti poeto santykių su carizmu visumos: širdyje nuo pat vaikystės giliai tvyros priešiškumas jėgai, sugniuždžiusiai sukilimą, žiauriai engiančiai gimtąjį kraštą, „geležine ranka" spaudžiančiai artimuosius,— ir tas priešiškumas įsilies į dvasinio gyvenimo podirvį, iš kurio ilgainiui ištrykš drąsios ir maištingos kūrybos versmė.

Politinių nusiteikimų pradmenys tebuvo, aišku, tik vienas iš daugelio būsimojo poeto pasaulėžiūros ingredientų, kurių formavimąsi lėmė šeimos aplinkuma, daugiausia

---

[21] *Корнилов И.* Русское дело в Северно-Западном крае. — Спб., 1901.— С. 302—303, 332, 346.

sąlygojanti žmogaus charakterio, jo idėjinių simpatijų ir antipatijų kryptį — arba skatindama ir paremdama ją, arba sukeldama prieštaravimų dvasią, savo nepriimtinumu individui veikdama kaip faktorius, ugdantis psichologines bei idėjines vertybes, priešingas toms, kurios vyrauja šeimoje.

Būsimojo Maironio santykis su šeima buvo grynai pozityvus, dėl to čia susiklosčiusių ryšių, papročių, gyvenimo būdo skatinantis poveikis augančiam žmogui galėjo būti labai stiprus. Jo asmenybės brendimą lėmė valstietiška lietuviška Mačiulių šeimos buitis ir kultūra.

Tos kultūros pagrindą sudarė liaudinė tradicija. Nuo pat lopšio būsimasis poetas girdėjo turtingą ir raiškią kalbą, kuria išmoko tarti pirmuosius žodžius: tai buvo aukštaičių vakariečių-šiauriečių tarmė. Jį gaubė tautosakos grožio ir fantastikos stichija. Tačiau ji turbūt nebuvo, kaip to esame pratę laukti, labai artimai susijusi su motinos asmeniu, kuris veikiausiai dėl savo kuklumo, tylumo ar blankumo kažkaip neišryški poeto vaikystės paveiksle, iškylančiame mums iš negausių literatūroje užfiksuotų prisiminimų. Sako ją buvus atsidėjusią šeimininkę, ne per daug tesirūpinusią savo vaikais, pavedusią juos auginti auklėms giminaitėms.[23]

Savo auklę — Oną Palkevičiūtę — Jonukas labai mylėjo. Tai buvo gyva, energinga mergina, dainininkė ir pasakotoja[24], pirmoji jo skaitymo mokytoja. Ji Mačiuliuose „paprastu lietuviams būdu įtaisė pirmąją namų „mokyklą": sėdi sau už ratelio, verpia ar ką kita daro, o šalia jos Jonukas nekantriai discipulka kiaurai bado nepasiduodančias įsidėmėti raides..."[25]

Bet ryškiausia figūra Mačiulių namuose buvo tėvas — veiklus ir energingas. Jis lėmė šeimos buities charakterį — būdingos ano meto pasiturinčio valstiečio buities, kur pynėsi ir konservatyvios gyvenimo formos, ir naujų, kapitalistinių santykių pagimdyti reiškiniai. Viena kita šios buities detalė iškyla, papasakota senelio Prano Uniko, gimusio 1863 m., tad beveik Maironio vienmečio, ganiu-

---

[22-23] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 20, 11.

[24] MMb, l. 4.

[25] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 21.

sio Bernotuose bandą. Jo atmintyje užsiliko padriki Bernotų ir jų šeimininko bruožai, susiję su kasdienine samdinio buitimi, dažnai dar išlaikiusia patriarchalinį pobūdį. Nedaug šių bruožų, bet ir viena kita nerišli smulkmena padeda vaizduotei atkurti kasdieninį Bernotų gyvenimą.

Pranas Unikas prisimena, kad arklių Mačiulis laikydavęs nedaug — dvejetą ar trejetą: didesnę ūkio darbų dalį atlikdavę du jaučių jungu. Melžiamų karvių būdavę 8—9. Valgyti darbininkams duodavę gerai, tačiau darbo visiems užtekdavę. Ir pats šeimininkas būdavęs labai darbštus, mažai temiegodavęs. Reikėdavę ne tik visus javus iškulti spragilais, bet ir į malūną Mačiulis grūdų neveždavęs. Jis savo namuose turėjęs įtaisęs dvejas girnas, kurias bernai per žiemą sukdavę. Tuo laiku jis pats siūdavęs nagines ar joms sukdavęs šniūrelius. Su naginėmis į bažnyčią eidavę ir jo paties vaikai; tik prie miestelio persiaudavę bateliais. Tų pačių metų derliaus javų jis niekada neparduodavęs. Užtat, kai kartą Mačiulio amžiuje pasitaikęs badmetis, jis ne tik sušelpęs savo kaimynus, bet nemaža grūdų pardavęs miestui ir už tai paėmęs gražaus pinigo.

Savo įgytą turtą Mačiulis stropiai saugojęs. Kad jo arklių ir raguočių kas neišvogtų, jis pats ir bernai miegodavę ant tvartų. Prie savęs pasidėdavę baslius, apkaustytus geležimi. Naktį, pradėjus šunims loti, jie, apsiginklavę tais basliais, išeidavę žiūrėti, kokie neprašyti svečiai lankosi ūkyje. Šiaip jis nė su kuo nesibardavęs, nesipykdavęs.[26] Al. Mačiulis buvęs praktinės veiklos žmogus, kietai saugojęs savo naudą. „Apgausi šunį, bet ne Mačiulį",— sakydavę betygališkiai.[27] Bet šiaip jis mėgęs ir mokėjęs bendrauti su žmonėmis, turėjęs įgimtų organizacinių ir diplomatinių sugebėjimų, išvedusių jį iš siauros, uždaros ano meto valstiečio buities. Jis garsėjęs įgimtu protu, nusimanęs ūkio dalykuose[28], mokėjęs skiepyti medelius, buvęs prityręs bitininkas.[29] Apsukrus

---

[26] *Vilainis A.* Atgimimo dainiaus Maironio tėviškėje // Ateitis.— 1943.— Nr. 184.— P. 3—4.

[27] NM, l. 30.

[28] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 9.

[29] MMb, l. 1.

ir sumanus valstietis pageidaujamas ir gretimuose dvaruose: „Vieni kviečia per pokylius pašeimininkauti, kiti sėjos laiku, kiti — nuvažiuoti ūkio ar komercijos reikalais net į Krokuvą."[30] Jis turėjęs pažinčių su Raseinių valdininkais, jiems padedant, vaduodavęs jaunikaičius rekrūtus nuo karo tarnybos — tais reikalais važinėdavęs ir į Kauną.[31] Bet nesvetimi jam buvę ir meniniai polinkiai bei prašmatni fantazija: jis turėjęs gerą balsą, buvęs garsus dainininkas.[32] Visos apylinkės nuostabą keldavęs dresuotas arklys, kurį Mačiulis išmokęs šokti.[33]

Jau žymiai vėliau dominuojančius tėvo būdo bruožus galėsime atsekti sūnaus charakteryje — ypač dėstant akademijoje, rektoriaujant Kauno seminarijoje, kur taip akivaizdžiai reikšis diplomatiniai bei organizaciniai sugebėjimai, suteikdami jo asmeniui ne visados, deja, simpatingų bruožų, atskleisdami jo prieštaringą veiklą, kur taip keistai susipynė gyvenimiškoji ir kūrybinė meninė plotmės. Bet, antra vertus, tėvo charakterio struktūra atsilieps ir jo kūrybinėje individualybėje ryškiomis valingumo ir energijos apraiškomis.

Mačiulių šeima nebuvo užsisklendusi tik siauroje patriarchalinėje valstiečių buityje, jos kultūrinis akiratis nesibaigė su tradicine liaudies kultūra. Ji priklausė tam šviesiausiam ano meto valstietijos sluoksniui, kuriame gyvo atgarsio rasdavo anų laikų lietuvių literatūra. Tėvas buvo raštingas žmogus, mokė vaikus rašto nuo pat mažumės — ne tik Jonuką, bet ir visas tris dukteris: Prancišką, Marcelę ir Kotryną.

Knyga nebuvo retas svečias Mačiulių namuose. Važinėdamas su reikalais į Kauną, tėvas jų parveždavo. Lankydavosi jų namuose ir motinos pusbrolis Jonas Vaičius — knygnešys.[34] O ir iš viso knygų gauti nebuvo sunku, nes per Raseinius anuomet ėjo visa kontrabanda iš Prūsų.[35] Lietuviškų knygų tiražai jau buvo palyginti ne-

---

[30] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 9.

[31–32] MMb, l. 1.

[33] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 9.

[34] MMb, l. 7.

[35] *Biržiška V.* Vyskupo M. Valančiaus bylos // Mūsų senovė.— 1921.— Kn. 1.— P. 17.

maži: Zavadskis 1865 m. bylos metu prisipažino, jog kantičkų jis parduodąs per metus po 2000 egz., o kitų žemaitiškų knygų spausdinama po 19 ir 30 tūkst. egzempliorių.[36]

Nežinia, kokių lietuviškų knygų bus buvę anuomet Mačiulių namuose — apie tai galima tik spėlioti. Bet reikia manyti, kad, be religinio turinio knygelių, ten būta ir kitokios literatūros: liaudžiai skirtų ar jai prieinamų knygų tuomet pasirodydavo ne taip jau maža. Nėra abejonės, kad Mačiuliai turėjo ir pagarbiai saugojo M. Valančiaus knygas. Vienoje iš jų — „Palangos Juzėje" — net paminėtas pats Aleksandras Mačiulis.[37]

Sunku įsivaizduoti, kad Mačiulių namų bibliotekėlėje nebūtų buvę ir M. Valančiaus bendradarbių bei kitų ano meto autorių pagamintų knygelių: „Aplankymo seniuko", „Šiauléniškio senelio", „Kvestoriaus", „Jono Išmislo-čiaus" — didaktinės literatūros, skleidusios religinę konservatyvią ideologiją, bet drauge ir skiepijusios pirmuosius švietimo daigus, pratinusios liaudį į knygą, spausdintą žodį.[38] Galimas daiktas, kad čia užklysdavo ir kas nors iš S. Daukanto darbų — gal „Dainės Žemaičių", „Pasakos Fedro", o gal net ir „Būdas". Gal pasitaikė ir Aleknavičiaus „Pasakos, pritikimai", o gal kartais ir A. Strazdo „Giesmės svietiškos ir šventos", S. Stanevičiaus „Dainos Žemaičių". Dar būsimo poeto vaikystės metais turėjo namie atsirasti seni Ivinskio „Metskaitliai". O ten buvo įdėta ir tautosakos, ir žinių iš Lietuvos istorijos, ten išspausdintas „Anykščių Šilelis".

Tegul visa tai tėra spėliojimai, bet neabejotina, kad šeimoje būta sąmoningo požiūrio į savo nacionalinę kultūrą: čia buvo aišku, kad žodinė liaudies kūryba yra vertybė, kurią net pats vyskupas brangina, užrašinėja; turėta bent elementariausio supratimo apie Lietuvos isto-

---

[36] *Корнилов И.* Русское дело... — С. 365.

[37] „Juzė Viskantas, šaunusis siuvėjas, taip pasakoja apie savo slapstymąsi nuo sukilėlius persekiojančių caro kareivių: „Tytuvėnų miškuose mūsiesiems su maskoliais kariaujant ir audrą verčiant, aš pašmurkšt pakrypau į Betygalos parapiją, į Bernotų sodžių, kame pas Aleksių Mačiulį darbavaus. Tas išmintingas žmogus pats mane slėpė." — *Valančius M.* Palangos Juzė.— V., 1947.— P. 94.

[38] Lietuvių literatūros istorija.— V., 1957.— T. 1.— P. 505.

riją. Pagarba knygai, spausdintam žodžiui, švietimui sudarė esminį šios šeimos mentaliteto bruožą. Ji dalyvavo tame nacionalinės kultūros gyvenime, kuris, tegul dar ir labai lėtai, labai nedrąsiai, itin paprastomis ir kukliomis formomis, bet vis dėlto sroveno nenutrūkstama tėkme, sudarydamas liaudies kultūros pagrindu kuriamą aukštesnę pakopą, būtiną prielaidą toliau nacionalinei kultūrai vystytis ir tarpti.

Tų nacionalinės liaudies kultūros aspiracijų nežlugdė nė santykiai su kaimynais dvarininkais. Mačiuliai materialiniu atžvilgiu nuo dvaro nebuvo priklausomi — gal net priešingai: Al. Mačiulis, kad ir valstietis, bet turtingas ir savarankiškas, jautėsi pranašesnis už ekonomiškai smunkančius dvarininkus ir šlėktą. Prieš juos jis mėgdavo net pasipuikuoti savo valstietiškumu. Jau minėtasis Pranas Unikas prisimena būdingą detalę: dvarininkus Mačiulis maloniai priimdavęs, juos vaišindavęs, tačiau tada jis apsivilkdavęs paprastus kailinukus, nors turėdavęs ir ištaigingesnių rūbų. Tad savo menkavertiškumo jausmo, galėjusio kilti luominės diskriminacijos pagrindu, aišku, nebuvo.

Kitas dalykas, kad bendravimas su dvarininkais, tegul ir su gana smulkiais, galėjo veikti ir, be abejo, veikė neigiamai kita prasme: dilo ribų, svetimumo, priešiškumo valdančiai klasei suvokimas, vyko buitinis psichologinis susiliejimas su ta klase ir kartu nutolimas nuo vargingesniųjų valstiečių sluoksnių.

Tačiau žymesnės įtakos Mačiulių šeimos kultūrai kontaktai su dvaru nepadarė. Jų šeimos kalba buvo lietuvių: čia, kaip minėta, ir aukštesniosios lietuvių kultūros daigai buvo šaknis suleidę. Tiesa, Al. Mačiulis mokėjo lenkiškai, pamokė šios kalbos ir paaugančius savo vaikus, bet tik dėl to, kad ano meto sąlygomis tai buvo būtina, norint bendrauti su šviesuomene. Niekad tačiau neprarasta sąmoningo ryšio su savo tradicija ir kultūra.

Šitoji tad „tradicija ir kultūra" įspaudė tvirtas žymes besiformuojančioje vaiko pasaulėžiūroje. Vėliau gyvenimas daug ką stengsis formuoti ir keisti savaip, bet niekad nepajėgs išdildyti to, kas įsirėžė imlioje ir jautrioje aplinkos poveikiams vaikystės metų psichikoje.

O susidurti su priešingos linkmės veiksniais teko anksti — tik pradėjus lankyti valdinę mokyklą, kuri visomis jos dispozicijoje buvusiomis priemonėmis stengėsi skiepyti oficialiąją carinės imperijos ideologiją, griauti tai, kas vaikui buvo įdiegta lietuviškoje valstiečių šeimoje.

2. KAUNO GIMNAZIJOJE

Numalšinusi 1863 m. sukilimą, carinė vyriausybė priėjo išvadą, kad vien karinėmis bei administracinėmis represijomis nepaklusnaus krašto valdyti neįmanoma. Dėl to imtasi specialių kultūrinių priemonių[39] Šiaurės Vakarų kraštą įjungti į carinės Rusijos sudėtį. Šiam tikslui pirmiausia reikėjo Lietuvos gyventojų pagrindinę masę atriboti nuo lenkų šlėktos kultūrinės įtakos. Dar 1868 m. Vilniaus generalgubernatorius E. T. Baranovas teigė, kad Vilniaus universiteto ir jo įstaigų, nors jau ir nebeveikiančių, įtaka dar labai stipri. Ji sklindanti iš Mickevičiaus, Narbuto ir kitų lenkų mesianizmo atstovų ir agitatorių raštų.[40]

Kad situacija būtų sparčiai ir iš esmės pakeista, vyriausybė nutarė visų pirma paimti į savo rankas mokyklą ir ją paversti carinės patvaldystės ginklu, varant vietinių gyventojų nutautinimo akciją. „Švietimo klausimas,— rašė Vilniaus švietimo apygardos globėjas I. Kornilovas,— čia yra gyvybinis politinis klausimas, nuo kurio priklauso krašto ateitis."[41] Kadangi tarp dvarininkų lenkų kultūra buvo įsišaknijusi labai giliai, tai naujosios politikos objektu visų pirma tapo valstietija, kurios vaikai Lietuvos mokyklose sudarė žymų procentą.

Valstiečių buvo gausu ne tik pradžios, bet ir vidurinėse mokyklose, jie čia sudarė daugiau negu 25% visų mokinių. 1864.01.01 keturiose Kauno gubernijos gimnazijose mokėsi 820 mokinių, iš kurių 267 valstiečių vaikai.[42]

---

[39] *Корнилов И.* Общие замечания о положении учебно-воспитательного дела в Виленском учебном округе в 1867 г. — [Б. м. б. д.]. — С. 1.

[40] *Корнилов И.* Русское дело... — С. 180.

[41] *Корнилов И.* Общие замечания... — С. 6.

„Be abejo, Rusijoje nerastume nė vienos gubernijos, kurioje toks didelis valstiečių vaikų skaičius lankytų gimnazijas",— rašė minėtasis Kornilovas.[43]

Po sukilimo bendras mokinių skaičius Vilniaus apygardoje sumažėjo beveik pusiau, t. y. trimis aštuntadaliais.[44] Kauno gubernijoje tepaliktos dvi gimnazijos: Šiauliuose ir Kaune.[45]

Suprantama tad, jog paliktosios gimnazijos stengiamasi sutvarkyti taip, kad jos tikrai galėtų vykdyti vyriausybės iškeltus uždavinius. Tuoj po sukilimo visi mokytojai pakeičiami, paskiriant ištikimus carizmo politikai žmones. Peržiūrimi ir pakeičiami Vilniaus mokslo apygardos mokyklų bibliotekų fondai. 1867 m. apygardos globėjas I. Kornilovas šitaip suformulavo šios apygardos mokyklų uždavinius: „Be tikslų, kurie yra bendri visoms mokymo-auklėjimo įstaigoms, esminis Vilniaus mokslo apygardos uždavinys yra su dvasios pakilimu (с одушевлением) nuolatos kovoti visuomenės švietimo ir literatūros keliu su viskuo, kas priešiška Rusijos valstybei ir rusiškumui."[46]

Vienas iš pagrindinių židinių, skirtų carizmo politikos diegimui Lietuvoje, buvo tad ir Kauno gimnazija.

Senoji Kauno gimnazija (joje kurį laiką mokytojavo A. Mickevičius), artimai susijusi su Vilniaus universitetu, buvo uždaryta po 1831 m. sukilimo, ir Kaunas kurį laiką neturėjo aukštesnės mokyklos. 1843 m. pertvarkius administracinį krašto padalijimą ir įsteigus Kauno guberniją, 1843.10.20 Senato įsakymu į Kauną atkeliama gimnazija iš Kražių.

Iš pradžių gimnazija įsikūrė buvusiame jėzuitų vienuolyne, o 1860.03.20 buvo nutarta pastatyti jai naujas patalpas, į kurias ji persikėlė 1863 m.[47]

Gimnazija buvo palyginti gerai aprūpinta mokymo priemonėmis. Ji turėjo fizikos, mineralogijos ir gamtos mokslų kabinetus, mokymo priemonių geografijai ir istorijai, numizmatikos ir medalių rinkinį, daug įvairių miestų ir šiaip vietovių fotografijų. Ypač vertinga buvo

---

[42–44] *Корнилов И.* Русское дело... — С. 54, 161.

[45] Сборник постановлений по Министерству народного образования. — Спб., 1871. — Т. 4.

[46] *Корнилов И.* Общие замечания... — С. 20.

biblioteka, kurioje po visų valymų dar liko 11 703 tomai su 4727 knygų pavadinimais. Bibliotekoje buvo keletas inkunabulų.[48] Į šią biblioteką buvo perduotos knygos iš uždarytų Kėdainių ir Panevėžio gimnazijų. Be fundamentalios bibliotekos, buvo ir mokinių biblioteka.[49]

Dauguma gimnazijos mokytojų buvo įvairių Rusijos universitetų auklėtiniai. Nerusai (daugiausia vokiečiai) tedėstė užsienio ir senąsias kalbas. Apskritai, matyt, tai buvo carizmui visiškai ištikimi žmonės. 1873 m. čia dirbo keli asmenys, apdovanoti ordinais už 1863—1864 metų sukilimo malšinimą.[50] Kai kurie Kauno gimnazijos mokytojai su ypatingu entuziazmu prisidėjo prie lietuviškų knygų rusiškomis raidėmis gaminimo.[51]

Kauno gimnazijos mokinių sudėtis socialiniu atžvilgiu žymiai skyrėsi nuo kitų Lietuvos vidurinių mokyklų: valstiečių skaičius buvo čia daug mažesnis negu kitur.[52]

[47—48] Памятная книжка Ковенской губернии на 1875 г. — 1874. — С. 224.

[49] Циркуляры по Виленскому учебному округу.— 1875. — № 6.— С. 275—276.

[50] Памятная книжка Ковенской губернии на 1873 г. — 1872. — С. 45.

[51] *Корнилов И.* Русское дело... — С. 255.

[52] 1864.01.01 duomenimis tas santykis atrodė šitaip (pagal *Корнилов И.* Русское дело...— С. 54):

Panevėžio	gimn.	bendras	mokinių	skaičius	192,	jų tarpe valstiečių	108
Šiaulių	„	„	„	„	196	„ „	73
Kėdainių	„	„	„	„	138	„ „	49
Kauno	„	„	„	„	209	„ „	4

Labai žemas valstiečių procentas Kauno gimnazijoje išlieka ir toliau. Statistikos duomenys šiuo atveju turbūt teisingai atspindi faktinąją padėtį, nes slėpti savo valstietiškos kilmės nebuvo pagrindo: valstiečiai, kaip jau anksčiau minėta, buvo Lietuvoje proteguojami prieš dvarininkus — bajorus. Suvaržymai šiuo atžvilgiu pasireiškė vėliau — devintajame dešimtmetyje. 1876 ir 1877 metų duomenimis Kauno gimnazijos mokinių sudėtis pagal luomus atrodo šitaip (iš Памятная книжка Ковенской губернии на 1877 и на 1878 годы):

	1877	1878
Dvarininkų ir valdininkų	263	249
Dvasininkų	18	17
Miestelėnų	173	227
Valstiečių	19	15
Kitų luomų	19	—

Į tokią tad aplinkumą — svetimą tiek socialiniu, tiek ir kultūriniu atžvilgiu — pateko Mačiulių Jonukas.

Kauno gimnaziją tėvai pasirinko, matyt, dėl to, kad Šiauliai buvo sunkiau pasiekiami. Į Kauną važiuodavo arkliais iki Vilkijos, o toliau — garlaiviu. Užtat mokestis už mokslą Kauno gimnazijoje buvo didesnis negu Šiaulių: 1874 m. Kauno parengiamojoje klasėje reikėjo mokėti per metus po 30 rb., kitose klasėse — po 40 rb.[53], o Šiauliuose tuo pačiu metu — parengiamojoje klasėje 24 rb., kitose — 30 rb.[54]

Prieš stodamas į gimnaziją, Jonukas bene pusmetį mokėsi valdinėje mokykloje[55], greičiausiai Betygaloje, kur jis galėjo gyventi pas motinos gimines. Paskui jį per vasarą mokė vienas iš Pasandravio Astrauskų. Suprantama, kad pasiruošimas egzaminams buvo menkas. Vaiką priėmė į parengiamąją klasę (1873 m.) gal tik todėl, kad tuo metu buvo tendencija priimti daugiau valstiečių vaikų, kurie, kaip tikėtasi, lengviau pasiduos oficialiai carinei ideologijai ir sudarys atsvarą iš bajorų kilusiesiems.

Tėvai apgyvendino jį Betygalos apylinkės bajoro našlės Juzefos Nešukotienės bendrabutyje.[56] Pradžioje mokslas Jonui sekėsi menkai: rusiškai jis nemokėjo, tad, anot Vaižganto, „nieko nesuprato, nieko nenuvokė" ir liko toje pačioje parengiamoje klasėje antriems metams. Užtat paskum jis jau visą laiką mokėsi gerai ir sklandžiai

---

Kauno gubernijos valstiečiai veždavo savo vaikus į Šiaulių gimnaziją, kur valstiečių procentas iš tikrųjų buvo žymiai didesnis, arba į Mintaują ir Liepoją.

Mokinių sudėtis pagal tautybes ataskaitose paprastai nenurodoma. Tik Kauno gimnazijos direktoriaus 1874 m. ataskaitoje (Циркуляры по Виленскому учебному округу.— 1875.— № 6.— С. 252) duodamos tokios žinios: rusų 124, lenkų 163, žydų 143, vokiečių 16, totorių 2. 1875 m. ataskaitoje minima, kad „yra ir lietuvių", nenurodant skaičiaus (Там же.— 1876.— № 4.— С. 119).

[53–54] Циркуляры по Виленскому учебному округу. — 1874. — № 5. — С. 178; № 8. — С. 430.

[55] Vaižgantas nurodo, kad Mačiulių Jonas tepabuvęs liaudies mokykloje pusę metų (*Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 23). Pats poetas sakosi mokęsis metus (CVA, R—557, ap. 1, b. 444. Autobiografija.— „Labai mažai per vienus metus pramokęs rusiškos kalbos pas liaudies mokytoją rusą...").

[56] MMb, l. 5.

žengė iš klasės į klasę. Dar parengiamojoje klasėje jis išsiskyrė matematiniais sugebėjimais, matyt, paveldėtais iš tėvo. Užtat jį mėgęs mokytojas G. Izmailovas lemdavęs Mačiuliui aukštą karjerą: „Tot vysoko pojdiot."[57] Tačiau nepaisant tiek gero mokymosi, tiek ir išorinio sutapimo su mokyklos tvarka bei dvasia, oficialiai skiepijamoji ideologija liko vis dėlto svetima — per daug stipriai veikė šeimoje įdiegti ideologiniai pradai, visa šeimos, namų tradicija. Ta pačia linkme veikė ir artimiausieji draugai — ypač Antanas Vytartas, su kuriuo santykiai buvo itin nuoširdūs: jiedu Kaune gyveno viename bute, o atostogų metu „tai Jonas viešėjo Vytartuose, tai Antanas Mačiuliuose"[58].

Nėra išlikusios jokios tiesioginės medžiagos, kuri praskleistų anų dar pusiau vaikiškų metų gyvenimą. Tiesa, yra Antano Vytarto autobiografija, bet ji rašyta jau senatvėje, gydantis psichiatrinėje ligoninėje, liguistai egzaltuota ir jausminga. Joje užfiksuoti padriki siaurai intymaus gyvenimo fragmentai, nieko neužsimenama apie aną tolimos praeities draugystę. Bet vis dėlto vienas kitas prisipažinimas, viena kita atsitiktinė nuotrupa meta savo neramias atošvaistas ir į būsimojo poeto vidaus pasaulį. Tylų, rimtą, užsidariusį paauglį, o toks anuomet buvo Mačiulių Jonukas, turėjo kažkuo patraukti gyvas, netramdomas draugo temperamentas, ekspansyvus jausmingumas, egzaltuotas emocinis gyvenimas. Draugo asmuo, matyt, giliai įstrigo jo sąmonėn, įsipynė vaizduotėje ir jausmuose, ir po daugelio metų nemaža jo charakterio bruožų atgijo Jono Vaičiaus, Jono Glinskio poetiniuose paveiksluose. Vaikystės ir bundančios jaunystės metais Vytartas jį traukė taip, kaip jau žymiai vėliau, studijuojant Peterburge, jį — valingą, vidinės disciplinos kupiną — patraukė neramus ir egzaltuotas Besekerskis. Tokios psichinės struktūros žmonės atitiko, matyt, jo paties poetiškąją prigimtį, kurioje taip daug veržlių jausmo polėkių, kančios ir nerimo.

Vytartas už Joną Mačiulį tik metais jaunesnis. Jų abiejų gimimas ir kūdikystė pažymėti ta pačia 1863 metų

---

[57] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 24.
[58] *Tumas J.* „Šviesos" grupė.— K., 1924.— P. 17.

tragedija. Šitaip iškyla tas laikas, Vytartų šeimos tradicijos perteiktas: „Gimiau 1863 metuose, gruodžio 3 dieną, audringuose sukilimo arba „miatežo" metuose prieš rusų žandarų valdžią laikuose, kursai pasibaigė taip liūdnai: korimais, šaudymais, į Sibirą ištrėmimais, turtų ir dvarų konfiskacijomis, kontribucijomis, kariškių ekspedicijų ir abelnai, Muravjovui-Korikui įsakius, siautimu ir t. t. Tuomet mane mano gražuolė — geriausioji jauna motinėlė, nes beveik tik $17^1/_2$ metų turėjusi, po širdimi nešiojo. Jos brolis Zigmas Mackevičius paliko į Sibirą ištremtas. Tas viskas ją labai sugraužė ir sunervino. Todėl, mane pagimdžiusi, ir ana iki amžiaus galui, ir aš palikome dideliai nervingi."[59]

Gimnazijos metų charakteristikai medžiagos autobiografijoje beveik nerandame. Tiesa, yra viena vaikiško išdykavimo smulkmena. III klasėje Vytartas sukūręs pašaipią dainelę apie matematikos mokytoją Makarovą, ir ji esą išpopuliarėjusi net Maskvos gimnazijose. Bet ši blanki buities atplaiša tiek beveidė ir bendra, kad nė kiek nesukonkretina mokinio dienų kasdienybės paveikslo.

Žymiai daugiau apie žmogų sako kitas pasipasakojimas, liečiąs išgyvenimus, kurių negalėjo nežinoti ar bent nenujausti geriausias draugas. Čia jauti tą pačią emocinę atmosferą, kuri, sutaurinta ir poetiškai transformuota bei suromantinta, skambės poemos „Tarp skausmų į garbę" pirmojoje giesmėje.

„Dėl ko aš įstojau į seminariją? Ar turėjau į dvasišką luomą pašaukimą? Rektorius J. Račkauskas taip mano tėvams tvirtino. Bet aš tam visam netikėjau. Buvau gana dievotas, linksmaus būdo ir šposininkas. Prie motinos buvau labai pavedus ir labai, labai gražus, karštakraujis. Mylėjau visokius pasilinksminimus, fejerverkus, cirkus, teatrus ir t. p. Taigi man seminarija atrodydavo kaipo „karstas, kuriame laidojami pačiame amžiaus žydėjime jaunikaičiai". Ir aš turiu pripažinti, kad paneles, man palankumą rodančias, idealiai ir dideliai mylė-

---

[59–60] VUB, F 301, l. 3—4, 7—8.— Kunigo Antano-Vinco Vytaro Syrokomlės autobiografija.

jau, ir mąstyti apie tą nenorėjau, kad atseis gyventi be „gyvenimo draugės", tai aniolo-globėjo-patarėjo-paramintojo vietą užima. Mano miela motina, sekdama senąjį paprotį, pirmąjį savo kūdikį V. Dievui visiškai paaukoti norėjo. Bet iš pradžios aš jos apie tą nei klausyti nenorėjau. Būdamas kokių 16 metų, jau turėjau sužieduotinę, kaimynę gražuolę Marytę Kupčinskaitę. Mes abudu didelei mylėjomės, o mano tėvas, savo laike taip pat didelis panų mylėtojas, tam visa širdžia pritardavo. Bet štai, mano Marytės brolis, Saratovo seminarijos klierikas, tenajos nuo džiovos pasimirė. Neužilgo pas jį nukeliavo ir mano sužieduotinė Marytė, vos 15 metų beturėdama. Tas atsitikimas taip ant manęs paveikė, kad motinos širdingą troškimą išpildžiau ir į seminariją įstojau. Negreitai ta žaizda, kurią man mano Marytės mirtis uždavė, užgijo. Suraminimo ieškojau karštoje maldoje, mokslo darbštume, pakiliose bažnytinėse apeigose. Palikau užsimąstęs, rimtas, žemiškojo gyvenimo nebranginąs. Prapuolė mano linksmumas, pajutau šio pasaulio tuštybę."[60]

Šitokių, matyt, ir panašių draugo nuotaikų veikiamas, Jonas Mačiulis, baigęs 4 klases, norėjo stoti į kunigų seminariją, ir tik griežtas tėvų noras, kad sūnus baigtų gimnaziją, jį nuo to sulaikė.

Tik čia, aukštesnėse klasėse, išaugus iš vaikystės amžiaus, apsibrėžia, susiformuoja interesai, klostosi pagrindiniai individualybės bruožai. Be galo maža teturime faktinės medžiagos, padedančios šį procesą nušviesti, bet ir iš esamų trupinių galima nuspėti didelį dvasinį aktyvumą, būdingą bręstančiam jaunuoliui, atsiskleidusius labai ryškius polinkius, kurie nužymi linkmę tolesniam žmogaus interesų ir charakterio vystymuisi.

Šeštoje klasėje staiga atbunda literatūrinis talentas, humanitariniai interesai. Jonas pasižymi rašomaisiais darbais, literatūros dalykai pasidaro labiausiai dominanti sritis. Jo rašinys „Apie draugystę" patraukia literatūros mokytojo dėmesį: taip parašyti galįs tik subrendęs, gyvenimą pažįstantis žmogus.[61] Gal šiuo metu parašomi ir

[61] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 24.

pirmieji eilėraščiai lenkų kalba, kuriuos vėliau, seminarijoje, pradėjęs rašyti lietuviškai, sudegina.

Suprantama, kad iš visų dėstomų dalykų labiausiai dabar turėjo dominti literatūra. Tačiau literatūros dėstymas carinėje gimnazijoje buvo sutvarkytas taip, kad jis negalėjo patenkinti iškilusių poreikių, negalėjo pasotinti dvasinio alkio ir patenkinti tų troškimų, kurie dabar jame sukilo.

Tiesa, rusų literatūra buvo einama gana plačiai, mokiniai supažindinami su daugeliu geriausių klasikinės literatūros pavyzdžių, bet, greta to, tiek tekstų parinkimas, tiek ir jų interpretacija buvo tokia, kad rusų literatūros vaizdas iškildavo ne tik nepilnas, bet dar ir iškreiptas, eliminuojant iš jos progresyvias, humanistines tendencijas ir iškeliant visa, kas galėjo tarnauti viešpataujančios santvarkos stiprinimui.

Pirmųjų keturių klasių mokiniams skirtoje chrestomatijoje, sudarytoje pagal mokyklų programą, randame pluoštą liaudies dainų, ištraukų iš Žukovskio, Krylovo, Puškino, Lermontovo, Kolcovo, Tiutčevo kūrybos — visa tai galėjo žavėti išraiškos grožiu, vaizdingumu, paliesti vaiko širdį ir fantaziją, ugdyti jo estetinį jausmą. Bet imant chrestomatijos visumą, iškyla ir akivaizdi tendencija pabrėžti ir aukštinti monarchizmo idėjas, skiepyti liaudyje, žemesniuose sluoksniuose pasitenkinimą savo padėtimi, klusnumą, kuklumą.[62]

Aukštesniųjų klasių literatūros programos svorio centras — senieji raštai ir autoriai. Čia irgi tiek dėstant literatūros istoriją, tiek ir gana plačiai einant literatūros teoriją ir stilistiką, akcentuojama monarchistinės idėjos. Tiesa, ir čia skiriama vietos didiesiems XIX a. pirmosios pusės menininkams: Puškinui, Lermontovui, Gogoliui, bet jų kūryba interpretuojama taip, kad ji lieka be sąlyčio su gyvais visuomeninės minties ir literatūrinio gyvenimo poreikiais. Mokyklinė literatūros istorija hermetiškai izoliuojama nuo gilios, talentingos ir sugestyvios interpretacijos, kurios rusų literatūra buvo susilaukusi žymiųjų savo kritikų raš-

---

[62] Сборник стихотворений для подготовительного и низших классов гимназий и прогимназий. — Вильна, 1878.

tuose. Visai praleidžiami didieji XIX a. vidurio ir trečiojo ketvirčio rusų literatūros vardai, visas tas turtingas literatūrinis gyvenimas, taip intensyviai veikęs ano meto rusų inteligentijos protus ir širdis. Literatūros dėstymas pagal programas ir vadovėlius turėjo kuo griežčiau apriboti mokinių intelektualinių, o ypač politinių visuomeninių interesų ratą, užkirsti kelią net mažiausiam kriticizmui viešpataujančios tvarkos atžvilgiu.

Šios tendencijos dar sustiprėja vakarinių gubernijų mokyklose. Vilniaus mokslo apygardos globėjas I. Kornilovas šiuo klausimu 1865 m. rašė: „Aš manau, jog būtų tikslinga išleisti chrestomatiją (specialiai Vakarų gubernijoms — *V. Z.*), nes negalima visiškai pasitikėti mokytojų skoniu ir pasirinkimu. Neretai atsitinka, kad jie ima vaišinti mokinius nekrasovščina ir kitais kritinės mokyklos kūriniais, ugdančiais jaunose sielose per ankstyvą, nesąmoningą ir žalingą nusivylimą.

Demaskuojantieji rašytojai, satyrikai, iškeliantieji rusų gyvenimo bjaurumą, čia pavojingi dar ir dėl to, kad lenkų požiūris į mūsų gyvenimą ir taip jau nepalankus. Šitą požiūrį įskiepijo priešiška mums lenkiškoji ir katalikiškoji propaganda. Kritiškų kūrinių skaitymas be tinkamo aiškinimo ir vadovavimo tik patvirtins lenkų šmeižtus."[63]

Abejonių kai kam kėlė net toks autorius kaip Fonvizinas. Išsklaidydamas jas, 1865.03.24 I. Kornilovas rašė: „Suprantama, kad Fonvizino kūriniai nepriklauso prie nekrasovščinos... ir dėl to aš nematau nieko blogo, kad šio krašto gimnazijų mokiniai skaitytų „Neūžaugą". Tik reikia, žinoma, kad skaitymą lydėtų komentarai..."[64]

Iš šių nurodymų susidaro gana aiškus vaizdas, kaip Kauno gimnazijos mokiniams būdavo interpretuojami rusų rašytojai.

Literatūrą J. Mačiuliui penktoje klasėje dėstė Peterburgo universitetą baigęs N. Krylovas, šeštoje ir septintoje — A. Pigulevskis, o aštuntoje — S. Vesinas,— abu pastarieji taip pat Peterburgo universiteto auklėtiniai.[65] Ko-

---

[63] *Корнилов И.* Русское дело... — С. 68.
[64] CVIA, F 567, ap. 1, b. 228, l. 1.

kie jie buvo mokytojai ir kaip jie literatūrą dėstė, žinių rasti nepavyko, bet, kiek matyti iš vėlesnės Maironio kūrybos, jis didžiai vertino rusų literatūros išraiškos grožį, o idėjinis tematinis jos aspektas taip ir liko jam gana tolimas.

Greta oficialaus, viešojo gyvenimo carinėse mokyklose vyko ir kitas, slaptas, jam priešiškas. Buvo skaitomi mokykloje draudžiami autoriai, organizuojami slapti būreliai, jų nariai siekė savarankiškai formuotis progresyvią pasaulėžiūrą, o kartais net ieškoti kontakto su liaudies išsivaduojamuoju judėjimu. Vilniaus mokslo apygardos rašte, išsiuntinėtame gimnazijoms, sakoma: „Iš Švietimo ministerijos bylų matyti, kad pastaruoju metu 13-oje gimnazijų, vienoje progimnazijoje ir 10-tyje realinių mokyklų atskirus mokinius daugiau ar mažiau pragaištingai veikia nusikaltėliška propaganda; dar daugiau,— kad tuo pačiu laiku 14-oje gimnazijų ir 4-ose realinėse mokyklose įvyko stambūs kolektyviniai bruzdėjimai arba negirdėti ir stačiai neįtikimi atskirų mokinių išsišokimai."[66]

Kauno gimnazijoje žinoma atvejų, kai mokiniai katalikai demonstratyviai atsisakydavo dalyvauti oficialiose pravoslaviškose pamaldose (1865.08.26; 1889.03.02; 1896. 11.14).[67] Galimas dalykas, kad būta ir kitokios rūšies bruzdėjimų. Kokį visa tai turėjo poveikį J. Mačiuliui, ar jis juose dalyvavo, žinių nėra. Bet neatrodo, kad būtų buvęs kiek stipresnis kontaktas su kokiu nelegaliu judėjimu. Tiesa, J. Tumas pažymi, kad aukštesnėse klasėse J. Mačiulis „pergyveno rimtų abejojimų dėl tikėjimo"[68]. Galimas tad daiktas, kad į jo rankas buvo pakliuvusi viena kita populiari anuo metu draudžiama knygelė, aiškinanti gamtos ir visuomenės gyvenimo reiškinius kitaip negu mokykloje, pagrįsta materialistine pasaulėžiūra.

---

[65] Žr. atitinkamų metų Памятная книжка Виленского учебного округа.

[66] CVIA, F 567, ap. 1, b. 625.

[67] *Biržiška* V. Gimnazijų „maištas" dėl cerkvių lankymo // Mūsų senovė.— 1921.— Kn. 2.— P. 103—104.

[68] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 24.

Bet šitai nepaliko bręstančio poeto sąmonėje kokių nors pastebimų pėdsakų.

Koks šiuo metu buvo J. Mačiulio santykis su tautinio sąjūdžio idėjomis, nėra visiškai aišku. Pats poetas sakosi dar šeštoje gimnazijos klasėje pradėjęs rašyti Lietuvos istoriją. Esama žinių, kad maždaug šiuo metu jis liovėsi korespondavęs su namiškiais lenkų kalba.[69] Vaižgantas tvirtina, kad Jonas „visu beveik savo mokslo metu..., kaip pradėjo, taip inercija palaikė savo namuose lenkybę. Jis per visą laiką su visais namiškiais, ne tik su seselėmis, korespondavo lenkiškai",[70] nors tautinė sąmonė jame ir buvusi visą laiką gyva.[71]

Stipriausia atsvara mokyklos skelbiamai ideologijai buvo, be abejo, ryšiai su tėviške, šeima. Atostogų metu parvažiuodamas į Bernotus, jis tuoj pasinerdavo į tą patį gyvenimą kaip ir vaikystės metais. Tėvai, mylinčios seserys, kurios „takus nutrypdavo bėgiodamos į lauką už viso kilometro broliuko pasitikti, laiku atvažiuojančio pamatyti"[72], buvo pagrindinė jungtis su gimtuoju kraštu ir jo žmonėmis. O čia dar plačioji Mačiulių giminė — dėdės, tetos, pusbroliai ir pusseserės! Mačiulis turėjo penkias ištekėjusias seseris, Mačiulienė — keturis brolius ir tris seseris. Visi tie giminės gyveno Betygalos, Raseinių ir Šiluvos valsčiuose, su visais giminiuotasi, lankytasi vienų pas kitus.

Visa širdimi gyventa ir džiaugtasi gimtosios žemės grožiu. Jaunuolis vaikščiodavo Dubysos pakrantėmis, klaidžiodavo žydinčiais Kiršnovės, Luknios krantais, nueidavo į artimą Nugaros piliakalnį. Mėgdavo klausyti apsilankančio į Bernotus senuko Kveselio pasakojimų apie senovę[73]. Mačiulių namuose dažnas svečias būdavo, kaip jau minėta, motinos pusbrolis knygnešys Jonas Vaičius, matyt, didelį įspūdį daręs būsimam poetui: jo pavarde Maironis pavadino vieną iš savo poemos „Tarp skausmų į garbę" veikėjų.

---

[69] MMb, l. 9.

[70] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 26; Tumas J. „Šviesos" grupė.— P. 17.

[71–72] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 25, 26—27.

[73] MMb, l. 7.

Bet jaunuolis ne tik sėmėsi pilnomis rieškutėmis jėgų iš gimtosios žemės — jis stengėsi jau ir pats duoti, nors dar tuo tarpu ir labai kukliai, ir nedaug. Seserys buvo pasimokiusios tik vienuolių dominikonų mokykloje Raseiniuose.[74] Jonukas stengėsi papildyti gausias jų švietimosi spragas ne tik dažnai korespondusdamas su seserimis, bet dar atostogų metu pamokydamas jas istorijos, geografijos ir kitų dalykų. Vasaromis ruošdavo į gimnaziją ir kaimynų vaikus.[75]

Paskutiniuosius gimnazijoje praleistus metus, paskutiniąsias vasaras jam nušvietė jaunuoliška meilė gražiai, linksmai Teklei Navickaitei, kaimyno dvarininko dukteriai. Su Alfredavo Navickais Mačiuliai artimai bendravo, tad ir vaikams suartėti buvo lengva. Parvažiavęs atostogų, Jonas drauge su Tekle eidavo pasivaikščioti, į viešnagęs, į pasilinksminimus ir šokius. Teklei ši meilė liko gyva iki pat senatvės — su pietizmu ir šiluma ji prisiminė ją dar amžiaus pabaigoje kaip šviesiausią, giliausią išgyvenimą, atpažindama save vėliau išgarsėjusio poeto kūryboje.[76] Gilią žymę ji paliko ir Maironio dvasioje, po dešimties metų atgimusi poetizuotu Marinės paveikslu poemoje „Tarp skausmų į garbę", įsiliejusi į „Jaunosios Lietuvos" Jadvygos vaizdą. Ar tik ne dėl šių išgyvenimų Jonas Mačiulis atsisako stoti į kunigų seminariją, į kurią taip veržėsi dar prieš keletą metų, ir išvažiuoja į universitetą? Gal ir taip. Tačiau nepaisant jausmų, kurie traukė jį prie gražiosios kaimynės, nepaisant merginos tėvo, kuris labai mielai būtų pavadinęs Joną savo žentu, jis vargu ar norėjo susirišti su ja kokiais nors įpareigojančiais saitais. Prieš jį vėrėsi per daug plačios perspektyvos, kad galima būtų svajoti įplaukti į ramų uostą, dar neišbandžius jėgų gyvenimo kovoje.

Gimnaziją jis baigia 1883 m. pavasarį — „Aušros" pasirodymo metais. Brandos atestate pažymiai ne ypatingai geri: daugiausia turėjo ketvertų, o graikų kalbos ir fizikos bei matematinės geografijos — po tris; egzaminų metu prisidėjo dar lotynų kalbos trejetas ir tik iš tiky-

[74] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 22.
[75–76] MMb, l. 6, 13—14.

bos gavo vienintelį tradicinį penketą[77]. Matyt, gabaus jaunuolio interesai turėjo aiškų profilį: jie buvo pakrypę lietuviškųjų dalykų ir kūrybinių bandymų linkme, o gimnazijoje mokomieji atsidūrę antrajame plane.

Stipriai išryškėjusi interesų kryptis, tai, ką drąsiai galime vadinti pašaukimu, apsprendė ir tolesnį jo žingsnį — literatūros studijas universitete — žingsnį, labai neįprastą anų laikų valstiečio vaikui lietuviui.

Kaip į šį pasirinkimą žiūrėjo šeima, nežinia. Tėvas jo pasirinkimo nevaržęs, žadėdamas išleisti sūnų į „kokį jis tik nori mokslą"[78]. Žinoma, svajota apie kunigo kelią; priimtina atrodė dar ir inžinieriaus profesija: pats Aleksandras Mačiulis buvęs gabus tiltų statytojas.[79] Bet humanitariniai mokslai? Literatūra? Sunku įsivaizduoti, kad šis pasirinkimas būtų buvęs tėvams prie širdies. Galimas dalykas, kad tarp jų ir sūnaus iškilo net konfliktas — kaip kitaip išaiškinti tą aplinkybę, kad Jonas, studijuodamas Kijeve, su namiškiais gal net nesusirašinėjo. Net po metų nepranešė jiems metąs universitetą ir stojąs į kunigų seminariją.

Tačiau 1883 m. vasarą Jono polinkiai, matyt, buvo tiek aiškiai susikristalizavę, poeto balsas toks stiprus, kad pasirinkti kitokį kelią jis jautėsi negalįs. Tiesa, paskui pasirodė, kad būta ir užsispyrėliško, jaunuoliškai neapgalvoto skubotumo: juk nepraslinkus nė metams, sumanymas pakeičiamas. Tad į universitetines studijas jį bus pastūmėję gal ne tik dalykiniai polinkiai, bet ir kiti — daugiau psichologiniai — motyvai, su kunigyste nesuderinami jausmai. Gal reikėjo atitolti nuo pastarųjų metų pirmosios jaunuoliškos meilės išgyvenimų, užsimiršti, atgauti pusiausvyrą.

3. KIJEVO UNIVERSITETE

Studijoms Jonas Mačiulis pasirenka Varšuvos universitetą. Vakarų krašto gyventojai, norį jame mokytis, turėjo gauti specialų leidimą iš generalgubernatoriaus. Tad

---

[77] CVA, F 208—S, ap. 1, b. 170, l. 556.

[78]–[79] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 27, 24.

Jonas kreipiasi pagal reikalaujamus formalumus į Kauno gubernatorių, prašydamas tarpininkauti. 1883 m. rugpjūčio 9 d. Vilniaus generalgubernatorius išduoda raštą, kuriuo Jonui Mačiuliui leidžiama stoti į Varšuvos universitetą[80].

Tačiau jis nuvažiuoja ne į Varšuvą (kur šiuo metu kaip tik studijavo V. Kudirka!), o į Kijevą. Kodėl taip atsitiko?

Autobiografijoje (1923 m.) Maironis apie save rašė: „...norėjo važiuoti į Varšuvos universitetą, bet, negavęs leidimo, pateko į šv. Vladimyro universitetą Kijeve..."[81] Leidimą, kaip matėme, jis gavo. Bet dar liepos 11 d. J. Mačiulis buvo padavęs dokumentus į Kijevo universitetą, kur specialių leidimų nereikalautą, o jau rugpjūčio mėnesį buvo priimtas į Istorijos ir filologijos fakultetą[82], kur jį „masino literatūros mokslas", kaip jis pats rašė minėtoje autobiografijoje.

Galima suprasti motyvus, dėl kurių jis, nestojęs į Varšuvą, išskyrė Kijevą iš kitų ano meto Rusijos universitetų. Tačiau literatūros studijoms šis pasirinkimas, kaip pamatysime, buvo itin nevykęs. Tai buvo lemtingas žingsnis, daugiausia sąlygojęs tolesnį Maironio gyvenimo kelią. Jeigu literatūros studijos universitete jį būtų patraukusios, jeigu jis būtų pastoviai įsijungęs į pasaulietinės inteligentijos eiles, kas žino — gal šiandien jo poezijoje nebūtų daugelio tų bruožų, apie kuriuos kalbame su apgailestavimu ir nepritarimu. Deja, spėliojimai lieka spėliojimais.

Koks gi buvo tas Kijevo universitetas, į kurį 1883 m. rudenį įstojo būsimasis Maironis?

Uždarius 1832 m. Vilniaus universitetą, vadinamasis Šiaurės Vakarų kraštas liko be aukštosios mokyklos. Norint tą spragą užpildyti, buvo įsteigtas Kijeve šv. Vladimiro universitetas. Jis sumanytas kaip mokslo įstaiga, turinti atsverti maištingąją Vilniaus dvasią. Naujai įsteigto universiteto statutą 1833.12.25 patvirtino Nikolajus I, o universiteto globėjas taip rašė apie tos mokyklos už-

[80] CVIA, F 378, B. S. 1883, b. 230, l. 146.
[81] CVA, R—557, ap. 1, b. 444.
[82] *Nepokupnas A.* Baltai slavų giminaičiai.— V., 1983.— P. 87.

davinius: „Aukštosios mokyklos įkūrimas Vakarinėse gubernijose, be bendrų visoms panašioms įstaigoms tikslų, turi dar siekti suartinti šių gubernijų gyventojus su rusų papročiais ir tradicijomis, sumažinti religinį fanatizmą jų išpažįstamų konfesijų atžvilgiu ir padaryti juos palankius bendrai tėvynei."[83]

Universitetas buvo iškilmingai atidarytas 1834.07.15, bet į jį sudėtų vilčių nepateisino. Dėstytojų ir studentų dauguma prisidėjo prie S. Konarskio vadovaujamos revoliucinės organizacijos, ir universitetas 1839 m. kovo mėn. buvo uždarytas. Po pusmečio (1839.07.15) jam vėl leista veikti, prieš tai iš 267 studentų pašalinus 211 ir pakeitus apie pusę dėstytojų. Po šitokios operacijos jis, aišku, ilgai negalėjo atsipeikėti, ir ištisą dešimtmetį universitetui buvo visiško nuopuolio metas.[84] Tik ilgainiui jis ėmė po truputį stiprėti ir tvarkytis. Tačiau ir 1855 m. didesnioji studentų dalis vis dar tebebuvo lenkai katalikai. „Nacionalinė universiteto klausytojų sudėtis— kaip nurodo jo istorikas,— vedė jį į lemtinguosius 1863 metus."[85] Ir tik po sukilimo, 1863 m. įvedus naują statutą, jis buvo pajungtas griežtai carinės administracijos kontrolei.

Šitoji nacionalinio išsivaduojamojo judėjimo tradicija buvo tas gyvas ryšys, kuris siejo Kijevo universitetą su uždarytuoju Vilniaus universitetu. Būta ir kitų, tiesa, antraeilės reikšmės ir smulkesnių ryšių. 1836—1839 m. čia skaitė vietinę ir kriminalinę teisę I. Danilavičius, čia dėstė ir daugiau buvusių Vilniaus universiteto profesorių. Kijevo universiteto bibliotekos fondų didžiąją dalį sudarė knygos iš Vilniaus universiteto, Vilniaus medicinos-chirurgijos akademijos bibliotekų.[86] Visa tai drauge ir sudarė visuomenėje opiniją, kad Kijevo universitetas esąs tarsi koks Vilniaus universiteto įpėdinis. Visai ga-

---

[83] *Шульгин В.* История Университета Св. Владимира. Спб., 1860.— С. 51.

[84] Там же. — С. 61—62; *Владимирский-Буданов М. Ф.* История Императорского Университета Св. Владимира. — Киев, 1884. — Т. 1. — С. 210.

[85] *Владимирский-Буданов М. Ф.* История... — С. 596.

[86] Историко-статистические записки об ученых и учебно-воспитательных учреждениях Императорского Университета Св. Владимира (1834—1884). — Киев, 1884. — С. 309—334.

limas dalykas, kad šitai kaip tik ir pastūmėjo Joną Mačiulį išskirti Kijevo universitetą iš kitų Rusijos aukštųjų mokyklų.

Istorijos-filologijos fakultetas, į kurį 1883 m. rudenį įstojo J. Mačiulis, buvo mažiausias universitete: iš 1709 studentų medicinos fakultete buvo 990, teisės — 304, fizikos-matematikos — 253, o istorijos-filologijos — tik 162.[87] Literatūros dėstymui ir apskritai filologijai fakultete teskirta maža dėmesio: klasikinę filologiją dėstė doc. J. Kulakovskis ir doc. F. Mucenko. Prof. P. Pavlovas skaitė meno istoriją ir teoriją, bet, kaip matyti iš jo darbų, daugiau domėjosi bendraisiais istorijos klausimais. Vakarų Europos literatūrą — viduramžius ir Naujuosius laikus — skaitė doc. N. Daškevičius, slavų filologiją — doc. T. Florinskis, o rusų filologiją — prof. A. Sobolevskis, domėjęsis kalbos istorijos ir gramatikos klausimais.[88] Nebuvo kursų, susijusių su gyvuoju literatūros procesu, bent tais metais visiškai nebuvo skaitomi žymieji rusų literatūros autoriai. Suprantamas tad nusivylimas, su kuriuo paskui J. Mačiulis kalbėjo: „...tiesiog nieko nebuvo pirmame kurse mokytis nei apie literatūrą, nei apie poeziją."[89]

Tačiau Kijeve praleisti metai vis dėlto nepraėjo veltui. Vargu ar jie praplėtė kiek literatūrinį Maironio akiratį, bet čia jis turėjo progos pastudijuoti istoriją, kuria domėjosi dar gimnazijoje, susipažinti su moksline metodologija. O istorijos dalykų jis klausė — tai rodo kad ir išlikę vidurinių amžių istorijos kurso, skaityto prof. Fortinskio 1883/84 m., užrašai[90], tais pačiais metais įsigyta Kijevo istoriko V. Antonovičiaus knyga.[91]

---

[87] Там же. — С. XLI.

[88] Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Университета Св. Владимира (1834—1884). — Киев, 1884.

[89] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 30.

[90] LKLI, 34, J. M.—III.

[91] *Антонович В. Б.* Очерк истории Великого Княжества Литовского. — Киев, 1878.— Ir dabar ji yra Maironio literatūriniame muziejuje Kaune, Maironio bibliotekoje. Kad ji pirkta Kijeve, matyti iš antspaudo: «Книжный магазин Розова в Киеве».

Istorijai Kijevo universitete buvo skiriama daug dėmesio: fakultete ji užėmė pagrindinę vietą tiek mokomajame, tiek ir moksliniame darbe. Nuo 1877 metų dekanai buvo istorikai: prof. Ikonikovas, prof. Antonovičius, o 1883 m. vėl Ikonikovas. Kijevo universitetas aprūpindavo istorikais rusiškąją ir Austrijai priklausiusiąją Ukrainos dalį. J. Mačiulio studijų metais didelį autoritetą čia turėjo V. Antonovičius, sukūręs ištisą istorikų mokyklą.[92] Rusijos istoriją čia skaitė prof. M. Vladimirskis-Budanovas, prof. V. Ikonikovas, visuotinę istoriją — jau minėtasis prof. F. Fortinskis. 1872 m. Kijeve įsteigta „Metraštininko Nestoro istorikų draugija", kurios nariais buvo daugelis universiteto profesorių, skaičiusių ten pranešimus, spausdinamus žurnale „Metraštininko Nestoro istorikų draugijos skaitymai". Kijeve ėjo keletas istorijos dalykams skirtų žurnalų: „Киевская старина" („Kijevo senovė"), „Вестник юго-западной и западной России" („Pietvakarių ir Vakarų Rusijos žinynas"). Straipsniai istorijos klausimais spausdinti ir universiteto periodiniame leidinyje „Университетский Вестник" („Universiteto žinios").

Kijevas buvo Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės istorijos tyrimo centras. Jos istorijai skyrė vietos prof. V. Antonovičius savo Pietvakarių Rusijos istorijos ir Vakarų Rusijos istorijos šaltinių kursuose. Tas pats V. Antonovičius išspausdino reikšmingą studiją „Очерк истории Великого Княжества Литовского" („Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės istorijos apybraiža"), drauge su K. Kozlovskiu leido „Грамоты Великих князей литовских" („Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių aktai"). M. Vladimirskis-Budanovas rašė Lietuvos teisės istorijos klausimais, savo darbams kaupdamas medžiagą Karaliaučiaus universiteto bibliotekos archyve, Vilniaus centriniame archyve, studijuodamas Peterburge Lietuvos Metriką. Lietuvos istorijos klausimais rašė ir N. Daškevičius: minėtinas 1885 m. pasirodęs darbas, skirtas kritiškai V. Antonovičiaus „Apybraižos" analizei: „Pastabos apie Lietuvos-Rusijos valstybę".

---

92 *Пичета В. И.* Белоруссия и Литва XV—XVI вв. — М., 1961. — С. 429—430.

Visa šitoji aplinkuma formavo, be abejo, jauną studentą, brandino jo domėjimąsi gimtojo krašto istorija, davė metodo pagrindus, supažindino su problematika ir naujausiąja literatūra. Kijevo studijų pėdsakai bus ryškūs po keleto metų parašytuose „Apsakymuose apie Lietuvos praeigą"— čia bus remiamasi Kijevo istorikų darbais ir drauge su jais ne kartą bus aštriai polemizuojama.

Šalia akademinių studijų Jonas Mačiulis bando įsitraukti į platesnių visuomeninių interesų ratą: Vaižgantas nurodo, kad būsimasis Maironis, prisidengęs pseudonimu Narodnyj Učitel, pasiuntęs iš Kijevo 1884 m. laikraščio „Novoje Vremia" redakcijai laišką lietuvių spaudos draudimo klausimais ir kad tas jo laiškas be jokių pakeitimų ar praleidimų buvęs išspausdintas.[93]

Ši Vaižganto pateikiama žinia ne visiškai tiksli: nei kokio straipsnelio, nei korespondencijos, nei laiško redakcijai, pasirašyto Narodnyj Učitel, nepavyko rasti 1883—1884 m. rusų periodikoje — tuo metu, kai J. Mačiulis mokėsi Kijeve. Tačiau pats spausdinimo faktas nekelia abejonių. Maironis, nupasakojęs Vaižgantui 1924 metais įvykį, galėjo būti primiršęs datą, laikraščio pavadinimą, bet negalėjo būti išgalvojęs paties fakto, kad studijų metais iš Kijevo jis pasiuntęs į laikraštį laišką, kad radęs jį atspausdintą,— negalėjo būti išgalvotos taip konkrečiai Vaižganto nupasakotos aplinkybės ir išgyvenimai, kuriuos patyrė jaunutis studentas, atsivertęs skaitykloje laikraštį ir pamatęs jame savo raštą: „Parašė, nusiuntė į Petrapilį ir neramiai laukia, ieško, ar įdės. Įdėta! Ima skaityti ir patikrinti ar visa. Visa! O rankos dreba. O pats neramiai dairosi aplink, beg kas nemato, ką jis čia skaito; beg neatspėja, jog jis pats tasai slapukas — Učitel, neteisėtai pasisavinęs šį vardą. Ir ima studentą bailė, kam jis pakibino širšuolių, rusų biurokratų, lizdą, priminęs taip oficialiai draudžiamąjį dalyką, lietuvių spaudos draudimą."[94]

Tad reikia manyti, kad laiškas, pasiųstas redakcijai su parašu „Narodnyj Učitel", buvo išspausdintas be pa-

---

[93] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 29, 69.

[94] Ten pat.— P. 29.

rašo. Sutikus su šitokia prielaida, iš tikrųjų randame laikraštyje „Novoje Vremia" 1883 m. spalio 31 d. (tuo metu, kai J. Mačiulis jau buvo beveik įpusėjęs savo trumpas studijas Kijeve), rubrikoje „Rytinis paštas", laišką redakcijai lietuvių spaudos klausimais. Jo turinys atitinka Vaižganto nurodytąjį, o truputį dar mokiniškas pobūdis, lyg suvaržytas minčių dėstymas ir neišvystyta bei nedrąsi argumentacija rodytų, kad jo autorius yra jaunas žmogus, neįpratęs į spaudos darbą — toks, koks tuo metu ir buvo Jonas Mačiulis.[95]

Jo laiško pasirodymas rusų spaudoje tais metais nebuvo atsitiktinis reiškinys ir turėjo savo kontekstą.

Lietuvių inteligentija (J. Basanavičius ir kt.), norėdama atkreipti rusų visuomenės dėmesį į lietuvių kalbos ir raštijos padėtį Lietuvoje, 1883—1884 metais paskelbė Maskvos ir Peterburgo „rimtuosiuose" laikraščiuose nemaža straipsnių, paskatindama svarstyti „lietuviškąjį klausimą".

---

[95] Štai to nedidelio rašto tekstas — pirmasis būsimojo Maironio pasirodymas spaudoje:

«Здешние литовцы не имеют своей печати, не имеют на родном языке книг, которыми бы могли руководствоваться. Правда, было разрешено печатать книги на родном языке русскими буквами, но литовец видит в этом нечто противное католической религии. Он привык издавна к латинскому алфавиту и не может согласиться молиться по книгам с русскими буквами. Это весьма понятно тому, кто хорошо знаком с привязанностью литовцев ко всему старому. Таким образом, с одной стороны, сближение более богатых крестьян со шляхтой, говорящей по-польски, с другой — необходимость в книгах религиозного содержания заставили литовца против воли броситься к польскому языку, к польским книгам. Это особенно заметно в молодом поколении, которое, сближаясь с местными помещиками, начинает стыдиться своего родного языка. Не следует ли теперь обратить особенное внимание на этот вопрос? Не следовало бы постараться пробудить во самых литовцах самосознание, чтобы оградить их от польского влияния?

Литовцы во Пруссии пользуются своею печатью, и потому там не заметно на них никакого влияния поляков. Особенно могли бы принести пользу книги религиозного содержания. Мать должна направлять первые шаги ребенка. Но много ли успеет в этом мать-крестьянка, если у ней нет под руками наставника, книги? Литвинка-мать, как и всякая другая, нуждается в книге, писанной на понятном для нее языке». — Новое время. — 1883. — № 2757. — С. 3.

Vadinamąjį Šiaurės Vakarų kraštą oficialioji (ir pusiau oficialioji) politika vertino kaip lenkų kultūrinės ekspansijos objektą ir stengėsi čia gana drastiškomis priemonėmis kovoti prieš polonizaciją, priešindama jai krašto rusinimo tikslus. Lietuvių tauta, turinti savus nacionalinės raidos poreikius, buvo visiškai ignoruojama, platesniems visuomenės sluoksniams šių poreikių dažnai net nesuvokiant. Priminti, kad egzistuoja lietuvių tauta, kad jau prasidėjo jos nacionalinis atgimimas, kad spaudos nuo seno jai įprastu lotynišku šriftu leidimas, dėstymas mokyklose gimtąja lietuvių kalba yra gyvybiniai poreikiai — apie šitai dabar prabylama rusų laikraščių skiltyse. Šia tema rašytus jaunų lietuvių inteligentų straipsnius paskelbia „Новое время"[96], „С.-Петербургские Ведомости"[97], „Русь"[98], „Русские Ведомости"[99], „Современные Известия"[100]. Tie straipsniai dažnu atveju yra poleminiai (o ką jau kalbėti apie tuos, kurie specialiai skirti lietuvių-lenkų santykiams nušviesti — jie čia neminimi), diskutuojantieji su tais, kurie rėmė „graždankos" vartojimą lietuvių rašto reikalams. Ypač neigiamo lietuvių visuomenės vertinimo susilaukė serija F. Muraškos labai šiurkščių šovinistinių antilenkiškų straipsnių, pasisakančių tuo pat metu prieš lotyniškąjį šriftą lietuviams.[101]

---

[96] Один из членов «Литовского литературного общества» в Тильзите. По поводу польских радостей // Новое время.— 1883.— № 2502, 2529, 2557.

[97] *Своля П.* Письмо в редакцию // С.-Петербургские ведомости. — 1883. — № 83.

[98] *Литовец.* По поводу статьи г. Мурашка «Полный разрыв Прусских Литвинов с Поляками» // Русь. — 1884. — № 8. — С. 52—55.

[99] *М.* По поводу заявлений г. Мурашко // Русские ведомости. — 1884. — № 90.

[100] *Русский Литовец.* Литва и азбука для нее // Современные известия. — 1884. — № 70; *Unus pro multis.*
Еще о Литве и литовской азбуке // Там же. — № 85; *Русский Литовец.* Нечто о Литве // Там же. — № 89; *Буйвид А. И.* О литовской азбуке // Там же. — № 97; *Кертукас.* Несколько слов о современном положении литовской письменности // Там же. — № 98; *Русский Литовец.* Голос литовца // Там же. — № 145.

[101] С.-Петербургские ведомости. — 1883. — № 34, 83; Новое время. — 1884. — № 2906; Современные известия. — 1884. — № 94; Русь. — 1884. — № 8. — С. 55.

Laikraščiai, skelbę lietuvių autorių straipsnius, ne kartą ir savo vardu paremdavo juose keliamus reikalavimus[102], nors ir ne visada nuosekliai.

„Lietuviškasis klausimas", kaip matyti, persirito per rusų spaudą 1883 m. ir ypač pirmuoju 1884 m. pusmečiu — vėliau jis gerokam laiko tarpui išnyko iš rusų visuomenės dėmesio sferos, vėl ryškiau iškildamas tik paskutiniajame amžiaus dešimtmetyje.

Tarp visų šių straipsnių J. Mačiulio raštelis atrodo tiek kuklios apimties, tiek ir turinio. Tačiau, pasekant bręstančio poeto biografiją, yra svarbus pats faktas, jog atbudo žmogaus visuomeninis aktyvumas, išryškėjo noras pačiam įsitraukti, nors dar ir nedrąsiai, į savo meto visuomeninę kovą.

Šia linkme jo psichiką bus brandinę daugelis faktorių. Bus veikęs J. Mačiulį patriotinis „Aušros" entuziazmas (jau 1885 m. jis pats siųs jai savo raštų), bus veikę ir gerai argumentuoti, sugestyvūs lietuvių inteligentų straipsniai rusų spaudoje, kurią, be abejo, sekė studentas filologas, ir kurie greičiausiai paskatino jį parašyti tomis pat temomis minėtą laišką laikraščiui. Vargu ar galėjo į savo tautos nacionalinį sąjūdį beįsitraukiąs jaunuolis nepajusti Kijeve tuo metu jau plačiai įsisiūbavusio ukrainiečių nacionalinio judėjimo, aistringo T. Ševčenkos kulto, tokio gyvo plačiuose visuomenės sluoksniuose, tarp tų žmonių, kuriuos oficialioji publicistika su panieka vadino „chochlomanais". Čia reikia dar pridurti, kad J. Mačiulio kurso draugas A. Lebedincevas, kaip nurodo A. Nepokupnas, buvo „Kijevo senovės" redaktoriaus ir leidėjo, kilusio iš vieno krašto su T. Ševčenka ir su juo pažįstamo, sūnus. Tikriausiai J. Mačiulis yra sėdėjęs tarp tų, kurie audringomis ovacijomis palydėdavo „Natalkos-Poltavkos" spektaklį, nenueidavusį nuo Kijevo operetės scenos. Pagaliau vargu ar jis galėjo likti visiškai aklas ir kurčias toms opozicinėms nuotaikoms, kurių buvo įelektrinta anų metų Kijevo studentija ir kurios 1884 m. rugsėjo mėn., nepraslinkus nė pusmečiui, kai Jonas išvažiavo iš miesto, išsiliejo didžiulėmis politinėmis

---

[102] Московские ведомости. — 1884. — № 60, 65, 70, 84, 101, 103, 116.

manifestacijomis ir bruzdėjimais, nuskambėjusiais po visą Rusiją.

Šitokie ir gal dar kitokie įspūdžiai — įvairūs, sudėtingi, šiandien jau sunkiai bepasveriami ir atsekami — neišvengiamai veikė žmogaus psichiką, grimzdo į sąmonės gilumas, dažnai nejučiomis, jam pačiam gal ir aiškiai nesuvokiant, formavo santykį su pasauliu, kuris savo ruožtu taip nevienodai ir prieštaringai atsiskleis jo kūryboje ir gyvenime.

Ir tuo metu jam turbūt paaiškėja, kad, stodamas į humanitarinių studijų kelią, jis esamomis sąlygomis negalės pasiaukoti nacionalinės kultūros darbui: rašytojas tautoje, kuriai uždraustas raštas! Mokytojas ar mokslininkas krašte, kuriam neleista turėti savo mokyklų!

Ir liko rinktis: ar gyvenimas toli nuo gimtojo krašto ir savų žmonių, nuolat gresiant pavojui paskęsti svetimų įtakų ir svetimos aplinkos jūroje; ar viena iš „laisvųjų profesijų"— gydytojo, advokato, kurioms nebuvo nei polinkio, nei psichologinio pasiruošimo, bet kurios garantavo teisę likti savame krašte; ar pagaliau kunigo kelias,— juk su šia mintim susigyventa nuo pat vaikystės, ir šito troško mylimi savieji. Pasaulėžiūrinių kliūčių šio trečiojo kelio pasirinkimui, atrodo, nebūta. Emocinių, reikia manyti, tuo tarpu irgi ne. O šiaip — žmogus su jau išryškėjusiu neabejotinu polinkiu į literatūrą, su bundančiu poeto talentu — kur jis galėjo tikėtis anuomet geresnių sąlygų? Jis juk tada negalėjo numatyti, kokių skaudžių išgyvenimų ir konfliktų teks jam patirti dvilypiame ir prieštaringame poeto-kunigo kelyje. Ir jis ryžtasi. Ryžtasi lemtingam žingsniui, kuris sąlygos jo vietą gyvenime, jo pažiūras ir net jausmus iki pat amžiaus pabaigos.

Mesti studijas jis apsisprendžia palyginti greitai — išklausęs vos vieną semestrą: 1884 m. sausio 20 d. J. Mačiuliui išduodamas pažymėjimas, kad jis palieka universitetą savo paties prašymu.[103] Grįžti namo, į kaimą, tokiu laiku buvo neįmanoma: ką jis sakytų, parvažiavęs moks-

---

[103] CVA, 208—S, ap. 1, b. 170, l. 555; *Nepokupnas A.* Min. veik.— P. 87—88.

lo metų viduryje, ir ką tenai veiktų? Tad jis tuo tarpu lieka gyventi Kijeve, o paskui išvažiuoja į H. Žurakovskio dvarą Samhorodoką mokyti jo vaikų. Ten jis gyvena iki vasaros pabaigos.[104]

Žinoma, namų mokytojo darbas tebuvo trumpas, laikinas stabtelėjimas. Balandžio mėn.[105] jis pasiunčia dokumentus į Telšių (Kauno) Romos katalikų seminariją.

4. KAUNO SEMINARIJOJE

Po vasaros atostogų J. Mačiulis grįžta į Betygalą jau klieriku, nustebindamas ne tik kaimynus bei pažįstamus, bet ir namiškius: tėvams jis nė puse lūpų nebuvo prasitaręs metąs universitetą. Tad namiškiai dabar negalėjo atsidžiaugti.[106]

Seminarijoje jis sutinkamas taip pat išskėstomis rankomis. Tuometinis rektorius J. Račkauskas labai vertinęs kiekvieną kandidatą į kunigus, baigusį gimnaziją, o juoba tokį, kuris dar ir universitete yra buvęs.[107] Protegavo jis savo išsilavinusį seminaristą ir vėliau, manydamas, kaip šiek tiek ironiškai pastebi Vaižgantas, „universitetą mačiusį kandidatą esant tuo pačiu kažin kokio platumo horizontų ir apstumo žinių. Kai vieną kartą teko jam per savo istorijos paskaitą paminėti Herceną, tai, kas jis buvo, pasiuntė pasiteirauti Mačiulio, kuris... kaip tik nedaug apie jį težinojo. Kaišiojo jam skaityti savo prancūziškas knygas, neabejodamas, kad univer-

---

[104] J. Tumas nurodo, kad J. Mačiulis gyvenęs H. Žurakovskio dvare tik vasaros atostogų metu.— *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 31.

[105] J. Tumas nurodo kovo mėn. (Ten pat.— P. 31), bet tik balandžio 20 d. jis gauna Kijevo policmeisterio pažymėjimą, reikalingą pristatyti Kauno Romos katalikų seminarijai (CVA 208—S, ap. 1, b. 170, l. 559).— Tad dokumentus jis bus pasiuntęs balandžio mėn.

[106] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.—P. 33—34.

[107] CVIA, F 378, B. S. 466, l. 71.— Tame kurse, kur mokėsi J. Mačiulis, brandos atestatą teturėjo, be jo, dar vienas auklėtinis — baronas E. von der Ropas, Peterburgo universiteto teisių kandidatas, būsimasis Vilniaus vyskupas: 1883—1893 metų laikotarpyje iš 377 asmenų, stojusių į Telšių (Kauno) kunigų seminariją, tik 16 turėjo brandos atestatą.

sitetininkas negali nemokėti prancūziškai, o kaip tik Mačiulio tuo laiku nemokėta pakankamai."[108]

Norėdamas apsaugoti branginamąjį kandidatą nuo nemalonių netikėtumų, rektorius liepia vos tik iš Žurakovskio dvaro grįžusiam Mačiuliui nusiskusti juodą gražią dvišaką barzdą ir apsivilkti juoda sutana, nelaukiant bendrųjų iškilmingų įvilktuvių. „Girdi", „będzie bezpieczniej"; žinai, kad vilios mergaitės.

„Ir buvo kas vilioja,— šypteli toliau Vaižgantas.— Jonas buvo vyras augalotas, gražiai garbanotais juodais plaukais, jau tada pagarsėjęs savo gabumais ir mokėjimu eiliuoti... Dvarininkai svajojo jam įpiršti dukterį."[109] Ketveri seminarijoje praleisti metai (1884—1888) būsimajam poetui buvo vaisingi, nors jo asmenybę maitino anaiptol ne oficialusis seminarijos dvasinis penas. Gabiam, visą gimnazijos kursą išėjusiam jaunuoliui seminarijos mokslai neatėmė nei daug jėgų, nei laiko, bet ir nepraturtino kiek daugiau jo intelektualinio bagažo. Čia dėstomi dalykai negalėjo ugdyti jo talento ir kūrybiškumo. Netgi artimiausi jam šiuo atžvilgiu dalykai — literatūros istorija bei teorija — buvo einami pagal vidurinių mokyklų vadovėlius, tuos pačius ar panašius, iš kurių jis mokėsi gimnazijoje,[110], o dėstė tos pačios Kauno vyrų gimnazijos jaunesniųjų klasių rusų kalbos mokytojas Čikilevskis. Beje, brandos atestatus turintiesiems nebuvo privalu klausyti tų dalykų, kurių jie buvo mokęsi gimnazijoje: rusų ir lotynų kalbų ir Rusijos istorijos[111]. Tereikėjo laikyti egzaminus. Jonas Mačiulis iš vadinamųjų „rusiškųjų" dalykų (rusų kalbos bei literatūros, Rusijos istorijos ir geografijos) visuose kursuose egzaminus laikė labai gerai."[112]

Poeto brendimui didelę reikšmę galėjo turėti lietuvių kalbos mokymas. Jam būnant seminarijoje, homiletiką

---

[108] *Vaižgantas.* Raštai.— T. 19.— K., 1933.— P. 300.

[109] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 32—33.

[110] CVA, 208—S, ap. 1, b. 138, l. 143. — *Филонов А.* Русская хрестоматия. — Л., 3, 4; *Караулов Г.* Очерки русской литературы; CVIA, F 378, B. S., b. 924, l. 262. — *Белоруссов.* Учебник теории словесности.

[111] CVIA, F 690, ap. 2, b. 368, l. 13.

[112] Ten pat, F 378, B. S., b. 924, l. 189, 267, 350.

(pamokslų sakymo meną) ir kartu lietuvių kalbą dėstė A. Karosas (iki 1885 m.) ir K. Jaunius (nuo 1885 m.). Pas A. Baranauską, dėsčiusį lietuvių kalbą iki 1884 m., J. Mačiuliui mokytis, deja, neteko.[113] K. Jaunius vertino būsimą Maironį ir klierikams minėdavo (apie 1889—1890 m.) kaip gabų, mylintį lietuvių kalbą vyrą. Tik vieną dalyką jam priekaištavęs: „Jis nežino, kas yra priegaidė. Ir nesupranta."[114]

Visas nuo oficialių seminarijos mokslų ir pareigų atliekamas laikas (o Jonui Mačiuliui jo, matyt, atlikdavo nemaža) buvo skiriamas lituanistinių dalykų, ypač Lietuvos istorijos, studijoms, poetinei kūrybai, platiems ryšiams su draugais, dalyvavimui lietuvių visuomenės gyvenime, spaudoje. Tai buvo šiuo laikotarpiu tikrasis J. Mačiulio gyvenimas.

Seminarijoje jis sroveno neregimas, visiškai svetimas, netgi priešiškas oficialiajai jos atmosferai, kurioje viešpatavo lenkiškoji bajoriškoji kultūra. Apie tai ne kartą su apgailestavimu ir pasipiktinimu rašė ano meto lietuvių spauda.[115]

Bet klierikus jau buvo pasiekusios tautinio sąjūdžio idėjos. Tiesa, seminarijoje jos plito iš lėto ir nedrąsiai, slegiamos ne tiktai bendrųjų carizmo sąlygų, bet dar ir seminarijos vadovybės draudžiamos ir persekiojamos. Tautinio sąjūdžio poveikis čia reiškėsi siaurute, religinių interesų apribota tėkme, daugiausia kaip pastangos ugdyti religinę literatūrą lietuvių kalba, rūpintis jos spausdinimu. Tačiau vienas kitas turėjo ir platesnių filologinių interesų, ieškojo kontaktų su ano meto lietuviškąja spauda ir kultūros veikėjais. Įdomi šiuo atžvilgiu yra A. Jakšto seminarijos laikų korespondencija su J. Šliūpu, J. Spuduliu.[116]

Prieš pat atvažiuojant J. Mačiuliui į seminariją, 1883 metais, čia jau veikė slapta kuopelė, leidusi ranka rašytą laikraštėlį „Lietuva", kurio išėjo 1 ar 3 numeriai.

---

[113] *Stakauskas J.* Lietuvių kalbos kelias į Žemaičių kunigų seminariją // Tiesos kelias.— 1938.— Nr. 1.— P. 18.

[114] *Ulickas J.* Atsiminimai (rankraštis).— Knygos autorės archyvas.

[115] Aušra.— 1885.— Nr. 6.— P. 165; 1885.— Nr. 9.— P. 283.

[116] VUB, E 168, E 370.

Organizuotas būrelis minimas ir vėlesniais metais (1888—1889), J. Mačiuliui tik baigus seminariją.[117]

Gana akivaizdu, kad panaši veikla nebuvo nutrūkusi ir tais metais, kai J. Mačiulis mokėsi seminarijoje.

Tautinio sąjūdžio idėjų pagauti jaunuoliai bendravo, svarstė tautos žadinimo klausimus — o ar tas bendravimas buvo šiuo metu įgavęs kokias nors organizacines formas, ne toks jau esminis dalykas. Bet žinome, pavyzdžiui, ir iš Vaižganto, ir iš paties Maironio, kad jo seminarijoje parašyti eilėraščiai sklido tarp draugų; J. Šimaitis 1888 m. spaudoje mini dar nepaskelbtus „Apsakymus apie Lietuvos praeigą", rašydamas, jog „p. Zval... esąs parašęs visai tinkamą Lietuvos istoriją, kurią reikėtų pasirūpinti išleisti"[118]. Su kai kuriais iš anksčiau minėto būrelio narių J. Mačiulį siejo artima draugystė (su A. Jakštu, anksti mirusiu J. Šimaičiu, iš dalies su J. Tumu), per kitus jis vėliau siuntė į Tilžę savo raštus: P. Urbonavičius tarpininkavo spausdinant „Apsakymus apie Lietuvos praeigą"[119]. K. Pakalniškis — poemą „Tarp skausmų į garbę"[120].

Šis giliai paslėptas seminarijos gyvenimo srautas siejosi su tuo, ką J. Mačiulis rasdavo, parvažiavęs atostogų į tėviškę, kur jis vėl susitikdavo su ta pačia, nuo vaikystės įprasta, sava ir mylima aplinka. Tėviškėje lankydavosi ir draugai: artimiausieji A. Vytartas, J. Šimaitis, be to — Mykolas Prielgauskas, Silvestras Panceris, Vladas Bortkevičius[121]. Turtingiems Mačiuliams nesunku ir miela buvo vaišinti gausius svečius: 15—20 karvių, didelis sodas, 15 avilių — pieno, medaus, obuolių būta apstu. Maudytis visi važiuodavo į Luknę[122], dainų, juoko, klegesio

---

[117] *Tumas J.* „Šviesos" grupė.— P. 7; *Tumas J.* „Apžvalga" ir apžvalgininkai.— K., 1925.— P. 9—27; VUB, E 107, l. 8.— P. Urbonavičiaus laiškas J. Tumui 1922.11.13; VUB, F. 505, l. 168.— M. Šeižio-Dagilėlio laiškas A. Jakštui 1933.09.20.

[118] *Jurgis Ąžuolaitis [Šimaitis J.].* Keletas žodžių apie lietuviškos istorijos reikalingumą // „Šviesos" priedas.— 1888.— Nr. 3.— P. 35.

[119] VUB, E 107, l. 9.— P. Urbonavičiaus laiškas J. Tumui 1922.11.13; *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 36—37.

[120] *Pakalniškis K. (Dėdė Atanazas).* Kaip Maironio „Per skausmus į garbę" spausdinome: (Atsiminimų žiupsnelis) // Rytas.— 1932.— Rugp. 10.— P. 3.

[121–122] MMb, l. 18.

ir disputų būdavo pilni Bernotai[123]. Kartais ir pats J. Mačiulis nuvažiuodavo paviešėti ar pas A. Vytartą, arba pas S. Pancerį, kurio tėvai nuomojo Liktėnų dvarą, 10 km nuo Bernotų.[124] Reikia manyti, kad jaunuoliai aplankydavo ir T. Daugirdą, žinomą archeologą ir etnografą, kurio senienų muziejus Plemborgo dvare, netoli Ariogalos, tuo metu buvo plačiai pagarsėjęs.[125] Pasiekdavo gal ir garsiuosius D. Poškos „Baublius".

Šitokioje tad seminarijos metų atmosferoje susidarė sąlygos realizuoti susikaupusią jaunatvės energiją, neramias svajones, brandintas dar aukštesnėse gimnazijos klasėse. Būsimasis Maironis kaip ir visa ano meto inteligentija rūpinasi pažinti lietuvių literatūrą, filologiją, tautosaką.[126] Bet pagrindinis dėmesys tenka Lietuvos praeities studijoms.

„APSAKYMAI APIE LIETUVOS PRAEIGĄ"

Savo tautos praeities pažinimas yra vienas iš ankstyviausių ir ryškiausių tautinio atgimimo idėjinių momentų. Taip buvo kitur, taip buvo ir Lietuvoje.

Pirmasis Lietuvos istorikas, susijęs su „atgimimo" epocha, buvo Simonas Daukantas. Ankstesnė Lietuvos istoriografija arba išreiškė feodalinės valstybės politines aspiracijas (metraščiai, M. Strijkovskis, A. V. Kojalavičius), arba buvo rašoma žmonių, nepakankamai artimų lietuvių tautinės kultūros interesams.

Net ir S. Daukanto darbai jau nebegalėjo patenkinti XIX a. pabaigos tautinio sąjūdžio poreikių, juoba kad jie buvo išspausdinti daug vėliau, negu parašyti: tik „Būdas" išėjo 1845 m., turėjęs, tiesa, didelį poveikį istorinės minties formavimuisi, bet telietęs tik pirmykštės lietuvių kultūros klausimą. 1888 m. atspausdinta nedidelė ištrauka

---

123 *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 34.

124 MMb, l. 18.

125 Aušra.— 1883.— Nr. 7.— P. 215.

126 Beje, jis drauge su J. Tumu 1888 m. taiso, ruošdamas spaudai, M. Valančiaus „Mokslo Rymo-katalikų" kalbą.— *Tumas J.* „Šviesos" grupė.— P. 34.

iš „Pasakojimų apie veikalus lietuvių tautos senovėje", besibaigianti XIII a. įvykiais, ir tik 1893—1897 m. išėjo „Istorija Žemaitiška", apimanti Lietuvos istoriją nuo seniausiųjų laikų iki Liublino unijos. Visi šie raštai, nepaisant jų didelės įtaigos, o vietomis ir imponuojančios poetinės galios, sunkiai buvo prieinami plačiajam skaitytojui.

Todėl paskutiniaisiais XIX a. dešimtmečiais, sustiprėjus tautiniam sąjūdžiui, buvo visu aštrumu pajusta, jog reikia veikalo, kur Lietuvos istorija suprantamai būtų išdėstyta nuo pradžios iki galo.

Bet tokios knygos devintojo dešimtmečio viduryje nebuvo, o ir didieji S. Daukanto veikalai, kaip minėta, gulėjo nespausdinti, jų rankraščiai labai maža kam tebuvo prieinami. Vis dėlto S. Daukanto darbų vertė šiuo metu visiems akivaizdi, jis aukštinamas ir gerbiamas, kaip žymiausias Lietuvos istorikas. Jau pirmajame „Aušros" numeryje pradedama spausdinti J. Šliūpo parašytą S. Daukanto biografiją — jo „gyvenimą, kančią ir veiklumą"[127]. Jis dažnai cituojamas, minimas, juo remiamasi, rūpinamasi jo rankraščių likimu, galvojama apie jų spausdinimą. Vienas iš to sumanymo iniciatorių buvo ir Kauno kunigų seminarijos klierikas, „šaunus lietuvis", kaip jį vadina „Aušros" redakcija, Jonas Mačiulis. Savo laiške redakcijai jis rašo: „Jau dveji metai suėjo, kaip Šl. perrašė pirmąją dalį Daukanto „Pasakojimų apie Lietuvos veikalus", prižadėjo spausdinti, bet ligi šiol nieko negirdėti... Ar sulauksime to brangaus skarbo, ar tas nuorašas gal kur nužuvo? Jei pasirodytų ant svieto pirmoji dalis, galėtume pasirūpinti ir apie kitas. Negali būti, idant toksai brangus rankraštis patektų žiurkėms. Išspausdinimas Daukanto pasakojimų būtų didesniu paminklu, negu kad kas kokį akmeninį ar geležinį statytų. Jei pinigų ant spaudos trūksta, tegul „Aušros" rėdytuvė išduoda apgarsinimą, jog nor spausdinti; tegul išrokuoja, kiek viskas kaštuos; tada atsiras tokių vyrų tėvynininkų, kurie duos paspirtį; o tos žinės tegul bus paduotos „Aušroje". Jei

---

[127] *Kuokštis J.* S. Simanas Daukantas // Aušra.— 1883.— Nr. 1.— P. 13.

lenkai ant Mickaus paminklo surinko tiek tūkstančių, argi lietuviai nesudės kelių dėl Daukanto?.."[128]

„Aušros" redakcija, paskelbusi šį laišką, išreiškia pritarimą iškeltam sumanymui, bet įvykdytas, kaip žinome, jis tebuvo gerokai vėliau ir kitų žmonių pastangomis.[129] O „Aušros" laikais taip ir nesusilaukta „ištisinės istorijos savo tautos", kurios trūkumas taip aštriai buvo jaučiamas.[130] Tiesa, atskirais istorijos klausimais čia rašyta nemaža. Tačiau ne atskiri straipsniai, ne vieno ar kito praeities epizodo atskleidimas, o tik bendras tautos istorinio kelio vaizdas tegalėjo patenkinti tautinio sąjūdžio poreikius. Pirmasis tą uždavinį spręsti ėmėsi J. Mačiulis. Jo „Apsakymai apie Lietuvos praeigą", parašyti 1886 m. ir išleisti 1891 m., buvo pirmoji ištisinė Lietuvos istorija, parašyta lietuvių kalba.[131]

Sąlygos Lietuvos istorijai studijuoti seminarijoje buvo gana geros. Tiesa, lietuviškų knygų čia nebuvo daug. Bet seminarijos bibliotekoje gulėjo S. Daukanto rankraštis. Istorija besidominčiam jaunuoliui tai buvo didelė vertybė. Galėjo bibliotekoje būti ir daugiau medžiagos iš S. Daukanto archyvo.[132] Turėjo jis čia, be abejo, rasti ir populiarius ano meto XIX a. pirmosios pusės istorikų darbus lenkų kalba.

---

[128] Aušra.— 1885.— Nr. 7/8.— P. 250.— Kad cituotojo laiško autorius iš tikrųjų yra J. Mačiulis, matyti iš to, jog redakcijos atsakymų skyriuje „Aušroje" 1885 m. Nr. 6, p. 173 atsakyme Zvalioniui rašoma, matyt, turint galvoje tą patį laišką: „Apie spaudą tos knygos (Daukanto istorijos) pasirūpinsime, kada savo spaustuvę būsime pasiteikę. Kad rankraštis bus mūsų rankose, tada bus galima ir jo spaudos kaštą aprokuoti. Pirm to negalima nieko apie tai spręsti nei pasakyti, kiek būtų reikalas pašalpos."

[129] S. Daukanto Lietuvos istoriją 1893—1897 metais išleido Juozas Paukštys Amerikoje.

[130] *Šliūpas J.* Lietuviai kitą gadynę ir šiandien // Aušra.— 1883.— Nr. 8/10.— P. 221.

[131] Tiesa, 1887 m. pasirodė iš lenkų kalbos išversta K. Skirmuntaitės „Istorija Lietuvos", bet ji neišpopuliarėjo, nes daug kuo neatitiko epochos reikalavimų.

[132] J. Spudulis praneša „Aušrai", jog atsiradęs dar vienas Daukanto rankraštis — ištraukos iš Lietuvos Metrikos ir kt. Juos į Kauną parsivežęs kun. B.— Aušra.— 1884.— Nr. 1/3.— P. 98.

J. Mačiulio „Apsakymai" yra kompiliacinio pobūdžio. Plona knygelė, parašyta labai jauno žmogaus, niekados specialiai istorijos nestudijavusio, nepretendavo į originalų mokslo veikalą. Ji skirta eiliniam skaitytojui — pratarmėje autorius rašo: „Atsitikimų išguldinėjime rūpinaus kiek galint prisitaikinti prie išgalių ir išmonės paprastų žmonių ir nelakioti aukštai; mokslo vyrai gal kada plačiaus ir geriaus aprašys mūsų tėvų veikalus ir akyliaus ištyrinės tamsias ir neaiškias vietas mūsų tėvynės istorijos."[133] Knygelės tikslas —„supažindinti savo brolius su jų praeiga ir parodyti lietuviams, jog jų istorija verta pažinimo"[134].

Išliekamosios vertės „Apsakymai" neturi. Dėl savo populiaraus pobūdžio knyga negali būti kuriuo nors atžvilgiu faktinės medžiagos šaltinis[135], o jos metodologija, joje išreikšta istorijos koncepcija yra mums šiandien svetima. „Apsakymai" yra įdomūs, kaip praeities istoriografijos faktas, savo metu suvaidinęs nemažą, nors ne visais atžvilgiais pažangų visuomeninį vaidmenį, ir kaip veikalas būsimo poeto, kurio grožinėje kūryboje istorinė tematika užims tokią reikšmingą vietą. Verta todėl kiek detaliau į šią knygą pažiūrėti.

Rašydamas „Apsakymus", J. Mačiulis turėjo išsiaiškinti savo santykį su trimis pagrindinėmis Lietuvos istoriografijos kryptimis: su oficialia carine istoriografija, lenkų kalba rašytais romantikų darbais ir su lietuviškąja istoriografija, kurios žymiausias atstovas anuo metu tebebuvo S. Daukantas.

Po Lietuvos—Lenkijos valstybės padalijimo Rusijoje kyla susidomėjimas Lietuvos istorija. Pirmieji to susidomėjimo ženklai matyti dar 3-jame ir 4-jame XIX a. dešimtmetyje[136], tačiau visu ryškumu jis iškyla po 1863 m. sukilimo. To susidomėjimo politinė prasmė pernelyg aiški: carizmas nori įteisinti savo varomą nutautinimo politiką,

---

[133–134] Apsakymai apie Lietuvos praeigą / Parašė Stanyslovas Zanavykas 1886.— Tilžė, 1891.— P. 6.

[135] Apie „Apsakymų" šaltinius žr. *Zaborskaitė V.* „Kijevo istorikų poveikis Maironio „Apsakymams apie Lietuvos praeigą".— LTSR MA darbai. Serija A.— 1963.— [T.] 2 (15).

[136] *Дашкевич Н.* Заметки по истории... — 1885. — С. 2—3.

paneigti bet kokias lietuvių tautos nacionalinio ir valstybinio savarankiškumo aspiracijas. J. Mačiulio gausiai naudoti Kijevo istorikai savo bendrąja koncepcija sutapo su oficialiomis carinės istoriografijos pažiūromis[137], kurios Mačiuliui, žinoma, buvo absoliučiai nepriimtinos. Atrinkdamas medžiagą iš minėtų darbų, jis pabrėžia faktus, rodančius senosios Lietuvos didybę, kovų prieš kryžiuočius heroiką, siekdamas įteigti mintį, jog carinės imperijos galybė neamžina: ji turėjo savo pradžią, turės ir pabaigą: lygiai neamžina ir lietuvių tautos silpnybė, jos paniekinimas ir prispaudimas.

Opozicija oficialiai carinei istoriografijai ryškia gija eina per visą Maironio knygelę, kai kur įgaudama atvirai poleminį pobūdį, kaip, pavyzdžiui, Vytauto politikos charakteristikoje.[138] Ši pastanga gintis prieš didžiavalstybinį šovinizmą ir carizmo norą įteisinti savo politiką Lietuvoje yra visiškai suprantama ir teisėta. Tačiau kovodamas už lietuvių tautos egzistencijos teisę, J. Mačiulis „Apsakymuose..." medžiagą nušviečia bent kiek vienpusiškai, stengdamasis būtinai atriboti lietuvių tautos kelią nuo bet kokios kultūrinės ir politinės sąsajos su rusų tauta.

Kitoks yra J. Mačiulio santykis su lenkų kalba rašytąja XIX a. pradžios istoriografija. Susidomėjimas Lietuvos istorija čia tiek didelis ir tiek artimai susijęs su lietuvių tautinės sąmonės formavimusi, kad nieko negali stebinti, jog šių istorikų darbais rėmėsi auganti lietuvių istorijos mokykla. Joje pateikiama gausi medžiaga apie Lietuvos praeitį, kultūrą, mitologiją traukė ir žavėjo lietuvių inteligentiją per XIX amžių. Tiesa, toji medžiaga ne visa autentiška, ten istoriniai faktai pinasi su išmone, fantazija, legenda (pvz., T. Narbuto ir J. Kraševskio darbai), bet juose sukurtas senosios Lietuvos paveikslas žavėjo savo didybe, heroika, romantiniu poetiškumu. Tačiau ir šių autorių Lietuvos istorijos koncepcija J. Mačiuliui ne visais atžvilgiais buvo priimtina. Ryškiai iškyla skirtumai, vertinant Vytauto politiką, ypač Lucko suva-

---

[137] *Пашуто В. Т.* Образование Литовского государства. — М., 1959. — С. 170—174.

[138] Apsakymai...— P. 102—103.

žiavimą ir Vytauto siekimą vainikuotis karaliaus karūna. Šiam klausimui daug vietos skiria T. Narbutas, taip pat J. Mačiulio naudotas A. Prochaska. Narbutas į Vytauto norą karūnuotis žiūri kaip į nepateisinamą seno žmogaus užsispyrimą, valstybei žalingas ambicijas. A. Prochaska šį projektą aiškina kaip vokiečių imperatoriaus intrigų rezultatą, o J. Mačiuliui tai natūrali visos Vytauto politikos išdava, paskutinė pastanga užtikrinti Lietuvai savarankiškumą, kurio jis siekė per visą savo valdymo laiką. J. Mačiulio kova prieš unijines tendencijas iškyla ir vertinant Švitrigailos politiką, Lietuvos didikų sumenkėjimą Kazimiero Jogailaičio laikais aiškinant stiprėjančiais kontaktais su lenkų bajorija. Lietuvių tautos savarankiškumo pabrėžimas ir vertinimas yra pagrindinė linija, kuri išryški, nušviečiant lietuvių-lenkų santykius praeityje, ir kuri išreiškia XIX a. pabaigos įtemptas pastangas įtvirtinti lietuvių kaip nacijos teisę prieš dvarininkišką ir buržuazinį lenkų nacionalizmą.

Tačiau ryškiausiai J. Mačiulis skiriasi nuo ankstesnės Lietuvos istoriografijos bendru Lietuvos istorijos proceso suvokimu. Jis yra pirmas Lietuvos istorikas, kuris paseka tautos kelią nuo tų laikų, kai ji iškilo iš priešistorinių amžių glūdumos, iki pat savo gyvenamojo meto, suvokdamas šį procesą kaip ištisinį ir nenutrūkstamą. Tuo tarpu populiarieji feodalizmo epochos istoriografai, kuriuos su J. Mačiuliu sieja senosios Lietuvos idealizacija, į Lietuvos istoriją žiūrėjo kaip į užbaigtą procesą, jo baigme laikydami, pareinamai nuo savo bendrosios koncepcijos, vieną ar kitą istorinį įvykį.

I. Kraševskis — daugiau beletristas negu mokslininkas, bet labai populiarus tautinio sąjūdžio epochoje savo istoriniais raštais — vertina Lietuvos istoriją („Litwoje"), remdamasis romantine koncepcija, pagal kurią istorijoje realizuojasi tautos idėja, atsiskleidžia toji misija, kurią tauta atlieka visos žmonijos atžvilgiu. Jo manymu, lietuvių tautos idėja atsiskleidžianti liaudies kūryboje, pagoniškoje Lietuvos kultūroje, pagrįstoje panteistiniu gyvybės garbinimu, gyvybės, kurios apstumas ir įvairybė iškyla senosios religijos politeizme, be galo turtingoje jos mitologijoje, maitinusioje „herojiškąjį" Lietuvos istorijos

laikotarpį. Suprantama tad, jog Kraševskiui savarankišką Lietuvos istoriją pakerta 1387 metai. Priėmusi krikščionybę, lietuvių tauta, jo manymu, netenkanti savarankiškos vertės, įsiliejanti į bendrą Lenkijos istorijos tėkmę. Vytauto epocha buvusi Lietuvos istorijos apogėjus, bet ir jos sunykimo pradžia.

Narbuto „Istorija", tiesa, nepagrįsta panašiomis apriorinėmis filosofinėmis konstrukcijomis, tačiau išreiškia visai apibrėžtą politinę idėją. Dėstydamas lietuvių tautos ir valstybės istoriją, Narbutas seka jos gravitaciją Lenkijos link iki pat Liublino unijos, kuri tebuvusi vienintelis istoriškai galimas kelias. Lietuva, įsiliejusi į Lenkijos sudėtį, nebetekusi bet kokio savarankiško kelio, savų vystymosi uždavinių — politinių ir kultūrinių: ji tik sustiprinusi lenkų tautos ir valstybės padėtį, padidinusi jos istorinį svorį. Pačios lietuvių tautos istorija baigėsi 1569 m. Narbutas šitai konstatuoja su liūdesiu ir apgailestavimu, kiek teatrališku mostu nusilenkdamas istorinei būtinybei.

Liublino unija baigia ir Daukantas savo „Istoriją Žemaitišką". Tiesa, jo darbai kupini dramatiškų kontrastų tarp herojinės senovės ir skurdžios baudžiavinės dabarties, o šie kontrastai žadino pavergtame liaudies žmoguje savo vertės pajautimą, kurstė drąsų pasiryžimą siekti tokio gyvenimo, kuris būtų vertas protėvių žygių. Tačiau Daukanto epochoje dar nebuvo išryškėjusios realios jėgos, galinčios iš tikrųjų pradėti naują ir šviesų lietuvių tautos gyvenimo laikotarpį: tam, visų pirma, reikėjo panaikinti baudžiavą, kad liaudis galėtų išeiti į platesnį istorinių įvykių kelią.

Tik J. Mačiuliui, rašiusiam jau naujose XIX a. pabaigos sąlygose, Lietuvos istorija nebeatrodė sustojusi gilioje feodalinės epochos praeityje.[139] Jis įjungia čia ne tik XVII ir XVIII, bet ir XIX amžių, paminėdamas 1831 ir 1863 m. sukilimus kaip spontaniškus tautos gyvybės prasiveržimus. Jam valstybės gyvenimas anaiptol netolygus tautos gyvenimui: išdėstęs valstybės istoriją, jis

[139] Tiesa, K. Skirmuntaitė („Istorija Lietuvos", 1887) pratęsia istoriją iki XVIII a. pabaigos, bet ir ji, kaip senesnieji istorikai, nesuvokia gyvo praeities ryšio su tautos dabartimi.

pateikia trumpus kultūros istorijos apmatus, baigdamas knygą vilties kupinais žodžiais, išsakančiais įsitikinimą, kad lietuvių tauta jau atbudo naujam savo istorijos tarpsniui, kad jos ateitis būsianti šviesi ir garbinga, verta didžiosios praeities, iš kurios klaidų pasimokiusi, ji pradėsianti naują istorijos žygį.

Kuo gi grindžiamos J. Mačiulio ateities perspektyvos, kas, jo manymu, laiduoja ir reiškia tautos gyvybę? Norint atsakyti į šį klausimą, pravartu pasižiūrėti, kuo skiriasi šiuo atžvilgiu „Apsakymų" autoriaus pažiūros nuo jo pagrindinio šaltinio — Daukanto.

S. Daukantas, tyrinėdamas Lietuvos istoriją, siekia išsiaiškinti, dėl kokių priežasčių tauta, atlikusi praeityje garsius herojiškus žygius, sukūrusi didelę, galingą valstybę, laikui bėgant sumenkėjo, nusilpo, tapo paniekintų ir pavergtų baudžiauninkų tauta. Svarbiausia šito nuopuolio priežastis, autoriaus manymu, yra pirmykščio paprastumo, pirmykščio demokratizmo ir laisvės meilės atsižadėjimas. S. Daukantas kūrė senosios Lietuvos vaizdą, remdamasis ne tiek istoriniais šaltiniais, kiek spekuliatyviniu mąstymu, aprioriniu nusistatymu. Šio vaizdo pagrindą sudarė aukštos pilietinės ir šeimyninės dorybės, maitinamos pagoniškosios religijos. Krikščionybės įvedimas palaužęs tautos gyvybės šaknis, atvėręs duris žalingoms įtakoms, sudaręs sąlygas papročiams smukti, įteisinęs klasinį visuomenės pasiskirstymą ir baudžiavos įvedimą. Antiklerikalizmas ir priešbaudžiavinis nusistatymas sudaro esmingiausius S. Daukanto istorinės koncepcijos bruožus. Jo darbuose, nukreiptuose prieš socialinius feodalizmo santykius ir prieš ideologinį jų įteisinimą, galima buvo išskaityti aliuzijų, jog tauta tegalės gyvuoti tuomet, kai parems savo ateitį liaudimi, valstiečiais, kurių buities paprastumas ir skurdumas taip primena senovės didvyrių buitį.

Lyginant J. Mačiulio požiūrį į Lietuvos istoriją su Daukanto koncepcija, būsimojo Maironio darbe aiškiai pasigendame pilietinio patoso, socialinių momentų stipraus akcentavimo. Tiesa, ir Mačiulis domisi valstiečių klausimu, ir jis į baudžiavą žiūri kaip į stambią praeities socialinio gyvenimo negerovę, ir jam valstiečių pavergimas

yra viena iš Lietuvos valstybės sunykimo priežasčių. Tačiau vis dėlto šie klausimai jam neturi principinės, pirmaeilės reikšmės, jie niekur nei pabrėžiami, nei plačiau nušviečiami. Ir tai suprantama. Antibaudžiavinė Daukanto raštų tendencija šiuo metu nebebuvo aktuali, o naujos problemos, kurias kėlė valstiečių padėtis poreforminiu laikotarpiu, pasiliko, bent šiuo atveju, už rašytojo interesų ribos.

Diametraliai skiriasi J. Mačiulio ir S. Daukanto požiūris į senąją lietuvių religiją bei į krikščionybę ir jos vaidmenį lietuvių tautos gyvenime.

Daukantui pagoniškoji lietuvių religija — tai aukštos ir savitos dvasinės kultūros išraiška. Jam rūpi parodyti, kad ji ne tik visiškai lygiavertė krikščionybei, bet, kiek tai buvo to meto sąlygomis įmanoma, turi tam tikrų pranašumų. Jis stengiasi atskleisti lietuvių religijos monistinį ir spiritualistinį charakterį, suartinti ją su Šviečiamojo amžiaus deizmu, o J. Mačiuliui šitokia tendencija visiškai svetima. Jam spalvingas senosios religijos politeizmas patrauklus savo poezija, fantastika, brangus kaip savitos kultūros išraiška, bet nei turinio teisingumu, nei moraline verte nė iš tolo negalįs prilygti krikščionybei, o apie kokį nors pranašumą, žinoma, netenka nė kalbėti. Daukantui su krikščionybe siejasi lietuvių kultūros, socialiniu teisingumu pagrįstos visuomeninės santvarkos ir politinio savarankiškumo sunykimas, o J. Mačiuliui krikščionybė iš esmės aukštesnė, palyginti su pagonybe, religijos forma. Krikščionybės priėmimą jis suvokia kaip būtiną ir lietuvių tautai, deja, pavėluotą istorinės raidos žingsnį, suteikiantį pagrindus formuotis aukštesnei kultūrai, įsijungti į bendrą Europos tautų istorijos srautą. Dar daugiau —„Apsakymų" pratarmėje labai kategoriškai išsakytas kovingai nusiteikusių klerikalinių sluoksnių požiūris, jog katalikybė esanti būtina, privaloma sąlyga tikram patriotizmui — požiūris be galo siauras, reikalaująs katalikybei absoliučiai visų moralinių vertybių monopolio, sutapatinąs katalikybę su dorove, o ateizmą, ir net antiklerikalizmą, su amoralumu,— teiginys, kuriam XIX a. galo, o dar ir XX a. pradžios visuomeninės minties raidoje tenka iš-

skirtinai reakcingas vaidmuo. Tačiau pačioje „Apsakymų" koncepcijoje šis požiūris nevaidina kokio nors konstruktyvaus vaidmens, jis iš viso neišryški, taip ir likdamas tik pratarmėje suformuluota deklaracija. Klerikaliniai įžangos momentai neužkliuvo net J. Šliūpui, labai palankiai įvertinusiam „Apsakymus". J. Mačiulis čia nesiekė propaguoti katalikybės idėjų. Jam rūpėjo, peržvelgus Lietuvos istoriją, išsiaiškinti, kokios yra lietuvių tautos ir valstybės sunykimo priežastys ir kas sudaro patikimą laidą jai suklestėti ateityje. Neduodamas tokios plačios ir sugestyviai išdėstytos istoriosofinės sistemos, kokia yra pagrįsti Daukanto darbai, J. Mačiulis pagrindine lietuvių tautos nelaime laiko kultūrinio savarankiškumo susilpnėjimą, po kurio ji neteko ir politinės laisvės. Svarbiausios šito nuopuolio apraiškos — tautinio sąmoningumo nykimas, gimtosios kalbos atsižadėjimas šviesuomenėje ir aukštesniuosiuose sluoksniuose. Lietuvių tauta, sukūrusi savitą pagonišką kultūrą, dėl nuolatinių kryžiuočių puldinėjimų liko izoliuota nuo bendrosios Europos kultūros tėkmės, atskirta nuo bendrojo švietimo ir kultūros progreso, o tat savo ruožtu sudarė sąlygas asimiliacijai su kaimyninių tautų, ypač lenkų, kultūra.

Senosios Lietuvos istorijoje J. Mačiulis įžiūri pragaištingą kultūrinio momento tautos gyvenime neįvertinimą, dėl to buvo prarastas tautinis sąmoningumas, imta pasiduoti svetimiems papročiams, plaukusiems iš lenkų diduomenės — išlepimui, anarchijai — o tat savo ruožtu sužlugdė ir pačią valstybę.

Tačiau XVIII a. pabaigoje, o ypač XIX amžiuje, kai, veikiant tam tikriems kultūriniams veiksniams, ima atbusti tautinė sąmonė. Skatinantis Vakarų slavų pavyzdys, lyginamosios kalbotyros atsiradimas sukėlė domėjimąsi lietuvių kalba, pažadino tautą naujai gyvybei. Mačiuliui, labai aiškiai supratusiam, kad valdovų, ir net valstybės, istorija anaiptol neišsemia tautos istorijos turinio, XIX amžius yra tegul ir ne taip stambių, bet vis stiprėjančių ir didelės vilties teikiančių laimėjimų metas. „Anykščių Šilelio" išspausdinimą ir „Aušros" pasirodymą jis

laiko tais svarbiausiais faktais, kurie žymi naujos epochos pradžią lietuvių tautos istorijoje ir kurie rodo, jog tauta ne tik gyva, bet ir kupina jėgų savarankiškai kultūrai kurti.

J. Mačiulio „Apsakymai" tad yra pirmas veikalas lietuvių istoriografijoje, susiejęs visą lietuvių tautos kelią nuo pačių seniausių laikų su dabartimi, jame lietuvių tautos istorija traktuojama ne tiktai kaip neužbaigta, bet dar ir nepasiekusi tų savo viršūnių, kurias ji galinti pasiekti. Išaugusiam romantinės Daukanto, Narbuto, Kraševskio istoriografijos dirvoje J. Mačiuliui artimi buvo senovės poetizacija, senovės kultūros ir heroikos kultas, tačiau jis neapsiribojo vien konstatuodamas senovėje sukurtų vertybių nuopuolį, bet jau įžiūrėjo ir naujų vertybių augimą.

„Apsakymai" susiję su XIX a. antrosios pusės visuomenine mintimi. Istorijos procese J. Mačiulis suabsoliutina intelektualinį faktorių, tautinį sąmoningumą ir kultūrą laikydamas tautos egzistencijos pagrindu — tai sieja jį su pozityvizmu. Bet jis liko tolimas populiarioms anuo metu sociologinėms mokykloms, ekonominiam faktoriui teskirdamas labai mažą vaidmenį. „Apsakymai" niekaip nesusisieja su ta ekonomine socialine problematika, kurią buvo iškėlusi poreforminė epocha ir kuriai spręsti tiek daug dėmesio skyrė ir pažangioji XIX a. pabaigos publicistika, ir kiek vėliau pradėjusi ryškėti kritinio realizmo srovė grožinėje literatūroje. Net ir su Daukantu lyginant, „Apsakymai" neduoda pagrindo tokioms revoliucionizuojančioms socialinio pobūdžio išvadoms, kaip „Būdas" arba „Pasakojimai". Bet tai, žinoma, dar nereiškia, kad „Apsakymai" XIX a. pabaigos sąlygomis nesuvaidino kai kuriais atžvilgiais progresyvaus vaidmens. Tuo metu, kai formavosi nacionalinė lietuvių kultūra, kai kova dėl jos teisių buvo aštrus paties gyvenimo iškeltas poreikis, kai rašto, švietimo suvaržymai buvo vienas iš svarbiųjų visuomeninio progreso stabdžių, — tuo metu veikalas, įsakmiai pabrėžiąs kultūros svarbą tautos gyvenime, buvo tikrai savalaikis ir reikalingas.

Jame išdėstytos elementariausios žinios apie Lietuvos istoriją plačiai pasklido tarp valstiečių: „Apsakymų" pagrindu 1896 metams skirtame „Tikrame tėvyniškame kalendoriuje" buvo klausimų-atsakymų forma duotos kai kurios istorinio Lietuvos kelio gairės, taikantis prie plačiausių skaitytojų masių.[140] Galimas dalykas, kad rašinio autorius yra pats J. Mačiulis. Vilniaus generalgubernatorius, 1896.01.12 informuodamas vidaus reikalų ministrą apie draudžiamų lietuviškų spaudinių plitimą, vadina šį rašinį „mužikišku politiniu katekizmu" („нечто в роде мужицкого политического катехизиса") ir įžiūri jame carizmui priešingų idėjų propagavimą.[141] Jau vien šis faktas rodo, kad anuo metu „Apsakymai" turėjo ir tam tikrą progresyvų poveikį.

PUBLICISTIKA. SANTYKIS SU „AUŠRA" IR „ŠVIESA"

Lietuvos istorijos rašymas tebuvo tik viena iš daugiapusės J. Mačiulio veiklos sričių. Drauge jis atidžiai seka pirmuosius lietuviškus laikraščius, juose bendradarbiauja.

Stambiausias J. Mačiulio straipsnis šiuo metu yra išspausdintas „Aušroje" ir skirtas sorbų-lužitėnų folkloristui ir etnografui, tautinio sąjūdžio veikėjui J. E. Smoleriui.[142]

Pietryčių ir Vidurio Europos tautų nacionaliniu sąjūdžiu lietuvių inteligentija domėjosi, stengdamasi pasinaudoti jo patirtimi, pasimokyti. Šiam judėjimui išaukštinti bus skirtas ne vienas Maironio poezijos posmas, bet jau ir „Aušros" laikais jis atidžiai stebi anų tautų gyvenimą. Savo „Apsakymų" pabaigoje rašo: „Viduryje XVIII amžiaus pradeda pabusti iš miego nuvergti, prispausti ir bemažo kone ištautinti vakariečiai slavai, ypatingai Serbai ir Čekai. Jie pradeda darbuotis apie pakėlimą savo tautos

---

[140] Pareiga kiekvieno lietuvio // Tikras tėvyniškas kalendorius ant 1896 metų.— 1895.— P. 7—10.

[141] ЦГИАЛ, Ф. 821, оп. 126, № 364, л. 90.

[142] *V. B.* Jonas Ernestas Smoler'is // Aušra.— 1885.— Nr. 6, 7, 8, 9.

dvasios ir apie savo liežuvį. Tas naujas sujudėjimas atranda ir tarp lietuvių nekuriuos kariautojus..."[143] Šio domėjimosi išraiška yra ir minėtasis straipsnis apie J. E. Smolerį.

Tautinis atgimimas, XVIII a. gale ir XIX a. pradžioje apėmęs Pietryčių ir Vidurio Europos tautas nuo Balkanų pusiasalio iki Vokietijos šiaurės, susijęs su kapitalizmo vystymusi ir antifeodalinėmis tendencijomis tautiniu atžvilgiu pavergtose tautose, ne visais savo momentais vienodai traukė lietuvių tautinio sąjūdžio veikėjus. „Aušros" puslapiuose visiškai neatsispindi politinis to sąjūdžio aspektas. Čia, pavyzdžiui, nerandame žinių apie bulgarų ar vengrų judėjimą, kuris tuo metu jau buvo praėjęs atvirą politinės kovos fazę, tiesa, su nevienoda baigme. Lietuviškasis sąjūdis tokiai kovai dar nebuvo pribrendęs, tad ja ir nesidomėjo. Dar daugiau — vengimas kelti politinių reikalavimų, gana aiškus politinis konservatyvizmas sudarė vieną ryškesnių „Aušros" programos punktų. „...Nenorėkime įvesti dėl savęs naujos politikos. Tegul valdo mumis, kas valdo; jei tik teisingai, būkime visi dėkingi..." — rašoma viename iš „Aušros" programinių straipsnių.[144] Žinoma, negalima nematyti, kad panašios mintys dažniausiai tėra formali deklaracija — juk jau pats „Aušros"— nelegalaus, užsieny leidžiamo ir kontrabanda gabenamo laikraščio — pasirodymas buvo konspiracinis, politinis aktas, nukreiptas prieš carizmo nacionalinės priespaudos politiką. Bet vis dėlto „Aušra", pati neišsitekdama legalios veiklos rėmuose, niekados nekėlė kovos už politinę tautos laisvę šūkio. Tad ir kitų tautų judėjimuose ją domino ne politinis, o kultūrinis aspektas.

Todėl suprantama, kad didžiausias dėmesys „Aušroje" skiriamas čekams, intensyviai varantiems tautinės kultūros kūrimo vagą tokiomis formomis, kurios buvo artimos ir prieinamos jaunam lietuvių judėjimui. Be to, asmeniniai saitai jungė su čekų judėjimu vieną iš aktyviausių „Aušros" veikėjų — J. Basanavičių.

---

143 Apsakymai...— P. 179.

144 Aušra.— 1885.— Nr. 1.— P. 35.

Kilus sumanymui steigti „Lietuvių mokslo bendrystę", prisimenamos panašios čekų draugijos.[145]

Nemaža dėmesio skirta ir lužitėnų-sorbų (vendų) klausimui. Ši maža slavų tautelė XIX a. pradžioje atrodė baigianti tirpti vokiečių jūroje — be savo inteligentijos, mokyklų, spaudos. Bet ir ją išjudino „tautų pavasaris" — visuomeninių santykių raidos pažadinta, ji duoda šviesuomenės būrį, jos kalba, folkloras tampa studijų, didelio dėmesio objektu, sorbų kalba imama dėstyti vietos mokyklose, eina laikraščiai, knygos — lužitėnai-sorbai įsilieja į bendrą to meto slavų tautų nacionalinio pakilimo

---

[145] Aušra.— 1883.— Nr. 4.— P. 91.— Skatinant steigti draugiją švietimui, kultūros ugdymui remti (*Kriščiukaitis A.* Čekų močiutės // Aušra.— 1885.— Nr. 7/8.— P. 184—190) pavyzdžiu iškeliama Čekų Matica, kuri, įsikūrusi 1831 m., „jungė daugelį mokslininkų, rašytojų ir pedagogų, aktyviai dalyvavusių čekų nacionalinės kultūros propagandoje" (*Уральцев И. И.* Очерки из истории национально-политической борьбы в Чехии в 1848 г.— М., 1951.— С. 47). Recenzuojant Kirkoro „Aprašą gubernijų žiemvakariuose", keliama mintis, jog, išvertus šią knygą ir aprūpinus ją N. Ordos iliustracijomis, „galėtume... turėti labai puikią knygą „Lietuvą vaizduose", taip kaip pagirtini Čekai turi „Čekiją vaizduose" (Aušra.— 1884.— Nr. 1, 2 ir 3.— P. 86). Lietuvių ir čekų nacionalinio išsivadavimo analogijos iškeliamos straipsnyje apie Teodorą Narbutą (*Cyrulys.* Teodoras Narbutas // Aušra.— 1886.— Nr. 4.— P. 124).

Lietuvių ir čekų santykiams skirta keletas J. Basanavičiaus straipsnių. Be istorinės apžvalgos, kalbančios apie lietuvius studentus Prahos universitete (*Basanavičius J.* Lietuviai Pragoje // Aušra.— 1886.— Nr. 6.— P. 94—95), jis duoda keletą pranešimų, nušviečiančių susidomėjimą lietuvių kultūra Čekijoje. 1883 m. jis painformuoja apie „Karališkos čekų mokslo bendrystės" iškilmingą posėdį, kuriame į narius buvo priimtas Fr. Kuršaitis, „kursai per savo mokslingus darbus apie lietuvišką kalbą užsipelnė plačią garbę visame sviete" (*Basanavičius J.* Frid. Kuršaitis // Aušra.— 1883.— Nr. 4.— P. 102). Ta proga Basanavičius pažymi: „Aplankant sueigą mokintų Čekijos vyrų, mums šitąsyk buvo dar mieliau datyrus, jog iš visų šiandieniškių Europos giminių rasi vieni čekai išrodo dėl mūsų nuvargintos giminės dar nors truputėlį meilės" (ten pat). Kiek vėliau parašytame straipsnyje jis duoda žinių pluoštą apie Šleicherio Prahoje skaitytas paskaitas lietuvių kalbos klausimu (*Basanavičius J.* Schleicher'is apie lietuvius // Aušra.— 1885.— Nr. 1.— P. 39—43). J. Basanavičiaus plunksnai priklauso ir čekų filologo L. Geitlerio, rašiusio apie lietuvių kalbą, folklorą, apie Bretkūną ir Donelaitį, nekrologas (*Basanavičius J.* Leopoldas Geitleris // Aušra.— 1885.— Nr. 7/8.— P. 211—214).

bangą. Šios silpnutės tautos spartus atgimimas žavėjo ir traukė „aušrininkus".[146]

Sorbų-lužitėnų tautiniam atgimimui skirtas ir J. Mačiulio straipsnis apie J. E. Smolerį — bene pats didžiausias straipsnis šiais klausimais „Aušroje".[147] Straipsnio pasirodymas šiuo metu nebuvo atsitiktinis: J. E. Smoleris, vienas žymiausių šio judėjimo atstovų, mirė 1884 m. vidury, ir ta proga rusų, lenkų, vokiečių ir kt. spaudoje pasirodė apie jį nemaža straipsnių, nekrologų. Turėjo jis patraukti ir J. Mačiulio dėmesį ir sukelti norą supažindinti savo tautiečius su žmogumi, kurio veikla jam atrodė pavyzdys kiekvienam lietuviui šviesuoliui. Straipsnyje pateikiama detali J. E. Smolerio biografija, akcentuojant momentus, kurie jį apibūdina kaip sorbų nacionalinės kultūros ugdytoją ir kurie J. Mačiuliui atrodė ypač svarbūs ir rekomenduotini lietuvių veikėjams. Daug vietos skirta J. E. Smoleriui kaip gimtosios kalbos gaivintojui, istorikui, pirmojo sorbiško laikraščio leidėjui, kaip tautosakos rinkėjui. Be šitų dalykų, iš tikrųjų esminių J. E. Smolerio veiklai, J. Mačiulis ypatingai pabrėžia keletą momentų, kuriuos jis specialiai rekomenduoja lietuvių visuomenei. Visų pirma jam rūpi pabrėžti reikalą skirtingų pažiūrų žmonėms dirbti sutartinai tautinį kultūros darbą. Pažymėjęs sorbų studentų teologų — katalikų ir protestantų — sąjungą sorbų tautiniais reikalais rūpintis, jis pabrėžia, jog „tai buvo pirmutinis susirinkimas jaunimo dviejų tikėjimų dėl pasirūpinimo apie pakėlimą iš prapulties savosios tautos"[148]. Čia bene pirmą kartą suskamba idėjinis motyvas, kuris visoje Maironio veikloje ir kūryboje užims svarbią vietą ir suvaidins tokį nevienareikšmį, dažniausiai — reakcinį, vaidmenį, išaugdamas į buržuazi-

---

[146] Lužitėnai-sorbai minimi jau cituotame straipsnyje apie T. Narbutą (*Cyrulys.* Teodoras Narbutas // Aušra.— 1886.— Nr. 4.— P. 124), apie juos kalba J. Basanavičius, recenzuodamas Edm. Veckenstedto „Die Mythen, Sagen und Legenden der Zamaiten (Litauer)", nurodydamas, jog knygos autorius yra savo kilme sorbas, išleidęs „Wendische Sagen, Märchen und abergläubische Gebräuche" (Aušra.— 1883.— Nr. 8/10.— P. 274). Padėtį sorbų mokyklose nušviečia J. Zauerveinas (*Sauerveinas.* Kalbos dalykuose // Aušra.— 1883.— Nr. 2.— P. 26—27).

[147] *V. B.* Jonas Ernestas Smoler'is // Aušra.— 1885.— Nr. 6.

[148] Ten pat.— P. 154.

nį „tautinės vienybės" lozungą. Tačiau šiuo metu tokios reikšmės jis dar neįgavęs. Bet jau iš šio straipsnio matyti, kaip ribotai J. Mačiulis suprato kovą prieš nacionalinę priespaudą. Apibūdindamas J. E. Smolerio santykį su 1848 m. revoliucija, J. Mačiulis teigiamai vertina jo politinį konservatyvizmą. Ne atvira kova, ne principinis antimonarchistiškas nusistatymas, ne sąjungininkų ieškojimas revoliuciniam judėjime turėtų būti nacionalinio išsivadavimo siekiančios mažos tautos kelias, o politinės konjunktūros tinkamas išnaudojimas, bandant laimėti smulkių reformų ir nuolaidų. Tai yra ta pati taktika, kurios carizmo atžvilgiu laikėsi ir „Aušra" ir kuriai J. Mačiulis, matyt, pritarė. „...mes visuomet esame vierni viešpačiui ciesoriui"[149], „visam svietui žinoma, kad lietuvių giminė yra rami ir darbuojasi tik artojyste ir kaimiška ūke, ...niekuomet nerūpinos ir nerūpinas pakelti ranką prieš Maskolių ar prieš Prūsų valdžią"[150], „...politika mums nerūpi ir rūpėti neprivalo"[151],— šitaip „Aušroje" nusakomas požiūris į carizmą. Tiesa, reikia čia pat pažymėti, jog net politinių pažiūrų srityje galima atsekti tam tikrus „Aušros" prieštaravimus. Esama straipsnių, kuriuose išsakomos mintys yra žymiai radikalesnės, nors ir joms iki tikro revoliucingumo dar labai toli.[152]

„Aušros" prieštaravimai yra akivaizdesni ten, kur liečiami socialinių santykių, krašto ekonominės padėties klausimai. Greta visiško klasinio antagonizmo ignoravimo[153], greta buržuazijos ekonominio stiprėjimo propagandos, rasime „Aušroje" žinių apie sunkią kumečių padėtį dvaruose[154], svarstymų apie pragaištingai valstiečiams susiklosčiusius santykius su dvarininkais po baudžiavos panaikinimo[155], nušviečiama sunki bernų padėtis pas buožes[156]. Nors iš visos tos medžiagos niekur nedaroma

---

[149–151] Aušra.— 1883.— Nr. 3.— P. 81, 85; Nr. 6.— P. 157.

[152] *Šliūpas J.* Tikrasis ieškinys tėvyniškumo // Aušra. — 1884. — Nr. 1/3.

[153] *Miglovara.* Būk pagirta, žeme tėvų mūsų // Aušra.— 1885.— Nr. 1.— P. 35.

[154] *Šliūpas J.* Iš Lietuvos // Aušra.— 1884.— Nr. 5/6.— P. 180—181.

[155] *Šliūpas J.* Debesų išsklaidymas // Aušra.— 1884.— Nr. 5, 6.

[156] Aušra.— 1885.— Nr. 1.— P. 17.

revoliucinių išvadų, tačiau vien tokios medžiagos skelbimas, dėmesys šiai problematikai skambėjo kaip esamų socialinių santykių kritika. Bene dėl šito J. Mačiuliui „Aušra" atrodė liberališka. Ilgame laiške, atsakydama į jo priekaištus, „Aušros" redakcija rašė: „Mūsų laikraštis nėra nei liberališkas... Mūsų geismas yra su kunigais, ponais ir ūkininkais iš vieno eiti, ale kas to kaltas, kad vieni į girią, kiti į lauką bėga?"[157]

J. Mačiulis taip baiminasi dėl socialinio antagonizmo aštrėjimo, kad jam net straipsniai, nukreipti prieš bajorijos, dvarininkų sulenkėjimą, atrodo dvelkią pavojingu liberalizmu, ir „Aušros" redakcija gauna jį raminti: „Mes nešaukiame ant lenkų! mes pasakome tik teisybę. Patys savo akimis matėme, kaip nekurie mūsų vietiniai svetimgenčiai prieš bajorus, į lietuvystę linkusius, intryguoja..."[158] Iš tikrųjų Maironio požiūris į sulenkėjusią dvarininkiją niekuo nesiskyrė nuo „Aušros" požiūrio: ir jis troško matyti dvarininkus, įsijungusius į tautinį sąjūdį, remiančius lietuvių spaudą, mokslą, švietimą, ir jam, kaip visam buržuaziniam šio judėjimo sparnui, dvarininkija atrodė potencialus sąjungininkas. Tiesa, kartais jis eidavo ir toliau: satyrose savo kraštą išdavusiai, nuo savo tautos gyvybinių reikalų nusigręžusiai dvarininkijai yra „pirštinę geležinę metęs į akis". Bet čia jau mes susidursime su vienu iš neretų atvejų, kai Maironis-poetas pranoksta Maironį-ideologą, kai kūryba prabyla tokia turininga ir maištinga kalba, kurios veltui ieškotume jo publicistinėse ir kitokiose socialinių bei politinių pažiūrų deklaracijose. O J. Mačiulio baiminimasis dėl „Aušros" požiūrio į lenkišką dvarininkišką visuomenę — tai viena iš gana dažnų konservatyvizmo apraiškų, nesvetimų jo visuomeninei laikysenai visuose gyvenimo etapuose.

Kaip daugumai kunigų, taip ir J. Mačiuliui nepriimtinas atrodė „Aušros" antiklerikalizmas, nuskambėdavęs straipsniuose, kur buvo keliama ir aukštinama pagoniškosios Lietuvos kultūra (kaip Vištelio parašytoje „Vito-

---

[157–158] Zvalioniui.— Aušra.— 1885.— Nr. 6.— P. 174.

lio raudos" recenzijoje) arba nušviečiama toji žala lietuviškumui, kurią darė sulenkėję kunigai, kalbiniu ir kultūriniu atžvilgiu visiškai svetimi lietuvių valstietijai. Į tokios, matyt, prasmės priekaištą atsakė redakcija jau minėtame laiške: „...Mes nei sapnyje neturime guostiesi ant kunigų, tikrų lietuvių, mes tik ant tų guodžiamėsi, katriems suklydus kažin kokia svetimgenčių tėviškė galvoje kyšo. Bet ką padaryti su žmonėmis be nuomonės? Jei toks kunigas su vieninteliu ant gentiško pamato išeinančiu lietuvišku laikraščiu pasielgia jį sudraskydamas ir velydamas, jog jisai pražūtų dėl to, kad vienoje korespondencijoje stov. Lietuviai Amerikoje apsipranta vyresnybiniais šliubais — kas gal sakyti, kad „Aušra" iš to savo džiaugsmą tur? — ar tai ne bjauru? Toksai malonėtų, kad nuvargintoji Lietuva pražūtų!"[159]

Tad, žiūrint į Mačiulio santykį su „Aušra", galima, atrodo, teigti, kad jis, visiškai pritardamas laikraščio pastangoms gaivinti ir ugdyti lietuvių kultūrą, kitais požiūriais sutapo su konservatyviuoju „aušrininkų" sparnu, negalvodamas apie kokį nors radikalesnį viešpataujančių socialinių-politinių santykių pakeitimą.

Dar ryškiau šio laikotarpio J. Mačiulio visuomeninės pažiūros atsiskleidė jam bendradarbiaujant „Šviesoje".

1887 m. pradėjusios eiti „Šviesos" faktinis redaktorius buvo artimiausias J. Mačiulio draugas A. Vytartas. Suprantama, kad J. Mačiulis buvo aktyvus laikraščio bendradarbis: čia išspausdinti trys jo straipsniai[160], eilėraštis[161] ir bene taip pat jo plunksnai priklausęs Bernotavičiaus „Pajautos" vertimo fragmentas[162]. „Šviesos" pažiūros jam buvo savos. Redakciniame pirmo numerio

---

[159] Ten pat.

[160] S. Z. Žodis prie lietuvių, mylinčių savo tėvynę // Šviesa.— 1887.— Nr. 1.— P. 3—7; S. Z. Gromata lietuvio // Ten pat.— Nr. 5.— P. 203—205; *Zanavykas.* Naumiesčio parapijoje // Šviesa.— 1888.— Nr. 1/2.— P. 51—53.

[161] S. Z. Broliai, į darbą! // Šviesa.— 1887.— Nr. 1.— P. 40—41.

[162] Pojata, duktė Lizdeikos, arba Lietuviai XIV amžiuje / Lenkiškai surašė F. Bernotavičius. Pervertė J. Z. // Šviesos priedas.— 1888.— Nr. 4/5.— P. 49—59.— „Lietuvių bibliografijoje" J. Mačiulio autorystė nurodoma su klaustuku.

straipsnyje, pasirašytame leidėjo E. Vejerto, bet parašytame A. Vytarto (gal drauge su J. Mačiuliu), nusakomas naujai pasirodžiusio laikraščio santykis su „Aušra": „Buvo jau pas mus garsingas laikraštis „Aušra", vienok ans neturėjo krikščioniškos dvasios, priešingas katalikiškam tikėjimui ir erzinantis svietišką vyresnybę, ne tik nedarosi naudingu reikalams apšvietimo, bet dar, sėdamas tarp gyventojų nesutikimus, didina tamsumą, per tai neilgai trukus pragaišo."[163] Kaip tat primena J. Mačiulio priekaištus „Aušrai" dėl „liberališkumo" ir dėl „šaukimo ant kunigų"! Gana rezervuotai jis įvertina „Aušrą" taip pat ir savo „Lietuvos" poemėlėje („...„Aušrą" nevisai šviesią").

Naujo laikraščio, atsiribojusio nuo „Aušros", svarbiausieji programos momentai išdėstyti straipsnyje „Žodis prie lietuvių, mylinčių savo tėvynę", kurio autorius buvo J. Mačiulis. Kaip „Aušroje", taip ir čia kultūros darbas laikomas pagrindine kovos dėl nacionalinio išsivadavimo forma. Remdamasis bulgarų, serbų, čekų pavyzdžiu, jį skatina ir J. Mačiulis. Pagrindinė sąlyga šį darbą sėkmingai varyti, jo manymu, kaip jau buvo kalbėjęs straipsnyje apie J. E. Smolerį, tai sutarimas ir vienybė. Tačiau jeigu ten tą vienybę galima buvo suprasti kaip sutartinį, bendrom jėgom varomą kultūros darbą, tai čia labai aiškiai atsiskleidžia šios sąvokos klasinė esmė. J. Mačiuliui čia rūpi ne vien skatinti inteligentiją, nepaisant pažiūrų skirtumo, prisidėti prie lietuvių kalbos, folkloro, istorijos tyrinėjimo. Apie vienybę čia kalbama daug platesne prasme, turint galvoje visuomenės vienybę socialiniu ir ideologiniu atžvilgiu. Bent kiek suaktyvėjus lietuvių visuomenės gyvenimui, tuoj ėmė reikštis inteligentija, atstovaujanti valstiečių ideologijai. Tuo tarpu liberaliniai ir klerikaliniai sluoksniai ieškojo kompromisų su dvarininkija, norėdami įsigyti sąjungininką savo ekonominei padėčiai stiprinti. Šitaip pasisakoma J. Mačiulio straipsnyje, pasmerkiant tuos, kurie „veda į nesutikimus bajoriją su ūkininkais, kraudami ant jos, kas papuolė, ir nekaipo talpindami ją į pragarą. Nežinau,

ko tie trokšta. Kiekvienas iš mūsų tur savo silpnybes, ir nemisliju, kad ūkininkas mažiau jų turėtų už bajorą ar ką kitą."[164]

Skelbdamas vienybę ideologinėje srityje, J. Mačiulis ją supranta kaip klerikalizmo hegemoniją — jam priimtina vienybė tik „ant pamato krikščioniško mokslo"[165]. Vadinasi, šitame straipsnyje išryški tos J. Mačiulio pažiūros, kurių kontūrus galima buvo suvokti ir santykyje su „Aušra": susitaikymas su esamos politinės santvarkos pagrindais, klerikalizmas ir tautinio sąjūdžio apribojimas vien kultūriniu darbu.

Pastarasis momentas — kultūros darbo svarbos akcentavimas — pabrėžtas kiek vėliau parašytame straipsnyje „Gromata lietuvio". Jame karštai skatinama dirbti, visas jėgas atiduodant liaudies švietimui, meno ir mokslo kūrybai: „Visos giminės Europos, nekurį laiką užmirštos, keliasi iš po ilgo miego; Lietuva, žinoma, negali būti iš to išskirta, vienok jos judėjimas tartum išrodo kaipo tąsymasis tingine; nėra vienybės, nėra tikros dvasios... Žinoma, negalime pasakyti, jogei Lietuva neturi savo tikrų darbininkų, vienok, ant nelaimės, jų yra nedaugel, ką jie vieni padarys, jei kiti jiems nepadės. Dėl mūsų reikia labai daugel, nes mes tepradedame tiktai gyventi kaipo tauta. Visose šakose mokslo mums reikalingos yra knygos, kurių vienok neturime, o kaipgi lengva būtų apšviesti mūsų brolius, jei mes tiktai karštai rūpintumėmės apie tai; mūsų žmonės, nežiūrint ant kliūčių, turi didį prisirišimą prie skaitymo knygelių ir turi už didžiausią tiesą visa tai, ką jose randa surašyta."[166]

Šie keli straipsneliai „Šviesoje" charakterizuoja anų metų J. Mačiulio visuomenines pažiūras. Akivaizdu, jog čia jis siejasi su konservatyviuoju lietuvių tautinio sąjūdžio sparnu. Bet ne šiomis publicistinėmis deklaracijomis jis yra įėjęs į mūsų kultūros lobyną. Jau seminarijos laikotarpiu jis žengė pirmuosius savo poetinio kelio žingsnius — jie mus tad labiausiai ir domina.

[163–165] Šviesa.— 1887.— Nr. 1.— P. 1, 4, 7.
[166] Ten pat.— Nr. 5.— P. 203—204.

Tiesą sakant, seminarijos metų kūryba — tai jau nebe pirmieji bandymai. Bet eilėraščius, rašytus anksčiau lenkų kalba, pats poetas sudegino, pradėjęs kurti lietuviškai. Taigi jis tarsi atsisakė ankstyviausiojo savo jaunystėje pradėto kelio. Tad ir mes jo poetinės kūrybos pradžią siesime su seminarijos laikotarpiu.

Nors iš gausios tų metų kūrybos į spaudą pateko tik du eilėraščiai, būsimasis Maironis tarp draugų jau garsėjo kaip poetas, kuriuo buvo žavimasi: „Kai patekdavo mums jo eilės, mes jas skaitydavome, nelyginant evangeliją",— prisimena vienas iš jo mokslo draugų.

Būta didelio dainų pluošto, kuris pasklido neužrašytas per poeto draugus ir artimuosius liaudyje, susiliedamas su anonimine jos kūryba. Apie tai kalba Vaižgantas[167], o ir pats Maironis autobiografijoje sako, kad šio laikotarpio eilės „arba visai žuvo, ar, per klierikus dainuojamos, pateko į liaudies dainas".[168]

Abu spausdintieji J. Mačiulio eilėraščiai[169] dar nepaženklinti būsimojo Maironio talento žyme: jie neišsiskiria iš bendro to meto poezijos lygio. „Lietuvos vargas" (kurio tik perredaguotas pirmasis posmas vėliau įėjo į to paties pavadinimo eilėraštį), pasirašytas Zvalionio pseudonimu[170], kartoja tuos eleginius motyvus, kuriuos „Aušros" poetai taip mėgdavo pinti su liūdno tėvynės likimo vaizdais. Eilėraštį vainikuoja visiškai jau trafaretiškai išsakyta religinė rezignacija — taip tolima vėlesnės Mairo-

---

[167] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 36—38.

[168] CVA, R 557, ap. 1, b. 444.

[169] Lietuvos vargas // Aušra.— 1885.— Nr. 7/8; Broliai, į darbą! — Šviesa.— 1887.— Nr. 1.

[170] Šį pseudonimą reikėtų sieti su Žvalionių kaimu Betygalos apylinkėse, kuriame, atrodo, gyveno Mačiulių giminės (Betygalos parapijos metrikų knygoje 1802—1803 m. minimas Adomas Maculevičius, gyvenęs „in territorio Zwolany".— CVIA, f. 669, ap. 1, b. 323, l. 16, 27.— Tose pat apylinkėse — Ilgšės kaime — yra populiari Žvalionių pavardė.

Eilėraštis „Broliai, į darbą!" pasirašytas *S. Z.* (Stanislovas Zvalionis arba Stanislovas Zanavykas, kaip pasirašyta „Apsakymai apie Lietuvos praeigą"). Stanislovo vardas figūruoja ir pseudonime, kuriuo pasirašyta poema „Tarp skausmų į garbę"— St. Garnys. Stanislovas — J. Mačiulio „dirmavonės" vardas.— *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 19.

nio kūrybos vilties ir ryžto pilnam kovingumui.[171] Beveik po dvejų metų paskelbtasis „Broliai, į darbą!" iš esmės tebėra to paties lygio. Nors jame jau skamba aktyvesni tonai, pasiryžimas dirbti gimtojo krašto labui ir tikėjimas šviesesne ateitimi, tačiau ir jam dar stigo poetinio sugestyvumo, emocinės kaitros.

Daug didesnio dėmesio verta neišspausdintoji poemėlė „Lietuva"[172]. Autorius jos rankraštį 1888 m. vasarą įteikė A. Baranauskui. Tas „iš pradžių lyg ir šyptelėjo patenkintas. Tačiau pasergėjęs nebe jo schleicherišką rašybą su taškuotaisiais „e", su „w" ir kt., ūmai susiraukė ir nė nepadėkojęs pasakė:— Gerai, pasiskaitysiu."

Praslinkus trejetui mėnesių nuo mokslo metų pradžios, A. Baranauskas pasiunčia į Akademiją jos inspektoriui Dovydaičiui laišką, kuriame rašo, jog vienas klierikas, Jonas Maculevičius, dedikavęs jam sąsiuvinį eilių. Jų rašyba fonetikos požiūriu neišlaikanti kritikos, esanti klaidinga. Bet jų autoriui esą negalima nepripažinti talento, tik jis turįs pakeisti kai kurias neteisingas savo pažiūras: Mačiulis klystąs, manydamas, jog Vytautas pasirodęs visa didybe ties Žalgiriu. Vytautas tikrai didis tebuvęs ties Vorksla, kada jis, krikščionis kunigaikštis, mėginęs sutriuškinti pagonis ir atstumti juos nuo Europos.[173]

---

[171] Nelaiminga ta Lietuva,
Sav prieglaudos ji negauna,
Su sentėviais jau pražuvo
Jos garsybė, garbė slauna.

Dieve didis, Dieve brangus!
Kuomi mes prieš tave kalti?
Kodėl tamsus ant mūs dangus?
Kodėl pučia vėjai šalti?

Mes paklydę per silpnybę,
Bet mes vienok vaikai tavo;
Gink mus visur, duok vienybę,
Turėk mus po sparnu savo!

[172] VUB, D 68.— *Maciulevičius Kl. J.* Lietuva.

[173] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 45—46. Pats Maironis savo paskaitoje apie Baranauską taip šį įvykį nupasakoja: „Pirmą sykį man teko su juo arčiau susidurti, važiuojant mokintis į Peterburgo aukštą

Jaunasis autorius savo poemos netaisė, tik 1891 m. paskelbė nedidelį jos fragmentą „Varpe"[174], o jau žymiai vėliau buvo duotos platesnės ištraukos J. Tumo monografijoje.

„Lietuva" parašyta, nusižiūrėjus į V. Polio „Pieśń o ziemi naszej"; joje rasime, J. Tumo žodžiais, „visą Lietuvos geografiją, istoriją ir etnografiją"[175], nors su V. Polio poema ją tesieja tik bendroji koncepcija ir gal vieno antro epizodo bendriausieji kontūrai.[176] Ji įdomi keletu požiūrių: pirmiausia tuo, jog papildo ar gal greičiau tik paryškina tą bręstančio poeto interesų paveikslą, kurį esame susidarę, pasiremdami kitais duomenimis.

Plačiausiai, žinoma, poemoje atsispindi J. Mačiulio istorinės studijos, į kurias jis šiuo metu buvo įnikęs. Kūrinyje gausu istorinių reminiscencijų siejančių jį su „Apsakymais apie Lietuvos praeigą". „Lietuvoje" prisimenami įvykiai ir asmenys, kurie, matyt, bus giliai įstrigę į poeto sąmonę ir vaizduotę. Čia minimos ne tik tradicinės ano meto literatūroje Šventaragio, Kęstučio, Vytauto figūros, Vilniaus įkūrimo legenda ar Žalgirio mūšio garbė, bet ir ne tokie populiarūs faktai ar asmenys, kurie poeto akyse bus įgavę apibendrinamąją reikšmę ir kuriuos jis taip pat užfiksuoja savo konspektyvioje Lietuvos istorijoje kaip detales, atskleidžiančias epochos dvasią: nelaimingą kryžiuočių žiaurumo auką— kunigaikštienę Dangerutę, herojiškąją Slucko gynėją Alelkienę, Algirdo pergales prieš Dmitrijų ir Traidenio kovas. Poemos išnašose jis pakartoja „Apsakymuose" pateiktas citatas iš I. Kraševskio, A. Prochaskos, S. Daukanto, paremdamas jomis savo istorinius ekskursus. Nelieka be atgarsio nė J. Basanavičiaus teorijos apie lietuvių kilmę.

---

akademiją; pravažiuodamas jam įteikiau tuomet savo pirmuosius eilių mėginimus, kuriuose aprašinėjau Lietuvą ir kurių nespausdinau ir nemanau spausdinti, nes jie labai silpnučiai. Baranauskas tačiau jų labai nepeikė ir padrąsino talento neužkasti".— Literatūra ir kalba = Antanas Baranauskas.— 1986.— [T.] 19.— P. 412.

[174] Lietuvos gražybė // Varpas.— 1891.— Nr. 11.— P. 162—163.

[175] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 40.

[176] *Pol W.* Pieśń o ziemi naszej.— Warszawa, 1825.— S. 14.— Eil. 183—204.

Siekdamas charakterizuoti visus Lietuvos regionus, J. Mačiulis remiasi ne vien savo paties pastebėjimais: ne vienoje vietoje — pavyzdžiui, gausiuose atlaidų aprašymuose, Baltijos jūros vaizde, žemaičių ir aukštaičių charakteristikose — jauti L. Jucevičiaus „Žemaičių žemės prisiminimų" aidą; veliuoniškiai siejami su brolių Juškų folkloristiniu darbu. Atsispindi poemoje ir susidomėjimas filologija, apėmęs ano meto inteligentiją. Pagaliau poemėlėje išryški ir Maironio literatūrinės simpatijos — K. Donelaitis, A. Mickevičius, A. Baranauskas. Ypač pastarasis čia kaip ir „Apsakymuose" laikomas didžiausiu „jaunosios Lietuvos" dainiumi. Jam ir poema dedikuota. J. Tumas šia proga gana skeptiškai pažymi, kad jaunasis Maironis bus perdėjęs A. Baranausko reikšmę, o jį aukštindamas, gavęs jam „paskolinti būsimųjų savo nuopelnų"[177]. Tam tikra prasme jis teisus. Bet pačiam Maironiui šis Baranausko, sakytume, „kultas" bus buvęs vienas iš stiprių kūrybinių stimulų. Ne vien dėl to, kad A. Baranauskas veikė jaunąjį poetą vienu ar kitu savo motyvu, vienu kitu savo meninės išraiškos momentu.[178] Svarbiausia, kad jis pažadino ir uždegė būsimąjį Maironį savo poetiškumo liepsna, didelio poeto pavyzdžiu, sukeldamas norą ir pasiryžimą tęsti jo darbą, užbaigti jo misiją. „Be jo gal ir mūsų nebūtų buvę", — rašė Maironis jau gyvenimo pabaigoje apie A. Baranauską.[179]

„Lietuvoje" randame idėjinių ir vaizdinių Maironio kūrybos motyvų genezę. Čia jau išryški herojiškos, didingos praeities ir skurdžios dabarties skausminga antitezė, skatinanti veikti, kovoti, pakili tėvynės meilė, gimtojo krašto poetizacija ir pagaliau — tikėjimas šviesia Lietuvos ateitimi — visa tai, kuo gyvi geriausieji Maironio poezijos puslapiai. Bet čia taip pat jau matyti ne tik tendencija patriotinius motyvus sieti su religiniais, bet netgi ir kovingo klerikalizmo apraiškų, tokių akivaiz-

---

[177] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 39.

[178] Šios rūšies paralelių nurodo R. Mikšytė.— *Mikšytė R.* Antano Baranausko kūryba.— V., 1964.— P. 291.

[179] *Maironis.* Paskaita apie vysk. Ant. Baranauską // Literatūra ir kalba.— 1986.— [T.] 19.— P. 417.

džių „Apsakymų" įžangoje, ir tam tikros dvaro idealizacijos.

Iš „Lietuvos" taip pat matyti, kaip brendo atskiri Maironio poetiniai motyvai. Jis nebuvo linkęs švaistytis vienąkart surastais ir jam patikusiais vaizdais: prie jų jis tolydžio grįždavo, tobulindamas, šlifuodamas, kol iš vienos kitos sugestyvios frazės, dar tik apgraibomis nuspėjamo įvaizdžio gimdavo tobulas poetinis paveikslas, kartais net ištisas eilėraštis. „Lietuvoje" randame tik po trisdešimties metų užbaigto eilėraščio „Lietuva brangi" pirmąjį variantą, daugelio poemos „Tarp skausmų į garbę" fragmentų užuomazgų, kurios savo ruožtu, dar žymiai patobulintos, įėjo į „Jaunąją Lietuvą".[180] Pirmoji Maironio poemėlė duoda vertingos medžiagos poeto kūrybinei laboratorijai pažinti.

Bet ne vien tik laboratorijai. „Lietuva" atskleidžia kai kuriuos svarbius Maironio kūrybos momentus, būdingus tam lūžiui, kurį lietuvių poezija išgyveno XIX a. paskutiniajame dešimtmetyje ir kurio gal niekur negalime taip aiškiai įžvelgti kaip nespausdintoje ir spaudai neskirtoje jauno autoriaus poemėlėje.

Visoje lietuvių poezijoje — iki pat XIX a. pabaigos — ryškesni buvo epiniai negu lyriniai pradai. Didieji mūsų poezijos šedevrai — „Metai", „Anykščių šilelis" — patraukia visų pirma savo vaizduojamąja puse: ar ryškiai nubrėžtais socialiniais tipais, kupinomis realizmo buities ir visuomeninių santykių scenomis, ekspresyviais gamtos gyvenimo paveikslais, ar vaizdo plastika, muzikalu-

---

[180] Plg.: *Maironis*. Raštai.— K., 1926.— T. 2.
„Lietuva", p. 21, eil. 8—15; —„T. sk. į g.", p. 73, eil. 1—12;—„J. Lietuva", p. 118, eil. 9—16.
„Lietuva", p. 28, eil. 11—14;—„T. sk. į g.", p. 62, eil. 3—16;—„J. Lietuva", p. 84, eil. 17—20.
„Lietuva", p. 47, eil. 12—15;—„T. sk. į g.", p. 17, eil. 12—17;—„J. Lietuva", p. 29, eil. 1—13.
„Lietuva", p. 51, eil. 7—14;—„T. sk. į g.", p. 53, eil. 5—8 ir 17—20;— „J. Lietuva", p. 88, eil. 11—14 ir 21—26.
„Lietuva", p. 72, eil. 8—23;—„T. sk. į g.", p. 47, eil. 15—26 ir p. 48, eil. 1—12;—„J. Lietuva", p. 81, eil. 19—30 ir p. 82, eil. 1—18.
„Lietuva", p. 83, eil. 5—6;—„T. sk. į g.", p. 34, eil. 17—20;—„J. Lietuva", p. 53, eil. 1—3.

mu ir spalvų turtingumu. Be abejo, tiek K. Donelaičio, tiek ir A. Baranausko poezijoje junti gilaus lyrizmo srovę — nuo humoro ir sarkazmo iki susižavėjimo ir sielvarto. Ji sulydo gausią ir įvairią vaizdinę medžiagą į organišką poetinį kūrinį, bet vis dėlto dėmesio centre čia objektyvaus pasaulio paveikslas, o ne poeto išgyvenimai, kur jo individualybė atsiskleidžia daugiapusiškai, laisvai ir atvirai. Iš esmės tą patį galima pasakyti ir apie A. Strazdo dainas, kuriose objektyvus tikrovės paveikslas yra daug turtingesnis už poeto subjektyvumą. Mes jį kaip epiniame kūrinyje suvokiame iš piešiamų vaizdų — ne taip kaip lyrikoje, kur visas obektyvaus pasaulio turtingumas atsiskleidžia per poetinį subjektą.

Bet žvilgtelėję į ano meto poezijos vidurkį, pamatome, kad epinį vaizdavimo principą čia labai dažnai atstoja paprastas aprašinėjimas, konstatuojant bei išskaičiuojant atskirus faktus. Nepakankant plastinio vaizdavimo dovanos, kūrinio detalių nesulydo nei vieninga poetinė mintis, nei spontaniškas jausmas. Tiesa, XIX a. viduryje ištryško tyras A. Vienažindžio lyrizmo šaltinis, o ir šiaip XIX a. mūsų literatūra tai šen, tai ten nusagstyta tikros poezijos žiedais, bet, šiaip ar taip,— iki pat „Aušros" apskritai vyrauja aprašomoji poezija, dūstanti po nuobodoko pasakojimo ir smulkmeniško detalizavimo našta.

Norėtųsi pažymėti dar vieną, bet jau visiškai kitokį bruožą, būdingą ankstyvesniajai, ypač „Aušros" laikų, poezijai: reiškusi stiprėjančią nacionalinę sąmonę, ji nepasižymėjo visuomeninių pozicijų aktyvumu. Melancholija, stebint didingus praeities paminklus, pasididžiavimas gimtosios kalbos senumu ir grožiu, gėrėjimasis Lietuvos kraštovaizdžiu — štai pagrindinės tos poezijos reikštos emocijos. Nebent Ksavero Sakalausko-Vanagėlio eilės suskamba kiek energingesne gaida, nepakeisdamos tačiau vyraujančio „Aušros" poezijos tono.

Šiame kontekste „Lietuvos" poemėlė užima savotišką vietą. Visu savo charakteriu ji dar artima anai pasakojamajai-aprašomajai poezijai. Čia, kaip jau minėta, gausu etnografinio ir istorinio pobūdžio aprašymų, filologinių ir folklorinių ekskursų — jie ir sudaro didžiąją

poemos dalį, apkraudami ją nuobodoka faktografine medžiaga, dažnai stokojančia vaizdingumo ir menkai tenušviesta poetine autoriaus idėja. Tik pačių stambiųjų poemos dalių sukomponavimas yra įtikinantis: kūrinys prasideda tarsi dviem dedikacijom: viena — A. Baranauskui ir antra — atbundančiai tėvynei. Toliau eina pagrindinių Lietuvos sričių ir giminių charakteristika: Žemaičių ir Aukštaičių, Latvių, Prūsų, Užgirio arba Suvalkų krašto, Vilniaus, Pietryčių Lietuvos ir Jotvingių. Poema baigiasi iškilmingu finalu: Nemuno, Trakų — „milžinų lizdo"— apdainavimu ir Vytauto apoteoze. Tačiau šių dalių vidinė sandara yra gana padrika ir menkai temotyvuota.

Bet, kita vertus, skaitydamas poemą, visą laiką junti, kaip su šia inertiška medžiaga grumiasi poeto dvasia, kaip stipraus lyrizmo srovė veržiasi pro kietas medžiagos uolas ir užtvankas. Didesnių ar mažesnių lyrinių epizodų gausu visoje poemoje, o vietomis ji nuaidi ir visiškai naujomis intonacijomis, kai kontempliatyvūs tėvynės meilės motyvai suskamba su didele poetine jėga:

Retą atrasi Lietuvoj vietą,
Nors ji žibėtų rasa tarp rūtų,
Kur už tėvynę kraujo nelieta,
Ką padavimais garsi nebūtų!

— — — — — — — — — — — —

Kalnų vainikais ir miškais margą
Lietuvą myliu, žiedais nuaustą,
Ir su ja kenčiu skausmus jos, vargą,
Ir širdis mano su jąja rausta.

Šiuose ir daugelyje kitų panašių posmų jau prabyla tas gyvas, tikras poetinis jausmas, kuris taip aukštai iškėlė Maironį virš visų kitų jo amžininkų.

Betgi ne vien poetiškumu „Lietuva" pralenkia „Aušros" poeziją: joje nuskamba iki tol dar niekad taip ryžtingai neskambėję šviesių ateities vilčių motyvai, susiję su augančiu tautinio sąjūdžio užmoju:

Išilgai pereik Lietuvą didžią!
Jauti jau kvėpiant ten dvasią jauną,
Jauti, Lietuviui jos aušra žydžia,
Jog jau gyvybę kaskart atgauna!

Kelkis jau, kelkis, daugel kentėjęs!
Apkalk krūtinę skausmais kaip plienu!
Dvasia pabudęs, kaip staigus vėjas,
Gerk jau didybę su krūties pienu!

Šie mažoriniai tonai siejasi su iš esmės labai aktyviu poeto santykiu su savo meto tikrove. Poetas, tegul ir apsiribojęs vien tautinio sąjūdžio problemomis, junta to sąjūdžio ryšį su gyvybiniais savo epochos poreikiais, su realiais dienos reikalavimais — iš čia poeto šūkiai, skatiną aktyvia kova prisidėti prie to sąjūdžio iškeltų uždavinių realizavimo:

Ne žodžio, verksmo — vaikų silpnybė —
Darbo didvyriais mums reikia būti!
Darbai tik žmogui duoda didybę,
Be jo ir tautos gali tikt pūti.

Į darbą, broliai! Norint be kardo,
Sau iškariausme geresnį būvį!

„Lietuva" stovi ant ribos tarp kontempliatyvios, aprašomosios „Aušros" poezijos ir naujųjų laikų lyrikos, kurios pradininku lemta bus tapti Maironiui savo „Pavasario Balsais". O pirmoji jo poemėlė — tai toji arena, kur rungiasi šie du pradai, tos priešiškos tendencijos. Ir jau pergalingai čia skamba ir naujo poetinio žodžio, ir naujos epochos nusiteikimų pirmosios pranašystės.

Tai šitoks J. Mačiulis baigė seminariją. Daug galvota, jausta ir dirbta. Ir daug padaryta, nors viešumoje rodytasi dar negausiai ir nedrąsiai, ir tokiais darbais, kurie negalėjo nei per didelio dėmesio į save atkreipti, nei ypatingai imponuoti: išspausdinta pora neblogų, bet ir nelabai iš bendro lygio išsiskiriančių eilėraščių ir parašyta keletas straipsnių, iš kurių vos vienas (apie J. E. Smolerį) teturi platesnės reikšmės, o kiti nugrimzta bendrame klerikalinės spaudos sraute. „Apsakymai apie Lietuvos praeigą" išspausdinti tik besimokant priešpaskutiniame Akademijos kurse. Tiesa, draugams J. Mačiulis — jau žinomas poetas, Lietuvos istorijos autorius. Tačiau turės dar praeiti geras laiko tarpas, kol Maironis laimės pirmojo Lietuvos poeto vardą. O tuo tarpu —

prieš akis dar studijos Peterburge, pirmieji pedagoginio darbo žingsniai, iš paviršiaus mažai pastebimo, bet dvasios gelmėje labai intensyviai vykstančio brendimo metai.

5. MOKSLAS PETERBURGO DVASINĖJE AKADEMIJOJE IR PIRMIEJI PEDAGOGINIO DARBO METAI KAUNE

Baigęs 1888 m. pavasarį seminariją, J. Mačiulis gauna stipendiją tęsti mokslui Peterburgo imperatoriškoje Romos katalikų dvasinėje akademijoje, į kurią jis buvo priimtas tų pačių metų rugpjūčio 30 d. Ketveri studijų metai (iki 1892 m.) nulėmė aukštos jo bažnytinės karjeros kelią, ir kartu per tą laiką labai intensyviai vystėsi meninis talentas.

Gyvenimas Peterburge ėjo panašiai kaip anksčiau Kaune: viena vertus, teologinių, taip pat ir kai kurių pasaulietinių dalykų studijos, kita vertus — sąlyčiai su visuomeniniu kultūriniu gyvenimu, ryškiai augant ir bręstant poetiniam talentui. Bet pareigos ir interesai čia jau kiek kitokie. Studijoms turbūt reikėjo didesnio atsidėjimo negu seminarijoje. Čia plačiai ir smulkmeniškai einami teologijos dalykai, dėstomos kalbos — lotynų, graikų, hebrajų, rusų, prancūzų, vokiečių, be to dar — rusų literatūra ir Rusijos istorija.

Rusų literatūrą dėstė po 4 val. per savaitę N. Nekrasovas. Į programą įėjo geriausieji rusų rašytojai nuo Žukovskio iki Lermontovo. Studentai privalėjo jų kūrinius skaityti bei komentuoti ir, remdamiesi išeitojo kurso medžiaga, rašyti temas. Nurodomos mokymosi priemonės — A. Galachovo vadovėliai (История русской литературы; Русская хрестоматия; Историческая хрестоматия) — tiek medžiagos parinkimo akcentais, tiek ryškiai monarchistine pateikiamos medžiagos interpretacija nesiskyrė nuo tų, iš kurių mokytasi seminarijoje.

Rusijos istoriją dėstė R. Menžinskis pagal Ilovaiskio „Rusijos istoriją", pasiremdamas dar Solovjovo, Bestuževo-Riumino, Kostomarovo, Zabelino ir kt. darbais.[181]

---

[181] ГИАЛО, Ф. 46, оп. 1, № 950, л. 8.

J. Mačiulio studijos visą laiką buvo įvertinamos gerai — savo kurse jis visados buvo vienas iš stipriausiųjų, jeigu ne pats stipriausias.[182] 1891 m. birželio 8 d. jam pripažįstamas I laipsnio teologijos kandidato vardas[183], 1892 m. rugpjūčio 18 d. patvirtinamas teologijos magistro vardas[184], kuriam gauti, be teologijos dalykų, jis dar rašė referatą (disertaciją) iš rusų literatūros, tema „A. V. Kolcovo poezija"[185]. Šis darbas buvo įvertintas labai gerai.[186]

Tačiau ir čia studijos neatėmė nei viso laiko, nei visos energijos. Kaip ir seminarijoje, jį traukia lietuvių visuomenės reikalai. Tiesa, jis nedalyvauja dabar juose taip plačiai kaip anksčiau — nerandame, pavyzdžiui, šiuo laikotarpiu spausdintos jo publicistikos.[187] Jis nedalyvauja varpininkų suvažiavime, nors šiaip klierikų jame dalyvavo.[188] Jo visuomeninė veikla apsiriboja akademijos sienomis, jis stengiasi laimėti čia pilietybės teises lietuvių kalbai, skleisti tautinio sąjūdžio idėjas.

Kaip Kauno seminarijoje, taip ir čia, vyravo lenkiškojo nacionalizmo dvasia. Lietuvių kalba viešai neskambėdavo — net ir privačiame pokalbyje tegalėdavai ją labai retai išgirsti.[189] Kaip išskirtinį įvykį J. Spudulis pasakoja apie savo apsilankymą akademijoje 1883 m.:

[182—183] Там же.— № 930, л. 79.— Pirmaisiais metais turėjo 3 iš lotynų kalbos, 4 iš graikų, prancūzų ir vokiečių kalbų bei bažnytinių apeigų — iš visų kitų dalykų — po 5; antraisiais metais — po 4 iš graikų, prancūzų, vokiečių kalbų ir homiletikos, iš kitų — po 5; trečiaisiais — po 4 iš specialios dogmatinės teologijos, patrilogijos ir giedojimo, iš kitų — po 5; ketvirtaisiais — paskutiniaisiais — iš visų dalykų po 5.

[184—185] Там же.— Л. 80, 84.— 1891 m. jis buvo įšventintas į kunigus (birželio 23 d. įvyko primicija).

[186] Там же.— № 955.— Л. 11—12.— Tų metų laidoje tik du literatūros darbai tebuvo įvertinti tokiu pažymiu.

[187] V. Biržiška (Lietuvių Bibliografija.— K., 1929.— T. 3) abejodamas nurodo kelias J. Mačiulio šio laikotarpio publicistines pozicijas: Zanavyko pseudonimu pasirašytus tris straipsnelius 1891 m. „Vienybėje lietuvninkų", Nr. 38, 43 ir 50. Bet jų turinys, taip pat kalbinės bei stilistinės ypatybės rodo, kad jie ne J. Mačiulio rašyti.

[188] *Grinius K.* Jubiliejinis Varpas.— K., 1926.— P. 129.

[189] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 44—45.

„...tenai gavau pamatyti,— rašo jis,— septynetą vyrų, augalotų, petys į petį, kaip pridera lietuviams būti. Visi iš tų septynių gan dikti lietuviai... Tarp savęs mes visi kalbėjomės lietuviškai (buvo gi mūsų 10 su svečiais), susėdę į ratą aplinkui — tai akademijoje padarė nemažą sensaciją, užvis lenkams."[190] Akademijoje esą 19 lietuvių (iš 47), mokančių lietuviškai ir prisipažįstančių lietuviais. Panašaus turinio žinelė duota 1884 m. pradžioje.[191]

J. Mačiulis, tik atvykęs į akademiją, tuoj atsistoja tenykščio lietuvių būrelio priešakyje. „Mačiulis Petrapiliui tiek pat svėrė,— rašo J. Tumas,— kiek V. Kudirka lygiai tuo pat laiku Varšuvai."[192] Jis „išsyk pagauna vadovavimo vadžias visiems draugams lietuviams, net ir plačiau, išskirtas senioru. Jis už visus kuopos draugus landžioja į vyriausybę, už visus atsvilina savo akim, visų narių reiškia pageidavimus ir net reikalavimus. Mačiuliui atvykus, lietuviai susiorganizuoja į kultūrinį vienetą, drąsiai stoja šalia tokių pat kultūrinių vienetų, šalia lenkų, kurie iki šiol monopolizavo kultūrą."[193]

J. Tumas šitaip nupasakoja vieną iš tokios kultūrinės veiklos aktų: „Akademijoje dar iš viduramžių buvo išsilikęs iškilmių mišinys. Per didžiuosius pokylius, šventes ir šiaip jau minėjimus auklėtiniai skaitė, deklamavo visokių visokiausiomis kalbomis. Tačiau perilga išvirto taip, kad kai kurios kalbos tapo privalomos, kaip va: lotynų, lenkų, vokiečių, kitos gi neprivalomos, o kaip kada net ir visiškai nepakenčiamos, kaip va: lietuvių. Su tuo vaidintis, anot ekonomo (akademijos ekonomas prof. Justinas Dovydaitis — V. Z.), reiškė — lenkus erzinti; lenkams lietuvių ėmė nebebūti pasaulyje vardan būsimosios susibaudėlių nujaučiamos didžiosios Lenkijos. Iš mužikiško kuklumo nebuvo su tuo nė pasirodoma: kam čia su savais niekais ponams į akis lįsti. Potam da pajuoks... Dievai jų nematai! Atsiradęs Mačiulis griežtai pareikalavo, kad ir lietuvių grupės tautinės teisės aka-

---

[190–191] Aušra.— 1883.— Nr. 8/10.— P. 291—292; 1884.— Nr. 1/3.— P. 97—98.

[192–194] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 50, 51, 52—53.

demijoje būtų privalomai pagerbiamos, kad jos mūruose būtų duodama pilietybės teisių ir lietuvių kalbai. Ir laimėjo. Atėjus popiežiaus Leono XIII jubiliejui, akademijai tą sukaktį iškilmingai švenčiant, pirmą kartą buvo duota vieta lietuviškoms oracijoms: Mačiulis skaitė apie Dantę. Tai padarė nemaža sensacijos visoje Petrapilio lietuvių kolonijoje, nemaža džiaugsmo visiems nors mažu laimėjimu mylimai ir vis labiau pamėgstamai lietuvių kalbai."[194]

Nuo to laiko lietuviškojo susipratimo dvasia smarkiai plinta tarp akademijos studentų. Bandoma veiklą išplėsti ir už akademijos sienų. Užmezgamas kontaktas su „Varpo" iniciatoriais.[195]

Tačiau reikia pasakyti, kad, nepaisant to, jog visuomeninei veiklai (tegul ir gana siaurai suprastai) J. Mačiulis dabar skiria nemaža laiko ir energijos, pagrindinį svorį tarp gyvenimo interesų galutinai įgyja poetinė kūryba. Išsiplečia literatūrinis akiratis, pagilėja vidinis gyvenimas, galutinai susiklosto charakteris. Seminarijoje su didele stiprybe veikė, sakytume, išcentrinės jo asmenybės jėgos, stumdamos jį į santykius su išoriniu pasauliu, besireikšdamos kontaktų, bendravimo ieškojimu, tuomet trykšte tryško energija, siekianti apimti plačias kultūros sritis — rašoma istorija, publicistika, bandoma plunksna poetinėje kūryboje, o dabar atsiranda daugiau susikaupimo, daugiau telkiamasi į save, stebimas savo vidinis gyvenimas. Sparčiai bręsta talentas. Ir tik dabar jo kūrybą galutinai apvaldo ta sukaupto dvasinio gyvenimo kaitra, tas gilus emocingumas, kuris sudaro didžiąją Maironio kūrybos jėgą.

Pagrindiniai faktoriai, veikę šio meto J. Mačiulio dvasinį gyvenimą, buvo lektūra ir keletas jam ypač artimų draugų.

Akademijos metais seniai, atrodo, pažįstami autoriai jam atsiskleidė kai kuriais naujais aspektais. O kai kas ir visai naujai įėjo į jo interesų sferą — Gėtė, o ypač — Šileris.

---

[195] Ten pat.— P. 50.

Pastarasis bene bus, greta A. Mickevičiaus, pats artimiausias Maironiui poetas[196], atliepęs labai esmines jo pasaulėžiūros, talento ir temperamento puses. Reikia sutikti su Vaižgantu, kad „jis turėjo gilios įtakos į būsimąjį mūsų Maironį".[197] Jo kūrybos reminiscencijų esama nuo pirmųjų iki vėlesniųjų Maironio kūrinių.[198] Maironį bus patraukusi laisvės idėja F. Šilerio kūryboje, šios idėjos didingumo, grožio idealizacija, dramatinis Šilerio

---

[196] Pažymėtina, kad Kauno laikotarpyje ir A. Mickevičius pajunta savo dvasinę giminystę su Šileriu (*Kleiner J.* Mickiewicz.— Lublin, 1948.— T. 1.— S. 193—194). Tad A. Mickevičiaus ir drauge F. Šilerio artimumas Maironiui bus dėsningas dalykas, leidžiąs giliau įžvelgti ir į jo paties kūrybos esmę.

[197] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 58.

[198] Iš paminėjimų ar tekstualinių sutapimų galima iškelti šiuos atvejus: Poemoje „Tarp skausmų į garbę" apie Šilerį kalbama kaip apie mylimiausią Vilaičio poetą (Tarp skausmų į garbę.— Tilžė, 1895.— P. 69); Maironis juo remiasi, polemizuodamas su „Varpo" recenzentu (Žemaičių ir Lietuvos apžvalga.— 1895.— Nr. 22), poemose „Z nad Biruty", „Mūsų vargai" jis mini Vilių Telį, Šilerio dramos herojų. „Dainos apie varpą", kurią Maironis laikė „didžiausiu literatūros deimantu" (*Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 58), reminiscencijų esama ir eilėraštyje „Uosis ir žmogus", ir „Jaunosios Lietuvos" paskutinėje giesmėje. Rastume bendrumo tarp Šilerio eilėraščio „Wurde der Frauen" ir Jadvygos monologo „Jaunosios Lietuvos" antroje giesmėje, ir apskritai tarp moters traktavimo abiejų poetų kūryboje. Panašių paralelių atsirastų ir daugiau — į jas bus kreipiamas dėmesys atitinkamose šios knygos vietose. Pagaliau poemoje „Tarp skausmų į garbę" randame stačiai vertimą iš Šilerio:

> Gyvuok, apdainuota, ilgiausius metus,
> Atgimus tarp skausmų — vargų!
> K a s s m e r t į s u t i k o, t a s g i e s m e i a t b u s,
> O tau dar užteks milžinų. (p. 72)

Išskirtoji eilutė yra kiek pakeistas vertimas žinomosios vietos iš eilėraščio „Die Götter Griechenlands":

> Was unsterblich im Gesang soll leben.
> Muss im Leben untergehn.

Tiesa, ji galėjo būti paimta ir ne tiesiog iš Šilerio, o iš A. Mickevičiaus „Konrado Valenrodo" įžangos. Be to, Maironis šiems žodžiams suteikia kitą prasmę negu Šileris (ir Mickevičius): jų mintimi, meno objektu tegali tapti tai, kas jau miręs gyvenime, o Maironis nori pasakyti, kad kovoje žuvęs herojus atgimsta nemirtingumui mene.

talentas, ta nuolatinė įtampa tarp jausmo, širdies poreikių ir rūsčios pareigos, kuri taip artima Maironiui. Artimas jam pagaliau ir Šilerio etinis bei istorinis optimizmas, tikėjimas, kad gėris, teisingumas ir teisybė yra pasaulyje reali jėga, nugalinti blogį, smurtą bei prievartą tegul sunkioje, skausmingoje, bet vis dėlto pergalingoje kovoje.[199]

Akademijos metais, galima numanyti, J. Mačiuliui atsivėrė nauji A. Mickevičiaus kūrybos aspektai. Mickevičius Maironiui, kaip ir visai jo kartai, buvo nuo pat pirmųjų sąmoningo gyvenimo žingsnių neišsenkamas šaltinis, iš kurio semtasi tėvynės meilės, pasididžiavimo gimtojo krašto istorija ir jos didvyriais. Didžiojo dainiaus šviesa yra nutviekstas ne vienas Maironio poezijos puslapis.[200] Seminarijos laikų J. Mačiulį galima būtų sieti pirmiausia, sakytume, su epiniais A. Mickevičiaus kūrybos momentais, jo sukurtu Lietuvos paveikslu, o dabar jam ryškiau atsiveria žmogiškoji Mickevičiaus problematika, jo duodamas individo ir visuomenės, žmogaus asmeninės laimės ir visos tautos laimės santykio sprendimas. Tai rodytų akademijoje parašyta poema „Tarp skausmų į garbę", kai kurie tų metų eilėraščiai, atspindį Maironio ir jo herojų posūkį iš individualių į visuomeninius išgyvenimus. Šį posūkį Maironio lyrikoje ir „Jaunosios Lietuvos" Juozo Rainio charakteryje pabrėžia ir V. Mykolaitis-Putinas, visa tai siedamas su „Vėlinių" Gustavo-Konrado dvasine evoliucija.[201]

Tik dabar, atrodo, susiklosto ir J. Mačiulio kūrybinis santykis su rusų klasikine poezija, ypač su Puškinu. Tos poezijos geriausi pavyzdžiai J. Mačiuliui buvo pažįstami dar iš gimnazijos suolo, su ja jis turėjo progos susidurti seminarijoje, ir štai dabar — akademijos literatūros pamokose. Šie kontaktai, be abejo, brėžė ženklus bręstančio poeto sąmonėje, ir jo kūryboje tai šen, tai ten ga-

---

[199] Plg. F. Šilerio charakteristiką: *Korff H. A.* Geist der Goethezeit.— Leipzig, 1930.— Bd. 2.— S. 34—35, 221, 269, 231 ir kt.

[200–201] *Mykolaitis-Putinas V.* Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra.— V., 1955.— P. 74—76.

lėsime užčiuopti klasikinės rusų poezijos — tylų, o kartais ir aiškesnį atgarsį.[202]

Iš knygų, kurios akademijoje darė J. Mačiuliui didelį įspūdį ir liko mėgstamos visam amžiui, J. Tumas nurodo populiarų XIX amžiuje Smailso „Charakterį"[203]. Šiandien jau archaiškai skambančiuose jo puslapiuose randame išdėstytas tipiškas pozityvizmui pažiūras, organiškai išaugusias iš buržuazinės ideologijos, paremtas tikėjimu, jog egzistuoją socialiniai santykiai amžini, sąlygoti buržuazinio prakticizmo ir utilitarizmo dvasios. Smailso aukštinamos dorybės J. Mačiuliui turėjo būti įprastos, labai artimos dar vaikystėje įskiepytoms pasiturinčių valstiečių šeimose elgesio ir santykių normoms. „Pastovų, linksmą ir energingą darbštumą", santūrumą, kuklumą, taupumą, sąžiningumą, pagarbą tradicinėms šeimos ir visuomenės institucijoms — šias ir daugelį kitų panašių charakterio ypatybių stengiasi įteigti Smailsas savo skaitytojui, pailiustruodamas visa tai gausybe pavyzdžių,

---

[202] Vieną kitą paralelę su Puškinu yra nurodęs V. Mykolaitis (Puškinas ir lietuvių literatūra // Puškinas ir lietuvių literatūra.— V., 1950.— P. 23—24). Be to, kritika yra pažymėjusi dar vieną aiškią tos rūšies paralelę (Ganytojas.— 1922.— Nr. 10.— P. 284):

Puškinas: Не для житейского волненья,
Не для корысти, не для битв;
Я был рожден для вдохновенья,
Для звуков сладких и молитв.

Maironis: Ne pranašas, aš ne kovot,
Aš ne žmonių mokint,—
Aš dievo įkvėptas giedot,
Su lyra giesmes pint.

Galėtume išgirsti tolimą Tiutčevo eilėraščio «Есть в осени первоначальной» atgarsį.

Tiutčevas: Где бодрый серп гулял и падал колос,
Теперь уж пусто все — простор везде;
Лишь паутины тонкий волос
Блестит на праздной борозде.

Maironis: Baigės rugsėjis. Po orą bailiai
Voratinkliai draikės be vėjo.

[203] Характер / Сочинение Самуила Смайлса. Перевод Н. Страхова.— Спб., М., 1873.— Angliškai J. Mačiulis nemokėjo, tad bus greičiausiai skaitęs rusiškąjį knygos vertimą.

pasemtų iš įvairių epochų ir iš įvairių kraštų žymių ir ne tokių žymių žmonių gyvenimo.

Tačiau esama knygoje ir tokių dalykų, kurie turėjo paliesti daug gilesnius poeto vidinio gyvenimo klodus, atliepti žymiai gilesniems jo širdies poreikiams. Greta puslapių, skelbiančių lėkštoką didaktiką ir labai jau bendras tiesas, J. Mačiulis galėjo čia rasti ir tokių teiginių, kurie buvo artimi jo paties gyvenimo koncepcijai. Jie, tiesa, neatvėrė jam nieko naujo — tuos pačius dalykus jis bus godžiai gėręs iš Mickevičiaus ir Šilerio poezijos. Bet jie atitiko jo paties dvasinę struktūrą, polinkius, įsitikinimus, skambėjo kaip kažkas labai sava ir džiugino ne naujumu, ne atverdami dar neregėtus horizontus, o patvirtindami tai, kas jau anksčiau ir kitur surasta bei laimėta. Šiuo atžvilgiu J. Mačiulį turėjo paliesti Smailso skelbiamas entuziastingas žavėjimasis didžiosiomis gyvenimo vertybėmis. Gyvenimas, skelbė Smailsas, yra nuolatinė kova, joje reikia parodyti daug valios tvirtumo ir ištvermės, nepalenkiamo pareigos jausmo, ir ši kova žmogui teikia kentėjimų ir skausmo, bet tik ji viena teduoda gyvenimo pilnatvės pajautimą, užgrūdina ir sutaurina charakterį. Tik prabėgom Smailsas paliečia tautos gyvenimą — garbingos praeities tradicijų, kančių, kovos ir heroikos reikšmę tautos stiprėjimui, individo pareigą gyventi ne siaurai egoistiniais, bet visos tautos interesais — bet ir tie negausūs puslapiai, be abejo, didino J. Mačiulio akyse „Charakterio" svorį, jam smagu buvo rasti savo pažiūras, patvirtintas anuomet populiaraus ir autoritetingo žmogaus knygoje.

Bet ne tik knygose jis rasdavo skatinančią dvasinio aktyvumo atmosferą — gal daugiausia šiuo atžvilgiu jam davė bendravimas su keletu ypač artimų draugų.

Vaižgantas iš jų labiausiai išskiria Julijoną Šimaitį: „Kaip mažose dienose gimnazijoje iki 5 klasės teturėjo tą vieną širdies draugą A. Vytartą, taip Akademijoje teturėjo tą vieną žmogų, su kuriuo gyveno per viena, nuo kurio neturėjo jokių paslapčių, kuriam yra parašęs daugybę laiškų..."[204] Tų laiškų, deja, nėra likę (o gal jie tik

[204] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 57—58.

nesurasti). Nėra likę ir beveik jokios kitos medžiagos apie J. Šimaitį[205]— tik Vaižganto charakteristika: „Prašmatnus tai buvo vyras. Išėjęs gimnaziją, veržėsi į universitetą, bet motina alpdama įprašė važiuoti į kunigus."[206] Už tų šykščių žodžių galima nujausti sunkią vidinę dramą — ja pažymėtas labai inteligentiškas ir dvasingas jaunuolio veidas 1886 metų fotografijoje. Vėlesniame, gal akademijos laikų, atvaizde, kur matome jį drauge su J. Mačiuliu, tas pats veidas, kupinas minties ir švelnumo, dvelkia jau tylia rezignacija, gal kažkur iš tolo grasinančios mirties nuojauta. Veido, visos figūros gležnumas dar ryškesnis greta stipraus, valingo draugo, kurio laikysenoje, žvilgsnyje „žėri jaunas įkvėpimas", kuriame jauti daug sukauptos energijos ir gyvybingumo.

Tie skirtingi charakteriai bendraudami papildė ir praturtino vienas kito intelektualinį bei emocinį gyvenimą. Tai J. Šimaitis atvėrė J. Mačiuliui Gėtės ir Šilerio poezijos pasaulį.[207]

Kitokia draugystė siejo J. Mačiulį su vienu kursu jaunesniu Liudviku Besekerskiu (g. 1867 m.), atvykusiu į akademiją iš Kujavijos-Kališo. Buvo jis ne stipendiatas, kaip J. Mačiulis, o mokėsi savo lėšomis. Akademijoje jis teišbuvo vos pusantrų metų: atvykęs 1889 m. rudenį, jau 1890 m. gruodžio 20 d. iš studentų skaičiaus išbraukiamas, pareiškęs rektoriui negalįs dėl sveikatos toliau mokytis.[208] Vėliau jis metė kunigystę, vedė, gyveno Paryžiuje skurde ir liko gyvenimo nusmelktas.[209] Akademijoje ryškėjęs literatūrinis talentas, atrodo, išblėso — nepavyko užtikti jo pėdsakų lenkų literatūroje. Atrodo tik, kad jo domėtasi filosofija: jis išspausdino A. Cieškovskio „Apie dvasios kelius" recenziją, o 1924 m. pa-

---

[205] Nebent kelios biografijos smulkmenos: gimė 1868 m. sausio 20 d. Šiaulių apskrityje, Joniškio valsčiuje, Satkūnų kaime. 1886 m. baigė Mintaujos gimnaziją labai gerais pažymiais. Kauno seminarijoje mokėsi 1886—1890 m., Peterburgo dvasinėje akademijoje 1890—1894 m. (CVA, 208—S, ap. 1, b. 162—163, l. 686—695). Vėliau dėstė Kauno dvasinėje seminarijoje. Mirė džiova Apytalaukėje 1902 m. kovo 15 d.

[206—207] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 58.

[208] ГИАЛО, ф. 46, оп. I, № 968, л. 33, 57.

[209] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 58.

sirodė jo paties metafizinio idealistinio turinio knygelė, dedikuota sūnui.[210]

Vaižgantas apibūdina L. Besekerskį, pasiremdamas turbūt paties Maironio žodžiais, šitaip: „...visa savo siela poetas: gabus, neramus, abejojąs; tai pilnas džiaugsmo, tai nusiminimo, tai poezijos perkąs, tai diciną nusidurti."[211] Su šia charakteristika derinasi trys jo religinės tematikos sonetai, pilni egzaltacijos, kančios, dramatizmo.[212]

Su L. Besekerskiu J. Mačiulį siejo literatūriniai interesai. Tai buvo artimumas žmonių, juntančių vienas kito kūrybinę prigimtį, išskiriančią juos iš aplinkumos.

Vargu ar L. Besekerskis galėjo mokėti lietuviškai, bet J. Mačiulis bus jį sudominęs lietuvių literatūra. Turbūt jo padedamas, L. Besekerskis išvertė į lenkų kalbą visą „Anykščių šilelį". Vertimas buvo parodytas į Peterburgą atvažiavusiam A. Baranauskui, kuris darbą išpeikęs, o įžeistas vertėjas sunaikinęs rankraštį.[213] Vertė jis ir Maironio poeziją. Minėtame sąsiuvinyje yra dviejų sonetų vertimai: „Saulėtekio" ir „Įkvėpimo valandos", kurio originalas neišlikęs. O Maironis dedikavo jam savo nuostabųjį „Užmigo žemė" (eilėraštis dedikuotas G. P.—Gabrieliui Pomianui: tai L. Besekerskio pseudonimas), rodantį, kaip giliai jo buvo suprasta nerami ir maištinga draugo dvasia.

Jųdviejų keliai išsiskyrė, L. Besekerskiui netrukus išvykus iš Peterburgo. Nevienodai susiklostė ir tolesnis jų likimas. Žymiai silpnesnis L. Besekerskio talentas užgeso gyvenimo negandose, o J. Mačiulio valia, charakteris, stipri formuojanti ir įveikianti talento jėga neleido gaivališkoms prigimties galioms užgožti jo buities ir dvasios pasaulio: dvasia prabilo tauraus paprastumo poezijos paveikslais, o gyvenimas išsiteko konvenciona-

---

[210] *Biesiekierski L.* De simplicitate animae rationalis corpori humano iuncta.— Gnesnae, 1924.

[211] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 54.

[212] VUB, F. 76.— *Maculewicz J.* Sonety / Przelozyl z litewskiego Gabryel Pomian. Tame pačiame vertimų sąsiuvinėlyje yra ir trys originalūs Besiekerskio sonetai (l. 11—13).

[213] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 56.

liuose ano meto buities rėmuose. Čia Maironio ir jėga, ir silpnybė.

Trečias iš artimiausiųjų šio laikotarpio draugų — Kazimieras Kybelis[214], žemaitis nuo Kvėdarnos, tačiau baigęs Vilniaus dvasinę seminariją. Didžiai paveiktas joje vyravusių nacionalistinių, prolenkiškų pažiūrų, susibičiuliauja akademijoje su J. Mačiuliu — tarp jų „užsimezga tamprūs prietelybės ryšiai". Ir, kaip sako Vaižgantas, „jei Kybelis... tapo... lietuviu susipratėliu, kovotoju už lietuvių kalbos teises Vilniaus vyskupijos bažnyčiose,— tai Mačiulio nuopelnas, jo padaras".[215] Apie jį, jau tapusį Žaslių klebonu, Vilniaus švietimo apygardos globėjas rašė, kad jis vadovaująs „litvomanų" draugijai, vedąs priešvalstybinę agitaciją.[216] Savo krašto reikalai, rūpestis gimtosios kalbos ir raštijos likimu bus buvusi pagrindinė jungtis, siejusi J. Mačiulį su K. Kybeliu ir sudariusi gyvąją jų draugystės sielą. Ar šitoje draugystėje tik J. Mačiulis buvo duodančioji, praturtinančioji pusė? Sunku atsakyti į tokį klausimą, kai vyksta dvasinių vertybių mainai, kai mezgasi žmonių artimumo ir pasitikėjimo ryšiai — kas čia daugiau gauna ir kas daugiau ima...

Apie 1888—1894 metų J. Mačiulį tegalime pasakyti, kad jis, daug iš savo aplinkos gaudamas ir daug jai duodamas, galutinai susiformavo kaip žmogus ir kaip poetas. Akademijos laikais jis rašė, o gal ir pabaigė poemą „Tarp skausmų į garbę". Čia sukūrė didelį eilėraščių pluoštą[217], kurių dalis, gerokai paredaguota kalbiniu ir stilistiniu požiūriu, įėjo į „Pavasario Balsus". Čia jis pa-

---

[214] Apie jį žr. *Vaižgantas.* Raštai.— K., 1929.— T. 14.— P. 123—129.

[215] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 53—54.

[216] CVIA, F 378, ap. 1898, b. 51, l. 16—17.

[217] Akademijos laikotarpiu spaudoje pasirodė šie eilėraščiai: „Daina apie senovę", „Vilija", „Giria ir lietuvis" („Miškas ūžia, verkia, gaudžia") // Žemaičių ir Lietuvos Apžvalga.— 1891.— Nr. 5, 10, 15; „Jo pirmoji meilė", „Sonetas" („Tu, Aukščiausis, skaisčiausis mano meilės šaltinis!"), „Vilnius", „Trakai", „Viltis laimingų laikų" // Žemaičių ir Lietuvos Apžvalga.— 1892.— Nr. 3, 4, 5, 6; „Gyvenimas" („Sunku gyventi") // Nauja Aušra.— 1892.

sirinko Maironio pseudonimą, taip neatskiriamai suaugusį mums su jo kūryba.[218]

Bet pirmosios poezijos knygos — „Pavasario Balsai" ir „Tarp skausmų į garbę" pasirodė tik 1895 m. Jos, matyt, baigtos rašyti arba bent parengtos spaudai, dėstant Kauno dvasinėje seminarijoje: čia Maironis bus parašęs dalį eilėraščių, įdėtų į pirmąjį rinkinį, čia bus perredagavęs ir anksčiau parašytuosius. Čia turbūt parašytas libretas „Kame išganymas", išspausdintas drauge su „Pavasario Balsais". Spaudoje pirmuoju Kauno laikotarpiu nebuvo paskelbta nieko.

Dvejus Kaune praleistus metus (1892—1894) Maironis vėliau vadino laimingiausiais savo gyvenime. Daug laiko ir jėgų jis skyrė dėstomajam darbui, stengdamasis ir teologinių kursų metu mokyti savo klausytojus gražios ir taisyklingos lietuvių kalbos. Specialaus lietuvių kalbos kurso skaityti jis negavo. Bet vis tiek į Maironį klierikai žiūrėjo kaip į Jauniaus tradicijų tęsėją. Jis čia buvo gerbiamas ir mylimas kaip vyresnysis brolis. Po dvejų metų, iškeliamą į Peterburgą, mokiniai jį lydėjo su ašaromis, o ir jis pats susigraudinęs sakė „paskutinį sudiev, kiekvieną glėbiu apkabindamas".[219]

Šalia pedagoginio darbo intensyviai vyko kūrybinis gyvenimas. Maironis jautėsi jau subrendęs poetas, rūpinosi parengti spaudai ir išleisti pirmąsias knygas. Sunku dabar pasakyti, ar „Pavasario Balsų" eilėraščius visus, ar tik didžiąją jų dalį buvo atsivežęs iš Peterburgo — bet iš čia, iš Kauno, bus juos pasiuntęs į Tilžę. Užtat apie poemos spausdinimą turime pakankamai tikslių žinių — K. Pakalniškio pasakojimą, vertingą ne tik lei-

---

[218] Pseudonimas sietinas su Maironiškių kaimu, kuriame gyveno jo dėdė, taip pat Mačiulis. Be to, netoli poeto tėviškės buvo dar ir Maironių kaimas. Greičiau kaip kuriozas nurodytinas Maironio bendravardis XVI a. Italijoje: Preclarissima... scripta... Francisci de Mayronis... Cum tractatibus formalitatum et de primo principio, in super explanatione divinorum terminorum et tractatu de univocatione entis...— Venetiis, 1520. Šią poziciją man nurodė V. Gustainis. Maironiu poetas pirmąsyk pasirašė 1891 m., spausdindamas eilėraštį „Dainą apie senovę" „Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgoje", Nr. 5.

[219] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 59—62.

dinio istorijai pažinti, bet ir duodantį vieną kitą konkrečią buitinę bei psichologinę detalę.

„Buvo tai vėlybas ir lietingas ruduo,— rašo K. Pakalniškis, prisimindamas 1893 metus.— Vieną tamsų vakarą nuėjau kunigų seminarijon ir užėjau pas prof. Maciulevičių (taip jis tuomet vadinosi). Mūsų kalba tuojau nukrypo literatūros sritin. Jis žinojo, kad aš esu „Apžvalgos" bendradarbis, o aš vėl žinojau, kad jis rašo kokius tai eilėraščius. Prašiau, kad jis turi ką nors parašęs, duoti „Apžvalgai". Jis nieko nesakydamas atsikėlė nuo kėdės ir, atidaręs komodą, ištraukė storą rankraštį ir ėmė man skaityti: „Tarp skausmų į garbę". Poema. Parašė Maironis.[220] Sėdint mums prie arbatos stiklo, jis skaitė ir skaitė savo poemą, o aš sėdėdamas klausiausi. Ir iš tiesų buvau ta poema „sužavėtas", kaip dabar sako, dėl to, kad tokių poemų mūsų literatūroj tuomet dar nebuvo. Gerokai poemos skaitymui įpusėjus, aš ėmiau ir pertraukiau skaitymą:

— Gerbiams kun. Profesoriau,— sakau,— ar nebūtų galima tą šedevrą atskiroj knygelėj atspausdinti ir plačiajai visuomenei duoti pasiskaityti.

— Galima! — nė kiek nesvyruodamas sutiko.

Mudu ėmėme tartis, kaip tą poemą greitu laiku galėtume atspausdinti. Toliau jis jau poemos nebeskaitė ir rankraštį atidavė man. Aš prižadėjau tą poemą maždaug per 3—4 mėnesius pasirūpinti atspausti ir jam knygelę atsiųsti."[221]

Bet knyga išėjo beveik tik po dvejų metų, nes rankraštis, prieš pasiekdamas spaustuvę, dar gerokai paklaidžiojo ir tik dėl laimingo atsitiktinumo nepražuvo — jam teko pereiti būdingą aniems laikams lietuviškos knygos kelią.

1894 metų pabaigoje Maironis persikelia į Peterburgo dvasinę akademiją, dėsto, eina prefekto pareigas. Visu ryškumu čia iškyla prieštaravimas tarp oficialaus, tar-

---

[220] Iš tikrųjų antraštiniame lape buvo užrašyta: „Tarp skausmų į Garbę". Poema iš dabartinių laikų. Parašė St. Garnys.

[221] *Pakalniškis K. (Dėdė Atanazas).* Kaip Maironio „Per skausmus į garbę" spausdinome // Rytas.— 1932.— Rugp. 10.

nybinio jo veido ir poetinės kūrybos. Įžengiant į aukštos bažnytinės hierarchijos kelią, pasirodo knygos, kupinos drąsos ir maištingumo.

Aptarus aplinkybes, kuriomis formavosi Maironio asmenybė, ir pereinant prie jo kūrybos, norisi dar žvilgtelėti į tą santykį, kuris susiklostė tarp Maironio asmens buitinės, gyvenimiškosios ir jo poetinės sferų.

Juo stipresnis, organiškesnis ir savitesnis menininko talentas, juo stipriau kūryboje švyti jo asmenybės žymė. Akivaizdi poeto ideologijos, psichinės sandaros, temperamento žymė ir Maironio kūryboje, bet čia bus kalbama apie tą skirtumą, dažnai netgi disonansą, atsiradusį tarp poeto gyvenimo ir jo kūrybos, visų pirma — jo lyrikos, sudarančios esmingiausią Maironio kūrybos dalį, patį jos branduolį.

Žinoma, nereikia nė aiškinti tos elementarios tiesos, kad lyrikoje užfiksuotas charakteris niekados negali būti besąlygiškai sutapatinamas su paties autoriaus asmeniu. Santykis tarp autoriaus ir jo lyrinio „aš" bent kiek panašus į tą, kuris yra prozoje tarp prototipo ir literatūrinio veikėjo: abiem atvejais kūrybos procese dalyvauja meninė išmonė, gyvenimiškoji medžiaga atrenkama, šlifuojama, apibendrinama. Tiesioginė poeto patirtis, jo išgyvenimai, jausmai persiformuoja taip, jog pakinta jų gyvenimiškos proporcijos, pasikeičia, išblanksta ar, priešingai, įgauna naujo ryškumo ir spalvų juos sukėlusios aplinkybės. Ši transformacija ne visų autorių kūryboje yra vienodo pobūdžio ir ne visados eina vienoda linkme. Kartais poeto kūryba tarsi pratęsia jo paties gyvenimiškąją veiklą, tik nuskaidrindama ir apibendrindama ją. Tokia buvo J. Janonio poezija — organiška jo revoliucinės biografijos dalis. Bet labai dažnai būna, kad poetas gyvenimiškoje situacijoje nėra pajėgus tokiai jausmų įtampai ir kaitrai, kokia padvelkia į mus iš jo eilėraščių; kad pats nesiryžta tiems aukštiems žygiams, į kuriuos jis šaukia savo kūriniais; kad jis negali parodyti, išdėstyti, pagrįsti moksliniame ar publicistiniame straipsnyje to laisvo minties polėkio, tos retą nušvitimo valandą blykstelėjusios tiesos, kuri jam išsilieja taikliu

aforizmu ar giliaprasmiu simboliu. Dažnai poezijos žmogus yra ryškesnis, spalvingesnis, netgi didesnis negu jį sukūręs autorius. Ši tiesa yra jau daugelį kartų pačių poetų tai su melancholija, tai su tam tikra autoironija iškelta. Tragiška gaida nuskamba šis L. Tolstojaus prisipažinimas: „Poetas geriausią savo gyvenimo dalį atima iš gyvenimo ir atiduoda kūriniui. Dėl to jo kūrinys gražus ir geras, o gyvenimas blogas."

Tą dažną neatitikimą tarp menininko gyvenimo ir kūrybos dar kartą patvirtina ir Maironis. Jo išorinė biografija rami, lygi, beveik pilkoka. Gerai jį pažinojusių žmonių atsiminimai, taip pat ir mums žinomi jo biografijos faktai kalba apie žmogų su stipriai išryškėjusiais praktiniais interesais, „labai taupų ar net šykštų"[222]. Jo ryškūs diplomatiniai sugebėjimai kasdieniniame gyvenime peraugdavo į pernelyg didelį visuomeninių konvenansų paisymą ir atsargumą. Žmones, susidariusius jo vaizdą iš kūrybos, nuvildavo tikrovėje sutikto poeto kasdieniškumas, net prozaiškumas. Tiesa, būdavo valandėlių, kai staiga atsiskleisdavo kita jo asmens pusė. Pasakojama, kad jo mokiniai, eidami į seminarijos rektoriaus kabinetą, spėliodavę, ką jie tenai rasią: ar griežtą ir oficialų Maculevičių, ar poetą Maironį. Bet apskritai poetiškąją ir buitinę, gyvenimiškąją jo asmens plotmę paprastai skirdavo griežta riba. Dėl to daug kam buvo sunku įsivaizduoti, kad orus, konservatyvių pažiūrų kanauninkas yra maištingų eilių autorius. Turbūt šiuo požiūriu tipišką situaciją bus pavaizdavęs V. Mykolaitis-Putinas „Altorių šešėly", kur pasipiktinęs prelatas oficiolas nepatiki, jog „Skausmo balsą" parašė Žemaičių seminarijos rektorius, o ne „socijalista, anarchista i ateista".

Pagaliau ir caro valdininkai neįtarė, jog kanauninkas Maculevičius ir poetas Maironis yra tas pats asmuo. Juk, kaip sako Vaižgantas, tuo metu, kai poetas duste duso carizmo varžtuose, „sunkiai galėdamas pareikšti draudžiamosios savo kūrybos originalumą, ir tada „Maculevičius" su aukštąja caro valdininkija buvo kuo geriausiuose santykiuose; buvo Svetimųjų tikėjimų departa-

---

[222–223] *Vaižgantas.* Raštai.— T. 19.— P. 237, 234.

mento direktorių favorizuojamas ir, išleidžiant iš Petrapilio, aprūpintas pensija".[223]

Vaižganto nusakytąją situaciją patvirtina ir dokumentai.

Kai 1906 m. atsirado vakuojanti Telšių vyskupijos pavyskupio vieta, vidaus reikalų ministras iš savo pusės Romos kurijai kandidatu primygtinai siūlo kanauninką Joną Maculevičių, kurio asmenyje esą „jungiasi gilus mokytumas ir pažiūrų ortodoksiškumas su subtiliu taktu ir dideliu administratoriaus patyrimu... Šis žmogus visais atžvilgiais be priekaištų..."[224]

Kita vertus, Vilniaus generalgubernatorius, 1896.01.12 rašydamas draudžiamos lietuvių spaudos klausimu vidaus reikalų ministrui, siunčia jam „Tikrą Tėvynišką kalendorių" 1896 metams, pridėdamas kai kurių vietų vertimą į rusų kalbą („Некоторых статьей и стихотворений из одного, отличающихся тенденциозностью содержания").[225] Tai buvo ištrauka iš trumpos, dialogo forma parašytos Lietuvos istorijos santraukos, paremtos St. Zanavyko „Apsakymais apie Lietuvos praeigą"[226], ir Maironio eilėraštis „Giria ir lietuvis", kur specialiai pa brauktas vienas posmas.[227]

Dar griežtesnis Maironio kūrybos traktavimas matyti iš vienos Kauno apygardos teismo bylos.

1898 m. pas valstietį Antaną Šimkevičių (Šimkų), gyvenantį Raseinių valsčiuje, Gudelių kaime, rasta draudžiamų lietuviškų knygų bei laikraščių, tarp jų ir St. Garnio poema „Tarp skausmų į garbę".[228]

Prokuroro dėmesį labiausiai patraukė poema: jis ją vadina nusikalstamo turinio leidiniu. Prie bylos pridėtas „Tarp skausmų į garbę" vertimas į rusų kalbą: aštriausios priešcarinės vietos, Lietuvos atgimimą aukštinantieji posmai verčiami pažodžiui, kitkas — detaliai atpasakojama.

---

[224] ЦГИАЛ, ф. 821, оп. 138, № 20, л. 45 II.

[225] Там же, оп. 125, № 364, л. 89.

[226] Apie tai žr. šios knygos p. 62.

[227] ЦГИАЛ, ф. 821, оп. 125, № 364, л. 90.

[228] CVIA, F 446, ap. 2, Nr. 1670, l. 8.— Šią bylą nurodė V. Kubilius.

Čia suminėti faktai atskleidžia poeto asmens, jo gyvenimo ir kūrybos prieštaringumą. Jie rodo, kaip svarbu, analizuojant bei vertinant Maironio kūrinius, laikytis griežtai objektyvių kriterijų, žiūrėti paties kūrinio prasmės ir visuomeninio skambesio ir nepasiduoti poeto biografijos faktų bei jo politinių deklaracijų įtaigai. Galbūt šitaip susiklosčiusį santykį tarp gyvenimo ir kūrybos galima pavadinti Maironio-žmogaus silpnybe ar trūkumu. Bet kartu tai yra didelė meninio tikrovės apvaldymo ir interpretavimo jėga, didelė talento pergalė: suvokti ir pasakyti tiesą, nugalint savo paties ribotumus.

II. „PAVASARIO BALSAI“

„Pavasario Balsai" pasirodė tais pačiais 1895 metais, kaip Žemaitės „Rudens vakaras" ir V. Kudirkos „Viršininkai"; beveik tuo pačiu laiku, kai savo pirmuosius kūrinius pradėjo spausdinti Bitė ir Lazdynų Pelėda — žodžiu, kai lietuvių prozoje ėmė intensyviai reikštis srovė, vėliau pavadinta kritiniu realizmu.

Ankstyvoji Maironio lyrika ir minėtoji kritinio realizmo proza papildo viena kitą ne tik kaip skirtingos literatūros rūšys, apimdamos tikrovę skirtingais aspektais. Šią lyrikos ir prozos koreliaciją sąlygoja ne tik žanrų specifika, bet ir istorinių aplinkybių nulemtas lietuvių literatūros išsivystymas.

XIX a. pabaigos realistinė proza davė kritinį savo meto socialinių santykių paveikslą ir tyrinėjo žmogaus charakterio socialinį sąlygotumą. Jos pagrindinis tipažas — valstiečiai ir juos išnaudojančių klasių atstovai: caro valdininkai, dvarininkija. Bet ji nepajėgė apimti platesnių intelektualinio bei emocinio žmogaus gyvenimo sferų, kurti personažų, sąmoningai dalyvaujančių savo epochos visuomeninėje kovoje. Tam jai trūko tinkamų plataus gyvenimo vaizdavimo ir charakterių kūrimo įgūdžių bei tradicijų.

Lyriniam tikrovės atkūrimui ankstesni literatūros raidos etapai buvo geriau paruošę dirvą. Be to, lyrika nereikalauja tokio visapusiško įsigilinimo į tikrovę kaip proza — tokio įsigilinimo, kuris galimas tik tuomet, kai bendras visuomeninės minties lygis yra pasiekęs pakankamai aukštą išsivystymo laipsnį. Šitokių aplinkybių XIX a. pabaigos Lietuvoje negalėjo būti. Tuo atžvilgiu lyrikoje kūrėjo talentas, jo meninė individualybė yra autonomiškesni. Lyrikai nereikia rodyti charakterį suformavusių sąlygų nei analizuoti jo atsiskleidimo aplinkybių bei motyvų. Lyrikos žmogus atstovauja ir skelbia idealus, kurių rūšies prigimtis nereikalauja taip konkretizuoti ir apibrėžti kaip proza. Jautriai atskleisdama paties autoriaus išgyvenimų, idėjų, idealų pasaulį, žinoma, atitinkamai

transformuotą ir apibendrintą, lyrika anksčiau negu proza į lietuvių literatūrą įvedė sudėtingą ir daugiapusį charakterį ir taip kompensavo istoriškai sąlygotus prozos netesėjimus.

Su Maironio ankstyvąja poezija į lietuvių literatūrą tad ir įžengė gilios, turtingos prigimties žmogus su emocinio gyvenimo pilnatve ir plačiu intelektualiniu akiračiu, sąmoningai įsitraukęs į savo epochos visuomeninę kovą, tiksliau — į tautinį sąjūdį. Tai vienas iš pagrindinių Maironio istorinių įnašų į lietuvių literatūrą.

„Pavasario Balsų" analizė turės konkretinti lyrinio subjekto charakteristiką ir psichologiniu, ir istoriniu socialiniu požiūriu, susieti ją su epochos visuomeniniu gyvenimu.

Bet tuo tarpu norisi pažymėti kitką: Maironio ankstyvoji poezija, nulemta savo krašto ir savo laiko sąlygų, drauge išreiškia bendresnį dėsnį, būdingą ir kitoms atitinkamo laikotarpio Vidurio ir Pietryčių Europos literatūroms, susijusioms su „tautų pavasario" epocha. Visos jos žadino ir formavo nacionalinę sąmonę, skatino kovoti už savo tautos kultūrinę, o vėliau ir politinę laisvę. Išryškėjo ir būdingos ano meto literatūros temos ir idėjos: poetizuojama praeities buitis ir laisvės kovų heroika, aukštinama gimtoji kalba, sekama bei stilizuojama liaudies kūryba. Žinoma, kiekvienoje nacionalinėje literatūroje šios bendrosios tendencijos reiškėsi savitai, priklausydamos nuo istorinių atitinkamos tautos vystymosi sąlygų ir nuo jos literatūrinių tradicijų. Tie patys tematiniai ir idėjiniai motyvai, realizuojami skirtingomis žanrinėmis formomis, įgauna savitą koloritą. Tačiau bendriausios tautinių sąjūdžių epochos literatūrų ypatybės visur tos pačios.

Kiekvienoje tų literatūrų viena pagrindinių vietų tenka istorinei tematikai, atsirandančiai dažniausiai epinėje ir lyrinėje poezijoje, o tik vėliau pereinančiai į prozą ir dramaturgiją.

Čekų „tautinio atgimimo" literatūros ištakos atsiremia į V. Hankos ir J. Lindos vadinamuosius Kraledvoro (Kralovedvorsky) ir Zelenogoro (Zelenohorsky) rankraščius — čekų istorinių kronikų, herojinio slavų epo, če-

kų, rusų ir serbų lyrinių liaudies dainų stilizacijas, kur aukštinami senovės kunigaikščiai — karvedžiai ir liaudies didvyriai, poetizuojama senoji čekų valstybė. Slavų praeities poetizacijai skirta ir J. Kolaro „Šlovės duktė", priklausanti čekų ir slovakų literatūroms, ir slovakų poeto J. Holo epinės poemos, ir daugelio kitų XIX a. pradžios čekų bei slovakų poetų kūrinių.

Ryškiai skamba istorinė tema to paties laikotarpio vengrų literatūroje: M. Verešmarčio poezijoje aukštinami garbingiausi, herojiškiausi tėvynės praeities žygiai — Vengrijos kova su turkais, su Habsburgų Austrija; pusiau legendiniam praeities herojui Miklošui Toldžiui skirtos žymiausios J. Aranio poemos. O ir Š. Petefio lyrikoje herojinė tautos praeitis iškyla kaip padrąsinimas ir paskatinimas dabarties kovoms bei žygiams.

Plačia srove į literatūrą įsilieja folkloro stichija. Iš liaudies kūrybos semiamasi temų, įvedami dainų ir baladžių herojai, naudojama folkloro poetika. Klasikinis šios rūšies pavyzdys čekų literatūroje yra F. Čelakovskio „Rusų dainų aidai". Stiprus folkloro poveikis juntamas slovakų poeto S. Holupkos kūryboje. Liaudies poezijos įtaka ryški chorvatų poeto Stanko Vrazo, stambiausio Juodkalnijos poeto Petro Negošo kūriniuose. Haidukas — kovotojas prieš turkų priespaudą, dažnai sutinkamas bulgarų liaudies dainose, tampa centrinė tautinio sąjūdžio figūra bulgarų literatūroje. Liaudies dainų ir baladžių motyvų gausu didžiųjų „tautinio atgimimo" vengrų poetų — M. Verešmarčio, Š. Petefio ir J. Aranio — kūryboje.

Tiek istorinės tematikos medžiagą, tiek ir folkloro įvaizdžius įprasmina mąstymai apie tėvynės dabartį ir ateitį: sielojamasi dėl gimtosios žemės varganos lemties, skelbiamas bei skatinamas pasiryžimas kovoti dėl šviesesnės jos ateities. Kartais tie motyvai nuskamba su ypatingu karingumu, kaip bulgarų poezijoje žiaurių kovų su turkais metu arba vengrų poezijoje 1848 metų revoliucijos laikotarpiu.

Tačiau kad ir kaip beįvairuotų atskirų temų ar motyvų skambesys, kiek skirtingas bebūtų nacionalinis atskirų literatūrų koloritas, jas visas jungia ir tematinis, ir idėji-

nis bendrumas, kilęs tuo pačiu socialiniu istoriniu pagrindu, feodalinės visuomenės griuvėsiuose besiformuojant naujųjų, buržuazinių laikų nacijoms.

Tautinių sąjūdžių epochos literatūrų kontekste suskambo tad ir Maironio „Pavasario Balsai".

1. TĖVYNĖS ISTORIJA, GAMTA IR KULTŪRA

Istorinį motyvą ne Maironis įvedė į lietuvių poeziją: jis turėjo jau tradicijas, nors tikrai svaraus poetinio įprasminimo dar ir nebuvo susilaukęs.

„Barzdotų gadynių", „lietuviškų gadynėlių" prisiminimas, porą kartų šmėkštelėjęs „Metuose", neišauga į kiek konkrečiau apibrėžtą istorinės praeities paveikslą. Veltui čia ieškotume istorijos jausmo — jam dar nebuvo atėjęs laikas. Praeitis Donelaičiui — savotiška moralinė kategorija, vienaip ar kitaip supriešinama su dabarties sugedimu.

Praeitis, kaip kontrastas dabarčiai, kaip neigiamo jos įvertinimo priemonė, iškyla taip pat ir antrame senesnės mūsų literatūros šedevre —„Anykščių Šilelyje". Čia daug to senovės aromato, kuriam nejautrus buvo K. Donelaitis. Gyvybės ir poezijos kupinas šilelio paveikslas gausiomis aliuzijomis ir paralelėmis susietas su lietuvių liaudies likimu, su tais palaimingais senovės laikais, kurie neįtelpa į jokius griežčiau apibrėžtos istorinės epochos rėmus, senovės, kurios vieninteliai požymiai buvę laisvė, santarvė, perteklius ir dora. Bet poema jau dėl savo temos pobūdžio negali būti priskirta prie istorinio žanro kūrinių. Nors čia praeities paveikslas yra pačiame kūrinio centre ir atlieka visiškai kitą ir nepalyginti didesnį konstruktyvų vaidmenį negu „Metuose", vis dėlto šią A. Baranausko poemą tik su didelėmis išlygomis tegalima sieti su tuo susidomėjimu Lietuvos istorija, kuris reiškėsi visuomenėje nuo pat XIX a. pradžios. „Anykščių Šilelis" yra ir lieka visų pirma gimtosios žemės grožio poetizacija. Tačiau abi didžiosios mūsų feodalizmo epochos poemos, kad ir nepriklausydamos istoriniam žanrui, įtvirtino poezijoje tokį senovės ir dabarties supriešinimą, ku-

riuo poeto laikų tikrovė pasmerkiama, kuriuo pabrėžiamas jos menkumas ir sugedimas.

Greta to dar XIX amžiaus pačioje pradžioje nedrąsiai ir iš lėto ima vystytis istoriniai poezijos žanrai tikrąja šio žodžio prasme — pasakojimas, istorinė daina, baladė — išreikšdami tautinės savimonės augimą. Didingą istorinės praeities paveikslą nutapo Daukantas, nors jo raštai tik iš dalies tegali būti priskirtini grožinei literatūrai. Istorinis motyvas nuskamba D. Poškos literatūriniame laiške „Pas Ks. Bogužą, lietuvį, ir J, Lelevelį, mozūrą", anuo metu neišspausdintuose eilėraščiuose „Gerardas Ruda" ir „Dūmojimas ant senos pilies Vilniuje"; S. Stanevičiaus odės invokacijose; S. Valiūno „Birutėje". Ryškiau istorinė tema iškyla XIX a. viduryje. A. Baranausko „Dainu dainelėje", o ypač „Kelionėje Peterburgan" trumpam nušvinta Daukanto dvasia nupieštas senosios Lietuvos paveikslas su snaudžiančiais miškais, piliakalniais ir šventais ąžuolynais. Jo fone poetui rūpi pabrėžti politinę Lietuvos galybę, prieš kurią ypač skaudžiu kontrastu iškyla skurdi carizmo laikų dabartis.

Senosios Lietuvos poetizacija, kontrastingas jos sugretinimas su dabartimi sudarys vieną iš ryškiausių „Aušros" poezijos motyvų, charakteringą, kaip minėta, visoms tautinių sąjūdžių literatūroms.[1] A. Vištelio, T. Žičkaus-Linkio, M. Davainio-Silvestraičio ir kitų poetų eilėraščiai, padavimai, net poemos stengiasi atkurti ar idiliškus, ar herojiškus praeities puslapius.

Tačiau labai greitai visa ta poezija ėmė reikšti literatūrinio gyvenimo stagnaciją ir neatitikti progresyvios visuomeninės minties raidos. A. Baranausko poezijos negausios istorinės reminiscencijos buvo pajungtos konfesiniams katalikybės interesams ir savo parašymo metu dar galėjo mobilizuoti anticarines nuotaikas, skelbdamos ano meto valstietijai bene geriausiai suprantamus lozungus, o baigiantis XIX amžiui, kai visuomenės politinė sąmonė buvo žymiai daugiau subrendusi, ne tik prarado aktualumą, bet ir sutapo su reakcine klerikalizmo ideolo-

---

[1] *Никольский С. В., Соколов А. Н., Страхеев Б. Ф.* Некоторые особенности романтизма в славянских литературах. — М., 1958. — С. 21.

gija. O Maironio amžininkų eilės, su labai retomis išimtimis, savo statiškumu, sentimentalumu, savo aprašomuoju pobūdžiu, atitrūkimu nuo gyvybiškai svarbių laikotarpio klausimų tapo literatūrinio gyvenimo stabdžiais ir susilaukė progresyvios literatūrinės kritikos pasmerkimo.[2] Ir ne dėl to, kad istorinė tematika nebebūtų aktuali. Tiesa, į pirmąjį planą vis labiau ėmė kilti socialiniai ekonominiai klausimai, kuriems spręsti geriausiai tiko dabarties gyvenimo vaizdavimas, bet istorinė tematika anaiptol nebuvo paneigta. Neatsitiktinai V. Kudirka vertė istorines Šilerio ir kitų autorių dramas, o savo publicistikoje kėlė Lietuvos istorijos pažinimo reikšmę.[3] Tačiau tai buvo metas, kai nebepakako sentimentalaus žavėjimosi įsivaizduotomis praeities gyvenimo scenomis, o su istorija reikėjo tokio poetinio santykio, kuris aktyvintų dabarties žmogų spręsti d a b a r t i e s gyvenimo klausimus. Šiuos epochos lūkesius ir atitiko Maironio eilės istoriniais motyvais.

Savo poetinėj aplinkoj Maironis išsiskyrė ne iš karto. Akivaizdžiai šitai matyti iš „Dainos apie senovę", paskelbtos 1891 m. ir neįdėtos į pirmąji „Pavasario Balsų" leidimą. Tiesa, eilėraštis ano meto poezijos kontekste visai deramas, iš jo aiškiai matyti poeto talentas, bet poetinis medžiagos traktavimas niekuo iš esmės nesiskiria nuo kitų panašių kūrinių. Eilėraštis perkrautas detalių, jo kompozicija pagrįsta išskaičiavimu — visa tai būdinga devintojo dešimtmečio poezijai, su kuria, beje, jį sieja ne tik forma, bet ir gilesni turinio momentai. Jis grynai kontempliatyvus, praeities ir dabarties kontrastas jame suvokiamas pasyviai ir su rezignacija. Tai poezija, kuri iš tikrųjų niekur neveda, nieko vaisingo ir įkvepiančio dabarčiai duoti negali ir apie kurią, tiesa, truputį vėliau demokratinė kritika rašė, jog lietuvių literatūrai tokios poezijos nereikią.

Bet jau 1892 m. periodikoje paskelbti panašios tematikos eilėraščiai „Vilnius" ir „Trakų pilis"[4] suskamba vi-

---

[2] *Kostkevičiūtė I.* Kritinis realizmas lietuvių literatūroje.— V., 1956.— P. 92—96.

[3] Varpas.— 1889.— Nr. 12.— P. 1.

[4] Vilnius // Žemaičių ir Lietuvos Apžvalga.— 1892.— Nr. 4; Trakų pilis // Ten pat.— Nr. 5.

sai kitaip — čia jau turime „Pavasario Balsų" Maironį, atvėrusį poezijoje naują istorijos traktavimo kelią.

Šiuose eilėraščiuose neberasime smulkios detalizacijos ir išskaičiavimo: poetas pasirenka vieną vaizdą, bet užtat jis gyvas, daugiapusiškas, kupinas prasmės ir emocijų. Maironis čia lakoniškas, jis kalba dažnai tik užuominomis, bet jos imlios, krintančios į gyvą epochos istorinę sąmonę, į sąmonę tos visuomenės, kurioje susidomėjimas istorija ir tam tikra šios srities erudicija buvo plačiai paplitęs dalykas. Narbuto ir Kraševskio, Daukanto ir Valančiaus istoriniai darbai, lenkų romantizmo literatūra, mirganti Lietuvos istorijos vaizdais — visa tai lietuvių inteligentijai buvo gerai žinoma, visi tie klausimai buvo nuolat svarstomi ar bent liečiami spaudoje. Šitokioje auditorijoje kiekviena detalė, užuomina, aliuzija į vieną ar kitą Lietuvos istorijos faktą turėjo sukelti gyvą rezonansą.

Bet klaida būtų manyti, jog Maironis savo istorinius eilėraščius rašė atitinkamai pasiruošusiai publikai ir kad tik ji tegalėjo tinkamai šią poeziją suprasti ir įvertinti. Maironio eilėraščiai istoriniais motyvais yra vieni iš populiariausių visoje jo kūryboje, ne vienas tapęs plačiai liaudyje paplitusia daina. Taip yra dėl to, kad poetas iš gausybės istorinių faktų ima tik plačiausiai žinomus dalykus, ir jiems suprasti ir pajausti specialios erudicijos nereikia, jie gyvai paliečia kiekvieno fantaziją: tai Vilnius, senoji Lietuvos sostinė, Trakai, su kuriais glaudžiai susijusi politinė feodalinės Lietuvos galybė, tai kovų su kryžiuočiais heroika, tai pagaliau piliakalniai, milžinkapiai ir girios — nebylūs garbingos senovės liudytojai. Šitiems motyvams pajausti lietuvių liaudžiai pakako istorinių žinių.

Istorinė liaudies atmintis ne vieną praeities bruožą užfiksavo savo kūryboje — dainose ir padavimuose. Toji istorinė praeitis prieš mus iškyla ne konkreti ir apibrėžta, bet nuskamba tolimų atsiminimų aidu. Čia daug sielvarto, daug liaudies patirtų kančių, bet retkarčiais sublyksi ir didelių žygių, herojiškų kovų ir didybės vaizdai:

liaudies dainose išliko netgi XIII—XIV a. laisvės karų su kryžiuočiais ir kalavijuočiais atsiminimų.[5]

Skverbėsi į liaudį istorinės žinios ir iš rašytinių šaltinių: plačiai skambėjo Lietuvoje S. Valiūno „Birutė", A. Baranausko poezija, Lietuvos istorijos faktų paminėdavo L. Ivinskio kalendoriai, jų apsčiai paskleidė M. Valančiaus „Antano Tretininko pasakojimai". O vienas kitas gal paskaitydavo ir „Žemaičių vyskupystę", ir S. Daukanto „Būdą". Visa tai įsirėžė į liaudies sąmonę ir puikiai rezonavo Maironio poeziją, kuri paprastai, suprantamai ir ryškiai kalbėjo liaudžiai apie jos pačios istoriją. Čia ir yra geriausiųjų Maironio istorinių eilėraščių liaudiškumo pagrindas.

Maironio istorinių motyvų eilėraščiuose, išspausdintuose pirmajame „Pavasario Balsų" leidime, išreikšta jo ankstyvosios kūrybos istorinė koncepcija.

Eilėraštis „Praeitis"— tai XIX a. istorinės sąmonės išraiška, tarsi visos epochos atodūsis, kuriuo atsiskleidžia šio amžiaus pagimdytas istorijos jausmas.

XIX amžius, ypač jo pradžia, tai istorijos mokslų suklestėjimo laikotarpis. „Kupinos istorizmo buvo politinės teorijos ir socialinės utopijos, istorija beveik pakeitė filosofinius tyrinėjimus ir meno kūrybą,— tiksliau, ji apsprendė patį jų metodą: filosofija tapo istorijos filosofija ir filosofijos istorija, romanas tapo „istoriniu romanu", poezijoje atgimė baladės ir senoviškos legendos, tapyba, atsisakiusi „natūralios" nuogybės, piešė senoviškus kostiumus, politikos veikėjai taip pat nuolat rėmėsi istorija. Žinoma, šis istorizmas buvo ribotas, buržuazinis, nes šie istorikai nesuprato buržuazinės klasinės visuomenės prigimties, nematė „trečiojo luomo" viduje klasinių prieštaravimų, o dėl to nesuprato ir istorinės raidos dėsnių"[6]. Šitaip prof. B. Reizovas apibūdina XIX a. pradžios Prancūziją, bet ši charakteristika tinka visoms to meto Europos tautoms, patyrusioms intensyvų nacionalinės sąmonės augimą, o lietuvių tautai, kurios istorinis vystymasis

---

[5] *Krištopaitė D.* Lietuvių liaudies karinės-istorinės dainos: (Feodalizmo epocha.) — V., 1965.— P. 24—74.

[6] *Реизов Б.* Французская романтическая историография.— Л., 1956. — С. 5.

dėl nepalankių istorinių politinių sąlygų vyko pavėluotai, ji, kad ir su didelėmis išlygomis ir gerokai susiaurinta, tiko iki pat amžiaus galo.

Su intensyviu istorijos tyrinėjimu iškyla ir istorijos jausmas: noras įsijausti, įsigyventi į seniai praėjusius amžius, jų žmones, santykius ir institucijas, pajusti senovės aromatą, praeities koloritą. O atkurti gyvą istorijos paveikslą — tai reiškė restauruoti istorinę tiesą su visu jos konkretumu, su visais individualiais ypatumais. Čia svarbi kiekviena smulkmena, kiekviena detalė — jų niekad nebus per daug. Su didžiausiu pietizmu žiūrima į kiekvieną archeologinę iškaseną, į senovišką papuošalą, darbo įrankį ar ginklą. V. Kudirka, aplankęs T. Daugirdo senovės iškasenų rinkinį, rašė „Varpe": „Bežiūrint ilgai ant tų kirvelių, peilių, karielių, branseletų ir kitokių dabučių, persikeli mįsle į senovės laikus, kada tie daiktai buvo dirbti, fantazija pradeda griauti sentėvių kapus ir štai, rodosi, matai gyvus žmones, girdi čiauškėjimą geležies, tauškėjimą kirvelių, barškėjimą drabužių..."[7]

Tačiau kiek bebūtų konkrečių faktų, atskirų detalių — iš jų gyvo paveikslo nenutapysi. Romantinė istoriografija, o ji buvo artimiausia savo dvasia dar net XIX a. pabaigos lietuvių tautiniam sąjūdžiui, iškėlė išmonės, vaizduotės vaidmenį. Romantizmo epochos istorikai teigė, kad išmonės, intuicijos atrasta tiesa yra aukštesnė už empirinio fakto elementarią tiesą[8], todėl nenuostabu, kad, atskleidžiant savo tautos istoriją, toks svarbus vaidmuo skiriamas menui, kad V. Skotas laikomas didžiausiu istorijos srities autoritetu, o vienas iš prancūzų romantinės istoriografijos atstovų, Balanšas (Ballanche), teigia, jog poezija tai aukščiausia istorijos forma.[9] Tik meninis vaizdas ir pasakojimas gali išspręsti uždavinius, iškilusius istorikui.[10]

Šį požiūrį išreiškia ir Lietuvos XIX a. istorinė sąmonė: juk įspūdingą, giliai dvasion įsirėžusį, tegul ir idealizuotą, ne visai atitinkantį objektyvią tiesą senosios Lietuvos paveikslą jai davė A. Mickevičiaus poezija, Daukanto daugiau beletristiški negu moksliški veikalai. Jie davė

[7] Varpas.— 1889.— Nr. 12.

[8–10] *Реизов Б.* Указ. соч. — С. 396, 455, 109.

Lietuvai josios herojus, kaip poetai kadaise sukūrė antikai josios dievus.

Šitame idealiame Lietuvos paveiksle ne viskas buvo aišku, jį gaubė neatskleistų paslapčių gausybė, jame glūdėjo neįmintos mįslės, be atsakymo likę klausimai. Kokia yra lietuvių tautos kilmė? Kodėl ji, taip ilgai tūnojusi amžių glūdumoje, iškilo, savo žygiais patraukdama visos Europos dėmesį, sukurdama didžiulę valstybę, ir greitai vėl paskendo nežinioje, atsistodama ant mirties ir sunykimo slenksčio? Kokios jėgos maitino tą poetiškiausią tautos istoriją? Ir koks likimas jos laukia? Argi tik toks, kad, žuvusi tikrovėje, ji naujai atgims poezijoje?

Šis taip gyvai anuomet jaustas Lietuvos istorijos mįslingumas buvo neišsenkantis poetinio įkvėpimo šaltinis, žadinęs vaizduotę ir kėlęs jausmus. Iš jo tad ištryško ir Maironio sonetas „Praeitis":

> Praeities gilų miegą kas pažadint galėtų?
> Kas jos dvasią atspėtų? Jai įkvėptų gyvybę?
> Kas suprasti pajėgtų tamsių amžių tolybę?
> Kas bent uždangos kraštą mums praskleisti mokėtų?[11]

Pirmojo posmo klausimai, išsaką vis kylančią įtampą, vis didėjančią dvasinių jėgų koncentraciją, vis augantį ilgesį atspėti praeities dvasią, įkvėpti jai gyvybę, sukelia praeities viziją.

> ...paveikslas, kaip žaibas, kartais dvasią pagauna,
> Kartais, rodosi, dvelkia stebuklingas jos kvapas;
> Kartais prašneka širdžiai amžiais kerpėtas kapas
> Ir sušildo krūtinę ir vaidentuvę jauną.

Bet pabaigos trieiliuose ši vizija išsisklaido, ištirpsta. Su baltu seneliu, žengiančiu į kapą, su apleistoj pily ūkaujančiu vėju, su tolin nubanguojančiu Nemuno vandeniu negrįžtamai išnyksta seniai prabėgusių laikų liudytojai. Niekas kitas to meto poezijoje nėra taip stipriai išsakęs tos tikrai romantiškos svajonės prikelti gyvą praeities paveikslą, prasiskverbti į laikų gilumą, pamatyti istorijoje ne sausus faktus, o jausmo, gyvybės ir prasmės kupiną žmonių gyvenimą, kuriame glūdi tautos dabarties šaknys.

---

[11] Cit. iš: *Maironis.* Rinktiniai raštai.— V., 1956.— T. 1.

Vienas iš tokių „kaip žaibas" nušvitusių praeities vizijų yra populiarusis eilėraštis — daina „Milžinų kapai". Maironis čia atkuria paveikslą, visų daugelį kartų girdėtą, skaitytą, įsivaizduotą. Kovų su kryžiuočiais aprašymų apstu ano meto istorikų darbuose, juos vaizduoja M. Valančius liaudžiai skirtuose „Antano Tretininko pasakojimuose", apie juos rašo XIX a. periodikoje spausdinami straipsniai ir poezijos, o pagaliau ir paties Maironio „Lietuvos istorija". Tad eilėraštis žavus ne temos naujumu ir net ne nauju jos traktavimu, bet kaip tik priešingai — tuo, kad jis tarsi duoda temos kvintesenciją. Poetas čia tarsi suranda formulę, į kurią telpa visas istorikų darbuose užfiksuotas tikrovės margumynas. Tas sugebėjimas rasti žodį, trumpai ir aiškiai nusakyti esmę, „taupiausiomis priemonėmis perteikti kuo daugiausia idėjų" (F. Hemsterhuis) džiugina mus šiame eilėraštyje. Džiugina dėl to, kad po išoriniu kūrinio lakonizmu glūdi vidinė įtampa, jame jauti praeities herojinių kovų rūsčią didybę ir sukauptą poeto energiją, pulsuojančią griežtame eilėraščio ritme, padedančiame suvokti kūrinio potekstę — pasipiktinimo, protesto ir ryžto jausmus, kuriuos sukelia praeities skriaudų, kančių atsiminimas ir jų analogija su carizmo pavergtos lietuvių tautos likimu.

Maironio eilėraštis, kaip sakyta, labai lakoniškas ir duoda tarsi kokią schemą, kuri gerai pažįstama iš ano meto istorikų, ypač S. Daukanto raštų: įtempta laukiamo pavojaus atmosfera, kryžiuočių pasirodymas, gintis besitelkią „lietuvninkų" pulkai, beviltiški „svečių" klaidžiojimai neįžengiamose giriose ir staigus, netikėtas lietuvių antpuolis, pasibaigiąs kruvinu mūšiu. Paskutinis posmas epilogiškai užbaigia eilėraštį nutilusių milžinkapių vaizdu. Savo idėjine prasme, savo nuotaika „Milžinų kapai" vėlgi susiliečia su tais pakiliais Daukanto žodžiais, kuriais jis baigia ne vieną panašų kruvinų kryžiuočių žygių aprašymą: „Kas gali išguldyti tą meilę namų ir aitrą liuosybės, kurią tuo kartu žemaičiai ir lietuviai rodė, galįs už galį, seni ir jauni, vyrai ir žmonos visi liuosi gyventi ar mirti ginkluodamiesi taisėsi..."[12] Paprastu, nekompli-

---

[12] *Daukantas S.* Rinktiniai raštai.— V., 1955.— P. 112.

kuotu eilėraščiu Maironis išreiškia lietuvių tautos kovą gilioje istorinėje praeityje už savo egzistenciją, už pačias elementariausias tautos ir žmogaus gyvenimo teises. Laisvės meilės ir kovų tradicijos aukštinimas skambėjo aktualiai visais liaudies istorijos momentais: pro istorijos įvykių kiautą spindėjo ta pati dvasia, kuri buvo gyva ir kovų prieš carizmą metais, ir praslinkus dar pusei amžiaus po eilėraščio parašymo — Didžiajame Tėvynės kare.

Į „Pavasario Balsus" neįtilpo du šiuo metu parašyti istoriniais motyvais eilėraščiai — „Trakų pilis" ir „Vilnius", tiek savo prasme, tiek išraiška visiškai sutapę su šio laikotarpio Maironio poezija ir priklausą prie klasikinių jo kūrybos pavyzdžių. „Pavasario Balsų" kontekste jie ir tegali būti geriausiai suprasti.

Viduramžių architektūros, gotikinių griuvėsių motyvai būdingi visai romantinei literatūrai. Kilę iš susidomėjimo vidurinių amžių istorija, pastangų atkurti tos epochos koloritą, jie tapo ne tik vaizduojamų įvykių ir personažų fonu, bet dažnu atveju įgavo ir daug didesnį struktūrinį bei prasminį krūvį. Su jais siejasi romantinio meno polinkis į tai, kas nepaprasta, ekscentriška, paslaptinga ir fantastiška. To meto literatūroje knibždėte knibžda gotikinių pilių ir bokštų, požemių ir salių, kuriuose veikia plėšikai, intrigantai, didvyriai, nekaltos aukos, šmėklos ir vaiduokliai.[13] Seni griuvėsiai žadina taip būdingą romantinei dvasiai būties kintamumo, praeinamybės, nepastovumo jausmą, specifiškai romantišką laiko tėkmės pajautimą.

Kitokį aspektą, rodos, nebūdingą Vakarų Europos literatūroms, šis motyvas įgauna poezijoje tų tautų, kurios buvo netekusios politinės nepriklausomybės ir kurių nacionaliniuose judėjimuose kadaise buvusios politinės didybės prisiminimas sudarė vieną iš nacionalinę sąmonę formuojančių veiksnių, žadinančių pasitikėjimą savimi, savo jėgomis, o dramatinis kontrastas tarp garbingos praeities ir menkos bei skurdžios dabarties kėlė protesto ir pasiryžimo jausmus.

---

[13] *Kleiner J.* Op. cit.— S. 344.

Analogiškai šis motyvas skamba ir XIX a. lietuvių poezijoje — nuo D. Poškos iki aušrininkų. Randame jį S. Daukanto „Darbuose" itin įspūdingai išsakytą: „Kaipogi tankiai šiandien dar lietuvis ar žemaitis, kruviną prakaitą nuo kaktos nubraukęs, taria, veizėdamas gailinga akimi į iras šalip stovinčios savo pilies: „Štai ženklai liuosybės mano bočių prabočių!"[14] Šitokia dvasia pagrįstas ir Maironio eilėraštis „Trakų pilis".

Sunku būtų šiam reikalui rasti geresnį motyvą už Trakų pilį — ji susijusi su svarbiais Lietuvos istorijos momentais, beveik legendiniais Kęstučio, Birutės, Vytauto vardais, be galo įspūdinga savo geografine padėtimi. Ir sunku jį geriau panaudoti, negu tai yra padaręs Maironis.

Šiame eilėraštyje poetas nueina kitu keliu negu „Milžinų kapuose". Vietoj lakoniško, net kiek sausoko grafiško piešinio — įvykio pasakojimo — čia iškyla vieno objekto paveikslas, atskleidžiamas jo individualus konkretumas ir jame glūdinti vidinė prasmė.

Pirmajame posme išryški kuriamo vaizdo dviplaniškumas. Pro griūvančių, pelėsiais ir kerpe apaugusių pilies sienų paveikslą ryškėja kitokio jos vaizdo kontūrai, sukeliami tai epiteto („Trakų štai garbinga pilis!"), tai antitezės („Jos aukštus valdovus užmigdė kapai, o ji tebestovi dar vis"). Kituose dviejuose posmuose šiedu motyvai vystomi atskirai, supriešinami vienas su kitu, o eilėraštis baigiamas antitezės sukeltais išgyvenimais: didingos praeities vizijos pažadintas susijaudinimas išsilieja elegišku, beviltišku paskutiniųjų eilučių mostu.

Nei eilėraščio tema — praeities ir dabarties kontrastas,— nei tos temos sukeliamos emocijos ano meto literatūroje nebuvo naujiena. Bet naujas dalykas buvo šios medžiagos traktavimo poetiškumas, sugebėjimas įkvėpti jai gyvybę ir prasmę, paversti ją pastoviu simboliu, apimančiu vieną iš Lietuvos istorijos momentų. Ir šiandien mums nebeįmanoma Trakų pilies įsivaizduoti kitaip, negu ją mums yra nupiešęs Maironis. Į Trakų pilį žiūrime Maironio akimis — ją tarsi esame gavę iš savo didžiojo poeto rankų.

---

[14] *Daukantas S.* Rinktiniai raštai.— P. 43.

„Vilniaus" eilėraštis poetine struktūra artimas „Trakų piliai"[15]. Ir čia tas pats dviplaniškumas, ta pati antitezė, kuria pagrįsta eilėraščio sandara ir kuri yra reiškiamų emocijų šaltinis. Tačiau poeto jausmai čia visai kitokie. Poetas mato prieš save nebe kadaise garbingos ir stiprios pilies griuvėsius, o miestą, išaugusį tolimoje praeityje, buvusį praeities gyvenimo centru ir širdimi, o šiandien tarsi apmirusį ir nebegyvą. Bet miestas ne miręs — jis tik „miega giliai". Jo plačiai tarp kalnų dunksantys rūmai, jo brangi pilis yra gyvų praeities tradicijų saugotojai. Paliestas gaivaus dabarties alsavimo, pažadintas bundančios tautos energijos, senasis miestas suplazdės nauja gyvybe, taps jaunos, naujos Lietuvos akimi ir šviesa. Eilėraštis baigiasi pranašišku mostu, dar negirdėtu lietuvių poezijoje džiaugsmingu tikėjimu ateitimi:

Laikai juk mainos: slėgė pikti,—
Nušvis kiti
Lietuvai, mūsų tėvynei.

Maironio optimizmas nebuvo, žinoma, pagrįstas moksliniu istorinio proceso suvokimu ir jo analize. Bet jį žadino kyląs liaudies išsivaduojamasis judėjimas: „tautų pavasario" idėjos, bręstančios Rusijoje revoliucijos pulsavimai, lietuvių liaudies kova dėl savo nacionalinių ir socialinių teisių. Ši reali, tikroviška atrama, skatinanti viltingus Maironio poezijos tonus, teikė jo optimizmui jėgos, užmojo. Šis optimizmas buvo ne iliuzinis, o atitiko faktinę istorijos raidos kryptį, žadino liaudį realaus gyvenimo žygiams.

Tuo pačiu istorijos dinamikos pajautimu alsuoja ir eilėraštis „Miškas ir lietuvis" („Miškas ūžia"). Jo motyvas — miško ir Lietuvos gyvenimo sugretinimas — turi lietuvių literatūroje tradicijas, kurios savo ruožtu siejasi su bendresnėmis romantizmo tendencijomis.[16] Tiesa, Mai-

---

[15] Šio eilėraščio 1892 metų tekstas kalbiniu-stilistiniu požiūriu kiek skiriasi nuo vėlyvesnės, į „Pavasario Balsus" įdėtos redakcijos.

[16] Galima čia būtų nurodyti kad ir simbolistinės mokyklos atstovą Ž. Mišlė (Jul. Michelet), kurio kelias knygas S. Daukantas turėjo savo bibliotekoje (*Lebedys J.* Simono Daukanto biblioteka // Lietuvių literatūros instituto darbai.— 1947.— T. 1.— P. 60). Prancūzų istorikas, norė-

ronio eilėraštyje miško ir Lietuvos paralelė, savo prasme artima Daukantui ir Baranauskui, transponuota į grynai lyrinę plotmę. Poetui rūpi ne vaizdas, bet pati paralelė, pats sugretinimas.

Pirmieji keturi eilėraščio posmai[17] yra elegija, kalbanti apie Lietuvos didybės sunykimą, tiek savo sandara, tiek prasme pakartojanti „Anykščių šilelį", pakartojanti, tiesa, miniatiūriškai — taip, kaip galima šimtabalsę, šimtaspalvę simfoniją pakartoti trumpu atodūsiu. Šitokie eleginiai tonai buvo itin charakteringi „Aušros" poezijai, jie ir išsemia pirmosios, 1885 m. spausdintos, Maironio eilėraščio redakcijos turinį, jau neminint jame buvusio kaltės ir dievo bausmės motyvo, kuris dar labiau pabrėžė pasyvumo ir rezignacijos momentus. „Pavasario Balsų" redakcijoje[18] pirmoji — eleginė — eilėraščio dalis baigiasi klausiamąja intonacija, kurioje jau skamba nerimo ir neaiškių vilčių tonai:

> Kas mums praeitį grąžintų,
> Ir jos garsą, ir jos galią?
> Kas tuos kaulus atgaivintų,
> Kur po žemėmis išbalę?

Visiškai nauja kryptimi pasuka antroji eilėraščio dalis, kuri yra tarsi netiesioginis atsakymas į ketvirtojo posmo klausimą. Ir čia tęsiama miško ir Lietuvos paralelė, bet poetas atskleidžia naują ir netikėtą jos aspektą: vėjų blaškoma giria jam siejasi su laikų prispausto lietuvio vaitojimu. Bet „tas šaltas šiaurės vėjas" neša ne mirtį, o atbudimą. Atsisakęs toliau vystyti pradėtąją paralelę, poetas pereina į iškilmingą deklaraciją, į viltingus,

---

damas savo skaitytojui padėti persikelti į tolimą epochą, paveikti jo vaizduotę, kuria gigantiškus peizažus, paruošiančius nepaprastiems įvykiams. Tokią ir tam tikslui sukurtą geografinę Italijos charakteristiką jis duoda „Romos istorijos" pradžioje (*Реизов Б.* Указ. соч.— С. 359).

[17] 1927 m. redakcijoje jie sudaro atskirą eilėraštį „Miškas ūžia".

[18] Neteisinga eilėraščius „Miškas ūžia" ir „Tu girele, tu žalioji" spausdinti su 1885 m. data. Šie eilėraščiai savo dabartine redakcija (bent artima jai) paskelbti 1895 m. ir su 1885 m. redakcija neturi beveik nieko bendra nei prasmės, nei teksto požiūriu.

drąsinančius šūkius. Didžioji, garbingoji istorinė praeitis turi pabrėžti ne dabarties žmogaus menkystę, ne žadinti svajingą praeities ilgesį, iš jos reikia semtis jėgų dabarties kovoms, įkvėpimo ir narsos:

> Atsibus tėvynės sūnūs,
> Didžią praeitį atminę.

Suvokdamas istorijos proceso dinamiką, jos raidą, poetas tiki šviesia savo tautos ateitimi, carinės priespaudos žlugimu: ta pati nenumaldoma istorijos logika, kuri sužlugdė kadaise galingą feodalinę Lietuvos valstybę, sugriaus ir carinę imperiją, o jos griuvėsiuose iškels nusilpusią lietuvių tautą. Šiam savo tikėjimui paremti poetas neturi racionalių argumentų, bet jis jų nė neieško: jo akys mato didįjį gyvenimo srautą, jo širdis junta ateisiant šviesias ir džiaugsmingas permainas, kurių pobūdžio jis tuomet dar nemokėjo nei įžvelgti, nei įvertinti. Žinoma, Maironis siejo jas visų pirma su nacionalinėmis lietuvių tautos aspiracijomis, bet jos čia buvo dar taip neapibrėžtos, taip laisvos nuo buržuazinio ribotumo, kad skambėjo kaip pranašystė, ištryškusi iš visos lietuvių tautos širdies.

Greta pasitikėjimo a'eitimi motyvo eilėraštyje suskamba ir kitas, labai būdingas Maironio kūrybai, tonas:

> Nebijokim vargo kieto,
> Juk be jo galiūnai pūva!
> — — — — — — — —
> Pagimdys vargai galiūnus,
> Ugnimi uždegs krūtinę!

Vargas, priespauda — šis objektyvus žmogaus ir visuomenės gyvenimo blogis, Maironiui nėra kažkas absoliučiai negatyvaus, nes jis pačiu savo egzistavimu sukelia priešingas, teigiamas jėgas, pažadina dvasines galias, mobilizuoja ryžtą ir ištvermę, pasiryžimą kovoti ir laimėti. Ryžtas nugali blogį, įsiviešpatauja gėris ir tiesa. Šis tikėjimas Maironio pasaulėvaizdžiui suteikia aktyvumo ir energijos bruožą, kuris jį skiria nuo sentimentalios ir pasyvios amžininkų poezijos, o eilėraščio palyginimas su jo

1885 m. variantu akivaizdžiai rodo, kokį meninių ir idėjinių ieškojimų kelią poetas nuėjo per tą dešimtmetį. Tėvynės vargas, dar ryškiau juntamas, sugretinus jį su idealizuojamu praeities paveikslu, jau sukelia poetui ne bejėgišką dejonę, o kupiną optimizmo pasiryžimą „nebijoti vargo kieto", kuris vienas tėra geresnės ateities laidas.

Poetinę Maironio istorijos koncepciją praplečia ir pagilina eilėraštis „Mano gimtinė". Niekur kitur poetas nėra taip aiškiai išsakęs vertybės, kuria jis šiuo metu grindžia senovės idealizavimą. Toji vertybė — laisvė. Iš tikrųjų juk ne reali Lietuvos praeitis su realiais savo prieštaravimais, su visu socialinių ir nacionalinių santykių komplikuotumu rūpėjo poetui ir jo amžininkams, ne pilna ir objektyvi tiesa apie tą praeitį. Išgriebiami ir abstrahuojami tik kai kurie toje praeityje įžvelgti momentai, jie suabsoliutinami, suidealizuojami ir iškeliami kaip dabarties siekimų ir svajonių vėliava. Čia kartojasi tai, ką K. Marksas yra pažymėjęs Anglijos ir Prancūzijos buržuazinėse revoliucijose: „...mirusiųjų prikėlimas buvo panaudojamas naujosioms kovoms išaukštinti, ...duotojo uždavinio reikšmei vaizduotėje padidinti..."[19] Laisvė praeityje Maironiui tampa istorinės ateities laisvės laidas. Taip aukštinamos laisvės turinys nėra griežtai apibrėžtas. Aišku tik tiek, kad Daukanto praeities koncepcijoje bene ryškiausias buvo socialinės laisvės aspektas, pasižymėjęs antibaudžiavine tendencija, o Maironiui visų pirma rūpi nacionalinė laisvė, konkrečiai nacionalinės kultūros vystymo laisvė, kurios taip trūko carinėje imperijoje, tame „tautų kalėjime". Praeitis Maironio eilėraščiuose skamba kaip absoliutus kontrastas dabarčiai, ją gaubė dabartyje gimusių šviesių ateities vilčių aureolė.

Eilėraštyje istorinės praeities tema įgauna dar vieną svarbų momentą. Juk kalbant apie tai, kad idealizuotos senovės paveiksle poetui susitelkia dabarties lūkesiai,

---

[19] *Marksas K.* Luji Bonaparto Briumero aštuonioliktoji.— V., 1947.— P. 9.

būtina yra žinoti, kieno lūkesius jis reiškia, kurių socialinių tautos jėgų interesais juos grindžia, ką jis laiko tos praeities aukštinamųjų tradicijų tęsėjais ir su kuo sieja tautos ateitį. Į šiuos klausimus eilėraštis nedviprasmiškai atsako: lietuvių liaudis, „broliai vargdieniai" yra teisėti garbingos praeities paveldėtojai. Tai jų istorija prabyla senuose piliakalniuose ir pilių griuvėsiuose. Tai jų vargana dabartis tokiu rėžiančiu kontrastu iškyla būtos laisvės vizijoje, keldama skaudų sielvartą ir nerimą. Ypač gilų ir skaudų dėl to, kad poetas yra tos pačios liaudies vaikas, drauge su ja visas kančias iškentėjęs, nuo pat kūdikystės užlinguotas toj varganoj buity močiutės raudomis. Poetas čia ne stebėtojas, bet dalyvis, nes liaudies kančia yra jo paties kančia, liaudies vargus jis jaučia savo širdyje kaip amžinai neužgyjančią žaizdą. Visa tai suteikė Maironio poetinei praeities koncepcijai ryškų demokratizmo bruožą. Kalbėdamas liaudies žmogaus vardu, Maironis tarsi žadino tą žmogų iš šimtmečiais trukusio snaudulio, iš jo neistorinės būties, parodė jam istorijos procesą ir jo pačio būties istoriškumą, kintamumą ir kartu diegė numanymą, kad ir dabarties vargas negali būti amžinas, kad ir jis sutrupės nuo visagalio laiko dūžių. Nepaisant sielvarto, kuriuo alsuoja eilėraštis, jame nėra apatijos: jis kupinas kažkokio dar neaiškaus nerimo, jame jau kaupiasi toji energija, kuri netruks prasiveržti veikla ir žygiais.

O tų žygių aukštinimas yra eilėraščio „Oi neverk, matušėle!" („Senovės daina") poetinis branduolys. Maironio vaizduotę pažadina praeities karinė heroika — didžiausias senosios Lietuvos laimėjimas — kryžiuočių sutriuškinimas ties Žalgiriu.

Eilėraštis labai artimas senosioms lietuvių liaudies karinėms dainoms ne tik meniniu mąstymu, pasireiškiančiu aprašinėjimo, detalių vengimu, tradicinių įvaizdžių vartojimu, bet ir savo idėjine prasme: čia randame tokį pat laisvės kovų aukštinimą, mūšyje kritusio kario apoteozę, kaip seniausiose dainose, paveldėtose iš karų su kryžiuo-

čiais laikų.[20] Tik Maironis dar paryškina ir sukonkretina pilietinį, herojinį momentą, savo eilėraštyje šlovindamas didelės istorinės reikšmės žygį, visos tautos pastangas, ryžtą ir pasiaukojimą.

Eilėraštyje sukurtoji vizija, kupina epinės heroikos ir didelės jausmo įtampos, poeto siejama su vieno žmogaus — motinos išgyvenimais: eilėraštis išsakomas kaip paguoda, suraminimas kritusio kario motinai. Tas kario mirties susiejimas su artimiausio žmogaus sielvartu vėlgi primintų tradicinę liaudies karo dainą, bet šitam ryšiui Maironis suteikia naujų akcentų: ne motinos sielvartas yra čia dėmesio centre, o kario mirties didi prasmė. Jau daug vėliau, Didžiojo Tėvynės karo metų S. Nėries poezijoje, tie patys motinos ir mūšio lauke kritusio sūnaus paveikslai sužėrės nauja šviesa, iškils kaip gilus tarybinio patriotizmo išpažinimas.

Eilėraštyje pinasi istorinės reminiscencijos ir įvaizdžiai, tačiau jis nedaro istorinio pasakojimo įspūdžio, tai ne kokio nors didingo Lietuvos istorijos puslapio išaukštinimas. Junti, kad istorija čia — vien dingstis, kad kalbama apie aktualiausią dabartį, apie poeto laikų kovas ir didvyrius. Eilėraščio pagrindinė situacija — raudančios motinos guodimas, kreipinio nuoširdumas, net pats gramatinių kategorijų — esamojo laiko — vartojimas — viskas sudaro įtaigų dabarties, čia pat atsiskleidžiančio vyksmo įspūdį, kurį dar sustiprina tokia jausmo kaitra, kurią te-

---

[20] Kai kurių šios rūšies liaudies dainų vietų analogija su Maironio eilėraščiu gana akivaizdi, pvz.:

> Vilniaus laukely po smilčių kalneliu
> Pakavotas brolutėlis.
> Saulė tekėjo, kaip brolį nušovė,
> Saulė leidos, kaip kavojo.

Arba tokia kritusio kario apoteozė:

> Kur galva krito — rožė pražydo,
> Kur kraujo lašas — ten dobilėlis,
> Kur pats bernelis — ten diemedėlis. (*Krištopaitė D.* Min. veik.— P. 64, 242)

Vidine prasme šis vaizdas analogiškas Maironio:

> Kam nusviro galva, tam dangaus angelai
> Vainiką iš diemantų pina.

gali sukelti gyvas sąlytis su tikrove. Eilėraščio potekstėje girdi poeto bendraamžio, nacionalinio judėjimo kovotojo, apoteozavimą. O progų ir pagrindo tam pakako. Drąsos ir pasiryžimo reikalaująs knygnešių darbas, konspiracinė veikla, susijusi su nelegalios spaudos paruošimu, pagaliau tose pačiose konspiracijos sąlygose dirbamas bet koks kultūrinis, visuomeninis organizacinis darbas, visa tai — dar padidinta, paryškinta, poeto entuziazmo sušildyta ir jo vaizduotės papuošta — ir suspindėjo idealiais poezijos vaizdais.

Taigi istorinių motyvų eilėraščiai leido XIX a. pabaigos skaitytojui pajusti istorinę tradiciją, davė atramą dabarties egzistencijai, atramą, be kurios neįmanoma tautos gyvybė ir nacionalinės kultūros kūryba.

Istorinės praeities ženklai sudaro charakteringą Maironio piešiamo kraštovaizdžio bruožą. Tiesa, ankstyvojoje poezijoje sintetinio Lietuvos peizažo dar nėra — jis atsiras vėliau, dainose „Kur bėga Šešupė", „Graži tu, mano brangi tėvyne", išaugęs iš gausių „Lietuvoje" pasklidusių daigų. Bet ir pirmajame „Pavasario Balsų" leidime jau iškyla Lietuvos žemės kontūrai — teapmesti vienu kitu poetinio žodžio brūkštelėjimu, bet tokiu raiškiu, tokiu iškalbingu, kad skaitytojui iš šių gamtovaizdžio nuotrupų padvelkia gimtosios žemės poezija: ir Nemuno vandenys, banguojantys tarp „kalnų, lankų", ir „Dubysos atkrančiai žali", ir čiurlenąs skaidrus upelis, kur mainosi vasaros dangaus atspindžiai.

Į Lietuvos gamtovaizdį, kaip neatskiriama jo dalis, įsipina garbingos senovės liudytojai: ūžiančios girios, milžinkapiai, apleistos pilys, tarp kalnų dunksantys Vilniaus rūmai... Jie pagilina tą meilės jausmą, kuris poetą sieja su gimtąja žeme, mylima ne tik dėl to, kad jos vaizdai tokie savi, įsipynę į žmogaus sąmonę ir vaizduotę su pirmaisiais gyvenimo įspūdžiais, lydėję visus jo žmogiškosios patirties ir brendimo žingsnius, sudarę neatskiriamą jo veiklos ir gyvenimo aplinką, bet ir dėl to, kad toj žemėj gyvos istorinės tradicijos. Joje atsiskleidžia ne tik dabarties būtis: ji maitino daugelio praeities kartų gyvenimą, joje dar ir šiandien ryškūs praeities kančių, lai-

mėjimų ir kovų ženklai. Gimtoji žemė pajuntama ne vien kaip stiprus ryšys, jungiąs tautą dabartyje, bet ir siejąs ją su anksčiau gyvenusiomis kartomis. Šis jausmas tampa vienu iš esminių nacionalinės sąmonės komponentų, padėdamas viename krašte gyvenantiems žmonėms suvokti savo istorinio likimo bendrumą.

Santykis su tėvyne poetui yra ne vien santykis su jos istorija, su charakteringu jos kraštovaizdžiu, bet taip pat ir su jos kultūra, ryškiausiai jam atsiskleidžiančia kalboje ir tautosakoje. Bet Maironio poezijoje nėra tokių odžių lietuvių kalbai, kokias rašė aušrininkai, o ir liaudies daina beveik niekados netampa jam specialaus išaukštinimo objektu. Vienintelė išimtis — eilėraštis „Tėvynės dainos", tačiau ir čia poetizuojama ne vien gimtoji kalba ar tautosaka, o jos kūrėjas — liaudies žmogus, „sesutės mūsų", jas supriešinant su išnaudotojų klasėmis, dvarininkija, „gražiomis poniomis", kurių „akutės melsvos, rankos baltos, bet širdys jų kaip ledas šaltos". Po šių dviejų socialinių jėgų antagonistinio sugretinimo eilėraštyje toliau dviejų „gadynių", dviejų epochų sugretinimas: dabarčiai, kur viešpatauja anos ponios, šaltomis kaip ledas širdimis, priešpriešinama įsivaizduojama, visomis dorybėmis papuošta senovė. Tai ne kokia konkreti istorinė epocha, o poeto fantazijos sukurtas beširdiškumo ir liaudies kultūros paniekinimo antipodas, neapibrėžta „gadynė", kai

> Kalbos nemindžiota gimtinės
> Nei dainų mūsų Lietuvos;
> Neskundės vyras nusiminęs
> Dėl meilės moterų lengvos!
> Tada už auksą nemylėta,
> Tada už dainą nemokėta.

Maironis tautos kultūros reiškinių neabstrahuoja nuo jos kūrėjo ir reprezentanto, kuris jam visados yra liaudies žmogus.

Toks požiūris išreiškia vieną būdingiausių progresyvios XIX a. visuomeninės minties tendencijų. Folkloro publikacijos, filologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai — visa tai su nepaneigiamu akivaizdumu rodė, kad vien

tik liaudyje, tarp valstiečių, tebėra gyvi lietuvių tautos etniniai pradai, kad tik čia glūdi gyvos kūrybinės jėgos, galinčios reikštis savitos, originalios kultūros formomis. Romantinė lenkų kalba rašytoji XIX a. pirmosios pusės istoriografija teigė, jog lietuvių tautos įnašas į pasaulio tautų kultūros lobyną apsiriboja pagoniškąja mitologija ir su ja susijusiomis valstybinio gyvenimo formomis (I. Kraševskis) arba, geriausiu atveju, išsenka drauge su valstybingumo išnykimu (T. Narbutas), o XIX a. lietuvių nacionalinis judėjimas, atstovaujamas daugiausia iš valstiečių kilusios inteligentijos, teigė tautą tebesant gyvą ir pajėgią savarankiškai kultūros kūrybai.

Tokiu aspektu — kaip tautinių savybių saugotoją, kaip tautos kultūrą maitinančių dvasinių jėgų įkūnytoją — Maironis ir poetizuoja liaudies žmogų, visų pirma moterį, tiesiogiai susijusią su kalbinių ir folklorinių vertybių kūryba ir išlaikymu.

Tik vienąkart švysteli motinos paveikslas:

Ten močiutė užlingavo
Raudomis mane,
Į krūtinę skausmą savo
Liejo nežinia...

„Mano gimtinė"

Šio paveikslo prasmė, visa jį gaubianti atmosfera ir toji intonacija, kuria čia skamba poeto žodis, artimai primena liaudies dainų „močiutę širdelę", „seną motulę", „močiutę sengalvėlę"— augintoją, ramintoją ir auklėtoją. Šis paveikslas primena tas Daukanto motinas, „kurios geba savo vaikams darbus jų bočių prabočių pasakoti" ir kurioms jis skiria savo pirmąją Lietuvos istoriją. Čia randame tą patį santykį, kurį išsakė V. Kudirka: „Mano motina davė man, ką apskritai motina lietuvė gali duoti savo vaikams..." Per motiną poetas susiję̨s glaudžiausiais kraujo ir dvasios ryšiais su sava liaudimi, su savo žeme, jos istorija ir jos žmonėmis, su liaudies vargais, jos skausmingu likimu.

Betgi dažniau jaunojo Maironio eilėraščiuose iškyla sesutės, mergelės vaizdas. Šiuo motyvu sukurtų poezijų negalima laikyti liaudies dainų sekimais ar parafrazėmis, bet jos pagrįstos tikrai puikiu tautosakos dvasios

pažinimu. Maironio mergelė — tai ta pati, kurią idealizuoja liaudis savo dainose, tai liaudies dainų estetinio idealo — moters grožio, jos charakterio vertybių, jos etninio temperamento bei psichologijos realizacija.

Liaudiškas mergelės paveikslas šmėkščioja lietuvių poezijoje nuo pat XIX a. pradžios: Valiūno „Birutė", Vienažindžio eilės — tai ryškios gairės to paveikslo formavimo kelyje. Tačiau didžiausio gilumo šis paveikslas įgavo Maironio poezijoje.

Akivaizdus, kaip minėta, yra šio paveikslo tautosakinis pagrindas. Visų pirma tai liečia fizinio moters tipo poetizaciją. Šiuo atžvilgiu retam Maironio eilėraščiui nerastume paralelių iš klasikinių mūsų liaudies dainų. Kaip lelija balta, geltonkasė, skaistaveidė, žalio šilko kaspinais papuoštu rūtų vainiku — tokia yra „Pavasario Balsų" mergelė. Poetas apgaubia ją saulėtekio ir rytmečio rasų gaivumu, įsiliejančiu į bendrą mažorinę rinkinio tonaciją, bet taip pat sutampančiu ir su atitinkamų liaudies dainų nuotaikomis. Nesirūpinant šių tautosakos įvaizdžių simboline prasme, iškeltinos juose glūdinčios emocinės vertybės — tai visų pirma mergautinio tyrumo, to „aukšto moralinio jautrumo", apie kurį kalba L. Rėza, poetizavimas. Tik retkarčiais šitoji bendra jo poezijos dvasia susitelkia atskirame programiniame eilėraštyje, kur poetinį vaizdą pakeičia emblema arba aforizmas, nulemdami daugiau racionalistinį kūrinio charakterį. Toks yra „Rūtų vainikas", iš dalies „Tėvynės dainos". Bet dažniausiai poetas eina gyvo žmogaus paveikslo kūrimo linkme. Likdamas toj pat jausmų ir patirties skalėj, kurioje telpa liaudies dainų mergelė, jis suteikia jai didesnio apibrėžtumo ir individualumo. Meilės nuojauta, lūkesys, pirmi jauno jausmo polėkiai, spinduliuoją džiugesiu, apgaubti melancholija, o retkarčiais jau susipynę ir su sielvartu — šitokį jausmų turinį atskleidžia poetas, kurdamas tai lyrinį pasakojimą, tai nedideles scenas-situacijas, tai monologą.

Nerimą ir neaiškias nuojautas išsako eilėraštis „Augo putinas"; jį su liaudies daina sieja kai kurie išoriniai mergelės charakteristikos bruožai ir putino simbolika,

įgydama tačiau daug bendresnį ir, sakytume, dvasingesnį turinį negu tautosakoje.[21]

Eilėraštį sudaro pakaitomis einą pasakojamojo ir ekspresyvaus pobūdžio posmai, kuriuose laipsniškai atsiskleidžia mergelės paveikslas. Labai bendras pradžios vaizdas „mergaitės aplinkui dainavo" tolydžio konkretėja:

> Daug mergaičių pakrančiais Dubysos,
> Kaip lelijų, baltų ir aukštų;
> Žydi veidu, kaip putinas, visos;
> Gražesnių neišgirsi balsų.
> — — — — — — — — — — — —
> Visos puikios ir tėvo augimo
> Geltonąsias sau pina kasas;
> Kaip aguonos, tarp linksmo jaunimo,

— ir po ilgo paruošimo išvedama centrinė eilėraščio figūra:

> Bet Marytė užtemdo visas.

Šis laipsniškas vaizdo atskleidimas yra klasiškas poetinis kelias sukurti idealų moters grožio paveikslą, išvengiant aprašinėjimo ir apeliuojant vien tiktai į suvokiančiojo vaizduotę, kuri, pažadinta taiklių aplinkumos charakteristikos detalių, jau pati puošia Marytę visų Dubysos pakrančių mergaičių jaunystės žavesiu ir grožiu.

O tą spindintį grožio atsiskleidimą lydi neramus putino motyvas:

> Kam gi putinas teks?
> Kas prisegs?
> Raudonasis kam širdį uždegs?

Vietoj neramaus, veržlaus, bet ir džiaugsmingo meilės lūkesio, kuriuo alsuoja eilėraštis iki kulminacijos, sekančiuose dviejuose posmuose atsiranda liūdesys ir skausmas, lydintieji beužgemančią meilę. Visi tie jausmų perėjimai — džiaugsmingas laukimas, nerimas, neaiškus liūdesys — atskleisti labai diskrečiai, apibendrintai, tik užuominomis, atkuria bręstančios jaunystės emocijų

---

[21] *Sruoga B.* Dainų poetikos etiudai // Raštai.— K., 1957.— T. 6.— P. 312—315.

pasaulį, kur dar viskas neapibrėžta, kupina neaiškių vilčių ir spėjimų. O drauge šis išraiškos santūrumas artimas liaudies dainoms, kur, pasak L. Rėzos, „pati meilė vos turi vardą".

Paskutiniųjų eilėraščio posmų poeto žodžiuose: „Oi, dabokite širdį, sesytės, kai nešioste žalius vainikus!" jauti ir lengvą šypsenos šešėlį, o drauge ir daugiau patyrusios ir subrendusios širdies įspėjimą, kuri tačiau žino, kad žmogiško gyvenimo pilnatvei tokia patirtis yra neišvengiama.

„Mergaitėje" trykštančio džiaugsmo netramdo menkiausias susimąstymo šešėlis. Gamtos vaizdai čia ritmiškai kaitaliojasi su mergaitės žodžiais, išsakančiais gamtos sukeltus jausmus ir drauge pabrėžiančiais visos būtybės įsiliejimą į gamtą, skambėjimą gamtos tonu: pievose pasklido margi žiedai — ir mergaitė puošiasi vainikais; upelio blaiviose vilnyse varsuoja kalnų ir dangaus atspindžiai — lyg veidrodyje mergaitė čia mato ir savo atvaizdą; skardžia daina ji įsilieja į šimtabalsį paukštelių chorą. Tačiau paskutinis posmas nebepratęsia šios džiaugsmingos paralelės: staiga įvedamas naujas motyvas. Vietoje gamtos paveikslo, kurio laukti posmo pradžioje mus buvo įpratinę ankstesniųjų posmelių pirmieji dvieiliai, į sceną išeina naujas veikėjas:

> Sužvengė, subildo žirgelis toli:
> Bernužis atjoja giria.

Naujas ir mergaitės reagavimas: vietoje džiaugsmingo susiliejimo su gamta — baugštus, nors ir susidomėjimą reiškiąs mostas:

> Palėkusi slėpsiuos; žaibu — akimi
> Pažvelgsiu tiktai paslapčia.

Poetas, gamtos fone atskleidęs mergaitės jaunatviško jausmo gyvumą, džiugų grakštumą, eilėraščio pabaiga pabrėžia to jausmo drovų santūrumą, o tat jau nuo seno pastebėta mūsų liaudies dainose ir laikoma būdingu lietuvių nacionalinio charakterio bruožu.

Neįprastai Maironiui skamba eilėraštis „Tupi šarka", žaismingas ir pilnas humoro; o vis dėlto psichologiniu pagrindu jis artimas ne tik „Mergaitei", bet netgi dainai

„Augo putinas": juk ir čia tas pats jaunystės jėgų perteklius, tie patys lūkesiai ir viltys. Tik tiek, kad visa tai čia atkurta nauja tonacija, buitiškai — eilėraštis primena žanrinį vaizdelį. Nėra jame Maironiui būdingo pakilumo, priešingai — viskas realistiškai paprasta — pradedant išorinės situacijos detalėmis („Tupi šarka ant tvoros, nenuvaldo uodegos —"), baigiant lanksčia, įvairia mergaitės kalbos intonacija, atkuriančia plastiškai ryškų jos pozos, judesių, mimikos paveikslą, kupiną nenatūralaus grakštumo ir psichologinės tiesos. Tai visiškai naujas aspektas, praplečiąs Maironio poetizuojamos mergelės reiškimosi sferą, praturtinąs jos paveikslą ne tik visai individualiais, konkrečiai apibrėžtais ypatumais, bet ir rodąs dar vieną poeto užčiuoptą nacionalinio charakterio bruožą — grakštų humorą, su kuriuo mūsų liaudies dainose traktuojamas ne vienas gyvenimo reiškinys.

Dar kita išgyvenimų sfera atsiskleidžia dainoje „Ar skauda man širdį?" Eilėraštis siejasi su tautosaka vienu kitu įvaizdžiu, gegutės motyvu, būdingu našlaičių dainoms, taip pat skausmingu vienišumo jausmu. Bet Maironio reiškiama emocija yra sudėtingesnė negu liaudies dainoje. Eilėraštis sukomponuotas kaip vidinis mergaitės monologas, kurio dramatizmo šaltinis yra priešingų emocijų kova. Čia ir vienišumas, pasijutus žmonėms svetima ir nereikalinga, ir viltis rasti nusiraminimą gamtoje, visiškoje vienatvėje, ir mintis apie „vieną, tik vieną kaip uosį bernelį", kuris yra vienintelė, bet stipri gija, siejanti su gyvenimu, ir nujautimas, kad šiam jausmui lemta likti be atgarsio. Sunkiai tramdomas sielvartas, besikaitaliojąs su silpnomis vilties prošvaistėmis, nelygus ir neramus ritmo pulsas — visa tai sukuria gyvą vidinės būsenos paveikslą, kupiną jaudinančio bejėgiškumo, skausmingos rezignacijos, o drauge ir iš jaunos prigimties plaukiančio jausmo, kuris teigia teisę gyventi ir džiaugtis, kuris nenori ir negali susitaikyti su likimo nuožmumu. Šitokios sudėtingos emocijos svetimos folklorui: poetas į naują kūrybinę plotmę pakėlė tai, kas tik potencialiai glūdėjo liaudies dainoje.

Tobuliausia liaudies dainos dvasios ir individualios poeto kūrybos sintezė pasiekta eilėraštyje „Daina" („Už

Raseinių, ant Dubysos") — dar tik vieną, gal du kartu Maironiui pavyks sukurti kažką panašaus: eilėraštį „Eina garsas", taip pat „Jaunosios Lietuvos" intarpą — „Trys sesutės grėbė šieną".

Eilėraštyje neįmanoma atsekti kurio nors vieno konkretaus tautosakos motyvo, bet jo vaizdai sukelia liaudies dainų asociacijas.[22] Ankstyvo rytmečio gaivumas, rasotų pievų vėsa susilieja su negausiomis išorinės charakteristikos detalėmis — „geltonplaukės", „po rasas kasas šukuoja, saulė jas džiovina", „aukštas ūgis, kojos basos, nuo rasų taip baltos" — sukurdamas šviesų mergautinio tyrumo paveikslą:

Po rasas kasas šukuoja,
Saulė jas džiovina,
Kai užgieda, uždainuoja,
Širdį taip griaudina.

Aukštą dangų pamylėjo,
Blaivią jo skaistybę;
Sau akis užsižavėjo
Mėlyna gilybe.

Akys blaivios, gelsvos kasos,
Širdys oi nešaltos;
Aukštas ūgis, kojos basos,
Nuo rasų taip baltos.

Šiose eilutėse ir galvos laikysena, ir rankų judesys, ir aukštyn pakelto veido svajinga išraiška, bet kartu vaizdas kažkoks neapčiuopiamas, besikaitaliojąs ir tarsi ištirpstantis, kai norime nubrėžti jo tikslius kontūrus. Gal čia ir glūdi jo nenusakomas poetinis žavesys: eilėraštyje

---

[22] Plg. kad ir šiuos posmus iš Juškų rinkinio:

Balta aušružėlė
Beauštanti,
Šviesi saulužėlė
Betekanti.
(T. 1, 109)

Ei, varė, varė
Basa merguželė,
Basa mergelė
Šėmus jautužėlius.
(T. 2, 664)

Iš gražumėlio
Esmu raudona,
Iš skaistumėlio balta;

Nuo ryto rasos
Aš esmu balta,
Nuo vėjužėlio raudona.
(T. 1, 308)

Aš nusiprausiu burnužę
Žalių rūtelių rasuže.
(T. 1, 60)

tėra užuominos, bet tokios, kurių pažadinta vaizduotė pati jau kuria paveikslą — ir efemerišką, ir drauge alsuojantį gyvybe, jos formomis, spalvomis, aromatais.

Tame paveiksle tarsi viskas iš liaudies dainų, o drauge jis ryškesnis ir gilesnis. Liaudies dainoje nejauti taip ryškiai vidinio žmogaus pasaulio, kuris švyti veide, mostuose, neišsakytas ir iki galo neišsakomas žodžiu. Charakteringa, jog liaudies daina, taip dažnai ir taip poetiškai aukštinanti mergelės grožį, niekad nekalba apie jos akis: jose švytintis subjektyvus pasaulis nedomino tautosakos kūrėjo, panašiai kaip jis nedomino nė antikos skulptorių, kurių statulų akys nereginčios ir veidas sudaro tik vieną iš harmoningo kūno dalių, o ne jo centrą, nes antika, lygiai kaip ir tautosaka, reiškė dar silpnai išsivysčiusį subjektyvumą (Hėgelis).

Kitaip Maironio dainoje. Mėlynos akys, kuriose atsispindi dangaus gilybė ir skaistumas — tai vienas pagrindinių bruožų mergelės charakteristikoje, atskleidžiąs jos vidinį pasaulį, skambantį ir graudžiose, liūdesio pilnose dainose. Jausmų gyvumas ir gilumas čia darniai susipina su santūria išorine ramybe. Niekur kitur Maironiui nėra pavykę taip lakoniškai, o drauge taip pilnai išreikšti šio lietuvių nacionalinio charakterio bruožo.

Eleginis eilėraščio tonas sieja jį su dažna mūsų liaudies dainų nuotaika, ypač su karo dainomis, kurioms net tematiškai artimi paskutinieji eilėraščio posmai:

Bet kodėl jos, žalią rūtą
Laistydamos, liūsta?
Ko, dainuojant joms Birutę,
Ašaros nedžiūsta?

Kaip nedžiūtų, kad nežūtų
Tiek jaunų bernelių!
Kad be laiko tiek nebūtų
Be vilties našlelių!

Daugel žūva, daugel pūva,
Kas apverks jų dalį?
Už Uralo, žemės galo:
Ne po savo šalį!

Bet tai ne tradicinis karo dainos motyvas: eilėraštis baigiasi aliuzija į carinę priespaudą, į Sibirą, kur ištremty žūva gal sukilimo dalyviai, gal knygnešiai, o gal dar kiti liaudies išsivaduojamojo judėjimo kovotojai. Eilėraščio pabaiga suteikia visam kūriniui naują, lyginant su tautosaka, aktualią politinę prasmę: jis skamba kaip

rauda dėl gimtosios žemės ir savo tautos likimo. Tokį kūrinį poetui galėjo padiktuoti ne vien gilus tautosakos supratimas, bet visų pirma meilė savo kraštui ir jo žmonėms.

Mergelės motyvo eilėraščiai visapusiškiausiai išreiškia Maironio kūryboje tautosakos pagrindu poetizuojamą liaudies žmogų, etninį lietuvių charakterį. Tačiau vienur kitur ši idėja realizuojama ir už minėto folklorinio motyvo ribų. Šiuo atžvilgiu negalima išleisti iš akių A. Mickevičiaus „Vilijos" vertimo, kuris jau seniai yra tapęs mūsų originaliosios poezijos faktu. Šio eilėraščio „lietuvė sesutė", „Lietuvos mergelė" artima analogiškiems Maironio poezijos motyvams ir galėjo būti šalia tautosakos dar vienas iš veiksnių, nukreipusių ta linkme jo kūrybinę vaizduotę.

Minėto motyvo kontekste reikėtų prisiminti dar „Lietuvį ir girią". Šis gražus, tobulas kūrinėlis kiek asocijuojasi su A. Baranausku („...dažnai miške lietuvis, ko verkia, nežino..."), bet jo prasmė savarankiška. Maironis čia aforistiškai išsako tai, kas ryškėjo jau mergelės paveikslo interpretacijoje: eilėraštis poetizuoja tokį temperamentą, kurį Maironis laiko specifiškai lietuvišku, sudarančiu esminį mūsų etninio charakterio bruožą: gyvą ir intensyvų širdies gyvenimą, pridengtą išorinio santūrumo. Tiesa, šis eilėraštis ne toks poetiškas, kaip „Daina", kur kiekviena vaizdo detalė vibruoja vis naujomis prasmės ir jausmo atošvaitomis; gali pasirodyti, kad jo loginė ašis per ryški, per akivaizdi — tai suteikia jam kiek racionalistinį pobūdį. Bet antra vertus — jame nuskamba tokia intymi gaida, toks giliai asmeniškas prisipažinimas, kuris visiškai išlygina šiokį tokį struktūros sustingimą.

Liaudies žmogaus paveikslas[23] drauge su būdingu Lietuvos kraštovaizdžiu ir istorinės praeities motyvais sudaro Maironio aukštinamos ir poetizuojamos Lietuvos vaizdą, kuriuo atsiskleidė požiūris į tėvynę, būdingas nacijos for-

---

[23] Nagrinėtųjų „mergelės" motyvo eilėraščių grupei savo struktūra artimas eil. „Našlaitė", bet vidine prasme, atvira religine didaktika iškrinta iš nagrinėtųjų kūrinių tarpo.

mavimosi, tautinio sąjūdžio epochai. Maironis „Pavasario Balsuose" ryškiau ir įtaigiau negu bet kas iš jo bendraamžių atskleidė XIX a. pabaigos lietuvių tautinę savimonę, pasireiškusią savo tautos istorinio kelio suvokimu ir įvertinimu, prisirišimu prie žemės, kurioje realizavosi tautos istorija, etninio nacionalinės kultūros pagrindo išaukštinimu. Šitoks visuomeninės minties ir literatūros vystymosi tarpsnis yra istoriškai būtinas ir kartu progresyvus žingsnis tautos istorijos kelyje.

2. ŽMOGUS IR JO GYVENIMO PROBLEMATIKA

Tautinės savimonės formavimosi motyvai neišsemia viso „Pavasario Balsų" turinio, nors ir sudaro labai svarbią jo dalį. Maironio ankstyvoji poezija daug plačiau susijusi su liaudies išsivaduojamuoju judėjimu, o jos lyrinio subjekto charakteris visapusiškesnis, jis atsiskleidžia ne vien išgyvenimais: jo mintį ir jausmą žadina gausūs bei įvairiareikšmiai sąlyčiai su tikrove.

O tikrovėje — socialinėje besibaigiančio XIX a. Lietuvos tikrovėje — vyko giliai jos struktūrą keičiantieji procesai. Augantys ir stiprėjantys kapitalistinės formacijos reiškiniai skaudžiai pynėsi su varžančiomis senosios epochos atgyvenomis. Čia pat ryškėjo kapitalizmo vidiniai prieštaravimai, ilgainiui nulemsiantieji jo mirtį. Liaudyje augo nepasitenkinimas ir protestas, kilo išsivaduojamasis judėjimas.

Ne visos to proceso grandys vienodai pasiekė visuomenės sąmonę: daug kas čia dar liko nesuvokta, neapibendrinta ir neįprasminta. Bet vis dėlto išsivaduojamojo judėjimo iškelta problematika skverbėsi į literatūrą, publicistiką, stimuliavo visuomeninės minties augimą, nulėmė ideologinių srovių programas, iškėlė visą eilę veikėjų bei kovotojų.

Jie tačiau labai nevienodi savo veiklos turiniu: rasime tarp jų tokių, kurie, nors ir siekdami kai kurių tautos kultūros vystymosi ir katalikybės praktikos laisvių, iš esmės palaikė socialinę ir politinę reakciją, obskurantizmą; kiti pageidavo jau radikalesnių politinio gyvenimo reformų,

pasilikdami tačiau liberalinės buržuazijos pozicijose; o dar kiti buvo plačiųjų liaudies masių ideologai, atstovaudami valstiečių demokratijai, kai kuriais atvejais net ir revoliucinio proletariato siekimams.

Nevienodos buvo ir jų veiklos formos, svyravusios tarp švietimo, kultūros darbo ir politinės kovos, nukreiptos prieš visą carizmo sistemą. O šioje veikloje vėlgi dalyvavo labai nevienodi ir nelygiaverčiai individualūs charakteriai: čia buvo žmonių, kurių visa opozicija viešpataujančiai santvarkai tesireiškė nelegalaus laikraščio paskaitymu; bet buvo ir tokių, kurie kovai paskyrė visas savo jėgas, nebijodami ištremties ir kalėjimų. Atrodo, kad galima įžvelgti netgi tam tikrą ryšį tarp visuomeninės programos pažangumo ir jai atstovaujančio bei vykdančio žmogaus etinės vertės: radikali demokratinė ideologija dažniausiai siejosi su jai atstovaujančio žmogaus moralinių principų tvirtumu, mokėjimu pajungti egoistinius interesus visuomenės reikalui, o idėjinį oportunizmą neretai lydėjo ir bendras charakterio smulkumas. Tačiau nieko negali būti pavojingesnio, kaip per toli siekią panašios rūšies apibendrinimai. Kiekvienas prisimins, kaip dėl idealų, kurių anaiptol nepavadinsime revoliuciniais, žmonės yra kovoję su tokiu pasiaukojimu, tokiu savęs atsižadėjimu, tokia ištverme, kad dar šiandien jie mums atrodo kaip gražiausi visuomeninio idealizmo ir pilietinių dorybių pavyzdžiai. Užtenka čia paminėti V. Kudirką. Ir šitai suprantama. Anoje priespaudos ir despotizmo epochoje, neapšviesto absoliutizmo imperijoje kiekvienas laisvesnis krustelėjimas, net elementariausių ir paprasčiausių demokratinių laisvių siekimas susidurdavo su varžymais ir represijomis. Kova dėl idealų, kurių radikalumas galėjo būti ir gana ribotas, vis dėlto buvo susijusi su rizika, toje kovoje kartais prireikdavo ir labai didelės dvasinių jėgų įtampos.

Tam tikrą neatitikimą tarp šio laikotarpio išsivaduojamosios kovos formų ir objektyvaus jos turinio yra nurodęs V. Leninas, aiškindamas tai savotiška klasine judėjimo dalyvių sudėtimi. Pažymėjęs, kad 1884—1890 m. Rusijos išsivadavimo judėjimo dalyvių 53,3% sudarė besimokantieji ir laisvųjų profesijų žmonės, 7%— valstiečiai ir 15%

pramonės darbininkai, jis pažymi: „Štai iš kur atsirado savitos judėjimo formos, *didvyriškumo didybė ir jo bejėgiškumas.*"[24] (Išskirta cituojant.— V. Z.) Iš esmės panaši judėjimo dalyvių klasinė struktūra bus buvusi ir Lietuvoje. Dėl to ir čia „didvyriškumo didybę" ne kartą tragiškai aptemdydavo jo „bejėgiškumas", kai didvyriškumas nesiremdavo progresyviausiomis visuomenės jėgomis, nesisiedavo su progresyviausia epochos ideologija.

Opozicija, tegu klasiniu atžvilgiu ir labai nevienalytė, buvo apėmusi plačiausius carinės imperijos gyventojų sluoksnius. Šios opozicijos turinį sudarė bendras priešiškumas valstybės valdžiai, įvairioms jos institucijoms, aktyvus noras joms priešintis, išsižadant gyvenimo patogumų ar net rizikuojant savo saugumu, pagal išgales prisidedant prie visuomenės gyvenimo sąlygų pakeitimo ir pagerinimo. Tai buvo esminiai dorovės reikalavimai, kilę dėl liaudies išsivaduojamojo judėjimo poveikio. Tai sudarė sąlygas formuotis atitinkamoms etinėms normoms. Šių normų laikymosi intensyvumas svyravo nuo elementaraus padorumo paisymo iki aukščiausio heroizmo polėkio. Tokio heroizmo pavyzdžių gausu liaudies masėse: iš jų kyla knygnešiai, priešcarinių atsišaukimų platintojai, bruzdėjimų dalyviai ir vadai — visi tie, kurie, anot V. Kudirkos, stojo „prieš skriaudą žemelės gimtinės", kuriuos už tai valdžia „iš tėviškės tremia, kalėjiman ima", kurių keliai, didžiosios mūsų poetės žodžiais, „po Sibirą kryžiavosi". Apie didvyriško pasiaukojimo savo liaudžiai ir tautai pavyzdžius rašė Bitė: „Užtenka mintimis kreiptis į mūsų tautos veikėjus, kad tuoj akyse sumirgėtų kapai, kalėjimai, retežiai, įvairiausi žmoniją skaudžiantys vargai... Ir tarpe tų begalinių kančių ir skausmų vaidentuvė regi it lelijų baltas taures mūsų atgijimo karžygių dvasias, idealo dangun besistiebiančias."[25]

Šių etinių normų galiojimo sfera buvo tikrai plati, ir tik joje galėjo išaugti tos epochos humaniškumo suprati-

---

[24] *Leninas* V. Pilnas raštų rinkinys.— T. 23.— P. 395.

[25] *Petkevičaitė-Bitė* G. Krislai.— V., 1966.— P. 484.

mas. Ja rėmėsi ir pažangus meno estetinis idealas, etiniams principams realizuojantis psichologinio konkretumo dirvoje.

XIX a. pabaigos lietuvių literatūroje šį idealą yra išsakęs Maironis „Pavasario Balsuose", sukurdamas asmenybę, subordinuojančią save aukštoms visuomeninėms vertybėms.

„Pavasario Balsų" žmogaus individuali būtis įgauna prasmę ir atramą tik tautos gyvenime, dėl to pagrindinė sfera, kurioje jis atsiskleidžia, yra tėvynės meilė. Jau ankstesniame skyriuje buvo parodytas to jausmo turinys bei pobūdis — dabar telieka pridėti, kad minėti eilėraščiai sudaro labai žymią „Pavasario Balsų" turinio dalį: tėvynės meilė yra toji ašis, apie kurią sukasi visos herojaus mintys ir jausmai. Šiuo atžvilgiu jis tipiškas savo epochos atstovas. Niekados tėvynės meilė nebuvo dar taip karštai išpažįstama, taip iškilmingai skelbiama kaip tuomet: juk tas jausmas buvo dar visiškai naujas, neįprastas. Dėl to jis buvo išgyvenamas taip, kaip tik jauna meilė tegali būti išgyvenama, apimdamas visą žmogaus būtybę, be svarstymų, abejonių, su didžiausiu įkarščiu ir egzaltacija.

Tai nereiškia, kad vėliau šis jausmas išblėsta, nublanksta. Kas gi galėtų teigti, kad tautinio sąjūdžio epochai priklausė tėvynės meilės monopolis. Tenorima pažymėti, kad anuo metu tas jausmas turėjo savo specifiką, jis buvo reiškiamas su ypatinga emfaze, susijęs su savo krašto ir tautos idealizavimu.

Laikui bėgant, kai XX a. pradžioje, suintensyvėjus revoliuciniam judėjimui ir kilus 1905 metų revoliucijai, buvo išspręsti bent opiausieji nacionalinio klausimo momentai, ir patriotinės emocijos tarsi subręsta, nebėra reikalo jų taip pabrėžtinai deklaruoti. Gerokai išauga darbininkų klasės vaidmuo išsivadavimo judėjime. Drauge iškyla esminio visuomenės pertvarkymo programa, kurioje nacionalinis klausimas subordinuotas platesnio masto uždaviniams. Revoliucinio judėjimo dalyviai sukuria naują vertybių hierarchiją, atitinkamai nuspalvinusią ir emocinį santykį su tikrove. Apie tėvynės meilę nebejuntama reikalo viešai kalbėti, iškilmingai ją deklaruoti. Man atrodo, labai charakteringa šiuo atžvilgiu yra Vaižganto pastaba

apie V. Mickevičių-Kapsuką: „Temylėjo viena — savo idėją. Neminėjo savo giminių, savo kaimynų, nei savo tėvų, nei žmonos. Lyg jų nė būti nebuvo. Tekalbėjo apie socializmą, visuomeninius dalykus, klases ir jų kovą. Darbininkai, darbininkai, darbininkai.

Kas gi paabejos, būk jis nemylėjęs tėvų? Aš neabejoju, nes mačiau jį mylint tėvynę — Lietuvą. Ir to jis nesisakė. Ir tai mylėjo — per darbininkų luomą. Vis dėlto aišku — mylėjo."[26]

Tėvynės meilė tapo kažkuo savaime suprantamu, giliai žmoguje slypinčiu. Skelbti ją reikštų skelbtis turint dorybę, kuri priklauso visuotinai pripažintam etinių normų kompleksui.

Maironio eilėraščiai istorijos, tėvynės gamtos ir tautos kultūros motyvais yra savo epochai būdinga tėvynės meilės deklaracija, kur įvairius tautos gyvenimo aspektus nušviečia pagarba ir susižavėjimas. Tačiau greta viso to „Pavasario Balsai" pradedami programiniu eilėraščiu, kuriame poetas savo jausmą išsako betarpiškai, su dar negirdėtu mūsų poezijoje atvirumu ir nuoširdumu:

> Jau niekas tavęs taip giliai nemylės,
> Kaip tavo nulūdęs poeta!

Tai kreipimasis į tėvynę — mylimąją, kreipimasis, drauge švelnus ir iškilmingas, išsakąs meilę tajai, kuri pavergta, paniekinta, kenčianti.

Poeto meilei svetimas idiliškumas — ji kupina liūdesio, kančių ir nerimo. Bet drauge ji ir labai šviesi, džiaugsminga, nes skausmai ir sielvartas ją įkvepia ir skatina. Kai poetas prisipažista, jog

> ...jam tos negaila jaunystės giedros,
> Kad skausmo širdis nesuprato;
> Nes veidu žydros užtekėjai aušros,
> Ir naują pasaulį jis mato,

mes žinome, jog tai ne tušti žodžiai. Poetą pagavęs istorinių įvykių sūkurys, jo sąlytis su reikšmingu, anuo metu progresyviu sąjūdžiu leido jam pamatyti iš tikrųjų naują pasaulį. Gili simpatija tam pasauliui, įsiliejimas į

---

[26] *Vaižgantas.* Raštai.— K.; V., 1922.— T. 4.— P. 234.

jį atvėrė poetui akis į tautos istoriją ir dabartį, jis pažvelgė į tikrovę ne taip, kaip diktavo nusistovėjusi rutina, o naujai, iš naujų, progresyvių visuomeninių pozicijų, atveriančių jam tegul dar neaiškias, bet neabejotinai tikras, teisingas ir džiuginančias ateities perspektyvas.

Šitoji meilė pažadino ir jame pačiame glūdėjusias dar nesuvoktas, naujas jėgas, ji įkaitino „atšalusius jausmus" ir atnešė „šventą įkvėpimą", suteikusi jo gyvenimui prasmės ir vertingumo. Skelbti savo giesme tėvynės meilę „po tą šalį toli, kur Nemuno vandenys bėga"— šitoks poetui iškyla didysis jo gyvenimo uždavinys. Jo meilė jaunuoliškai dosni, be egoizmo, juntama kaip nenugalimas vidinis imperatyvas, lemiąs visą žmogaus egzistenciją, nereikalaujanti, kad jai būtų atsilyginta tuo pačiu. Paskutiniojo posmo melancholiškas susimąstymas („...Tu jį nors atmint, ar atminsi kada? Tu, jo numylėta tėvyne!") tik suteikia poeto jausmui švelnaus intymumo ir šilumos, nutvieskiančios visą eilėraštį.

„Taip niekas tavęs nemylės", kaip ir eilėraščiai istoriniais, liaudiniais motyvais, yra įaugęs į ano meto visuomeninę tikrovę. Turime ne vieną liudijimą, kokį sukrečiantį įspūdį yra padarę žmonėms pirmieji kontaktai su nacionaliniu judėjimu, pirmąkart į rankas patekęs draudžiamas laikraštis ar knyga, kaip visa tai nauja linkme yra pasukę jų gyvenimus, sutrupinę uždaros buities kiautą ir įtraukę juos į prasmės ir didelio turinio kupiną veiklą. Užtenka čia paminėti Žemaitės atsiminimus, kuriuose ji pasakoja, kaip pirmąsyk iš P. Višinskio gavo „Aušrą": „Man rankos dreba, ašaros veržiasi iš akių..."[27], arba V. Kudirkos: „...rodos, naujos pajėgos pradėjo rastis... Rodos, užaugau išsyk, ir ta pasaulė jau man per ankšta... Pajutau save didžiu, galingu: pasijutau lietuviu esąs..."[28] Panašūs patriotinio entuziazmo antplūdžiai tegalėjo kilti tautos savimonės rytmety ir tik anais sunkiais carinės priespaudos metais. Tuo atžvilgiu eilėraštis „Taip niekas tavęs nemylės" išreiškė būdingus savo epochai nusiteikimus, išreiškė juos su tokia tiesa, paliesdamas tokius esmi-

---

[27] *Žemaitė*. Raštai.— V., 1948.— [T.] 2.— P. 492.

[28] *Kudirka* V. Raštai.— Tilžė, 1909.— T. 2.— P. 214.

nius žmogaus ir jo tautos, tėvynės ryšių aspektus, kad jie prašoko vienos kurios epochos rėmus, tapdami apibendrinančia tėvynės meilės išraiška, ugdydami ir taurindami šį jausmą jau nebe vienos kartos širdyse iki pat mūsų dienų.

Tačiau tėvynės meilė nėra vien pietizmas savo krašto istorijai, kultūrai, gamtai. Tiesa, šitoks pietizmas buvo būdingas aušrininkams, „tėvynės mylėtojams", bet ir tai ne visiems: jau ir „Aušroje" pasigirsta balsų, skatinančių neapsiriboti vien nacionalinės sąmonės žadinimu, o sutelkti savo dėmesį į praktinius dienos poreikius, suprantant juos arba kaip buržuazijos klasinius interesus, arba kaip problemas, susijusias su valstietijos gyvenimu ir ateitimi. Šios tendencijos dar smarkiau sustiprėjo ir tapo vyraujančios „Varpe", kur nepasitenkinama k o n t e m p l i a t y v i a tėvynės meile, o reikalaujama v e i k l o s. Viename iš pirmųjų „Varpo" numerių rašoma: „Gan tankiai prisieina matyti lietuvius, susirinkusius į draugystę vien tik dėl ištyrinėjimo lietuviškos istorijos, kalbos, žodžių, papročių, giesmių, pasakų, senoviškų daiktų ir t. t." Pažymėjęs, kad tokio grynai teorinio darbo dabar nebeužtenką, straipsnio autorius tęsia: „Dėl apturėjimo geidžiamų vaisių reikia mums daugiau reališko darbo!"[29]

Veiklųjį tėvynės meilės aspektą Maironis yra išsakęs su ne mažesne jėga kaip ir anksčiau minėtuosius motyvus. Tėvynės meilė jam — aktyvumas, nukreiptas į tikrovės pertvarkymą. Šiuo požiūriu pagrįstas dar 1887 m. „Šviesoje" spausdintas ir į 1895 m. „Pavasario Balsus" neįdėtas eilėraštis „Broliai, į darbą", bet programiniu šio pobūdžio kūriniu laikytina populiarioji „Užtrauksme naują giesmę" („Jaunimo giesmė").

Šis himniškas eilėraštis susideda iš keleto aforizmų, šūkių, sugestyvių teiginių bei skatinimų, kuriuos į visumą sulydo patriotinio entuziazmo kaitra. Pabandę iššifruoti, kokią konkrečią programą šis eilėraštis skelbia, rastume pirmu požiūriu ne taip jau daug:

---

[29] *Gaidamavičius J.* Keletas žodžių apie lietuviškas draugystes // Varpas.— 1889.— Nr. 5.— P. 65—66.

Į darbą, broliai, vyrs į vyrą,
Šarvuoti mokslu atkakliu!
Paimsme arklą, knygą, lyrą
Ir eisim Lietuvos keliu!

Jei čia dar pridėsime kelias eilutes, skelbiančias, jog reikią gerbti tai, „ką bočiai gynė per amžius protėvių keliais", ir jog smerktinas tas, kuris tėvynės „būdo, jos žemės dainų nemylės", tai susidarysime pakankamai aiškų vaizdą, kad Maironis čia poetizuoja ir skatina tautinio sąjūdžio veiklą: Lietuvos istorijos, etnografijos, lietuvių kalbos tyrinėjimus, spaudos ir literatūros darbą, mokslo populiarinimą, liaudies švietimą, pastangas kelti ekonominę krašto gerovę — žodžiu, visa tai, kas atitiko liaudies masių poreikius, nors nesikirto ir su klasiniais buržuazijos interesais.[30]

Tačiau vien šitaip interpretuoti eilėraščio idėjinę prasmę būtų per siaura. Eilėraščiu ne vien skatinama ir poetizuojama nacionalinio sąjūdžio kultūrinė veikla, net jeigu matysime ją apgaubtą pasiaukojimo ir heroizmo aureolės. Vaizdai, metaforika čia yra tiek bendri ir neapibrėžti, kad juose imame įžvelgti veiklos, kovos prieš carizmą apskritai aukštinimą. Skatinimas į kovą stoti milžinais, nebėgt nuo žygių, kalavijo, šviesti didžiais darbais, tikėjimas veiklios meilės galybe, kuri žiemos ledus sutirpdys, leis nugalėti geležinę prievartos ranką — argi visa tai neskamba kaip kvietimas į kovą, galbūt net žūtbūtinę revoliucinę kovą? Tie vaizdai savo sugestyvia jėga protestuoja prieš seną, supelėjusį pasaulį, jo žiaurią prievartą ir nuožmumą, kviečia kovoti už naują, kitą gadynę, ku-

---

[30] Tiesa, reikia atsiminti, jog anuo metu ir tokia kultūrinė veikla buvo politinis aktas, nukreiptas prieš viešpataujantį režimą, aktas, reikalavęs nemaža drąsos, pasišventimo, o kartais ir heroizmo. Charakteringai nusako Vaižgantas tokio „kultūrininko" nusiteikimus, pasakodamas vieną 1896 m. knygnešystės epizodą, kaip jis pats, Vaižgantas, pasiuntęs savo brolį su draudžiamos spaudos ryšuliu iš Žemaitijos į tėviškę. Brolis tuokart pakliuvo į žandarų rankas, buvo nuteistas, trejus metus iškalėjo Peterburgo „Krestų" kalėjime ir dvejus metus pragyveno ištremtyje Besarabijoje. Sugrįžęs į tėviškę, mėgino ūkininkauti, bet suardytą ūkį dėl lėšų stokos sunku buvo atstatyti. Tad brido į dar didesnes skolas ir pagaliau turėjo savo ūkį perleisti kitiems. „Pralaimėjo tėviškę iki paskutiniojo kiemo akmenėlio."— *Vaižgantas.* Raštai.— K.; V., 1922.— T. 6.— P. 111, 156—157.

rios aušra jau teka ir kurios „nujautimas širdžiai šneka taip aiškiai, linksmai ir saldžiai". Alsuodami jaunatvišku pasitikėjimu savimi, gyvenimu, ateitimi, jie galėjo būti ir buvo priimti, kaip kvietimas aktyviai siekti taurių pažangos ir laisvės idealų. Šių žodžių konkretus turinys keitėsi priklausomai nuo istorinio ir socialinio konteksto, kuriame jie buvo tariami, bet jų kryptis, bendroji jų prasmė visur liko ta pati: išaukštinti kovotojus, tikinčius neabejotina savo idealų tiesa, kurios laidas — nenuneigiami istorijos dėsniai, lemią gyvybę ir ateitį tam, kas jauna ir nauja.

Bet eilėraštyje išsakytas radikalus kovingumas anaiptol nebuvo būdingas buržuazijai — nei liberalinei, nei juoba klerikalinei, kuriai artimiausias buvo kompromisų, prisitaikymų, prašymų ir memorandumų kelias. Maironis čia, kaip tikrai didelis poetas, išreiškė ne ribotą savo klasės ideologiją, o liaudies masių išsivaduojamojo judėjimo dvasią, tą tikėjimą ateitimi ir džiaugsmingą pasiryžimą dėl jos kovoti, kuris būdingas geriausiems ir šviesiausiems liaudies reprezentantams.

Tačiau ir šis visuomeninis politinis Maironio poetizuojamojo kovingumo aspektas dar neišsemia motyvo prasmės. Jame galima įžvelgti ne tik visuomeninės programos reiškimą, bet ir tam tikro žmogaus psichologinio tipo, tam tikrų etinių vertybių ir tam tikros gyvenimo koncepcijos poetizaciją.

Kova, veikla Maironiui ne viena iš galimų žmogaus reiškimosi formų, bet gyvenimo apskritai sinonimas, gyvenimo pilnatvės ir intensyvumo ekvivalentas:

> Sapnų be kančios ir ramumo saldaus
> Taip alksta pavargėliai žmonės,
> O man tie šešėliai širdies neprigaus:
> Aš noriu verpetų, karionės!
>
> Tarp marių plačių kad užkaukia vilnis,
> Plačiau man siūbuoja krūtinė;
> Ir žiūri tolyn nusiblaivius akis,
> Ir nori apimt begalinę!
>
> *„Ko siekiu ir alkstu"*

Toks daugelio eilėraščių leitmotyvas: „Aš noriu gyventi, kariauti!", „Ne, nenoriu sapnų, vien tiesos ir darbų; Be

atilsio noriu kariauti." Tik kovoje įsitempia visos jėgos, tik tada žmogus išgauna iš savęs viską, ką jis gali duoti, tik tada išryškėja visa jo žmogiškoji esmė. Kovoje ne tik visapusiškai atsiskleidžia charakterio, bet ir idealų bei įsitikinimų vertė: jie čia ne deklaruojami (tai nėra sunku), bet realizuojami visu žmogaus gyvenimu.

Gyvenimo kaip veiklumo, kovos supratimas būdingas romantizmui, kuriam būties pilnatvė tai kraštutinė gyvybinių jėgų įtampa. Šitai akivaizdu ir iš Bairono kūrybos, kur su didžiule jėga išreikštas stiprus, valingas subjektyvumas, pasiryžimas veikti[31], tai matyti ir Puškino kūryboje, kuriam romantizmas reiškė pasaulėjautos aistringumą ir veržlumą, maištingumą ir laisvės meilę, polėkį į ateitį, nesutramdomus ieškojimus, idealo siekimą, herojinę tvirtybę[32]. Veržlaus kovingumo kaip aukščiausios žmogaus gyvenimo formos supratimas ir bus plotmė, siejanti ir Maironį su romantizmu. Šitokį gyvenimą jis poetizuoja audros, žaibų ir verdančių verpetų paveikslais, sutapatindamas jį su gamtos stichijų grožiu ir jėga.

Tokio gyvenimo antitezė — pasyvus svajingumas, „sapnai", „vaidentuvė, norais keista"; šitokias nuotaikas poetas sieja su nebrandumu, su tuo amžium, kai žmogus dar nėra suradęs savęs, dar nesuvokęs gyvenimo vertės. Su atlaidžia šypsena prisimenama ankstyviausia jaunystė,

> Kai vien tik svajoti mokėjau,
> Kai liūdnas, pabėgęs nuo savo draugų,
> Dėl ko nežinodams kentėjau.
>
> Negaila vaidentuvės, norais keistos:
> Jaunatvėje mirti saldžiai;
> Netrokštu ant savo duobės užkastos,
> Kad verktų sesutės griaudžiai.
>
> *„Pasitikėjimas savimi"*

Tačiau tik labai retai poetas jaunatvę sieja su pasyviu svajingumu ir silpnumu — tik tada, kai jis turi galvoje pirmuosius žmogaus brendimo metus, paauglystės amžių. Šiaipgi poetui jaunystė — jėgų pilnatvės laikas,

---

[31] *Петров С.* О реализме как художественном методе // Вопросы литературы. — 1957. — № 2. — С. 42.

[32] *Мейлах Б.* Пушкин и его эпоха. — М., 1958. — С. 550.

kuriam būdinga dinamika ir polėkių veržlumas. Žmogaus čia dar nėra sukausčiusi gyvenimo „geležinė būtinybė", jo nėra palietusi rutina ir sustingimas. Jaunystė, dar nepatyrusi nusivylimų, yra kupina tikėjimo, ji moka mylėti ir aukotis.

„Pavasario Balsai" alsuoja tuo pačiu jaunystės kultu kaip ir A. Mickevičiaus „Odė jaunystei"— ypač jis ryškus „Jaunimo giesmėje". Čia tie patys aukšti ir drąsūs polėkiai, tas pats jaunas veiklos entuziazmas, džiaugsmingas tikėjimas naujos gadynės aušra. „Jaunimo giesmė", kaip ir A. Mickevičiaus „Odė", poetizuoja draugystę, brolybę, kurią sutaurina bendri idealai ir grūdina bendra kova.

> Užtrauksme naują giesmę, broliai,
> Kurią jaunimas tesupras!

Tame šūkyje išsakyta visa: ir jaunų kovotojų solidarumas, ir pasitikėjimas savo jėgomis, ir įsitikinimas, jog tik jaunimas tebus naujos ateities kūrėjas.

Tačiau tai nereiškia, kad Maironio giesmė būtų koks A. Mickevičiaus poezijos aidas — per daug ji savita ir įaugusi į savo epochą. Iš tikrųjų juk nacionalinio sąjūdžio ideologai, pagrindiniai veikėjai, buvo jauni, tai buvo tikrai jaunųjų sąjūdis.[33] Tad nenuostabu, kad ir Maironis savo įkvėptą giesmę skyrė jaunimui.

Maironio poetizuojamam kovotojui svetimas individualizmas, užsisklendimas savyje. Jis visomis savo galiomis yra atsigręžęs į pasaulį šalia savęs. O toji jėga, kuri jį stumia veikti, kovoti, kuri jį įkvepia ir suteikia jo polėkiams veržlumo ir tvirtybės, yra meilė:

> Į darbą, vyrai! Šalį jauną
> Prižadins meilės rytmetys;
> Galybė meilės viską griauna:
> Žiemos ledus ji sutirpys.

---

[33] „Aušros" pirmasis redaktorius čia vyriausias — 1883 m. jam buvo 32 metai. Bet Šliūpui — 22, tiek pat Andziulaičiui, kai jis redagavo „Aušrą". Sakalauskas-Vanagėlis pradėjo čia spausdintis, turėdamas 20 metų. J. Mačys-Kėkštas — 18, o ir pats Maironis paskelbė „Aušroje" pirmą eilėraštį, būdamas 23 metų. Panaši padėtis ir „Varpe": jo steigėjams buvo — V. Kudirkai 31, o Gaidamavičiui 29 metai.

Meilė poetui yra visas kliūtis nugalinti jėga, nes ji — visiškas atsidavimas siekiamajam objektui, visiškas savęs atsižadėjimas. Tai egoizmo ir individualizmo antitezė, tas pats jausmas, kuris skamba ir Šilerio „Odėje džiaugsmui":

> Was den grossen Ring bewohnet,
> Huldige der Sympatie!*

tas pats „Odės jaunystei" meilės kultas, tikėjimas, jog ugnimi liepsnojanti meilė nugalės žmoniją dengiančią tamsą; meilės aukštinimas, kyląs iš įsitikinimo, jog sunkios kliūtys tegali būti nugalėtos, dideli tikslai pasiekti tik beatodairiškai, nedalomai, visa žmogaus būtybe — ir protu, ir valia, ir širdimi — atsidavus tam, ko siekiama.

Bet jeigu teisinga pasakyti, kad poetą kovai įkvepia meilė laisvės ir pažangos idealams, tai lygiai taip pat teisinga teigti, jog veikla kyla iš kančios. Romantiškasis kančios motyvas Maironio poezijoje yra ne mažiau reikšmingas kaip ir meilės motyvas. Kančia kyla iš disonanso su gyvenimo tikrove, iš giliai atjausto tėvynės vargo. Geležinė carinės priespaudos ranka, nuo kurios smurto kenčia tauta, sukelia valią priešintis ir kovoti. Dėl to kančia poeto suvokiama kaip gyvenimą kuriančioji jėga, kaip esminis paties gyvenimo ingredientas. Ji apsaugo nuo apsnūdimo, dvasinės stagnacijos, nuo „sapnų", „saldaus ramumo", kurio priešybė ji yra, apvaisindama dvasią kūrybiniu nerimu. Kančia, kylanti iš susidūrimo su kliūtimis, grūdina kovojančiojo jėgas, leidžia išbandyti savo tvirtybę, kurios jutimas kelia džiaugsmingą pasitikėjimą savimi.

> Ką vargas? Nelaimės? Ar šiaurio naktis,
> Kas gimė su meile didžia!
> — — — — — — — — — — — —
> Nelenkdams pečių po naštos sunkumu,
> Kaip milžinas stosiu į kovą.
>
> *„Pasitikėjimas savimi"*

Žmogus, pasiryžęs kentėti už prasmingus visuomeninius idealus, poetui yra estetinis žmogaus idealas:

> Pavargti už brangią tėvynę — gražu...

---

* Tešlovina meilę visi, kas tik pasauly gyvena!

Poetas jį kuria, rodydamas žmogų tokiose situacijose, kur išryški individo pasiryžimas subordinuoti save didžiam visuomeniniam tikslui, aukojant jam viską — net ir brangiausią individualią vertybę — gyvybę:

Į darbą, į darbą, lig kolei mirtis
Jaunos neatkirto galvos!

Šis jausmų pakilumas ne vienintelė tonacija, kuria reiškiasi Maironio poezijos žmogus: tai būtų ne tik monotoniška, bet ir psichologiškai neteisinga. Džiaugsmingas, prieštaravimų nepažįstantis entuziazmas — tai lyrinio herojaus būsena, pasiekiama kančių ir abejonių kaina. Žmogaus dvasinis gyvenimas „Pavasario Balsų" poezijoje dramatiškas, tai grumtynės su savo paties silpnumu, abejonėmis, o toji įtampa, kuri atsiranda tarp dviejų kraštutinių jausmo polių, tas jutimas, jog poeto džiaugsmingas entuziazmas ir ryžtingumas yra didžiulės dvasinės energijos rezultatas, ir padaro Maironio kovingąjį, pilietiškąjį patosą ne retorišką ir šaltai iškilmingą, bet degantį tikrai didžios žmogaus širdies kaitra.

Maironio poezijos dramatizmo antrasis polius, priešingas džiaugsmingam pakilumui, dažnai tejuntamas eilėraščio potekstėje — ryžtingame moste, kuriuo vidinė kova tarsi užbaigiama aktyviųjų, veiklų gyvenimą teigiančių jėgų pergale: „Ne, nenoriu sapnų —", „Bet jam tos negaila jaunystės giedros —", „Bet man tų dabar nebegaila dienų, kai vien tik svajoti mokėjau —", „Ne taip giedosme, kaip lig šiolei —".

Tačiau kartais vidinė kova tampa ir pagrindiniu eilėraščio motyvu, fiksuojančiu sunkių abejonių valandas:

Jei po amžių kada sunkūs pančiai nukris
Ir vaikams užtekės nusiblaivęs dangus,
Mūsų kovos ir kančios, be ryto naktis
Ar jiems besuprantamos bus?

„Jei kada pančiai nukris"

Kankinantis vienatvės jausmas, suabejojus savo veikla. Iš tikrųjų juk žmogų įkvėpti ir gaivinti tegali tik įsitikinimas, kad kova ir joje sudėtos aukos yra prasmingos.

Ką mums žada rytojus? Tikėk, jei gali!
Nes ir kaip begyvent ir kentėt be vilties?

O jeigu toji viltis tėra tik savęs apgaudinėjimas, tik atrama, kurios ieško silpnas žmogus „tarp vargų sopulių, be rasos ir žvaigždės", jeigu tai iliuzija, kuria bandoma pridengti nykų būties skurdumą? Tačiau šitokia galimybė šmėkšteli tik tam, kad tuoj pat būtų griežtai paneigta:

> Bet gana, ne be vardo mus audros išgriaus!
> Užgiedokime, vyrai, sau dainas linksmas!
> Kaip vyrai keliaukim toliaus!

Iškilusioji abejonė tai ne silpnumo išraiška, o jėgos liudytojas: toji abejonė tai nuolatinis savęs patikrinimas, saugąs veiklos žmogų nuo įpročio, inercijos, verčiąs nuolat patikrinti ir savo kovos tikslus, ir pasirinktojo kelio teisingumą, tai atviras žvilgsnis į gyvenimo realybę su visu jos dažnai tragišku sunkumu. Tokios abejonės įveikimas ne menkina valios ir pasiryžimo reikšmę, o priešingai — suteikia jiems didesnio svorio ir rimties. Juoba kad šios nuotaikos niekados nedominuoja: ir siekiamo tikslo taurumas, ir kovos būtinumas — tiek praktinis, tiek ir moralinis — yra pernelyg akivaizdūs. Tie motyvai vien papildo, pagilina „Pavasario Balsuose" psichologinę žmogaus charakteristiką.

Kankinanti abejonė, taip ryškiai nuskambėjusi eilėraštyje „Jei kada pančiai nukris", nėra tačiau vien psichologinė būtinybė, o turi visai realią tikrovišką atramą. Ji atspindi nacionalinio judėjimo prieštaravimus tarp programos ir taktikos, kurią vykdė buržuazinė (tegul kartais smulkiaburžuazinė) inteligentija, ir tų reikalavimų, kuriuos kėlė liaudies išsivaduojamasis judėjimas. Labai charakteringas tuo požiūriu straipsnis „Varpe", kuriame rašoma: „Kuom sulygšiol užsiėmėme, tas liko nepabaigtu — namai pradėti, sustatytos sienos riogso ant lytaus ir vėjų be stogo, pūva be naudos. Ar neišpuola mums, pasižiūrėjus ant mūs ligšioliškų darbų, sušukti: oleum et laborem perdidimus! Darbavomės karštai, ne viens dirbo atsidėjęs ir apie save užmiršęs, bet kur vaisiai? Pulkelis klausančių savo mokintojų prikalbinėjimų ir pamokinimų, iš pat pradžių ne per didelis, vis mažinasi, taip kad svarbiausi ir naudingiausi pamokinimai stojosi panašiais į varpą, gaudžiantį tuščiuose laukuose: nors tas varpelis

gaustų ir graudžiai — kas iš to, kad nėr kam jo balso klausyti. Dėl ko gi taip? Turbūt mokinti nemokėjome arba mokinant prisilaikėme netinkančių tam rodyklių..."[34]

Tuo giliau šį prieštaravimą turėjo jausti pats Maironis, stovėjęs klerikalinės buržuazijos pozicijose, savo socialine padėtimi ir politine-visuomenine programa su ja sutapęs, o drauge taip stipriai jutęs liaudies išsivaduojamosios kovos pulsavimus.

Vienatvės ir iš jos kilusio skausmo motyvas reiškiamas ir kitaip, kai kyla, sakytume, ne istorinio vienišumo baimė, t. y. baimė iškristi iš visuomeniškai prasmingos įvykių grandinės, bet grynai individualios egzistencijos poreikis greta savęs turėti kitą, suprantantį ir atjaučiantį žmogų. Savo būties visuomeninio prasmingumo numanymas, teikdamas individo gyvenimui džiaugsmo, polėkio, įkvėpimo, kartu laiko jį nuolatinėje įtampoje. Natūralu tad yra pasigesti žmogiško artimumo.

Šitokio žmogiško artimumo stoka išsakyta eilėraštyje „Kas tas paslaptis suprastų". Išsakyta ji labai diskrečiai, prisipažinimai išsprūsta frazių nuotrupomis, tarsi aimanos, kurios tėra tik didelio vidinio skausmo skeveldros. Eilėraštis pasižymi nebūdingu Maironiui fragmentiškumu, neapibrėžtumu, skausmingai trūkčiojantis ritmas, vyraujančios klausiamosios intonacijos apie poeto jausmą pasako daugiau negu sąvokinis žodžių tūris.

Skausmingos vienatvės ir negalios valandomis Maironis dažnai ieško paguodos maldoje, kuri jam yra užuovėja nuo gyvenimo negandų („Jei žemė širdį viliojo"). Poetas čia tarsi nusigręžia nuo gyvenimo sunkumų, pasinerdamas į guodžiančią anapusinę ramybę. Realybė laikinai netenka jam reikšmės, ji atrodo smulki, pilka, neverta, kad žmogus jai atsiduotų visomis savo galiomis, aštriai jusdamas kančią, bet taip pat ir kovos bei pergalių džiaugsmą.

Tačiau vienatvės, liūdesio jausmai ne visados stumia poetą šitokia linkme. Netylantis nerimas, kuriuo pulsuoja gyva žmogaus širdis, jam yra nepakeičiamas būties dėsnis, būties, kurią jis priima visą — su jaunatvišku džiu-

---

[34] Perkratymas mūsų darbų // Varpas.— 1889.— Nr. 6.— P. 83.

gesiu ir vienišumo kančia („Neapriboti troškimai"). Troškimas pajusti savo išgyvenimus, rezonuojant kitų žmonių širdyse, poetui yra svarbus kūrybos stimulas („Mažai linksmybės čia ant žemės"). Kūryboje jis atskleidžia save visą, čia jis patiria „aukštus, dangiškus jausmus", savęs išsakymo palaimą. Vienišas žmogus, neradęs „tarp žmonių... širdies" kasdieniniuose santykiuose per kūrybą išsako save, sutrupindamas savo vienatvės kiautą („Bet kas pažino įkvėpimą, ... tas čia našlaičiu nebebus") ir išsivaduodamas iš izoliacijos.

Ta pati kančios, vienatvės ir kūrybos dialektika išreikšta ir eilėraštyje „Nenoriu sapnų". Čia iki galo išsakytas Maironio poezijos pobūdis, išryškėja du skirtingi, tačiau iš to paties šaltinio trykštantieji jo kūrybos momentai. Viena vertus, poetas yra kovos dainius — jo poezija iš veiklos kilusi ir veiklą skatinanti, pažadinta solidarumo su bendros kovos draugais, ji kolektyvo dvasios reiškėja. Ryškiausiai šitai matyti „Jaunimo giesmėje", bet ir prisipažinimas: „... tada vien tiktai, kai sušvilpia žaibai, galiu krūtine atsigauti" alsuoja tuo pačiu kovos įkarščiu. Antra vertus, ateina skausmingos vienatvės valandos, kai kovos nuvarginta dvasia ilgisi švelnumo ir užuojautos,— ir vėl gema poeto giesmė, ieškanti atjaučiančios žmogaus širdies.

Taigi kūryba poetui visados nukreipta į objektyvybę, ji kilusi arba iš bendros kovos entuziazmo, arba iš poreikio save atskleisti kitiems. „Broliai!" — šis poeto kreipimasis geriausiai išsako jo santykių su žmonėmis esmę. Maironis nėra linkęs netramdomai atverti jausmų. Priešingai, jis poetizuoja uždarumą: „Paslėpęs krūtinėje skausmo dūmas, praeisiu kaip verdą verpetai", „Vien žavi bekalbė širdis paslapti, kurios nepasieksi gilybės...", „Ne be žado širdies mes kokie milžinai, bet sielą prakalbint sunku!" Romantinis kontrastas tarp vidaus ir išorės sudaro esminį Maironio estetinio idealo bruožą. Nuskamba taip pat romantinis poeto išimtinumo teigimas („Einu nesuprantamas vienas keliu..."), bet čia negali būti kalbos apie jokį egocentrizmą, bėgimą nuo aplinkos. Priešingai — sutramdoma visa, kas asmeniška, kas teliečia vieno žmogaus reikalus ir išgyvenimus, nes žmogus neturi teisės gyventi vien savimi, kai jį šaukia didelės visuomeninės reikšmės idea-

lai ir žygiai. Tas savęs atsižadėjimas gali būti labai sunkus, skausmingas, bet jis — ir doroviškai būtinas, ir estetiškai kilnus. Tai, kas bendra, susiję su visuomenės, tautos gyvenimu, yra jam nepalyginti svarbiau, reikšmingiau negu atskiro individo gyvenimas, tad ir atskirame žmoguje vertingos ir gražios tos ypatybės, kurios jį daro visuomenės žmogumi, tikrųjų dorybių vardo tenusipelno pilietinės dorybės.

Reikia čia dar pridėti, kad skausmingi Maironio asmeniniai išgyvenimai, jo vienatvės jausmas ir meilės ilgesys bus, be abejo, susiję ir su jo kunigiškąja padėtimi. Bet šio laikotarpio poezijai ta aplinkybė nesuteikia konfesinio siaurumo, netgi nesuvokiame to motyvo kaip specifiškai „kunigiško", o šito negalima bus pasakyti apie vėlesnius panašaus pobūdžio Maironio eilėraščius. Taip yra dėl to, kad šiuo metu savo intymių širdies polinkių sutramdymas, asmeninio gyvenimo ir meilės atsisakymas, visomis galiomis atsiduodant visuomeninei kovai, buvo laikomas pilietine dorybe — požiūris, atsirandantis visuomeninės kovos pakilimo laikotarpiais. Šitokį reikalavimą sunkiomis carizmo sąlygomis sau kėlė ne vienas kovotojas, ir tai nesisiejo vien su luomine Maironio padėtimi. Dėl to ir asketizmo jis šiuo metu neišgyvena kaip žmogiškos pilnybės pažeidimo, priimamo su skundu ir rezignacija.

Maironis savo kūryba teigia objektyvią kryptingą veiklą. Jis neteikia reikšmės svajonėms, nusiteikimams ir jausmams, kol jie neskatina žmogaus veikti ar nesiobjektyvizuoja darbais. Ne subjektyvus dvasios turtingumas, sudėtingas vidinis gyvenimas jam yra žmogaus vertės kriterijus, bet tik tai, kiek žmogus yra aktyvus visuomenėje, savo epochoje.

Šalia taip kategoriškai teigiamo gyvenimo savam laikui, savai epochai, poetui iškyla praeinamybės problema. Jis aiškiai junta nenutrūkstamą laiko tėkmę, paskandinančią užmarštin tai, kas kadaise atrodė tvirta ir nepajudinama.

Būties praeinamybės, kintamumo jausmas Maironio išreikštas nuoširdžioje elegijoje „Išnyksiu kaip dūmas". Istorijos, didžiosios laiko upės, akivaizdoje atskiro žmogaus gyvenimas atrodo smulkus ir nereikšmingas ar, gal teisingiau, jis įgyja tikras proporcijas: kančios ir skausmai, rū-

pesčiai, džiaugsmai ir pasisekimai — visa tai pasirodo teturį labai reliatyvią vertę. Laikas, palaidojąs ištisas valstybes ir civilizacijas, tuo greičiau apneša užmaršties dulkėmis atskiro žmogaus gyvenimą, kad ir koks reikšmingas jis beatrodytų ne tik jam pačiam, bet ir savo amžiui. Maironis čia iškelia ir nušviečia tik vieną laiko dialektikos momentą — praeinamybę, kintamumą, nepastovumą, ir tai sukelia jam gilią melancholiją. Klaustuko ženklas rašomas prie viso, kas atrodė svarbu ir reikšminga. Tačiau šis netikrumas išgyvenamas ne desperatiškai, o su kilnia rimtimi, blaiviai suvokiant nenumaldomą istorijos dėsnį ir nusilenkiant jam.

Bet laiko, istorijos esmė tai ne vien praeinamybė ir kaita. Su istorijos esme susijusi ir progresyvaus vystymosi idėja: niekas nedingsta be žymės, sena nunyksta kovoje, kurioje grūdinasi jaunos, į gyvenimą ateinančios jėgos. Šis istorijos aspektas Maironiui yra pats esmingiausias, dažnai teikiąs jo kūrybai impulsų; jis ryškus ne tik jo istorinės tematikos eilėraščiuose, bet ir ten, kur poetas išsako požiūrį į savo meto tikrovę.

Istorinio progreso jausmu remiasi „Jaunimo giesmės" veržlus optimizmas: „Numesk, tėvyne, rūbą seną...", „Aušra naujos gadynės teka...", „Užgims darbai, prašvis laikai, pakils jauna tėvynė!" — tai vidinis šio himno branduolys.

Istorinio progreso idėja kaip pagrindinė tema iškyla eilėraštyje „Nebeužtvenksi upės bėgimo". Jo genezė susijusi su kova prieš dvarininkiškąjį lenkų nacionalizmą[35], bet turinys yra daug platesnis, atspindi visą tautinio sąjūdžio dinamiką, jo iškeltų reikalavimų istorinį progresyvumą. Šioje atskiroje istorinėje situacijoje įžvelgiame bendrą, visuotinį gyvenimo, istorinio proceso dėsnį, kuris reiškiasi nuolatine seno ir naujo, mirštančio ir gemančio kaita. Šis dėsnis nesukelia poetui melancholijos, jam neatrodo, kad gyvenimo esmė — nykstamumas ir praeinamybė. Is-

[35] Laikraštis „Kraj", niekindamas priešingus polonizacijai žmones, 1889 m. Nr. 32—33 išvadino juos litvomanais (Varpas.— 1889.— Nr. 11.— P. 165). Šitokia prasme tas žodis ir prigijo nacionalistinėje lenkų spaudoje. To meto lietuvių publicistikoje jis vartojamas jau teigiama prasme, vadinant juo tautinio sąjūdžio dalyvius. Minimas Maironio eilėraštis iki 1927 m. turėjo antraštę „Litvomanams".

torija jam — amžinai jauna gyvybė, besiveržianti į priekį su nenumaldoma jėga, teigianti save nuolatinėje kovoje. O kovą Maironis juk ir supranta kaip pačią giliausią gyvenimo esmę. Dalyvaudamas joje, žmogus neišvengiamai patiria skausmų ir kentėjimų, bet kovoje jis intensyviausiai pajunta gyvenimą, ir šis pojūtis, suvokimas, kad esi pergalingo veržimosi į priekį dalyvis, teikia žmogui džiaugsmo. Aktyviai dalyvaudamas istorijos procese, jis peržengia savo egzistencijos ribas, laimėdamas nemirtingumą ir amžinybę tikimoje ir iškovosimoje savo tautos ateityje: „Bet mano — išauštančiai metai!"

Tuo pačiu gyvenimo kaip amžino proceso motyvu — tik jau vystomu kitaip — yra pagrįstas ir eilėraštis „Uosis ir žmogus", be galo vientisos ir išbaigtos poetinės koncepcijos kūrinys.[36] Poetas čia turi prieš akis ne istorinę, bet gamtinę būtį, tą ritmą, kuriuo pulsuoja žmogaus — gamtos dalies — gyvenimas. Eilėraščio vaizduose pabrėžiamos realios gamtos ir žmogaus būties paralelės: jaunystė, subrendimas, naujos gyvybės puoselėjimas ir mirtis, bet individo mirtis čia — ne išnykimas. Paskutinieji posmai gamtos ir žmogaus gyvenimo dėsnius jau įsakmiai sujungia: iš seno uosio liemens pjaunamos lentos karstui ir vygei; motina, migdydama joje pirmgimį, dainuoja lopšinę:

> Auk, maželi gražus,
> Kaip tas uosis puikus,
> Kurs slėnio atkrantėj svyruoja.

Taip baigiasi eilėraščio žiedas, kur pabaiga vėl grįžta į pradžią, užbaigdama klasiškai tobulą eilėraščio kompoziciją.

Iškeldamas mirties ir gyvybės dialektiką, poetas su gilia rimtimi žiūri į šį amžinąjį būties dėsnį, kuris jam ne tik pastovus ir tvirtas, nepakeičiamas ir nepalenkiamas, bet ir gražus. Parodydamas jį atsiskleidžiantį visų pirma gamtoje, kur tarp pakalnių plačių žaliuoja uosis, čia daužomas viesulų, čia šlamantis „per žvainąsias naktis" arba vėl tėviškai glaudžiąs iš šaknų jam išdygusį „uoselį žalsvutį"— Maironis tą dėsnį, tą gyvenimo tiesą apgaubia

---

[36] 1895 m. redakcijoje jo antraštė buvo „Gyvenimas eina ratu".

tokiu vaiskiu poetiškumu, kad žmogaus širdies ji nebegąsdina rūsčia būtinybe, o paguodžia ir nuramina.

Savo prasme ir netgi bendriausiąja minties eigos kryptimi „Uosis ir žmogus" primena „Dainą apie varpą", Maironio mėgstamiausią Šilerio kūrinį, kur taip pat poetizuojamas žmogaus gyvenimo amžinasis dėsningumas. Tačiau pažymėjus abiejų kūrinių analogiją, niekad turbūt negalėsime nustatyti, kas čia: ar tik paprastas sutapimas, ar gilaus idėjinio poveikio, apvaisinančio kūrybinio impulso faktas. Bet šiaip ar taip — vaizdinis eilėraščio motyvas savitas, lietuviškas, netgi liaudiškas — jis primena kad ir Juškų užrašytą dainą, kurioje iš nukirsto medžio šakelių bei lygaus liemenėlio žadama budavoti „margąją vygelę", „rašytą lovelę"[37], ar panašios prasmės Stanevičiaus dainą.[38] Žinoma, Maironis čia liaudies dainos motyvą išplečia, pagilina, suteikdamas jam individualioje poeto dvasioje subrandintą prasmę, bet eilėraščio sąsaja su liaudies kūryba prideda jam didesnio svarumo, susieja jį su pačios liaudies ilgaamže patirtimi, padaro ypač objektyvų ir tarsi atpalaiduoja jį nuo galimos poeto savivalės: jo lūpomis prabyla patsai gyvenimas.

Gamtoje Maironis įžvelgė bendrą, ir žmogui galiojantį, dėsnį. Tačiau gamta poetą traukė ne vien tik tokiomis analogijomis. Jau anksčiau buvo nužymėti tie bruožai, kuriais Maironis atkūrė gimtojo krašto peizažą. Bet nacionalinės specifikos išryškinimas irgi tesudaro vieną santykio su gamta aspektą. Būna atvejų, kai Maironis įsijaučia į gamtos visumą ar kokį jos reiškinį, nesvarstydamas ir neryškindamas kurio nors vieno atžvilgio — tuomet gamtos jausmas atskleidžia naują „Pavasario Balsų" herojaus dvasinio gyvenimo sritį — jo psichologiją ir temperamentą.

Nuoširdus gamtos pajautimas Maironio poezijoje atsirado ne iš karto. Nėra, tiesa, duomenų, kurie leistų čia tiksliai nubrėžti raidos kelią: vienas iš Maironio gamtinės lyrikos šedevrų, „Užmigo žemė", parašytas labai anksti,

[37] Lietuviškos dainos / Užrašė A. Juška.— V., 1954.— T. 2.— Nr. 786.— P. 473.

[38] *Stanevičius S.* Dainos Žemaičių.— V., 1954.— Nr. 3.— P. 19—23.

greičiausiai dar 1890[39], o jo tekstas išliko visiškai nekeistas — savo tobulą formą jis įgavo iš karto. Bet vis dėlto Maironio gamtinė lyrika yra nevienoda ne tik objekto suvokimo atžvilgiu, bet ir savo menine verte. „Pavasario Balsuose" yra gamtos motyvais parašytų eilėraščių, kuriuose dar juntama ne betarpiškas, gaivus poeto žvilgsnis, o literatūrinė knyginė tradicija.

Pastarajai grupei priklausytų visų pirma du populiarūs eilėraščiai apie gėles: „Rūtų vainikas" ir „Neužmiršuolė gėlė".

Nors pirmojo eilėraščio rūtos simbolika ir siejasi su tautosaka, bet tai nenuneigia jo, kaip ir „Neužmiršuolės", kiek saloninio charakterio, artimo klasicizmo „albuminės" poezijos žanrui. Ypač pirmąjį iš jų net sunku priskirti prie gamtinės poezijos: gėlės čia vien tam tikrų moralinių savybių emblemos, ir tik tuo požiūriu jos poetui terūpi. Visas šis sąmojingas, gerai nušlifuotas sonetas — šaltokos refleksijos, o ne širdies padaras.

Panašus ir antrasis iš čia suminėtų eilėraščių — ir jame dar daug samprotavimų, lyginimų, argumentavimo, nors vietomis ir blyksteli tikra poezija — jaudinamai naivi ir paprasta:

> Man tinka tas žiedas, kur žydi blaiviai
> Ir auga netoli vandens...
>
> Tas žiedas blaivus, kaip balandžio akis;
> Nekaltas, kaip aukštas dangus;
> Ir žydi per ištisą vasarą jis,
> Ir linksmina žmones visus.

Kitaip į gamtą pažiūrėta sonete „Saulei tekant", tačiau ir jo negalima pavadinti itin vykusiu. Maironis čia eina gamtos vaizdavimo, „piešimo" keliu, bet vaizdui trūksta aiškumo, baigtumo ir tikslumo: jis perkrautas detalių, pompastiškas ir retoriškas; pirmojo posmo liaudiškas paveikslas nesiderina su tolesniu saulės-karalienės vaizdu, o iškilmingą saulėtekio apoteozę labai jau netinkamai už-

---

[39] Dedikuotas jis, kaip žinoma, L. Besiekerskiui (Gabrieliui Pomianui), kuris mokėsi Peterburgo akademijoje nuo 1889 m. rudens iki 1890 m. pabaigos. Eilėraštis bus kilęs gal ne iš pirmųjų bendro mokymosi mėnesių, bet iš vėliau sustiprėjusių ryšių, tad ne 1889, o 1890 m. Vargu, ar jis parašytas, L. Besiekerskiui išvykus iš akademijos.

baigia moralizuojanti ir prozaiška paskutinė eilutė. Tolokai Maironis nuo savo tikrojo požiūrio į gamtą ir „Minijoje". Jame daugiau jausmingumo negu tikro jausmo, o ir įkvėptas jis, atrodo, ne tiesioginio gamtos poveikio, o greičiau literatūrinių pavyzdžių.

Tik eilėraštyje „Rigi Kulm" pasiekta puiki vaizdavimo ir subjektyvaus jausmo pusiausvyra — šiuo būdu bus sukurti „Vakaras ant ežero Keturių kantonų", „Kur bėga Šešupė", „Lietuva brangi". Maironis čia atsiveria kiek kita savo talento puse negu didžiojoj „Pavasario Balsų" daly — ne tiek maištinga ir dramatiška. Širdis čia visiškai atvira gamtos grožiui, kur, tarsi oazėj, pailsima nuo kovos ir nuolatinės įtampos. Eilėraščio pradžioje žvilgsnis, veltui klaidžiojęs padūmavusiais horizontais, ieškodamas tolimos tėvynės, sustoja čia pat, kur „po kojų žemai stebuklingai graži žydi rožėmis Alpių šalis". Keleivis, valandėlę užmiršęs viską, kuo jis gyveno ir sielojosi, visais pojūčiais pasineria į tą kerintį harmonijos ir ramybės pasaulį — jam tarsi laikas sustoja. Bet visa tai tetrunka akimirką: juk tikrasis poeto gyvenimas ten —„kur Dubysos atkrančiai žali!"[40] Ramus gamtos kontempliavimas — giedras, „nesuinteresuotas"— tegalėjo būti kontrastas, paryškinąs įprastinę lyrinio herojaus dvasios būseną. Su ypatinga jėga ji atsiskleidžia Maironio gamtinės lyrikos šedevruose —„Užmigo žemė", „Nuo Birutės kalno", „Pavasaryje".

„Užmigo žemė" nepanašus į jokį kitą Maironio gamtinį eilėraštį — jeigu jį apskritai galima į tą grupę skirti. Poeto širdis gamtos grožiui čia neatsiveria, neatsiduoda gamtos gyvenimo ritmui. Gamtovaizdžio piešinys taupus, lakoniškas, bet reto raiškumo: sutemose skendinti žemė ir juodas dangus, iš kurio žvelgia negęstančios žvaigždės; aušrai atėjus, jos išblėsta... Vaizdas keistai tolimas, neasmeniškas: jis tarsi pabrėžia žmogaus vienišumą, žmogaus, kuris toje nakties tamsoje nieko neregi, toje tyloje negirdi nieko, kas galėtų atliepti jo neramios širdies ilgesiui. Gamta neteikia paguodos: ji gyvena savo ritmu, kur po žvaigždėtos nakties visada išaušta diena, po tamsos visada ateina šviesa.

---

[40] 1895 m. redakcijoje: „...Kur Šventosios žaliuoja laukai!"

O žmogaus širdis nepavaldi tai raminančiai tvarkai, visatos harmonijai; ji kupina nevilties ir tamsos. Tai vienas pačių tragiškiausių Maironio eilėraščių.

Daug vidinės kančios ir „Nuo Birutės kalno", bet ji čia kitokia, susipynusi su kitokiais išgyvenimais, išaugusi kitokioje emocinėje atmosferoje.

Gamtos vaizdo, jeigu suprastume tą žodį paraidžiui, eilėraštyje kaip ir nėra: beveik niekas čia nekalba žmogaus akiai — nebent tik kreipinys: „...begaline, plati!", kuris labai vykusiai paremia jūros vaizdinį, pagrįstą akustiniais muzikiniais įspūdžiais: eilėraščio ritmika, melodika, orkestruote. Jūra čia nevaizduojama, bet jos sukeliamas įspūdis eilėraštyje pateiktas taip gyvai, taip sugestyviai, kad žmogus tariasi ją ne tik matąs, ne tik girdįs, bet juntąs visais pojūčiais ir jūros vėją, ir kvapą, ir sūrų skonį.

Bet visa ši įaudrinta, šėlstanti stichija — argi tai tik jūra? Ar su jos vaizdu mums nesusilieja ir pats poetas — neramus, maištaujantis? Ar jis ne kupinas tos pačios galingos, neišsenkančios energijos? Ar jo troškimai ne tokie pat platūs, begaliniai? Ar jo skausmo ašaros ne tokios pat sūrios? Ar jo sielvartas ne toks gilus? Ši analogija, nors niekur tiesiog neišsakyta, vis dėlto aiškiai juntama, ir ji sudaro eilėraščio gyvąją sielą. Bet jausmų reiškimo energija, nevaržomas jų polėkis, visų dvasinių jėgų įtampa tai tik psichologinės būsenos forma. O koks gi čia reiškiamų jausmų turinys? Nenorėkime jo per daug konkretizuoti: jis gali numirti po anatomo peiliu. Gal tai plačių gyvenimo horizontų pasiilgimas, pajutus konfliktą su slopia ir slegiančia aplinka; gal nepasotinamo laimės ilgesio sukeltas skausmas; o gal kūrybinių jėgų pertekliaus jutimas, jėgų, kurios dar nebylios, dar kankinamai ieško žodžio, išraiškos? Šiaip ar taip — mes žinom: tai kilnūs jausmai, trykštą iš turtingos, dosnios prigimties, kuriai svetimas egoistinis savo širdies taupymas: savo jausmui ji atsiduoda visa — nedaloma ir netausojama.

Su tokiu pat veržlumu, energija reiškiamas jausmas ir „Pavasaryje", bet jo tonacija kita: nebe maištingų

jausmų neramus bangavimas, o džiaugsmingas širdies polėkis. Saulėtas pavasario rytas atkuriamas tik keliais brėžiais — bet tiek raiškiais, iškalbingais, tiek sklidinais saulės, giedros, gaivumo, jog, rodosi, junti, kaip nuolat auga, didėja žmogaus širdyje džiaugsmas, viltis, kol išsiveržia nebesulaikomu džiūgavimu, begalinės meilės mostu, kuris ne tik prasme, bet ir išraiškos galingumu taip primena Šilerį:

Seid umschlungen, Millionen!
Diesen Kuss — der ganzen Welt.*

Optimistinė, gyvenimą teigianti Maironio pasaulėjauta, jo šviesus, giedras, „apoloniškas" talentas turbūt niekur kitur nėra atsiskleidęs su tokia tobula pilnatve kaip šiame nedideliame eilėraštyje. Gyvenimą jis priima džiaugsmui atvira širdimi, o meilė žmonėms, meilė pasauliui yra vienas svarbiausiųjų jo jaunystės kūrybą maitinančių šaltinių.

Maironio gamtos jausmas apima plačią emocijų skalę. Tačiau išgyvenimų plotis ir prieštaringų jausmų įtampa būdinga ne tik gamtinei, bet visai „Pavasario Balsų" poezijai. Nusiminimas ir viltis, sielvartas ir džiaugsmas, kančia ir laimė — visko kupina šios poezijos žmogaus širdis. Tai turtingos prigimties, stiprių jausmų, didelių užmojų žmogus.

Tačiau jo charakteristika pasižymi gyvumu ir konkretumu ne vien dėl to, kad poetas atkūrė žmogaus vidinį gyvenimą su jo prieštaravimais, su visa psichologinio vyksmo dinamika. Šis charakterio gyvumas ir konkretumas nebūtų įmanomas, jeigu „Pavasario Balsų" žmogus nebūtų susietas su istoriniu kontekstu, jeigu jis nebūtų išaugęs savo epochos visuomeninių interesų, visuomeninės kovos dirvoje. Šiame žmoguje kryžiuojasi ir telkiasi tai, ką matome pasireiškiant pažangiųjų išsivaduojamojo judėjimo dalyvių gyvenimuose, charakteriuose, siekimuose. Bet visa tai čia dar idealizuota, paryškinta, apgaubta žai-

---

* Susiliekit, milijonai,
Pabučiavime karštam! (Vert. *J. Macevičius.*)

žaruojančia aureole tam, kad epocha šiame paveiksle pamatytų savo pačios idealą, kuris ją įkvėptų ir žadintų naujiems žygiams.

Maironio kūryba vystosi tarsi tarp dviejų priešingų polių: entuziazmo ir pasipiktinimo. Išaukštinęs savo poezijoje idealų kovotojo paveikslą, satyrose jis smerkia jo priešingybę. Todėl Maironio satyros svarbios ne tik tuo, kad atspindi nemaža savo meto gyvenimo negerovių, buržuazinės inteligentijos ydų, bet ir tuo, kad jos padeda giliau bei visapusiškiau suvokti paties poeto ideologiją, tuos reikalavimus, kuriuos jis kelia žmogui, jo santykiui su visuomene ir savo epocha.

Maironio satyrų tematika nėra nei plati, nei ano meto literatūros fone ypač nauja ar originali. Ne tik tas pačias, bet dar ir platesnes gyvenimo sritis yra palietęs V. Kudirka, o praslinkus keletui metų, žymiai detaliau jaunos lietuvių buržuazinės inteligentijos ydas yra kritikavęs P. Vaičaitis, ne vieną satyrinį sulenkėjusios dvarininkijos paveikslą nubrėžė prozoje Žemaitė, Bitė, Lazdynų Pelėda. Maironio satyros reikšmingos ne tematikos naujumu, bet giliu ir labai sugestyviu dalyko esmės atskleidimu, poetiniu įtaigumu.

Pagrindinis objektas, į kurį nukreipta Maironio satyra, yra buržuazinė lietuvių inteligentija, taip pat ir sulenkėjusi, oportunistinė dvasininkija — visa, kas ten pasakyta, lygiai tinka ir vienai, ir kitai. Aišku tik, kad satyros objektas — privilegijuotų visuomenės sluoksnių žmogus, susitaikęs su tikrove ir savo charakteriu, gyvenimo būdu, visa gyvenimo koncepcija diametraliai priešingas poeto sukurtam herojaus-kovotojo idealui.

Šios temos ryškiau išsiskiria trys variantai: „Skausmo balsas", „Mano moksladraugiams" ir „Spjauki, drauguži, į viską".[41]

„Skausmo balsas"— ne tik viena iš geriausių ir būdingiausių Maironio satyrų: ji tarsi pereinamasis tarpas iš „entuziastinės" poezijos į satyrą. Čia idealas, kurio vardu poetas smerkia blogį, ne nuspėjamas, numanomas, bet atvirai suformuluojamas. Sugretinus šį idealą ir nepriim-

---

[41] 1895 m. redakcijoje: „Spjauk, jei gali, ant to viso, kas žiba!"

tiną tikrovę vienam eilėrašty, pastarasis įgauna dramatizmo, o kontrastas tampa ypač ryškus.

Giedojau meilę, jauną viltį,
Skambėjo stygos man saldžiai.

Pirmosios eilutės dar kupinos idealo šviesos. Bet gyvenimas, tarsi antikinis Janusas, atsigręžia į poetą antruoju savo veidu, ir himno tonus pakeičia rūstis. Poeto pyktį sukelia visa tai, kame jis mato stoką savo aukštinamųjų vertybių. Negalima pasakyti, kad poetas čia smerktų vieną ar kitą ydą — jis smerkia ištisą gyvenimo koncepciją: gyvenimą, suprastą kaip pasitenkinimo, pasyvumo ir ramybės būseną. Jam bjauri gyvuliška, grynai fiziologinė būtis, kuriai svetimas dvasingumas. Bjaurus skepticizmas, kuris šiuo atveju plaukia ne iš gilaus gyvenimo ir žmonių pažinimo, o iš sielos rambumo, širdies kietumo ir šalčio, iš prigimties, nepajėgios meilei, susižavėjimui, atsidavimui. Nuo šitokio gyvenimo poetas nuplėšia dorybės kaukę. Blogo nedarymas, nieko neveikimas — dar ne dorybė. Dorybė poetui būtinai aktyvi, ji reiškiasi veikliu dalyvavimu gyvenime. Tad doro žmogaus vardą nusipelno tas, kas ryžtasi keisti pagedusią gyvenimo tvarką, nesitaiksto su ja. Žmogui neleistina toleruoti blogio, žiūrėti į jį abejingai. Jis neturi teisės savo akiračio apriboti, matyti vien tai, kas jam pačiam patogu. Poetas nesmerkia iš prigimties aklų — jie būtų verti greičiau pasigailėjimo. Jo rūstybės žodis tenka tiems, kurie kadaise yra matę ir suvokę tikrąjį, žmogaus vertą gyvenimo kelią, bet praradę jį dėl savo tingumo, abejingumo, gėdingo silpnumo ir kurie dabar savo nuopuolį laiko dorybe, jaučiasi gyvenimo šeimininkais, mėgaujasi jo teikiamais malonumais. Šitokiems poetas sviedžia tiesos žodžius:

Apakę! Savo kelią matot
Tarp rožių, pokylių, juokų!..
O nelaimingi, nesupratot,
Jog žemė — tai šalis vargų!

Jog žemė — ašarų vietovė!
Ir nelaimingas tas žmogus,
Kurs veido ašara neplovė:
Jam uždarytas bus dangus!

Nereikia ugningame paskutiniojo posmo aforizme ieškoti religinės askezės. Supraskime jį istoriškai, nusikelkime į XIX a. pabaigą — ir jo tiesa bus mums akivaizdi. Maironis čia dar kartą įsakmiai teigia, ką jis ne kartą jau yra teigęs: žmogus gyvenime privalo kovoti su blogiu, nors tai neišvengiamai susiję su skausmais ir kentėjimais. Bet tik toks gyvenimas yra tikrai žmogiškas.

Maironio satyra alsuoja rūstybe, pasipiktinimu, sarkazmu, ji gerokai atšlijusi nuo plačios ir įvairialytės komizmo sferos. Taip yra dėl to, kad Maironio puolamas blogis užvaldęs labai svarbias, substancines žmogaus gyvenimo puses, kurių neatitikimas dorovinės normos yra tiek lemiamas, tiek sąlygojąs viso žmogaus gyvenimo vertę, kad blogis tampa jau nebe juokingas, o bjaurus, pasibaisėtinas.

Kiek mažiau įkaitintoje atmosferoje išaugusi satyra „Mano moksladraugiams". Maironio laikysena čia ironiška: eilėraštis giria „gudrius draugus", bet tuo tik pabrėžiama jų menkystė. Ypatingą svorį įgauna antrasis ir tretysis posmai:

> Kaip tie mainos laikai! Rodos, vakar tai buvo,
> Kad nuo mokslo nuvargę, ant galo
> Uždainuodavom Lietuvą. Gerklės mums džiūvo,
> Bet krūtinės garavo, nešalo.
>
> Ko tada nesvajota! Ar ko nežadėta!
> Kaip didvyriai, tik laukėm karionė.
> Pasišvęsti ir vargti už žemę mylėtą
> Buvo obalsis mūsų kelionės.

Poetas čia duoda teigiamą priešpriešą satyriniam vaizdui, bet ji, intonacija susiliedama su visu eilėraščiu, savo ruožtu įgauna lengvo ironiško atspalvio. Ironija čia kyla ne iš autoriaus, bet iš smerkiamai vaizduojamų „gudriųjų draugų". O šis ironiškas požiūris į idealą labiausiai ir demaskuoja „vyrus sveiko jau proto". Satyros turinys iš esmės panašus į „Skausmo balsą", bet poetas skaudžiai jį palietusį tikrovės reiškinį traktuoja kiek kitaip. Ten jis su visa širdies aistra demaskavo jam priešišką gyvenimo filosofiją, o čia atskleidė šiąja filosofija pagrįsto gyvenimo menkystę. Ten — aforizmai, šūkiai, apibendrinimai („Skausmo balsas" yra tarsi koks „Jaunimo giesmės" antipodas),

čia — plastinis vaizdas, aiškus savaime, kompozicija nuosekli, visas paveikslas darnus, išbaigtas.

Trečias šios temos variantas — „Spjauki, drauguži, į viską"— labai artimas „Mano moksladraugiams". Jame ypač ryški socialinė satyriškai traktuojamo reiškinio charakteristika, kurios, tiesa, netrūko ir anksčiau aptartose satyrose. „Draugužio" ateities perspektyva čia piešiama taip:

> Metais iš grašių sermėgio nutukęs,
> Vargšo drovėsies namų;
> Pilvą išpūtęs, cigarą užrūkęs,
> Juoksies iš savo sapnų.

Panašiai skamba ir „Skausmo balse" posmas:

> O jūs, išlepę ir atšalę,
> Apkurtę žiovaunat paikai,
> Kai nuo darbų — vargų išbalę,
> Gal jūsų miršta kur draugai!..

„Mano moksladraugiuose" kalbama apie tuos, kurie „neišriš be naudos kapšo, rubliais kuproto". Visur pabrėžiamas buržujaus priešiškumas vargo, darbo žmogui, jo antiliaudinė prigimtis: išduodamas tėvynę, jis drauge išduoda ir liaudį. Ši mintis, tokia aiški satyrose, paryškina ir Maironio idealizuojamo kovotojo socialinį veidą. Jo herojus ne tik visai svetimas — jis mirtinai priešiškas tiems, kuriems „madera gerklę plauna, kurie vien augate pilvais!..", kurie „prie kreidos ir stalelio per naktį darbuojas, važinėjas po vaišes kaštanais", kurie, „persų kilimais sau butą iškloję, sėdas į kėdę minkštai"— žodžiu, sočiai, buržujiškai išnaudotojų klasės buičiai.

Tą faktą dar kartą patvirtina satyra, nukreipta prieš sulenkėjusią aristokratiją, dvarininkus.

Maironiui principinis antidvarininkiškas nusistatymas nebūdingas: šitai jau turėjome progos pažymėti.[42] Tuo

---

[42] Tai aiškėja kad ir iš 1887 metų vedamojo „Šviesos" pirmam numeriui.

1895 m. „Pavasario Balsuose" jis prie satyros „Dėl išrinktųjų" pridеda tokį prierašą: „Sergėk mane, dieve, kad norėčiau pažeminti ir atstumti diduomenę! Gerai suprantu jos morališką įtekmę ir galę, ne esmi iš principo jos priešu. Eilės man bėgo pačios, nenoromis. Žinau, sukils prieš mane ir mėtys akmenimis, bet ar teisingai? Jei pasakiau tiesą, už ką pykti? Jei netiesą, tai būk ramus: ne apie tave čia sakoma."

įdomesnė atrodo jo satyra „Tautos pabėgėliams"[43], kuri su retu akivaizdumu rodo, kaip poeto kūryboje prasiveržia gilusis jo širdies balsas — kur pažinta ir išgyventa tiesa ištrykšta spontaniškai, nesudrumsta ir nesuvaržyta („...žodžiai ištrūko, ir jų sulaikyti nenoriu, ar jau negaliu"), ne taip, kaip ne kartą atsitikdavo gyvenime, publicistikoje ar net poemose, kur kūrybos aktas daugiau ištęstas, daugiau prieinamas refleksijai negu lyrikoje. Ten poetas atsižvelgė į daug ką: į savo politines pažiūras, į savo klasės ir luomo interesus, įpročius ir tradicijas. O čia prasiveržia jokių pašalinių sumetimų netramdoma — nespėta sutramdyti — tiesa:

> Kiek kartų man virė iš skausmo krūtinė,
> Tylėjau tačiau, kaip naktis!..
> O išgamos! Pirštinę štai geležinę
> Dabar jums metu į akis!

Svarbiausioji satyroje išsakoma dvarininkijos kaltė — tai jos svetimumas, net priešiškumas liaudžiai. Pirmiausia — kultūrinis svetimumas, jeigu tai, kuo ši išsigimstanti klasė gyvena, iš viso galima pavadinti kultūra: liaudžiai ji svetima ir savo kalba, ir papročiais, ir tradicijomis; ji netekusi ryšių su gimtąja žeme, susiliejusi su kitų kraštų kosmopolitine aristokratija. Ne mažiau akivaizdus šis priešiškumas ir ekonominėje sferoje, kur dvaras išsunkia visus liaudies gyvybinius syvus ir paskui švaisto turtus tuščioms pramogoms.

Ši satyra savo prasme ne išimtis „Pavasario Balsuose": reikia atsiminti eilėraštį „Tėvynės dainos", kur dvarininkijos nutolimas nuo liaudies kultūros siejamas su bendru jos moraliniu smukimu: „nutrūkus ryšiams su tėvyne ir jos žmonėmis, išsenka ir žmogaus dvasinį gyvenimą maitinantys šaltiniai: širdys lieka „kaip ledas šaltos". Aristokratijos dorovinį menkumą poetas priešpriešina idealiam liaudies gyvenimo paveikslui. Panaši mintis įsipynusi netgi į sonetą „Saulei tekant", kur „baltosios ponios" išskiriamos iš to džiaugsmo, kuriuo gyvena atbundanti gamta ir jai artimas paprastas žmogus. Taigi kartkartėmis prasiveržiąs

[43] 1895 m. redakcijoje pavadinta „Dėl išrinktųjų".

spontaniškas priešiškumas aristokratinei dvarininkijai savo ruožtu, kaip jau minėta, dar pabrėžia, paryškina Maironio estetinio idealo demokratinį pobūdį.

Jo „Pavasario Balsai" nebūtų taip plačiai nuskambėję, nebūtų susilaukę populiarumo, jeigu Maironis juose nebūtų buvęs tikrąja šio žodžio prasme liaudies poetas. Liaudis matė, kad šioje poezijoje idealizuota, išaukštinta, apgaubta didžiausia pagarba ir meile visa, kas jai pačiai buvo brangu: gimtoji žemė, jos istorija, žmonių būdas ir papročiai; kilnūs teisingumo, pasiaukojimo, kovos už šviesesnę visų žmonių ateitį idealai, liaudies širdyje niekad neužgesęs tikėjimas, kad toji ateitis tikrai laimės.

3. STILIUS

„Pavasario Balsų" lyrikos idėjinės emocinės prasmės turtingumą, įtaigos jėgą sąlygoja poeto surastoji žodinė išraiška. Lyginant ankstyvąją Maironio lyriką su jo amžininkų kūryba, net su P. Vaičaičiu, kurio pirmieji eilėraščiai pasirodė spaudoje 1896 m., tad jau išėjus „Pavasario Balsams", įgaudami nekeliantį abejonių svorį XIX a. pabaigos lietuvių poezijoje, vis dėlto akivaizdu, kad Maironio lyrikos vieta šiame literatūriniame kontekste yra išskirtinė. Išgyvenimų intensyvumas, emocijų reiškimo energija rodo tokią poetinio talento dovaną, kuri išskiria jo kūrybą iš daugelio kitų, laiduoja jam nenykstančią vertę ir pavyzdžio, normos reikšmę literatūros procese.

Nepretenduojant iki galo atskleisti neatskleidžiamą ir neatspėjamą poetiškumo paslaptį, galima vis dėlto nužymėti pagrindinius momentus, kuriais pasireiškė Maironio įnašas į mūsų eilėraščio 1) s a n d a r ą, 2) r i t m ą b e i i n t o n a c i j ą ir 3) p o e t i n ę k a l b ą, drauge parodant šiuo naujuoju pagrindu atsiskleidžiančias individualias poeto stiliaus ypatybes.

Maironis pirmasis nugalėjo vaizdo bei jausmo statiką ir monotoniją, kausčiusią ne tik senesniąją lietuvių poeziją, bet ir jo amžininkus. Vietoj aprašinėjimo, išskaičiavimo, jau išbaigtos prasmės loginio atskleidimo čia imamas atkurti gyvas psichologinis vyksmas. Dinaminės raidos

principas apsprendžia Maironio eilėraščių vidinę sandarą. Tiesa, ir pats Maironis šį kelią atrado ne iš karto. Racionalistinis vaizdų derinimo principas būdingas 1892 m. paskelbtam eilėraščiui „Sunku gyventi": pirmajame posme duota tezė „Sunku gyventi žmogui ant svieto"; ji pagrindžiama tolesniuose posmuose, ir eilėraštis baigiamas išvada, jog vien tik dangus galįs patenkinti begalinius žmogaus norus. Netgi „Pavasario Balsuose" yra eilėraščių, kuriuose neduota gyvo, organiško minties, jausmo, vaizdo plėtojimosi. Loginiu prasmės atskleidimu pasižymi ir „Neužmiršuolė gėlė", ir „Rūtų vainikas", ir „Tėvynės dainos". Tai, žinoma, nereiškia, kad šie eilėraščiai būtų nevykę: jie grakštūs, puikiai nušlifuoti, o paskutinysis iš jų žėrėte žėri taikliais aforizmais ir vaizdingumu. Bet vis dėlto išorinės formos spindesys anaiptol ne pagrindinis dalykas, ne dėl šito Maironis taip lemtingai įėjo į mūsų literatūrą: svarbiausia — tai gyva ir turtinga poetinė mintis.

Ir psichologinis vyksmas atkuriamas, ir vidinė eilėraščio dinamika pasiekiama įvairiai, bet visados susidaro įspūdis, kad nuotaika, būsena ar mintis, išsakyta eilėraščio pabaigoje, poetui dar nebuvo susiklosčiusi eilėraštį pradedant. Kūrinys ne fiksuoja rezultatą — jame realizuojamas gyvas procesas.

Eilėraščio vyksmo gyvumas visiškai akivaizdus ten, kur esama tam tikrų siužeto pradų. Maironio poezijoje dažni tokio tipo eilėraščiai, kaip „Gyvenimas eina ratu", „Už Raseinių, ant Dubysos" ir kt. Tačiau dinamika, vidinis judesys būdingas ir ten, kur nėra jokių epinių elementų.

Kartais šitai pasireiškia emocijos turtėjimu, atsiskleidimu, kaip „Pavasaryje". Pirmoje strofoje jausmas dar tarsi ištirpęs vaizduose: jis atsiskleidžia vykusiai parinktomis detalėmis, kurių sukeliamas įspūdis šviesus, giedras (prašvitusi saulė, aukštai į dangų iškilę vieversiai...), džiaugsmingu metaforikos nuspalvinimu („saulė prašvito meiliai ir juokiasi, širdį vilioja..."). Antroje strofoje jausmas jau nebetelpa panašios rūšies detalėse ir metaforose — jis išsiveržia pro vaizdinį posmo audinį nuoširdžiu šūksniu: „Išaušo! Išaušo!", visiškai jau apimdamas trečiąjį posmą, kur giedros pavasario dienos sužadintas

džiaugsmas išaugęs į bendriausios prasmės gyvenimo teigimą, viltingą pasitikėjimą savimi ir kitais, meilę žmogui ir pasauliui.

Panašus vidinis vyksmas ir eilėraštyje „Nuo Birutės kalno", nors ir jausmo turinys, ir jo tonacija kitokie: kitokia ir eilėraščio vaizdinė sandara, joje vyrauja nebe vizualiniai, o akustiniai įspūdžiai. Bet ir čia galime paposmiui atsekti tokį pat jausmo ryškėjimą bei turtėjimą: eilėraščio pradžioje trokštama išsakyti tai, ko taip kankinamai pilna širdis, toliau — ilgesio, šėlstančio kaip įaudrinta jūra liūdesio išpažinimas ir pagaliau — noras atrasti draugą, kuris suprastų, atjaustų ir neišduotų.

Eilėraštis „Išnyksiu, kaip dūmas" charakteringas jau nebe spontanišku jausmo prasiveržimu, o giliu susimąstymu. Pirmajame posme mestas minties grūdas toliau auga, plėtojasi, turtėja: žmogaus nykstamumo motyvas, pradžioje išsakytas labai bendra forma, toliau vis konkretėja, nušviečiamas kaskart nauju požiūriu, atskleidžiamas vis nauju vaizdu; varsuojančios marių bangos, sumirgę ir vėl užgesę žaibai, iš tolo nušvintanti ir vėl išblėstanti žvaigždė, blykštanti ryto aušra — visa tai poetui pabrėžia praeinamybės idėją, kurią jis įžvelgia ir istorijoje, ir atskiro žmogaus gyvenime, įvairiose jo apraiškose.

Kitur poetinės minties judesys kyla ne augant, atsiskleidžiant vaizdui — jausmui, bet pasikeičiant jam, iš vienos dvasinės būsenos pereinant į kitą, kaip eilėraštyje „Vilnius (prieš aušrą)": nakties tamsos ir tylumo sukeltą liūdesį išblaško saulėtekis ir pabudusių paukščių giesmė; šviesios ateities viltys užplūsta ir poeto sielą. Perėjimas iš vienos būsenos į kitą Maironio atkurtas su nuostabiu meistriškumu: paskutiniojo posmo pirmos keturios eilutės:

> Ko taip nuliūdai? Ko ant krūtinės
> Ašara krinta griaudi?
> Gailiesi, amžius didžius atminęs?
> Praeitį brangią liūdi?

dar visiškai atitinka gūdžią ir sielvartingą pirmųjų posmų nuotaiką. Tačiau dėl pagyvėjusio tempo, trumpų klausiamųjų sakinių, kylančios intonacijos mes laukiame kaž-

kokio dar nežinomo pakitimo. Jo pobūdis tepaaiškėja iš sekančių eilučių: „Žiūrėk, rytuose aušra jau teka..."[44] Tad minėtąjį ketureilį galime skirti ir prie mažorinės eilėraščio pabaigos. Taigi pereinamajame epizode susipina ir kaitaliojasi tamsa ir šviesa, sielvartas ir viltis, atkurdami tik poetinei kalbai teprieinamą žmogaus išgyvenimų sudėtingumą.

Tačiau šitokia jausmų moduliacija, šitoks aiškių ribų neturintis perėjimas iš vienos būsenos į kitą Maironiui nelabai būdingas. Jis greičiau linkęs priešpriešinti skirtingas psichologines būsenas. Vidinis eilėraščio vyksmas tuomet įgauna dramatinį pobūdį: jį stumia į priekį poeto pajaustas ir įžvelgtas prieštaravimas.

Eilėraštyje „Jei kada pančiai nukris" dramatiškai susikertą jausmai lydimi skausmingo svarstymo, ar ateičiai bus suprantamos poeto kartos „kovos ir kančios, be ryto naktis". Eilėraščio branduolys — tai gyva kančios scena, kur žmogaus valia ir tikėjimas savo kovos prasmingumu nuolat grumiasi su nevilties ir abejonių antplūdžiais: antras ir trečias posmai išsako nuovargio ir netikėjimo skausmą, iš kitų dviejų plūsta tvirtas ryžtas veikti ir kovoti:

> O tačiau mes, be ašarų jungą dienos
> Nešdami, be nakvynės keliaujame sau —

Tačiau po šitokio savo galios pajutimo šeštajame posme vėl įsipina abejonė, skundas, skambąs dar septintojo posmo pirmojoj eilutėj:

> O, kaip kartais sunku! Ar kas norint supras?

---

[44] 1892 m. redakcijoje paskutinis eilėraščio ketureilis skamba kitaip:

> Atminki esąs didvyrių kraujo!
> Negąsčiok veido pasaulės naujo!
> Laikai juk mainos: spaudžia pikti,
> Užšvis kiti
> Lietuvai mūsų tėvynei!

Nors pirmasis cituojamas dvieilis skiriasi nuo kanoniškojo teksto („Žiūrėk, rytuose aušra jau teka, pabudę paukščiai pagiriais šneka..."), bet jis parašytas ta pačia mažorine tonacija — tad jausmo dinamika jame yra tokia pat, kaip parodyta analizėje.

Bet šią dejonę tuoj pat nutraukia tvirti ir ryžtingi žodžiai:

> Bet gana, ne be vardo mus audros išgriaus!
> Užgiedokime, vyrai, sau dainas linksmas!
> Kaip vyrai keliaukim toliaus!

Ši prieštaringų jausmų kova, pasibaigusi šviesių, gyvenimą teigiančių emocijų pergale, ne tik labai gyvai atskleidžia žmogaus dvasios judėjimą, bet ir suteikia išsakomiems jausmams gilumo, turiningumo: sielvartas ir abejonė čia ne bejėgiškas dejavimas ir silpnybė, juos nugali veikli valia, o poeto ryžtingumas ir optimizmas anaiptol ne lengvapėdiškumo išdava, tai trykšta iš kančių ir patyrimo užgrūdintos širdies.

Ryžtingo veiklumo susidūrimas su liūdesiu ir svajingumu yra eilėraščio „Nenoriu sapnų" vidinės dinamikos pagrindas. Eilėraštis prasideda taip, lyg žmogus norėtų nusipurtyti jį sustingdžiusį pasyvumą: „Ne, nenoriu sapnų —", bet įtemptos valios aktą vėl užplūsta svajingumo banga. Iš esmės tas pats ir eilėraščiuose „Pasitikėjimas savimi", „Ko siekiu ir alkstu". Skirtumas čia tik struktūrinis, nes svajonės, kančios, liūdesio motyvas nuėjęs beveik visiškai į potekstę, į tekstą jis iškyla vos vienoje kitoje eilutėje. Tačiau jis įveikiamas, ir tat kovos, pasiryžimo motyvams kaip tik suteikia vidinės energijos ir kaitros.

Kitokiu prieštaravimu pagrįsti eilėraščiai „Trakų pilis", „Mano gimtinė", bet ir čia jausmą žadina antitezė — šiuo atveju tarp gimtojo krašto praeities ir dabarties. Žodžiu, kad ir kaip reikštųsi vidinė įtampa ir iš jos kyląs jausmo bei vaizdo dinamiškumas — jis visados lieka vienu būdingiausių Maironio poezijos bruožų.

Jausminiam Maironio santykiui su tikrove dažnai savitas patosas, plaukiąs iš dramatinio jo poezijos pobūdžio, kai suponuojamas kažkas, į ką kreipiamasi, ką siekiama įtikinti, paveikti, pasmerkti, kam norima su didele jėga ir pabrėžtumu išsakyti save. Patetiškasis žmogus, E. Štaigerio mintimi, gyvena tuo, kas turi būti,— jo pastangos nukreiptos prieš tai, kas yra.[45] Šitokiai laikysenai svetimi jausmo pustoniai. Maironio jausmas visados in-

---

[45] *Staiger E.* Grundbegriffe der Poetik.— Zürich, 1951.— S. 155.

tensyvus, jis dažniausiai veržlus, audringas, reiškiamas su didele energija, tik kartais jo pilnybė ir jėga tarsi prislopinta ir vaizdą nušviečia iš vidaus, kaip nuostabiojoje „Dainoje" („Už Raseinių, ant Dubysos").

Maironis ne betarpiško įspūdžio poetas. Eilėraščių gyvam audiny visados tvyro stamantri loginė ašis.[46] Valia kietai laiko pažabojusi įsisiautėjusius jausmus, pajungdama juos aiškiam tikslui. Dėl to Maironio eilėraščių kompozicijoje nėra nieko iracionalaus, alogiško, fragmentiško; poetinis motyvas vystomas nuosekliai, eilėraščio sandara pasižymi vientisumu, išbaigtumu. Šitai matyti, pasekus pagrindinius jo eilėraščių kompozicijos tipus.

Bene labiausiai Maironis mėgsta „žiedinę" kompoziciją, kur eilėraščio pabaiga tarsi vėl grįžta į pradžią, brėždama uždarą apskritimo liniją. Niekas nekreipia skaitytojo minties, vaizduotės už kūrinio ribų — eilėraštis yra uždaras, savy pabaigtas pasaulis. Paprasčiausias šitokios formos pavyzdys — kai pirmasis posmas pakartojamas eilėraščio pabaigoje. Žinoma, tai ne paprastas pakartojimas: pirmasis posmas grįžta praturtėjęs, prisisėmęs viso eilėraščio prasmės. Bet didžiausią įspūdį šis kompozicijos principas daro tuomet, kai jis įkūnijamas sudėtingesne forma, pvz: eilėraštyje „Rigi Kulm". Pirmajame posme poeto žvilgsnis, neradęs toliuose Lietuvos, sustoja prie Alpių šalies grožybių:

Nuo viršaus Rigi Kulmo, aukščiau debesų,
Išmatyt negali Lietuvos;
Vien tik dunkso aplinkui vainikas kalnų,
Apsisupusių rūbais žiemos.

O eilėraščio pabaigoje, pasigėrėjęs rožėmis pražydusia šalimi, vėl ilgesingai prisimena tėvynę:

Taip čia tylu, gražu!.. Vien keleivio širdis
Nenurimusi veržias toli!
Ir tą šalį norėtų pasiekti akis,
Kur Dubysos atkrančiai žali!

Čia žiedinė forma pasiekiama ne teksto, bet psichologinio motyvo pakartojimu. Vaizdas tarsi apverčiamas: paskuti-

---

[46] *Mykolaitis-Putinas* V. Naujoji lietuvių literatūra.— K., 1936.— T. 1.— P. 257.

nysis posmas pradedamas tuo, kuo baigėsi pirmasis — kalnų vaizdu,— o baigiamas pirmojo pradžia — tėvynės ilgesiu.

Taip pat meistriškai sukomponuotas ir „Gyvenimas eina ratu" („Uosis ir žmogus"): eilėraščio pabaigoje motinos lopšinės žodžiai:

Auk, maželi gražus,
Kaip tas uosis puikus,
Kurs slėnio atkrantėj svyruoja

grąžina mus į eilėraščio pradžią ir verčia vėl pasekti uosio jaunystės, subrendimo ir mirties istoriją, kurioje įžvelgiame žmogaus gyvenimo analogiją.

Tam tikrą — dar subtilesnį — žiedinės kompozicijos atvejį galime įžvelgti netgi „Pavasaryje": eilėraštis prasideda plačių, saulėtų erdvių vaizdu („Pavasario saulė prašvito meiliai"), kuris tolydžio artėja prie žemės ir žmogaus: iškilę į dangų vieversiai, krūtinę gaivinantis vėjelis, po laukus pasklidę žiedai. O paskutinysis posmas vėl su meile apima visatą („Apimti pasaulį, priglaust prie širdies")...

Bet formos uždarumą Maironis išlaiko ir ten, kur negalėsime įžvelgti „žiedinės" kompozicijos. Ir tokiu atveju eilėraštis niekados nesibaigia jausmo ištirpimu, nubangavimu, daugtaškiu (Maironis šio ženklo beveik nevartoja), o apibendrinančios prasmės, kartais netgi aforistinio pobūdžio eilutėmis, kurios dar kartą parodo loginio prado ir valios vaidmenį Maironio poezijoje. Taip baigiasi „Pasitikėjimas savimi", „Skausmo balsas", „Nenoriu sapnų", „Vilnius". Net ir tokių grynai emocinių kūrinių, kaip „Nuo Birutės kalno" ar „Užmigo žemė", pabaigoje yra ryžtingas akcentas, aiški kadencija (V. Mykolaitis-Putinas).

Tačiau ne vien tik formos uždarumas būdingas Maironio eilėraščių kompozicijai: aiški ir tvirta valia, viešpataujanti jo poezijoje, pasireiškia įvairiais būdais, juos net sunku būtų tiksliai išvardinti ir suklasifikuoti: poetinė mintis randa kaskart naują ir gaivią išraišką. Tegalima pabandyti nužymėti dažniau pasikartojančias, esmingesnes tendencijas, pasireiškiančias eilėraščių architektonikoje.

Ne kartą, pavyzdžiui, pastebėsime poetinę medžiagą išdėstytą simetriškai. Taip sukomponuotas eilėraštis „Lietuvis ir giria", kur pirmasis posmas išsako klausimą, antrasis konstatavimą, o paskutinysis savo sandara sutrumpintai pakartoja abu pirmuosius. „Mano gimtinėje"— pirmajame posme duota bendra panorama, antrajame ji susiejama su lyriniu subjektu, trečiajame ir ketvirtajame — vėl panorama, penktajame ir šeštajame — vėl ryšys su lyriniu subjektu.

Kitur — „Pasitikėjime savimi", „Taip maža paramos" — vystymasis eina iš tezės į antitezę. Ypač meistriškai šis principas realizuojamas eilėraštyje „Užmigo žemė", kur pradžioje atsiskleidžia kontrastas tarp miegančios žemės ir negęstančių dangaus žvaigždžių, o toliau — tarp gamtos ir nenurimstančios žmogaus širdies.

Maironis savo eilėraščių kompozicija išreiškia klasikinį grožio idealą, kur stipri formuojanti valia ir logika įveikia galingą jausmą, niekados neleisdama jam susprogdinti nuoseklios ir griežtos formos rėmų. Jo emocija santūri, sutaurinta, svetima kraštutinybėms, ekscesams. Iš čia Maironio poezijos aiškumas, darnumas ir toji klasikinio meno giedra, apie kurią Hėgelis kadaise sakė, kad ji esanti kiekvieno tikro meno „saldžioji melodija".

Įžvelgus dinaminį ir valingą Maironio poezijos charakterį, bus suprantama, kodėl jos išraiškoje tokį svarbų vaidmenį atlieka ritmas ir intonacija — niekados lietuvių poezijoje iki šiol jie dar nebuvo pasiekę tokio raiškumo ir turtingumo. Specialių studijų uždavinys būtų parodyti tą lemiamą posūkį, kurį Maironis įvykdė mūsų eiliuotinės kalbos raidoje.[47] Paprasto palyginimo užtenka, kad paaiškėtų, kaip Maironis skiriasi nuo savo bendralaikių. Lanksčiai ir raiškiai A. Baranausko silabinei eilutei neprilygo vėlesnieji poetai, pagaliau — ji pasirodė lietuvių poezijai ir ne visai tinkama, o silabotonika dar tebebuvo negyva ir monotoniška. Tiesa, jau skambėjo iškilmingi V. Kudirkos amfibrachiai, dainiški A. Vištelio, K. Vanagėlio-Sakalausko, J. Andziulaičio-Kalnėno geriausiųjų ei-

---

[47] Šitai atliko J. Girdzijauskas savo knygoje „Lietuvių eilėdara".— V., 1966.

lėraščių posmai, sklandžios J. Mačio-Kėkšto, o ypač P. Armino-Trupinėlio eilės. Bet viso to dar buvo aiškiai per maža, kad galima būtų kalbėti apie eiliuotos kalbos estetinį subrendimą: poetinė mintis buvo dar per daug neišsivysčiusi, sustingusi, ji nepajėgė įgauti turtingos kalbinės išraiškos, o antra vertus, ir literatūrinė kalba dar buvo neišlavėjusi, inertiška. Reikėjo didelės poetinės jėgos, kad kieta, nelanksti kalbinė medžiaga pasiduotų.

Maironis visiems laikams užkirto kelią eiliuotoje kalboje poetinėms laisvėms, be kurių dar negalėjo išsiversti netgi P. Vaičaitis. „Pavasario Balsų" autorius niekad ritmui neaukoja nei gramatinio kirčio (išimtys labai, labai retos), nei žodžio formos pilnumo, nei sakinio natūralios ir taisyklingos konstrukcijos. Kalbos sklandumas, aiškumas, gyvumas jam yra savaime suprantamas poetinės formos pagrindas. Jis tobulai įvaldė silabinį-toninį eiliavimą, laisvai operuodamas visais jo metrais — dėl to jo eilės ano meto poezijos fone skamba nuostabiai lengvai, sklandžiai, nenuobodžiai. Su pasigėrėjimu šitai iškėlė reiklusis „Varpo" kritikas, rašydamas, jog Maironio „eilės skambios, skaitosi lengvai, rodos, jauti, kad autorius nekalė jas, bet, kaip tai yra sakoma, eilės pačios per save išsilieja iš poeto širdies".[48] Maironis praktiškai įvykdė tai, ko teoriškai reikalavo V. Kudirka savo „Tiesose eilėms rašyti", suformuluodamas mūsų literatūrai eiliuotos kalbos normą. Jo technika tiek tobula, kad mes jos jau nebepastebime — ji nekrinta į akis. Bet juo greičiau dabar pastebime kiekvieną technikos neįvaldymo atvejį kito poeto kūryboje. Maironio poezija pačiu savo egzistavimu iš karto sugriežtino reikalavimus poeto meistriškumui — taip pat ir eilėdaros srityje,— ir šiuo požiūriu lietuvių literatūrą jis pakėlė į naują ir aukštesnę raidos pakopą.

Bet eiliavimo sklandumas tai ne vien literatūrinės technikos dalykas. Maironio poezijoje jis susilieja su vienu esminiu jo stiliaus bruožu. Kaip jau minėta, žodžiai ir frazės Maironio eilutėj susiklosto laisvai ir natūraliai, o šitai padeda lengvai suvokti metrinius eilėraščio rėmus (gal

---

[48] Varpas.— 1898.— Nr. 1.— P. 9.

kartais šiandien mūsų išpaikintai klausai jie atrodo netgi per aiškūs, per daug krintą į akis, „elementariai aiškūs"). Skaitydami Maironį, linkstame ryškiai skanduoti, pabrėžti metrinius eilutės akcentus, juoba kad jie gana dažnai sutampa ir su gyvuoju eilėraščio ritmu. Dėl to Maironio poezijos ritmas yra valingas ir įsakmus. Jis tiesiog susiliejęs su aktyviu, dinamišku, kupinu vidinės įtampos šios poezijos charakteriu.

Tačiau Maironio metrikos aiškumas, stipriai juntama metro inercija nesukuria ritmo monotonijos. Ryškiame kiekvieno eilėraščio metriniame fone ritmo įvairavimai labai dideli, jie išplaukia iš individualaus kiekvieno eilėraščio turinio. Apibūdinę jį iš viso kaip valingą ir įsakmų, rasime daug jo variantų: Maironio ritmas niekados nėra mechaniškas — jis organiškai suaugęs su poetine mintimi. Tat akivaizdu, palyginus „Jaunimo giesmės" jambų žygio ritmą su jambais parašyto eilėraščio „Užmigo žemė" subtiliu ritminiu piešiniu[49] arba audringai įsisiūbavusius anapestus eilėraštyje „Nuo Birutės kalno" su trapiu chorėjų pulsavimu „Kas tas paslaptis suprastų". Iš to sugretinimo matyti, koks platus ritminių galimybių diapazonas Maironio poezijoje.

Garsinė Maironio kalbos organizacija remiasi ne tik ritmu, bet ir eufonijos priemonėmis. Jo rimas tikslus ir skambus, nors poetas niekur nesiekia šioje srityje į akis krentančio turtingumo.[50] Tas pats pasakytina ir apie instrumentuotę: daugelyje eilėraščių ji meistriška, bet santūri, joje nėra nieko dirbtinio, tyčia sugalvoto. Tiesa, Maironio eilėraščių negalima pavadinti muzikaliais, melodingais — jo kalbos garsinė organizacija aiškiai remiasi ritmu, o ne melodija. Kad poezija būtų muzikali, neužtenka vien eufonijos: reikia, jog ir pati eilėraštyje reiškiama prasmė, jausmas, vaizdas būtų subtilūs, trapūs, jog būtų operuojama užuominomis, atspalviais, švelniu

---

[49] Meistriškai jį analizavo V. Mykolaitis-Putinas. Žr. jo Naujoji lietuvių literatūra.— P. 255.

[50] Pastabų apie Maironio rimą yra davęs A. Venclova: „Kai kurie Puškino poezijos vertimo klausimai", rink. Puškinas ir lietuvių literatūra.— P. 89—92.

emocijos bangavimu.[51] O tai svetima Maironio poezijos patetiniam, valingam charakteriui, kur viskas bent kiek utriruota, kur niekad neužtemdomi loginiai kalbos ryšiai.

Maironio kalba — tai aukštosios dramos kalba, kur jausmo išraiška pakylėta nuo kasdieninių šnekamųjų intonacijų, sutaurinta, pateikta plačiais, ryškiais mostais. Maironis mėgsta visą posmą apimantį periodą, kur daug erdvės gražiai sukonstruoti ir išbaigti sakinį, įsiūbuoti galingą ritmą, laisvai išdėstyti akcentus. O tokie periodai jungiami į dar didesnius ritminius vienetus, apimančius jau visą eilėraštį. Būdingas pavyzdys galėtų būti čia kad ir „Trakų pilis", kur kylančios ir krintančios intonacijos išjudina vis didesnes kalbinės medžiagos mases, išreikšdamos nuolat didėjančią emocinę įtampą. Pirmojo posmo pirmą ketureilį sudaro du vienodo ilgio sakiniai, kurių kiekvieno pirmosios pusės intonacija kylanti, antrosios — krintanti; posmas baigiamas krintančios intonacijos dvieiliu:

Pelėsiais ir kerpe apaugus aukštai
Trakų štai garbinga pilis!
Jos aukštus valdovus užmigdė kapai,
O ji tebestovi dar vis.
Bet amžiai bėga, ir griūvančios sienos
Kas dieną nyksta, apleistos ir vienos!..

Antrajame posme ritmas įsisiūbuoja plačiau: kylanti intonacija apima pirmąsias dvi eilutes, krintanti — sekančias keturias. Pagaliau tretysis posmas visas apimtas kylančios intonacijos, kuri čia pasiekia kulminaciją. Nuo ketvirtojo posmo ji pradeda kristi, kiek stabtelėdama trečioje eilutėje, vėl pakildama penktoje ir šeštoje. Paskutiniojo posmo intonacija jau ištisai krintanti.

Kylančios ir krintančios periodo dalies ribos paprastai sutampa su metrinėmis pauzėmis eilutės pabaigoje. Neretai tačiau ritminę posmo struktūrą paįvairina sušukimai, retoriniai klausimai, perkėlimai, kaip, pavyzdžiui, „Vilniuje". Ritminių bangavimų amplitudė plati, akcentai ryškūs. Tačiau net ir ten, kur ritminis eilėraščio piešinys santūresnis, kur operuojama mažesnėmis kalbos masėmis,

---

[51] *Pecock R.* Probleme des Musikalischen in der Sprache // Weltliteratur.— Bern, 1952.

frazė nenustoja dailumo, plastinio ryškumo, nesubyra į fragmentus, sakinių nuotrupas, nes Maironio kalbos sintaksiniai-intonaciniai vienetai dažniausiai sutampa su pagrindiniais ritminiais vienetais, perimdami jų metrinės formos simetriškumą.[52]

Gerai išbaigta sakinių struktūra, gausios retorinės figūros, plačiai ir aiškiai banguojantis ritmas suteikia Maironio poezijai deklamacinio charakterio. Ji nebijo viešumos, nenublanksta, skaitoma scenoje ar iš tribūnos: jai nereikia intymumo, pusbalsiu tariamų žodžių, padedančių įsiklausyti į tylią ir trapią eilėraščio muziką. Tai kalba, žavinti savo grožiu net ir tada, kai gerai suprantame jos vertybių ribas.

Maironio įnašo į lietuvių poetinę kalbą dydis yra tiek pat akivaizdus ir reikšmingas, kiek ir — bent šiuo metu — sunkiai konkretizuojamas ir apibrėžiamas. Tik išsamios poetinės kalbos istorijos studijos galėtų parodyti Maironio į literatūrinę apyvartą paleistų žodžių ir jų prasmių, pastovesnių frazeologinių junginių kiekį ir reikšmingumą. Tačiau šių naujovių apimtį ir matą galėsime bent įsivaizduoti, prisiminę, kaip gausiai Maironis praturtino mūsų poeziją tematika, motyvais, įvesdamas į ją iki tol dar neliestą idėjų, išgyvenimų bei nusiteikimų pasaulį. Reikėjo surasti žodį, kuris nusakytų, išreikštų tai, apie ką dar joks lietuvių poetas nebuvo kalbėjęs. Ir Maironis jį surado, semdamasis medžiagos iš liaudies šnekamosios kalbos, tautosakos ir senesnės lietuvių poetinės kūrybos, pajungdamas visa tai savo meninės individualybės dėsniams.

Maironio poetinė kalba nepasižymi į akis krintančiu turtingumu ar puošnumu. Čia nėra savivališkai nuspalvintų metaforų, gausių epitetų, nesistengiama žiūrėti į tikrovę kaprizingai besikeičiančios nuotaikos ar originalaus atsitiktinumo šviesoje. Maironio kalba tiksli ir lakoniška. Tačiau jos saikingumas bei paprastumas — didelė poetinė galia. Maironio kuriami vaizdai talpūs, asociatyvūs, nes jis žino paslaptį, kaip aktyvinti žodžius, sudėstyti juos taip, kad jie vienas kitą nušviestų vis naujais

---

[52] *Girdzijauskas J.* Min. veik.— P. 268.

atspalviais, papildydami ir pagilindami vienas kitą. Jam tinka tai, ką V. Vinogradovas yra kalbėjęs apie Puškiną: „Žodžiai, reikšdami savo tiesioginę prasmę, tuo pačiu metu gali sukelti mintį apie kitus dalykus, įvykius ir jausmus, kurie neatskiriamai susiję su šiais žodžiais. Kūrinyje turi reikšmės ne tik išvardintos sąvokos, daiktai ir jausmai, bet dar daugiau — ne išvardinti, o tik numanomi. Taigi į Puškino žodžio prasminę struktūrą, be tiesioginės ir perkeltinės reikšmės, dar įeina potencialinė energija išreikšti arba atspindėti visą eilę šalutinių, asociatyviai su juo susijusių vaizdų, jausmų ir idėjų."[53]

Dažnu atveju žodžio asociatyvumas neišeina už vaizdinės sferos ribų, jis sukelia tiesiog neišreikštos spalvos, formos, linijos įspūdį. Kai „Pavasaryje" skaitome: „Iškilo į dangų aukštai vieversiai", mes dangų matome mėlyną ir giedrą, nors jis neapibūdintas jokiu epitetu: ankstesnėse eilutėse buvo kalbama apie meiliai prašvitusią saulę, kuri „juokiasi, širdį vilioja", todėl giedrumo įspūdis čia susidaro savaime, jo nebereikia atskirai pažymėti. Arba kai sakoma apie geltonplaukes „Dainos" mergeles:

> Aukštą dangų pamylėjo,
> Blaivią jo skaistybę;
> Sau akis užsižavėjo
> Mėlyna gilybe,

mes matome ir akių spalvą, ir jų išraišką, nors poetas tekalba apie dangų. Jau anksčiau buvo kalbėta apie šio eilėraščio vaizdų plastiką. Daugelis ir kitų Maironio eilėraščių labai gyvai atkuria žmogaus laikyseną, gestus, mimiką, tiesiog jų nevaizduodami ir neaptardami: jie glūdi pačioje kalbos prasmėje, intonacijoje. Kaip ryškiai iškyla mergaitė „Burtuose"— jos greiti ir lengvi judesiai, jauno veido mimika, besikeičianti gyvų akių išraiška. Arba — kokius ramius ir didingus mostus matome palydint „Vilniaus" eilėraščio žodžius. Visos tos asociacijos yra vienas iš Maironio lakonizmo šaltinių: poetas geba, labai taupiai naudodamas žodžio medžiagą, sukurti ryškius, kupinus gyvybės vaizdus.

---

[53] *Виноградов В.* Стиль Пушкина. — М., 1941. — С. 62—63.

Tačiau Maironio žodis neapsiriboja panašaus pobūdžio vaizdinėmis asociacijomis: jos peržengia jutiminio pasaulio ribas, paliesdamos idėjų sferą.

Būdingas šiuo atžvilgiu vaizdo konstravimo kelias eilėraštyje „Vilnius (prieš aušrą)". Pirmajame ketureilyje iškyla tamsoje skendinčio miesto panorama:

> Antai pažvelki! Tai Vilnius rūmais
> Dunkso tarp kalnų plačiai!
> Naktis jį rūbais tamsiais, kaip dūmais,
> Dengia! Jis miega giliai!

Vaizdingasis „dunkso" nusako neaiškius sunkių masių kontūrus, kuriais iškyla miestas. Sekančių eilučių metafora paryškina vizualinį paveikslo atžvilgį: miestas pridengtas tamsiais, kaip dūmai, nakties rūbais — jis dunkso tamsoje, kur rūmų siluetai vos vos ryškėja apsiniaukusiame, lyg padūmavusiame nakties danguje. Ir vėl metafora: „Jis miega giliai!", metafora, kuri vaizde pabrėžia nejudrumo, sustingimo, tylos momentą; šio ketureilio sukeliamą tylos įspūdį dar stipriau pajuntame, išgirdę taip kontrastuojantį su juo kitos eilutės klausimą: „Kame tas garsas, kuriuo skambėjai? Dėl to paties kontrasto ketureilio tamsos vaizdinį sustiprina spindulingoji posmo pabaiga:

> Kur tavo, Vilniau, tie spinduliai,
> Kuriuos skleidei
> Lietuvai, mūsų tėvynei?

Bet posmo pabaiga savo garsų ir šviesos apstumu ne vien paryškina pirmojo ketureilio vaizdą: ji nauja linkme pakreipia skaitytojo vaizduotę. Juk miesto garsas kitados tai ne tik dienos triukšmas, po kurio visada ateina nakties tyla: tai garsas — garbė, kuriuo kadaise skambėjo šiandien užmarštyje skendintis miestas. Praeityje jo „galybė ir pranokėjai"! O tie spinduliai, kuriuos skleidė miestas, tai juk proto ir dvasios šviesa, kadaise spinduliavusi iš Lietuvos sostinės! Taigi naktyje skendintis miestas mums primena politinės priespaudos naktį, tai istorijos naktis! Ir kai mes dabar skaitome antrojo posmo pradžią:

> Negreit su saule išauš dar rytas!
> Miega aplinkui naktis,

mums nakties ir ryto sąvokos žymi nebe tik gamtos reiškinius, o asocijuojasi ir su istorijos vyksmu. Bet gamtovaizdis dėl to netampa alegorija: naktis ir rytas čia ne priespaudos ir laisvės emblemos. Mes matome tik gyvus, labai konkrečius gamtos vaizdus: naktį — tamsią ir niūrią, kurią tik retkarčiais pro debesis nušviečia mėnuo; rytą su tekančios saulės pirmaisiais spinduliais ir pabudusių paukščių giesme. Šis gamtos vyksmas mums gražus ir įspūdingas pats savaime. Bet drauge jis asocijuojasi su istorijos raida: po nakties vaizdo eina buvusios Vilniaus didybės prisiminimas, po aušros — laisvės viltis. Šitie sugretinimai ir aktyvina, V. Vinogradovo žodžiais tariant, potencialią žodžio energiją, be savo tiesioginės prasmės, dar „išreikšti arba atspindėti visą eilę šalutinių, asociatyviai su juo susijusių vaizdų, jausmų ir idėjų".

Panašiu būdu sukonstruotas vaizdas gali asocijuotis ne vien su politinėmis idėjomis. Eilėraštyje „Ko siekiu ir alkstu" į mus padvelkia audringos jūros platybės:

Aš noriu verpetų, karionės!

Tarp marių plačių kad užkaukia vilnis,
Plačiau man siūbuoja krūtinė;
Ir žiūri tolyn nusiblaivius akis,
Ir nori apimt begalinę!

Bet eilėraščio kontekstas, nepaversdamas marių vaizdo alegorija, susieja jį mūsų vaizduotėje su žmogaus gyvenimu, kupinu nerimo, kančių, įtampos, su gyvenimu, kuriame viešpatauja galingi jausmai ir aukšti dvasios polėkiai. Maironis yra pasiekęs aukštą apibendrinimo meną: viena kita detalė, tiksli ir asociatyvi, sujungta su jam būdinga jausmų reiškimo energija, padaro eilėraštį skaidrų, aiškų ir drauge kupiną prasmės ir turinio. Polinkis apibendrinti dažnu atveju skatina žodžių — emblemų susidarymą: „skaudūs pančiai", „be ryto naktis", „ranka geležinė", „aušra naujos gadynės", „nusiblaivęs dangus"— šių ir panašių posakių politinis turinys yra visiškai aiškus. Čia vėl peršasi analogija su Puškino poezija, kurioje tokie žodžiai, kaip „įstatymas", „aušra", papuošti politine aureole ir su-

jungti su oratorine intonacija, kaip nurodo vienas tyrinėtojas[54], turi ypač svarbią propagandinę reikšmę.

Maironio žodyje nėra nieko ne tik rafinuoto, bet net gerąja prasme išradingo. Maironis ne tiek vaizdingumo, kiek emocijos poetas. Negausūs jo epitetai, palyginimai, metaforos pabrėžia jausminį santykį su tikrove. Tačiau tas jausmingumas ne intymus, o patetiškas ir iškilmingas, deręs prie viso įvaizdžių pasaulio: atsiribodamas ir nuo vaizdo detalizacijos, niuansavimo, ir nuo kasdieniškumo, buitiškumo — su labai retomis išimtimis, jis priklauso aukštosios poetinės kalbos sferai.

Šią Maironio stilistikos ypatybę iškėlė ir V. Mykolaitis-Putinas, nurodydamas poeto pamėgtuosius žodžius — temas: karšta širdis, jauna krūtinė, krūtinė apkalta ledu, valia geležinė, žvaigždė sidabrinė, mėlynos akys aptekę krauju, skausmo vyras, dangus rūsčiai aptemęs, apgaulingi sapnai...[55]

Žvilgsnis į „Pavasario Balsų" išraišką rodo, kad Maironis lietuvių poezijai davė pabaigtą stilistinę sistemą, kuriai būdinga nuosekli eilėraščio loginė struktūra, valinga bei deklamacinio pobūdžio intonacija, pakilus vaizdinis piešinys ir emocinis nusiteikimas. Šios ypatybės atsiskleidė jau pirmajame „Pavasario Balsų" leidime ir iš esmės nebepakito iki pat kūrybinio kelio pabaigos, sudarydamos charakteringus Maironio stilistikos bruožus. Tiesa, poetas nuolatos savo kūrinius šlifavo, taisė, redagavo, bet visa tai nepakeitė jų esmės, jų stiliaus charakterio. Meninė poeto individualybė stabilizavosi iš karto — ryški, vientisa.

Su „Pavasario Balsais" į lietuvių literatūrą atėjo didelis poetas. Bet toji didybė tik iš perspektyvos mums šiandien tokia aiški, kai matome tą lemiamą poveikį, kurį Maironis padarė tolesnei mūsų poezijos raidai. Amžininkams šitai nebuvo taip akivaizdu. Ir suprantama: Maironis aktyviai dalyvavo savo epochos kovose, jos ideologiniuose mūšiuose. Ne visados ir ne visais atžvilgiais jis stovėjo

---

[54] *Слонимский А.* Художественное мастерство Пушкина. — М., 1959. — С. 307.

[55] *Mykolaitis-Putinas V.* Naujoji lietuvių literatūra.— P. 253.

progreso pozicijose. Didžiulius jo kūrybos polėkius ir nenykstamus laimėjimus atitinka gal ne mažesni nuopuoliai. Koks tarpas skiria priešingos vertės ir prasmės Maironio kūrybos polius, su beveik drastišku aiškumu rodo du kūriniai, išleisti vienu metu ir vienoje knygoje: drauge su „Pavasario Balsais" pasirodė ir libretas „Kame išganymas".

III. „KAME IŠGANYMAS“

Libretas „Kame išganymas" nėra ir niekados nebuvo populiarus, nors autorius šį savo kūrinį vertino ir brangino. Išleidęs kartu su „Pavasario Balsais" 1895 m., Maironis dar spausdino jį „Tėvynės Sarge" 1896—1897 m., paskui — 1905 m. vėl kartu su „Pavasario Balsais". Naujai perredaguotas libretas pasirodė 1913, 1920 ir 1930 metais.

Ketvirtojo leidimo įžangoje autorius apgailestavo: „Man skaudu, kad (kritika) aplenkė ar net nustelbė mano mylimiausį, rimčiausį ir, kaip esmi persitikrinęs, geriausį veikalą „Kame išganymas".[1]

Tačiau nei gausūs leidimai, nei paties autoriaus pageidavimai neįtvirtino kūrinio lietuvių literatūroje. Po Maironio mirties jis nė karto nebuvo perspausdintas, muzikų dėmesio, kaip tikėjosi autorius, nepatraukė[2] ir skaitytojų populiarumo nelaimėjo, nors atskiros jo vietos parašytos tikrai gražiai, vaizdingai ir prilygsta geriausiems Maironio lyrikos puslapiams.[3]

Tačiau libreto visuma yra, deja, nevykusi. Poetinė idėjinė koncepcija išdėstyta iliustratyviai, neieškant psichologinės tiesos nei veikėjų poelgiuose, nei jų pažiūrų evoliucijoje. Tai racionalistiškai, pagal iš anksto susidarytą schemą sukonstruotas kūrinys, kur veikėjų kalbos, poelgiai, santykiai teturi vieną tikslą — pagrįsti autoriaus tezę. Prastai sumegztą siužetą ir nevykusias charakteristikas, gana dygiai ironizuodamas, pašiepė dargi toks artimas savo ideologija Maironiui kritikas, kaip J. Tumas.[4]

Žinoma, psichologinis realizmas — tai ne vienintelis kūrinio vertinimo kriterijus, o libretui gal ir iš viso nebū-

---

[1] *Maironis.* Pavasario Balsai ir Kame išganymas.— K., 1913.— P. 82.

[2] Išskyrus libreto tekstui parašytas tris komp. A. Kačanausko arijas: „Už klystančius žmones" (arioso tenorui), Pranciškono arioso ir Milvydo arija „O kaip miela išgirst".

[3] *Mykolaitis-Putinas V.* Naujoji lietuvių literatūra.— P. 273.

[4] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 199—207.

tinas. Čia, kaip jau yra nurodęs ir V. Mykolaitis-Putinas, svarbiau nuotaika, poezija, bendras išraiškos grožis.[5] Su tuo galima būtų sutikti, jei ne viena aplinkybė: Maironis savo librete pasirinko spręsti tokias svarbias ir opias problemas, taip aistringai ginčytas ano meto visuomenėje, kad idėjinis kūrinio svoris visiškai aptemdė ir nustūmė į šalį trapų vaizdinį audinį. Skaitytojas matė tik plikas tezes, ir tik jos teturėjo jam reikšmės. Dėl savo idėjinės prasmės kūrinys visų pirma ir susilaukė labai neigiamo pažangiosios kritikos įvertinimo.[6] Tad ir literatūros istorikas, atsižvelgdamas, kaip į veikalą reaguota jo pasirodymo metu, turi visų pirma domėtis jo idėjine prasme, pasižiūrėti, kaip skambėjo libreto autoriaus tezės epochos visuomeninės minties kontekste. Juoba kad estetinė veikalo analizė šiandien, kai idėjinė jo prasmė nebeaktuali, vargu ar būtų vaisinga: per daug akivaizdu, kad kūrinys, perkrautas filosofinių ir sociologinių svarstymų, neatitinka libreto žanro reikalavimų.[7]

---

[5] *Mykolaitis-Putinas* V. Naujoji lietuvių literatūra.— P. 273.

[6] *Matulaitis S.* Pavasario Balsai ir Kame išganymas // Varpas.— 1898.— Nr. 1.— P. 9; *Sruoga B.* Maironis // Aušrinė.— 1913.— Nr. 28.— P. 203.

[7] Kalbant apie literatūrinį libreto aspektą, atkreiptinas dėmesys į tai, kad librete gana akivaizdūs kai kurių literatūrinių įtakų pėdsakai. Tiesa, tos įtakos beveik visur neryškios, jų atgarsiai dažniausiai tik labai tolimi, bet vis dėlto jos padeda mums žvilgtelėti į Maironio literatūrinių interesų sferą, kuriai pažinti turime, deja, taip maža tiesioginių duomenų.

„Kame išganymas" berods patvirtina Vaižganto teiginį, kad, studijuodamas akademijoje, Maironis gilinosi į Gėtės kūrybą — librete jausti šios lektūros pėdsakai. Gausiuose vokiečių poeto „Singspiel'iuose" Maironis galėjo rasti žanro pavyzdį, nors Gėtės kūryboje jie paprastai išsilaiko pastoralės ribose ir nepretenduoja į abstraktesnių problemų sprendimą. Kai kuriais savo poetinės koncepcijos momentais libretas primena atskiras „Fausto" vietas, kiek, žinoma, vandens lašas gali priminti jūrą. Zonio kartėliu ir neviltimi aidinčiuose gyvenimo prasmės bei tiesos ieškojimuose girdėti tolimi pirmojo Fausto monologo atgarsiai. Jau daug artimesnis panašumas sieja atgailoje mirusios ir danguje mylimąjį — Zonį užtariančios Gražiosios paveikslas su II-sios „Fausto" dalies pabaiga. (1913 m. leidime paskutinės scenos šiek tiek perredaguotos, ir ten minimos analogijos nebėra.) Bene Gėtės baladė indiškaisiais motyvais („Der Gott und die Bajadere"), kurioje aukštinama gili ir nuoširdi meilė, bus įkvėpusi Gražiosios orientališką dainą „Ant kranto Nerbuddos"— nors šis panašumas dar tolimesnis negu anksčiau minėtos paralelės. Bet galėtų čia būti ir V. Žukovskio išversto indų epo fragmento „Nalis ir

„Kas kaltas", „Ką daryti", „Kas priešas", „Kame išganymas" — tai antraštės, būdingos XIX a. literatūrai, įtemptai ieškojusiai kelių, kurie išvestų iš to meto visuomeninių prieštaravimų labirinto, padėtų nugalėti pasibaisėtinai susikaupusį visuomeninį blogį visai dar nenuėjusio nuo arenos feodalizmo ir sparčiai besimezgančių kapitalistinių santykių epochoje. Iš tokių ieškojimų dvasios kilęs ir Maironio libretas, nors jis ir ėjo diametraliai priešinga linkme ne tik savo meto revoliucinei, bet ir apskritai pažangiai demokratinei minčiai.

„Kame išganymas"— poleminis kūrinys. Tam, kad galėtume teisingai suprasti jo turinį, privalome išsiaiškinti, prieš ką toji polemika nukreipta. Jau iš karto reikia nurodyti, kad jos adresatas yra dvejopas: viena vertus, tai konkretus autorius ir veikalas, paskatinęs Maironį saviškai atsakyti į ten iškeltus klausimus ir pasiūlytus sprendimus, kita vertus — tai ištisa visuomeninės minties kryptis, kurios pasiūlytą problematiką Maironis bando spręsti, remdamasis savo meto katalikybės socialine doktrina.

1886 m. pasirodė J. Šliūpo knygelė „Išganymas vargdienio". Pirmasis jos variantas[8], parašytas tuo metu, kai J. Šliūpas artimai bendravo su L. Janavičium ir lenkų „Proletariatu", reikia manyti, siejosi su marksistine mintimi, tačiau išspausdintoji redakcija, kaip nurodo pats autorius antrojo leidimo įžangoje, išreiškia jo pažiūras po pasaulėžiūros pasikeitimo, t. y. nutraukus ryšius su revoliucinio proletariato ideologija. Ir dabar J. Šliūpo visuo-

---

Dajamantė" atgarsis — pirmas Maironio susidomėjimas senovės indų poezija, jau senatvėje pasireiškęs Rigvedos himnų vertimais.

Primygtinai ieškodami literatūrinių atitikmenų ir žinodami šio laikotarpio Maironio artimumą Šileriui, galėtume aforizme „Kas čia daugiau vargų kentės, sulauks didesnės ten garbės" įžvelgti Šilerio eilėraščio „Rezignacija" aidą.

Nebe spėliojimas, o akivaizdus ryšys tarp Zonio monologo „Tamsu ir baisu... Ir nebėra kas ranką paduotų" ir Lermontovo eilėraščio «И скушно и грустно! — и некому руку подать». Tai bene vienintelis tokio akivaizdaus Lermontovo poveikio faktas Maironio poezijoje.

[8] Pirmasis jos variantas „Vargas, jo kiltis, ūgis ir vaistas nuo jo", parašytas 1883 m. Ženevoje, nebuvo išspausdintas. Žr. Išganymas vargdienio.— 1897.— P. 4.

meninės pažiūros atspindi demokratinių sluoksnių interesus, tačiau tas demokratizmas, kaip nurodo V. Kapsukas, yra smulkiaburžuazinis[9]. Jo pasaulėžiūroje kryžiuojasi ir utopinis socializmas, ir pozityvizmo sociologija bei etika, ir vulgarusis materializmas, ir buržuazinis ateizmas bei antiklerikalizmas. Visa tai matyti ir „Išganyme vargdienio". Konstatavęs nepakenčiamai sunkią didžiosios dirbančios ir išnaudojamos visuomenės dalies — vargdienio — padėtį, Šliūpas kaltina klerikalizmą, kurio ideologija šią padėtį įteisinanti. Išeitį surasti galįs švietimas, kuris nugalėsiąs religinius prietarus, nuskaidrinsiąs protus ir padėsiąs žmonėms susikurti visuomenę, tvarkomą socialinio teisingumo, laisvės ir lygybės pagrindais. Švietimas, mokslas sukursiąs pagrindus tokiai etikai, kurios kriterijai būsią visų žmonių laimė ir nauda ir kurti leisianti visiškai atsiskleisti žmogaus prigimčiai, nevaržysianti ir nežalosianti jo asmenybės.

J. Šliūpo knygelės turinys neišreiškė, žinoma, revoliucinio proletariato ideologijos, kurios pirmieji daigai jau buvo pasirodę ir lietuvių visuomeninėje mintyje, tačiau veikalėlio vaidmuo ano meto Lietuvos gyvenimo sąlygomis buvo progresyvus, nes jo kritinės idėjos buvo nukreiptos prieš viešpataujančius socialinius santykius ir juos palaikantį obskurantizmą bei moralines normas.

1890 m. pasirodžius „Apžvalgai", pirmajam klerikaliniam laikraščiui Lietuvoje, ten buvo išspausdinta plati J. Šliūpo knygelės kritika, ėjusi net per 12 numerių[10] — vienintelis tokios apimties poleminis straipsnis per visus laikraščio gyvavimo metus. Tai neatsitiktina: „Išganymas vargdienio" buvo viena iš pačių pirmųjų lietuviškų knygų, kėlusių aštrius socialinius klausimus, kurie tik po keleto metų kiek plačiau tepradėti judinti.

Savo straipsnyje „Apžvalgos" kritikas iškelia tris pagrindinius aspektus, kuriais J. Šliūpas kaltina krikščionybę, kaip tikros moralės, mokslo ir socialinio teisingu-

---

[9] J. Šliūpo pažiūros, tai „smulkiai-buržuazin. tautiškumas, kai kur nudažytas smulkiai-buržuaziniu „socializmu" (*Kapsukas V.* Kibirkštis.— 1926.— Nr. 14.— P. 48).

[10] *Bangpūtys [Urbonavičius Pr.].* Rašliaviški rūpesčiai // Apžvalga.— 1890.— Nr. 7—22.

mo priešą, ir stengiasi savo oponento teiginius sugriauti šventraščio citatomis ir kitais teologiniais argumentais.

Bet galimas dalykas, kad ir pats straipsnio autorius juto, kad jo kritika nėra pakankamai veiksminga: skaitytojų ratas, imlus teologinei argumentacijai, buvo siauras. Reikėjo paieškoti įtikinimo priemonių, kurių poveikio sfera būtų platesnė. Panašu, kad ieškojimas nukrypo į grožinę literatūrą. Maironio libretas „Kame išganymas" galėjo atsirasti kaip naujas bandymas sukritikuoti Šliūpo knygelę — sukritikuoti, tiesa, nebe teologijos, o poezijos argumentais. Jau pati libreto antraštė perša mintį įžiūrėti čia „Išganymo vargdienio" poetinę kritiką.[11] Bet, žinoma, ne vien ta aplinkybė skatina šiuodu veikalus sieti. Juk „Apžvalgos" recenzentas P. Urbonavičius buvo Maironio pažįstamas iš Kauno seminarijos laikų, rūpinęsis jo Lietuvos istorijos spausdinimu.[12] Kodėl tad jis, tiek dėmesio, jėgų ir darbo skyręs Šliūpo knygos kritikai, negalėjo paskatinti ir Maironį susidomėti šiuo klausimu, įsijungti savo autoritetu ir talentu į klerikalinei visuomenei svarbią kovą? Ir iš tiesų Maironio libretas papunkčiui polemizuoja su Šliūpo teiginiais — tais pačiais, kuriuos savo recenzijoje buvo iškėlęs P. Urbonavičius — priešpastatydamas jiems tą pačią koncepciją.

Pagrindinės libreto idėjos įkūnytojas yra Zonis, gyvenimo prasmės ir laimės — „išganymo" — ieškotojas. Praradęs naivų vaikystės tikėjimą, jis ilgisi vertybės suteiksiančios jo gyvenimui pilnatvės. Tokią vertybę jis pirmiausia tariasi radęs meilėje, bet Gražiosios neištikimybė sugriauna jo iliuzijas, atneša nusivylimą ir kančią. Tačiau išvydęs nuskurdusias vargdienių minias, jis pasijunta neturįs teisės sielotis dėl savo skausmų, ir gyvenimo tikslu jam tampa kova dėl darbo žmonių išvadavimo. Bet ir čia jam tenka nusivilti: žiauri ir tamsi varguomenė, demoralizuota neva komunistinių šūkių, nužudo už jų pačių gerovę legaliais būdais kovojantį Milvydą ir pasityčioja iš Zonio. Neranda jis atsakymo į kankinančius klau-

[11] Įdomu, beje, pažymėti, kad naujas J. Šliūpo „Išganymo vargdienio" leidimas pasirodė 1897 m.— tais pačiais metais, kai „Tėvynės sargas" baigė spausdinti Maironio libretą.

[12] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 53.

simus nei moksle, filosofijoje: tik Pranciškono įrodinėjimai ir vaikų maldos grąžina Zoniui tikėjimą, o drauge ramybę ir laimę.

Meilės linija, kuria pradedamas kūrinys, skirta išsakyti autoriaus minčiai, kad tikra, ištikima meilė be religijos negalima. Ši mintis savo ruožtu atspindi daug bendresnės prasmės problemą, žyminčią charakteringą etinės minties etapą XIX a.

Iki paskutiniųjų XIX a. dešimtmečių Lietuvoje papročių, moralės srityje vyravo bažnyčios įtaka. O kadangi ir inteligentijos daugumą sudarė dvasininkija, tai visuomeninė mintis iš religijos įtakos emancipavosi lėtai, ypač etikos srityje, kur dorovę ir dievobaimingumą buvo supančiojęs senų tradicijų saitai. Tiesa, V. Europoje dar renesansas atskyrė etiką nuo religinių postulatų, o Švietimo amžiuj jai atrama tapo išmintinga žmogaus prigimtis. Švietimo idėjos buvo prasiskverbusios į Lietuvą XIX a. pirmoje pusėje, bet lietuvių visuomeninis gyvenimas tebebuvo toks silpnas, kad jos negalėjo remtis kokia stipresne tradicija. Tolerancijos, pakantumo idėjos visuomenėje dar nebuvo įleidusios šaknų. Pradėjus formuotis pasaulietinei inteligentijai, jos kelyje kaip labiausiai juntama kliūtis iškilo klerikalinių sluoksnių nenoras atsisakyti hegemonijos, lemiant viešosios nuomonės pobūdį ir kryptį. Kova prieš klerikalinės ideologijos viešpatavimą labai dažnai buvo ne teorinė kova, ne abstraktūs disputai pasaulėžiūros klausimais, o skaudžios gyvenimo dramos, vykdavusios beveik kiekvienoje šeimoje, kur valstietis ryždavosi leisti į mokslus sūnų, skirdamas jį dvasinei seminarijai. Čia reikėdavo nugalėti ne tik materialinį šeimos suinteresuotumą, bet ir nusistatymą, kad tik į kunigus išėjęs žmogus bus doras ir garbingas. Šį nusistatymą žymi dvasininkijos dalis stropiai kurstė ir formavo tiek žodžiu, tiek ir per spaudą.

Šliūpo „Išganymas vargdienio" buvo vienas iš pačių pirmųjų bandymų teoriškai pagrįsti nuo religijos postulatų laisvą etiką, remiantis Spenseriu ir pabrėžiant dorovės kriterijų priklausomybę nuo visuomenės interesų. Nekeliant klausimo, kiek giliai, visapusiškai ir teisingai etinė problematika čia išsprendžiama, svarbu pažymėti, kad

šis faktas reikšmingas jau vien pastangomis sukurti pasaulietišką etiką.

Taigi į religija pagrįstos dorovės gynimą įsijungia ir Maironis. Įsijungia ne tik libreto vaizdais, bet ir vėliau, polemikoje su kūrinio kritiku, dar aiškiau formuluodamas savo mintį: „Bedievis, kuriam nėra Dievo, o kartu ir krikščioniškos etikos: vienas gali sau elgtis pagal Spencero etikos, antras pagal Condillac'o, trečias pagal Epikūro, ketvirtas, kaip sau patinka, nes kas gali priliepti to, o ne kito klausyti, ir taip ant galo bedievis jei norės, tai ras išteisinimo ir vagystės, ir girtuoklystės, ir paleistuvystės."[13] Maironis čia visiškai sutampa su klerikalinėje ano meto spaudoje plačiai atstovautu požiūriu, paneigdamas pačią pasaulietiškosios etikos egzistavimo galimybę.

Tačiau religijos ir etikos ryšių klausimas neapsiribojo atskirų individų tarpusavio santykių ir individo moralinės vertės problemomis. Kovą prieš etinės minties pastangas emancipuotis iš religijos globos negalima taip pat aiškinti vien dvasininkijos noru ginti savo luomo reikalus, išsaugoti jo įtaką valstiečių masėse. Etinė problematika apima daug platesnį visuomeninių santykių ratą, jos sprendimas atspindi antagonistinį interesų priešingumą, kuris toks ryškus XIX a. gale tarp valdančios pusiaufeodalinės viršūnės ir plačių liaudies sluoksnių.

„Išganymo vargdienio" kritikas P. Urbonavičius, atmesdamas J. Šliūpo mintį apie tai, jog yra „ger ir doru, kas draugijai ir tautai eina ant laimės, ir pikt ir nedora tai yra, kas tautos ir draugijos laimę naikina", ir teigdamas, jog tokiu požiūriu esą galima pateisinti „žmogžudystę, vagystę ir daugybę kitų nuodėmių", priešina jam „krikščionišką morališkumą", teigiantį,— jog „ger ir doru yra, kas dievui patinka". Šio abstraktaus moralinio kriterijaus turinys atsiskleidžia tolesniuose samprotavimuose apie tai, jog nedora esą kėsintis, pavyzdžiui, į caro gyvybę, nors tai gal ir būtų galima pateisinti visuomenės nauda. Religijos autoritetu ramstyti yrančią carizmo politinę ir socialinę sistemą anuo metu nebuvo retas dalykas.

---

[13] Apžvalga.— 1890.— Nr. 22.— P. 173.

Nenuostabu tad, jog kiekvienas judėjimas, siekęs bent kiek radikaliau pakeisti egzistavusią santvarką, įgaudavo tuomet antiklerikalinį pobūdį. Socializmo idėjos taip pat plito ranka rankon su antiklerikalizmu, ir dvasininkija iš karto užėmė socializmo atžvilgiu priešišką poziciją.

Bet vis dėlto darbininkų judėjimas, socializmo idėjos XIX a. antroje pusėje buvo jau toks svarbus visuomeninio gyvenimo faktorius, kad pasitenkinti jo pasmerkimu buvo aiškiai nebepakankama — kovai su juo reikėjo ieškoti veiksmingesnių priemonių — tam bažnyčia ima vystyti savo socialinę doktriną, priešpriešindama ją socializmui.

Šios veiklos atgarsiai pasiekė ir Lietuvos klerikalinę visuomenę, sustiprindami ir nukreipdami jos pastangas į kovą su vietinėmis sąlygomis beaugančiu revoliuciniu judėjimu.

„Kur išganymas" — tai pastangos nužymėti socialinio klausimo sprendimo kelią visiškai kitokį negu tas, kurį siūlė socializmas. Tiesa, kiek galima spręsti iš libreto, Maironio turimas socializmo supratimas paviršutiniškas ir netikslus. Tai netgi stebina, turint galvoje tą aplinkybę, kad socializmo idėjos jau buvo gana žymiai prasiskverbusios į lietuvių visuomeninę mintį. Maironis socializmą sutapatina su prudonizmu[14], kuris savo ruožtu siejasi su linkusio į anarchizmą Šliūpo pažiūromis. Nenuostabu tad, jog demokratinė kritika, rašiusi apie libretą, šiuo klausimu net nebando leistis su jo autorium į principinių klausimų diskutavimą — ji jam stačiai prikiša visišką nepažinimą tos doktrinos, kurią jis savo kūrinyje nori pasmerkti.

Bet vis dėlto reikia atidžiau pasižiūrėti, kaip Maironis savo librete supranta vadinamąjį „socialinį klausimą".

Meile nusivylusį Zonį sukrečia žmonių skurdo ir socialinės neteisybės vaizdai, paskatindami jį kovai prieš visuomeninį blogį. Šie vaizdai poeto pateikti su didele jėga ir įtaigumu. Tiesa, tai palyginti nedideli lyriniai fragmentai — vargdienių giesmė, paties Zonio refleksijos, bet vi-

---

[14] Engelsas, kritikuodamas Prudoną, sakė, jog jis darąs gėdą socializmui.— *Leninas V.* Pilnas raštų rinkinys.— T. 24.— P. 264.

sa tai yra retas Maironio kūryboje sąlytis su Donelaičio, Poškos socialinio kriticizmo tradicija; dar daugiau — tie fragmentai tiek savo prasme, tiek ir bendru vaizdiniu-kompoziciniu sprendimu primena ankstyviausius mūsų revoliucinės poezijos pavyzdžius: P. Bukavecko, S. Homolickio, J. Mačio-Kėkšto eilėraščius, gerokai juos pralenkdami vaizdingumu ir ekspresija, bet, deja, neprilygdami jiems idėjiniu aštrumu.

Maironis ima tradicinį motyvą — kontrastą tarp nuskurdusių, alkanų, sunkiai dirbančių vargdienių ir jų prakaitu mintančių, išsipuošusių, lėbaujančių ponų. Maironis šiuo atveju nevengia jam neįprasto „žemojo stiliaus"; buitinė, vietomis netgi šiurkšti leksika čia derinasi su jo satyroms būdingu patetišku pasipiktinimu:

Gerai sau ponaičiams, kad rūmai jų žiba:
Gal švilpauti dainas: jiems dirba tarnai;
Bet vargšui lopai ant pečių vien tik kyba,
Ir jam vien Amerika kvepia tiktai.

Marys pargabeno ten kokią sau Marę;
Ant pokylių reikia nemaž pinigų:
Mus verkiant nuo žemės už skolą pavarė,
Ir eik po velniais iš pastogio tėvų![15]

— — — — — — — — — — — — —

Prakaitavę per kiauras naktis, vargdieniai
Visą uždarbį gali suimti į saują!
Kad didžturčiai be rūpesčio lošia būbnus,
Kad šimtais leidžia grašį po svetimą šalį —

Vargšas ašaras geria ir valgo pelus
Ir teisybės geruoju atrasti negali![16]

Natūralistinė gravitacija į žemąjį stilių reiškiasi netgi visai jau negirdėtu Maironio poezijoj sinkopio panaudojimu:

---

[15] Pažymėtinas artimumas „Išganyme vargdienio" duotam vaizdui: „Daugumas po tėvų paveldę kelis margus žemės, neturėdami gana ganyklų nuo ariamojo lauko, idant galėtų pragyventi ramiai su savo šeimyna, turėjo parduoti savo laukų ar pastogę, bežemiais ar į Ameriką keliauja ant pelno, ar darbininkauja tėvynėje. Daugybė kitų trumpame laike nueis takais šitų bėdžių, atiduodami savo turtus daugmančiams, piniguotajai diduomenei" (Išganymas vargdienio.— 1897.— P. 18).

[16] Cit iš: Pavasario Balsai ir Kame išganymas.— Tilžėje, 1895.

Nėra teisybės dėl vargšo žmogaus:
Auksas tik viską ir gali, ir daro:
Ponai ir valdžios dėl pilvo ėdraus
Vargdienį žmogų kaip šunį išvaro!..
Vyrai, jūs ąžuolai!
Moters, jūs skarmalai!
Puspliki
Tekini
Jūs vaikai
Žiogai!..
Trauksime į kelią kaskart tolyn,
Barkšos mums kaulai kas dieną nuogyn!
Gal užsidirbsime nors ant sausos
Duonos juodos!

Visus šiuos vaizdus Maironis pateikia be mažiausio parodijos atspalvio: socialinės skriaudos, neteisybės faktai sukelia jam nuoširdų skausmą ir susirūpinimą, jis mato, kad čia glūdi viena pačių opiausių jo meto problemų. Poetas supranta ir pateisina tą šiurkščiai, drastiškai reiškiamą protestą, kurį jis įdėjo į savo vargdienių lūpas. Zonis tokiais žodžiais palydi jų rūsčią giesmę:

Taip rūstingi tie žmonės, bet kuo jie kalti?
Ar kad rankos pūslėtos ir pirštai nutrukę?
Iš jų prakaito kraujo tu vyną geri,—
Jie į svetimą šalį keliauja aprūkę!

Tačiau Zonis nepasitenkina vien tik pasyvia užuojauta ir pritarimu: jis pasiryžęs ieškoti išeities, kovoti dėl geresnio ir teisingesnio visuomenės sutvarkymo. Savo, tiesa, gana neapibrėžtą, programą jis skelbia šitokia giesme:

Lygybę, liuosybę, brolybę visų...
Šitai, ką giedoti jaunimui!
Tegul gi ir turtai, ir jungas vargų
Bus lygūs visam sutvėrimui!
— — — — — — — — — — —
Į darbą, broliai, vyrs į vyrą!
Drąsiai su noru taip gražiu!
Paimsme kardą, mokslą, lyrą
Ir žengsme jau nauju keliu!

Šitoji Zonio deklaracija skamba nuoširdaus susijaudinimo tonu, kaip ir ankstesni vaizdai bei svarstymai. Tačiau ir šie, labai jau bendri ir abstraktūs, lozungai poetui nepriimtini. Tolesnė libreto veiksmo eiga parodo, kad Zo-

nis pralaimi, atstovaudamas „kardo" pozicijoms: jis pats tampa kovingai nusiteikusių revoliucionierių auka.

Nuoroda į autoriaus pozityviąją programą, priešinamą „kardo", revoliucinės kovos, keliui, glūdi to paties Zonio monologuose. Kai kurios jų vietos yra žinomų Maironio eilėraščių parafrazės.[17] Skirtumas tarp monologų ir eilėraščių tekstų rodo, kad „kardo" vietoje poetas siūlo kultūros darbą, drauge pasmerkdamas tas ateistines ir antiklerikalines tendencijas, kuriomis pasižymėjo socializmo judėjimas, ir teigdamas, jog beturčio vaitojimai ir turtingojo gobšumas susilauks tinkamo atpildo pomirtiniame gyvenime, jog šis tikėjimas yra didžiausia beturčio viltis ir atrama, jog smerktinas dėl to kiekvienas, kuris jam tą tikėjimą atima.

Tačiau remiantis net ir tokiu nusistatymu, kuris tarsi paneigtų bet kokius ieškojimus socialinių pertvarkymų

---

[17] Posme Į darbą, broliai, vyrs į vyrą!
Drąsiai su noru taip gražiu!
Paimsme kardą, mokslą, lyrą
Ir žengsme jau nauju keliu!

lengva pamatyti „Jaunimo giesmės" paskutiniojo posmo parafrazę.

Zonio monologas „Kas vargdienį žmogų beturtį priglaus", kuriame yra toks posmas:

Lygybę, liuosybę, brolybę visų...
Šitai, ką giedoti jaunimui!
Tegul gi ir turtai, ir jungas vargų
Bus lygūs visam sutvėrimui!

parafrazuoja eilėraštį „Apleistas beturtis", besibaigiantį šitaip:

Bet žemė — plati! Ir šauksmas žmogaus
Be atbalsio skris per platybę!
Išgirs tik vaitojimą viešpats dangaus,
Bus gobšui skaudi jo rūstybė.

O dieve teisingas! Be tavo tiesos
Beturtis kentėt negalėtų;
Nupultų jisai be gyvatos aukos!
Baisu, jei į ją netikėtų!

Prakeiktas, kurs pragaro juodo nuodais
Kam tikinčią šaldys krūtinę!
Prakeiktas piktasis, kurs velnio nagais
Jam viltį išplėš paskutinę!

srityje, faktiškai vis dėlto negalima buvo tokių ieškojimų absoliučiai atsisakyti. Juk XIX a. pabaigą charakterizuoja tai, jog susikūrė II Internacionalas, daugelyje kraštų darbo žmonės iškėlė 8 valandų darbo dienos reikalavimą, ėmė švęsti tarptautinę Gegužės 1-sios šventę, jungtis į socialistines partijas, suaktyvėjo profsąjungų judėjimas, į kurį daugely kraštų įsiliejo taip pat ir platūs valstietijos sluoksniai. Šių įvykių atžvilgiu bažnyčia turėjo užimti tam tikrą poziciją, kuri aktyvintų katalikų veiklą dirbančiųjų masėse. Tad oficialioji šio meto bažnyčios socialinė doktrina siūlė, kad valstybė įsikištų į dirbančiųjų ir darbdavių santykių reguliavimą ir kad būtų steigiamos katalikiškos dirbančiųjų organizacijos, kurių tikslas būtų rūpintis pagerinti darbo žmonių „sveikatingumą, ekonominę padėtį ir dorovinę būklę".[18] Šios programos pobūdis buvo konservatyvus ir iš esmės reakcingas: ji stengėsi atitraukti katalikus darbininkus nuo revoliucinio judėjimo.

Šių katalikų bažnyčioje vykusių procesų atgarsiai, tegul ir labai silpni, buvo jaučiami ir Lietuvoje. „Apžvalgoje" keliama mintis steigti savišalpos draugijas.[19] Vėliau šitoji mintis jau konkretizuojama, galvojant, kokiu būdu galima būtų gauti iš carinės valdžios leidimą panašioms draugijoms steigti Lietuvoje. Kaip pagrindinis argumentas, kuris turėtų paveikti valdžią, nurodoma tai, kad panašios draugijos padėtų kovoti su plintančia socializmo įtaka ir tokiu būdu galėtų būti pačiai valdžiai naudingos.[20]

Galima tad manyti, kad ir Maironis šiuo atveju, smerkdamas „kardo" kelią socialiniams prieštaravimams išspręsti, turėjo galvoje panašaus pobūdžio veiklą, kaip toji, apie kurią rašo „Apžvalga".

Sekančiuose libreto epizoduose būrai, čia vadinami revoliucionieriais, pasityčioja iš Zonio ir nužudo jų interesus seime gynusį Milvydą. Šių epizodų tikslas ne tik pa-

---

[18] *Канделоро Дж.* Католическое движение в Италии. — М., 1955. — С. 270.

[19] Liūdnas atsiminimas dėl katalikų // Apžvalga.— 1895.— Nr. 20.— P. 153.

[20] Kokiu būdu galima atitraukti žmones nuo socialistų ir išnaikinti jų tamsią galybę? // Apžvalga.— 1896.— Nr. 5.— P. 33—34.

rodyti, kad Zonio viltys, susijusios su socializmu, žlunga, bet ir nužymėti dar vieną, autoriui priimtiną, socialinio klausimo sprendimo kelią. Milvydas kažkokiame seime gynęs „tautų liuosybę, luomų lygybę". Tai greičiausiai yra aliuzija į socialinę veiklą, išplitusią XIX a. antroje pusėje tarp katalikų, kur pagrindinį vaidmenį vaidino dvasininkai ir dvarininkija. Ši veikla artima tai, kurios ideologiją Marksas ir Engelsas pavadino „feodaliniu socializmu". Šis reiškinys gyvą atgarsį rado Prancūzijoje liepos monarchijos metu. 1870—1890 m. jis išsiplėtė dar ir į Vokietiją ir Austriją. Jo lyderiai buvo baronas V. E. Keteleris, baronas K. von Fogelsangas, grafas A. de Meu, markizas Renė de la Tur du Peu ir kt. Jie reikalavo, kad valstybė įsikištų į dirbančiųjų teisių gynimą (pvz., Keteleris buvo Reichstago deputatas nuo katalikų centro partijos), kėlė mintį steigti viduramžių tipo korporacijas, jungiančias darbininkus ir fabrikų savininkus, kur būtų derinami ir vienų, ir kitų interesai. Nors šio sąjūdžio ideologai kėlė kai kuriuos darbo dienos apribojimo, darbo apsaugos ir kt. klausimus, vis dėlto visų šių pasiūlymų tikslas buvo išlaikyti esamus socialinius santykius, viena vertus, sulaikant audringą kapitalizmo vystymąsi, kita vertus — siekiant trukdyti augantį darbininkų judėjimą, stengiantis, kad jam vadovautų valdančiosios klasės.[21]

Išsakęs savo neigiamą nusistatymą nuo religijos nepriklausomos etikos ir socializmo atžvilgiu, Maironis nusivylusiam Zoniui leidžia ieškoti tiesos ir gyvenimo prasmės moksle, filosofijoje, bet tik tam, kad ir čia jis patirtų nusivylimą.

Šis klausimas, kaip ir visi kiti, librete paliestas labai prabėgomis, bet ir jis yra vienas iš tų židinių, kuriame kryžiavosi aršiausia ano meto ideologinė kova. Tiek etikos problemos, tiek visuomenės ekonominės struktūros klausimai, tiek ir mokslo vaidmuo bei reikšmė žmonijos kultūros istorijoje Maironiui terūpi vienu — katalikiškosios pasaulėžiūros — aspektu. Šis aspektas XIX a. pabaigoje, vystantis visuomeninei minčiai, buvo vienas iš pagrindinių, jis akivaizdžiai rodė, kad ši mintis emancipuo-

---

[21] *Канделоро Дж.* Указ. соч. — С. 260—266.

jasi iš bažnyčios kontrolės ir įtakos, stengiasi išeiti į savarankišką raidos kelią. Turint galvoje, kad bažnytinė ideologija buvo konservatyvi ir rūpinosi išsaugoti savo meto ekonominę-politinę struktūrą bei ją remiančių ideologinių formų visumą, šis emancipacijos procesas turi būti vertinamas teigiamai, nors ne vienu atveju klerikalų puolama visuomeninės minties kryptis stokojo objektyviai teisingo turinio.

Kova tarp gamtos mokslų ir religinės dogmatikos, siekianti savo šaknimis renesansą ir netgi viduramžius, XIX amžiuje įgavo ypatingo aštrumo. Netgi labai plačiuose visuomenės sluoksniuose išpopuliarėja mintis, jog bažnyčia visados trukdžiusi tiksliųjų mokslų augimą, tad mokslinis ir religinis mąstymas nesuderinamas. D. U. Dreperio „Katalikybės ir mokslo santykių istorija", dėstanti šias mintis, priklausė ir prie mėgstamiausios Lietuvos besimokančio jaunimo lektūros. Bažnyčia savo ruožtu visu griežtumu pasmerkia mokslą, nepavaldų „dieviškai ir bažnytinei valdžiai". Tačiau šitoks atsiribojimas nuo kultūros progreso ne tik nestiprino bažnyčios autoriteto ir įtakos, o griovė jį. Tad jau paskutiniajame XIX a. ketvirtyje šioje srityje buvo padarytas gana ryškus posūkis. Popiežius Leonas XIII skatina menų ir mokslų vystymąsi; norėdamas laimėti mokslininkų simpatijas, atidaro viešam naudojimui Vatikano archyvus. Įsigali požiūris, jog mokslas neprieštaraująs religijai — svarbu esą tik jo duomenis tinkamai interpretuoti.[22]

Šį požiūrį aptinkame ir lietuvių klerikalinėje spaudoje. Nors apskritai jai charakteringas tradicinis nepasitikėjimas mokslais, mokslą, ypač aukštąjį, siejant su bedievybe ir beatodairiškai smerkiant, bet kartais pasirodo minčių, susijusių su naujesne katalikiškosios ideologijos kryptimi. Tokiu pavyzdžiu gali būti jau minėtasis P. Urbonavičiaus kritiškas J. Šliūpo „Išganymo vargdienio" vertinimas. Gindamas religinę pasaulėžiūrą nuo kaltinimo obskurantizmu ir nesuderinamumu su mokslo laimėjimais, Urbonavičius stengiasi šitai paneigti, tiesa, atmesdamas tuos gamtos

---

[22] Там же. — С. 185—187.

mokslų teiginius, kurie jam atrodė nesuderinami su šventuoju raštu — pavyzdžiui, Darvino rūšių evoliucijos teoriją. Kad mokslas suderinamas su religija ir kad jo pateikiami faktai gali tarnauti religinei apologetikai, teigia ir Maironis savo librete filosofų ir Pranciškono lūpomis. Trečiajame libreto leidime (1905) jis šias personažų mintis dar patvirtina išnašoje duota plačia autorine remarka.[23]

Pagrindinį dėmesį skiriant ne patiems faktams, o jų interpretacijai, priešiškumas nukrypsta ne tiek į gamtos mokslus, kiek į priešingos krypties filosofines sistemas, savo teiginius remiančias gamtos mokslų teiginiais. Tai nereiškia, kad kova vyksta tarp religinių ir materialistinių pažiūrų: puolamos pasaulėžiūros pobūdis gali būti grynai idealistinis, bet užtenka to, kad jis nesutaptų su katalikiškąja ortodoksija. Ir Maironis Zonio lūpomis pasmerkia pozityvizmą — sistemą, tiesa, idealistinę, bet ieškančią argumentų gamtos moksluose:

Paikas Augustas Konte! Užrišti akis
Jis norėtų!.. Prasmek!.. Vien akli kirminai,
Ką taip bijo šviesos, amžiais žemę sau knis!
Aš norėjau regėti!.. Man tos žemės mažai!

O, juokingas tas pozityvistų žynys:
Neatrasdamas Dievo, esąs juo patsai;
Nesuprasdamas tikslo, jis kaip tinginys
Įkalbėti gudrus — neieškot jo visai.

Ne mažiau aštrūs pasmerkimo žodžiai tenka Hartmanui[24] — jo religijos filosofijai, iš esmės panteistinei. Maironis griežtai laikosi ortodoksinės katalikybės pažiūrų, nepriimdamas laisvesnių formų net religijos rėmuose. Grįžimu į taip suprastą katalikybę baigiasi ir Zonio ieškojimai.

Maironio libretas „Kame išganymas" tokiu būdu manifestuoja jo autoriaus pažiūras keletu svarbių visuomeninio gyvenimo klausimų, kurių sprendimas buvo sąlygotas jo luominės padėties ir jo pasaulėžiūros.

---

[23] Pavasario Balsai ir Kur Išganymas.— Peterburgas, 1905.— P. 23.

[24] G. Hartmanas — vokiečių filosofas-idealistas, artimas Šelingui. Leninas jį kritikuoja „Materializme ir empiriokriticizme".

Kūrinys dviem vienas paskui kitą sekusiais leidimais išėjo tuo metu, kai Lietuvos visuomeniniame gyvenime kaip savarankiška jėga iškilo darbininkų judėjimas — susiformavo LSDP. Maironio santykis su šiuo judėjimu iš karto susiklostė nedviprasmiškai ir aiškiai.

Baigus aptarti libretą, reikia dar sugrįžti prie vieno Maironio kūrinio, įdėto į 1895 m. „Pavasario Balsus"— prie jo epinio eilėraščio „Roma".

Jau anksčiau buvo pastebėta, o ir ateityje dar bus kalbama, su kokia simpatija Maironis sekė Vidurio ir Pietryčių Europos tautinius sąjūdžius. Bet niekur ten nėra kalbos apie Italiją, kurios kovos beveik per visą XIX a. traukė į save pasaulio dėmesį. Karbonarų judėjimas, „Jaunoji Italija", Risordžimentas, Italijos herojus Garibaldis, herojus, Engelso žodžiais, antikine prasme, daręs tiesiog stebuklus[25]— atrodo, jog pro visa tai Maironis praeina negirdomis. Bet taip tik atrodo. Iš tikrųjų savo požiūrį į Italijos susivienijimo kovas jis yra išsakęs pakankamai aiškiai.

Kad Maironio domėtasi šiais klausimais, matome iš to, jog, dar tebesimokydamas akademijoje, jis skaitė pranešimą „Pasikalbėjimas su italu apie Italiją".[26] Jo turinys mums nežinomas, bet nesunku jį atspėti, pasižiūrėjus į eilėraštį „Roma", kuriame išryški Maironio požiūris į vadinamąjį „Romos klausimą"[27]. Kūrinio siužetas vaizduoja tautų kraustymosi laikus, kai popiežius Leonas savo perspėjančiu žodžiu, kaip sako padavimas, prie Romos vartų

---

[25] *Engelsas F.* Jėga ir ekonomika, formuojantis Vokiečių imperijai // Красная новь. — 1923. — С. 26; cit. iš *Невлер-Вилин В.* К истории воссоединения Италии. — М., 1936. — С. 132.

[26] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 53.

[27] Italijos susivienijimo priešininkas buvo popiežius, norėjęs išlaikyti savo valstybę su centru Romoje. Tik 1870 m. plebiscito keliu, „liaudies valia" Roma tapo oficialia Italijos sostine. Popiežius Pijus IX po to užsidarė Vatikane, atskyrė nuo bažnyčios „maištininkus" ir visam pasauliui paskelbė, kad jis nusileidęs tik jėgai ir laikąs save „moraliniu belaisviu". Iki pat 1929 m. popiežiai nepripažino Romos prijungimo prie Italijos. Popiežiaus Leono XIII laikais „Romos klausimas" buvo dar palyginti naujas ir dėl to aštrus.— *Невлер-Вилин В.* Указ. соч.— С. 135.

sulaikęs hunų gaujas ir jų vadą Atilą. Eilėraštis baigiasi aliuzija į dabarties laikus:

Praslinko kaip sapnas daug amžių ir metų,
Ir vėlei tarp audrų, žaibų ir verpetų
Ant Romos užslinko naktis.
Ne hunai atėjo, kaip kitą gadynę;
Tai išgamos sūnūs, teisybę pamynę,
Vėl grūdžias į Rymo duris.

Įėjo!.. ir viską teriota, naikinta.
Už ką? ir kieno juos čionai suvadinta?
Kas Dievo teisybę supras?
Bet laikas jau, laikas tuo hunus varyti,
O Leone, laikas seniai pasakyti,
Kad Rymo apleistų angas.

Maironis ir čia solidarizuojasi su ortodoksiškiausiais klerikaliniais sluoksniais[20], jis ir šiuo klausimu visiškai sutampa su „Apžvalgos" linija, kur į „Romos klausimą" žiūrima, griežčiausiai smerkiant italų nacionalinio išsivadavimo judėjimą.[29]

Taigi paklusnumas oficialiam bažnytinės hierarchijos žodžiui nuslopino jame poeto balsą, tiek kartų šlovinusį „jaunų, pakylančių tautų" kovas už laisvę.

---

[28] Ir tarp katalikų visą XIX a. vyko judėjimai, reikalavę, kad popiežius atsisakytų pasaulietinės valdžios ir pretenzijų į Romą.

[29] Antra gromata a. a. Jo Mylistos Vyskupo Motiejaus Valančiausko į dvarponius // Apžvalga.— 1894.— Nr. 12.— P. 91.

IV. ANKSTYVOSIOS POEMOS

Tais pačiais 1895 metais kaip ir „Pavasario Balsai" išėjo pirmoji Maironio poema —„Tarp skausmų į garbę", nors sukurta ji buvo anksčiau: pradėta dar mokantis akademijoje, o baigta jau Kaune. 1893 m.[1] Taip pat dar XIX a. pabaigoje parašyta ir antroji poema „Z nad Biruty"[2], o prasidėjus pirmajai Rusijos revoliucijai pasirodo naujo poemos varianto pradžia: „Per skausmus į garbę"— pirmosios šešios būsimos „Jaunosios Lietuvos" giesmės.[3]

Šios poemos gana artimos savo idėjine menine koncepcija: jose poetizuojamas tautinis sąjūdis, jų pagrindiniai veikėjai yra jauni to sąjūdžio dalyviai; netgi siužetai pagrįsti ta pačia situacija: valstiečių kilmės jaunuolio ir dvarininkaitės-aristokratės meile. Panašios jos ir žanrinėmis ypatybėmis.

Tačiau antra vertus, šias poemas daug kas skiria. Jos sukurtos nevienodais autoriaus meninio subrendimo etapais, skirtingomis visuomeninio gyvenimo sąlygomis. Dėl viso to jų analizė gali daug ką paaiškinti Maironio ideologijos ir stiliaus raidoje: įdomu pasekti, kaip formavosi vienas ar kitas idėjinis motyvas, kaip kito ir pilnėjo charakteriai, kaip keitėsi ir brendo visas Maironio poetinis tikrovės suvokimas.

Tačiau šios ankstyvosios poemos domina mus ne vien tik Maironio kūrybos raidos požiūriu: kiekviena iš jų yra savarankiškas literatūrinio ir visuomeninio gyvenimo faktas, anuo metu jaudinęs protus ir širdis. Ypač reikšminga šiuo atžvilgiu yra pirmoji poema —„Tarp skausmų į garbę".

---

[1] Tarp skausmų į garbę: Poema iš dabartinių laikų / Parašė St. Garnys.— Tilžėje, 1895.

[2] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 194.— Išspausdinta tik 1904 m.: Z nad Biruty. Poemat przez Halinę z Połągi.— Brooklyn.— N 1.

[3] *Maironis.* Per skausmus į garbę // Lietuvių laikraštis.— 1905.— Nr. 4—10, 12—16, 18—28, 34—40, 43—51.

1. „TARP SKAUSMŲ Į GARBĘ"

Pirmąją knygą[4], „savo mylimiausią kūdikį", poetas išleido į žmones su didelėmis viltimis, jausdamasis skinąs naujus takus mūsų literatūroje, tikėdamasis, kad jo darbas susilauks plataus atgarsio.[5] Tačiau praslinkus vos dvejiems metams, jis jau sakosi matąs savo kūrinio silpnas vietas[6], o 1907 m. naujos poemos redakcijos (pavadintos dabar „Jaunoji Lietuva") įžangoje prašo skaitytojus, kad „senąją visai užmirštų".[7]

Ir tikrai, pasirodžius „Jaunajai Lietuvai", apie „Tarp skausmų į garbę" nebebuvo kalbama, nes savo pirmykščio aktualumo ji buvo nebetekusi, o nedidelis tiražas išsibaigęs. Tiktai pradėjus žiūrėti į Maironio kūrybą iš istorinės perspektyvos, vėl prisiminta kadaise taip populiari jo pirmoji poema, bet dabar jau tik kaip praeities dokumentas. V. Mykolaitis-Putinas vertina ją tiek, kiek ji duoda pažinti „Jaunosios Lietuvos" genezę ir paties Maironio evoliuciją. Kitokios vertės ji neturinti[8]. J. Tumas šios ankstyvosios poemos studijavimą laiko reikalingą dėl to, kad mes „su tuo, ne su kitu leidiniu privalome pirmų pirmiausia skaitytis, kai tiriame Maironio padarytąją įtaką Lietuvos visuomenei".[9] Tiek vienas, tiek kitas argumentas yra pakankamai svarūs, kad sudomintų mus šiuo mažai kam šiandieną bežinomu Maironio kūriniu.

Tačiau poemėlė įdomi ne vien istoriniu aspektu. Dar ir šiandien neišblėsęs jos poetinis žavesys, paliečiąs mus, nepaisant visokeriopų dar nebrandaus kūrinio trūkumų. Gal tam tikra prasme ir esame dabar šiam žavesiui jau-

---

[4] Nors ir poema, ir „Pavasario Balsai" išėjo 1895 m., bet poema, matyt, spaudai buvo paruošta anksčiau — ją poetas laiko savo pirmąja knyga. Atsakydamas į „Varpo" kritiką, jis rašė: „Tarp skausmų į garbę" yra tai iš poetiškų mano darbų pirmasis ir tiktai mėginimas..." (Apžvalga.— 1895.— Nr. 22.— P. 173). Be to, ir „Pratarmės" tonas bei prasmė taip pat rodytų, jog čia kalbama apie pirmą darbą („Bet neužmirškite, broliai, jog einu keliu visai nauju ir neišmintu...").

[5] Plg. pratarmę, rašytą 1893.04.23.

[6] Apžvalga.— 1895.— Nr. 22.— P. 173.

[7] *Maironis (M-lis).* Jaunoji Lietuva: Poema.— K., 1907.

[8] *Mykolaitis-Putinas V.* Naujoji lietuvių literatūra.— P. 258.

[9] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 98.

tresni negu poemėlės amžininkai, nes mums nebe aktualūs tie anos tolimos epochos sąlygoti dalykai, kurie kadaise kurstė ideologinės kovos aistras, į antrą vietą nustumdami estetinį išgyvenimą.

IDĖJINIAI POEMOS MOTYVAI

Juk ne kas kita, kaip ideologinės kovos uždaviniai nulėmė faktą, jog šią knygą, savo menine verte taip toli pralenkusią bendrą ano meto poezijos lygį, įtakingiausias laikraštis „Varpas" sumaišė su žemėmis, pavadindamas kapitalu, į purvą išmestu. Buvo, matyt, joje paliesta kažkas taip opu, taip gyvybiškai svarbu, ir paliesta taip be galo netinkamai, jog kritikui S. Matulaičiui tai visiškai užtemdė bet kokias poemos vertybes, padarė ją iš esmės nepriimtiną.

Kokie gi poemos momentai susilaukė taip aštrios kritikos? Reikia iš karto pasakyti, jog S. Matulaitis nekelia sau uždavinio analizuoti ir vertinti Maironio poemos kaip meno kūrinio — kaip poeto pamatyto ir atkurto tikrovės gabalo, dėl to daug dalykų, sudarančių poemos turinį, nepatraukia kritiko dėmesio. Matulaitis faktiškai tekalba apie keletą idėjinių poemos motyvų, sudarančių tikrai svarbius Maironio koncepcijos momentus.

Kaip Maironis yra pats nurodęs, jo poemos idėja yra „apdainuoti jaunos Lietuvos kilimą iš tautiško miego, Lietuvos vargus-skausmus, per kuriuos tiktai įgys garbę, ir per tai prikelti dar miegančius".[10] Ši idėja realizuojama siužetu, vaizduojančiu, kaip formuojasi poemos herojaus Juozo Vilaičio tautinė savimonė ir kaip jis bei jo bendraminčiai siekia kūrybos — meno ir mokslo — keliu įsijungti į pasaulio tautų kultūrinę bendruomenę, savo įnašu įteisinti ir įprasminti lietuvių tautos egzistenciją, iškovoti jai lygiavertę vietą tarp kitų pasaulio tautų. Nekalbėsime dabar apie tai, kad ši kultūrinė veikla vyksta carinės priespaudos sąlygomis, ir dėl to jos teigimas ir aukštinimas turi aiškų anticarinį pobūdį; neliesime tuo tarpu ir kitų idėjinių poemos motyvų.

---

[10] Apžvalga.— 1895.— Nr. 22.— P. 174.

Dabar reikia tik išsiaiškinti, kame glūdi esminis skirtumas tarp Maironio ir jo kritiko pažiūrų. Visų pirma S. Matulaitis, nespręsdamas klausimo, kokį objektyvų poveikį galėtų turėti anticariniai poemos motyvai, visai teisingai įžvelgė, jog paties autoriaus anticarinio nusistatymo priežastis tik carizmo n a c i o n a l i n ė p o l i t i k a. Nusikratyti šios politikos varžtų, atsistoti greta kitų tautų savo kūrybiniais laimėjimais, dalyvauti bendrame kultūros progrese — štai kaip Maironis suprato savo tautos „garbę", į kurią ji eina erškėčiuotu keliu „per skausmus". Tačiau poetas visiškai nekelia minties, kiek plačiai jo tautai šis kultūrinis progresas bus prieinamas ir kiek teisingais pagrindais sutvarkyta toji tautų bendruomenė, į kurią jis norėtų ir savo tautą įvesdinti. Žodžiu, poetui nekelia abejonių ano meto visuomenės struktūros esmė: jis tenorėtų toje struktūroje matyti kai kurių reformų, liečiančių pirmiausia nacionalinę politiką. Šis Maironio atstovaujamas požiūris buvo savas platiems lietuvių liberalinės buržuazijos sluoksniams.

Tačiau lietuvių visuomeninėje mintyje jau buvo išsikristalizavusi ir kita srovė, susijusi su plačių darbo valstietijos masių interesais, siekusi radikalios visų gyvenimo sričių demokratizacijos. Tai valstietiškoji demokratija, reikalavusi panaikinti visas feodalizmo liekanas, likviduoti politinę carizmo sistemą ir dvarininkų žemėvaldą, sudaryti žmoniškesnes materialinio ir dvasinio gyvenimo sąlygas tautos daugumai — valstietijai — šitaip ši srovė suprato lietuvių tautos nacionalinius interesus. Šalia to jau gerą dešimtmetį buvo gyva ir nuolat stiprėjo socialistinė mintis, kuri kėlė laisvos nuo bet kokio išnaudojimo visuomenės idealą. Taigi radikaliai demokratiškas S. Matulaičio visuomeninių pažiūrų pobūdis ir nulėmė jo griežtai neigiamą nusistatymą Maironio poemos atžvilgiu.

Poema baigiasi ateities vizija, kur vienas nacionalinio judėjimo dalyvis yra jau tapęs garsiu poetu, kitas — žinomu gamtininku, kurį kviečiasi paskaitų skaityti Maskvos universitetas, trečias — teisininku, dėstančiu Šveicarijoje, ketvirtas — plačiai vertinamu istoriku ir t. t. Marinė Goštautaitė garsėja koncertine veikla: „Paryžius, ir Viednius, ir Temzos namai / guoduoja plačiai lietuvaitę. /

Dabar ji į Berlyną, rašo atvykus; /ją vokiečiai gavo girdėti;/ būk ciesoriui Vilhelmui teip ji patikus, /jog teikės su jąja kalbėti./ Primint jam turėjo ji mūsų vargus... /Jo tėviška galė plati!../"[11]

Maironio noras matyti lietuvius, besireiškiančius kūrybinėje intelektualinėje srityje, turinčius pajėgią inteligentiją, gali būti vertinamas, žinoma, tik teigiamai. Toji tiesa, kad tauta manifestuoja savo gyvybę ir įgyja vertę tarp kitų tautų visų pirma kultūrine kūryba, ano meto visuomenėje buvo labai gyva.[12] Drauge buvo aštriai juntama kvalifikuotos inteligentijos stoka. Kai XIX a. pabaigoje kilo mintis steigti kuriame nors imperijos mieste naują universitetą, tai pasiūlymas steigti jį Vilniuje lietuvių visuomenėje susilaukė karšto atgarsio ir pritarimo. Nužymėdamas gaires lietuvių nacionalinės kultūros kūrimui, „Varpas" viename 1889 m. savo vedamajame rašė[13], jog lietuviams reikią ugdytis gausių inteligentijos kadrų, ypač įvairių specialybių mokslininkų, kurie galėtų sudaryti būsimo Lietuvos universiteto branduolį. Labai reikėtų istorikų, filologų, gamtininkų. Reikalingi esą menininkai,— ypač muzikai, kurie savo kūrybai naudotų gau-

---

[11] Beje, čia pareikštos simpatijos Vilhelmui, reikia manyti, neatsitiktinės: kovoje tarp kanclerio Bismarko ir kaizerio Maironio simpatijos buvo, be abejo, pastarojo pusėje. Kad Maironis tais klausimais domėjosi, rodo akademijoj jo skaitytas referatas apie Bismarką (*Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 53). Kaip Maironis vertino kulturkampfo iniciatorių, abejoti netenka. Be to, Vilhelmo „socializme" Maironis galėjo matyti sau priimtiną socialinio klausimo sprendimo kelią. Tai gali būti suprasta ir kaip reveransas Prūsijai, kurios teritorijoje spausdinta draudžiamoji lietuvių spauda ir kurios palankumas buvo svarbus. Juk, pvz., pirmoje knygnešių byloje Prūsija išdavė 1863 m. sukilimo dalyvį Brundzą, lietuviškos spaudos organizatorių, caro žandarams (Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija.— V., 1966.— T. 1.— P. 269).

[12] Dar 1886 m. Šernas rašė „Lietuviškajame Balse": „Girdime skundus, kad lenkai lietuvius vadina tiktai „lud litewski", ale mušdamiesi į krūtinę, paklauskime patys savęs, kuomi gi užsipelnėme vardo „tautos" arba narodo? Tas vardas yra gaunamas už darbus tautiškuose reikaluose, tautiška šlove ir svietiškoje kultūroje, taipogi apsielgimu, o ne vien rėksmu ant prispaudimo. Kurgi tie mūsų daiktai? Dirbkime pirma, idant galėtume užsiminti vardu tautystės, o tą vardą už darbus ir mokslą kiti mums pripažinti turės" (Lietuviškas Balsas.— 1886.— Nr. 5.— P. 33).

[13] Moksliški mūsų siekimai // Varpas.— 1889.— Nr. 8.

sią, puikią folkloro medžiagą... To meto sąlygomis, kai jaunutė lietuvių inteligentija vos tik pradėjo formuotis, šitokia programa galėjo žavėti, egzaltuoti, žadinti fantaziją, ir Maironio „Tarp skausmų į garbę" atrodo tarsi koks atsiliepimas į „Varpo" mintis.

Suprantamas ir pateisinamas yra ir poeto noras, kad pasaulio viešoji nuomonė atkreiptų dėmesį į vargingą lietuvių tautos padėtį, kad, kaip rašė vienas publicistas, „ant politiško horizonto viešpatysčių Europos" iškiltų „lietuviškas klausimas".[14] Ano meto spaudos puslapiuose ne kartą svarstyta, kokiomis priemonėmis reikėtų bandyti paveikti kitų tautų visuomenės opiniją, sužadinti domėjimąsi lietuvių tauta, sukelti simpatiją ir pritarimą jos siekiams. Siūloma tam panaudoti rusų ir užsienio šalių spaudą[15], steigti komitetą, kuris rūpintųsi paskaitomis, informacijos teikimu, pašalpų rinkimu ir pan.[16], netgi suorganizuoti lietuvių chorą, kuris gastroliuotų užsieniuose ir tokiu būdu populiarintų Lietuvos vardą...[17]

S. Matulaičio kritika nukreipta ne į tokios kultūrinės veiklos vertinimą ir ne į minėto pobūdžio Lietuvos reikalų propagavimą. Šie dalykai nepriimtini jam ne savo esme, o tuo, kokią reikšmę ir kokią vietą Maironis jiems skiria lietuvių tautos nacionalinio išsivadavimo judėjime. Matulaičiui iš principo nepriimtina tai, kad Maironis anksčiau minėto pobūdžio veiklą laiko pagrindine, kad į ją sudeda kone visą nacionalinio judėjimo turinį. Į tokį tad požiūrį atsakydamas, S. Matulaitis savo straipsnyje ir rašė: „Laimė ir garbė tėvynės ne karalių malonėje, ne garbėje kelių žmonių, nors jie būtų ir aukštai pakilę, ne! Laimė ir garbė mus' iškovojime kuonoplačiausios laisvės, kuonodidžiausiame išsiplatinime šviesos ir mokslo tarpe mūsų prasčiokų, o taipgi ir tokiame ekonomiškame ir draugiškame surėdyme, kuris visus padarytų lygiais ir broliais."[18]

---

[14] S-dra. Iš Lietuvos // Varpas.— 1893.— Nr. 2.— P. 32.
[15] Varpas.— 1893.— Nr. 12.— P. 174.
[16] *Kėkštas.* Svarbus užmanymas // Varpas.— 1892.— Nr. 8.— P. 109.
[17] *Rainys.* Atkartotas užmanymas // Varpas.— 1894.— Nr. 3.— P. 39.
[18–19] Varpas.— 1895.— Nr. 8.— P. 134.

Tiesa, atsakydamas į kritiką, poemos autorius teisinosi, kad ir jam rūpįs liaudies švietimas: apie tai esą kalbama ne vienoje poemos vietoje, o ir Rainių Anusė parodoma tiek apsišvietusi, kad ją galėjęs imti į pačias netgi „toks didelis ponas", kaip Motiejus Goštautas... Tačiau šitokie pasiaiškinimai, žinoma, esmės nepakeičia: vis tiek lieka akivaizdu, kad Maironis ir S. Matulaitis skirtingai supranta lietuvių tautos išsivadavimą, jos „garbę", kad Maironis nevertina ar gal nemato tų problemų, kurias buvo iškėlęs liaudies išsivaduojamasis judėjimas, kurias sprendė pažangiausioji lietuvių inteligentijos dalis, kurios nulėmė tuo metu jau į viešumą išeinančios kritinio realizmo prozos, ypač Žemaitės kūrybos, turinį. Susikoncentravęs ties nacionalinės kultūros likimo problemomis, jis nematė to žemės bado, kurį jautė valstiečių masės, juos apraizgiusio feodalinių liekanų tinklo, trukdančio liaudies materialinį ir dvasinį augimą. Nesiedamas lietuvių tautos ateities perspektyvų su visų gyvenimo sričių demokratizacija — jau nekalbant apie socializmą, kuris ano meto lietuvių visuomeninėje mintyje jau buvo iškilęs,— Maironis šiuo savo poemos idėjinės koncepcijos atžvilgiu atstovavo liberalinės buržuazijos, o ne liaudies masių interesams.

Dar kartą tą patį tautos ateities klausimą Matulaitis iškelia, aptardamas kitą poemos fragmentą. Juozas Vilaitis, mąstydamas apie neramią žemės būtį (septintoji giesmė), prisimena didžiąją prancūzų revoliuciją ir palydi ją keletu nedraugiškų charakteristikų, liečiančių visų pirma ateistines jos ideologų pažiūras. Maironio poemos kontekste šie posmai skambėjo kaip priešiškumas revoliuciniam visuomenės pertvarkymui apskritai. Šitaip juos suprato ir kritikas, rašydamas: „Kad mūsų poetas žinotų istoriją, kad neturėtų aptemdytas akis, jis nesiskųstų ant prancūzų, bet skųstųsi, dėl ko tai pas mus nors ant kelių mėnesių neatsiranda toks karštas geismas laisvės, tokia viltis ją įgyti; tada nė kokios žabangos mus vergystėje sulaikyti neįstengtų, sulaužytume visas žabangas, įgytume laisvę, o su ja ir garbę, o tokia garbė yra didesnė už tą, kokią poetas perstato."[19] Iš tikrųjų Maironio poetizuojamas „jaunos Lietuvos" kelias — tai ne revoliucinis kelias, ir ne toks, kuris siektų iš esmės pakeisti plačių liaudies

sluoksnių gyvenimo sąlygas, pakeisti taip, kaip galėjo pakeisti tiktai revoliucija, kurios brendimas akivaizdžiai jau buvo juntamas. Maironio ir valstiečių demokratijos pažiūrų skirtumas iškilo čia su ypatingu aštrumu todėl, kad Maironis poemoje aiškiai suformulavo (siužetu išreiškė) savo turimą visuomeninės raidos perspektyvų supratimą.

Lietuvių tautos ateities perspektyvų klausimas yra ne vienintelis, kurį Matulaitis svarsto, kritiškai vertindamas Maironio poemą. Jis kritikuoja klerikalines kūrinio tendencijas. Tiesa, šie du dalykai — lietuvių tautos ateities svarstymas ir klerikalizmo vertinimas — yra artimai tarpusavyje susiję, ir į antrąjį gali būti žiūrima, kaip į pirmojo dalį.

Pagrindinis poemos herojus Juozas Vilaitis po daugelio svarstymų ir abejonių pasiryžta tapti kunigu. Autorius poetizuoja jo pasirinktąjį kelią ir leidžia savo veikėjui išdėstyti šio pasirinkimo motyvus, kurie tiek turiniu, tiek ir tonu artimai primena klerikalinės „Apžvalgos" platformą.

Kai baigiantis XIX a. vis akivaizdžiau stiprėjo išsivaduojamasis judėjimas ir brendo visuomeninė mintis, demokratinės, socialistinės idėjos susidūrė su klero visuomeniniu konservatyvumu, o laisvos minties kriticizmas su dogmatiniu klerikalinės ideologijos pobūdžiu. Kadangi visuomeninio radikalizmo skatintoja buvo pasaulietinė inteligentija, išėjusi mokslus dažniausiai Rusijos, kartais Lenkijos universitetuose, tai prieš šią inteligentiją klerikalai — aptariamuoju metu visų pirma „Apžvalga"— ir kovoja dažnai nesiskaitydami su priemonėmis.

„Apžvalga" susikuria tokią koncepciją, pagal kurią tautos interesai sutapatinami su katalikų bažnyčios interesais, teigiant, jog tautos gyvenimas tegalįs vystytis katalikybės rėmuose. Iš čia — aršiausias nepakantumas kiekvienai minčiai, besiveržiančiai iš bažnytinio dogmatizmo, demagogija kovoje su klero priešais, kaip su tautos priešais. Kiekvienas bet kurio atspalvio visuomeninio radikalizmo šalininkas apšaukiamas „bedieviu", stengiantis įteigti skaitytojui — valstiečiui nepasitikėjimą pasaulietine inteligentija apskritai. „Apžvalga" žiūri su įtarimu

ir nepasitikėjimu į žmones, išėjusius aukštąjį mokslą, ir stengiasi tą nepasitikėjimą įskiepyti ir savo skaitytojams. Tiesa, ji atvirai neteigia, jog mokslas ir „bedievybė" bei tautos interesų išdavimas yra tas pats, bet duoda pakankamai aiškiai suprasti, kad būtent mokslas lengviausiai išveda žmogų iš doros kelio ir tampa visokeriopo blogio šaltiniu.[20]

Ypač atkakliai kovojama prieš socializmo idėjų plitimą. Net praeityje kiekvienas revoliucinis judėjimas „Apžvalgai" nepakenčiamas. Garibaldis — tai „razbaininkas", Prancūzija — didžiosios buržuazinės revoliucijos tėvynė — tai puvėsiai, socialistai — tai jau „šėtono vaikai"!

Viena kita poemos eilutė ir savo prasme, ir forma primena „Apžvalgos" varomą pasaulietinės inteligentijos diskreditaciją. Pavyzdžiui, bedieviai gretinami su girtuokliais, vagimis, paleistuviais. Arba požiūris į mokslą: „Jaunuomenė mūsų, gražiausia viltis, /iš mokslų vien geria nuodus". Pasmerkdamas minėtuosius poemos momentus, S. Matulaitis rašė: „...tie, kurie nori iš lietuvių avis padaryti, o patys būti avių vadovais, niekad tėvynės neišgelbės, niekad nepakels ją aukštyn, nes nė avys, nė jų vadovai dar niekad nieko gero nepadarė nė nepadarys. Tai padarys tik tie, kurie padarys iš lietuvių ne avis, o tik žmones; kurie stos vadovais žmonių, paduos jiems vaisius mokslo, kurio bijosi mūsų poeta, įkvėps laisvės geismą ir pajautimą savo žmogiškumo; o tais vadovais yra tie, kurie „tamsius mokslus" išėję, arba jų išauginti pasekėjai, kurie su pasišventimu ir tvirtybe, ginkluoti mokslu ir energija, jau paėmė viršų ant vadovų avių, iš jų avių jau daugumą žmonėmis padarė, tolyn juos veda ir ves, nežiūrint ant to, kad vadovai daro ir darys jiems kliūtis. Šiandien kiekvienas protingas žmogus žino, kad ne tie, kurie eina į kunigus, daugiausia gero žmonėms daro, kad ne jiems ateitis priguli."[21]

---

[20] *Römer M.* Litwa: Studyum o odrodzeniu narodu litewskiego.— Lwów, 1908.— S. 199.

[21] Varpas.— 1895.— Nr. 8.— P. 135.

Kovoje prieš tas Maironio poemos tendencijas, kurios išreiškė klero pastangas pajungti savo įtakai tautinį sąjūdį, reikia išryškinti dar vieną aspektą. Iki šiol S. Matulaičio straipsnyje buvo akcentuota kova prieš reakcinę ano meto lietuvių visuomenės grupę, trukdžiusią liaudies išsivadavimo judėjimui. Tačiau greta šio esminio atžvilgio ši kova lietė ir kitą, siauresnę, bet taip pat svarbią lietuvių visuomenės gyvenimo sferą, būtent, lietuvių inteligentijos augimą.

Po baudžiavos panaikinimo, gausėjant iš valstiečių kilusios lietuvių nacionalinės inteligentijos eilėms, šis procesas vyko, nugalėdamas nemaža kliūčių. Žymią jų dalį sudarydavo konfliktai su dvasininkija.[22] Dar XIX a. pabaigoje padėtis buvo tokia, kad didžiuma besimokančio jaunimo eidavo į kunigus ir beveik visa dingdavo lietuvių liaudžiai. Tik visai nedidelė gausaus ir turtingo dvasininkų luomo dalis teįsijungė į tautinį sąjūdį, rūpinosi švietimo, raštijos, literatūros ugdymu, o dar mažesnė paliko šviesų nenykstantį ženklą lietuvių nacionalinėje kultūroje — kaip Baranauskas, Jaunius, Vaižgantas, kaip ir pats Maironis.

Tuo tarpu besiformuojančiai lietuvių nacijai inteligentija buvo gyvybiškai reikalinga. Reikėjo žmonių, kurie neštų liaudžiai šviesą, pratintų mąstyti, susivokti aplinkoje, analizuoti savo būtį, kuri, S. Matulaičio žodžiais, įkvėptų liaudžiai „laisvės geismą ir pajautimą savo žmogiškumo". Reikėjo pagaliau žmonių, kurie šiame nacijos formavimosi laikotarpyje kurtų tautos kultūrą, reikštųsi mokslo ir kūrybos srityje.

Jausdama šiuos gyvenimo keliamus reikalavimus, gabiausioji ir energingiausioji Lietuvos jaunimo dalis veržte veržėsi į mokslus, ypač universitetinius. Kiek jai šis veržimasis kaštavo, mes puikiai žinome iš tipiškų anam metui Kudirkos ir Vaičaičio, Višinskio ir Biliūno biografijų, iš nesuskaitomos daugybės žmogiškų dramų, kurių atgarsius randame ano meto literatūroje ir publicistikoje,

---

[22] Žr. šios knygos p. 169.

ir ne tik ano meto... Panašią dramą bus išgyvenęs ir vienas artimiausių paties Maironio draugų — J. Šimaitis.

Tokie ir panašūs faktai buvo gyva ano meto tikrovė. Juose glūdėjo ir daugelio žmonių asmeninio gyvenimo, taip pat ir lietuvių visuomeninio gyvenimo aštri problematika, kurią spręsti buvo neišvengiama. Kiekvienas balsas, kuris sunkino jos sprendimą, buvo visuomenei žalingas. Žalinga buvo ir kunigystės idealizacija Maironio poemoje, vietomis metanti lyg ir nepasitikėjimo pasaulietine inteligentija šešėlį. Šiuo atžvilgiu Maironis padėjo dar vieną akmenį ant jos kelio, kuris ir taip jau buvo sunkus ir nelygus.

S. Matulaičio kritika palietė labai svarbius poemos „Tarp skausmų į garbę" idėjinius motyvus, teisingai įvertindama jų visuomeninį reakcingumą, jau Maironio kūrybinio darbo pradžioje parodydama tuos jo poezijos momentus, kurie ne tik svetimi, bet ir priešiški liaudies išsivaduojamam judėjimui. Aštrios ideologinės kovos sąlygomis S. Matulaičiui visų pirma ir rūpėjo tuos momentus iškelti, tinkamai nušviesti ir panaudoti kovai su reakcijos jėgomis. Jo straipsnis — tai ne tiek Maironio kūrinio analizė, kiek to kūrinio proga iškilusių visuomeninių-politinių klausimų svarstymas.

Tačiau šiandien jau galima ramiau ir visapusiškiau pažiūrėti į pirmąją Maironio poemą. Kūrinio analizė parodys, kad jo turinį sudaro ne vien Matulaičio iškeltieji idėjiniai motyvai: jie susiję tik su atskirais poemos epizodais (kai kuriomis septintosios ir devintosios giesmės dalimis). Tuo tarpu poemos visuma nėra tokia vienareikšmiškai reakcinga, kaip galėjo pirmu požiūriu pasirodyti.

Maironis yra nurodęs dvilypį savo poemos idėjos pobūdį: jam rūpėję „apgiedoti jaunos Lietuvos kilimą iš tautiško miego, Lietuvos vargus-skausmus, per kuriuos tiktai įgys garbę", ir „parodyti, jog žmogus turi dievo paskirtą pašaukimą, kurio painijos neišdildo, bet tiktai lig laiko kliudo (Juozas), iki žmogaus tvirtas būdas visko

nepergalės".[23] Jau buvo nurodyta, jog, autoriaus supratimu, Lietuvai garbę atneš šviesuomenės intelektualinė veikla, kurią paremia ir atlietuvėję dvarininkai, ir kad poetizacijos vertas žmogaus pašaukimas yra kunigystė. Šitaip poemos idėją interpretavo ir S. Matulaitis. Tačiau taip suformuluota mintis neišsemia viso poemos vaizduose glūdinčio turinio.

Visų pirma tai liečia Juozo Vilaičio paveikslą. Jo vidinę esmę atskleidžia poemos siužeto pagrindą sudarąs konfliktas: Juozas, valstiečio vaikas, pamilsta dvarininkaitę-aristokratę Marinę, bet jų meilei pastoja kelią luominiai varžtai. Šis širdies polinkių ir feodalinių prietarų susikirtimas, sudarąs siužeto branduolį, labai maža tesiliečia su tik ką cituotame autoriaus straipsnyje suformuluota pašaukimo idėja: pamilęs Marinę, Juozas atsisako minties eiti į kunigus ir išvažiuoja į universitetą; o į kunigus jis nusprendžia eiti tada, kai konfliktas dėl Marinės jau buvo išsisprendęs — kunigystės motyvas poemoje tėra šalutinis, nors ir uždeda jai, be abejo, klerikalinį antspaudą. Suprantama, kad daug ryškiau ir esmingiau Vilaitis atsiskleidžia kolizijoje negu už jos ribų esančiose situacijose.

Nekilmingojo ir aristokratės meilė — tai tradicinis konfliktas feodalizmo ir kapitalizmo susidūrimo epochos literatūroje: „Naujoji Eloiza", „Klasta ir meilė" — tik ryškiausieji pavyzdžiai. Nesvetimas jis ir tautinių sąjūdžių epochos literatūrai: svarbi vieta jam tenka, pavyzdžiui, populiariame vengrų rašytojo M. Jokajaus romane „Pajudinkime, vyrai, žemę", kurio sutrumpintas vertimas į lietuvių kalbą pasirodė 1892 m.[24] Tačiau konfliktas čia išsprendžiamas kitaip negu Šviečiamojo amžiaus literatūrose: herojus nededa pastangų sulaužyti luominių varžtų: nugalėjęs savyje kančią, jis nusprendžia, jog, tautai kenčiant priespaudą, neturįs teisės skirti savo jėgų ir gyvenimo

---

[23] Apžvalga.— 1895.— Nr. 22.— P. 174.

[24] Pajudinkime, vyrai, žemę!: Apysaka / Parašė vengriškai Maurikis Jokai, o trumpai perpasakojo lietuviškai A. iš B.— Tilžėje, 1892.

kovai dėl asmeninės laimės. Mylimąja jis pasirenka tėvynę, kovodamas dėl jos laimės ir gerovės.

Panašia linkme konfliktą sprendžia ir Maironis.[25] Nepiešdamas veiksmo peripetijų, o teduodamas veikėjų reagavimą į lakoniškai nužymėtas aplinkybes, autorius rodo mylimųjų jausmus, jų kančias, pasmerkdamas kliūtis, kurias jų meilei iškėlė luominiai aristokratijos prietarai. Tie patys luominiai prietarai pasmerkiami ir nekilmingojo (Juozo) žmogiško vertingumo aukštinimu; tuo pabrėžiama, kad privilegijuota kilmė netenka jokios išskirtinės reikšmės. Tačiau Juozas dėl savo ir dėl Marinės laimės net nebando kovoti: Maironio tikslas nebuvo savo poemos centre iškelti kovą prieš luominius prietarus; XIX a. pabaigoje šis dalykas jau nebebuvo pakankamai reikšmingas, luominės pertvaros byrėjo pačios nuo laiko smūgių. Maironis šitai parodo ir poemoje — juk ilgainiui Marinės brolis veda Juozo seserį: dvarininkijos įsiliejimas į buržuazinę visuomenę tuo metu jau buvo besibaigiąs procesas, o dvarininko ir turtingos valstietės (tokią mes suprantame esant ir „gražią Vilaitučę") vedybos nebebuvo suvokiamos kaip nepaprastas, revoliucinis aktas.

Tad konfliktą Maironis čia sprendžia ne išoriškai (asmenybės susidūrimas su visuomenės nuostatais ir konvenansais), o vidujai. Juozui iškyla dilema: ar kovoti dėl savo asmeninės laimės, ar visas jėgas skirti kenčiančiai

---

[25] Maironio poemą su Aišbės — Jokajaus romanu sieja daugelis momentų: pagrindinis veikėjas Kolomanas pamilsta grafaitę Daratą, bet nekovoja dėl jos rankos. Karbonarų paveiktas jis pasiryžta visas jėgas skirti kovai dėl Vengrijos šviesios ateities. Panašiai ir Vilaitis nekovojo dėl Marinės, o slavų tautų išsivaduojamojo judėjimo veikiamas pasiryžta jėgas skirti tėvynei. Panašiai, kaip Jokajus, ir Maironis poetizuoja darbą kultūros srityje, švietimą. O antrosios poemos redakcijos įžanga gal neatsitiktinai baigiasi šūkiu: „Tik į darbą greičiau, / tik mylėkim karščiau, / tik, vyrai, pajudinkim žemę!" Žinoma, kūrinius daug kas ir skiria: Maironio poemai būdingas romantiškai patetiškas tonas. Jokajaus romanas — iš dalies humoristinis. Jame esama gana ryškių antiklerikalinių momentų. Tad vieni vengrų autoriaus motyvai galėjo nukreipti į analoginį kelią Maironį, kiti — sukelti norą polemizuoti.

tėvynei. Ir Juozo sprendimas toks, kokį ir tegalėjo pasirinkti išsivaduojamojo judėjimo epochos herojus:

Kad taip jo tėvynė suspausta vargais,
Kad verkia netekus sūnų,
Ar jam dar kaišytis linksmybės žiedais?
Ar trokšti dar meilės sapnų?
— — — — — — — — — — — —
Jam laikas į darbą pakelti kapus,
Kur miega tėvų paslaptis!
Kad amžių didvyriai iš miego pabus,
Gal veidas ir jam dar nušvis![26]

Tai tas pats konfliktas ir tas pats jo sprendimas, kuris juntamas ne viename Maironio eilėraštyje. „Ne, nenoriu sapnų!", „Sapnų be kančios ir ramumo saldaus/ taip trokšta pavargėliai žmonės. / O man tie šešėliai širdies neapgaus: / aš noriu verpetų, karionės!" Poetas aukština žmogų, kuris „neieško savęs širdimi alkana", kuriam ne savo, bet tautos laimė yra aukščiausioji siektina vertybė. Toks mokėjimas subordinuoti savo potroškius antindividualiam tikslui yra aukščiausias dorovinis žmogaus laimėjimas, kurio poetizacija sudaro vieną iš esmingiausių poemos idėjinės prasmės komponentų. Juo Maironis išreiškė savo meto pažangiojoje visuomenėje labai tvirtai įsišaknijusį požiūrį, jog pagrindinis dorovinis reikalavimas žmogui, o ypač inteligentui, yra skirti savo gyvenimą liaudžiai, tautai, neleidžiant išsikeroti egoizmui ir abejingumui visuomenės reikalams. Ši mintis nuolatos iškyla ano meto periodikos puslapiuose — čia geru žodžiu paminint tokį visuomenės tarną (dažnai, deja, nekrologe apliūdint jo ankstyvą mirtį), čia rūsčiai pasmerkiant neatliekančius savo pareigos. Labai kategoriškai šis dorovinis dėsnis suformuluotas S. Matulaičio straipsnyje 1896 m.: „...jeigu mes norime, kad pakilesnieji mūsų kaimiečiai dirbtų ir kęstų persekiojimus dėl ateinančio abelno gero, tai nuo inteligentų stačiai turime reikalauti pasišventimo, atsakančio jų dvasiniam išsilavinimui. Jeigu, arčiaus prisižiūrėdami mūsų gyvenimui, matome mažai apšviestus kaimiečius, neveizint ant persekiojimų ir medegiškų

---

[26] Cit. iš: Tarp skausmų į garbę: Poema iš dabartinių laikų / Parašė St. Garnys.— Tilžėje, 1895.

nuostolių, drąsiai kovojančius už idealą, jeigu matome ne vieną už tai patekusį į kalėjimą, tad su kokiais žodžiais paniekinimo turime atsiliepti apie tuos inteligentus, kurie rūpinasi vien tik apie savo fizišką laimę, kurie įgytą mokslą sunaudoja ant išmislinimo visokių sofizmų, idant anais apmalšinti savo sąžinę, idant apdumti kitiems akis ir ramiai sau semti medegiškus gyvenimo smagumus".[27] Juozo Vilaičio paveikslo visuomeninę reikšmę ir sudaro tai, jog jis atspindi geriausios ano meto inteligentijos dalies pasiryžimą nesavanaudiškai tarnauti liaudies, tautos interesams. Taigi Maironis, šitokį savo herojaus nusiteikimą poetizuodamas, teigia visuomenės interesų primatą prieš individo interesus. Poemoje nuskamba dar vienas, jau „Pavasario Balsuose" girdėtas, motyvas: atsižadėjęs laimės tik sau, paskyręs gyvenimą aukštam visuomeniniam tikslui, žmogus atranda kitą laimę — tauresnę ir gal didesnę, tikėdamas, kad jo gyvenimas nepraeina veltui, kad jis nėra vien naktyje blykstelėjusi ir užgesusi kibirkštis, o lašas, įsiliejąs į didžiąją, amžinąją istorijos upę. Šitokia laime alsuoja Juozas Vilaitis penktoje, šeštoje poemos giesmėje. „Juk šviečia tik deganti žvakė!" (82) — taip poetas išsako savo žmogiškojo gyvenimo koncepciją. Panašiai būties pilnumą bei prasmingumą suvokia ir Marinė: „Man laimės gana: didį vyrą mylėjau, / kurs švies man žvaigžde per naktis!" (83)

Visuomeniškai reikšmingas yra ne tiktai Maironio pavaizduoto konflikto sprendimas, bet ir tie motyvai, kurie jį nulemia. Tiesa, šį sprendimą paaiškina ir pateisina ne kokie Juozo svarstymai, o bendra idėjinė jausminė atmosfera, kurioje vystosi poemos veiksmas.

Jau paskutinieji pratarmės žodžiai duoda raktą poemos tonacijai suprasti: „...negaliu nepasakyti ačiū Tai, kurios meilė prikėlė mane iš miego, išžadino aukštesnius jausmus ir davė įkvėpimą. Dėl jos tai norėčiau nupinti garbės vainiką, kad jos vardas pasklistų kuo plačiausiai, kad ją pažintų ir pamylėtų broliai taip karštai ir širdingai, kaip pamylėjau aš...

---

[27] *N.* Keli žodžiai apie maskolijomaniją lietuviškų inteligentų ir dar apie pačias // Varpas.— 1896.— Nr. 9.— P. 126.

O ta mano numylėtoji, tai Lietuva — tėvynė!"

Iš tikrųjų — entuziastinga tėvynės meilė, tikėjimas šviesia jos ateitim yra poemos idėjinio emocinio turinio substratas. Pagrindiniai jo elementai išsikristalizavę lyrinėje poemos įžangoje. Tai sielvartas dėl skurdžios tėvynės dabarties, sustingusios bežadėje mirties tyloje. Lietuva tarsi iškritusi iš istorijos proceso: ne tik politinės galybės laikai nugrimzdę tolimiausioje praeityje, bet ir dvasinės kultūros reiškimasis išblėsęs („Graudūs kanklių balsai /jau nutilo visai..."). Tačiau šitoji mirties tyla tik panaši į mirtį, potencinė tautos gyvybės energija prislopinta, bet neišnykusi: „Juk laukia tyla vien tik vėjo". Čia visu įsakmumu poetas išsako mintį, kurią esame jau aptikę jo lyrikoje: aršiausia priespauda, didžiausia neteisybė visada sužadina norą kovoti, priešintis, ji sukelia energiją ir ryžtą. Taigi ir lietuvių tautą iš amžių miego prižadina „šiaurės vėjas", carizmo priespauda, carizmo daromos skriaudos.

Panašios prasmės metafora, paremta gamtos ir istorijos proceso analogija, poeto duodama ir poemos pabaigoje, devintoje giesmėje. Rudenį žaliuojančių žiemkenčių vaizdas pažadina tokią refleksiją:

> Žiema, jus užklojus baltais patalais,
> Nukąs jūsų pumpurą žalią;
> Apkals be širdies kietą lovą ledais,
> Be žado užmirste apšalę!
>
> Bet aš purenau juk ne veltui žemes
> Ir grūdą žegnodamas sėjau:
> Saulutė užšils, rausvą diegą išves!
> Ir pėdas sau riši, pjovėjau!

Šis vaizdas sukelia mintį apie Lietuvos likimą ir ateitį. Jeigu į žemę įdėtas darbas, mesta sėkla po žiemos duoda vaisių, jeigu grūdas, iškentęs žiemos šalčius, atgyja ir subrandina gausų derlių, tai ar ne panašiai klostosi ir tautos likimas? Juk ir visuomeninėje kovoje, kur ginami istoriškai progresyvūs principai, nežūva, nedingsta be pėdsako jokia veikla, skirta šiems principams realizuoti. O toks progresyvus procesas XIX amžiuje buvo ir lietuvių nacijos formavimasis, ir tautinio sąjūdžio kova.

Poeto tikėjimą lietuvių tautos atgimimu pilnavertei nacionalinei būčiai patvirtina jo stebima kitų Vidurio ir Pietryčių Europos tautų tautinių sąjūdžių istorija. Penktoji giesmė prasideda pakiliu himnu, šlovinančiu „tautų pavasarį". Išpažinęs tikėjimą didžių, progresyvių idėjų nemirtingumu, idėjų, besirealizuojančių tikrovėje per kovą, kuri lyg „audra, ką mėto žaibus", poetas aukština vengrų, serbų, čekų ir kitų slavų nacionalinius judėjimus, jų vadus bei herojus:

Nušvito iš džiaugsmo Dunojaus vilnis,
Kvėpuoja Moldavos krūtinė!
Išaušo rytai, atidarė akis
Vaikai, didžiavyrius atminę!

Gražu, kad pavasaris pina žiedais
Atbundantį jau prigimimą,
Gražiaus, kad aušra apsikaišius rytais
Apreiškia tautoms atgimimą!

Laimėkite, jaunos, pakylančios šalys,
Kur bėga Moldava, Dunojus!
Tegul jums žygiuoti padės visagalis,
Į naują jums kelią įstojus!

Šių judėjimų pavyzdys įkvepia ir lietuvių tautinio atgimimo veikėjus — pagrindinį poemos herojų Juozą Vilaitį:

Kad šiandien girdėjo iš mokslo aukštybių,
Kaip Slaviai iš miego pakilo,
Jam ašaros veržės iš skausmo didybės,
Širdis tarsi skilti jam skilo!

Tėvyne, tėvyne! Pakilsi kada?
Kas tavo pažadins krūtinę?
Ar tavo garbė ir didi pareiga
Užmirs kaip mislis paskutinė?

O ne, neužmirs! Tau Vilaitis išaugs!

Ta pačia linkme vystomas ir vaizdas, ir idėja šeštosios giesmės pabaigos garsiajame himne, tik čia dar žymiai stipriau pabrėžtas tikėjimas laiminga lietuvių tau-

tos ateitimi, tikėjimas, kad nugalės tai, kas istoriškai progresyvu:

Jau slaviškos šalys iš miego pakilo!
Pavasariu žydžia jauni jų darbai!
Vieniems tik lietuviams dvasia nesušilo:
Žiemos tebegaudžia ten vėjai šaltai!
Paleiskime balsą kaip žaibą griausmingą!
Prikelkim senovės tėvynę galingą!
Prižadinkim Lietuvą mūsų!

— — — — — — — — — — — —

Aplinkui jau žydžia visur atgimimas,
Pakilo nuvergti tautų gaivalai,
Ir Lietuvai lemtas ne kitas likimas,
Ir Lietuvai laikas pakilti karštai!

Simpatijos kitų tautų išsivadavimo sąjūdžiams atsispindi ne tik publicistikoje, bet ir to meto grožinėje literatūroje[28], tačiau niekas jų nėra išsakęs su tokia poetine jėga, tokiu užsidegimu kaip Maironis. Būdamas didžiausiu lietuvių tautinio sąjūdžio poetu, jis sukūrė mūsų literatūroje ir gražiausius posmus, skirtus kitų tautų pavasariui išaukštinti.

Ne tik tautų išsivaduojamieji sąjūdžiai įkvepia poetui pasitikėjimą lietuvių tautos ateitimi, bet ir jos pačios patirtis. Po baudžiavos panaikinimo istoriniai procesai pasidarė ypač aktyvūs, visuomeninio gyvenimo pakitimai vyko sparčiai ir intensyviai; augo lietuvių inteligentija, vystėsi spauda, literatūra, tautinis sąjūdis vis giliau apėmė mases, žadindamas jas iš pusiaufeodalinio snaudulio. Šio proceso suvokimas yra užfiksuotas keletu įkvėptų posmų:

Jaunoji tėvyne, graži Lietuva!
Tarp skausmo erškėčių brangi!
Nėščia viltimi ankstyvoji aušra!
Žengt priešais drąsiai jau gali!

O ar tai seniai?.. Pusės amžiaus nebus!
Miegojai be žado, vilties!
Tik kaukė šiaurys, kalė pančius-ledus,
Užklodamas rūbais nakties!

---

[28] Pvz., apie čekų tautos atgimimą eilėraščiai: Ks. Sakalausko-Vanagėlio „Šauksmų aidas", S. Dagilėlio „Čekams".

Lietuvių tautinio sąjūdžio pionieriumi Maironis laiko jauną, iš valstiečių kilusią inteligentiją. Skatinti tą šviesuomenę į darbą, poetizuoti jos veiklą iš tikrųjų ir yra pagrindinis poemos uždavinys.

Į mokslą tik, broliai, kam vėkos padės!
Į mokslą, kur duos mums galybę!
Kad balsas lietuvio iš aukšto skambės,
Išgirs ir tamsi atkaklybė!

Į mokslą, į mokslą, su norais plačiais!
Jis angą garbės atdarys!
Jis vardą lietuvių padengs spinduliais!
Jis mūsų didvyrių lopšys!

Šis mokslinės veiklos aukštinimas įsilieja į daug platesnę veiklumo ir kovos apoteozę himne „Jau slaviškos šalys iš miego pakilo":

Gražu už tėvynę pavargti, kentėti!
Palaimintas darbas jaunos Lietuvos!
Laimingas, kurs, pradedant aušrai tekėti,
Su broliais į darbą kaip milžinas stos!

Pirmųjų šios veiklos laimėjimų vizija ir baigiasi poema.

Bet Maironis akcentuoja ne tiktai inteligentijos vaidmenį tautiniame sąjūdyje, jam rūpi ir liaudies masių nacionalinio sąmoningumo augimas. Šio proceso jis, žinoma, nevaizduoja bent kiek plačiau, apsiriboja jo išeities tašku ir daugiau nuspėjama bei svajojama negu realia šio proceso pakopa.

Pirmą kartą liaudies tema paliečiama ketvirtojoje giesmėje. Tai liaudies vargų ir drauge — liaudies poetizacijos tema, kuri ne kartą skamba ir Maironio lyrikoje. Epizodas prasideda posmais, kuriuos V. Mykolaitis-Putinas traktuoja kaip A. Mickevičiaus „Vilijos" parafrazę[29]: „Malonios ir puikios pakalnės Dubysos, / išpintos vainikais margais!" Svajingo peizažo fone iškyla lietuvės mergaitės paveikslas: pasidabinusi rūtomis kasas, ji „pradalges grėbia, graudžiai uždainuoja", o jos graudžios dainos sklinda per Lietuvą, „Kaip Nemuno aukso vilnis! / Joms atliepia

---

[29] *Mykolaitis-Putinas V.* Adomas Mickevičius...— P. 74.

balsas nuo Kuršo ir Prūsų! / Jų klausos nutilus naktis". Šis vaizdas toks platus ir apibendrintas, kad mes jį galime suvokti kaip visos lietuvių liaudies personifikaciją, liaudies, gražios ir mylėtinos, bet skriaudžiamos ir varganos. Viename posme, konkretizuodamas Lietuvos vargus, poetas rašo:

Kur Temza, Laba, Niagara plačioji,
Ten skursta lietuviai keliais!
Kur Varšuvos miestas, Maskva tolimoji,
Ten žudo juos mokslais tamsiais[30],

turėdamas galvoje tiek emigraciją, pagimdytą didžiausio liaudies skurdo, žemės bado ir politinių persekiojimų, tiek ir lietuvių buržuazinės inteligentijos dalį, nutolusią nuo liaudies, ištirpusią plačiausiuose svetimų kraštų plotuose, dingusią savai tautai. Tačiau reikia pasakyti, kad šio posmo turinys neišsemia viso liaudies vargų turinio, kurį mes galime suponuoti aname plačiame brolių vargus apraudančios lietuvės paveiksle.

Po šio bendrinamosios prasmės vaizdo tolesnėje epizodo eigoje iškyla Vilaičių Onutės paveikslas, tęsiąs lietuvių liaudies poetizaciją ir susijęs su kitomis jo lyrikos sesutėmis-mergelėmis. Į jos lūpas poetas įdeda puikią tautosakos stiliaus dainą: „Trys sesutės grėbia šieną". Platesniame poemos kontekste šioji daina, apraudanti į nežinomus kraštus vykstantį brolį, siejasi su siužeto įvykiais: Onutė liūdi brolio, atsisakiusio eiti į kunigus ir iš-

---

[30] S. Matulaitis komentuoja paskutiniąsias posmo eilutes, kaip Varšuvos ir Maskvos universitetų šmeižimą, ir labai griežtai smerkia už tai autorių (Varpas.— 1895.— Nr. 8). Autorius sakosi šios minties neturėjęs — tai ne jo, o bemokslės valstietės žodžiai, kurios požiūrio autorius su savuoju nesutapatinęs (Apžvalga.— 1895.— Nr. 22). Nepaneigiant S. Matulaičio interpretacijos, galima čia, betgi, sutikti ir su autoriumi, juoba kad šeštoje giesmėje plačiai aprašomi ir poetizuojami Varšuvos bei Maskvos studentai ir jų veikla — tad obskurantiško aukštųjų mokyklų neigimo čia įžvelgti gal nėra pagrindo. Kitas dalykas, kad panašios prasmės žodžius autorius jau savo vardu išsako septintoje giesmėje:

Jaunuomenė mūsų, gražiausia viltis,
Iš mokslų vien geria nuodus!
Šviesybės sakyklos dėl jos tai naktis,
Ką temdo švenčiausius jausmus!

vykstančio studijuoti. Tačiau be šios konkrečios reikšmės, ji turi ir kitą, daug platesnę, susijusią su poeto čia piešiamu liaudies sielvarto paveikslu. Poetas pateikia prasmingai sukomponuotą triptiką: tris sykius kartojasi šieną grėbiančios mergelės paveikslas: blaivių Dubysos vilnių, raustančių jurginų ir žaliuojančių rūtų fone skamba graudi lietuvių mergelių daina apie „brolių vargus"; iš dainuojančiųjų pulko išsiskiria Vilaičio sesuo, kuri tarp jų „pirmobalsį veda", kurios saule spindinčioms akims ir giesmės grožiui nė viena prilygti negali. O toliau seka josios dainos tekstas: vėl apie tris sesutes, šieną grėbiančias ir graudžiai dūmojančias... Sukurta liaudies karo dainų pavyzdžiu, šitoji daina, be savo tiesioginės prasmės, turi dar turtingą potekstę: joje skamba visas prislėgtos liaudies likimo tragizmas. Sudarydama trečią, užbaigiamąją triptiko dalį, ji apgaubia visą paveikslą skaidriu liaudies dainų liūdesiu ir tautosakai būdingu kukliu, nuoširdžiu grožiu, suteikia jam tos gilumos, kuri savita liaudies kūryboje išsakytajam skundui.

Apžvelgę dabar visą Maironio pateiktą tautinio sąjūdžio vaizdą ar, teisingiau, to sąjūdžio dinamikos sukeltą nuotaiką ir pažadintas viltis, turime pirmiausia grįžti į tą išeities tašką, iš kurio pradėjome to vaizdo analizę — į pagrindinį poemos herojų Juozą Vilaitį. Dabar galime pasakyti, kad būtent šitoji visuomeninio pakilimo atmosfera, kurią Maironis sukūrė poemoje, įtikinamai motyvuoja Juozo visuomeninį idealizmą, jo posūkį iš gyvenimo sau ir savo meilei į gyvenimą tautai. Bendroji poemos atmosfera leidžia mums patikėti Juozo gyvenimo prasmingumu, suvokti jį kaip kovotoją dėl visuomeninio progreso.

Tiesa, įsigilinę į Maironio teigiamo progreso turinį, pamatysime jį esant gana ribotą: jis nori matyti liaudį apsišvietusią ir nacionaliniu atžvilgiu sąmoningą, dvarininkiją atlietuvėjusią, o inteligentus atsidėjusius menų ir mokslų kūrybai: žodžiu, jam terūpi išsivadavimo judėjimo nacionalinis aspektas, tautos ateities nesiejant su esmingesniais socialinės visuomenės struktūros pakitimais.

Tačiau ir tokio Maironio visuomeninio idealo progresyvumas mums paaiškės tik tuo atveju, jeigu atsiminsime, kad poetas savo idealizuojamą judėjimą supranta kaip iš esmės a n t i c a r i n į. Šiuo atveju ne tiek svarbus konkretusis jo idealo turinys, kiek tas faktas, jog Maironis rodo istorijos proceso dinamiką, jo vystymąsi pažangos linkme esant nesuderinamą su carizmu. Progresyvaus istorijos vystymosi teigimas, kurį daugelį kartų turėjome progos nurodyti poemoje, siejosi su mintimi, jog carizmas, kaip sena, inertiška, atgyvenusi, kaip tam progresui priešiška jėga, neišvengiamai turi žūti, kad jis negali istorijos teisme susilaukti jokio pateisinimo. Visa poemos lyrizmo srovė, entuziastingai aukštinanti pavasarį, po audrų nušvintančią saulę, rytmečio aušras, vilnimis sužaliavusius rugių laukus ir tautas, kurios „su meile, su širdžia didžia" kovoja dėl savo laisvės ir ateities,— visas tas lyrizmas yra nukreiptas taip pat ir prieš žemę kaustantį žiemos speigą, gyvybę stingdantį šiaurės vėją, prieš tamsą ir naktį. Anticarinės poemos idėjos glūdi ne tik metaforiniuose gamtos vaizduose: tai šen, tai ten jos tiesiogiai iškyla į poemos tekstą:

Mums sunkūs keliai; temdo dangų šiaurys,
O mūsų saujelė — maža!
Ne vieną vargai gal anksti sunaikys,
Bet mūsų vienog ateiga!

Anticarinis poemos patosas ir sudaro didžiausią idėjinę visuomeninę jos vertę. Juo poema atspindi liaudies mases apėmusį nepasitenkinimą carizmu, neapykantą visai jo politikai. O istorinio progreso teigimas, kuriuo alsuoja kūrinys, neatskiriamas nuo tų šviesių ateities vilčių, kurios įkvėpė ir stiprino liaudį kovoje dėl savo ateities.

ŽANRAS

Lietuviškos poemos kelio pirmosioms stadijoms nerasim bent kiek artimesnių analogijų kitų tautų literatūrose. Čia, žinoma, nėra prasmės kalbėti apie laikus, senesnius negu XVIII a., kai lietuvių pasaulietinė literatūra tebe-

buvo tiek silpna, kad ieškoti joje formų, artimų toms, kuriomis anuo metu reiškėsi brandesnės literatūros, negalima. Bet ir vėlesniais laikais, pradedant XVIII a., tas kelias buvo savotiškas, sąlygotas specifinio visuomeninių santykių, politinio ir kultūrinio gyvenimo išsivystymo.

Klasicizmo epocha nedavė mūsų literatūrai herojinės-istorinės epopėjos, kokią tuo metu, pavyzdžiui, Rusuose kūrė Lomonosovas ar Chersakovas, aukštindami Rusijos valstybingumą, pilietines ir karines dorybes, keldami apšviesto ir humaniško monarcho idealą[31], nei I. Krasickio tipo herojinės-komiškos, satyrinės epopėjos. Donelaičio „Metai" — aprašomoji-didaktinė poema, žanriniu atžvilgiu primenanti panašaus tipo kūrinius V. Europos, ypač vokiečių, Švietimo amžiaus literatūroje[32], tačiau valstietišku savo ideologijos pobūdžiu bei realistišku vaizdavimo būdu originali ir savarankiška. Joje labai anksti ir labai smarkiai išryškėjo pradėjusios stiprėti lietuvių literatūros tendencijos vaizduoti, analizuoti ir vertinti tikrovę socialiniu aspektu, telkti dėmesį ties valstietijos buities ir likimo temomis. Ši tendencija, išreikšta dar A. Strazdo ir D. Poškos poezijoje, XIX a. pabaigoje įsilieja į kritinio realizmo prozą.

Neturime mes savo literatūroje nė romantinės epopėjos, kokią, pavyzdžiui, slavų literatūrose pagimdė XIX a. pradžios istorizmo dvasia. Rusų literatūroje pasirodo ištisas srautas pusiau istorinių, pusiau tautosakinių poemų[33], lenkuose J. U. Niemcevičiaus „Istorinės dainos", jaudinusios ne vieną skaitytojų kartą[34], čekuose Jano Kolaro „Šlovės duktė", savo forma griežtai klasicistinė, bet kupina romantinės praeities laikų idealizacijos.[35] Lietuvių literatūroje savos istorijos poetizavimas išsiteko istoriniame eilėraštyje ir šiaip mažesnės apimties poezijos kūrinių istorinėse reminiscencijose. Jokios dirvos mūsų

---

[31] Соколов А. Очерки по истории русской поэмы. XVIII и первой половины XIX века. — М., 1955. — С. 223—224.

[32] *Gineitis L.* Donelaitis ir jo epocha.— V., 1964.— P. 336—337.

[33] *Соколов А.* Указ. соч. — С. 262—264.

[34] *Krzyżanowski J.* Historia literatury polskiej.— Warszawa, 1953.— S. 545.

[35] Dějiny česke literatury.— Praha, 1960.— [Vol.] 2.— S. 269.

literatūriniame gyvenime neturėjo nė Bairono tipo romantinė poema, Europos literatūrose tapusi naujųjų laikų epinės-lyrinės poemos sinonimu. Tokios poemos tradicijų nesukūrė nė „Anykščių Šilelis", su išlygomis galįs būt laikomas romantiniu kūriniu.[36]

Poemą šių laikų, moderniąja prasme, lietuvių literatūrai tedavė Maironis, nors chronologiškai „Tarp skausmų į garbę" ir nebuvo pirmoji. XIX a. paskutiniųjų dešimtmečių literatūroje pasirodė kūrinių, daugiau ar mažiau artimų poemos žanrui: istoriniai pasakojimai (Žičkaus-Linkio „Birutė"), buities vaizdų pynės (P. Matulionio „Rudeniop"), pagaliau A. Burbos poemos: „Senkaus Jurgis" bei „Ponas Bartkus".

Ypač pirmoji savo sumanymu, net siužetu labai artima Maironio poemai: „Senkaus Jurgyje" taip pat kalbama apie valstiečio sūnų, išėjusį mokslus ir norintį tapti kunigu. Tą pasiryžimą jam apsunkina „skaisti lelijėlė" Barbutė. Tačiau Jurgis nugali visas pagundas, o Barbutė išteka už susipratusio bajoro Kymanto. Veikalėlis išmargintas peizažais ir gausiomis patriotinėmis sentencijomis. Tačiau kokia praraja jį skiria nuo Maironio poemos!

Abiejų poemų antrosios giesmės prasideda pavasario gamtos aprašymu. Štai kaip toji vieta skamba „Senkaus Jurgyje":

> Jau saulelė augštyn žengia, žemyn karštį varo:
> Ūmai sniegą tirpydama, laukus plikus daro.
> Upė pliauškia, taškos, kriokia, ledus išlauždama:
> Viską, kas papuola, glemžia, baimę sukeldama.
>
> — — — — — — — — — — — — — —
>
> Kasdien saulė, žemę šildant, pašalą išvaro,
> Puikiais, brangiais rūbais visą pasaulę apdaro.
> Visas poginis sujudo nuoširdžiai krutėti:
> Ir žolelės, ir medelės pradeda žydėti.
> Kožnam džiaugsmas lauke būt, ramumo ragauti.[37]

Koks kontrastas tarp šio epizodo ir plačiai žinomo Maironio pavasario aprašymo „Pavasario dienos išaušo, pra-

---

[36] *Mikšytė R.* Min. veik.— P. 126.

[37] Cit. iš: Senkaus Jurgis / Sumastavo Lakunas (A. Burba).— Ragainėje, 1889.

švito", nors pirmame variante jis ir silpnesnis negu vėlesniajame!

Toks pat įspūdis bus, jei palyginsime, kaip abu autoriai reiškia patriotines nuotaikas. Štai epizodas iš „Senkaus Jurgio", primenąs Maironio himną „Jau slaviškos šalys iš miego pakilo!":

Kelkit, ąžuolai gyvieji! Gaivinkit tėvynę,
Mūsų broliai kad nemirtų noris šią gadynę;
Idant visi susitarę ranka rankon dirbtų,
O užtiesa tamsos galei juk priseitų tirpti,
Vien lietuviai mieli broliai, kelkime iš miego!
Aure šiauris mus apkrauna šalčiu irgi sniegu,
Kad sušaltų tautos dvasia, virstų kūns lavonu,
O jis taptų Lietuvoje jau ant amžių ponu.
Juk jau visos didžios, mažos giminės pakirdo
Ir dėl savo tamsių brolių kaip išgalint dirba.
Mūsų giminė ne maža, senybėj' galinga,
Kodėl šiandien pasidarė taip ji nelaiminga:
Persekiota tautos kalba, jai atimtas raštas
Ir užkrautos kuo baisiausios pragarinės naštos.

Iš šių sugretinimų aiškiai matyt, jog pirmoji Maironio poema savo pasirodymo metu iš tikrųjų buvo, vaizdingu Vaižganto nusakymu, „pirmos skaistybės kometa". Dėl to čia ir ieškotina epinės lyrinės lietuvių poemos ištakų.

Naują Maironio poemos pobūdį visų pirma nusako jos tematika, tai, kad ji vaizduoja dabartį. Tiesa, ir ankstesnių mūsų poemų nepavadinsime istorinėmis: Donelaitis vaizdavo savo meto būrų gyvenimą, o ir Baranauskui „Anykščių Šilelyje" išeities taškas buvo dabartis. Tačiau požiūris į dabartį Maironio poemoje ir ankstesnėse poemose iš esmės skirtingas.

Donelaičio poemoje, vaizduojančioje labai uždarą šimtmečiais susiklosčiusią baudžiauninkų buitį, nėra gyvenimo proceso, kintamumo suvokimo. Kitaip, be abejo, ir negalėjo būti: XVIII a. viduryje dar nebuvo jokių realių perspektyvų baudžiauninkų buičiai iš esmės pakeisti; baudžiauninkų gyvenimas slinko vienodai, bent kiek didesnio skirtumo tarp vienos ir kitos kartos visuomeninio patyrimo nebuvo. Tuo pačiu cikliškuoju ritmu, kaip gamtos gyvenimas, kur po žiemos stoja pavasaris, po vasaros ru-

duo, o į žiemos vietą vėl ateina pavasaris, keičiasi ir būrų darbai ir rūpesčiai, vargai ir kuklios linksmybės. Tuo atžvilgiu „Metai" yra tarsi belaikis kūrinys. Tiesa, poetas vaizduoja savo meto gyvenimą, dabartį, bet šiandien tik istorikas iš vienos kitos veikalo detalės apytikriai nustato jo vaizduojamąjį metą. O šiaip, tai kūrinys apie baudžiavos laikus. Nebijodami labai suklysti, mes galėtume jį laikyti ir vaizduojančiu Prūsų Lietuvą keliais dešimtmečiais anksčiau ar vėliau; nesuklystume, įžvelgdami jame gal ir XVII a. gyvenimo bruožų. Donelaičiui nerūpėjo pavaizduoti savo laiko savotiškumo, išskirtinumo. Jis vaizdavo ne tai, kas specifiška tik jo metui, o tai, kas jo meto gyvenime susiklostę iš praeities, kas, jo mintimi, išliks dar ir tolesnei ateičiai.

Kitaip šiuo atžvilgiu atrodo „Anykščių Šilelis". Būties kintamumo suvokimas čia jau labai ryškus. Idėjinė-emocinė poemos įtampa pagrįsta praeities ir dabarties antiteze: bet toje antitezėje akcentas aiškiai tenka praeičiai, kurios poetizuotas paveikslas ypač išryškina dabarties skriaudas ir menkystę. Dabarties tragizmo pajautimas poetui tarsi žadą atima, „giesmę palaužia", ir poetas vaizduoja ne dabartį, o dabarties ir praeities k o n t r a s t ą. Jo žvilgsnis į istorijos raidą turi čia retrospektyvų charakterį. Dabartis poetą šiuo atveju tedomina savo kontrastingumu praeičiai, o ir rodoma ji tik per aliuzijas, analogijas: poemos idėjinė prasmė giliai susijusi su XIX a. viduriu, bet ji atsiskleidžia vis dėlto ne savo epochos visuomeninės istorinės būties paveikslais. Giliai suvokęs istorijos vyksmą, matydamas senas gyvenimo formas pasikeičiant naujomis, poetas vis dėlto savo meto dabartyje nepajėgė įžvelgti besikristalizuojančių pradų, iš kurių galėtų nuspėti ateities raidos perspektyvas. Poema parašyta didžiulio istorinio lūžio — baudžiavos panaikinimo — išvakarėse, ir šios perspektyvos įžvelgti jam neleido ne tiktai jo pasaulėžiūra, bet ir pati epocha, kurioje tolesnės visuomeninių santykių raidos pagimdytos gyvenimo formos dar nebuvo bent kiek apčiuopiamiau išryškėjusios.

Maironio poemoje dėmesys sąmoningai sutelktas tiesiog dabartimi. „Poema iš dabartinių laikų" — užrašo poetas jos tituliniame puslapyje. „Poemos temą paėmiau iš da-

bartinių laikų, o nekuriuos dalykus gyvai iš man žinomų atsitikimų",— kartoja pratarmėje. Dabartis, jos įvertinimas, joje vykstantys procesai pasidaro šios poemos tema. Tai nėra tas ryšys su dabartimi, tas dabarties atspindys, kuris yra neišvengiamas kiekviename meno kūrinyje, kokiomis formomis jis besireikštų,— tai sąmoningas pasirinkimas. Dabartis poetui ne belaikė bei istorinė būtis kaip Donelaičiui, ji net ne skausminga, tragiška antitezė praeičiai arba epizodas, kelias „dangaus tėvynėn" kaip A. Baranauskui, bet nenutrūkstamos istorijos eigos tarpsnis, išaugęs iš praeities, jos nulemtas, bet drauge kuriąs ir ateitį. Kaip tik ateities daigais toji dabartis poetui ir verta dėmesio, atidaus žvilgsnio. Tai jo ir jo kartos gyvenamasis metas: kalbėdamas apie dabartį, jis svarsto savo ir savo tautos ateitį, savo kelius, uždavinius ir pareigas.

Šitoks požiūris į istoriją ir dabartį tik ir tegalėjo atsirasti baigiantis XIX a. Pastūmėti baudžiavos panaikinimo, visuomeniniai santykiai poreforminėje epochoje vystėsi ypač sparčiai, brandindami revoliuciją. Liaudis budo sąmoningam politiniam gyvenimui, kovodama dėl socialinio ir nacionalinio savo išsivadavimo, vystėsi lietuvių tautos kultūra, nepaisant drastiškiausių carizmo varžymų ir represijų.

Savo gyvenamojo meto reikšmingumo, jame vykstančio istorinio lūžio suvokimas, sąmoningas pasirinkimas vaizduoti dabartį sudaro labai charakteringą naujųjų laikų poemos bruožą. Tai būdinga, pavyzdžiui, ir Puškino vadinamoms „Pietų poemoms", žymiausiam čekų romantizmo kūriniui — K. H. Machos „Pavasariui" (1836). Juk romantizmas, atradęs istorijos jausmą, taip pat atrado tikrąja šio žodžio prasme ir dabarties jausmą, suvokdamas dabartį kaip kažką visai savita, nepakartojama, individualu. Šitoks dabarties suvokimas tegalėjo atsirasti, išmokus žiūrėti į kiekvieną istorinę epochą, kaip į žingsnį kelionėje per laikus. Tik Maironio poemoje, parašytoje jau baigiantis XIX a., nėra polinkio vaizduoti dabartį egzotišką, apgaubtą romantinio nepaprastumo, ypatingumo. Maironio poema, parašyta jau visuotinai įsigalėjusio realizmo epochoje, vaizduoja XIX a. pabaigos

Lietuvos gyvenimą su jo politine situacija, visuomeniniais santykiais, jame vykstančia ideologine kova. Tiesa, visi tie dabarties bruožai tik nužymėti, jie neatskleisti epiniame plane, o persišviečia pro lyrinį išgyvenimų srautą (apie tai bus kitoje vietoje plačiau kalbama). Šiuo atžvilgiu Maironio poema išreiškia ne tiktai atskiro žanro, bet ir apskritai savo meto literatūros ryžtingą posūkį į dabarties tematiką. Tik jeigu ano meto realistinė proza pirmiausia domėjosi kritišku savo meto tikrovės nušvietimu, sutelkdama dėmesį į visa tai, kas darkė ir slėgė liaudies gyvenimą, vaizduodama feodalizmo liekanas valstiečių buityje (Žemaitė), pagrindinį liaudies priešą — dvarininkiją (Žemaitė, Lazdynų Pelėda), caro biurokratiją (V. Kudirka), pastebėdama neigiamus gyvenimo reiškinius, pagimdytus kylančio kapitalizmo (vėl ta pati Žemaitė), tai Maironį traukė stiprėjančios nacionalinės kultūros reiškiniai. Neišleidžiant iš akių viso ribotumo, būdingo Maironio požiūriui, reikia vis dėlto pripažinti, kad jis vienas iš pirmųjų mūsų literatūroje taip stipriai ir sugestyviai kalbėjo apie savo dabartį, kaip apie metą, kur taip beviltiškai pralaimi istoriškai atgyvenusi praeitis, kur taip nesulaikomai, veržliai kalasi naujos epochos daigai. Tik poema čia atsiliepė į gyvenimo iškeltą uždavinį vaizduoti dabartį kitaip negu realistinė proza: pastaroji leidosi į kruopščią ir visapusišką socialinės tikrovės analizę, o anoji siekė sintetinio vaizdo, kuriame keletu bruožų nušvistų epochos tendencijos, kaip jas yra suvokęs poetas.

Drauge su nauja tematika į poemą atėjo ir naujas herojus. Kadangi rašytojas siekė čia parodyti istorinio proceso dinamiką, socialinius politinius poslinkius, vykstančius jo gyvenamuoju metu, jam čia mažai tetiko tradicinis, valstietiškasis mūsų literatūros tipažas, juoba kad į dabartį žiūrėta nacionalinės savimonės formavimosi ir kultūrinio progreso aspektu. Suprantama tad, kodėl poemos pirmajame plane iškyla jaunosios inteligentijos atstovai, „moksliškai apšviesta jaunuomenė": juk nacionalinio judėjimo, su juo susijusio kultūrinio sąjūdžio iniciatorius ir pagrindinis veikėjas ir buvo iš valstiečių kilusi inteligentija, pradėjusi sparčiai augti po baudžiavos panaikinimo. Kurdamas savo poemos personažus, ypač pa-

grindinį veikėją, poetas siekė parodyti žmogų, sąmoningai stebintį savo meto tikrovę, suvokiantį joje vykstančių procesų prasmę, nuspėjantį jų raidos kryptį, sąmoningai gyvenantį dabartyje taip, kad toji dabartis subrandintų trokštamą ateities vaisių.

Maironis kuria savo herojų kaip apibrėžtą socialinį-istorinį tipą, išreiškiantį būdingus XIX a. pabaigos inteligentijos ypatumus, tačiau drauge visai aiškiai susijusį su tam tikra šios inteligentijos ideologine grupe — liberaliniu, o dažnai ir klerikaliniu jos sparnu. Juozo Vilaičio paveikslas atspindi priešcarines liaudies nuotaikas, tautinio sąjūdžio viltis, bet taip pat ir liberalinės buržuazijos baimę prieš kylantį revoliucinį judėjimą, klero pastangas laikyti liaudį pajungtą savo įtakai, reakcinei savo ideologijai. Tie prieštaravimai, kuriuos fiksuoja Vilaičio paveikslas, tipiški didelei ano meto inteligentijos daliai, kilusiai iš vidutinės ir pasiturinčios valstietijos, ir atspindi šios valstietijos dalies prieštaringą padėtį išsivaduojamajame judėjime: jos priešiškumą feodalizmo liekanas palaikančiam, kapitalizmo vystymąsi trukdančiam, nacionalines aspiracijas slopinančiam carizmui ir negatyvų požiūrį į revoliucinį proletariatą.

Juozo Vilaičio paveikslas pirmasis atskleidė mūsų literatūroj naują socialinės tikrovės sritį — inteligentijos gyvenimą. Jį vaizduodamas, rašytojas turi palankią galimybę susitelkti ties ideologiniais procesais, kalbėti apie tai, kuo gyvena arba kuo turėtų gyventi labiausiai apsišvietusi visuomenės dalis. Tiesa, toks inteligentijos vaizdavimas, kokį turime Maironio poemoje, didžiajai mūsų literatūros daliai nebus būdingas: ji dažniausiai į šį socialinį sluoksnį žiūrės kritiškai. Tai suprantama. Išnaudotojiškoje visuomenėje didžioji inteligentijos dalis nueina tarnauti valdančiosioms klasėms, neatlikdama jai deramo liaudies ideologo vaidmens. Bet greta to mes rasime ir „Atžalos" herojų, ir „Motinėlės ašarų" daktarą Urbelį, o jau vėliau — V. Kapsuko Didįjį Nusikaltėlį. Pralenkdami Juozą Vilaitį savo ideologijos pažangumu ir kartu savo visuomeniniu reikšmingumu (Vilaitį galima būtų sieti nebent tik su Šatrijos Raganos „Viktutės" daktaru), minėtieji paveikslai vis dėlto siejasi su Maironio poemos hero-

jumi savo pilietiniu idealizmu, tauriu pasiryžimu kovoti, negailint savęs, neapykanta priespaudai ir laisvės meile, visu tuo subjektyviniu nusiteikimu, kuris sudaro būtiną herojinio charakterio ingredientą. Tačiau šis subjektyvus nusiteikimas, sudarąs didelę jo charakterio moralinę vertę, neatitinka tų objektyvių tikslų, į kuriuos jis nukreiptas, aiškiai stokoja visuomeninio reikšmingumo,— ir tat rodo šio paveikslo ribotumą, lyginant su Žemaitės ir V. Kapsuko sukurtais inteligentų kovotojų paveikslais.

Bet antra vertus, Juozas Vilaitis — romantiškai traktuotas poemos herojus. Subjektyvūs nusiteikimai, subjektyvi valia šiame paveiksle įgauna didesnį svorį negu objektyvusis pasaulis, į kurį jo pastangos nukreiptos: dėl to lieka erdvės gėrėtis juo net ir tada, kai mes toli gražu nelinkę solidarizuotis su visu jo kovos turiniu.

Romantinį pobūdį šiam paveikslui suteikia stipriai juntama jo heroizacija, jo veiklos ir išgyvenimų nepaprasto intensyvumo, reikšmingumo, jo sprendimų dorovinės vertės pabrėžimas. Maironis parodo herojų tiktai svarbiausiais, pakiliausiais jo gyvenimo momentais, kai atsiskleidžia ar jo emocijų jėga, ar valios tvirtybė, ar polėkių kilnumas. Poemos pradžioje matome jį apimtą „kančios begalinės", gaubiamą didėjančios tamsos ir nevilties, kai užplūdusi meilė grasina sugriauti jaunystės siekius ir svajones. Po „sunkios ir baisios" karionės, kurios atošvaistos ne kartą blyksteli poemoje, ateina kulminacija: didžiausias, savęs nepaisąs ir tik mylimajai skirtas jausmas vis dėlto paaukojamas aukštesniam principui: gyventi visiems. Penktoje giesmėje Maironis kuria blaiviam protui naiviai ir melodramatiškai galinčią skambėti situaciją, tačiau visai darniai įsiliejančią į patetišką giesmės atmosferą; tai scena, sukurta Šilerio dramų dvasia, artimai primenanti „Vilių Telį", kur Rudencas iš liepsnojančių rūmų išneša Bertą, kaip Vilaitis Marinę, nebeturinčią jėgų gyventi be mylimojo. Bet ne tam, kad laimėtų ją sau: jis žinosi neturįs teisės „trokšti meilės sapnų", kai „taip jo tėvynė suspausta vargais". Šitokį dvasios nusiteikimą jis pajėgia įkvėpti ir Marinei.

Tačiau situacijos, kuriose veikia Vilaitis, dar neišsemia jo charakterio turinio. Jis dar daugiau atsiskleidžia pei-

zažuose, įterptinėse giesmėse, liepsninguose autoriaus aforizmuose. Poemos herojus subjektyviai labai artimas autoriui — mes negalime išskirti herojaus iš viso lyrinio poemos srauto, kur Vilaičio monologai susipina su paties poeto svarstymais, kur gamtos vaizdais pagrįstos metaforos, charakterizuojančios herojaus būsenas, susilieja su bendru poemos gamtovaizdžių ūpu; pagaliau mes nebesuvokiame ir nesistengiame suvokti, kieno lūpomis tariami pakilūs tėvynės meilę ir žmogaus dvasios tvirtumą aukštinantieji žodžiai — Vilaičio ar paties autoriaus. Tą herojaus ir autoriaus artimumo, beveik vidinio tapatumo įspūdį dar labiau sustiprina tai, jog mes matome analogiją tarp jo ir „Pavasario Balsų" lyrinio herojaus nusiteikimų ir išgyvenimų.

Bet ne vien tik pagrindinis poemos herojus taip stipriai dvelkia autoriaus subjektyvumu: ir kiti veikėjai tarsi ištirpsta poemos lyrizme. Tematome jų kontūrus, vieną kitą jų portreto ar aplinkos bruoželį, prabėgomis nužymėtą situaciją, girdime retkarčiais nuskambančią repliką. Tačiau jų vidinė esmė mums paaiški visos poemos peizažų, himnų, lyrinių refleksijų kontekste. Pats poetas kartais save tarsi padalija tarp kelių personažų: mes jį, pavyzdžiui, matome ir Vilaityje, jis mums ir Onutės skaitomos poemos autorius Maironis („Maironis bus giesme garsus!"), jis siejasi ir su Jonu Vaičium. Netgi Marinės skausminguose mąstymuose mums nuskamba paties poeto balsas.

Pagrindinis poemos lyrizmo šaltinis yra poeto išgyvenimai, taip ryškiai įvairiną poemoje vaizduojamą pasaulį, jo paties balsas, skambąs veikėjų kančiose, pasiryžimuose ir laimėjimuose. Drauge su anksčiau minėta veikėjų ir įvykių heroizacija tai yra esminis faktorius, nulemiąs romantinį šio Maironio kūrinio charakterį.

Telieka dabar žvilgtelėti į poemos konstrukciją ir žodinę medžiagą, pasekant ir čia atsiskleidžiančias romantinio vaizdavimo ypatybes.

Poemos kompozicinio vieningumo pagrindas yra bendras visam kūriniui lyrinis impulsas, kuriam pajungti ir

veikėjų išgyvenimai, ir prabėgomis nubrėžto siužeto linija, ir gamtos vaizdai.

Raktą poemos jausminiam koloritui suprasti randame įžangoje: čia nužymėti pagrindiniai tonai, kuriais atsiskleidžia idėjinis-emocinis poemos turinys. Vyraujanti poemos emocija nėra vienalytė, vienaspalvė — tai sudėtingas, dramatiškas jausmas, kylantis iš priešingų pradų susidūrimo: kančia, sielvartas ir viltis, džiaugsmas — du poliai, apsprendžią jausminę poemos atmosferą. Šie poliniai jausmai nuolatos iškyla viens šalia kito — nušviesdami ir tarsi papildydami, pagilindami vienas antrą. O tačiau poema nėra tik mirgančių jausmų kaleidoskopas: gyvą emocijų įvairovę jungia labai aiškiai juntama viena pagrindinė — mažorinė — tonacija. Džiaugsmingas, vilčių kupinas pakilumas sulydo sielvarto ir kančios tonus: jie poemoje visados savo sodria tamsa ryškiau pabrėžia saulėtąją džiaugsmo šviesą, nenugalimai trykštančią viltį. Jausmas auga ir skleidžiasi visados ta pačia kryptimi: iš kančios į džiaugsmą, iš tamsos į šviesą, ką jau kalbėti apie tai, kad akcentai visuomet krinta į šviesiais jausmais spinduliuojančius vaizdus. Emocinis poemos turinys susilieja su jos idėjine prasme, kalbančia apie lietuvių tautos kelią „per skausmus į garbę".

Tad jau poemos įžangoje nuskamba ne tiktai pagrindiniai jos idėjiniai motyvai, bet ir pagrindinės emocinės spalvos: sielvartas dėl tėvynės priespaudos ir tikėjimas jos šviesia ateitimi. Kai kuriose giesmėse šie sielvarto ir vilties, pasiryžimo motyvai skambės transponuoti į asmeninę plotmę, bet iki galo visoje poemoje jie nenutildami pinsis ir kaitaliosis. Tačiau kiekvienoje giesmėje yra sava kulminacija, savas emocinis akcentas, tolydžio primenąs pagrindinę — mažorinę — kūrinio tonaciją. Dažnai šis akcento vaidmuo teks į tekstą įterptai dainai, atliekančiai ne tiek kompozicinį vaidmenį, vystančiai siužetą, kiek pabrėžiančiai vieną ar kitą su visa poemos prasme susijusį momentą.

Tokie pat idėjiniai ir emociniai akcentai, kaip ir dainos-himnai, poemoje yra gamtovaizdžiai: jais Maironis pradeda arba baigia giesmę, jie įsiterpia į veikėjų ir paties poeto refleksijas. Pavyzdžiui, antrosios giesmės pra-

džia „Pavasario dienos išaušo, prašvito", ketvirtosios — „Malonios ir puikios pakalnės Dubysos", o ir kiti fragmentai, vėlesnėje poemos redakcijoje išaugę į gražiausius Maironio lyrikos puslapius: „Gražu, kad pavasaris pina žiedais..." arba „Ir kas do naktis! Dega žvaigždės aukštai". Šie ir daugelis kitų gamtos vaizdų kupini šviesos, dažniausiai — saulės šviesos, atbundančios gamtos alsavimo, to jauno džiaugsmo ir veržlios, dosnios energijos, kurios kupina žemė, nusimetusi žiemos jungą ir atbundanti gyvenimui, žydėjimui ir laimei.

Šis poemos lyrizmas ne tiktai nulemia jos konstrukciją, bet nudažo ir kūrinio kalbinį audinį. Šio laikotarpio daugelyje Maironio eilėraščių galėjome pastebėti išryškėjusį plastiškąjį-vaizduojamąjį pradą, o poemoje viešpatauja ekspresyvios kalbinės išraiškos priemonės, suteikdamos jai specifiškai romantinį koloritą.

Tokie yra gamtos vaizdai, kuriuose tarsi veidrodyje atsispindi poeto emocijos; ekspresyvumu pasižymi veikėjų portreto detalės, kur žvilgsnis, balso tembras ar veido spalvos pasikeitimas visados tiesiogiai siejamas su žmogaus vidiniu gyvenimu.

Bet dažniausiai iš objektyvaus pasaulio paimtos realijos nesiklosto į gamtovaizdžius ar portretus, o panaudojamos tik palyginimams, metaforoms, paralelėms; jomis poetas išsako savo mintį, jausmą, išreiškia vidinį nusiteikimą. Išorinio pasaulio spalvos, garsai, formos, plačių panoramų fragmentai — tamsiame danguje nušvitęs žaibas, plačiai išsiliejusi audringa jūra, numetusi ledus pavasario upė, skaisčiais spinduliais prasijuokusi saulė ar žvaigždėmis degąs žiemos dangus — visu tuo poetas papuošia savo minčių ir jausmų pasaulį.

Būdinga Maironiui jausmų reiškimo energija verčia jį ieškoti atitinkamos frazeologinės ir sintaksinės išraiškos. Jis mėgsta specifiškai romantinius, pakilius leksinius junginius, aukščiausiojo laipsnio būdvardžius. Dėl to poemos kalba tampa nekasdieniška, ryški, spalvinga. Antra vertus, poemos kalbinė faktūra įgauna ir tam tikro vienodumo: į viską čia žvelgiama vienu rakursu, iš vieno regėjimo taško — paties poeto požiūriu: čia nėra veikėjų individualizacijos, sąlyginio savarankiškumo, lei-

džiančio daugiaplaniškai, reljefiškai nušviesti tikrovę. Toks pat vienalytis ir metrinis bei ritminis poemos audinys. Tik viena kita įterpta giesmė nutraukia lygią ketureilių posmų tėkmę, kuria plūsta veržli, kupina jėgos emocija. Joje nelabai daug spalvų, bet užtat jos intensyvios, ryškios, spindinčios. O šis monolitiškumas, charakterizuojąs poemą, pradedant josios poetiniu žodynu ir baigiant bendrąja konstrukcija, ir nulemia jos estetinę vertybę, suteikdamas jai patrauklumo ir sugestyvumo.

Kokia gi šios plonytės knygelės — pirmos spausdintos Maironio poemos — reikšmė mūsų literatūrai ir mūsų visuomeninei minčiai? Savo pasirodymo metu ji susilaukė prieštaringiausio vertinimo. Bet šiandien, jausdami iš jos sklindantį jaunystės žavesį, o drauge ir labai aiškiai matydami jos ryšius su tuo, kas netgi devynioliktojo amžiaus pabaigoje jau buvo sena bei apmirę, galime pabandyti iš laiko perspektyvos duoti objektyvų jos įvertinimą.

Poemoje Maironis pirmasis anuo metu sąmoningai iškėlė uždavinį sukurti „mūsų laikų didvyrį", veikėją-kovotoją, vedantį tautą iš carinės priespaudos į laisvę ir šviesą. Kaip matėme, tiek poemos herojus, tiek ir autoriaus išreikšta istorinio vystymosi perspektyva labai daug kuo neatitiko nei tikrų liaudies interesų, nei tų interesų supratimo, kurį anuo metu jau buvo pasiekusi pažangiausioji visuomenės dalis — o tai, savaime suprantama, menkina kūrinio vertę, jo visuomeninį skambesį.

Antra vertus, svarbu tai, kad poema, neišsprendusi uždavinių, kuriuos buvo iškėlęs sau autorius, vis dėlto palietė labai reikšmingas ir opias problemas. Jos sujudino visuomenę, skatino svarstyti, padėjo išsikristalizuoti požiūriams. O jau vien tų požiūrių išryškėjimas, pažangios minties atsiribojimas nuo konservatyvių, netgi reakcinių Maironio poemos momentų, prisidėjo, be abejo, prie demokratinės minties brendimo.

Tačiau vien šiuo negatyviu momentu neapsiriboja, kaip jau anksčiau kalbėta, Maironio poemos visuomeninė reikšmė. Poema juk ne tik išreiškė klerikalinius Maironio ideologijos momentus, bet atspindėjo ir tą didžiulį nepasitenkinimą carizmu, tą šviesesnės ateities ilgesį, kuriuo gyveno liaudis. Savo kovinguoju, anticariniu patosu „Tarp

skausmų į garbę" veikė savo skaitytojus, kaip į pavojingą priešvalstybinį kūrinį žiūrėjo į poemą ir carinė cenzūra.[38]

Literatūrinių formų raidoje „Tarp skausmų į garbę" yra pirmoji mūsų romantinė poema, padėjusi šiam žanrui pagrindus. Romantiškumo esmę čia sudaro lyrinių ir epinių momentų sintezė su itin stipriais lyriniais akcentais. Šitokio pobūdžio poema mūsų literatūron giliai įleidusi šaknis, ji tebegyvena iki pat šių dienų.

„Tarp skausmų į garbę" pasirodė tais pačiais metais, kaip ir „Pavasario Balsai"— abiejų knygų reikšmė mūsų poetinės kalbos kultūrai didžiulė. Poema spaudai paruošta buvo anksčiau negu lyrika, į ją tad poetas žiūrėjo kaip į pirmąją savo knygą. Jis aštriai juto pionieriaus, novatoriaus kelio sunkumą. Negalima šiandien be susijaudinimo skaityti pratarmės žodžių, kur poetas kukliai įspėja, kad jo poemos rūbai skaitytojams pasirodys dar šiurkštūs ir stori, o eisena gana sunki. „Bet neužmirškite, broliai,— priduria jis,— jog einu keliu visai nauju ir neišmintu, jog lietuviškas liežuvis, ypatingai poezijoje, visai dar neišdirbtas, ir ant vieno sakinio reikia ne kartą rymoti ilgomis valandomis, iki išrandi atsakantį išreiškimą savo myslės."

Tiesa, poemoje Maironis dar nepasiekė tobulo kalbos lankstumo ir grožio, vaizdo turtingumo ir plastikos kaip brandžiausiuose savo kūriniuose. Tačiau ir šitoj poemoj lietuvių kalba imta reikšti tokius įvairius dvasinio gyvenimo atspalvius, tokius anksčiau neapčiuoptus minties ir jausmo judesius, apie kuriuos ji iki tol nebuvo dar prabilusi. Tiesa, jeigu pabandytume poemą sugretinti su bet kuriuo Maironio lyrikos šedevru, ji šito sugretinimo neišlaikytų: per daug trūkumų yra ir jos turinyje, ir formoje. Bet vis dėlto ji parašyta to paties meistro ranka, sušildyta tos pat širdies gyvybe: negalėdami priimti jos visos — mums trukdo daug kur įsibrovusi netiesa, daugelyje vietų grožio stoka — mes vis dėlto niekad nesiliausime gėrėjęsi joje išsakytų jausmų taurumu, jos gaivia ir šviesia lyrika, kuri džiugino ir drąsino amžininkus.

---

[38] Žr. šios knygos p. 87.

2. „Z NAD BIRUTY"

Lietuvių literatūros istorijoje lenkų kalba parašytoji Maironio poema neužima bent kiek reikšmingesnės vietos: sukurta XIX a. pabaigoje[39], ji tebuvo išspausdinta 1904 m., kai joje keliami klausimai jau buvo netekę netgi to aktualumo, kurį dar galėjo turėti prieš dešimtmetį. Nei visuomeninės minties, nei literatūrinių impulsų požiūriu ji ano meto lietuvių literatūrai nebegalėjo duoti nieko naujo: lietuviškoji paties Maironio kūryba jau buvo įspūdingai išreiškusi tai, apie ką kalbėjo poema. O kai kuriuos kitus motyvus jau 1905 m. pradžioje skaitytojai rado pradėtose skelbti pirmosiose būsimos „Jaunosios Lietuvos" giesmėse.

Nesulaukė bent kiek reikšmingesnio atgarsio „Z nad Biruty" ir tarp sulenkėjusios dvarininkijos, kuriai ji buvo specialiai adresuota.

Tačiau vis dėlto pro šį Maironio kūrinį negalima praeiti visiškai negirdomis. Nesuvaidinęs ryškesnio vaidmens lietuvių literatūros raidoje, jis lieka įdomus Maironio kūrybinės biografijos faktas, padedąs atskleisti kai kurių temų, charakterių, vaizdavimo būdų raidą arba pamatyti išryškėjusius tokius motyvus, kurie silpniau, o kartais tik užuominomis, nuskamba plačiai žinomuose Maironio kūriniuose.

Lyginant su kitomis poemomis, „Z nad Biruty" turinys yra vienalytis ir nesudėtingas,— atsiskleidžiąs viena pagrindine tema. Šioji tema — istorinis Lietuvos dvarininkijos likimas — Maironiui ne nauja. Kaip šalutinis motyvas, ji nuskambėjo pirmojoje poemoje „Tarp skausmų į garbę", teikdama medžiagos dramatiškam konfliktui ir poetizuotai geidžiamos ateities vizijai; ji pagimdė ne vieną skausmingą ir rūstų lyrikos posmą.

„Z nad Biruty" susipynę ir poetizuojantys, ir satyriniai temos aspektai. Vaizduojamoji situacija čia bendriausiais bruožais kartoja „Tarp skausmų į garbę" ir sutampa su „Jaunąja Lietuva": turtingo aristokrato dvarininko dukterį pamilsta iš liaudies kilęs jaunuolis. Toks siužetas duo-

---

[39] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 194, 198.

da progos padaryti autoriui satyrinio pobūdžio ekskursą, apibūdinantį aristokratiją kaip nacionalinių interesų išdavikę, o poemos pabaigoje pateikti su džiaugsmu sveikinamą dvarininkijos atlietuvėjimo paveikslą. Analizuojant „Jaunąją Lietuvą", bus plačiau nušviesta visuomeninė tokios koncepcijos prasmė.

Bet dabar iškyla kitas klausimas: kas gi verčia Maironį savo kūryboje taip įdėmiai fiksuoti šį motyvą. Gyvenimiško pagrindo piešiamoji situacija teturi labai nedaug: stambiosios aristokratijos ryšiai su nacionalinio judėjimo dalyviais buvo itin reti, atsitiktiniai ir netipiški. Jeigu iš dvarininkų luomo jaunimo dalis ir rekrutuodavo į tautinį sąjūdį, tai tik iš smulkesniųjų, iš tos bajorijos dalies, kuri stovėjo apatinėse aristokratinės hierarchijos pakopose, tiek materialine padėtimi, tiek buitimi, tiek ir ideologija suartėdama su demokratiniais visuomenės sluoksniais.

Tiesa, vaizduoti minėtas situacijas Maironį galėjo pastūmėti ir estetiniai sumetimai — noras piešti aštrius konfliktus, išgauti ryškių kontrastų, įspūdingų efektų. O meilė paliečia žmones, nepaisydama juos skiriančios socialinių ir nacionalinių prieštaravimų bedugnės. Taigi ši sfera ir teikia panašaus pobūdžio medžiagos, ir jąja poetas mielu noru pasinaudoja. Puošnūs Palangos grafo rūmai, arklių lenktynės, kurias laimi jo gražuolė duktė Celina, ir nežinomas, paslaptingas jaunuolis, sutramdąs jos pasibaidžiusį žirgą... Susitikimas Viliaus Telio tėvynėje, kur Celina klauso įkvėptų kalbų apie atgimstančios lietuvių tautos kovas ir kentėjimus... Ir vėl Palangos rūmai, kur dabar jau skamba lietuvių kalba — tai Celinos darbo vaisiai, Celinos, kurią patriotinei veiklai pažadino ano poeto, šiandien jau mirusio, žodis... Visos tos situacijos, kupinos nepaprastumo, paslapties, pakilumo, audringos Baltijos ir spindinčių Alpių viršūnių vaizdais, iš tikrųjų sudaro efektingų poetinių paveikslų virtinę.

Tačiau Maironiui, nepaisant jo polinkio, ypač jaunystėje, į pakilumą, poetizaciją, netgi efektus (prisiminkime gaisro sceną poemoje „Tarp skausmų į garbę"), siužeto nenulemdavo grynai estetiniai sumetimai. Visuomeninį prasmingumą jis vertina labiausiai. Tad ir siužeto bran-

duolį jis bus pasirinkęs visuomeniškai prasmingais sumetimais — nors jį sudaro ir ne iš tikrovės paimti faktai, nors tai tėra vaizdinė jo visuomeninių idealų realizacija. Plačiau, kaip minėta, teks apie tai kalbėti, nagrinėjant „Jaunąją Lietuvą". Bet čia norisi nurodyti, kad, pasirenkant siužetą, ir ypač tipažą, bus turėję reikšmės, be visuomeninių politinių sumetimų, dar kai kurie grynai asmeninės patirties faktai.

Celinos prototipas, kaip nurodo Vaižgantas, yra grafaitė Marija Tiškevičiūtė.[40] Plačiau šis faktas minimas antrojo poemos leidimo (1924 m.) pastaboje, aiškinant, kad poemos herojė Celina „iš tikrųjų yra p. M. T..., kuri ka-

---

[40] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 194.— Marija Tiškevičiūtė buvo Kretingos grafo Aleks. Tiškevičiaus ir palangiškio Felikso Tiškevičiaus sesuo. Visa šeima mokėjo lietuviškai, pas juos Kretingoje svečiuodavosi su tautiniu sąjūdžiu susiję žmonės, pvz., A. Jakštas (*Ulickas J.* Atsiminimai.— P. 107), tai gal ir Maironis. Ir jie patys šiam sąjūdžiui simpatizavo — žinoma, dešiniausiajam jo sparnui. Senutė Tiškevičių motina, norėdama skaityti „Tėvynės sargą", mokiusis lietuviškai. Marija Tiškevičiūtė padėjo gabenti draudžiamą spaudą: jai grįžtant iš Klaipėdos į Kretingą, „vežikas tiek prikraudavo vežiman knygų, kad panelei vos rasdavos vietos atsisėsti: grafaitė, suprasdama, dėl ko jai ankšta sėdėti, ir norėdama greitai pravažiuoti rubežiaus sargybą, kad ji nekliudytų, tankiai teikdavo dovanas „nadsmotrščikui" (Mūsų senovė.— Tilžė, 1922.— T. 1.— Kn. 4, 5.— P. 637). Bandė ji ir pati į „Tėvynės sargą" rašinėti. 1896 m. Nr. 7 pasirodė Barbės Baublaitės pseudonimu bene jos (Lietuvių bibliografija.— K., 1929.— T. 3.— P. 990) korespondencija iš Kretingos ir Laumės Lelivaitės pseudonimu sentimentali didaktinė apysaka „Vidmantas" (Tėvynės sargas.— 1896.— Nr. 6, 7), likusi neužbaigta. Ji buvo rašoma lenkiškai (Mūsų senovė.— P. 640).

Apie jos pažintį su Maironiu žinių nepavyko rasti, tik aišku, kad juos siejo „bendri atsiminimai": tai matyti iš jos nedatuoto laiško, rašyto jau turbūt po Pirmojo pasaulinio karo. Štai jo tekstas (LKLI, 140. J. M.— IV):

Kowno
I.26.

Czcigodny Księże Prałacie!

Mam nadzieję, że przez wzgląd na wspólne wspomnienia przeszłości, które pamięci Jego nie zatarły się, nie odmówi mnie Ks. Prałat posłuchania, gdyż chciałabym zasięgnąć Jego rady w prawie osobistej.

Uprzejmie proszę o naznaczeniu mi najgodniejszej godziny, w której mogłabym zastać K. Prałata w domu.

Z wyrazem głębokiego uszanowania
Marja Tyszkiewiczówna (Celina)

daise buvo labai palanki lietuvių tautinio atgimimo judėjimui ir asmeniškai padėjo lietuviškas knygas gabenti per sieną, už ką lietuviai jai yra dėkingi. To dėkingumo išraiška yra ši poema, kurią lenkiškai parašė vienas iš žymiausių lietuvių poetų, norėdamas pagerbti tiek pačią p. M. T., tiek ir jos gerbiamąją motiną"[41].

Nors Maironis Mariją Tiškevičiūtę asmeniškai pažinojo, bet nėra abejonės, kad kūrinio siužetinės situacijos yra poeto fantazijos padaras — autobiografiškumo jose ieškoti nėra mažiausio pagrindo. O vis dėlto ši moteris bus giliai palietusi poeto vaizduotės ir jausmų pasaulį. Poema „Z nad Biruty" ne tik antrašte, bet ir vidine nuotaika, kai kuriomis intonacijomis, vaizdinėmis detalėmis siejasi su eilėraščiu „Nuo Birutės kalno"— giliai intymūs išgyvenimai, gyva asmeninė gaida, nuskambanti poemoje, duoda pamato spėti, jog joje išsiliejo ta pati patirtis, tie patys širdies polėkiai, kaip ir maištingajam, ilgesio kupinam eilėraštyje. Poemoje šios emocijos telkiasi apie Celinos paveikslą — ar nebus ir eilėraštis susijęs su josios prototipu? Atmetę poemos siužetą — kūrybinės išmonės vaisių, abiejuose kūriniuose pamatysime atsiskleidžiant tą pačią jausmų, išgyvenimų tiesą, ištryškusią veikiausiai iš tos pačios gyvenimiškos patirties.

Celinos paveikslas Maironio poemose nėra vienišas. Bendriausiais bruožais jis kartoja „Tarp skausmų į garbę" Marinės paveikslą[42]: ir viena, ir kita — turtingo didiko duktė, pamilusi nekilmingą jaunuolį, jo žodžio ir pavyzdžio įkvėpta, paskiria savo gyvenimą atgimusios Lietuvos garbei. O „Jaunosios Lietuvos" Jadvygoje pasikartoja ne tik bendriausieji charakterio koncepcijos bruožai, bet netgi portreto detalės. Tad lenkiškoji poema padeda mums suprasti kai kurių Maironio paveikslų ir situacijų genezę, padeda įžvelgti jo kūrybinę laboratoriją. (Nagrinėjant,

---

[41] Z nad Biruty / Poemat przez Majronisa.— K., 1924.— S. 26.

[42] Reikia manyti, kad „Z nad Biruty" parašyta vėliau negu „Tarp skausmų į garbę": tai rodo vaizduojamojo elemento didesnis svoris lenkiškojoje poemoje, žr. kad ir Celinos portretą, tuo tarpu Marinės išorė visiškai necharakterizuota. Dar žymiai aukštesnis epizacijos laipsnis bus pasiektas „Jaunojoje Lietuvoje".

pavyzdžiui, Jadvygos paveikslo kūrimo procesą, aiškiai matyti, kad Celina jame sudaro vieną etapą.)

Maironio poemų tipažą įdomiai papildo ir jaunojo poeto paveikslas. Iš esmės jis ne naujas. Ką jau kalbėti apie tai, kad lyrinis Maironio poezijos herojus turi labai ryškių kūrybinės asmenybės bruožų, poeto paveikslas iškyla poemoje „Tarp skausmų į garbę", šmėkšteli ir „Jaunojoje Lietuvoje". Bet „Z nad Biruty" poeto paveikslas yra objektyvesnis negu pirmojoje poemoje, daugiau epizuotas, nors jame ir kartojasi ankstesniuose Maironio kūriniuose išryškėjusios romantinės poeto koncepcijos bruožai. Viena antra autorinė charakteristika, į Celinos lūpas įdėtas svarstymas, paties jaunuolio monologai ir dainos — ir prieš mūsų akis iškyla poetas, pažymėtas išskirtinumo ženklu, gyvenąs ne savo siaura buitimi, o „kenčiąs už milijonus", savo įkvėpta giesme žadinąs tautą veiklai ir kovai. Siekiant tad susidaryti Maironio estetikos vaizdą, negalima bus nekreipti dėmesio į šį jo poemos personažą.

Pagaliau „Z nad Biruty" ne tik papildo, bet ir ištobulina romantinės poemos formą Maironio kūryboje. Čia tas pats lyrizmas, siužeto fragmentiškumas, herojaus subjektyvus artumas autoriui kaip ir pirmojoje poemoje. Bet situacijų ir veikėjų išskirtinumas dar labiau pabrėžtas. Celina — čia drąsi jojikė, čia našlaičių ir pavargėlių globėja, čia salonų dama, čia jautri svajotoja, čia vėl muzikė ir visuomenės veikėja: personažas atsigręžia į skaitytoją vis nauja, nelaukta savo asmens puse, įgydamas kažkokio paslaptingo neapibrėžtumo, palikdamas daug erdvės fantazijai.

Pagaliau romantinę poemos dvasią dar labiau suintensyvina gamtos vaizdai — maištinga, bangomis pasišiaušusi Baltijos jūra ir laisvės tėvynė Šveicarija, snieguotomis viršūnėmis kylanti į giedrą dangų...

Apskritai nors „Z nad Biruty" ir neturėjo didesnio visuomeninio bei literatūrinio rezonanso, bet paties Maironio kūrybos kontekste ji skambėjo patraukliai ir darniai. Neteisus čia Vaižgantas, atsainiai tepastebėjęs, kad „poemos konstrukcija visai netikusi"[43]. Palankiau ją įvertina

---

[43] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 138.

V. Mykolaitis-Putinas, rasdamas joje „daug svajingos nuotaikos, sentimentalumo ir jaunuoliško jausmų karštumo" bei pagirdamas už tai, kad čia „nėra to neskanaus naivumo, kurio taip gausu „Tarp skausmų į garbę" poemoje, ir aiškindamas šitai tuo, jog kūrinys skirtas kitokiai auditorijai.[44]

Sutikdami su vertinimu, manome vis dėlto, kad literatūrinį išbaigtumą ar geresnį skonį čia bus nulėmęs ne adresatas, o tai, kad Maironiui šiuo atveju nereikėjo taip sunkiai kaip pirmajame kūrinyje rungtis su dar neįveikta, nekultivuota, pakankamai nesuliteratūrinta gimtosios kalbos stichija. Kurdamas lenkiškąją poemą, autorius iš karto atsidūrė senos literatūrinės tradicijos vagoje, jo dispozicijoje atsirado paruoštų vaizdų, nusistovėjusios leksikos ir frazeologijos arsenalas. Čia jis naudojosi parengta žodine medžiaga, ten — pats kūrė formas ir dėjo tradicijai pagrindus.

Antra vertus —„Z nad Biruty" yra vėlesnis kūrybinės biografijos etapo vaisius. Nežinodami tikslios parašymo datos, mes vis dėlto matom čia jau „Jaunosios Lietuvos" autoriaus ranką, didesnį poetinio vaizdavimo įgudimą negu dar visai jaunuoliškuose pirmosios poemos posmuose. Šis lenkų kalba parašytas kūrinys padeda mums lengviau pereiti prie naujo poemos „Tarp skausmų į garbę" varianto — būsimos „Jaunosios Lietuvos". Abi poemos redakcijas skiriąs tarpas nebeatrodo taip neperžengiamai didelis — atsiranda jungianti grandis.

3. ANTRASIS POEMOS „TARP SKAUSMŲ Į GARBĘ" VARIANTAS

(Pirmosios 6 „Jaunosios Lietuvos" giesmės)

Nors Maironis savo pirmąją poemą ir labai griežtai gynė nuo kritikos puolimų, bet, laikui bėgant, pats įsitikino, kad ji iš tikrųjų turi daug ydų bei trūkumų, ir ryžosi ją taisyti.

---

[44] *Mykolaitis-Putinas* V. Naujoji lietuvių literatūra.— P. 271.

Pertvarkyti poemą pirmasis Maironį paskatino J. Tumas. Jis rašo: „Man patariant pataisyti poemos rašybą ir kai kuriuos kalbos trūkumus, buvo šokęs taip padaryti mano gi paties egzempliorio tekste (jis ir dabar man tebėra); tačiau pasirodžius to negana, griežtai visą perstilizavo, visu trečdaliu padidindamas."[45]

Sumanymas taisyti poemą bus kilęs 1902 m. ar kiek anksčiau. J. Tumo laiške, 1904.09.02 rašytame O. Pleirytei, skaitome: „Tarp skausmų į garbę"... apturėjau ir labai širdingai dėkavoju. Man tos knygelės ir nebūtų reikėję, kad ne patsai jos autorius; treti jau metai, kaip aš jį spiriu sutaisyti naują savo eilių išdavimą, o jisai vien tęsias; dabar jau rimtai sutiko, tik prašė tuojaus knygutės, nes kitus dalykus aš esmu jau seniai surinkęs ir pristatęs."[46]

1902 m. pradžioje perredaguoti poemą Maironį bus skatinęs ir A. Jakštas (matyt, šia linkme jų veikta sutartinai su Vaižgantu). 1903 m. liepos mėn. „Dirvoje-Žinyne" skaitome redakcijos laišką Maironiui (žurnalo redaktorius tuo metu buvo A. Jakštas): „Prisimenu, ką pernai per Jurgį man Tamsta žadėjai. Būtinai reikia, kad nors per šias vakacijas turėtum liuoso laiko tam darbui atlikti. Prašyčiau dar, kad, įkvėpimui atėjus, ką naujo parengtum. Juk dar ne senatvė!"[47] Atrodo, kad čia kalbama apie „Tarp skausmų į garbę": viena — minimas kažkokio seno veikalo pertaisymas (nes greta to prašoma ką nors n a u j o parašyti), o Maironis nėra nieko kito, be „Tarp skausmų į garbę", žymiai taisęs (kalbama, matyt, apie didesnį darbą, kuriam reikia specialiai atsidėti); antra — pokalbis vyko „per Jurgį", o „Tarp skausmų į garbę" kaip tik datuota balandžio 23 d., tad toji diena ir galėjo duoti progos pašnekėti apie šios populiarios poemos likimą.

Iš cituoto J. Tumo laiško O. Pleirytei atrodo, kad pertvarkinėti savo poemą Maironis ėmėsi ne anksčiau kaip 1904 m. rudenį. Bet pirmosios giesmės pradžia buvo jau

---

[45] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 70—71.

[46] VUB, E 260, l. 1.

[47] Dirva-Žinynas.— 1903.— Liep. mėn.— P. 180.

išspausdinta 1903 m. gale[48], o parašyta dar anksčiau. Šį fragmentą („Rainio atminimui") autorius atsiunčia J. Tumui drauge su dar dviejų eilėraščių („Senelys" ir „Senovės daina") rankraščiais 1903 m. vasaros pabaigoje, drauge atsiprašinėdamas ir teisindamasis, kad vasaros atostogų metu neįvykdęs kažkokio savo pažado (matyt, paruošti naują „Pavasario Balsų" leidimą): „Mano Mylimas! Susimildamas nebepyk ant manęs, kad užvyliau Tamstą šią vasarą: taip aš buvau pavargęs šiais metais, spausdindamas ir taisydamas savo veikalą „Praelectiones de Iustitia et Iure", kad atilsio gyvai reikalavo smagenys. Ant galo kada suprasite, jog ir teip ne veltui praleidau vasarą, nes nuo darbo neatsisakau, kiek galima."[49]

Atrodo, kad fragmentas „Rainio atminimui" eina kaip atskiras kūrinys: kitaip autorius laiške tikriausiai būtų užsiminęs pradedąs pertvarkinėti poemą. Nė Vaižgantas negalvoja fragmento sieti su poema. Tai matyti iš jo laiško, rašyto 1903 m. rugsėjo 2 d. A. Jakštui: „Maironis prisiuntė: 1. Senelį, 2. Senovės dainą ir 3. Rainio atminimui. Gražūs, ką ir besakyti! Naujo išleidimo „Pavasario Balsų" nesurėdęs, teisinas; bet kur neišsiteisinsi, turintis be to tiek šlovės, jog mūsiškis tokį veikalą, kaip „Praelectiones", surėdė. Dieve duok jums kuodaugiausia kūniškos tvermės darbų atlikimui!"[50]

Ar pats poetas šį fragmentą rašė iš karto kaip atskirą kūrinį, ar jis jam buvo kažkokio kito projektuojamo veikalo ištrauka ir tik vėliau susisiejo su perredaguojama poema, ar iš karto buvo sumanytas kaip naujojo „Tarp skausmų į garbę" varianto pradžia — sunku pasakyti, bet greičiausiai teisingas bus pastarasis spėjimas. Aišku tik viena — pradėdamas tvarkyti pirmąją savo poemą, Maironis negalvojo, kad naujasis variantas smarkiai skirsis nuo 1895 m. išleistojo. 1906 m. jis rašo A. Jakštui: „...pirmoji giesmė man visai nepatinka, ją rašydamas vis dar

---

[48] *Maironis.* Rainio atminimui // Kryžius. — 1903. — Nr. 11—12. — P. 16—17.

[49—50] VUB, D 1112, l. 4; E 118, l. 374.

norėjau vien perdirbti „Tarp skausmų į garbę"...[51] Bet paskui jis ėmė vis labiau tolti nuo pirmojo varianto. Pagaliau, bene jau baigęs visą darbą, pakeičia poemos antraštę[52]— taip kūrinys jam atrodo nutolęs nuo savo pirmavaizdžio.

Pirmosios šešios naujai perkurtos giesmės spausdintos „Lietuvių laikraštyje", antrašte „Per skausmus į garbę".[53] Septintoji ir aštuntoji giesmė parašytos 1906 m., kaip matyti iš 1906.12.23 Maironio rašyto laiško A. Jakštui: „...norėčiau užbaigti pirma savo darbą: „Per skausmus į garbę", neseniai užbaigiau septintąją giesmę: pasilieka paskutinioji; rasit, per vasarą galėsiu atspausdinti ir tada bent kiek liuosiau atsikvėpsiu."[54]

Poema baigta 1907.12.15 ir pasirodė antrašte „Jaunoji Lietuva". Pratarmėje autorius rašė: „Bus jau metų apie 20, kaip, atspausdinęs poemą „Tarp skausmų į garbę", paleidau ją į žmones. Kritika kaip kritika: vieni ją šiek tiek pagyrė, kiti skaudžiai išpeikė. Su laiku pats parsitikrinau, jog mano veikalas buvo tikrai menkutis ir buvau jo visai išsižadėjęs. Kai kurie man prielankūs draugai ne kartą prašė, kad, pertaisęs savo poemą, atspausdinčiau ją antrą kartą, bet man buvo įkyru prisipažinti ją rašius. Ant galo, bijodamas, kad kas jos neperspausdintų užrubežyje senovės rūbuose ir be mano žinios, pasiėmiau ją taisyti; bet greit parsitikrinau, kad tai bergždžias darbas taisyti netikusį seną dalyką. Todėl tik vieną—antrą mintį kai kur pasiskolinęs iš pirmosios poemos, parašiau bemaž visai naują..."[55]

Iš tikrųjų „Jaunosios Lietuvos" visai nauja vadinti negalima — per daug glaudūs saitai su „Tarp skausmų į garbę". Iš pirmosios poemos antrojon Maironis perkėlė ne „vieną antrą" mintį, o žymiai daugiau — beveik pusę viso teksto, mažesniąją jo dalį ištisai įtraukęs į „Jaunąją

---

[51] J. Maironio-Mačiulio laiškai A. Jakštui-Dambrauskui // Nauj. romuva.— 1934.— Nr. 168.— P. 265.

[52] 1906.12.23 laiške dar vadina ją „Per skausmus į garbę" // Nauj. romuva.— 1936.— Nr. 7.— P. 160.

[53] Lietuvių laikraštis.— 1905.— Nr. 13—16, 18—28, 34—40, 43—51.

[54] Nauj. romuva.— 1936.— Nr. 7.— P. 160.

[55] *Maironis J.* Jaunoji Lietuva.— Kaune, 1907.— P. 3.

Lietuvą", o didesniąją sunaudojęs kaip motyvus, užuomazgas atskiriems „Jaunosios Lietuvos" fragmentams.[56]

Kaip rodo „Jaunosios Lietuvos" teksto analizė (žr. lentelę), paskutinės trys poemos giesmės yra parašytos beveik visiškai naujai, tuo tarpu pirmųjų šešių giesmių teksto ryšys su pirmuoju variantu yra daug didesnis (tiesa, V-sios giesmės didžioji teksto dalis yra nauja, bet savo prasme ji organiškai įauga į kontekstą, kuris savo ruožtu yra tvirtai atsirėmęs į atitinkamos poemos „Tarp skausmų į garbę" vietas). Bet tai ne vien teksto sudėties dalykas. Kaip vienu metu jau nurodė prof. V. Mykolaitis-Putinas, paskutinės trys poemos giesmės rodo gilius pakitimus, įvykusius Maironio nusiteikimuose ir požiūryje į savo meto tikrovę: „Visas patriotinis tos poemos įkarštis telpa pirmose 6 giesmėse, o septintojoj jau ima skambėti kriticizmo ir pesimizmo atgarsiai... Baigiasi poema skurdžiu, melancholišku rudens peizažu, kuriame atsispindi visokeriopas krašto vargas, o paskutiniame posme pats poetas jau nebežada sukurti nieko linksmesnio..."[57] 1932 m. rašytame straipsnyje autorius nurodo psichologines ir moralines priežastis, nulėmusias tokius pakitimus, o 1947 m., remdamasis jau marksistine metodologija, sieja juos su klasinių jėgų santykių pakitimais, pralaimint 1905 m. revoliucijai.[58] Neanalizuojant tuo tarpu giliau šių priežas-

[56] „Jaunosios Lietuvos" teksto sudėtis, lyginant su „Tarp skausmų į garbę":

	Įžanga	I g.	II g.	III g.	IV g.	V g.	VI g.	VII g.	VIII g.	IX g.	
Perkeltos iš „T. sk. į g." eilutės	30	16	24	60	116	57	49	56	40	76	524
Tekstai, parašyti naudojant „T. sk. į g." motyvus	–	90	73	288	–	–	312	–	–	–	763
Nauji tekstai	6	171	304	24	288	375	90	432	384	366	2380
Iš viso	36	277	401	372	404	432	451	488	424	442	3667

[57] *Mykolaitis-Putinas V.* Literatūros etiudai.— K., 1937.— P. 19.

[58] *Mykolaitis-Putinas V.* Maironis // Raštai.— V., 1962.— T. 8.— P. 309.

čių, reikia tik pasakyti, kad 1905 m. iš tikrųjų yra riba Maironio kūryboje, į kurią tenka atsižvelgti, norint suvokti tiek vidinius Maironio poezijos dėsnius, tiek ir josios santykį su lietuvių literatūros ir visuomeninės minties raida. Dėl to teisinga bus pradžioje sustoti prie pirmųjų šešių „Jaunosios Lietuvos" giesmių — tų giesmių, kurios parašytos pirmajame 1905 metų pusmetyje, paskelbtos dar senąja, pirmojo poemos varianto antrašte ir visu savo pobūdžiu susijusios su pirmuoju Maironio kūrybos laikotarpiu. Paliekant poemos visumos analizę vėlesniam laikui, čia tebus kalbama apie tuos jos momentus, kurie charakterizuoja pakitimus, įvykusius Maironio kūryboje nuo pirmosios jo poemos pasirodymo iki 1905 metų.

NAUJI IDĖJINIAI AKCENTAI.
BIOGRAFINĖS IR VISUOMENINĖS JŲ PRIELAIDOS

1905 metų poemos „Tarp skausmų į garbę" variantas kartoja tuos pačius tematinius bei idėjinius motyvus, kuriuos matėme jau 1895 m., tačiau kai kurie dalykai, kad ir nebūdami čia iš esmės naujai nušviesti, vis dėlto įgauna kitokį svorį, kitokį meninio įprasminimo atspalvį. Svarbiausi šios rūšies pakitimai liečia dvarininkijos ir liaudies vaizdavimą.

Jau pirmajame variante buvo kalbama apie dvarininkijos atlietuvėjimą, poetizuotas vargų suspaustas liaudies žmogus, bet dabar plačiau ir nuosekliau apmąstomas šių klasių santykis su tautiniu sąjūdžiu, jų svoris besiformuojančioje naujųjų laikų lietuvių nacijoje. Šios temos sprendimo pokyčiai per dešimtmetį yra sąlygoti tiek bendros visuomeninių santykių bei politinės situacijos raidos aptariamuoju laikotarpiu, tiek ir kai kurių paties Maironio biografijos momentų.

1894 m. Maironis atsiduria vėl Peterburgo dvasinėje akademijoje — jau ne kaip studentas, o kaip profesorius. Pedagoginis darbas jam atima daug laiko ir energijos, nukreipdamas jį į specifiškai luominius ir konfesinius in-

teresus. Jis dėsto dogmatinę ir moralinę teologiją, egzaminuoja iš įvairių teologinių disciplinų. Keletą metų jis eina prefekto ir dvasios tėvo pareigas, sakydamas studentams lenkų kalba konferencijas, kurios prarydavusios daug laiko.[59] Vėliau jam tenka akademijos inspektoriaus pareigos.

Pedagoginis darbas akademijoje teikė galbūt mažiau pasitenkinimo negu seminarijoje: čia, matyt, nesusiklostė tokie nuoširdūs santykiai tarp mokytojo ir mokinių — bent toks vaizdas susidaro iš negausios atsiminimų medžiagos. Gal padėtį akademijoje komplikavo nacionalinė studentų sudėtis: didelį procentą čia sudarė gana šovinistiškai nusiteikę klierikai iš Lenkijos. Štai ką pasakoja apie tuos laikus vienas jo buvęs mokinys, o vėliau artimas bendradarbis:

„Maironis buvo prefektu; jis ir akademijoje buvo rigoristas, mėgo varžyti studentus. Jam tai nelabai sekėsi su judriais, iškalbingais lenkais. Buvo draudžiama kabinetuose rūkyti. Ateina prefektas ir mikčiodamas priekaištauja: „Tu księża palą". Lenkas, kaip matai, nukreipia kalbą kiton pusėn: „Proszę księdza prefekta, u nas służba pali". („Čia tamstos kurijate."—„Kunige prefekte, pas mus tarnai kuria",— suprask krosnis.)

Maironis stengdavosi visiems būti vienodas; tačiau turėjo paprotį lietuvius gąsdinti akademinio darbo sunkumais, raginti darbuotis, matyt, jam rūpėjo, kad lietuviai neužsileistų lenkams mokslo pažanga...

1901 m. pasikeitė akademijos vadovybė. Rektorius Nedzialkovskis išvyko Žitomiran vyskupauti; atvyko rektorium Žarnovieckis, labai nepopuliarus tarp studentų. Jis įvedė akademijos koplyčioje iškilmingas mišias caro dienomis. Pirmas pamaldas laikė inspektorius Retkė. Kurso draugas djakonas Žoltovskis ne išsyk atėjo patarnauti... Per 24 valandas turėjo palikti Petrapilį, o inspektorius už „stoką įtakos studentams" po dviejų savaičių — skirtis su akademija.

Maironis buvo paskirtas inspektorium. Kadangi takto sumetimais jis palaikė rektorių, neįsigijo populiarumo

---

[59] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 62.

bent mūsų kurse. O kai draugas Kurzyna, parašęs disertaciją ir išlaikęs kvotimus, už elgesį, atseit, griežtą pritarimą Žoltovskiui, negavo magistro laipsnio, daug kas kaltino ir inspektorių. Maironis paskui susigyveno su studentais."[60]

Lygiagrečiai su pedagoginiu ir administraciniu darbu vyksta gilesnės studijos bažnyčios istorijos bei teologijos srityse. 1900 m. pasirodo jo straipsnis apie katalikybę Žemaičiuose XV ir XVI a.[61], o 1903 m. „Paskaitos apie teisingumą ir teisę"[62], už kurias jis tais pačiais metais gauna teologijos daktaro laipsnį.[63]

Tačiau visa ši veikla, tegul ir labai stipriais saitais susiedama Maironį su dvasininkų luomo reikalais bei interesais, ne vienintelis jo gyvenimo turinys. Gyvendamas toli nuo gimtojo krašto ir jo žmonių, jis vis dėlto nepaskendo kosmopolitinės katalikybės bangose, o nuolat rūpinosi lietuvių kalbos ir kultūros reikalais.

Peterburge jau nuo seno buvo susikūrusi nemaža lietuvių kolonija — iš darbininkų, tarnaičių, skurdo atvarytų į didelį miestą ieškoti duonos ir uždarbio, gausių čia aukštųjų mokyklų studentų, vieno kito tarnautojo ir šiaip inteligento. Pradeda kurtis lietuviškos organizacijos. Filantropinį kultūrinį pobūdį turi 1892 m. įsikūrusi „Labdaringoji lietuvių ir žemaičių draugystė", ruošusi vakarus, vaidinimus — čia susikūrė vienas iš ankstyvųjų lietuviškojo teatro branduolių. Maironis buvo uolus šios draugijos narys ir rėmėjas — tai matyti kad ir iš šitokio epizodo. 1902 m. draugijos rengiamo vakaro organizatoriai no-

---

[60] *Paltarokas K.* Maironis // Panevėžio apygardos balsas.— Nr. 28 (1942.07.19).

[61] *Maculewicz J.* Katolicyzm na Zmudzi w XV i XVI w. // Kalendarz katolicki.— 1900.— Peterburg.— S. 66—73.

[62] Praelectiones de justitia et jure quas habuit in Caesarea Romano-Catholica Ecclesiastica Academia Petropolitana Joannes Matsulewicz, Theologiae Moralis et Pastoralis Professor. Petropoli.

[63] ГИАЛО, ф. 46, оп. 1, № 988, л. 54, 62.— Šis veikalas turi ne vien teologinę reikšmę, o įdomus ir kai kuriais lituanistiniais aspektais. Jame gausiai cituojami Lietuvos statutas, Žemaičių vyskupijos statutai ir M. Valančiaus instrukcijos; lotyniškų juridinių terminų vertimai duodami ne tik į prancūzų, lenkų, rusų, bet ir į lietuvių kalbą. Į tekstą įterpiama lietuvių patarlių.

rėjo, kad choras padainuotų A. Baranausko „Nu Lietuva, nu Dauguva", bet buvo aišku, kad tokio priešcarinio turinio dainos cenzūra nepraleis. Tad kreiptasi į Maironį, kad jis parašytų nekalto turinio tekstą, tinkamą dainuoti pagal anos A. Baranausko dainos melodiją. Maironis po keleto dienų atnešęs eilėraštį „Eina garsas", pats dalyvavęs vakare ir džiaugęsis, kad pavykę apgauti cenzūrą.[64]

Antroji, tiesa, visai kitokio pobūdžio institucija, kurios veikloje dalyvavo ne vienas ano meto lietuvių inteligentas, buvo Peterburgo Imperatoriškoji Geografijos draugija. Jos etnografijos sektoriuje veikė lietuvių-latvių komisija. Aktyvūs jos bendradarbiai buvo prof. Volteris, P. Višinskis, G. Petkevičaitė-Bitė, P. Vaičaitis. Šios draugijos veikla bus domėjęsis ir Maironis — juk su Volteriu jis buvo pažįstamas, lankydavo jo namuose ruošiamus lietuviškus subatvakarius, į kuriuos ateidavo dar ir K. Jaunius, P. Vaičaitis, K. Būga.

Vienas, gal atsitiktinis, jo dalyvavimo draugijos veikloje faktas užfiksuotas spaudoje: etnografijos skyriuje prof. E. A. Volteris skaitęs paskaitą apie pirmąjį Prūsų lietuvių poetą Stanislovą Rapolionį. Jo pranešimą papildęs „dvasinės akademijos profesorius Maculevičius, pateikdamas Stanislovo Lietuvio biografijai kai kurių duomenų, kuriuos jis surinko Karaliaučiaus bibliotekose, lankydamasis pernai užsienyje".[65]

Tačiau švietėjiška kultūrine veikla Maironis nesitenkino. Jis, kaip ir visa to meto lietuvių šviesuomenė, puikiai suprato, jog negali būti bent apynormalio švietimo ir kultūros darbo, kai uždrausta spauda liaudžiai įprastais lotyniškais rašmenimis ir kai nuo caro žandaro tenka slėpti kiekvieną lietuvišką knygą. Dėl to spaudos atgavimas yra pirmas šiuo metu Maironio rūpestis. Savo veikloje jis laikosi tos pačios taktikos, kurią buvo pasirinkęs dar ankstyvoje jaunystėje: jam norisi apeliuoti į rusų visuomenę, atkreipti jos dėmesį į mažai lietuvių tautai daromą skriaudą, sužadinti simpatijas. Kaip kadaise, prieš dešimtmetį,

---

[64] *Daujotas A.* Epizodas iš Maironio kūrybos // **Lietuvos** aidas.— 1932.— Nr. 155.

[65] О Прусской Литве // С.-Петербургские Ведомости. — 1898. — № 166. — С. 2.

taip ir dabar, tik atvažiavęs profesoriauti į Petrapilį, jis ima rašyti tais klausimais straipsnius į rusų spaudą: „Novoje vremia", „St. Peterburgskije Novosti", pats užmezga santykius su pastarojo laikraščio redaktorium Uchtomskiu, palenkdamas jį savo ginamo reikalo naudai, rašo paklausimus vyriausybei.[66] Maironio plunksnai priklauso A. Smilgos vardu paskelbtas[67] pranešimas lietuvių spaudos draudimo klausimu pirmajame Rusijos spaudos darbuotojų suvažiavime 1895 m.[68] Apie 1900 m. Peterburge buvo įsteigta „Lietuvių kalbos teisių atkūrimo sąjunga" („Союз для восстановления прав литовского языка"). Vienas iš steigėjų buvo Maironis, nors viešai jis sąjungos darbe ir nedalyvavo.[69]

Visos čia suminėtos veiklos formos yra teigiami dalykai, prisidėję prie lietuvių kultūros daigų, nors dar ir silpnučių, augimo. Tačiau svarbiausia, kad šitokia veikla Maironis ir apsiribojo. Tai tipiška liberalinės buržuazijos laikysena, ji charakteringa ir tam tikrai dvasininkijos daliai, neremiančiai kraštutinės feodalinės reakcijos. Tarp liberalų buvo žmonių, mėgstančių lietuvių liaudies dainas ir pasakas, besižavinčių jos istorine praeitimi, trokštančių kultūrinio vystymosi laisvių, bet nesuprantančių, kad senos ir skambios kalbos, nuostabiųjų dainų kūrėjos — liaudies gyvenimo kai kurios kultūros ir švietimo reformos iš esmės nepakeis, kad tos liaudies gyvenimas yra iškėlęs tokių esminių ekonominių reikalavimų, kurie jokiu būdu negali būti patenkinti pusiaubaudžiavinės absoliutinės monarchijos. Atsisakydami aktyvios kovos prieš carizmą, liberalai, o ypač klerikalai, skelbė pasyvų protestą prieš jo nacionalinę politiką ir rėmė peticijų, reikalaujančių grąžinti spaudą, taktiką. Net revoliucinės situacijos metu, prasidėjus karui su Japonija, „Tėvynės Sargas" išspausdina atsišaukimą, raginantį rašyti panašaus pobūdžio pe-

---

[66–67] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 64, 71.

[68] *Смильго А.* Об употреблении латинского шрифта в литовской письменности // Труды первого съезда русских деятелей по печатному делу в С.-Петербурге. (5—12 апреля 1895 г.). — Спб., 1896. — С. 40.

[69] MMb, l. 26.

ticijas. Tuo metu klerikalai jau buvo pasirengę veikti legaliai, kai tik bus grąžinta spauda.

Suprantama tad, kad, pasirinkus tokią veiklos taktiką, didelė reikšmė teikiama tam, kad būtų laimėti judėjimui aukštieji visuomenės sluoksniai, stambūs dvarininkai, aristokratija. Nacionalinės aristokratijos idėja buvo labai gyva plačiuose klerikalų sluoksniuose.[70]

Ryškiausiai ji buvo išdėstyta 1903 m. pasirodžiusiam „Głos Litwinów", kur tarp kitko rašoma: „...mes trokštame, kad Lietuvos bajorai ir liaudė (žmonės) nedarytų dviejų skirtingų svietų, bet būtų vienas, viename tautiškai lietuviškame kūne. Tad trokštame, kad jūs, godonėje užlaikydami savo erbus, mitras ir vainikus, kaipo branginamą paminklą jūsų bočių, neniekintumėte tų žmonių, tarp kurių gyvenate; kad suprastumėte, kad turite šiokias tokias draugijines priderystes iš atžvilgio į juos. Jei kas iš jūsų kunigaikštis, tebūnie lietuviškas kunigaikštis, jei kas grapas — tebūnie lietuviškas grapas; jei kas dvarponis ar bajoras — tebūnie lietuviškas dvarponis ir bajoras, ant pavyzdžio, kaip yra bajorija prancūziškoji, vokiškoji, angliškoji ir t. t. (*išskirta cituojant* — *V. Z.*). Lenkiškoje kalboje szlachta ir szlachetny kyla iš vieno kamieno; dėl to ir šliachtiškoji luoma turi save lig šiai dienai už žmonių galvą. Bet ir mes, lietuviai, neužginame jums tos privilegijos. Anaiptol, trokštame, kad eitumėte pirma, kad būtumėte žmonių galva. Lietuvos žmonės reikalauja vadų ir darbininkų. Bet kad jūsų tėvai tos misijos vedimo lietuvių tautiškame judėjime nenori priimti, laikydami ją už svetimą ir tik mūsų jiems užmetamą, tad šitą aukštą misiją jums, Jo Mylistos, siūlome, manydami, jog tame dalyke daug galite mums padėti, jei tik tai tautišką idealą panorėsite už savo pripažinti."[71]

Šis klerikalų kreipimasis (A. Jakšto plunksnos) ano meto spaudoje sukėlė gyvą atgarsį. Ir nenuostabu: dvarinin-

---

[70] *Römer M.* Op. cit. — S. 316.

[71] Lietuvių balsas į jaunąją kartą Lietuvos didžponių, dvarponių ir bajorų // Dirva-Žinynas. — 1903. — Nr. 6. — P. 17—18.

kijos santykiai su nacionaliniu judėjimu anuo metu buvo paties gyvenimo iškelta problema, tik ne visos ideologinės srovės teikė jai vienodą svorį ir ne visos vienodai tą problemą sprendė.

„Varpo" atsakyme charakteringai susikryžiuoja to laikraščio liberalinės ir demokratinės tendencijos. Viena vertus, „Varpas" tokią klerikalų iniciatyvą iš esmės laiko teisinga: „Brošiūros autorius pridėjo šiuo savo darbu nemaža Lietuvos judėjimui: jis pramynė kur ne kur takus lietuviškai tautiškai dvasiai, kitur suminkštino priešų širdis, dar kitur iš priešų padarė draugus. Ta brošiūra palengvins mums ginčius su sulenkėjusiais."[72]

Tačiau straipsnio autorius visiškai netiki klerikalų skelbiama tautine vienybe, kuri jungtų dvarininkus su liaudimi. Oponuodamas minėtai brošiūrai, „Varpas" rašo: „Autoriui rodos, kad jeigu ponai priims už namų kalbą lietuvišką, nebeniekins liaudies, o rašinės lietuviškai ir platys tarp lietuvių šviesą, tai visi susilies į vieną kūną, kuriame nebus taip skirtų dalių, nors ir pasiliks grapai, kunigaikščiai ir t. t. Iliuzija! Kad tiktai autorius pravertų akis ir pažvelgtų į pasaulį, tai pamatytų, kad Vokietijos vokiečiai dvarponiai, trokšdami didesnio pelno, nori pabranginti duoną ir mėsą, pakeldami muitus ir tuo pastumdami į dar didesnį vargą ir badą darbininkus ir visus tuos neturtėlius, kuriems prieina duoną pirkti. Tuos troškimus vokiečių ponai taip smarkiai nori įvykinti, kad net dėl to drįsta ir parlamento tiesas permainyti. O juk visi ten vokiškai šneka ir vokiškais patriotais esą sakosi! Vienok tas patriotizmas nekliudo jiems dėl savo naudos brutališkai skriausti žmonių."

Tautiniame sąjūdyje dvarininkai galį būti tik laikini sąjungininkai: „Tokie žmonės gali prilaikyti mūsų literatūrą, platinti tarp žmonių ją, šelpti mokslą einančius, mokyti rašyti, skaityti, skaitliuoti, geografijos ir istorijos, ypač Lietuvos, užlaikyti tam tikrus mokytojus, samdyti pas save Lietuvius prie visokių darbų etc., etc."[73]

[72–73] Prie lietuviškai-lenkiškojo klausimo Lietuvoje // Varpas.— 1903.— Nr. 9/10.— P. 212, 213--214.

„Darbininkų Balsas", reaguodamas į tą pačią brošiūrą, pasisako iš aiškių klasinių pozicijų: „Jeigu-gi kurie dvarponiai taip pat neužganėdinti maskolių valdžia, lai prisideda prie mūsų. Bet lai jie neužmiršta, kad, numetę maskolių valdžią, darbininkai nenurims: jie kovos toliau už lygias žmonių teises, už socializmą ir laisvą Lietuvą, kurioj visi bus lygūs, nebus nė ponų, nė mužikų, nė išnaudotojų dykaduonių, nė vergų — bus vieni tik darbininkai, savo rankų darbu gyvenantieji..."[74]

Maironio laikysena šiuo klausimu nedviprasmiškai sutampa su klerikalinės srovės pažiūromis. Nuo pat savo visuomeninės literatūrinės veiklos pradžios jis yra reiškęs simpatijų dvarininkijai, troškęs jos atlietuvėjimo, nesikėsinęs į jos ekonomines ir politines privilegijas. Bent publicistiniuose straipsniuose ir šiaip pasisakymuose toji mintis ne kartą išreikšta. Nesvetima ji ir grožinei kūrybai, nors čia, kaip jau turėjome progos pasakyti kalbėdami apie satyras, ir iškyla tam tikrų prieštaravimų. Bet visų pirma reikia pažymėti, kad Maironio kūryboje esama dalykų, kurie skamba visai panašiai kaip ir jo publicistiniai pasisakymai. Esama šios prasmės nuotaikų viename kitame „Lietuvos" posme, kai kuriuose poemos „Tarp skausmų į garbę" fragmentuose. Bet visiškai jau aiškią idėjinę „Głos litwinów..." analogiją matome lenkų kalba parašytoj „Z nad Biruty". Tiesa, poemoje nė iš tolo nerasime tokių kaip brošiūroje nuolankumo kupinų kreipimųsi į aristokratiją. Bet visa ta aristokratijos buities, joje išaugusių charakterių (Celinos) poetizacija, tas ilgesingas noras išgirsti skambant rūmuose lietuvių kalbą — visa tai anaiptol neleidžia padaryti išvados, kad Maironis siektų nuvainikuoti aristokratiją ir paneigti galimybę jai suvaidinti lietuvių tautos likime ne tik teigiamą, bet ir vadovaujantį vaidmenį.

Ši tendencija pakankamai ryški ir antrajame poemos „Tarp skausmų į garbę" variante — palyginti plačiai nupieštuose Goštautų šeimos, ypač senio Goštauto, paveiksluose.

---

[74] Darbininkų Balsas.— 1903.— Nr. 5.— P. 172.

Goštautus poetas vaizduoja kaip stambius žemvaldžius, seną aristokratų giminę. Šitokie žmonės pusiaufeodalinėje Rusijoje užėmė privilegijuotą padėtį, dėl pažinčių, giminysčių ir turtų sutapdami su valdančiąja carine kasta. Bet kita vertus,— kultūrinių tradicijų bendrumas juos sieja su Lenkija. Savo kilme pagaliau jie Lietuvos gyventojai ir piliečiai. Paprastai tokie dvarininkai būdavo uolūs lietuvių liaudies lenkintojai: jų kumečiai ir tarnai turėjo mokėti lenkiškai, dvaruose buvo steigiamos lenkiškos mokyklos. Atsirasdavo, tiesa, tarp jų vienas antras, kuris toleruodavo lietuvių kalbą kaip vietinės liaudies kalbą, bandydavo prisidėti prie liaudies švietimo, palaikydavo didaktinių ir ūkiškų knygelių leidimą: naujam, kapitalistiniam ūkininkavimo būdui juk reikėjo šviesesnių ir kultūringesnių darbininkų. Bet į lietuvių tautinį sąjūdį jie visi, su labai retomis išimtimis, žiūrėjo neigiamai. Į lietuvių pastangas turėti savo inteligentiją, kurti savo kultūrą, iškovoti lietuvių kalbai pilietybės teisių jie žiūrėjo kaip į jiems priešišką „litvomanišką" ir „chlopomanišką" sąjūdį.

Maironio sukurtame Goštauto paveiksle susipina tikrove paremti bruožai su autoriaus idealizacija. Čia poetas, savo paties prisipažinimu, vaizduoja ne tik tai, kas yra, bet ypač tai, ką jis norėtų matyti[75].

Goštautas — turtingas gerai tvarkomo dvaro savininkas: jis —„tūkstantį margų su viršum valdo"— šeimininkauja pagal kapitalistinio ūkio principus. Jis vienas iš tų, kurie stato uostus, tiesia geležinkelius[76], atidaro krautuves[77]. Maironis žavisi šviesiu rūmu „ant kranto Ventos", parko alėjomis, šimtametėmis liepomis... Jam „miela žiūrėti", kad „šeimyna, kaip skruzdėlės, kruta, darbuojas", su pritarimu

---

[75] Apžvalga.— 1895.— Nr. 22.

[76] Plg. „Hr. Tyškevičius įsteigė Palangoj uostą javų pakrovimui, įsitaisė garlaivį. Su p. Plateriu stengiasi įrengti geležinkelio šaką iš Mažeikių į Palangą."— *Kud. V.* Iš ūkiškos dirvos // Varpas. — 1889. — Nr. 7.— P. 10.

[77] „...p. Pšezdzeckai (įpėdiniai Tizenhauzų) yra užtarytojai katalikų prekėjų. Reikia žinoti, kad tiems ponams bemaž visas miestelis priguli. Rokiškyje, vietoje savo apsigyvenimo, vienus namus ypatingai paskyrė katalikiškai krautuvei." // Tėvynės sargas.— 1900.— Nr. 10, 11.— P. 65.

jis kalba apie šeimininko „valdančią ranką tikrai geležinę“: juk jos dėka visur pavyzdinga tvarka ir darbštumas. Taip Maironis charakterizuoja Goštauto dvarą iš fasado, iš paradinių durų pusės. Pažiūrėti kitu rakursu — kad ir tuo, kuriuo žiūrėjo ano meto mūsų realistinė proza, Maironis šiuo kartu nesiima — tai neatitiktų jo intencijų. Ir štai — viena fraze jis bando užbėgti už akių galimam priekaištui, kad jis esą užmiršta kumetynų skurdą, užmiršta tuos, kurių prakaitu ir ašaromis auga dvaro turtai: Goštautas esąs ne tiktai griežtas, bet ir teisingas: „Nečypdo jis žmones: pas jį nebasi ir piemenys bandą į lauką išginę.“ Taip jis apeina socialinę skriaudą ir neteisybę, neišvengiamą esant dvarininkų žemėvaldai, tas nepakenčiamas dvaro darbininkų gyvenimo sąlygas, dėl kurių po metų kitų jau masiškai suliepsnojo Lietuvos dvarai... Tai, ką kalbėjo Maironis, buvo jo iliuzinė pastanga išspręsti „socialinį klausimą“, iš siaučiančios klasių kovos sūkurio kviesti į ramią patriarchalinių santykių oazę, kuri tebuvo ne kas kita, kaip apgaulingas miražas, išsisklaidęs ir išnykęs tik prisilietus tikrovei. O tikrovė anuo metu, kai Maironis gal jau rašė pirmąsias savo poemos giesmes, buvo šitokia: „Mūsų dvarai, iš tolo žiūrint, gražiai išrodo, triobos aplinkui sustatytos, apsodyti medžiais, vienų dideli, kitų maži užvesti sodnai, vidury užlaikomi ponų pakajai.

Tuose pačiuose dvaruose, šalyj ponų pakajų pastatytuose namuose arba, geriau sakant, laužuose, landynėse, gyvena darbininkai, dirba ponui be jokios atskaitos, vasaromis net lig devintos dešimtos valandos vakaro; drabužiai nuplyšę, purvini, autuvai vos ant kojų turisi, savaitėj trys dienos pasnykų —„nevalgomos dienos“. Su rūgščia duona užsrėbę kokios rūgšties, kankinas per dienas. Dirbant, miegant ir valgant vis tur kentėti dvasiškas ir kūniškas kančias.“[78]

Tiesa, Goštautas kultūriškai svetimas Lietuvai, jis kupinas luominio ekskliuzyvizmo, su vos nuslepiama panieka žiūri į „chamų“ kilmės Rainį — poetas apie visa tai kalba su apgailestavimu, bet jo pagarbos aukštajam luomui tai nesudrumsčia. Jis piešia idealų Lietuvos aristokra-

---

[78] Darbininkų balsas.— 1904.— Nr. 3.— P. 73.

tą, kuriam tetrūksta vieno — kalbėti lietuviškai, paremti lietuvių nacionalinę kultūrą ir, atsisakius luominių prietarų, įsijungti į buržuazinės visuomenės gyvenimą. Ir kai antroje poemos pusėje šitai įvyksta — idealaus paveikslo nebetemdo joks šešėlis.

Maironis ne atsitiktinai savo aristokratą pavadina Goštautu — tai sena ir kilminga Lietuvos didikų giminė, išmirusi dar 1539 m., tad ikiunijiniais laikais, XV—XVI a. Goštautai vaidino svarbų vaidmenį politiniame Lietuvos gyvenime, gindami Lietuvos valstybinį savarankiškumą[79]. Vienu Goštautų šeimos atstovu, Petru, kuris buvęs didžiojo Lietuvos kunigaikščio Algirdo karys, Maironis specialiai domėjosi (gal nežinodamas, jog tai ne istorinis, o legendinis asmuo)[80]. Laiške S. Paškevičienei jis rašė: „...kadaise Petro Goštauto asmuo mane labai domino ir galvojau ta tema ką nors parašyti; šiandien visa tai nublanko, bet nenoriu spėlioti ateities, gal, laikui bėgant, ką nors padarysiu."[81]

Susidomėjimas Goštautais suprantamas: juk Maironis svajojo, kad atsirastų Lietuvoje žmonių — turtingų, įtakingų, suprantančių tikruosius savo tautos interesus ir mokančių juos ginti. Šitokių žmonių jis tikėjosi iš atlietuvėjusių aristokratų, nenorėdamas šiuo atveju suprasti, kad istorijos upės nesustabdysi ir nepriversi grįžti atgal (juk „nebeužtvenksi upės bėgimo!"), jog bergždžia norėti, kad kuri klasė vėl imtų vaidinti tą patį vaidmenį, kaip prieš beveik keturis šimtmečius. Šitokia svajone poetas atidavė duoklę savo visuomeniniam konservatyvizmui, kurį maitino ir ugdė jo ryšiai su turtėjančia lietuvių buržuazija, su dvasininkų luomu — su socialinėmis jėgomis, ne suinteresuotomis nugriauti carizmą, bet puoselėjančiom viltį susisukti šiltą gūžtą tarp yrančios imperijos sienų.

Bet svajones ne visuomet paremia tikrovė — ypač kai tų svajonių nežadina gaivinantys kontaktai su realybe.

[79—80] *Jonynas I.* Goštautai // Lietuviškoji enciklopedija.— T. 9.— Sk. 329.

[81] VUB, D 1112, l. 2a.—„...niegdyś osoba Piotra Gosztolda mocno mię zajmowała i miałem zamiar cóś osnuć na jej tle; dziś to się ulotniło, ale przyszłość nie chcę przesądzać, może z czasem się ćoś zrobi". Iš 1904.03.28 laiško.

O juk Maironis nebuvo kurčias tikrovės balsui, aklas realaus gyvenimo faktams. Dėl to greta Goštauto paveikslo, kurio atskiri bruožai, tiesa, atremti į socialinę savo meto tikrovę, bet kurio visuma anaiptol nebūdinga, randame ir visiškai kitaip spręstą dvarininkijos temą, kur dvarininkai tampa pajuokos ir pasmerkimo objektu. Goštautas poemoje yra net savotiškai izoliuotas — poetas jį mums rodo kaip išimtinį atvejį, tuo tarpu digresijose bei epizoduose, siekiančiuose charakterizuoti dvarininkijos visumą, Maironis griebiasi satyrinio tono, konstatuoja šios klasės svetimumą ir priešiškumą nacionaliniams lietuvių liaudies interesams, jos istorinį pasmerktumą.

Šitoks požiūris į dvarininkus, žinoma, Maironio kūryboje ne naujas. Jis skambėjo jau satyrose, labai sintetiškai išsakytas poemos „Z nad Biruty" fragmente „Kolonja Polska na Litwe, na Żmudzi?.." Poetas čia ironizuoja nusigyvenusią šlėktą, kuri savo visuomeninį bergždumą dangsto bajorišku „honoru", prasiskolinusius, nusilėbavusius dvarininkus, griaunančius krašto ekonomiką, niekinančius liaudį, jos kalbą ir kultūrą, seniai jau išdavusius nacionalinius savo tautos interesus. Visa ši klasė poetui — negyva tautos kamieno šaka, pati save pasmerkusi ir istorijos pasmerkta mirčiai ir nunykimui. Tautos istorija eina į priekį, kuriama kitų visuomeninių jėgų — ir bergždžios čia pastangos atgaivinti tuos, kurie jau nebegyvi:

> Lecz dosyć tej skargi, co głosem bez echa
> Nie disiaj już woła... do trupów, niestety!
> Gdy ze snu rodzima już budzi się strzecha,
> Nie zbudzą się tylko w pałacach szkielety!..[82]

Šis dvarininkijos istorinio pasmerktumo motyvas ryškus ir antrajame poemos „Tarp skausmų į garbę" variante — naujai įvestas, lyginant su 1895 m. leidimu. Matyt, perredaguojant poemą, jis autoriui pasirodė dar aktualus. To priežastys gali būti įvairios. Viena vertus, Maironis, perredaguodamas poemą, norėjo apimti visus pagrindinius

---

[82] Gana jau to skundo, kurs be atgarsio
nuo seno jau šaukia, deja, tik lavonus!
O iš miego juk bunda gimtoji pastogė,
tik rūmuose griaučiams pabusti nelemta!
(Pažod. vert.— Aut.)

tautinio sąjūdžio bruožus — ir čia negalima buvo nepaliesti santykių su sulenkėjusia dvarininkija klausimo. Bet galėjo būti ir kitų priežasčių.

Pati artimiausia — tais pačiais 1903 metais, kaip minėtasis „Głos litwinów", pasirodęs „jaunosios aristokratų kartos" atsakymas į klerikalų kvietimą užimti lietuvių visuomenėje aktyvų ir vadovaujantį vaidmenį, atsakymas, nuskambėjęs kategorišku „Przenigdy!"[83] Jis ir Maironiui turėjo parodyti su nenuneigiamu akivaizdumu, koks bergždžias yra mėginimas pasukti atgal laiko tėkmę, pakeisti istoriškai susiklosčiusį klasės veidą, kaip giliai svetima Lietuvos dvarininkija ne tiktai socialiniu atžvilgiu lietuvių liaudžiai, bet ir apskritai visai nacionalinei lietuvių kultūrai. Tai turėjo gerokai prablaškyti Maironio iliuzijas, dar daugiau apkartinti jo jausmus dvarininkijai.

Antra — kurdamas naująjį poemos variantą, Maironis gerokai sustiprina epinį elementą. Tai ypač ryšku pirmojoj giesmėj, kurioje gausu tiesioginio autobiografizmo. Kūrybos procese jau nebe jauno, toli nuo gimtojo krašto gyvenančio rašytojo vaizduotėje atgyja seniai prabėgusios vaikystės, tėviškės, kadaise matytų ir sutiktų žmonių paveikslai — visa jo praėjusiųjų metų gyvenimo patirtis. Jam nemaža yra tekę bendrauti su Lietuvos dvarininkais — ir vaikystėje, ir gimnazijoje, ir vėliau įvairiomis progomis. Jam buvo gerai žinoma ir jų buitis, ir ekonomika, ir kultūrinis lygis, ir jų požiūris į tautinį lietuvių sąjūdį — visa tai negalėjo duoti pagrindo ištisai teigiamai vertinti šios klasės visuomeninio vaidmens. Ir šitoji gyvenimiška patirtis gana žymiai prasiskverbė ir į naująjį poemos variantą.

Be to, poeto negalėjo neveikti ir visas XIX a. galo ir XX a. pradžios visuomeninių santykių pobūdis, politinė krašto situacija, kuri vertė dar kartą persvarstyti pagrindinių socialinių jėgų — dvarininkų ir liaudies — santykius, pasverti jų vaidmenį tautos gyvenime.

XX a. pradžią charakterizuoja kylantis liaudies išsivaduojamasis judėjimas. Streikai, valstiečių bruzdėjimai,

---

[83] Przenigdy!: Odpowiedź na „Głos litwinów do młodej generacyi magnatów obywateli i szlachty na Litwie".— Kraków, 1903.

neramumai aukštosiose mokyklose, didėjąs plačiųjų visuomenės sluoksnių nepasitenkinimas absoliutizmo tvarka — visa tai kūrė įelektrintą politinę atmosferą. Carizmas stengėsi eiti į smulkius kompromisus, daryti nežymių nuolaidų, norėdamas kaip nors susilpninti, sušvelninti įtampą. Imta, pavyzdžiui, diferencijuoti požiūrį į įvairius lietuvių spaudinius, mažiau dėmesio kreipiant į religinio turinio raštus. Vis dažniau ima sklisti gandai apie visišką spaudos draudimo panaikinimą. Bet antra vertus, buvo aišku, kad carizmas negalvoja eiti toliau negu visi tie smulkūs kompromisai, kurie tebuvo taktikos dalykas. Geležinė priespaudos ranka dar stipriai engė maištauti pradedančią liaudį, biurokratija nesiskaitė nei su jos poreikiais, nei su jausmais, 1897 ir 1900 m. įvyksta dvi didelės politinės bylos dėl lietuviškų spaudinių.

Taip atėjo 1904 m.— revoliucijos išvakarės. Patvinusi revoliucinės kovos banga nuplėšia ir užtvanką, keturis dešimtmečius varžiusią lietuvių kultūros vystymąsi — panaikinamas spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo įsakymas. Tiesa, pats Maironis nesuvokė, kad tai pasiekta bekompromisine revoliucine kova prieš carizmą. Jis drauge su visa klerikaline ir liberaline visuomene buvo linkęs manyti, kad laimėta visų pirma dėl lietuvių prašymų, peticijų, memorandumų, einant „politikų" ir „diplomatų" keliais, bičiuliaujantis su aukštąja caro biurokratija. Ta prasme jis rašė ir „Lietuvių laikraštyje": „Reikia pasakyti širdingą ačiū tiems visiems šviesiems ir rimtiems vyrams, kurie žodžiu ir raštu prisidėjo prie teisingo išaiškinimo to taip svarbaus Lietuvai klausimo, ypatingai dabartiniajam vidaus dalykų ministeriui kunigaikščiui Sviatopolk-Mirskiui, kuris, teip sakant, užbaigė pradėtą darbą, ir kunigaikščiui Uchtomskiui, kurs labai dažnai pakeldavo balsą savo laikraštyje prieš lietuvių skriaudą."[84]

Šiuos žodžius rašė aukštas dvasininkijos atstovas ir žmogus, duodąs toną labai nuosaikiam laikraščiui[85]. Bet imli

---

[84] *J. M.* Lietuviškųjų raidžių klausimu // Lietuvių laikraštis.— 1904.— Nr. 1.— P. 6.

[85] Plg. 1905 m. 11.18 buvo apsvarstyta „Lietuvių laikraščio" pakraipa. Susirinkimui pirmininkavo Kan. Maculevyčė.— Lietuvių laikraštis.— 1905.— Nr. 49.— P. 627—628.

epochos dvasiai poetinė jo natūra negalėjo likti nejautri artėjančiam „revoliucijos viesului"[86]. Jis negalėjo nematyti ir nejausti įsisiūbuojančios liaudies stichijos — jis pats gyveno Peterburge, tame mieste, kur revoliucijos pulsas plakė ypatingai stipriai. Jis nujautė, kad senosios, despotiškos tvarkos pamatai jau sukrėsti, kad cariniam absoliutizmui turi ateiti galas.

Suprantama, Maironis toli gražu nebuvo įsisąmoninęs visų prieš jo akis vykstančių įvykių prasmės, visas jo politinis mąstymas, jo visuomeninės simpatijos buvo ne tik svetimos, bet net priešiškos tiek nuosekliai revoliucinei programai, tiek ir taktikai. Bet savo vidiniu nusiteikimu jis buvo už carizmą griaunančiąsias jėgas, už liaudį.

Ne, čia nenorima atskirti neperžengiama siena Maironio politinių pažiūrų ir jo jausmo, giliausiojo širdies gyvenimo, maitinusio poetinę kūrybą. Mes galime suprasti, iš kur Maironio simpatijos revoliucijai pirmajame jos etape — iki 1905 m. pabaigos. Iki to meto pirmasis dienotvarkės punktas buvo kova už politinę laisvę, Lietuvoje — ypač už nacionalines laisves. Šitai sudarė dar tam tikrą visuomenės vieningumo iliuziją, priblausino klasinių interesų prieštaringumą, kuris visu aštrumu iškils, susitelkus ties ekonominės visuomenės struktūros klausimais. Bet tuo tarpu, kol absoliutizmo pastatas tebebuvo nepajudintas, politinių laisvių reikėjo bet kuriai visuomenės grupuotei: jos buvo reikalingos bet kuriai visuomeninei koncepcijai realizuoti. Kovos intensyvumas parėjo nuo koncepcijų skirtumo, bet kad kovoti reikalinga, buvo pripažįstama visuotinai. Tik išplėšus iš carizmo kai kurių nuolaidų, tie skirtumai ėmė vis daugiau ryškėti: kas vieniems jau atrodė pakankama, tai kitiems dar buvo be galo maža ir neesminga. Labai greitai į reakcijos pusę persimeta oktiabristai, silpna ir svyruojanti yra kadetų pozicija, ir tik darbininkai ir valstiečiai lieka nuoseklūs revoliucijos vykdytojai. Štai kodėl Maironis, savo politinėmis pažiūromis artimas kadetams, galėjo dar iki 1905 m. pabaigos jaustis nešamas revoliucinių nuotaikų bangos, gyventi šviesiais lūkesiais ir

---

[86] „Jaunoji Lietuva", VIII giesmė.— *Maironis*. Rinktiniai raštai.— V., 1956.— T. 2.— P. 129.— Toliau citatos iš to paties leidimo.

viltimis, tikėti išsvajotais ir saviškai suprastais ateinančios laisvės laikais.

Pirmosiose šešiose perredaguotos poemos giesmėse revoliucijos tema neliečiama. Jose, kaip sakyta, iš esmės liekama 1895 metų poemos medžiagos rėmuose. Bet tik intensyvėjančios revoliucijos sąlygomis, tik visuomeninio pakilimo atmosferoje galėjo atsirasti tos optimizmo, šviesių ateities vilčių, pasitikėjimo ateitimi nuotaikos, kuriomis alsuoja 1905 m. paskelbtasis tekstas. Vargu ar užtektų pasakius, kad čia tos pačios emocijos, būdingos ir 1895 m. variantui, kad poetas jas perkėlė į naująją poemą drauge su siužetinės medžiagos elementais. Kaipgi tada paaiškintume tą staigų lūžį, kuris įvyko 1906 m., pradėjus rašyti septintąją giesmę, ir kurį, be abejo, nulėmė tolesnė revoliucinių įvykių eiga ir išryškėjusios lietuvių visuomenės vystymosi tendencijos. Nėra abejonės — pirmųjų šešių „Jaunosios Lietuvos" giesmių entuziazmas ne užkonservuotas ir ne mechaniškai paveldėtas iš 1895 ar ankstesnių metų: jį poetui įkvėpė 1904—1905 metų įvykiai. Jie taip pat gali paaiškinti ir tą faktą, kad Maironis čia taip daug ironijos išsako dvarininkijai — kaip silpnai, nebetenkančiai visuomeninės reikšmės klasei, ir pabrėžia, stipriau negu 1895 m., liaudies vaidmenį tautiniame sąjūdyje.

Ironija dvarininkijos atžvilgiu nuskamba keletoje publicistinio pobūdžio digresijų, kurios iš esmės kartoja tą patį, kas poeto buvo pasakyta satyrose ir poemoje „Z nad Biruty": čia ir bajoriškas šlėktos pasipūtimas, taip juokingas ir menkas, sugretinus jį su materialiniu tos pačios šlėktos sunykimu, neūkiškumu, kur aristokratinės pretenzijos neturi mažiausio realaus pagrindo. Taip ir junti ekonomiškai atkutusio, savim pasitikinčio valstiečio pašaipų žvilgsnį, kai poetas kalba:

> Ant rėžių siaurų neturtingai maitinas
> Sokaičių bajorai; nors arti temoka,
> Savitarpy ponais paliokais vadinas.
> Per teismus nuplikę, basi į bažnyčią
> Žingsniuoja ir vien prieš miestelį apsiauna.
> Prašnekink lietuviškai juos norints tyčia,
> Jie tyli, vien barzdą išpūsdami šauną.
> Jų moterys austi marginių nemoka,

Prie darbo gan tingios ir snausdamos ruošias;
Bet polką po aslą patrypdamos šoka
Ir išeigai perkelio jupomis puošias.

Kitur vėl rasime posmelį, ironiškai nužvelgiantį tuščiai pasipūtusius, su kito žmogaus jausmais nesiskaitančius dvarininkus:

Pratėgminės dvarponių minkštos karietos
Ik šiolei netrinksi: bažnyčioje vietos
Už auksiną vis atsiras:
Sulėkusiems ponams pusiau tik sumos
Vis šveicorius vietą lazda iškamuos,
Daužydams sermėgiams kupras.[87]

Šis iš pažiūros paprastutis, beveik buitinio plano posmelis iš tikrųjų atskleidžia platų turinį, ypač išryškėjantį sekančiame poemos fragmente, kur kalbama apie liaudies žmonių jausmo gilumą ir nuoširdumą:

Taip jausti ir melstis tik vargšai tegali,
Kurių nuo senovės nelepintą šalį
Beslėgė vargai ir vargai!

---

[87] Įdomu palyginti šį posmą su ankstyvesniais jo variantais, rodančiais, kuria kryptimi evoliucionavo Maironio požiūris į dvarininkus.

1888 m. „Lietuvoje" skaitome šią sceną, primenančią paveikslėlį ant pigių saldainių dėžės:

Pratėgmiais lekia vienas už kito
Šilkuotos ponios, barzdoti ponai.
Vežėjas švaisto šilkų papaušką,
Vežimas pilnas rožių — panelių.
Balti vaikiukai kaip strazdai čiauška,
Šunelis spokso ant ponios kelių.

Po penkerių metų rašytoje poemoje „Tarp skausmų į garbę" panašios prasmės vaizde nebėra to sacharininio saldumo, bet poeto pritarimas vis tiek aiškus:

Nuo ryto bildėjo ir rūko keliai.
Kas gyvas, bažnyčion skubėjo;
Ir Glinskių sarti iškinkyti arkliai
Po langu žemes kapinėjo.
Ant galo nušvito vežėjui akis:
Bajorai apsėdo ratus,
Ir riebūs sartokai, suglaudę ausis,
Pasinešė lėkt per laukus. (P. 19—20)

Tuo tarpu „Jaunojoje Lietuvoje", kaip matyti, ponai traktuojami jau visiškai kitaip — su neslepiama ironija.

Ir žudė kryžiuočiai, ir baudžiavos spaudė,
Ir kraujo, ir ašarų upės bemaudė,
Retežius gamino draugai.

Šis sugretinimas aiškiai rodo, kur poetas mato esminį skirtumą tarp dvarininkijos ir liaudies. Tiesa, jis čia paima tik religinį to skirtumo aspektą, bet jam rūpi iškelti žmogiškąjį to skirtumo atžvilgį, tai, kiek dvarininkijos ir liaudies socialinė padėtis lemia tų klasių žmogaus dorovinę vertę. Dvarininkija subjektyviai jaučiasi aukštesnė ir vertingesnė už liaudį, ji nemato reikalo skaitytis su „sermėgiais", laikydama save nepalyginti pranašesne. Bet šis pranašumas yra visiškai nuasmenintas ir dehumanizuotas, pagrįstas pinigu, jis siejamas su priklausymu dvarininkų, „ponų" klasei, tad visiškai nerealus, neturi jokios objektyvios atramos. Dėl to visos šios rūšies pretenzijos tėra kvailai ir juokinga poza.

Kitaip — ta pilkų sermėgių minia. Ji per amžius gyveno darbu, kova, kančiomis, jos istorija — realios, praktinės žmonių veiklos ir patirties istorija — sąlygoja ir jos dvasinį veidą: viskas čia tikra, ne iliuziška. Liaudis Maironiui yra toks pat antipodas poniškajai dvarininkijai, kaip tiesa, paprastumas ir nuoširdumas — melui, pasipūtimui ir tuščioms pretenzijoms.

Dar kartą jis grįžta prie šių klasių paralelės penktojoje giesmėje, šiuo atveju išvesdamas ją nebe etinėje, o istorinėje politinėje plotmėje. Dvarininkija čia jam — nacionalinių tautos interesų išdavikė, netekusi nei pareigos jausmo savo kraštui, nei savo etninio veido, persiėmusi aristokratiniu kosmopolitizmu. Dėl to poetas lietuvių nacijos formavimąsi ir tautinį sąjūdį įsakmiai susieja su liaudimi, šiuo atveju net su pačiais vargingiausiais valstietijos sluoksniais, nes tik čia jis mato išlaikytus etninius ypatumus ir gyvybines tautos kultūros kuriamąsias jėgas:

Jei nori atrasti lietuvį šiandieną,
Ieškok, kur aprūkę šiaudiniai stogai!
Senų padavimų išgirsi ne vieną,
Kurie užsiliko per amžius ilgai;
Tačiau ir tenai, kas atėjo į mantą,
Senelių tėvų jau kalbos nesupranta.

Taip permąstydamas bei įvertindamas liaudį ir dvarininkiją, išsakydamas šitai labai glausta, beveik sentencine forma, Maironis kalbėjo tai, ką jam buvo padiktavusi patirtis — tegul karti ir tegul ne visiškai tokia, kokią jam būtų buvę malonu patirti. Ir su šitomis gyvenimiškų kontaktų padiktuotomis tiesomis taip kertasi jo sukurti Goštautų paveikslai, nupinti iš jo pageidavimų ir papuošti kiek egzaltuotos idealizacijos spalvomis.

Bet neteisinga būtų galvoti, kad minėtasis dvarininkijos ir liaudies vertinimas kūrinyje išsakytas tik aforistiniuose posmuose, publicistinėse digresijose, kurios gal savotiškai ir papildo kūrinio idėjinę prasmę, bet organiškai neįaugusios į jo poetinį audinį ir apskritai daugiau išsilaiko gal kaip išprotautos refleksijos, neįgaudamos spalvingo ir gyvo vaizdinio pavidalo. Taip nėra. Tas turinys labai turtingai ir poetiškai atsiskleidžia ketvirtosios giesmės paveiksluose.

Jos centre — jau iš pirmojo poemos varianto pažįstamas triptikas: žydinčiuose Dubysos kloniuose lietuvės rūtomis kaišo gelsvąsias kasas ir graudžiai dainuoja; iš dainas ringuojančių mergaičių pulko išsiskiria Rainių Onytė, kuri „pirmobalsį veda"— jai tenka ryškus poetizuojamasis akcentas:

> Bet kas gi Onytei Rainių beprilygtų?
> Kaip spindinčios rasos — akių spinduliai!
> Ar kam taip ir širdis pravirkdint pavyktų,
> Kaip jai, kad užgieda graudžiai!

Ir toliau — liaudiškoji daina „Trys sesutės grėbia šieną", kuri savo apibendrintu vaizdu suteikia visam epizodui gilumos ir visuotinumo: Rainių Onutė iškyla kaip skaidrus liaudies grožio paveikslas.

Tačiau antrajame poemos variante Maironis šią liaudies poetizaciją dar pratęsia ir paryškina, įvesdamas kontrastingą dvarininkaitės Vandos Juškytės paveikslą. Onutės ir Vandos dialoge, į kurį dar pabaigoje įsipina Rainių Laurynas, atsiskleidžia dviejų priešiškų socialinių grupių charakteriai.

Iš karto suvokiame, kad poeto dėmesį traukia ne tik dviejų individualių charakterių, dviejų psichologinių struk-

tūrų skirtingumas, bet kad jam rūpi parodyti abi moteris kaip priešiškų socialinių klasių reprezentantes. Į lengvabūdiškos Juškytės pastabą apie ašarų palaimą Onytė atsako:

> Be reikalo,— tarė ant galo;— panytė
> Taip kalba, lyg, rodos, tikrai nusiminus,
> O vargo sunkaus nepažinus.
> Kas kitas mums vargšams...

Pokalbis liečia intymių išgyvenimų, jausmų sritį, bet jausti jame socialinius apibendrinimus su ryškiu autoriaus požiūriu: kiek Onytė apgaubta šiltos ir poetiškos simpatijos, tiek Vandai piešti poetas pasirenka vis tirštėjančias satyrines spalvas.

Abu charakteriai gretinami moraliniu aspektu: viena vertus, atskleidžiamas Onytės jausmo gilumas, nuoširdumas, antra vertus — Juškytės beširdis egoizmas, paviršutiniškas koketavimas, apsimetinėjimas, melas ir vidinio gyvenimo lėkštumas. Tačiau poetas dorovines ypatybes, charakterių turinio ir vertingumo skirtumus sieja su jų socialine priklausomybe. Onytė — darbo liaudies žmogus, pažinusi „vargą sunkų", jai nuo darbų „rankos pūslėtos", todėl jos jausmai, sielvartas ir liūdesys ne poza — jie gimę iš rimtos ir tikros gyvenimo patirties, ir jos „dainos iš skausmo pradėtos". Jos jausmų ir išgyvenimų šaltinis yra tiesioginis sąlytis su tikrove.

Šis vidinis tiesumas ir nuoširdumas, kurį poetas iškelia kaip aukščiausią dorovinę žmogaus vertybę, siejasi su giliu Onytės nepasitikėjimu dvarininkaite Vanda, su nepasitikėjimu ja būtent kaip dvarininkaite. Laurynas įsiterpia į pokalbį, apkaltindamas Juškytę jų šeimai padaryta materialine skriauda — broliui nebeinant į kunigus, sudūžta viltis susilaukti iš jo paramos ūkiui, o Onutė visų pirma mato broliui daromą moralinę skriaudą. Ji nė valandėlę nepagalvoja, kad Vandos jausmas Juozui galėtų būti nuoširdus, ji įsitikinusi, kad dvaro panytė su juo tik pažais savo pramogai; ji sielojasi dėl neišvengiamo skaudaus brolio nusivylimo: „Man rūpi, kad viltyse neapsiriktų: juk žmonės paskui besityčios."

Kaip jos nuojauta pagrįsta! Poetas tik valandėlę praskleidžia Vandos mintis po Onutės ir Lauryno priekaištų.

Kiek čia išdidžios paniekos „kaimiečiams vejos", kaip ją papiktina, kad anie „kaimiečiai" drįsta kalbėti apie savo žmogiškas teises, užmiršę vergišką nuolankumą:

Kad Juozas per vasarą lankos dvare,
Kad Rainio nabašninką tėvas sodino,
Į stalą, tai jiems, mat, išaugo, aure!
Ragai!.. ir ribos nebežino?

Pasidžiaugusi mintimi, kad Juozas ją myli, ji čia pat ciniškai šaltai nusprendžia:

Už Juozo tekėti? O ne! Niekada!
Juk ji ne kaimietė, jis pats tur suprasti;
Bet jo paklausyti šnekos kai kada —
Meiliau, negu auksą atkasti!

Juškytės paveikslas iškyla prieš mus dvigubai poeto pasmerktas: jis atskleidžia jos vidinį tuštumą, jausmų veidmainystę, beširdiškumą — visa tai, kas ją taip ryškiai skiria nuo Rainių Onutės. O išsakydama taip aiškiai savo klasinės priklausomybės sąmonę, priešpriešindama save „kaimiečiams", liaudies žmonėms, ji pati mūsų akyse išsibraukia iš eilės tų, kuriuos poetas čia yra apgaubęs šviesia žmoniškumo aureole.

Tačiau šituo liaudies ir dvarininkų kontrastu tema dar nesibaigia. Paskutinį akcentą jai suteikia kitas epizodas, išoriniu atžvilgiu, siužetiškai visai nesusietas nei su anksčiau aptartaisiais fragmentais, nei su visa giesme. Tai šienapjūtės scena: „Nuo Girdvainių dvaro lig pagirio tęsias / baltais dobilėliais išpintas žolynas." Gaiviame ankstyvos vasaros gamtos fone poetas keliais brūkšniais nutapo šienapjūtės vaizdą, kupiną darbo džiaugsmo ir grožio: jis savo motyvu ir nuotaika susiliečia su triptiko pradžia, kompoziciniu atžvilgiu užbaigdamas visą liaudies ir dvaro temai skirtą epizodą. Ir čia, kaip triptike Rainių Onytė, gamtos fone ir dirbančio jaunimo būry išsiskiria porelė — idiliška, vos vos juntamo humoro nušviesta. Savo tonacija ji sudaro perėjimą tarp ankstesnių scenų aukšto lyrizmo, dramatinės įtampos ir giesmės pabaigos spalvingo buitiškumo. Barbelė su Petruku, kraudami šieno vežimą, šnekasi apie vilktakius, kurie mokėdavę užkeikti žmones ir net

visas vestuves paleisdavę į mišką staugti vilkais. Pasakojimą Petrukas baigia tokia pastaba:

„Ant galo ir žmonės net mūsų laikais
Įgauna žvėrių prigimimą!"
„Ir meilė, būk, esanti amžina bėda,—
Šnekėjo Barbutė:— iš proto išvaro,
Kaip Šatrijos raganos, širdį išėda
Ir žmogų paguldo ant maro."

Tuoj pat kitame posme matome praeinančią Juškytę. O atsiminus dar, kad visas šienapjūtės epizodas įterptas į Vandos tuštumą ir veidmainystę charakterizuojančius fragmentus, negalima nematyti, kad užuominos ir apie žvėrimis pavirstančius žmones, ir apie širdis išėdančias Šatrijos raganas skirtos yra jai.

Dėl poetizuojamų liaudies žmonių paveikslų poema įgauna ryškiai juntamą demokratizmo bruožą. Nors nagrinėtoji ketvirtoji giesmė siužetiškai nesusijusi su Juozo—Jadvygos linija, tačiau ji šiam konfliktui suteikia gilesnę socialinę prasmę, tikrovišką — istorinį motyvavimą. Nepaisant to prieštaringumo, kuris poemoj atsiranda, be ko kito, ir dėl idealizuotų Goštautų paveikslų, liaudies žmonių traktavimas, satyrinis požiūris į dvarą, tegul ir nuosekliai neišlaikytas, žymiai pagilina bei sukonkretina ir poemos patriotizmo turinį, susiedamas jį su liaudies išsivaduojamuoju judėjimu. Pagrindiniuose poemos epizoduose meilė tėvynei, savo kraštui yra tas pats, kas meilė joje dirbančiam ir vargstančiam liaudies žmogui. Šie liaudiški demokratiniai patriotizmo akcentai, kaip rodo nagrinėtieji epizodai, šiame poemos variante ryškesni negu ankstesniame.

ESTETINIO TIKROVĖS SUVOKIMO PRATURTĖJIMAS

Žanriniu atžvilgiu naujasis poemos variantas iš esmės lieka lyrinės poemos rėmuose. Ir čia nėra nei baigtų, episkai objektyvių charakterių, nei nuosekliai išvystyto veiksmo. Vaizdingu J. Tumo-Vaižganto apibūdinimu, „žmonės čia tik manekenai idėjoms palaikyti, kaip telegrafo stulpai vieloms: per juos eina srovė, o ne jie sroves lei-

džia"[88]. Epinio prado silpnumą bei lyrinį poemos charakterį pabrėžia ir V. Mykolaitis-Putinas.[89]

Bet lyginant su pirmuoju poemos variantu, meninis tikrovės suvokimas čia yra vis dėlto žymiai praturtėjęs. Teisybė, nepaisant aiškių pastangų, o vietomis ir neabejotinų laimėjimų, poeto kūrybinei prigimčiai netapo sava pasakojimo ir epinio vaizdingumo stichija: jo poema taip ir liko stipriai nuspalvinta subjektyvia autoriaus emocija, sudarančia kūrinio vieningumo pagrindą. Tačiau pats lyrizmas čia yra įgavęs naujų bruožų.

Pirmajame poemos variante poeto subjektyvinis pasaulis absoliučiai dominuoja. Jį supančios tikrovės reiškiniai jo nedomina patys savaime, o vien tik kaip dingstis išsakyti save. O dabar tas jaunatviškai nesutramdomas, žvilgsnį temdantis vidinis pulsavimas aprimęs: poetas žvelgia ramesne ir blaivesne akimi, pasaulis jam dabar įvairesnis ir spalvingesnis. Jo emocija tampa labiau niuansuota, poezijos šviesa nutvieskia daugiau regimosios tikrovės daiktų, jausmas apima platesnes ir įvairesnes gyvenimo sferas. Dėl brandaus meistriškumo jis iš seniau buvusių poetinės minties užuomazgų, iš eskizų, kuriuose jutai didelę grožio potenciją, bet kurie buvo tarsi neprasiskleidę pumpurai ankstyvą pavasarį, sukuria klasikinius mūsų poezijos posmus.

Pirmosios šešios naujojo varianto giesmės, kaip ir visa poema, vėliau pavadinta „Jaunąja Lietuva", nėra lygiavertės. Iš dalies silpnosios jos vietos labiau krinta į akis negu ankstyvajame variante, nes čia nėra tos viską apimančios emocijos, tos, Vaižganto žodžiais tariant, „muzikos": kiekvienas jos fragmentas yra savarankiškesnis, ir greta tobulo grožio gabalų labiau juntamos silpnosios vietos. Tačiau nepaisant šių spragų ir nelygumų, visiškai akivaizdu, kad antrajame variante mes susiduriame su daug labiau subrendusiu poetu. Jaunystės nuoširdumo žavesys čia užleido vietą tobulai baigtiems poetiniams vaizdams, jausmo gilumui, daugeliu aspektų tikrovę įprasminančiai minčiai. Rašydamas antrąjį poemos variantą, Maironis

[88] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 119.

[89] *Mykolaitis-Putinas V.* Naujoji lietuvių literatūra.— P. 261.

buvo pasiekęs savo kūrybinio pajėgumo viršūnę: jos išraiška yra čia sukurtoji gamtinė poezija, dainos, himnai ir kiti lyriniai fragmentai. Tiesa, šitoks lygis būdingas ir geriausiems „Pavasario Balsų" eilėraščiams, jį poetas išlaikys ir vėliau, dar ne vieną kūrinį rašydamas, bet pralenkti jo jis niekad nebepralenks.

Suprasti kai kurios būdingus subrendusio Maironio kūrybos ypatumus bus lengviau, kai pažiūrėsime ne vien į susiformavusius rezultatus, bet į patį kūrybos procesą, į tų ypatybių tapsmą. O abiejų poemos variantų lyginimas ir yra tokia reta proga pasekti pakitimus, įvykusius Maironio meninėje rašysenoje per dešimtmetį — nuo 1893 iki 1904—1905 metų.

a. *Poemos epizacija*

Tik pradėjęs skaityti pirmąją giesmę, tuoj pajunti, kad poeto požiūris į medžiagą yra pasikeitęs. Amžinoji lyrikos dabartis čia yra pakeista būtuoju laiku, ir pasakojimas kartu įgauna retrospektyvų pobūdį. Tiesa, tas pasakojimas yra kupinas lyrizmo, „nuotaikos", „autobiografiško intymumo", bet, palyginti su pirmuoju variantu, jis vis dėlto žymiai objektyvesnis, jame matome nebe trumpus objektyvybės atšvaitus poeto jausmų tėkmėje: čia iškyla jau įvykiai, žmonės, juos supanti buitis ir gamta. Toks santykio su medžiaga pobūdis, čia ryškėdamas, čia vėl priartėdamas prie pirmykščio grynojo lyrizmo, išsilaiko visose šešiose giesmėse.

Buities, veikėjų aplinkos vaizdų ypač apstu pirmosiose giesmėse. Atkaičiai ir jųjų šeimininkai, Juozo vaikystės ir ankstyvosios jaunystės metai, brolis, sesuo, kaimynas Juška ir jo lengvabūdė duktė Vanda, Jonas Glinskis — visa tai praslenka pro skaitytojo akis, susipynę su giedro ir ankstyvo rudens, su ramių, žvaigždėtų vasaros naktų vaizdais. Taip pat išsamiai ir neskubant nupieštas ir Goštauto dvaras bei jo gyventojai.

Visiškai naujas dalykas, palyginti su ankstesniuoju variantu, yra gana gausiai poemą išmarginusios grynai buitinės detalės, kurios suteikia kūriniui realistinio, plastinio vaizdingumo, sudarydamos atsvarą kitų poemos vietų ly-

rinei patetikai ir tuo kurdamos gyvenimo pilnybės ir daugiapusiškumo įspūdį.

Piešdamas Juozo tėviškės vaizdą, poetas nusako net ekonominį ūkio pajėgumą: Atkaičiai „lig Sekminių iššluosto paskutinį aruodą"... Mažasis Juozukas, pirmąsyk išvažiavęs iš namų, atsimena,

> Kaip, bekinkant jam arklius, kudakavo višta;
> Kaip matušė kelionei ryšelius dėstinėjo;
> Kaip praleido lig tilto ir per visą tą laiką
> Glostė vargšą sūnelį; kaip abudu verkšleno.

Viena kita panaši detalė įpinta į Goštauto dvaro aprašymus, o scena su Mauša Rudbarzdžiu, atėjusiu veršiuko derėti, skamba tiesiog natūralistiškai. Realistinių paveikslėlių rasime ir trečiojoje giesmėje: čia ir sekmadienio pusryčiai pas Glinskius, ir į pamaldas traukiančiųjų vaizdas:

> Bildėjo ir rūko nuo ryto keliai.
> Keno kiek įmanomi buvo arkliai,
> Tas porą pavalkais užkinkė;
> Pėsčiųjų, kaip gulbių devyni pulkai
> (Nuo jų apdarų marguliavo takai),
> Žingsniavo būriais susirinkę.
>
> Ant vyrų daugiausia sermėgos milinės;
> Mergaičių gi jupos margai čerkasinės;
> O rūtos dabina kasas...

Tokiame pat lygmenyje — tik dar „žemesniu stiliumi"— nuskamba ir ironiška autoriaus pastaba:

> Sulėkusiems ponams pusiau tik sumos
> Vis šveicorius vietą lazda iškamuos,
> Daužydams sermėgiams kupras.

Panaši ir kita proga cituotoji Sokaičių plikbajorių charakteristika.

Spalvingas plastiškas Juškų dvaro vaizdas ketvirtojoje giesmėje:

> Bet štai jau ir Girdvainių dvaras antai!
> Sulinkęs į žemę, tarytumei, lūžta;
> Išbaltintas sienas iš tolo matai
>   Lyg vištą, apžergusią gūžtą,

Aplinkui sodelis; ties durų išbėgo
Du topiliu; langus lig pusės užgožė
Akacijų krūmai; jų tarpus pamėgo
Serbentas ir raustanti rožė.

Šis ramus ir dėmesingas buities vaizdavimas tėra tačiau tik vienas požymis, rodąs išaugusį poemos episkumą. Tai matyti taip pat ir iš poeto pastangų duoti baigtesnę fabulą. Pirmajame variante Maironis nužymėdavo tik tarsi kokius siužetinius taškus, tarsi punktyru tenubrėždavo fabulą, kuri vietomis visai ištirpdavo ir paskęsdavo lyrizmo srovėje, o dabar stengiamasi įvykių grandinę nuosekliau sumegzti.

Pirmoje giesmėje pasakojama apie Juozo vaikystę ir jaunystę, jį formavusius veiksnius, jame brendusius įsitikinimus bei siekimus. Antroje — duodama taip pat išsamiai Jadvygą suformavusi aplinka; lemtingasis Juozo ir Jadvygos susitikimas, abiejų širdyse sukilę jausmai piešiami, išsamiai brėžiant situacijas, neapsiribojant, kaip pirmajame variante, tik veikėjų vidiniu monologu. Šią liniją toliau tęsia ir vysto trečioji giesmė, sutelkta apie sekmadienio pamaldų epizodą, tik čia jau vaizdavimas ne toks konkretus, išorinis piešinys nebe toks ryškus kaip pirmosiose giesmėse: akcentai su aiškia persvara čia krinta į vidinį veikėjų monologą.

Ketvirtoji giesmė, labai svarbi idėjinei poemos koncepcijai atskleisti, fabulos atžvilgiu nereikšminga: joje, kaip ir pirmajam variante, nedalyvauja nė vienas iš pagrindinių poemos veikėjų, ir mes tik probėgšmais tesužinome apie tolesnį Juozo likimą. Užtat penktoji giesmė beveik visa paskirta Juozo—Jadvygos linijai. Savo funkcija ji tad nesiskiria nuo tos pačios pirmojo varianto giesmės, bet medžiagos traktavimas čia kitoks. Pirmajame variante, kaip atsimename, Juozas atsisako minties kovoti su Goštauto aristokratiniais prietarais dėl Marinės: jis jaučiasi turįs jėgas skirti ne savo, bet tėvynės laimei. Po to ėjo patetiška, nors ir kiek naivi gaisro scena, kur Juozas iš liepsnojančio rūmo išgelbėtai Marinei palieka paskutinį priesaką — gyventi ne sau pačiai, o tėvynei.

Naujajame variante poetas atsisakė šios romantiškai netikroviškos situacijos, jis stengėsi viską išaiškinti realiau, gyvenimiškiau, pagrįsti, motyvuoti. Juozas dabar kaip ir

Marinė gyvena Varšuvoje, studijuoja, dažnai aplanko Goštautų namus. Bet štai kartą tėvas jį pakviečia ir griežtai išdėsto savo požiūrį, prašydamas daugiau jų namuose nebesilankyti: Jadvyga ir savo kilme, ir turtu, ir įpročiais esanti ne jam. Jeigu jis iš tikrųjų mylįs Jadvygą, turįs jai duoti suprasti, kad tarp jųdviejų viskas baigta; o jam, Juozui, Goštautas išpiršiąs „ir turtingą, ir, rasit, gražesnę lietuvę". Juozas, įžeistas iki širdies gelmių, nutraukia ryšius su Jadvyga, pasiryžęs paskirti gyvenimą „aukštesniems idealams". Tačiau, kaip jau yra nurodę ir Vaižgantas, ir V. Mykolaitis-Putinas, šis Juozo pasiryžimas nėra pakankamai motyvuotas psichologiškai: jį paaiškina tik bendroji poemos atmosfera. Ir galima būtų pridurti, kad toji atmosfera šį pasiryžimą geriau paaiškina ir įprasmina pirmajame variante negu čia, kur vietoj pasiryžimo heroizacijos teikiami platūs Juozo ir Jadvygos kančių vaizdai. Šis herojaus žingsnis apgaubiamas rezignacijos šydu, ir mes jį suvokiame greičiau kaip neteisingą ir skaudų likimo smūgį negu kaip pasigėrėjimą keliantį valios ir idealizmo žygį. Taigi epinės vaizdavimo, fabulos išplėtimo pastangos čia nedavė teigiamų rezultatų.

O šeštoji giesmė epiniu atžvilgiu liko visiškai nepraturtėjusi.

Tačiau tiek buitinio plano išplėtimas, tiek didesnis, lyginant su pirmuoju variantu, fabulos išbaigtumas tėra, žinoma, tik priemonės. Kalbant apie poemos epizaciją, svarbiausia yra pažiūrėti, kiek visa tai tarnauja veikėjų paveikslams kurti, kiek poemos žmonėms pavyko suteikti savarankiškos egzistencijos, ar jų balsas neištirpsta autoriaus intonacijose, ar charakteriai nesusilieja su pačiu poetu.

Iš karto reikia pasakyti, kad pagrindinis veikėjas — Juozas Rainys — iš esmės nesiskiria nuo pirmojo varianto Juozo Vilaičio. Tiesa, dabar mes matome daugiau jo aplinkos, jis veikia aiškesnėse, plačiau pavaizduotose situacijose, bet nuo to nė kiek nepasikeičia jo vidinis artimumas, beveik tapatumas autoriui. Ir čia įspūdingiausiai jo paveikslas iškyla vis dėlto ne episkai kurtose situacijose, o vidiniuose monologuose, dainose, itin išryškėdamas per gamtos vaizdus ir entuziastingus tėvynės meilės himnus.

Daugiau pasikeitę yra antraeiliai personažai, jie įgyja reljefingumo, spalvų, apibrėžtumo, savarankiškumo autoriaus atžvilgiu. Kai kurie jų, pirmajame variante tik paminėti, iškyla dabar su gyvu vaizdingumu. Tai pasakytina visų pirma apie motiną Rainienę, pasirodančią trumpai tik pirmoje giesmėje, bet viena kita detalė sukuria graudų ir švelnų motinos valstietės paveikslą.

Gyviausieji poemos veikėjai yra kuriami buitiškai, kaip tėvas Rainys, sumanus šeimininkas, santūrus ir rimtas žmogus, kaip senis Glinskis. Jau pirmajame poemos variante Maironis stengėsi iš jo kurti „charakteringą" personažą, jį kiek daugiau individualizuodamas negu kitus veikėjus. Dabar jau tuo keliu pažengta gana toli, ir savo prasčiokiška kalba, kiek gruboku humoru Glinskis tampa iš tikrųjų ryškiu ir įsimenamu veikėjų. Jau pirmąja replika jis stoja „žemojo stiliaus" lygmenyje:

„Na vyrai!"— atsiliepė Glinskis drūtai:—
„Lig priešpiečiui miegta dykūnai tiktai!
Iš miego nei mano žmona
Neišsuka sviesto, o juk, indaroką
Aukštai pasiraičiusi, suktisi moka.
Gana bekirmyti, gana!"

Tokio pat pobūdžio yra ir autorinė kalba, šnekant apie šį personažą:

Skilvys, mat, išalkęs jam grobus susuko:
Ir kurkė po pilvą pypliai.
Nors davė klebonas stiklelį išmesti,
Per tai tik gavai įkyriau pasigesti
Žalibarščių ir lašinių!

Nors šykščiai nubrėžta, bet pakankamai ryški ir kaimynų bajorų Juškų, nedidelio dvarelio savininkų, charakteristika: tėvas mielai bendraująs su valstiečiais, įaugęs į gimtąją aplinkumą, o motina — pilna bajoriško „honoro", tuštoka, sulenkėjusi ir svetima savo kraštui ir kultūrai (tiesa, jų charakteristika bus baigta tik aštuntojoje „Jaunosios Lietuvos" giesmėje). Net ir senis Goštautas tėra gyvas tiek, kiek autorius vaizduoja jį „prozaiškoj" gyvenimo realybėj.

Bet įdomiausią evoliuciją yra išgyvenę du pagrindiniai moterų personažai: Jadvyga Goštautaitė (pirmojo varian-

to Marinė) ir Vanda Juškytė (pirmojo varianto Jadvyga). Pirmajame variante šios moterys yra poetizuojamos, tik pirmoji apgaubta daugiau svajingos melancholijos, o antroji — šviesaus žaismingumo.

Antrajame poemos variante emocinis santykis su abiem moterim yra griežtai skirtingas. Jadvyga Goštautaitė (buvusioji Marinė) traktuojama taip pat pakiliai, poetizuotai. Užtat Juškytė parodoma nuosekliai satyriniu aspektu (apie jos paveikslą savo vietoje plačiau kalbėta), ir dabar šiedu paveikslai ne papildo vienas kitą, kaip anksčiau, bet kontrastuoja: visi Juozo jausmai telkiasi apie Jadvygą, ir Vandai čia nėra nė mažiausio širdies kampelio: ji šito nė nenusipelno vėlesnėje autoriaus koncepcijoje.[90]

---

[90] Šių dviejų personažų evoliucija yra įdomi ne tik Maironio kūrybinio metodo pakitimams pažinti: ji leidžia žvilgtelėti ir į poeto kūrybinės psichologijos raidą. „Medžiagoje Maironio biografijai" yra užrašytas Mačiulių kaimynų Navickų dukters Teklės Navickaitės-Dambrevičienės pasakojimas. Ji jaučiasi esanti „Jaunosios Lietuvos" Jadvygos prototipas. Ten pat tvirtinama, kad Navickai esą „Jaunosios Lietuvos" Juškų prototipai (Vaižgantas taip pat nurodo, kad „J. Lietuvoje" esą atvaizduoti Navickai, tik nenurodo, su kuriais personažais jie sietini.— *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 162). T. Navickaitė-Dambrevičienė, jau gilios senatvės sulaukusi, prisimindavusi jaunystės meilę kaip gražiausią savo gyvenimo epizodą. Gyvai, kaip vakar buvusias, ji atsimenanti scenas prie fortepijono, kaip ji skambindavusi, o jaunasis Maironis dainuodavęs, apkabinęs ją per pečius. Iš tikrųjų gi, atrodo, Navickaitė sietina su Juškytės, Vilaičių (ar Rainių) kaimynų dukters paveikslu, ir tik anos fortepijono scenos priskirtos Marinei Goštautaitei, kuri savo aristokratiškąja buitimi, savo giliu, neprieinamu tolimumu Juozui sietina jau su visai kitu prototipu — galbūt su Marija Tiškevičiūte (apie tai žr. šios knygos p. 218—219). Tik rašydamas savo jaunystės poemą, Maironis savo gyvenimiškosios patirties, konkretaus prototipo dar nesugebėjo atskirti nuo meninio paveikslo. Ir vieną, ir kitą personažą jis apgaubia tuo pačiu jausmu, kurį jis yra patyręs šių veikėjų tikroviškųjų prototipų atžvilgiu. Kūrybinė tikrovės transformacija čia pasireiškė tik tuo, kad ana tikrovėje su Tekle Navickaite susijusi fortepijono scena priskiriama ne Jadvygai Juškytei, o Marinei Goštautaitei.

Praslinkus dešimčiai metų, poetas jau galėjo atsiriboti nuo anų jaunystės išgyvenimų: kurdamas dviejų moterų paveikslus, jis jau lemiamą vaidmenį suteikia ne gyvenimiškiems biografinės patirties faktams, o meninei kūrinio koncepcijai: jam nereikia poemoje dviejų iš esmės panašių moterų — jis nori kurti kontrastuojančius paveikslus. Dėl to jis Juškytę atsieja nuo šiltų jaunystės atsiminimų, kuriais jis buvo apgaubta pirmajame variante, sukurdamas vientisą satyriškai traktuotą paveikslą. Abstrahuodamasis nuo tiesioginio išgyvenimo, nuo biografinio fakto,

Visi čia nužymėtieji antrojo poemos varianto pakitimai — detalesnė buities charakteristika, tobulesnė fabula, paryškėjusi veikėjų individualizacija — rodo išaugusį poeto dėmesį objektyvaus gyvenimo tikrovei, plastinių realistinių momentų sustiprėjimą jo poetiniame braiže. Tačiau ne vien šie bruožai rodo estetinio santykio su tikrove praturtėjimą.

b. *Meninė publicistika*

Naujajame poemos variante atsiranda epizodų, kuriuos sąlygiškai norėtųsi pavadinti menine publicistika. Tai fragmentai, nesusiję tiesiogiai nei su fabula, nei su veikėjų charakteriais. Bet tai nei gamtovaizdžiai, nei lyrinės dainos arba himnai, o apibendrinantys svarstymai visuomenine istorine ar politine tematika. Kartais pradėdami giesmę, kartais šiaip sau į ją įsiterpdami, jie atlieka idėjinių akcentų vaidmenį, įjungdami poemoje vaizduojamus atskirus faktus į platesnį istorinio vyksmo kontekstą. Šitoks meninio vaizdo kūrimo kelias, kai poetas eina ne iš atskiro reiškinio ar išgyvenimo į apibendrinimą, o priešingai — kai abstrakti idėja, loginių samprotavimų grandinė jam tampa estetinio išgyvenimo išeities tašku — šitoks kelias sudarys vieną iš būdingų Maironio poezijos aspektų.

Ne visi šie meninės publicistikos fragmentai poetui lygiai gerai pavykę. Kai kurie iš jų, kaip „Po Lietuvą miegta tėvynės vaikai" arba „Nuvargusi amžiais, palikus be vado", nepaisant, kad juose, ypač antrajame, yra tikrai gražių ir prasmingų posmų, gana blankūs ir monotoniški. Tai greičiau proziškas minčių dėstymas eilėmis negu poezija. Priešingai — kiti („Idėjos, jei didžios, nemiršta kaip žmonės", „Palaimintas laikas, kada vieversys", „Kas Vilniuje stabo stovylos nematė", „Jei Dievui tik lūpų užtenka garbės") yra tikri Maironio poezijos perlai.

Kaipgi atrodo šių fragmentų meninis audinys? Žvilgterėkime į vieną pačių geriausiųjų: „Idėjos, jei didžios..." Loginė jo ašis labai aiški: įžanginiame posme deklaravus

---

poetas ima laisvai operuoti gyvenimiškos patirties pateikta medžiaga, palikdamas erdvės meninei išmonei ir kartu sukurdamas išbaigtesnius personažus, pagilinančius idėjinį poemos turinį.

didžių idėjų nemirtingumą, toliau išskaičiuojamos Europos tautos — nuo pietų iki šiaurės — kurias yra apėmęs tautinis sąjūdis. Du pabaigos posmai išreiškia skatinimą kovoti ir tikėjimą, kad kova baigsis pergale.

Šio fragmento sugestyvumą lemia visų pirma pačios idėjos tiesa ir grožis, gilus, visą autoriaus būtybę apėmęs tikėjimas šios idėjos teisingumu ir nemarumu — visa tai sudaro akivaizdžiai juntamą, bet neapčiuopiamą poetiškumo šaltinį. Analizės keliu tėra galima parodyti, kas šios poezijos materialiojoje išraiškoje prabyla tiesiai į skaitytojo vaizduotę, emocinę prigimtį, kas pažadina ją rezonuoti poeto išgyvenimus.

Pirmasis posmas — metafora. Jo pradžioj gretinamos abstrakcijos ir gamtos reiškiniai: didžios idėjos neina ramiai kaip saulė dangaus skliautu; jos veržiasi kaip audra, mėtydamos žaibus — veržiasi į gyvenimą per kovą ir kančią. Antrosios posmo dalies metaforiškumas paslėptas, nuėjęs į potekstę, gyvas pirmųjų eilučių sukeltomis asociacijomis:

> Užtat gi, kad saulė nušvis ant dangaus,
> Nustelbę diegai dar sveikiau atsigaus,
> Jų vaisius palaimintas bus.

Šis posmas sąlygoja viso fragmento tonaciją: tai, kas seka toliau, mes suvokiame kaip pradžioje išsakytos minties atskleidimą — nemirtingoji tautų atgimimo idėja tviska mums vis naujomis, žėruojančiomis spalvomis, džiugiu, pergalingu grožiu. O metafora šią idėją nuspalvina žemę gaivinančios audros ir pergalingai patekančios, liūčių nupraustos saulės vaizdu, nes poetui čia, kaip ir daugelyje kitų vietų, puikiai pavyko rasti vaizdinį ekvivalentą sąvokinei reiškinio charakteristikai.

Tolesni trys posmai — už laisvę kovojančių tautų išskaičiavimas.

Pirmiausia — „Atėnų ir Spartos pagirtini sūnūs", besivaduoją iš Islamo pančių, pakylą „iš amžino miego". Posmas griežtas, be puošmenų, be metaforų, bet jau vien antikinės senovės — išmintimi ir grožiu švytinčios Elados — priminimas, jau vien „kardas Islamo", kuris „prieš

Graikiją siunčia jančarų pulkus", sužadina vaizdų, asociacijų spiečių ir nedviprasmišką emocinį nusiteikimą.

Kitas posmas skirtas atbundančioms slavų tautoms. Čia metonimijų, metaforų eilė kuria sudėtingą asociacijų grandinę, paliečiančią įvairias vaizduotės ir jausmo sferas. Kosovo kapai — praeities heroika — tartum užburtas varpas, žadina nacionaliniam išsivadavimui slavus, ir tekančios ryto saulės nušviesti džiugiau bėga Moldavos, Moricos ir Dunojaus vandenys: toks tradicinis ir toks talpus vaizdas.

Trečiame posme dar daugiau minima kraštų ir tautų: ir vergauti toliau nesutikęs vengras, užsigeidęs „Stepono švento vainiko/ ant savo karalių galvos", ir „slovakai, lužičai ir net Pamarys", ir šiaurės granituose stūksanti Suomija. Atrodo, kad poetas vos spėja išvardyti, vos bespėja apžvelgti mirgantį jaunų tautų pavasarį.

Ir nebesutramdomu džiugesiu išsilieja sekantis posmas: „Laimėkite, jaunos, pakylančios šalys!", drauge su paskutiniuoju sudarydamos triumfališką finalą.

Vienas akivaizdžiausių kiekvieno poetinio kūrinio gyvumo, organiškumo rodiklių yra jo ritminis piešinys, intonacija — ji betarpiškiausiai perteikia poetinio jausmo pulsavimą, atskleidžia skirtumą tarp sueiliuotos prozos, įspraustos į negyvus metro rėmelius, ir tikros poezijos. Fragmentas „Idėjos, jei didžios —" kaip tik ir pasižymi ritmo organiškumu, jo kiekvienas piešinio vingis motyvuotas minties ir jausmo vyksmu. Tik pirmu požiūriu griežti šešiaeiliai posmai atrodo nepriekaištingai simetriški. O iš tikrųjų kiekvienas trieilis turi savą sintaksinę struktūrą, sąlygojančią jo ritmą, savotiškai išdėstytas pauzes, logiškai pasirodančius vyriškuosius ir moteriškuosius rimus. O paskutiniojo finalinio posmo visas penkias eilutes (išskyrus pirmąją — kreipinį) apima vienas galingas sudėtinio sakinio srautas, surakintas rimų sistema (ababcc), išskirianti jį iš visų ankstesnių posmų (jie rimuoti aabccb), jo paskutinio dvieilio vyriški gretutiniai rimai nuskamba kaip skardus pabaigos akordas:

> Karadzič, Šafarik, Dobrovski, Deake!
> Vardai jūsų garsūs per amžius skambės,
> Ir sūnūs sūnums, jūsų darbus apsakę,

Didžiuosis ir, sau panorėję garbės,
Į darbą sustos, kaip tėvų milžinai,
Ir žadins kitus, taip kaip jūsų vardai!

Panašia poetine jėga pasižymi ir šeštosios giesmės pradžia: „Palaimintas laikas, kada vieversys, /į dangų iškilęs, viešai apgarsys pavasario auštantį rytą." Pirmieji du jo posmai galėtų būti laikomi puikia ode pavasariui. Bet įsibėgėjusį džiūgaujantį ritmą staiga nutraukia trečiojo posmo pradžios ryškios inversijos; pirmoje eilutėje neįsitekusio sakinio žodis perkeltas į antrąją:

Pavasaris kitas nabašninkus gali
Prikelti, kad bočių užmirusią šalį
Iš amžino miego vadina!

Staiga pamatome, kad ši odė pavasariui buvo tik didžiulio paralelizmo pirmasis narys. Bet jis savo ekspresija ir vaizdingumu patraukia, apima ir antrojo nario abstrakcijas: tautų pavasaris pinasi ir jungiasi mūsų vaizduotėje su galingu, nenumaldomu, neišvengiamai sniegus ir šaltį nugalinčiu gamtos atbudimu. Paralelizmą apvainikuoja vėl įspūdingas džiaugsmu ir jausmo energija trykštąs posmas:

Gražu, kai pavasaris, griaudamas ledą,
Pažadina gamtą skaisčiais spinduliais;
Gražiau, kai didvyriai mylėdami veda
Tėvynę naujais atgimimo keliais!
Palaiminti jūs, atgimimo laikai!
Ir jūs, išrinktieji tėvynės vaikai!

Kiek kitokio pobūdžio yra šeštosios giesmės fragmentas „Kas Vilniuje stabo stovylos nematė". Čia nebėra tų emfaziškai reiškiamų jausmų, tos patetikos, kuri būdinga aniem dviem epizodams — jam publicistikos pavadinimas gal iš tikrųjų geriausiai tinka. Tai odė, rašyta, žinoma, su giliausia ironija Muravjovui. Kaip Herostratas įamžinęs savo vardą, sudegindamas Efese Dianos šventovę, taip Muravjovas pasistatęs amžiams paminklą, uždrausdamas lietuviškas knygas. Šituo smurto žygiu jis pažadinęs lietuvių tautą kovai, pasipriešinimui — taigi blogis, neteisybė patarnavo pažangai ir gėriui:

Lietuvi! Jei saulė ant tavo dangaus
Kada užtekės, tu nespjauk ant žmogaus,
Nors tavo netroško jis labo!

Tiktai parašyk: „Kas prieš tiesą kariauna,
Pats rankomis savo sumanymą griauna."
Tą žodį iškalk ant jo stabo.

Maironis čia rado naujų vaizdų išsakyti vienam pagrindinių savo istorinės koncepcijos teiginių: pažanga, istoriškai progresyvūs reiškiniai visada laimi, užtvenkti istorijos upės neįmanoma. O kliūtys, kurias savo kelyje sutinka pažanga, tik dar sustiprina ir aktyvina jos jėgas. Šis poetinės publicistikos fragmentas tuo ir įdomus, kad poetui pavyko savo minčiai rasti ryškią ir įtaigią vaizdinę išraišką, motyvą, pilnai išreiškiantį idėją.

Panašios meninės publicistikos posmai yra naujas dalykas Maironio poetinėje mąstysenoje. Tiesa, užuomazgų būta ir anksčiau: „Idėjos, jei didžios" ir „Palaimintas laikas" atskirais aforizmais ir vaizdais šmėkščiojo dar 1893 m. Bet išvystyti tik užsimezgusią mintį, dažnai gana palaidas refleksijas, sukurti jų pagrindu tobulai baigtą kūrinį, kur darniai susipina turtinga prasmė, įkaitusio jausmo energija ir visa tai apėmusi tvarkos, kompozicijos jėga — šitai galėjo padaryti tik subrendimo pasiekęs Maironio talentas.

c. *Stiliaus pakitimai*

Ryškiausiai poeto talentas atsiskleidžia, pasižiūrėjus į kalbinį-stilistinį poemos audinį. Nesileidžiant čia į visapusišką jo analizę, tesinori nužymėti tas tendencijas, kurios matyti stiliaus raidoje, lyginant abu poemos variantus. O ši raida vyko trimis pagrindinėmis kryptimis: didėjant kalbos vaizdingumui, vaizdo išbaigtumui ir keičiantis vaizdo keliamų asociacijų pobūdžiui.

Vaizdingumo stoką Maironiui aštria ir pašaipia forma yra savo metu prikišęs „Varpe" S. Matulaitis, duodamas triuškinančią poemos „Tarp skausmų į garbę" charakteristiką. Kūrinio autorius tuomet lygiai kategoriška forma kritiko pastabas atmetė, bet praslinkus daugiau kaip dešimčiai metų ir atvėsus aistroms, poetas vis dėlto visas recenzijoje paminėtas vietas ištaisė.

„Varpo" recenzentas pažymėjo antrosios giesmės pradžios dvieilį: „Ir prašė nuo viešpaties apdaro kito/ ir laukas, ir girių ūžimas" („...paprastas žmogus niekad nepra-

manys apdaro girių ūžimui")[91]. Naujajame variante toji vieta skamba šitaip:

Ir prašė nuo viešpaties apdaro kito
Bailiai iš po sniego išlindę šilai.

Kaip nevykusį S. Matulaitis pažymėjo ir šį trečiosios giesmės vaizdą:

Keli spinduliai jau ir langą užgavo,
Įspindę į stiklą jo sklidų;
Primerkę akis įvairiai sužaibavo
Ir žiūri pradrįsę į vidų.

Savo replikoje į recenziją Maironis rašė: „Kritikas negali suprasti, kaip tai spinduliai gali sužaibuoti ir, lyg primerkę akis, žiūrėti pro langą į vidų. Tegul paskaito Šilerį: ten ras ne vienoje vietoje apie žaibuojančias akis ir gal taip nesistebės."[92] Bet naujajame variante toji vieta jau skamba šitaip:

Keli spinduliai net ir langą užgavo,
Per medžių šakas nedrąsiai sužaibavo
Ir žiūri į vidų skaisčiaus.

Panašiai autorius reagavo ir į kitas šio pobūdžio „Varpo" pastabas.

Tačiau stiliaus taisymai neapsiriboja aiškių netikslumų koregavimu — kalbinė išraiška įgauna iš esmės naujų bruožų.

Stebint Maironio poemų stiliaus raidą, akivaizdi tendencija, kaip jau minėta, siekti vaizdingumo. Poetas ieško taiklaus žodžio, apibūdinimo piešiamiems objektyvaus pasaulio daiktams, reiškiniams — nesvarbu, ar jie poemoj tėra kaip vaizduojamo gyvenimo realijos, pavyzdžiui, gamtos ar buities vaizde, veikėjo portreto charakteristikoje, vaizduojant kokią nors situaciją, ar sudaro metaforą — mėgstamą Maironio vaizdinį ekvivalentą, asociatyviai susijusį su sąvokų, abstrakčių idėjų pasauliu. Visur poetas sieks kuo didžiausio konkretumo, tikslumo, vaiz-

---

[91] Varpas.— 1895.— Nr. 9.— P. 135.
[92] Apžvalga.— 1895.— Nr. 22.— P. 174.

dingumo, nuo bendro eidamas prie individualaus. Šis kelias yra akivaizdus, palyginus atitinkamus abiejų variantų tekstus.

I variantas

Numetus ledus nusidžiugus Venta
Banguoja, bučiuoja krantus:
Ją sveikina *paukščių* linksminga byla
Ir *arti išėjęs žmogus.*
Prasijuokė saulė skaisčiais spinduliais;
Palangiais *vaikai* prieš ją šildos.
...vien skubina ritinti *šieną*
...Jie *tirpsta tada kaip ledai*
...Ji mainos, kaip *oras* nuo vėjo
...o rasos *ant medžių* tai diemantais krinta,
tai *spindi žieduos žolynų.*
Jau slaviškos šalys iš miego pakilo!
Pavasarių žydžia jauni jų darbai!
Vieniems tik lietuviams dvasia nesušilo:
Žiemos tebegaudžia ten vėjai šaltai.

II variantas

Numetusi ledą, nudžiugus Venta,
Bučiuodama krantą, banguoja, putojas,—
Ją sveikina *pempės* giesmė įprasta
Ir *žagrę išėjęs mėginti artojas.*
Prasijuokė saulė skaisčiais spinduliais;
Vaikai vienmarškiniai palangėmis šildos.
...Vien skubina ritinti *džiūstantį šieną*
...*tirpsta* tada, *kaip prieš saulę ledai*
...mainos, kaip *margos padangės* nuo vėjo
...o rasos, kaip perlai, *ant lapų* sužibo,
Vainikų galvelės prie žemės nudribo
ir tūkstančiais spindi varsų.
Jau slavai sukilo. *Nuo Juodmario krašto*
Pavasaris eina Karpatų kalnais.
Po Lietuvą—žiema. Nei žodžio, nei rašto
Neleidžia erelis, suspaudęs sparnais.

Kartu su šia individualizavimo, konkretizacijos tendencija siekiama duoti kaip galima daugiau išbaigtą ir objektyvų vaizdą: autoriaus emocija, vertinamasis momentas dabar glūdi potekstėj, vengiama jausmą reikšti tiesiogiai, arba bent tai daroma žymiai taupiau negu pirmajame variante. Šis procesas gerai matyti jau pirmuosiuose poemos įžangos posmuose:

I variantas

Kur šiandien Jinai?..
V i e n k a p u s t e m a t a i:
I r l i ū d n a, i r s k a u d ž i a k r ū t i n ę!..

II variantas

Kur šiandieną jinai?
M i e g a j o s m i l ž i n a i:
P o ž e m i ų j ų i l s i s k r ū t i n ė!

I variantas

Kur garsi ta šalis?..
K l a u s o s, i e š k o a u s i s
I r ž a d ą a t r a s t i n o r ė t ų!..
Bet jau amžiai penki,
Ir vis nekelias ji
Po tiek sopulių iškentėtų!

II variantas

Kur garsioji š a l i s,
V a r i u s s a v o v i l n i s
L i g D o n o i r m a r i ų J u o d ų j ų?..
Vienas garsas tiktai,
Vien apžėlę kapai
Beliko iš amžių senųjų!

Maironis dabar linkęs metaforą pakeisti paprastesniu nusakymu, pavartodamas žodį tiesiogine prasme; o antra vertus — užuot atvirai išsakius jausmą, ieškoma vaizdo, kuris tik dėl savo konteksto sukelia asociacijas, artimas anam nuoširdžiam jausmo išsiliejimui, dažnai net turtingesnes. Štai pavyzdys:

I variantas

Štai jau kaukia šiaurys,
Jis miegus nuvarys;
Atbusi, brangiausia tėvyne!

II variantas

Skausmuos jėgos išaugs,
Atgimimo sulauks:
Jau blaivosi orai aptemę.

Pirmų dviejų eilučių metafora pakeičiama tiesioginės prasmės žodžiais („atgimimo" metaforiškumas čia beveik

nejuntamas), o trečioje eilutėje atvirai skambėjęs poeto balsas užleidžia vietą imliam ir asociatyviam vaizdui: „Jau blaivosi orai aptemę." Visa tai rodo ieškojimus ta pačia tikslumo ir didesnio vaizdingumo linkme.

Šią tendenciją patvirtina ir polinkis vengti hiperbolizuotų, didelį jausmų intensyvumą reiškiančių metaforų, palyginimų. Pirmojo varianto „Kaip saulės — akių spinduliai" pasikeičia ne tokiu intensyviu „kaip spindinčios rasos — akių spinduliai". Vietoje nusakymo: jaunystės siekiai „išnyko kaip žaibas, užšvitęs aukštai", atsiranda „kaip šalčio užgauti pavyto žiedai".

Keletu atžvilgių įdomus ir šis sugretinimas:

I variantas

Kas širdį suprastų ant žemės kada?
Ji mainos kaip oras nuo vėjo!
Bet eina prieš vėją, ne taip kaip banga;
Ji audros takus numylėjo!
Širdis be karionės nemoka mylėti:
Jai kliūtys — druska ant ugnies!

II variantas

Kas širdį žmogaus besuprasti galės?
Ji mainos, kaip margos padangės nuo vėjo;
Bet neina pavėju: ir tą pamylės,
Kurio sau pavergti nespėjo.
Širdis be karionės nemoka mylėti:
Be kliūčių ji gęsta aistra kibirkšties!

Ir čia vengiama intensyvaus vaizdo: tai rodo paskutiniųjų eilučių palyginimas — deja, negalima pasakyti, kad naujojo varianto naudai. Trečioje ir ketvirtoje eilutėje atsisakyta nors labai emocingos, bet gana padrikos metaforos ir pasirinktas tiesioginis nusakymas. Charakteringa tačiau, kad ir su šiuo pakeitimu krenta bendras jausmo tonusas. Žodžiais „bet eina prieš vėją" ir „bet neina pavėjui" pasakyta lyg ir visiškai tas pat, o vis dėlto kiekvienas pajus didesnę įtampą pirmajame variante.

Peržvelgus charakteringiausius antrojo poemos varianto taisymus, matyti pagrindinė Maironio stiliaus raidos kryptis: jis vystosi didesnės individualizacijos, realistinio vaizdingumo linkme, atsisakant jausmo hiperbolizavimo ir subjektyvizmo. Šitoji tendencija atitinka Maironio poe-

mos žanro raidos kryptį, kurią galima būtų apibūdinti kaip polinkį į polifoninį vaizdavimą. Pirmajam poemos variante skambėjo tik autoriaus balsas, kaip grynojoje lyrikoje, menkai tepridengtas fabulos nuotrupomis, kalbąs vienodai visų personažų lūpomis, savo atviru subjektyvumu nuspalvinęs vaizdinį poemos audinį. Antrajame variante jau randame tarsi keletą balsų, keletą melodijų, harmoningai tarpusavyje susipynusių: ir grynąją lyriką, ir išryškėjusį epinį vaizdavimą, ir visuomeninę istorinę refleksiją; o regimojo pasaulio daiktai, ne kartą pasirodę poemoje su savo individualiu įvairumu, suteikia jai spalvų ir reljefingumo.

Maironio poemos, kuriomis jis įėjo į lietuvių literatūrą — „Jaunoji Lietuva", „Raseinių Magdė", „Mūsų Vargai" — parašytos vėlesniuoju kūrybos laikotarpiu. Bet jų šaknys čia — XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioj. Čia susiklostė pagrindiniai idėjiniai tematiniai motyvai, čia susiformavo jo poemos žanriniai principai. Nei Maironio poemų tipažas, nei probėgšmais ir schematiškai brėžto siužeto konstravimas, nei lemiamas peizažų, publicistinių ir ypač lyrinių digresijų vaidmuo iš esmės nebesikeis.

DĖJINIAI IR STILISTINIAI NAUJO POEMOS VARIANTO ATITIKMENYS II-JAME „PAVASARIO BALSŲ" LEIDIME

Tarp pirmųjų naujai perredaguotos poemos giesmių ir beveik kartu pasirodžiusių negausių eilėraščių periodikoje esama nemaža analogijų. Visa toji poezija, praeityje palikusi romantinius jaunatvės polėkius, gyvena subrendimo metą, joje pasiekta emocijų pilnatvės, minties energijos ir ryškaus vaizdinio piešinio dermės. Maironio lyrikos pasaulis dabar vasariškai sodrus. Bet retkarčiais, iš tolo pasigirsta artėjančio rudens melancholija.

1905 m. išeina naujas „Pavasario Balsų" leidimas[93], perredaguotas ir papildytas pluoštu naujų eilėraščių, anks-

[93] Šis leidimas pažymėtas trečiuoju: Pavasario Balsai ir Kur išganymas: Trečią kartą atspausdinta, pataisyta ir padauginta.— Iki šiol pasigendama antrojo leidimo (*Maironis*. Rinktiniai raštai.— V., 1956.— T. 1.— P. 235). Reikia manyti, kad šis leidimas ir yra antrasis, o rašant „trečią kartą

čiau skelbtų periodikoje. Vaižgantas jame pasigedo audringosios 1904—1905 m. epochos atgarsių. Recenzuodamas tais pačiais metais pasirodžiusią A. Jakšto „Dainų skrynelę", jis, tarp kita ko, rašė: „...negalima neprikišti prakilniausiem mūsų dainiam: Maironiui ir Jakštui, šįmet išleidusiem po savo poezijų rinkinėlį, neatsiliepimo ant bendro ne tik Lietuvos, bet visos rusių valstijos sopulio, ant vidurinės ir tolimosios karės nelaimių."[94]

Iš tikrųjų naujos epochos ženklų rinkinyje nėra. Šio laikotarpio pakilų entuziazmą Maironis bus sudėjęs į 1905 m. pirmajame pusmetyje išspausdintos poemos giesmes.

Vis dėlto ne visai aišku, ką Vaižgantas turėjo galvoje, rašydamas 1905.01.01 laiške A. Jakštui: „Pavasario Balsus" M. per daug iššukavo: dabarčios būtų galėjęs šį tą ir drąsiau pasakytą palikti."[95] Bet Maironis savo rinkinio, atrodo, „nešukavo", t. y. nešvelnino aštresnių anticarinių vietų ir neišėmė anksčiau rašytų aštresnių eilėraščių (neįdėtoji į rinkinį 1898 m. spausdinta satyra „Ašaros tarp juokų" visais atžvilgiais silpnesnė už „Dėl išrinktųjų", perspausdintą iš 1895 m. leidimo).

Iš naujo „Pavasario Balsų" leidimo papildymų galima apžvelgti Maironio lyrikos dešimtmečio derlių. Jis ne itin gausus, vienas kitas eilėraštis pakartoja jau buvusius motyvus („Skurdžioj valandoj", „Aš norėčiau prikelti", „Ant Neapolio užtakos", „Vintas") ir Maironio kūrybos raidos požiūriu didesnio susidomėjimo nekelia arba priklauso apskritai prie mažiau vykusių dalykų. Pridėtas vienas kitas eilėraštis religiniais motyvais. Užtat kiti yra tikri Maironio poezijos šedevrai. Prie jų čia ir norisi stabtelėti.

Eilėraštis „Kur bėga Šešupė" yra vienas populiariausių Maironio kūrinių, plačiai dainuojamas jo patriotinės ideologijos manifestas. Poetas rašė jį, gyvendamas Peterburge, toli nuo Lietuvos, pasiilgęs gimtojo krašto. Erdvės ir

---

atspausdinta", turėta galvoje „Kur išganymas": mat libreto leidimas iš tikrųjų yra tretysis (pirmas pasirodė 1895 m., o antras —„Tėvynės sarge" 1896—1897 m.).

[94] *Tumas J.* Bibliografija // Vilniaus žinios.— 1905.— Nr. 258.— P. 2.

[95] VUB, E 118, l. 54.

laiko distancija išdildė smulkmenas, išryškino bendrąsias linijas, sudarė palankiausias psichologines sąlygas tai idealizacijai, kuri iš viso būdinga Maironio kūrybiniam metodui. Poeto emocija liejasi, lydima Lietuvos kraštovaizdžio, liaudies buities fragmentų, istorinių reminiscencijų. Poetas mato Lietuvą pro metų laikų tėkmę, istorinio likimo nepastovumą; jis jaučiasi suaugęs su gimtąja žeme laisvės kovų tradicijomis. Šį panoramiškai platų vaizdą, siekiantį tolimus horizontus, laikų gilumą, atitinka eilėraščio struktūra, jo sintaksinė-ritminė organizacija. Monumentalūs posmai, kur keturias keturpėdžio amfibrachio eilutes užbaigia septynpėdžio chorėjo dvieiliai, parašyti retorine intonacija, su gausiais pakartojimais, išvardijimais, sušukimais. Kiekvienas posmas sudarytas didesnės ar mažesnės vaizdų akumuliacijos būdu. Visas eilėraštis atrodo tarsi dailus ir galingas antikinis portikas, kur ant kolonų — penkių posmų — rymo frizas — šeštasis posmas, apvainikuojantis eilėraštį.

Tačiau dėl panoraminio ir monumentalaus eilėraščio pobūdžio nenublanksta jo konkretumas ir spalvingumas. Eilėraštis mirga vaizdais, kurie keičiasi tarsi kokiame kaleidoskope. Čia nėra plastiškai išbaigto Lietuvos paveikslo — nei peizažo, nei kokių nors istorinių įvykių linijos: poeto jausmą „gaubia išorinio pasaulio daiktiškai konkrečių asociacijų aureolė", kaip yra išsitaręs vienas tyrinėtojas apie Puškino lyriką[96]. Bet jų mirgėjimas nėra impresionistiškai kaprizingas. Išorinio pasaulio daiktiškai konkrečios asociacijos pajungtos tvarkančiai poeto valiai, dėl kurios eilėraštis, nepaisant vaizdų gausybės ir įvairumo, tampa skaidrus ir aiškus. Pirmajame posme išryškėję bendriausieji Lietuvos kontūrai, lyg iš didelių aukštybių ir tolių pamatyti, antrajame posme susmulkėja, sukonkretėja, horizontas apsiriboja vienos sodybos, tėviškės vaizdu. Trečiajam posme tėvynė iškyla metų laikų tėkmėj, kuri probėgšmais nužymėta tik viena kita detale. Bet tų detalių asociatyvi jėga mūsų vaizduotėje atkuria ir giedro pavasario, ir nušienautomis pievomis kvepiančios vasaros, ir kaitrios rugiapjūtės, ir žvarbaus vėlyvo rudens

[96] *Городецкий Б.* Лирика Пушкина. — М., Л., 1962. — С. 10.

vaizdus. Ir čia įvyksta perėjimas — stebėtinai lengvas ir nepajuntamas: besikeičiančių metų laikų ritmas perauga į istorinių epochų kaitos ritmą: „Ar šviečia mums saulė, ar orai aptemę..." ir toliau — „Ar laiminga, ar varguose, visados tu miela"... O dar toliau — trumpam švysteli herojinės praeities vizija. Šią simetrišką struktūrą, kur nuo bendriausio vaizdo („Kur bėga Šešupė, kur Nemunas teka...") nuosekliai nusileidžiama iki smulkiausios detalės (trečiajame posme: „...ar krinta po dalgiu žvangučiai lankos,/ ar dreba nuo šalčio apleistos rugienos...") ir vėl pakylama iki plataus istorinio apibendrinimo (penktajame posme: „Čia bočiai už laisvę tiek amžių kariavo;/ čia mūsų tėvynė ir buvo ir bus"), vainikuoja paskutinysis posmas — malda už „mylimą šalį".

Eilėraštis kupinas sugestyvumo, gyvo jausmo, bet šis jausmas objektyvuotas, apibendrintas, poetinis „aš" čia visiškai ištirpęs sutelktiniame „mes", kurio vardu eilėraštis kalba. O šis „mes" yra valstietiško liaudiško pobūdžio — poetas nieko neaprašinėja, nevaizduoja iš šalies, jis mato gimtąją žemę „brolių artojų" akimis: juk poetizuojamos m ū s ų sodybos su raibąja gegute sode, su žaliuojančiomis rūtomis darželiuose; juk į metų laikų kaitą žiūrima pro valstietiškųjų darbų prizmę; juk „prabočių šalis" tokia brangi, nes „čia prakaitu mūsų aplaistyta žemė". Šis valstietiškas požiūris, kurį poetas mokėjo susieti su gimtosios žemės idealizacija, suteikia eilėraščiui demokratiško, liaudiško charakterio, paversdamas jį plačiai dainuojama liaudies daina.

Liaudies daina virtęs ir kitas šio laikotarpio eilėraštis — „Eina garsas". Pagrindiniu motyvu, konstrukcija, vidine dvasia jis labai artimas tradicinei liaudies dainai. Tai yra pažymėjęs B. Sruoga: „Tautosakiška karo aprašymo forma meistriškai yra sukaupta įžymaus poeto Maironio liaudies plačiai dainuojamame eilėraštyje:

> Saulė leidos. Buvo kova.
> Kraujo daug tekėjo,—
> Mylimasis už tėvynę
> Galvą ten padėjo."[97]

---

[97] *Sruoga B.* Lietuvių liaudies dainų rinktinė.— V., 1949.— P. 118.

Panašiai yra kalbėjęs ir V. Mykolaitis-Putinas, sakydamas, jog Maironis giliai suvokė „liaudies dainos esmę, jos vidinę konstrukciją, joje glūdinčią liaudies nuotaiką bei charakterį". Tai įrodąs „toks puikus eilėraštis-daina, kaip „Eina garsas Prūsų žemės", kurioje vidinis liaudies dainos schemiškumas, jos plano alogiškumas, jausmų santūrumas tobulai susiderina su maironiškosios formos meistriškumu"[98].

Eilėraščio pagrindu yra paimta tipiška liaudies dainos schema: seselė išlydi brolį į karą, brolelis guosdamas žada jai parnešti „rūtų vainiką, šilkų kasnyką" ar kitas dovanas, bet žūva mūšyje, palikdamas seserėlę gilaus sielvarto prislėgtą. Šita labai bendra schema istoriškai sukonkretinama, piešiant situaciją, vykstančią kovų su kryžiuočiais epochoje. Dėl to kūrinys iš karto įgyja liaudies dainoms nebūdingo idėjinio apibrėžtumo. Ši idėjinė atmosfera suteikia eilėraščio situacijai kilnumo, visuotinumo, ji tampa ne tik istorine reminiscencija, poetizuojančia vieną herojišką mūsų praeities puslapį, bet pakyla iki simbolio, išreiškiančio daug bendresnį žmogiškosios egzistencijos atvejį, kai meilė, su individualios laimės troškuliu susieta viltis turi būti paaukota didžiajam tikslui: tėvynės laisvei. Šitokio pobūdžio poetizacija Maironio kūryboje nenaujas dalykas, ankstesniuose eilėraščiuose jaunas herojus iškildavo romantiškai idealizuotas, blykčiojant žaibams, siaučiant audroms ir verpetams, išsakydamas save su emfaze, jausmų hiperbolizacija. O čia tas idėjinis motyvas vystomas klasiškai skaidriame vaizde, kur viskas — ir netekimo tragizmas, ir skausmas sušvyti harmoningo grožio vaizdais, grožio, sutaikančio mus su gyvenimo būtinybe, kur skausmas nebeturi rėžiančio aštrumo, kur jis sutaurintas, įveiktas ir dorovinio įstatymo pergalės paguostas. Tautosakinę situaciją, kuri fiksuoja per šimtmečius ir tūkstantmečius įsišaknijusią „geležinę būtinybę" — vyrui eiti į karą, o moteriai laukti jo ir ne-

---

[98] *Mykolaitis-Putinas* V. Raštai.— T. 8.— P. 347.

sulaukti,— poetas, konkretizuodamas ją istoriškai, susiedamas su laisvės kovomis, padaro etinių vertybių reiškėja.

Kiek eilėraštis idėjine prasme yra pakilęs virš liaudies dainos turinio, tiek meninis jo audinys, nors ir remiasi liaudies dainos įvaizdžiais bei kai kuriais poetikos elementais, tik tolimu aidu siejasi su liaudies dainos intonacija ar ornamentika. Liaudies dainos poetinė medžiaga Maironiui čia tik žaliava, iš kurios jis sukuria eilėraštį, pažymėtą savos individualybės antspaudu. Ypač eilėraštis skiriasi ritminio piešinio turtingumu nuo liaudies dainos, kur, tekstą pajungus melodijos ritmui, neišvengiamai suvienodinamas ir suniveliuojamas atskirų posmų kalbinis ritmas. Tačiau individualios kūrybos antspaudas žymus ne tiktai formaliojoje eilėraščio pusėje, bet ir reiškiamos emocijos charakteryje: palyginti su liaudies daina, ji čia daug dramatiškesnė, sudėtingesnė. Vietoje lygiai plaukiančio jos srauto čia girdime du stipriai individualizuotus balsus: mergelės tariamuose žodžiuose ritminis kirtis daug rečiau sutampa su metriniu, užtat jos kalba „lengvesnė", skubesnė, labiau sujaudinta, o bernelio — griežtesnė, valingesnė. Tuos skirtumus paryškina dar ir „šiurkštesnė" pirmųjų dviejų posmų orkestruotė. Du balsai, skambą eilėraštyje, dar labiau pabrėžia sudėtingas emocijas, kur pinasi ir ryžtas, ir meilė, ir sielvartas.

Į kitokį vaizdų ir emocijų pasaulį nukelia eilėraštis „Vakaras ant ežero Keturių kantonų". Tai ne vienintelis ir dar ne paskutinis atvejis, kai kūrybiniu impulsu tampa svetimo krašto grožybės. Jau 1895 m. leidime buvo „Rigi Kulm", o 1905 m.— „Ant Neapolio užtakos" — vienas silpnesnių šio meto eilėraščių, kur apstu aprašinėjimo, statikos, nenušviestos gyva poetine idėja. Tuo tarpu „Vakaras..." yra viena iš Maironio poezijos viršūnių.

Iš tikrųjų šis eilėraštis yra formos tobulumo, tiesiog perregimo jos skaidrumo pavyzdys, kur lietuvių kalbos grožis, poetinės idėjos raiškumas yra pasiekęs net Maironio kūrybai retą lygį: taip meistriškai čia viskas — vaizdai, sakinio sandara, orkestruotė, rimai — pajungti eilėraščio prasmei ir nuotaikai.

Pirmieji trys posmai reiškia ramybę ir tylų gaivumą:

Ežero skaisčios bangos liūliavo
Žaliu smaragdu;
Laivą be irklo varė, lingavo
Vėsos dvelkimu.

Saulė už Alpių leidos sustingus;
Varpai Liucernos
Dievui aukojo darbus vargingus
Žmogaus ir gamtos.

Medžių ant saulės kepintas lapas
Nuspindo rasa;
Rožių iš kalnų papūtė kvapas
Skania sveikata.

Stebimas gamtos grožis puošnus (ežero skaisčios bangos — tarsi žalias smaragdas); jis gal būtų netgi truputį negyvas, primenąs teatro dekoraciją („Saulė... leidos sustingus"), jeigu ne tas vos juntamas „vėsos dvelkimas", iš kalnų „skania sveikata" papūtęs „rožių kvapas". Ramumo įspūdį kuria ir šių posmų intonacija. Pirmojo ir trečiojo posmo sintaksinė struktūra visiškai vienoda, simetriška: kiekviename posme neilgi, be „įsibėgėjimo" sakiniai, apimą po dvi eilutes. Išsiskiria tik antrasis, vidurinysis posmas, stokojąs anų dviejų simetrijos: pirmas sakinys teapima vieną eilutę, užtat antrasis išsiliejęs netgi trijose. Bet šiame posme ir vaizdas platesnis, bendresnis, be konkretaus daiktiškumo — intonacija pabrėžia jo skirtybę, drauge saugodama pirmąją eilėraščio dalį nuo monotonijos. Ramybės, nedrumsčiamos pusiausvyros įspūdį stiprina ir bendroji šio fragmento simetriška kompozicija, kur du vienodi posmai įrėmina tretįjį: jame išsakytas platesnis emocinis mostas nurimsta trečiajame posme, pakartojančiame eilėraščio pradžią. Su bendrąja fragmento atmosfera derinasi nepilni, „prislopinti" rimai.

Kiti trys posmai sudaro tarsi naują muzikinę frazę:

Audžiau nurimęs aukso svajones
Aušros spinduliais;
Lėkė jos, skrido, pilnos malonės,
Padangių keliais.

Vedė jas Paukščių kelias žvaigždėtas,
Lydėjo širdis
Į tolimąsias, į numylėtas
Tėvelių šalis.

Kiek atminimų atsitikimų,
Gyvų kitados,
Vienas už kito brėško ir švito
Anapus ribos!

Pirmuosiuose posmuose buvo tik regimojo, girdimojo, jutiminio pasaulio vaizdai, o čia jie — efemeriškesni, dvasingesni — „Paukščių kelio žvaigždėto" ir atsiminimų kupinos širdies peizažai... Šiek tiek pakitusi ir intonacija, alsuojanti kylančiu susijaudinimu.

Pirmasis šios dalies posmas („Audžiau nurimęs...") tarsi kartoja ankstesniųjų sintaksinę sandarą: du vienodo ilgio sakiniai, apimą po dvi eilutes. Bet iš tikrųjų tai ne pakartojimas, nes čia kita tvarka išdėstyti žodžiai: ten veiksmažodžiai — tariniai buvo nukeliami į sakinio pabaigą arba bent vidurį, o čia jie yra pačioje pradžioje, į eilutės pradžią atkeldami ir sakinio akcentą. Šitoks dar gana neryškus intonacijos pakitimas signalizuoja ir apie vaizdo ir emocijos posūkį nauja linkme. Ta pačia linkme veikia ir paryškinta posmo garsinė „spalva" (*a*udžiau *a*ukso svaj**o**nes... *a*ušr**o**s... lėkė j**o**s, skrid**o**, piln**o**s mal**o**nės...); šie platūs, atviri garsai stiprina platumų, erdvių įspūdį.

Įsisiūbavusią antrojo šios dalies posmo emociją atitinka ir išraiška. Vienas sakinys apima jau visą posmą, jo emocingumą paryškina ir sintaksinis paralelizmas („vedė... kelias", „lydėjo širdis"), ir inversija („paukščių kelias žvaigždėtas"), ir emocijos augimu pagrįstas laipsniavimas („į tolimąsias, į numylėtas"), ir visų pirma pats vaizdo platumas, sudaręs puikų perėjimą į trečiąją eilėraščio dalį — atsiminimų, tėvynės vaizdų sferą.

Bet antrajai, pereinamajai eilėraščio daliai priklauso dar vienas posmas „Kiek atminimų atsitikimų..." Ir čia sakinys (dabar jau šaukiamasis) apima visą posmą, bet jis nekopijuoja ankstyvesniojo sandaros: jo tariniai („brėško ir švito") nukelti beveik į sakinio pabaigą, ir dėl to posmo žodžiai tariami pagreitintu tempu, tarsi nekantriai

skubant pasiekti tarinius, kurie tik ir atskleis viso sakinio prasmę. Inversiškai pasakytas epitetas „gyvus kitados" labai ryškiai išskiria tuos žodžius posmo audinyje, paruošia mus laukti iškylant poeto vaizduotėje t ų g y v ų a t m i n i m ų a t s i t i k i m ų. Bendrai laukimo, nekantrumo atmosferai akompanuoja virpanti, mirganti posmo orkestruotė su trumpų i, it *staccato*, kontrastuojanti ankstesnio posmo ilgiesiems balsiams ir dvibalsiams.

Toliau eina pustrečio posmo didžiulis užmojis — eilėraščio svorio centras, jo kulminacija:

Ten, kur palangėmis stiepias sužiurę
Žemčiūgų žiedai,
Kur raudonmargę kreipia kepurę
Jurginų pulkai,

Ten, kur sesutės rūta dabina
Kasas nuo mažens,
Kur juodbėrėlį brolis augina
Balnot ant rudens,

Ten, kur Dubysos mėlyna juosta
Banguoja plati!..

Užplūdę tėvynės vaizdai „daiktiški", pilni spalvų, judesio, dinamikos (kaip jiems kontrastuoja ramus, beveik statiškas Šveicarijos paveikslas!). Kiek stilizuoti, dainiški vaizdai stačiai veja vienas kitą, apimdami vis platesnius horizontus — nuo palangėmis besistiepiančių žiedų iki plačiai banguojančios Dubysos. Vaizdų dinamiką atitinka intonacijos platumas: per du su puse posmo liejasi vienas ilgas sakinys, kurio įsibėgėjimą dar stiprina ištisa jį sudarančių sintaksinių paralelizmų grandinė. Fragmento išskirtinumą pabrėžia skambūs rimai, puošni orkestruotė („sužiurę žemčiūgų žiedai", „kur raudonmargę kreipia kepurę jurginų...").

Vaizdų ir muzikos srautas nutrūksta trečiojo posmo viduryje:

Ten, kur Dubysos mėlyna juosta
Banguoja plati!..

Tarsi poetui pristinga jėgų, tarsi susijaudinimas pasiekia tą ribą, kai jau pritrūksta žodžių ir reikia nutilti. Ir po ilgos pauzės:

Ko, ašarėle, ko tu per skruostą,
Kaip perlas, riedi?

Pagaliau nuaidi dar kupini susijaudinimo, bet jau tilstą, tarsi ištirpstą tyloje paskutinieji posmai. Eilėraštis baigiamas posmu, jau vieną kartą skambėjusiu eilėraščio viduryje:

Kiek atminimų atsitikimų,
Gyvų kitados,
Vienas už kito brėško ir švito
Anapus ribos!

Tik ten jis skambėjo kylančiu susijaudinimu, pilnu laukimo, neramumo, o čia — aidinčiu atodūsiu, kuriame junti dar virpant eilėraščio sukeltų jausmų pažadintą asociacijų tylantį atgarsį.

Eilėraščio motyvas primena prieš dešimtmetį parašytąjį „Rigi Kulm": ir ten, ir čia to paties svetimo krašto grožybės, tas pats tėvynės pasiilgimas. Bet čia įsipina dar kitas išgyvenimas: poeto ilgesį žadina ne tik erdvės, bet ir laiko nuotoliai. Tolima tėvynė jam ne tik gimtoji žemė, bet ir kraštas, kur prabėgo jo „brangiausi jaunystės laikai". Tėvynė toli, bet į ją dar galima grįžti, ją dar galima viltis kada nors pamatyti. O praeitis, jaunystė — nebesugrąžinama, negrįžtamai praėjusi. Jos tad ilgesys — stiprus, skaudus, aštrus — suteikia jausmui tą didžiulę įtampą, taip būdingą eilėraščiui. Kūrinio potekstėje juntamas ilgesys, vos viena kita užuomina teiškildamas tekste, praturtina ir pagilina emocinį kūrinio skambesį. Jaunystės ilgesio motyvas jį susieja su kitais dviem šio laikotarpio eilėraščiais, kurie Maironio poezijoje savo tema nuskamba labai naujai, būtent „Senatvė" ir „Jaunos dienos".

Gyvenimo praeinamybės jausmas poetui ir anksčiau nebuvo svetimas — užtenka prisiminti tik „Išnyksiu, kaip dūmas...", „Jei kada pančiai nukris". Bet ten buvo bendro būties dėsnio reflektavimas, o čia — labai asmeniškas, sava patirtimi pagrįstas jausmas, išsakytas be galo intymiai. Eilėraštis labai nuoširdus, sugestyvus, ir drauge jo

emocija apibendrinta, pažymėta būdingais gyvenamojo meto bruožais.

Perskaičius eilėraštį „Senatvė" ir pasižiūrėjus į jo paskelbimo datą, iš karto kyla kažkokio neatitikimo įspūdis. Iš tikrųjų — eilėraštis labai išgyventas, junti jame biografinį pagrindą — o poetui tuo metu tebuvo vos 42 metai! Iš kur tas senatvės, vienišumo jausmas, disharmonija su aplinka? Tiesa, gyvenimas susiklostė taip, kad poetas anksti neteko savo geriausių jaunystės draugų: jau buvo miręs Šimaitis, Kybelis — abu tais pačiais 1902 metais. Labai artimų žmonių, susijusių su gražiausiais gyvenimo metais, gailestis suteikė eilėraščiui tą giliai asmenišką, intymų toną, kuris sudaro vieną iš didžiausių jo sugestyvumo priežasčių.

Bet vis dėlto, kaip sakyta, eilėraščio negalima traktuoti vien kaip išpažintinės biografinės prasmės kūrinio: jame kalba ne tik individuali, bet ir visuomeninė patirtis — tai ištisos kartos balsas. Ne atsitiktinai vienur poetas kalba „aš" vardu („Iš draugų, kaip pažiūriu, man nedaug tepaliko...", „Štai aplinkui kas kartą vis daugiau svetimų; / jie manęs ir anų nesupras..."), kitur — „mes" („Buvo laikas, oi buvo, kai tarp linksmo jaunimo / reikalingi mes buvom svečiai..."). Ir jau tikrai platus apibendrinimas skamba aforistiniame dvieilyje:

> Atgyvenome amžių, savo įnešėm dalį;
> Laikas vietą užleisti vaikams.

Šis jausmas, kad savos kartos misija baigta, turi objektyvią atramą XX a. pirmųjų metų visuomenės gyvenime. Iš tikrųjų eilėraštis rašytas jau ryškėjant naujos epochos pradžiai, tos epochos, kai ir į Lietuvos visuomeninį gyvenimą išėjo proletariatas kaip jėga, ketinanti ir galinti sukrėsti senojo pasaulio pagrindus, iškėlusi visiškai naują veiklos programą, naują ideologiją ir naujus visuomeninius idealus. Greta išryškėjusios proletarinės ideologijos buržuazijos skelbiami tautinio sąjūdžio šūkiai atrodė jau gana riboti. Dar XIX a. pabaigoje buržuazinio nacionalinio judėjimo veikėjai galėjo jaustis esą visuomenės avangardu,

keliančiu balsą prieš caro patvaldystės ekscesus, prieš feodalinį dvarininkišką lenkų nacionalizmą, prieš tokią pat nacionalistinę didžiosios dvarininkijos dalies veiklą, o dabar jie patys, bent liberalinio judėjimo sparnas, akivaizdžiai pasijuto sudarą konservatyvią visuomenės jėgą: visa, kas toje visuomenėje buvo jauna, kovinga, progresyvu, daugiau ar mažiau siejosi su proletariato ateitimi, su socialistine ideologija. Artėjančios revoliucijos išvakarėse Maironio ideologijos žmonės tik l a u k ė permainų, drauge būgštaudami, kad įvykių raida nenueitų per toli...

Būtent šį istorinį procesą, vykusį tos pačios ideologijos žmonių sąmonėje, Maironis užfiksavo eilėraštyje „Senatvė"[99]. Jis išsakė savijautą, turinčią objektyvų visuomeninį pagrindą, ir išsakė ją ne su kartėliu, ne su įtarimu žiūrėdamas į jam svetimą, nepriimtiną, o iš dalies ir nesuprantamą reiškinį, o su tauria rezignacija, giliai suvokdamas istorinę būtinybę, nusilenkdamas neišvengiamam gyvenimo dėsniui. Laikui bėgant, baigiantis revoliucijai ir po jos, Maironio konfliktas su naująja epocha toliau gilės, reikšdamasis dažnai kitokiomis formomis, įgydamas kitokios prasmės, bet šis eilėraštis, estetiniu požiūriu priklausydamas prie reikšmingųjų poeto kūrinių, istoriniu atžvilgiu yra svarbus kaip pirmoji poetinė šio konflikto išraiška.

Visai kitaip skamba „Jaunos dienos". Jame nėra tokio socialinio istorinio apibendrinimo, kaip „Senatvėje", bet psichologinė praėjusios jaunystės būsena išreikšta meistriškai. Eilėraštis žaižaruoja humoru — išmintingu, linksmu, o drauge kupinu slapto liūdesio ir susijaudinimo. Lakiose, skambiose eilutėse girdi čia lengvą ironiją, čia susimąstymo šešėlį, čia lyg netyčia švystelėjusią gilios išminties kibirkštį, bet visa tai pateikta lyg ne visai rimtai, lyg juokais, traktuojama žaismingai ir lengvabūdiškai. Tik paskutinis posmas išsprūsta kaip prisipažinimas —

[99] Taikliai jo prasmę atskleidė I. Kostkevičiūtė. Žr. jos knygą Kritinis realizmas lietuvių prozoje.— P. 286—287.

spontaniškas, atviras, be tos lengvos autoironijos, kuria nuspalvintas eilėraštis:

O tačiau jūs mano vienos
Širdžiai brangios jaunos dienos,
Aušra gimusios rytuos!
Pirmos laimės ir karionės!
Meilės pirmgimės svajonės!..
Jūsų nieks neužvaduos.

Taip poetas atsisveikino su jaunyste. Dar daugiau — atsisveikino su epocha, kuri jį subrandino, kurios poetiniu reiškėju jis buvo. Dabar prasidės kitas jo kūrybos etapas, turįs kitokią istorinę vertę.

V. TOLESNI GYVENIMO METAI

Pirmoji Maironio gyvenimo pusė — nuolatinė kaita, augimas, brendimas. Ankstyvos vaikystės įspūdžiai, šeimos aplinka, mokymosi ir studijų metai, knygos ir draugai — visa tai formavo charakterį, pasaulėžiūrą, ugdė talentą. Šis kelias buvo palyginti ramus ir tiesus, be staigių vingių ir dramatiškų lūžių, jis ėjo iš esmės viena, nuo pat pradžių nužymėta linkme. Tačiau jame aiškiai galima išskirti etapus, įžvelgti skirtumą, visados aiškų tarp vaikystės ir jaunystės, tarp jaunystės ir subrendimo. Galima suvokti tuos aplinkos veiksnius, kurie turtino žmogų ir poetą. „Gyvenimo nuėjęs pusę kelio", jis pasiekė savo kūrybinio pajėgumo viršūnę.

Dabar prieš akis — antroji gyvenimo pusė. Ji pažymėtina nebe evoliucijos, o stabilizacijos ženklu. Maironis yra visiškai kitokio tipo žmogus ir kitoks poetas negu, pavyzdžiui, Putinas, kurį neišsenkantys kūrybinių jėgų ištekliai, visiškas atvirumas gyvenimui, netylantis dvasios budrumas skatino nuolat tikrinti ir pervertinti, kas jau kartą buvo atrasta, ieškoti naujų, dar nepažintų ir nepatirtų būties atžvilgių. Dėl to kiekviena Putino knyga yra naujas pasaulis, naujas „dvasios kontinentas" su naujais išgyvenimais ir nauja poetika.

Kitoks Maironis. Jo kūrybos kelias — ne atradimų grandinė, o nuolatinė tąsa, papildymas, dažnai — pakartojimas to, kas atrasta jaunystėje. Jam dėsninga, kad viso gyvenimo eilėraščiai sudėti į knygą viena antrašte — į „Pavasario Balsus", kurie buvo taisinėjami ir papildinėjami daugiau kaip trisdešimt metų. Esminiai jo meninio pasaulėvaizdžio bruožai išryškėjo ankstyvojoje kūryboje — toliau jie tobulėjo, vystėsi, stiprėjo, nepatirdami tačiau gilesnės transformacijos. Šis tobulėjimas ir augimas pasibaigė apie 1904—1905 m. Antrasis „Pavasario Balsų" leidimas ir naujas poemos „Per skausmus į garbę" variantas — tai aukščiausias šio proceso taškas. Visa tolesnė kūryba geriausiu atveju išsilaiko šitame, XX a. pradžioje

pasiektame lygmenyje. Poetas parašo dar labai geros lyrikos, klasikinės yra šiuo metu sukurtos jo baladės, reikšmingos mūsų literatūrai poemos —„Jaunoji Lietuva", „Raseinių Magdė", „Mūsų vargai". Jo kūryba praturtėja naujomis temomis, bet jos sprendžiamos jau kartą tvirtai susiformavusios pasaulėžiūros pagrindu, išsakomos seniau surastomis išraiškos priemonėmis. Maironio ideologija ir poetika nebesikeitė, jų nepalietė veržlus gyvenimo srautas. Vėlyvojoje Maironio kūryboje šalia tikros poezijos švytėjimo yra gana daug senatviškos negalios ženklų.

Maironio kūrybos takoskyra — 1905 metai. Tai riba, skirianti taip pat ir dvi visuomeninio gyvenimo ir lietuvių kultūros vystymosi epochas. Data, žinoma, kaip ir visos chronologinės ribos, truputį reliatyvi: reikia turėti omenyje bent kiek ilgesnį laikotarpį, kurio metu išryškėjo didieji pakitimai visuomenės struktūroje ir ideologinių grupių santykiuose: amžiaus pradžios revoliucinę situaciją, socializmo idėjų padidėjusį svorį, spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo panaikinimą, iš esmės pakeitusį lietuvių literatūros gyvavimo sąlygas. Bet 1905 metai vis tiek lieka riba: jų įvykiai sukrėtė socialinę tikrovę ir žmonių protus, paspartino raidos procesą. Klasinis antagonizmas, partijų kova reiškėsi atviriausiomis formomis. Gyvenimo lūžis vertė apsispręsti greitai besikeičiančių įvykių sūkuryje.

Maironis visa tai matė, stebėjo, tam tikra prasme ir pats tuose įvykiuose dalyvavo, aktyviai dėdamasis į palaisvėjusį kultūrinį gyvenimą. Jis yra tarp pirmojo legalaus lietuviško laikraščio iniciatorių, pasirašo po atsišaukimu dėl Vilniaus universiteto atkūrimo, drauge su Fortunatovu, K. Jaunium ir E. Volteriu įeina į 1905 m. Švietimo ministro sudarytą komisiją lietuvių kalbos programai Lietuvos mokyklose sudaryti, dalyvauja pirmosios dailės parodos atidaryme. Vėliau jis išgyveno dar Pirmąjį pasaulinį karą, vokiečių okupaciją, buržuazinės Lietuvos valstybės susikūrimą. Vyko natūralus gyvenimo patirties turtėjimas, pasilikdamas tačiau jau kartą įsirėžusios vagos ribose. Toji gyvenimo patirtis dažniausiai buvo karti, kupina nusivylimo, griovusi jaunystės viltis ir iliuzijas. Augo kriticizmas, skeptiškas požiūris į žmones ir institucijas.

Įsigalėjo konservatyvus santykis su tikrove. Nepasitenkinimą, netgi priešiškumą kėlė stiprėjantis darbininkų judėjimas, socializmo idėjų plitimas.

Žinoma, poetinės kūrybos impulsai buvo įvairesni negu tik šitie liūdni santykiai su socialine tikrove: jie siekė gilius dvasinio gyvenimo sluoksnius, kuriuose tryško meilės, pasitikėjimo ir džiaugsmo šaltiniai. Bet kūryba nėra laisva nuo tikrovės, nuo išorinių žmogaus egzistavimo sąlygų ir formų.

Kaipgi jos susiklostė antroje Maironio gyvenimo pusėje?

Išorinis šio laikotarpio biografijos piešinys paprastas ir neįvairus.

1894 m. paskirtas Peterburgo dvasinės akademijos profesorium, jis čia išbuvo iki 1909 m. Bet darbas akademijoje Maironiui atrodė, kaip jis pasakojosi Vaižgantui, nelyginant svetimų paukščių lesinimas. 1909 m. jis grįžo į Kauną jau kaip seminarijos rektorius ir ėjo šias pareigas iki pat gyvenimo pabaigos.

Įsisteigus Lietuvos Universitetui, Maironis 1922.02.16—03.13 buvo Teologijos-Filosofijos f-to dekanu, o iki pat mirties — moralinės teologijos katedros vedėju. 1922.10.15 jis buvo išrinktas garbės profesorium.[1]

Tačiau bažnytinė karjera nesiklostė jam taip lengvai ir sklandžiai, kaip galima būtų manyti. Prolenkiško nusistatymo hierarchijos viršūnės stengėsi neįleisti į vadovaujančias vietas įtakingo lietuvių visuomenės atstovo. Tiesa, Maironis gavo, kad ir su tam tikrais sunkumais, titulus: 1903 m. jis tapo Mogiliovo garbės kanauninku, 1907 m.— Žemaičių kapitulos kanauninku, 1911 m.— prelatu, 1914 m.— Žemaičių konsistorijos oficiolu[2], bet vyskupo mitros jam taip ir nebuvo lemta pasiekti, nors jis pagrįstai jautėsi jos nusipelnęs ir jį viliojo M. Valančiaus bei A. Baranausko pavyzdžiai. Ne kartą jam yra tekę patirti intrigų, apkalbų, šmeižtų. Kadangi tie dalykai atsispindi jo kūryboje, pravartu čia prie jų kiek plačiau sustoti.

Vatikano priešiškumas Maironiui pirmąkart iškilo

---

[1] Lietuvos Universitetas.— K., 1927.

[2] *[Maironis]*. Curriculum vitae.— Autobiografijoje, rašytoje universitetui, sakosi Mogiliovo kanauninku tapęs 1901 m., o Žemaičių — 1902.

1906 m., kai atsirado vakuojanti Žemaičių vyskupo sufragano vieta. Tarp kitų kandidatų į šią vietą buvo pasiūlytas kan. J. Maculevičius, jį rekomendavo Rusijos vidaus reikalų ministras[3]. Tačiau Vatikanas paskyrimą siųsti delsė. 1909 m. per Rusijos pasiuntinį iš Romos buvo pranešta, kad Romai dar nepavykę susidaryti aiškios nuomonės apie Maculevičių, nes Vatikano apie jį gautos žinios esančios prieštaringos.[4]

Vatikano santykiuose su carinės Rusijos sudėtyje esančiomis katalikų vyskupijomis tuo laiku lemiamą vaidmenį vaidino prelatas K. Skirmuntas, šovinistiško prolenkiško nusistatymo žmogus. Jo patariamojo balso popiežius ir Romos kurija klausėsi, taip pat ir skirdama šioms sritims vyskupus. Kilęs iš senos lietuviškos giminės[5], bet jau visiškai sulenkėjusios, jis be atodairos stengėsi stiprinti lenkų dvasininkijos įtaką Lietuvoje.[6] Jį palaikė panašios orientacijos žmonės vietoje, Maironio bylos atveju — ypač kun. Žongalavičius, didelis jo priešas[7]. Jis tad, iškilus mi-

---

[3] Žr. šios knygos p. 86—87.

[4] ЦГИАЛ, ф. 821, оп. 138, № 20, л. 45.

[5] *Skirmunt B.* W służbie kosciola i Polski Ks. Dr. Kazimierz Skirmunt.— Wilno, 1931.— S. 10.— Beje, jis buvo žinomos Lietuvos istorikės Konstancijos Skirmuntaitės pusbrolis. Iš jo ji gal bus prisiklausiusi blogybių apie Maironį, nes jos draugė S. Paškevičienė, Maironio bičiulė ir gerbėja, jai rašė: „Czytając artykuły Sz. Pani zabolało mnie, czemu wyliczając znane wybitne osobniki, opuściła „Majronisa" (pralata Maciulewicza). Co za cudowne jego poezje! Ile tam miłości Ojczyzny — ile jego pieśni z umarłych wskrzesiło!?. Potem jako człowiek jest zacny — znam go dobrze, jest ze stron naszych. Powtarzam, endeków i polakomanów proszę nie dawać ucha, oni zawsze szkalują wszystkich naszych wybitnych działaczy."— VUB, l. 101.

[6] *Skirmunt B.* Op. cit.— S. 16.— („Gdy Watykan miał mianować Ks. Karewicza Biskupem w Kownie, s. p. Kzięndz Skirmunt wszelkich starań dokładał, aby do tej nominacji nie dopóścić..."). Kitur — panašiai: p. 27.

[7] VUB, F 682, l. 413.— Žinomas ano meto klerikalinio sparno veikėjas B. Prapuolenis taip jį charakterizuoja savo užrašuose: „Iš jo draugų žinojau, jog, klierikaudamas akademijoje, jisai sakėsi lietuviu ir būk pirmutinis reikalavo, kad apvaikščiojant Leono XIII — 50 metų vyskupystės jubiliejų, būtų leista padaryti atskaitą ir lietuvių kalboje, kas buvo leista, ir Žongolas skaitė.

Tačiau sugrįžęs Kaunan ir pamatęs vysk. Paliulionio lenkiškąjį pasiutimą, Žongolas pasidarė lenku ir mušėsi prie Kauno „ponų", neužkęsdamas mužikų, nors ir pats buvo sūnumi biednos elgetėlės Šiauliuose, ir šioje rolėje išturėjo iki galui, kuomet Žemaičių vyskupijos kunigų nepareikа-

nėtajai Maironio kandidatūrai, Romoje jį apibūdina „kaipo „concubinatus", turintį, mat, mergą ir trejetą vaikų — o prie jo gyveno sesuo Marcelka ir kitos sesers dvi mergaiti ir vaikas".[8] Vysk. Cirtautas bandė gana vangiai situaciją aiškintis, kreipėsi į minėtąjį K. Skirmuntą, kuris pasirūpino aiškinamąjį raštą sulaikyti, kad jis nepatektų į tuos dalykus svarstančią kongregaciją.[9] Maironis pavyskupiu nebuvo paskirtas. Šios bylos aidas — 1908 m. eilėraštis „Taip atsilyginta", kupinas nusivylimo aukščiausiąja bažnyčios valdžia:

Už darbą nelaukiau kaip tarnas algos,
Nei deimantais spindinčio žiedo garbės;
Manoji žvaigždė ir be to gal žibės...
O laisvas pilietis ramiai sau miegos,
Nevaržomas pančiais šilkiniais.

Tik vieno man gaila: užviltos vilties,
Kad tėvą atrasiąs tikėjo sūnus!..
Skaudi realybė išblaškė sapnus,
Ir siela nebteko skaisčios praeities
Su vaiko tikybos šaltiniais!

Antras ryškesnis šių intrigų etapas — 1914 metai. Tada, skiriant naują Žemaičių vyskupą, vėl iškilo Maironio kandidatūra, bet ji buvo atmesta. Su kartėliu jis rašė L. Girai: „Šios dienos numery (255) „Литовская Русь" atspausdinta visa istorija su kandidatais į Žemaičių vyskupus.

---

lauta iš vyskupo Cirtauto, kad Žongolą iš sekretorių išmestų, ką padaryti vyskupas buvo priverstas.

Žongolas, likęs seminarijos profesoriumi, buvo didžiausiu priešu rektoriaus Maironio, leisdamas apie jį bjauriausias paskalas qoud ad vitam et mores Petrapilyje ir Romoje. Ašen ne kartą stebėjausi ir sakiau Maironiui, kam tu jo neišguji iš seminarijos. Ogi tegu, bent neturi priežasties sakyti, kad ašen jam keršinu".

LKLI 14. J. M.— I, l. 3, 4.— Pats Maironis apie savo santykius su Žongalavičium rašo šitaip: „Kun. Žongalavičius tapo mano didžiausias priešas nuo to laiko, kai buvo akademijoje iškelta jo kandidatūra į profesorius, o aš turėjau nelaimės tuomet akademijos rektoriui pasakyti, kad mokslo žvilgsniu jisai būtų geras ir gabus profesorius, bet būdo nesugyvenamo žmogus. Jo kandidatūra tuomet atpuolė. To man kun. Žongalavičius niekados negalėjo dovanoti. Kad bent atviru keliu man būtų keršijęs. Bet jisai iš pasalų, pakampiais bjauriausiai šmeižė, prasimanydamas nebūtų daiktų, mano kai kuriuos eilėraščius savotiškai išvertęs ir iškraipęs, siųsdavo Romai."

[8–9] VUB, F 682, l. 413.— Prapuolenio užrašai.

Pasirodo, kad valdžia perdavė Rymui išskirti vieną iš trijų: Žemaičių Sem. Rektorių, Kun. Karevičių ir kun. Pranaitį. Lenkai, sužinoję apie tai, nusiuntė gr. Alek. Tiškevičę į Rymą, kad įpirštų ar kun. Barauskį, ar kun. Michalkevičę. Ryme pasiuntinys tik tiek padarė, kad pavyko jam pašalinti самого нежелательного полякам кандидата пр. Мацул., ректора Семинарии в Ковне."[10]

Tais pačiais metais Žongalavičius skundė Romai Maironį už jo seminarijoje varomą neva šovinistinę antilenkišką politiką, lenkų klierikų ir profesorių maltretavimą.[11]

1926—1927 m., skiriant naujus vyskupus Lietuvoje, vėl apsistota prie Maironio kandidatūros, ir vėl dėl tų pačių jėgų ji buvo atmesta. Kanauninkas B. Liausas pristatęs Romai eilėraščio „Jo pirmoji meilė" vertimą be paskutiniojo posmo, iš kurio aiškėja, jog poeto mylimoji — tai tėvynė.[12] Maironis buvo kaltinamas kone erotomanija.[13] Giliai įsižeidęs, jis parašė vieną paskutiniųjų eilėraščių

---

[10] *Gira L.* Kai Maironis kūrė „Mūsų vargus" // Lit. naujienos.— 1937.— Nr. 6.— P. 4.

[11] VUB, F 682, l. 414—415.— Prapuolenio užrašai. „1914 metais, jau Karevičiui į Kauno vyskupus įstojus, Žongolevičius atidūmė Romon, kad, kaipo lenkų delegatas, duotų čionai „delle notizie"... Rudenį tais pačiais metais, kilus karui, kuomet jau Karevičiaus išvažiuota, via Konstantinopoli — kongregacija atsiuntė į mane laišką, kad priduočiau vyskupui. Negalėdamas siųsti iš karo priežasties, ašen parašiau jam — o jisai įgaliojo mane atplėšti laišką ir, perskaičius jį, pranešti apie turinį. Laiškas dar ir šiandien mano rankose.

Ad perpetuum rei memoriam, paduodu jo turinį.

(Toliau eina kongregacijos laiškas lotynų k.— V. Z.)

Davęs turinį vysk. Karevičiui, patariau, kad kaipo vyskupas neduotų savęs už nosies vedžioti ir 1° pareikalautų unde — a quo minimum notitiae parveniant, 2° — kokie būtent profesoriai Poloni paliuosuoti, nesa tik turint tas žinias, gali duoti atsakymą. Gana jau leisti Romai „grać w slepę babkę".

[12] P. Šniukštos pasakojimas.

[13] Vaižgantas mini tuo klausimu esant Maironio eksplikaciją: „Jis toli gražu ne erotomanas, kaip jį jo priešai Romai atestavo, o jis atsikirto eilėmis ir dar nepaskelbta eksplikacija".— *Vaižgantas.* Raštai.— T. 19.— P. 233.

Viename sąsiuvinyje (LKLI 14. J. M.— l. 1, 4, 5) pieštuku apmestas juodraščio fragmentas, gal tai ir bus Vaižganto minimoji eksplikacija:

„Mano kandidatūra į vyskupus keletą kartų ir paskui, visai be mano žinios ir sutikimo, buvo keliama, jau nepriklausomai Lietuvai susitvėrus. Taip, vysk. Karevičius į savo sufraganus buvo pastatęs kandidatais mane

„Skausmo skundą", leisdamas jį skelbti tik po savo mirties — eilėraštį, kupiną tragizmo, kur išsilieja gal ne tik ši konkreti nuoskauda, bet ir per daugelį metų dėl įvairių aplinkybių susitvenkęs kartėlis:

Ir štai, kaip kareivis nelygioj kovoj,
Be garbės ir be vardo tėvynėj laisvoj
Aš parblokštas ir vienas!..

Jo nė kiek nebedžiugino jau vėliau, metus prieš mirtį, iš Vatikano gautas protonotaro garbės titulas. Laiške bičiuliui jis rašė: „Pats aš asmeniškai neturiu kuo labai džiaugtis, ypač tuščiu titulu ir teise pasipuošti fioletiniais rūbais. Galėjo tai sudaryti man šiokį tokį malonumą prieš 15 metų: dabar senatvėje vanitas vanitatum."[14]

Bet eilėraščiuose taip netramdomai, nuoširdžiai išsiveržęs skundas Maironio gyvenimiškoje laikysenoje neat-

---

ir tuomet dar seminarijos profesorių J. Skvirecką. Roma sau pasirinko profesorių, o rektorių atmetė. Paskui kilo klausimas Vilniaus vyskupo. Roma sutiko, kad jis būtų lietuvis, bet apie mane nei klausyti nenorėjo, pasirinko kun. Jurgį Matulevičių, mano iš Akademijos laikų mokinį, kurį savo laiku aš, būdamas Akademijoj inspektorium ir turėdamas įtakos, įtraukiau, kaip ir kun. Būčį, į Akademijos profesorius. Aš, žinoma, tuo tik pasidžiaugiau, kad tokia baisi našta man neatiteko; prie mano jautrumo ir netvirtų nervų, kai mažiausias nemalonumas ar susikrimtimas neduoda man naktimis užmigti ir stačiai ėda mane, aš būčiau nelaimingiausias vyskupas ganytojas. Vyskupiška mitra seniai būtų mane į kapus nuvarius. Bet, iš antros pusės, aš negalėjau nejausti pažeminimo, kai Roma nuo manęs kratos, kaip nuo kokio prasikaltėlio. Dievuliau mano! Aš visą amžių ištikimai tarnavau Bažnyčiai, sąžiningai ėjau savo pareigas, kaip Lietuvos patriotas netarnavau rusų valdžiai, kad būčiau smerkiamas šiame dalyke Bažnyčiai savo tėvynę priešpastatęs. Jei su rusų valdininkais kai kuriais mokėjau sugyventi ir politikuoti, tai dar ne išdavystė. Štai jau 20 metų Kauno seminarijoje rektoriauju ir galiu net po mirties drąsiai pasakyti, kad nei vienas rektorius tiek nepadarė ir materialiai, ir mokslo žvilgsniu: radau 4 metų mokslą seminarijoj, paliksiu 7 metų, išleisdamas auklėtinius su universiteto diplomais. Materialiu žvilgsniu tegul palygina žmonės, kokią aš paėmiau seminariją ir kokią paliksiu. Rektoriavau sunkiausiais karo ir visokių reformų laikais. Karo metu, kuomet dauguma aukštosios dvasininkijos bėgo į Rusiją, aš pasilikau savo krašte.

Taigi klausiau savęs ne kartą, už ką mane Roma laiko prasikaltėliu, įrašius į savo juodąją knygą. Mačiau juodą nedėkingumą už mano darbus, griaužiaus. Ir tokioje tai valandoje galop parašiau „Taip atsilyginta". (Poetas, matyt, apsiriko — jis turėjo galvoje eil. „Skausmo skundą".— V. Z.)

[14] Laiškas Kaltinėnų klebonui Gudzinskui, 1931.03.12.

šispindėjo. Čia niekur nerasim nė užuominos apie opoziciją ar kriticizmą dvasinės vyriausybės atžvilgiu, o pažiūrų srityje, anot Vaižganto, Maironis buvo net „naiviai ortodoksiškas"[15]. Tai dar vienas taškas, kuriame kirtosi poezijos ir kasdieninės buities žmogus.

Maironio veikla nesiribojo, žinoma, ir šiuo laikotarpiu grynai bažnytinių interesų sfera.

Būta sąlyčių su politiniu gyvenimu, nors juos diktavo ne tiek vidinis poreikis ir apsisprendimas, kiek visuomeninė padėtis. Dvasinės akademijos profesoriui, vėliau — seminarijos rektoriui lyg ir derėjo dalyvauti krikščionių demokratų partijos veikloje, o žymiausiam tautinio atgimimo dainiui — bent oficialiomis progomis reprezentuoti buržuazinę Lietuvos valstybę.

Tačiau sąlyčiai su krikdemais buvo visai trumpalaikiai. Kai vadinamo „Vilniaus seimo" išvakarėse klerikalai veikėjai suskato kurti savo partiją, siekdami veikti kaip organizuota jėga šalia jau anksčiau susiformavusių socialdemokratų ir demokratų, Maironis drauge su A. Dambrausku ir P. Būčiu paruošė partijos programos projektą.[16]

Naujoji partija savo siekimais turėjo būti artima Rusijos kadetams[17], kuriuos Leninas apibūdino šitaip: „...klasinį šios partijos pagrindą sudaro kapitalistiškai ūkį tvarkantis dvarininkas, vidutinis buržua ir buržuazinis inteligentas. Liaudies masei, t. y. platiesiems miestiečių ir paskui valstietijos sluoksniams, yra svetima ta partija"...[18] Bažnyčios vaidmuo visuomenės gyvenime nusakytas, nusižiūrėjus į „Stronnictwo konstytuacyjno katolickie na Litwę i Białoruś".[19]

Vėliau programa buvo ne kartą keičiama, bet Maironis šiame darbe nebedalyvavo. Jis liko visai nuošaliai ir nuo rinkimų į valstybės dūmą, o buržuazinėje Lietuvoje į krikdemų veiklą žiūrėjo gana nepalankiai.

Maironis gyveno „tautinės vienybės" iliuzijomis. Jų ša-

---

[15] *Vaižgantas.* Raštai.— T. 19.— P. 250.

[16—17] Lietuvių krikščionių demokratų susivienijimo programos projektas // Draugija.— 1907.— Nr. 1.— P. 70, 71.

[18] *Leninas V.* Pilnas raštų rinkinys.— T. 15.— P. 62.

[19] Draugija.— 1907.— Nr. 1.— P. 71.

knys — XIX a. paskutiniuose dešimtmečiuose, kai smarkios carizmo nacionalinės priespaudos sąlygomis bendri visuomenei kovos dėl liaudies švietimo siekiai daugeliu atvejų stūmė į antrą planą klasinius skirtingumus. 1905 m. revoliucija visu akivaizdumu parodė tautinės vienybės iliuziškumą. Lietuvių visuomenė taip pat atvirai suskyla politinėmis partijomis, reiškiančiomis priešiškų klasių interesus. Skelbti tokiomis sąlygomis tautos vienybę, vadinasi, slopinti klasių kovą egzistuojančios išnaudotojiškos santvarkos naudai. Tokia buvo objektyvi „tautos vienybės" šūkio prasmė tiek porevoliuciniais metais, tiek ypač buržuazijos valdomoj Lietuvoj. Bet tai nereiškia, kad s u b j e k t y v i a i visi to šūkio skleidėjai juo sąmoningai dangstė savanaudiškus klasinius interesus.

Nesidangstė tuo šūkiu nė Maironis. Jam nuoširdžiai atrodė, kad partijų kova tai blogybė, kenkianti visuomenės, tautos interesams. Tas požiūris dar sustiprėjo, susikūrus buržuazinei Lietuvos valstybei ir vykstant įvairiausių buržuazinių partijų rietenoms. Kol tautininkai buvo opozicijoje, Maironis tikėjo, kad jie konsoliduos tautą, patenkindami visų socialinių sluoksnių interesus. Bet ir po 1926 m. perversmo jo simpatijos liko valdančiosios grupuotės pusėje. Pasenęs poetas to meto socialinėje politinėje tikrovėje daug ko nematė ir neįprasmino — viso to, ką mums šiandien apima sąvoka „fašistinė diktatūra". Be to, jis mirė 1932 m., fašistinio režimo bruožai tada dar nebuvo visapusiškai išryškėję. Jis matė daugelį visuomeninio gyvenimo blogybių, bet tikėjo, kad jas galima pataisyti nuoširdžiomis bendro darbo pastangomis. Maironiui atrodė, kad valstybė turi stovėti ir stovi virš klasinių interesų.

Pats jis valstybės organizavime ir valdyme tiesiogiai nedalyvavo, nebent kaip reprezentacinis asmuo buvo kviečiamas atlikti religinių apeigų, pakalbėti įvairiomis oficialiomis progomis. Jis norėjo, kad Lietuvoje klestėtų dvasinė ir materialinė gerovė, bet realiosios politikos keliai jam buvo svetimi.

Sielvartą jam kėlė sukerojusios Lietuvoje blogybės, kiekviename žingsnyje matoma visuomeninio idealizmo stoka, spekuliacija patriotizmu — visa tai buvo taip tolima

jo išsvajotajam idealui. Ne tik satyrose jis apie tai kalbėjo, bet primindavo ir šiaip dažna proga, kai tik tekdavo paliesti Lietuvos gyvenimą ar paminėti kokį svarbų praeities patriotinį žygį: „...anos (t. y. idealinės Lietuvos) mylėtojai nieko nuo jos netroško, jai viską aukavo,— tos (t. y. tikrovėje realizuotos Lietuvos) mėgėjų šalininkų daugiau, bet jie jau sau reikalauja užmokesnio ir šiltos vietelės, kai kurie jos simpatija apsimetę, ją skaudžiai užvylę naudoja..."[20]

Net apie K. Donelaitį rašydamas, jis pastebi, kad būrų poetas „taip drąsiai ir nuoširdžiai jau XVIII amžiuje stoja vargšų-baudžiauninkų pusėje ir gina prieš ponus: o tai daro ne tam, kaip kartais dabar liaudies geradariai, kad ant to populiaraus arkliuko pačiam išjoti į platesnį pasaulį, patekti į seimo deputatus, į partijos vadovus. Donelaitis tikrai ir nuoširdžiai atjaučia baudžiauninkams daromas skriaudas..."[21]

Nėra, žinoma, pagrindo įsivaizduoti paskutiniojo dešimtmečio Maironį kone kaip tremtinį savo kadaise išsvajotoje Lietuvoje. Nesidėdamas į politinę veiklą, jis, ypač pirmaisiais po Didžiojo karo metais, aktyviai dalyvavo kultūrinėje veikloje, meno ir mokslo kūryboje matydamas tvirčiausią Lietuvos ateities laidą. Jis svajojo apie tuos laikus, kada Lietuva „pasakys pasauliui: štai esmi nauja pajėga kūrėja, kada susilauks savo Schillerių, Rembrandtų, Newtonų, Bramantų, kada jos dvasia sieks plačiau negu jos kūno sienos"[22].

Jis dalyvauja Aukštųjų Kursų atidaryme (1920.01.29), pasveikindamas juos pakilia ir jaudinančia kalba.[23] Maironis — lietuvių Meno kūrėjų draugijos valdybos narys, nors jo vaidmuo čia buvo daugiau reprezentacinis; organizuojant Lietuvos meninį gyvenimą, jis aktyviau nepasireiškė. O į amžiaus pabaigą ir visai nutolo nuo viešojo kultūrinio gyvenimo.

Žinoma, visą laiką jis nestokojo viešos, oficialios pagarbos ir išaukštinimo — buvo tapęs tarsi kokia valsty-

---

[20] Lietuva.— 1920.— Nr. 37.

[21] *Mačiulis-Maironis J.* Kristijonas Donelaitis // Klaipėdos žinios.— 1924.— Nr. 47.

[22–23] Lietuva.— 1920.— Nr. 37; Nr. 26.

binio patriotizmo emblema oficialiose iškilmėse, labai dažnai ir piktnaudojama.

Bet iš tikrųjų politiniai Maironio idealai, susiformavę tautinio sąjūdžio sąlygomis, naujomis visuomeninėmis aplinkybėmis nebeteko realaus turinio. Tai buvo aišku ne tik tiems, kurie Lietuvos ateitį siejo su esminiais jos visuomeninės struktūros pakitimais, bet ir žmonėms, tolimiems darbininkų judėjimui ir socializmui, bet matantiems buržuazinės visuomenės dvasinį skurdumą: „Šiandien, kai mes jau išgyvenome Maironio epochos obalsius, jos entuziazmą ir kai turime jos pasiektą tikslą, pajutome aplink save nykią tuštumą, susmulkėjimą ir kūrybos pajėgų nykimą, nes mes nežinome, ko siekti, ko ilgėtis ir už ką kovoti."[24] Maironio politinė ideologija susijusi su viena istorine epocha,— su ja gimė, su ja iš esmės ir mirė.

Nuo jaunystės laikų Maironis domėjosi sociologija — tai rodo libretas „Kame išganymas" ir atitinkami skyriai traktate „Paskaitos apie teisingumą ir teisę". Neišnyko tas domėjimasis ir vėliau, paliesdamas taip pat ir poetinės veiklos sferą, bet daugiau atsispindėdamas jo moksliniuose ir publicistiniuose darbuose.

Inspektoriaudamas Peterburge, jis rūpinosi įsteigti sociologijos katedrą, kuri ir buvo įsteigta 1906 m.[25] 1906.01.05 skaitė Kaune suorganizuotuose socialiniuose kursuose paskaitą „Krikščioniškasis socialinės tvarkos mokslas pagal Leono XIII encyklikų"[26]. Pagaliau 1919 m. paskelbtas jo straipsnis „Žemės savastis teologijos supratimu".[27] Į tą pačią eilę galima dėti ir bent kiek kitokio pobūdžio straipsnį „Apie Lietuvos elgetas (ubagus)"[28].

Nuo seno jam aktualiai etikos problematikai skirta studija „Historiškoji morališkosios teologijos apžvalga"[29].

Visi tie darbai parašyti iš tų pačių pozicijų, kurios išryškėjo dar librete „Kame išganymas" — ne veltui Mai-

---

[24] *Mykolaitis-Putinas V.* Literatūros etiudai.— P. 24—25.
[25] ЦГИАЛ, 821, оп. 125, № 386, л. 57.
[26–27] Draugija.— 1909.— Nr. 31—32; 1919.— Nr. 2—6.
[28] Lietuvių laikraštis.— 1905.— Nr. 13.— P. 159—161.
[29] Draugija.— 1908.— Nr. 14, 18—19, 23.

ronis tiek kartų šį kūrinį perspausdino ir taip jį brangino.

Maironis mato buržuazijos skelbiamos laisvės fiktyvumą: „...kas iš to, kad revoliucija (buržuazinė prancūzų revoliucija — *V. Z.)* apskelbė laisvės teisę ir liuosas suokalbas (liberté du contract), nedavusi pragumo jomis naudoties, pastačiusi laisvą be šarvų darbininką prieš laisvą apšarvotą milžiną — kapitalą; tokia laisvė tai stačiai pasityčiojimas. Jau Adomas Smith pasakė: visuose susirėmimuose darbdaviai ilgiau ištvers, negu darbininkai: vieno tik kapitalas liks be nuošimčių, antram su šeimyna badas."[30]

Tačiau išeitis, kurią socializmas siūlo darbininkų klasei, jam nepriimtina. Socializmas jam smerktinas dėl jo priešiškumo religijai, taip pat dėl per daug radikalaus siekimo keisti kapitalistinės visuomenės pagrindus. Tiesa esanti, Maironio mintimi, tarp liberalizmo (t. y. kapitalizmo) ir socializmo — in medio virtus.[31]

Minėtoji Maironio studija nebaigta: joje tėra duota neriboto kapitalizmo ir socializmo kritika, bet nėra išdėstyta jo paties pozityvioji programa. Tačiau iš kitų Maironio darbų matyti, kad jis laikėsi paties ribočiausio ir nedrąsiausio reformizmo, kai kuriais atvejais net tarp savo ideologijos žmonių stovėdamas dešiniajame, konservatyviame sparne.

Nors Maironis minėtoje studijoje, remdamasis Leonu XIII-uoju, teigia, jog darbininkams reikia „ne labdarybės, ne mielaširdystės", o teisybės, vis dėlto jis be jokių rezervų ir su dideliu pritarimu kalba tik apie labdarybės kelią.[32] Sudėtingesnės moderniosios visuomenės socialinės problemos sprendžiamos labai nedrąsiai. Kviečiamas skaityti Kaune 1908 m. socialiniuose kursuose paskaitų, jis būgštauja, kad kiti lektoriai nebūtų per daug „raudoni".[33] Kai krikščionių demokratų partijos centro komitetas

---

[30—31] Ten pat.— 1909.— Nr. 31—32.— P. 284, 286.

[32] *J. M.* Apie Lietuvos elgetas (ubagus) // Lietuvių laikraštis.— 1905.— Nr. 13.— P. 159—161.

[33] VUB, D 252, l. 3 a.— J. Matulevičius rašo 1908.02.12 A. Dambrauskui iš Peterburgo, kad Maironis bijąs, jog kai kurie lektoriai „čia per daug raudoni, kaip antai Мастович; net valdžia nenorėsianti tokių užtvirtinti".

1919 m. sausio mėn. viename iš nutarimo projektų siūlė dvarų ir bažnytines žemes išskirstyti tarp kumečių, bežemių ir mažažemių ir „atiduoti jiems į nuosavybę", Maironis vertina šį sprendimą kaip per daug skubų ir neapgalvotą, o prieš nutarimą paliesti bažnytines žemes pasisako griežtai neigiamai: net kelti tokį klausimą, nesuderinus jo su dvasiškąja vyresnybe, esą neleistina.[34]

Maironio pažiūros etikos klausimais taip pat nepasikeitė nuo ankstyvos jaunystės laikų. Kaip jis juos išdėstė atsakyme „Varpo" kritikui 1895 m., kaip juos suvokė librete „Kame išganymas", taip formuluoja ir dabar: „Tikėjimas ir etika rišasi neišvengiamu tarp savęs mazgu... Gražiausi etikos įstatai, puikiausiai žmonėms skelbiami, nepaverš žmogaus valios, int pikta palinkusios, jei jiems truks tos autoritatės, tos sankcijos, kuri ne tik mokina ir liepia iš anksto, bet irgi nubaudžia prasikaltusius; o tokią sankciją ir prievartą gali suteikti tik viršprigimtinis tikėjimas."[35] Laisvesnis ir gilesnis etikos problemų sprendimas, net pasiliekant krikščioniškos etikos plotmėje, jam visiškai svetimas.[36]

Iki amžiaus pabaigos Maironis liko ištikimas ir Lietuvos istorijos studijoms. Jo „Apsakymai apie Lietuvos praeigą", antrą kartą perspausdinti 1903 m., 1906 m. susilaukė trečio leidimo, kuris skiriasi nuo ankstesniųjų kai kuriomis kalbinio ir redakcinio pobūdžio detalėmis bei naujai pridėta „Trumpa lietuvių rašliavos apžvalga".

Populiarioji Maironio Lietuvos istorija, vienu metu susilaukusi labai palankaus vertinimo įvairių ideologinių krypčių spaudoje, dabar tampa kritikos objektu. „Vilniaus Žiniose" pasirodo gana arogantišku tonu parašyta recenzija[37], kurioje Maironio darbas vertinamas visais atžvilgiais neigiamai. „Lietuvos istorijos" autoriui prikišama, kad jis rašąs ne genetiškai, o pragmatiškai, t. y. rū-

---

[34] *Maculevičius J.* Žemės savastis teologijos supratimu // Draugija.— 1919.— Nr. 4/5.— P. 198—199.

[35] *Maculevyče J.* Historiškoji morališkosios teologijos apžvalga // Ten pat.— 1908.— Nr. 13.— P. 180—181.

[36] Visuomeninio gyvenimo etikai dar skirtas ir str. „Mūsų kritikai ir kritikos".— Lietuvių laikraštis.— 1905.— Nr. 18—22.

[37] *Voldemaras A.* Bibliografija // Vilniaus Žinios.— 1906.— Nr. 242, 277.

pinąsis ne moksline faktų analize, bet aktualizuojąs juos savo moralinių ir politinių idealų šviesoje. Autorius neskiriąs fakto nuo legendos (pvz., perteikdamas populiarų romantinėje istoriografijoje pasakojimą, kaip Vytenis išniekinęs monstranciją ir kaip už tai jį dievas nubaudęs), netinkamai argumentuojąs, tikrus faktus pakeisdamas patriotinėmis intencijomis (pvz., dėstydamas Vytauto karūnavimosi motyvus). Raštijos apžvalga teduodanti biografinių bei bibliografinių žinių kratinį ir jokios sintezės, o šalia viso to — knygos autorius visiškai nemokąs lietuvių kalbos, rašąs netaisyklingais, nevykusiais sakiniais!

Savaime suprantama, kad Maironis pasijuto giliai įžeistas. Jis replikavo recenzijos autoriui (beje, tuo metu dar tik I kurso studentui), nesustodamas prie atskirų kritiko priekaištų, tik parodydamas jo formulavimų ir sprendimų nelogiškumą bei patardamas autoriui „užsiimti kokiu nors naudingesniu darbu, nekaip rašinėjimu niekam vertos, nesubrendusios kritikos"[38].

Privačiame laiške A. Jakštui jis jau visai atvirai išsako savo nuoskaudą: „Valdemaras parašė mano Istorijos kritiką, nesinorėjo su piemeniu ginčytis, bet šį kartą neiškenčiau neparašęs replikos (...)

Historica evolutio doctrinae morum revelatae jau maždaug apdirbau lotyniškai (...); ketinu tą dalyką lietuviškai Jums parašyti, bet kiek mėginau, labai daug trūksta; sunku mokslišką terminologiją pritaikinti, ant galo parašysi, apsiprakaitavęs, o čia atsiras koksai piemuo, lietuviškai pramokęs kiek kreizoti, ir išdriebs tave prieš visuomenę kaipo kokį piktadarį. Nemalonu."[39]

Nelemtoji recenzija taip ir neišdilo iš Maironio atminties. Dar po 20 metų, leisdamas ketvirtą kartą savo Lietuvos istoriją, jis pratarmėje rašė: „Kam mano veikalėlis pasirodys naudingas, galės juo naudotis, kam nepatiks, tasai tegul pasirūpins mums pagaminti geresnį, nepasitenkindamas vien lengva ir tuščia kritika. Mūsų kai kurie šaunūs vyrai nepraleidžia progos, neparodę savo gilios

---

[38] *Maculevičius J.* Atsakymas mano kritikui // Ten pat.— 1906.— Nr. 254.

[39] VUB, D 1112, l. 36.

erudicijos, skaudžiai kitus kritikuodami, bet patys pozityvaus darbo veikalais nemėgsta pasirodyti."[40]

Bet ir čia atsitiko panašiai kaip su pirmąja poema. 1895 m. susilaukęs labai aštrios S. Matulaičio kritikos, Maironis atsakė į ją ilgoku straipsniu, atmesdamas visus recenzento priekaištus. Bet po dešimties metų jis pats įsitikino, kad poemėlė turi daug trūkumų, ir betaisydamas juos, sukūrė beveik visiškai naują veikalą — „Jaunąją Lietuvą".

Taip ir ketvirtasis Lietuvos istorijos leidimas yra iš esmės pertvarkytas, daug kur atsižvelgiant ir į minėtojo recenzento pastabas. Tiesa, išliko mažai tepasikeitusi senoji struktūra ir senoji koncepcija. Bet veikalui duota visiškai nauja kalbinė-stilistinė išraiška, platesnė ir gilesnė faktų interpretacija, o ir pačią faktografinę veikalo pusę stengtasi apvalyti nuo legendinių apnašų. Naujai pridėta XIX ir XX a. pradžios istorija, su dideliu pritarimu kalbant apie buržuazinės Lietuvos valstybės susikūrimą. Schematiškos lietuvių literatūros apžvalgos šiame leidime visiškai atsisakyta. Visos tos pataisos išėjo, be abejo, veikalui į gera, tačiau, sparčiai besivystant istorijos mokslui, Maironio darbas net buržuazinės visuomenės sąlygomis greitai neteko reikšmės. Šiandieną jis mums tėra įdomus kaip savotiškas komentaras, padedąs geriau suprasti ne vieną Maironio grožinės kūrybos aspektą.[41]

Antroje gyvenimo pusėje Maironio intelektualinė veikla prasiplėtė dar viena sritimi — literatūros istorija.

Jau pirmajame „Apsakymų apie Lietuvos praeigą" leidime jis buvo davęs trumputėlę lietuvių literatūros ap-

---

[40] *Maironis*. Raštai.— K., 1926.— T. 4.— P. 3.

[41] Papildant Maironio istorinių interesų vaizdą, galima dar paminėti šiuos faktus.

1908 m. jis įsijungė į tuo metu vykusią diskusiją dėl Mindaugo sostinės (*Maculevyčia J.* Apie Mindaugo sostą-pilį // Draugija.— 1908.— Nr. 13.— P. 18—19).

1918 m. prie Krekenavos pradinės mokyklos surengtuose vakariniuose kursuose suaugusiems Maironis supažindino klausytojus su Lietuvos istorija (LKLI, be sign. l. 11.— *Kiaunė B.* Didžiojo žmogaus maža gyvenimo iškarpa: Atsiminimai apie Maironį Krekenavoje 1915—1918 m.).

žvalgą, kurią gerokai išplėtė 1906 m., paversdamas atskiru knygos skyrium. Žinoma, tai ne savarankiškų studijų rezultatas, o kompiliacija ar, tiksliau, glaustai suregistruoti biografiniai ir bibliografiniai faktai. Pertaisinėdamas ir praplėsdamas vėliau savo Lietuvos istoriją, jis, kaip minėta, 1926 m. leidime literatūros apžvalgos atsisakė. Neįdėta ji nė į tais pačiais metais išėjusią „Trumpą visuotinės literatūros istoriją": kadangi esą jau platokų Biržiškos, Jakšto, Tumo, Zajančkausko tyrinėjimų, nesą prasmės dėti į vadovėlį konspektyvios apžvalgos.

Platesnės Maironio literatūros studijos siejasi su jo darbu Universitete.[42] 1923 m. rudens semestre ir 1924 m. pavasario semestre jis skaitė lietuvių literatūros istorijos kursą „Donelaičio kūryba ir lietuvių poetai pirmosios XIX a. pusės"[43]. Sprendžiant iš paskelbtų užrašų, paskaitos tiek faktais, tiek interpretacija remiasi spausdinta medžiaga apie Donelaitį, bet jos reikšmingos tuo, kad plačiau atskleidžia paties Maironio požiūrį į lietuvių literatūros istorijos procesą. Ankstesniuose darbuose jis ypatingai pabrėžė „Anykščių šilelio" autoriaus vaidmenį, su jo vardu siedamas naujosios lietuvių literatūros pradžią, o dabar visos grožinės lietuvių literatūros pradininku laiko Donelaitį, lygindamas jį su Dante italų literatūroje. Iki Donelaičio buvusios religinės raštijos Maironis su grožine kūryba nesieja jokiu aspektu: meninis tautos genijus iki Donelaičio tesireiškęs žodine liaudies kūryba — dainomis, pasakomis, mįslėmis, legendomis, padavimais. Toks sąmoningas ir pabrėžtinas estetinio kriterijaus suformulavimas ir pritaikymas lietuvių literatūros raidai buvo naujas dalykas ano meto literatūros istorijos darbuose. Metodologijos prasme Maironis įsijungia į pozityvizmo mokyklą, pabrėždamas visuomeninės ir kultūrinės aplinkos svarbą bei poveikį literatūros procesui. Donelaičio epochai nušviesti jo kurse skiriama daug vietos.

---

[42] Lietuvos Universitetas.— K., 1927.— P. 47.

[43] Jo paskaitų medžiaga yra skelbta: *Maironis J.* Kristijonas Donelaitis // Klaipėdos žinios.— 1924.— Nr. 3, 25, 26, 27, 45, 46, 47; *Maironis-Mačiulis J.* Kristijonas Donelaitis // Nauj. romuva.— Nr. 39, 40; Maironio požiūris į literatūrą ir jos kritiką // Nauj. romuva.— 1932.— Nr. 39.

Kiti Maironio darbai lietuvių literatūros istorijos srityje[44] didesnio intereso nesukelia.

„Trumpą visuotinės literatūros istoriją" pats autorius vadina „istorišku konspektu".[45] Lyginant su anksčiau išleistais V. Dubo ir G. Petkevičaitės-Bitės vadovėliais, Maironio knyga apima didesnį literatūrinį plotą: joje apžvelgiamos ne tik Europos ir Šiaurės Amerikos, bet taip pat ir Azijos bei Afrikos literatūros (kinų, japonų, indų, persų, arabų, Asirijos bei Babilonijos, žydų, Egipto).[46] Maironis nepraleidžia nė mažųjų Europos tautų literatūrų: čia figūruoja ne tik skandinavai, bet ir latviai, suomiai, jugoslavai, ukrainiečiai bei baltarusiai. Medžiagos dėstymas vadovėlyje labai schematiškas, autorių ir veikalų charakteristikos — dažnu atveju ne tik paviršutiniškos, bet ir netikslios, susikertančios su objektyvia jų reikšme literatūros procese. Visur junti teologo moralisto plunksną: pagrindinis kriterijus, kuriuo čia vertinami literatūros reiškiniai, yra autoriaus ar veikalo santykis su religija ir viešpataujančia morale. Šiuo atžvilgiu ypač neigiamo vertinimo susilaukė prancūzų XIX a. realizmas, kurio atstovų kūryboje vadovėlio autorius rado itin daug bedievystės ir amoralumo. Šio vadovėlio pagrindu Maironis dėstė visuotinę literatūrą kunigų seminarijoje.

Kaip anksčiau, taip ir vėlyvajame Maironio gyvenimo bei veiklos laikotarpyje tikrai nenykstančią vertę teturi jo grožinė kūryba. Poemos, o ypač lyrika yra neatsiejamos nuo mūsų literatūros proceso. Menkesnė yra dramų reikšmė. Ir tik jau kaip maža kam šiandien bežinomą kuriozą reikia paminėti vienintelį Maironio bandymą beletristikos srityje: 1930 m. jis parašė ir išspausdino novelę „Peiliukas išgelbėjo".[47] Jos siužetas toks.

---

[44] Paskaita apie vysk. Ant. Baranauską // Literatūra ir kalba.— [T.] 19. Mažosios Lietuvos dalyvavimas bendrame Lietuvos atgimime...— LKLI, 29. J. M.— II.

[45] *Maironis.* Raštai.— K., 1926.— T. 5.— P. 4.

[46] Ne europocentrinį Maironio požiūrį į literatūros istoriją nurodė L. Gineitis straipsnyje „Poeto pažiūros į literatūrą".— Lit. ir menas.— 1962.— Lapkr. 3.

[47] Vairas.— 1930.— Nr. 11.

Chirurgas Rauba rengiasi važiuoti į Kulautuvą aplankyti ten vasarojančios savo šeimos, tačiau staiga iškviečiamas Klaipėdon operuoti sunkų ligonį. Ten restorane susipažįsta su jauna, simpatinga mergina. Jie nutaria važiuoti į Palangą. Bet jau įlipęs autobusan, daktaras pastebi, kad restorane paliko savo peiliuką-talismaną (su Vytauto atvaizdu), ir paskubomis bėga atgal. Peiliuką jis suranda, bet į autobusą grįžti vėluoja. Tačiau nusivylimas trunka neilgai: paaiškėja, kad autobusą ištiko katastrofa; laimė, tarp nukentėjusių merginos nebuvo: ji, matyt, paskutiniu momentu, nesulaukusi Raubos, iš mašinos išlipo ir nuėjo savais keliais. Taip peiliukas, pasak autoriaus, išgelbėjo daktarui gyvybę, o gal ir dar kai ką...

Ši maža novelė yra tarsi lengva seno poeto šypsena, trumpas atokvėpis, įsiveržęs į jo istorinių vizijų ir priešmirtinės rimties pasaulį.

Palikdami Maironį gyvenimo pusiaukelėje, jau pastebėjome išryškėjusį kontrastą, netgi tam tikrą disonansą tarp poeto asmenybės kūrybiškosios ir gyvenimiškosios, buitinės plotmės. Nuo Maironio jaunystės laikų mus skiria jau beveik amžius, ir metai užtrynė kone visa, kas buvo laikina, nereikšminga ir nykstama jo būtyje. Labai maža teliko iš anų metų atsiminimų, charakteristikų, seniai mirė jį tais laikais pažinoję žmonės, ir tik iš fotografijos žvelgia į mus įkvėptas jauno poeto veidas, taip darniai sutapęs su savo kūrybos prasme ir skambesiu.

Slinko metai ir dešimtmečiai. Maironį apgaubė šlovės aureolė, visi jį pripažino, Liudo Giros žodžiais, „Lietuvos poetų didžiuoju kunigaikščiu". Dar gyvas, jis jau tapo legenda ir gyveno tautos sąmonėje savo kūrybos žodžiu.

Bet koks jis buvo ne idealinėje meno, o kasdieninėje tikrovės plotmėje? Tos plotmės jame visados buvo skirtingos ir tolimos. Emocinė įtampa, dramatinė jausmų kova, atviras prisipažinimo, skundo, džiaugsmo, pykčio ir entuziazmo žodis, impulsyvus ir aistringas mostas — viso to kupina Maironio poezija. Tačiau gyvenimiškajame jo vaizde vyrauja kitokios spalvos.

Daugelis jį prisimena šaltą, oficialų, visados išlaikantį distanciją tarp savęs ir kitų. Gal toks jis susiformavo dėl

didelės vidinės disciplinos ir valios, bijodamas ir nenorėdamas savo gyvenimo ir elgsenos formomis susikirsti su pasirinktuoju luomu ir socialine aplinka. Gal droviai ir pavydžiai slėpė lengvai pažeidžiamą, įspūdingą ir jautrų poezijos, įkvėpimo pasaulį nuo svetimo žvilgsnio ir brutalaus prisilietimo. O gal greičiausiai čia pasireiškė kita, „ne poetinė" jo prigimties pusė, kuri padėjo jam be ypatingų pastangų patogiai, saugiai ir ramiai įsitvirtinti tame laike ir toje vietoje, kur jam buvo lemta gyventi.

Maironis — pareigos ir tvarkos žmogus, pedantiškai tiksliai ir punktualiai atlikdavęs visa, kas siejosi su jo tarnybine padėtimi. To paties jis reikalavo ir iš kitų. Pasakojama, kad kartą vienas seminarijos klierikas paprašęs rektorių Maironį išleisti jį į tėvo laidotuves, bet tas neleidęs. Vėliau jis aiškinęsis savo kolegoms, kad padaręs taip, norėdamas grūdinti jaunuolio valią ir jausmus.[48]

Tačiau ir jo pareigingumo šarvas nebuvo nepažeidžiamas... Kartais Maironis gebėdavo užsimiršti, išsijungti iš griežto kasdienybės ritmo. S. Čiurlionienė papasakojo tokį, tiesa, anekdotinį įvykį, kuris betgi atskleidžia vieną iš taškų, kuriame jo buitinė prigimtis susiliečia su poetiškąja.

Pirmojo pasaulinio karo metu seminarija iš Kauno buvo perkelta į Vašakėnus, tačiau kaimo gyvenimas nesuardė griežtos įprastinės Maironio dienotvarkės. Nepraleisdavo jis niekad nė vakarinių pamaldų. Bet vienas klierikas susilažino kartą su draugais, kad jis padarysiąs taip, jog rektorius į pamaldas neateisiąs. O tas klierikas mokėjęs labai gerai pamėgdžioti paukščių balsus. Tad pasislėpęs krūmuose prie alėjos, kuria Maironis mėgdavęs pavakariais vaikštinėti, ir ėmęs suokti lakštingalos balsu. Poetas taip užsiklausęs čiulbėjimo, kad viską pamiršęs ir į pamaldas nebenuėjęs...[49]

Jis mylėjo gamtą ir džiaugėsi ja visur ir kiekviena proga. Kas vasarą lankydavosi Palangoje. Amžininkai atsimena, kaip jis su baltu apsiaustu, balta šiaudine skrybėle, su gumbuota lazda, „mužikiškai" tvirtos saujos sugniaužta, seserį Marcelę už parankės paėmęs, žingsniuodavo jūros tilto link, arba kaip nusileidusios saulės gaisų

[48–49] MMb, l. 31.

fone stovėdavo su savo baltu apsiaustu dainuojančio jaunimo būryje... Jis pėsčias kartais nužygiuodavo iš Kretingos į Palangą.

Daug bendravimo su gamta atvejų užfiksavo jo draugai iš Didžiojo karo laikotarpio, kurį Maironis praleido kaime, daugiausia Krekenavoje. Jis dažnai vienas eidavo į mišką, į Nevėžio pakrantes. Ypač jį traukdavo ankstyvas pavasaris, „gamtos nubudimas", kaip pats mėgdavo sakyti. Laukdavo pražystant pirmųjų pavasario žibučių, prisiskindavo jų pats, nešdavosi namo ir prašydavo, kad jam pamerktų. Labai mėgdavo rūtą, gėrėdavosi jos kvapu, kai patrindavo ją savo stambiais pirštais...[50]

Gamta jį traukė visados, visur. Prieš ją nublukdavo kitokie gražumynai ir įdomybės. Būdingas ir šiuo, ir kitais atžvilgiais laiškas, 1899.02.16 rašytas A. Dambrauskui, kuriame jis ne be humoro šitaip pasakojasi: „Nors į užrubežį rengiuosi, bet nežadėdamas būti Ryme, nei kiek neketinu būti Paryžiuje ant parodos; visai ji manęs netraukia. Mačiau jau ne vieną didelę parodą, kaip aną metą Berlyne, ir nuo to laiko atstojo man noras ant jų buvoti: yra tai marios be galo ir krašto, kur žmogus tikrai nieko negali pamatyti, nors nedėlią ant to atidėtumei... Nevažiuosiu į Paryžių ir dėl to, kad norėčiau gyventi ant šios ašarų pakalnės; o su tais prancūzais tai visaip gali atsitikti; gali ir nuskandinti, ir į orą kokia bomba išmesti, ar per kokią komuną be jokio reikalo nudurti. (...) Ketinu ant kokio pusantro mėnesio pasilsėti Šveicarijoje ant krašto ežero Keturių Kantonų, kur jau du kartus buvau ir kur maloniaus tarp gamtos grožybių."[51]

Maironis mėgo fizinį darbą. Gyvenantį Krekenavoje, jį žmonės dažnai matydavo su kastuvu rankoje, sodinantį medelius ir dekoratyvinius krūmus. Už šventoriaus, į upelio pusę buvęs apgriautas, duobėtas, piktžolių priaugęs kalno šlaitas, iš kur imta molis ar žvyras bažnyčios statybai. Nuo Maironio rankų duobės mažėjo, atsirado nukasti, užpilti takai ir prie takų medeliai.[52] Jo sesuo Marce-

[50—51] Maironio asmenybės portretas // Varpai.— Šiauliai, 1943.— P. 184—185, 185—186.

[52] LKLI, be sign. l. 8.— *Kiaunė B.* Didžiojo žmogaus maža gyvenimo iškarpa.

lė pasakojo, kad jis apkasdavęs vaisinius medelius savo sode, genėdavęs juos ir dirbdavęs kitus darbus. Jis padėdavęs darbininkams, remontavusiems jo namą Kaune.[53]

Maironis buvo stiprus, geros sveikatos žmogus. Nuosaikiai valgęs, mažai tegėręs[54], nerūkęs, senatvėje nekortavęs (jaunystės metais jis neatsisakydavo sulošti vintą, kurį pats savo satyroje yra pašiepęs). Visados mėgdavo žaisti šachmatais. Rengęsis kukliai ir paprastai. Iš valgių mėgęs prėskučius, rūgusį pieną su bulvėmis; gardžiuodavęsis juoda duona su sviestu, sūriu ir medumi; nemėgęs kopūstų. Namuose jis nelaikęs virėjos. Pietus ir vakarienę jam atnešdavę iš seminarijos virtuvės — sesuo Marcelė tik pašildydavusi.

Savo bute palaikydavęs pedantišką švarą ir tvarką. Jei kuris sienoje kabėjęs paveikslas kiek pakrypdavęs į šoną, šeimininkas jį tuoj išlygindavęs. Gyvenusius pas jį sesers vaikus taip pat pratindavęs prie tvarkos. Darydavęs jiems pastabą, kai jie kabindavę sviestą iš sviestinės, palikdami sviesto paviršiuje duobeles.[55]

Maironiui nebuvo svetima praktinė veikla. Vaižgantas pavadino jį kadaise statytoju. Nusipirkęs apleistus didikų (Chreptavičių) rūmus Kaune, jis juos restauravo ir modernizavo. Nuolat rūpinosi remontuoti, pertvarkinėti ir perstatinėti savo vadovaujamą seminariją. Pasak Vaižganto, „statyti Maironiui buvo lyg koks prieprotis. Skųsdavos, kad nė vienų metų jis neturėjęs gryno oro: vis uždulkinta kalkėmis ir žemėmis. Neva pyko ir kreitėjo, o iš tikrųjų ir Palangoje atostogaudamas ilgėjos tos dulkynės: naujai atvykusių teiraudavos, kiek jau padirbta, ir nerimo tai pamatyti savo akimis.

Statymu Maironis gėrėjos ir mieste. Antai vieną kartą sutinku jį ankstokai begrįžtantį iš atostogų. Paklausus, kuriam galui, atsakė rimtai susirūpinęs: „Palikau pradėtus kloti senamiesčio trotuarus, tai rūpi pasekti, ar jau daug nudirbta."[56]

---

[53] NM, l. 33.

[54] Nors Vaižgantas, priešingai, pažymi, kad Maironis mėgęs „pavalgyti ir paragauti".— *Vaižgantas.* Raštai.— T. 19.— P. 236.

[55] NM, l. 31.

[56–57] *Vaižgantas.* Raštai.— T. 19.— P. 239—240, 237.

Savo namus buvo gerai įrengęs, pavedęs T. Daugirdui išdekoruoti. Vaižgantas pasakoja: „Maironies salionai gražūs; ne tiek turtingi stilingais baldais, kiek gausiai dekoruoti vertingais dailininkų paveikslais, originaliais ir brangiai kopijuotais. Tarp paveikslų daug jo paties portretų ir bareljefų. Gangreit visi mūsų dailininkai yra Maironį portretavę, jo paties įsakymu, gerai užmokami. Yra ir šiaip jau brangių paminklinių daiktų, senų laikrodžių. Tik biblioteka menkoka — knygų Maironis nerinko nei iš savo specialybės mokslo, nei iš meno srities, o abi jam buvo tokios artimos.

Būtų klydęs tačiau kuris pašalietis,— tęsia toliau Vaižgantas,— jei, patyręs tokio pertekliaus, tokios prabangos, būtų pamanęs mūsų poetų karalių esant išlaidų. Iki tam buvo toli gražu: nabašninkas kun. Jonas buvo labai taupus ar net šykštus. Jis labai nemėgo (o kas gi tat mėgsta?) kaišiojimo galvų į jo butą su visokiomis rinkliavomis ir dažnai juos šiurkščiai pavarydavo."[57] Tą šykštumą, pereinantį, sakytumei, į kietaširdiškumą (net jeigu tai liesdavo ne jo paties, o jo vadovaujamos įstaigos lėšas), pajusdavo ir jo mokiniai. Jei kuris ateidavo pas jį prašytis atleidžiamas nuo mokesčio už mokslą, rektorius mėgdavęs pasamprotauti šitaip: „Jeigu negali už mokslą sumokėti, matyti, Dievas tavęs nepašaukė į kunigus."[58] Įstaigos turtą taupė kaip savo. Sekė, anot Vaižganto, kad rūmuose kur žiburys be reikalo nedegtų.

Negalima apie jį pasakyti, kad būtų krovęs lobius savo giminėms, artimiesiems. Tiesa, išleido į mokslus sesers Kotrynos vaikus; aprūpino kitos sesers — Marcelės, visą amžių jam šeimininkavusios — senatvę. Tačiau šiaip visa, ką buvo užgyvenęs, paskyrė testamentu visuomenei. Šiandien Maironio namuose yra jo literatūrinis muziejus.

Maironis visur stengėsi būti objektyvus, bešališkas, teisingas. Nemėgo kraštutinumų, bravūros, laikėsi „aukso vidurio". Pradėdamas skaityti universitete literatūros istorijos kursą, jis taip motyvavo, kodėl pasirinkęs dėstyti senuosius, o ne naujųjų laikų autorius: „...nenorėdamas kitiems primesti savo pažiūrų ir bijodamas šališ-

---

[58] P. Šniukštos pasakojimas.

kumo ar subjektyviškumo, aš beveliju eiti ištrintais, išmėgintais keliais".[59] Ši frazė galėtų būti epigrafu daugeliui Maironio poelgių ir sprendimų — išskyrus, žinoma, jo poetinės veiklos sferą.

Maironis nebuvo iš spalvingų, ryškių savo meto figūrų — šiuo atžvilgiu jis nepalyginamas ne tik su Vaižgantu, bet netgi su A. Jakštu. Jis pernelyg nuosaikus, ir iš jo negalėjai sulaukti originalaus, neįprasto, impulsyvaus mosto, drąsaus ir netikėto žodžio. Gyvenime jis kartais atrodydavo netgi prozaiškas ir banalus.

Keista, tačiau skambios, o dažnai ir oratoriškos poezijos kūrėjas gyvenime nebuvo iškalbingas ir neturėjo muzikinės klausos. „Atmename jį... buvus mikną ir klausos daltonistą; jis vienodai deklamuodavo bet kurį savo metrą ir savo paties eilėmis nepadarydavo gilesnio įspūdžio."[60]

Nemėgdavo kalbėti apie meną, literatūrą, savo kūrybą. Žinoma, jokiu būdu nepasakysi, kad menai jam nebūtų rūpėję. Jis mielai lankydavo parodas, koncertus, teatrą. Net tada, kai šitai nesiderindavo su jo užimamu postu. Pavyzdžiui, profesoriaudamas Peterburge, jis lankė operą, nors dvasinės vyresnybės akyse tai buvo smerktina. Pasakojama net apie tokį anekdotinio pobūdžio įvykį: „Esą Maironis su akademijos profesorium Baltrušiu operoj pastebėję dar vieną kunigą, persirengusį civiliai. Bet patys nebuvo pastebėti. Kitą dieną juodu, sutikę aną operos lankytoją, pradėjo gąsdinti: einą gandai, kad jisai operoj lankąsis. Tas, prisibijodamas, kad žinios nepasiektų vyskupo, liovęsis vaikščiojęs į operą, ir Maironis su Baltrušiu galėję toliau joje lankytis be liudininko..."[61] Labai mėgo muziką, tačiau didžiosios muzikos pasaulis jam nebuvo artimas. Draugų liudijimu, labiausiai mėgęs Šopeną, bet daugiau lengvesnius, saloninius jo muzikos aspektus.[62] Mėgo dailę, bet vargu ar labai tiksliai pajusdavo jos meninį svorį: labai žavėjosi Čiurlioniu ir Šimoniu ir, atrodo, vertino juos vienodai.[63]

---

[59] Nauj. romuva.— 1932.— Nr. 39.— P. 818.
[60] *Vaižgantas.* Raštai.— T. 19.— P. 235.
[61–63] Varpai.— P. 186.

Poetas mėgdavo pasikviesti svečių, kurie skaitydavo savo kūrybos, muzikuodavo. Jis pats turėjo gerą fortepijoną, vertingą smuiką. Bet ir šiuose pobūviuose neužsimegzdavo, atrodo, gilesnis, prasmingesnis pokalbis meno, kūrybos temomis. Poetas, viešajam gyvenime labai santūrus ir užsidaręs, artimesnių žmonių tarpe norėjo gal laisvesnio ir paprastesnio bendravimo, norėjo atsipalaiduoti nuo įtampos ir įsipareigojimų. Vaižgantas prisimena: „Vakarienės būdavo gausios — gausu ir gerų gėrimų, ypač pabaigoje, prie kavos. Šeimininkas būdavo itin malonus, svetingas; pats eidavo aplink stalą, pats ragindavo vaišintis. Jis džiaugdavosi svečiais kaip niekas kitas. Žymią dalį sudarydavo jo sesers Lipčiuvienės vaikai, jau su savomis šeimomis."[64]

Šitokių pobūvių metu, o ypač siauresniame, uždaresniame draugų būryje, jis būdavo gyvas ir sąmojingas; net laisvas ir galantiškas. Kartais gal ir per daug, ypač į gyvenimo pabaigą — tarsi nebepakeldamas nuolatinės savitvardos ir vidinės disciplinos.

Tačiau jo kūrybinis gyvenimas ir amžiaus pabaigoje tebebuvo intensyvus: paskutinioji Vytautinės trilogijos dalis, apmatai „Barborai Karalienei", novelės bandymas, labai geras eilėraštis „Vakaro mintys" — tai 1929—1932 metų darbai. Nuo 1926 metų jis pradėjo leisti savo paties lėšomis raštų rinkinį, smarkiai perredaguodamas, pertaisydamas beveik visą savo literatūrinį palikimą. P. Stiklius, tuo metu dirbęs „Raidės" spaustuvėje laužytoju, prisimena, kad senas poetas pats atėjo į spaustuvę susitarti dėl spausdinimo, nustatė knygų formatą, pasirinko šriftą ir popierių, nurodė, kur siųsti korektūras.[65] Taip jis sutvarkė svarbiausiąją savo palikimo dalį.

Penki raštų tomai apėmė toli gražu ne visa, ką jis buvo parašęs. Neapėmė ir paskutiniųjų darbų — juk poetas kūrė iki pat mirties, kuri atėjo gana staigiai ir netikėtai.

Maironis nesiskųsdavo sveikata, nesilankydavo pas daktarus. Stipriau buvo susirgęs tik 1927—1928 m. — ta-

---

[64] *Vaižgantas.* Raštai.— T. 19.— P. 236.

[65] LKLI, Inv. nr. 4796.

da gydėsi Vokietijos kurorte Vildungene. Paskui jautėsi visiškai sveikas. 1932 m. birželio mėnesį nuvyko vasaroti į Tytuvėnus. Čia pasijuto blogiau ir nusprendė grįžti į Kauną. Kelionė geležinkeliu truko ilgai, nes Radviliškyje teko laukti kito traukinio. Jis labai pavargo ir grįžo Kaunan nusilpęs.[66] Čia tuoj atsigulė į miesto ligoninę Gardino ir Aleksoto gatvių kampe, buvo operuotas, bet operacijos neišlaikė. Mirė 1932 m. birželio 28 d. anksti rytą.

[66] NM, l. 33.

VI. 1906—1932 METŲ KŪRYBA

Antroji Maironio gyvenimo pusė poetinei veiklai buvo dosni, nors dabar kūryba ir nerevoliucionizavo literatūros proceso taip, kaip ankstesniaisiais metais.

Kalbant apie šį laikotarpį, nebebus griežtai laikomasi chronologinio principo, nes raidos momentai čia nevaidina bent kiek reikšmingesnio vaidmens, o bus apžvelgiami atskiri žanrai. Teisybę sakant, ir šis kelias nelabai prieštaraus chronologiškajam: 1906—1920 m. sukurtos visos poemos, 1921—1930 m.— dramos, ir tik lyrika buvo rašoma lygia greta visą laiką.

1. POEMOS

Po 1905 metų parašytos žinomiausios Maironio poemos, pastoviai įėjusios į lietuvių literatūros istoriją: „Jaunoji Lietuva", „Raseinių Magdė" ir „Mūsų vargai". Tiesa, jų populiarumas ir aktuali išliekamoji vertė nevienoda: „Jaunoji Lietuva" tapo klasikiniu kūriniu, susilaukusiu naujų leidimų, kitados dariusiu didelės įtakos visuomeninės sąmonės ir literatūrinių formų raidai, o kitos dvi, išskyrus kai kuriuos plačiai žinomus lyrinius fragmentus, liko daugiau tik praeities literatūrinio gyvenimo faktu.

Paties Maironio kūrybos raidos požiūriu, kaip jau kalbėta, šios poemos lemiamos reikšmės neturi: žanriniai-stilistiniai ypatumai kaip ir idėjinis tematinis pobūdis susiklostė dar ankstyvajame poeto kūrybos laikotarpyje, visapusiškai išryškėdami antrajame poemos „Per skausmus į garbę" variante, sudarančiame pirmąsias šešias „Jaunosios Lietuvos" giesmes.

Tačiau kad ir nesukeldamos ypatingo intereso žanro raidos požiūriu, šios poemos vis dėlto yra reikšminga Maironio literatūrinio palikimo dalis, atverianti ne vieną įdomų jo meninio pasaulėvaizdžio ir jo kontaktų su savo epochos visuomenine mintimi bruožą.

Su dideliu dvasios pakilimu pradėjęs rašyti naują savo pirmosios poemos „Tarp skausmų į garbę" variantą ir išspausdinęs 1905 metais jo šešias giesmes, Maironis baigė kūrinį 1906—1907 m. Tačiau baigęs jis pamatė, kad tai ne kadaise parašytos poemos variantas, o visiškai naujas kūrinys, kurio net nedera vadinti senąja antrašte. Maironis išleido jį 1907 m. pabaigoje, pavadinęs „Jaunąją Lietuva". Šis leidimas, pasirodęs Kaune, buvo be autoriaus bent kiek paredaguotas, o antrasis, 1921 metų, jau paties autoriaus peržiūrėtas[1]. Tretysis leidimas, vėl kalbiniu-stilistiniu požiūriu paredaguotas, išėjo 1926 m.

I

Paskutinės trys „Jaunosios Lietuvos" giesmės, kaip jau anksčiau buvo kalbėta, ryškiai skiriasi nuo pirmųjų tiek savo nuotaika, tiek ir dar schematiškesniu negu poemos pradžioje fabulos dėstymu. Šitai anksčiau yra pažymėjęs V. Mykolaitis-Putinas.[2]

Iš tikrųjų Juozo ir Jadvygos meilės ir likimo istorija, piešta probėgšmais jau pirmosiose giesmėse, dabar beveik visiškai ištirpsta. Tik iš kitų veikėjų lakoniškų pasakojimų sužinome, kad Juozą „žandarai į šiaurę išgrūdo", kad kalėjimas Petrograde pakirto jo sveikatą ir kad senio Goštauto rūpesčiu jis išvaduojamas ir išsiunčiamas gydytis į Šveicariją, į Davos sanatoriją. Deja, palūžusi Rainio sveikata nebeatsitiesia, ir jis miršta. Visi įvertina jo nuopelnus tėvynei ir surengia iškilmingas laidotuves. Jadvyga, „nuo meilės-vilties... amžinai atsisakius", tampa žymi visuomenės veikėja ir muzikė. Trumpai nubrėžiami ir kitų veikėjų likimai: Motiejaus Goštauto ir Rainių Onytės, Tumo ir Vandos Juškytės vedybos.

---

[1] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 71.

[2] *Mykolaitis-Putinas V.* Naujoji lietuvių literatūra.— P. 262.

Žymiai silpnesnis šiose giesmėse ir lyrinis pradas: į pirmąjį planą iškyla tai, kas anksčiau buvo pavadinta „poetine publicistika", ir šiaip sausoki pasakojimai apie įvairias lietuvių visuomenės gyvenimo ypatybes.

Septintoji poemos giesmė su pirmuoju savo variantu liečiasi vos vienu kitu epizodu — pabaigos daina „Ir vėl kaip viliokė pagundos dvasia" bei žiemos peizažu pradžioje. Bendra abiem variantam yra ir tai, kad giesmės turinio didelę dalį sudaro skaudūs svarstymai apie įvairias Lietuvą slegiančias negeroves. Tačiau tų svarstymų turinys pakitęs. Iškrito ryškūs klerikaliniai bei antirevoliuciniai momentai, kurie kadaise daugiausia buvo nulėmę neigiamą poemos vertinimą „Varpe".

Giesmė darniai, aiškiai sukomponuota, reljefiškai iškyla trys atžvilgiai, kuriais čia vystoma Lietuvos vargų tema. Labai margą, nevienodą ir nevienareikšmę medžiagą poetas sujungia vienalaikiškumo ryšiu — šaltos žiemos nakties peizažu.

Jo vaizdas pilniausias giesmės pradžioje — „Ir kas do naktis! Dega žvaigždės aukštai...", kupiname iškilmingo, spindinčio ir trapaus grožio, kuriame dar junti neseniai nutilusių pūgų rūsčią giesmę. Tas vaizdas tolimas kasdienybei, skendintis tyloje, nužertas aukštų žvaigždynų švytėjimo. Bet štai pasigirsta artėjančių rogių skambalas: tokiu natūraliu ryšiu poetas sujungia peizažą su žmonių buitimi.

Ir toliau eina scenos Juškų svetainėje. Maironis čia dar kartą grįžta prie dvarininkijos temos. Ji jau buvo plačiai spręsta poemos pradžioje — čia poetas į ją žvelgia nauju aspektu, buitiškai satyriškai, analizuodamas dvarininkijos santykius su lietuvių nacionaliniu judėjimu ir valstietiškos kilmės buržuazine inteligentija. Vaizduodamas dvarininkaitės Vandos Juškytės ir inžinieriaus Tumo vedybas, poetas mato, kaip laiko logika griauna luomines pertvaras ir kaip nusigyvenanti dvarininkija turi neišvengiamai glaustis prie turtėjančios buržuazijos ir pagaliau su ja susilieti. Su ironija nupiešta ponia Juškienė, sielvartaujanti dėl „mezalianso". Ji kartu su visais Stripeikomis, Songailomis ir Strumilomis nesupranta ir nenori suprasti, kad lietuvių tautos išėjimas į savaran-

kiško egzistavimo kelią yra nepakeičiamas istorijos raidos, o ne carizmo intrigų ar kelių išsišokėlių „litvomanų" veiklos rezultatas. Visa tai susipina į labai kondensuotą ir drauge esmingą satyrinį paveikslą, kuriam analogijų nesunku rasti kitų XX a. pradžios autorių raštuose, kaip — Šatrijos Raganos „Viktutėje", „Dėl tėvynės", G. Petkevičaitės-Bitės „Litvomanuose".

Antrąją, didžiausiąją, giesmės dalį sudaro Jono Glinskio ir Tumo dialogas. Jis įkomponuotas į siužetą, įterptas į Juškų svetainės vaizdus: Juškos nekantraudami laukia atvykstant jaunikio, o šis kartu su draugu važiuoja užpustytais žiemos keliais. Grįžta giesmės pradžios gamtinis motyvas, įgaudamas čia kraupų atspalvį:

> Ramumas mirties! Užpustyti laukai —
> Lyg baltos sustingusios jūrės!
> Nei kelio, nei ženklo! Tik dunkso miškai,
> Ir šviečia dangus tik sužiuręs.[3]

Šitokioje atmosferoje vyksta Glinskio ir Tumo pokalbis apie Lietuvos reikalus. Kalbamasis metas tekste yra tiksliai nusakytas: tai laikas, nustojus eiti „Aušrai" („nustojo bešvietus ir mūsų „Aušra": Ją kitos dabar pravardžiuoja. Maitinasi ginčais... nelaimė tikra! Ir mėnesį, du tegyvuoja"). Tai buvo iš tikrųjų sunkus metas nacionalinio judėjimo istorijoje: entuziazmo banga, iškėlusi „Aušrą", jau buvo atslūgusi, nepalikdama apčiuopiamesnių rezultatų, o ilgam, sunkiam, nuolatiniam darbui dar nebuvo susiorganizuota. Tą laikino nusivylimo atmosferą ir perteikia epizodas, prasidedąs skausminga refleksija:

> Gyvatos pradėdami rytmetį šviesų,
> Tiek daug padarysią tikėjos!..
> Bet žmonės jų siekį ir aukštą, ir tiesų
> Sulankstė, kaip siūlą verpėjos.

Čia atsispindi ir dvarininkiškojo lenkų nacionalizmo priešiškumas lietuvių nacionaliniam judėjimui, ir inteligentijos visuomeninio idealizmo stoka, ir gana miglotos užuominos į demoralizaciją, sklindančią iš carinių mokyklų, ir carizmo priespaudos sunkumas, ir lietuvių emi-

---

[3] Cit. iš: *Maironis*. Rinktiniai raštai.— T. 2.

gracijos vargai, ir Vakarų Europos abejingumas visoms carizmo barbarybėms — žodžiu, visi tie rūpesčiai, kuriais gyveno devintojo dešimtmečio pabaigos lietuvių visuomenė. Patikslinsime — dešinysis tos visuomenės sparnas. Mat gana detalizuotame visų tų „vargų-sopulių" sąraše nėra viso problemų komplekso, liečiančio dirbančiųjų liaudies masių skurdžią buitį, susijusio su socialiniu ekonominiu carinės sistemos pobūdžiu.

Pagaliau — Juozo Rainio skaudus likimas. Apie jį glaustai referuojama minėtųjų veikėjų pokalbyje, o giesmės pabaigoje trumpai — paskutinį kartą — pamatome ir jį patį, sielvartingai susimąsčiusį Peterburgo kalėjimo kameroje. Šią sceną pradeda vėl — jau trečiąsyk iškildamas — žiemos nakties motyvas: „Ir kas do naktis! Dega žvaigždės aukštai!", bet toliau eina ne Lietuvos peizažas, o rūsti mėnesienos nušviesto Peterburgo panorama. Juozo nelaisvė čia rodoma ne tik asmeninio likimo, bet ir visos tautos mastu — tai dar vienas lietuvių visuomenę ištikęs smūgis, išplėšęs jai svarbų vadovą ir organizatorių.

Taigi visą septintąją giesmę gaubia niūrus ar bent melancholiškas tonas — joj nėra nė vieno šviesesnio viltingo akcento — šia prasme ji ryškus kontrastas 1905 m. paskelbtajai poemos pradžiai. Paaiškinti šitai tik tuo, kad giesmė vaizduoja sunkius devintojo dešimtmečio pabaigos metus, negalima: retrospektyviai apie tuos dalykus kalbant, realizavus daugelį ano meto siekimų, šviesesni tonai būtų kaip tik suprantami ir natūralūs. Reikia pažymėti, kad tokių šviesių akcentų buvo apstu analogiškos prasmės VII-je poemos „Tarp skausmų į garbę" giesmėje. Todėl emocinių poemos spalvų lūžį, tokį ryškų po 1905 metų, tegalima paaiškinti vien pakitusiais paties poeto nusiteikimais. Kad taip iš tikrųjų yra, parodys ir likusios dvi poemos giesmės.

Aštuntoji giesmė veiksmą perkelia į aktualiausią dabartį, į 1905 metus: kontrastuodama septintajai, ji kalba apie nacionalinio judėjimo laimėjimus: spaudos lotyniškais rašmenimis grąžinimą, kultūrinės veiklos laisvę ir netgi tam tikros legalios politinės veiklos prošvaistes.

Keliais tiksliais, lakoniškais brūkšniais poetas nusako tų laimėjimų prielaidas: carinei imperijai pragaištingą karą su japonais ir 1905 metų revoliuciją. Poetas čia taip aiškiai, kaip niekur kitur savo kūryboje, išskiria carinį valdžios aparatą, biurokratiją ir rusų liaudį. Valstiečių masių nuotaikos čia yra griežtai priešingos carinių viršūnių kariniam entuziazmui:

...po Rusiją visą, nuo Volgos ir Dono
Lig Sibiro sniegų ir Kitajaus geltono,
Nuo to karo valstiečiai suvargę žegnojos.

Su pritarimu jis kalba apie masių opozicines, net revoliucines nuotaikas:

Ir maskolis, ik šiolei kaip vergas kentėjęs,
Prasimanė aiškiaus ant valdžios pasiskųsti...
O po Rusiją visą, nuo Volgos ir Dono
Lig Sibiro sniegų ir Kitajaus geltono,
Biurokratų klausyti piliečiai paliovė.

Trumpai paminėta ir pati revoliucija — jos atnešti kentėjimai, vargai, bet ir jų kaina laimėtos laisvės:

Nuo Ivano Baisaus biurokratų ragai,
Amžiais augę didyn, pasiduoti ilgai
Revoliucijos vėsului, rods, nenorėjo:
Daugel kraujo nekalto į žemę sumirko;
Daug be mokslo jaunuomenės žuvo, ištvirko;
Daugel turtų ir rūmų ugny supleškėjo.
Vis gi galo gale sunkūs pančiai nukrito
Nuo valstiečio pečių...

Tačiau nei naujoms lietuvių tautos kultūrinio gyvenimo sąlygoms, nei naujoms perspektyvoms aptarti poetas neranda lakaus ir įkvėpto žodžio. Protokoliškai pakalbėjęs apie naujai įsisteigusių draugijų veiklą, jis dėmesį sukoncentruoja kitur. Giesmės branduolys — Vytauto Didžiojo pagerbimo iškilmės. Interpretuojant šią istorinę medžiagą, atsiskleidžia kai kurie svarbūs pakitimai, šiuo metu išryškėję Maironio kūryboje.

Bet pirmiausia pažymėtinas jo požiūris į savo meto dabartį — gana netikėtas, turint galvoj paties poeto re-

gimus laimėjimus. Užuot jais džiaugęsis ir juos įprasminęs, jis prašneka tokiais sielvartingais žodžiais:

> Atsibudus iš amžino miego tėvynė,
> Kad ant karto akis užmiegotas pratrynė,
> Nusiminus aplinkui vien mato kapus!..

Tai ne tik retrospektyvus žvilgsnis į tautinio sąjūdžio pradžią, o poeto dabarties (1905—1906 m.) nuotaikos, kai kultūros laisvės džiaugsmą jam užtemdė išryškėjusi atkakli visuomeninė kova. Priešingų klasinių interesų suskaldyta, daugiausia klausanti revoliucijos ir socializmo ideologų balso, Lietuva poetui atrodė grimztanti pražūtingų kivirčų sraute. Šiai suskilusiai ir kovojančiai Lietuvai jis dabar iškelia tautinės vienybės idealą, suvokdamas jį kaip atsisakymą nuo klasių ir partijų kovos. Šio idealo skelbimas objektyviai reiškė, jog visuomenė kviečiama stoti poetui priimtinos liberalinės buržuazijos pusėje ir jog dirbančiųjų masės turi atsisakyti kovos dėl savo klasinių interesų.

Ieškodamas 1905—1906 m. Lietuvai įkvepiančio pavyzdžio, jis atsigręžia į tuos laikus, kai Vytautas laimėjo kovą dėl centralizuotos Lietuvos valstybės. Didysis kunigaikštis, XIV a. pabaigoje nugalėjęs feodalinį susiskaldymą ir tuo atlikęs anam metui neabejotinai pažangią istorinę misiją, poetui iškyla kaip pavyzdys klasių kovos apimtai XX a. pradžios Lietuvai. Nesvarbu, kad lyginami absoliučiai skirtingi dalykai, o svarbu, kad istorinėje praeityje ieškoma pavyzdžio ir įkvėpimo dabarčiai — Maironis čia elgiasi taip, kaip jis visados elgdavosi savo poezijoje su istorine medžiaga. Bet kaip skirtingų pamokų jam teikia istorija!

Ankstyvojoje lyrikoje herojinė praeitis — idealizuota ir supoetinta — buvo vilties ir stiprybės šaltinis kovoje prieš carizmą, ugdė pasitikėjimą savimi ir nacionalinę savigarbą. Dabar ji panaudojama tautinės vienybės šūkiui skleisti.

> Ir šiandieną pas Goštautą ne demokratai,
> Ne kokie socijalai, ne aristokratai...
> Susirinko lietuviai vienos motinėlės!!
> Juos suvienijo Vytauto amžinas vardas,
> Tas didžios praeities tartum magiškas skardas,
> Jau ne vieną lietuvį iš miego prikėlęs!

Šiuo atveju istorinė tematika netenka Maironiui aktyvaus skatinančio pobūdžio: ji tampa priebėga, šviesiomis vizijomis guodžianti poetą nesuprantamoje ir nepriimtinoje visuomeninio gyvenimo realybėje:

Atsigręžus tada nuo rūsčios dabarties,
Praeityje raminančios ieško vilties,
Ir paveikslas jai švinta tada įstabus.

Šitaip poetas istorinei medžiagai suteikia kuo įvairiausios prasmės, čia padarydamas ją progresyvių visuomeninių idėjų skatintoja, čia vėl pajungdamas reakcinei ideologijai. Istorinė tematika Maironio kūryboje ne vienareikšmė —„Jaunosios Lietuvos" aštuntojoje giesmėje ji atsigręžia savo negatyviąja puse.

Devintoji giesmė užbaigia poemą ne vien ta prasme, kad sumezga paskutinius silpnučius fabulos siūlus: čia iš trumpų replikų sužinome apie Rainio mirtį ir iškilmingas jo laidotuves Vilniuje; Motiejaus Goštauto ir Rainių Onytės jauna šeima, sulaukusi pirmgimio sūnaus, simbolizuoja Maironio išsvajotą dvarininkų atlietuvėjimą ir susiliejimą su valstiečiais. Bet pagrindiniai giesmės akcentai pabrėžia ne tiek veikėjų likimo užbaigtumą, kiek apdainuotosios epochos pabaigą.

Maironiui pasibaigė esminis kovų dėl kultūros laisvės etapas (kova dėl politinės laisvės dar nebuvo įėjusi į jo siekimų orbitą): pažadinta tautos savimonė, atgauta spauda lotyniškais rašmenimis, laimėtos įmanomesnės viso kultūrinio darbo sąlygos. Dabar, anot poeto, „nutilus palaimintai kovai", turėtų ateiti ramybės ir taikos laikai.

Tačiau poetas, kad ir labai viso šito trokšdamas, žino, jog tai tik iliuzija. Jis pats yra apdainavęs amžiną gyvenimo kaitą ir atsinaujinimą, jis visados žinojo, kad „nebeužtvenksi upės bėgimo". Ir dabar jis mato į gyvenimą atėjusią naują kartą su naujais ir poetui svetimais, netgi priešiškais siekimais. Jis žiūri į tai su rezignacija, kaip į neišvengiamą būties dėsnį.

Kur pasidėjote, brangūs laikai?..
Kaip priemonė nereikalinga,
Užpakal minių dabar palikai,
Atlikęs tarnybą naudingą.

Užima vietą kareiviai kiti!
Kitus bematai darbininkus!
Bangomis eina, kaip upė plati,
Savuosius kelius apsirinkus!

Tačiau suprasdamas gyvenimo ir idėjų kaitos neišvengiamybę, poetas vis dėlto savo santykį su naujai ateinančia ideologija išsako aiškiai ir netgi aštriai.

Ši naujoji ideologija — tai marksizmas ir socializmas, prieš kuriuos jis jau nuo seno kovojo. XX a. pradžioje ji tapo reali ir įtakinga lietuvių visuomeninio gyvenimo jėga, reiškiama gausioje publicistikoje, ištisos rašytojų plejados kūryboje, periodinėje spaudoje ir politinės veiklos programoje. Revoliucijos metais jos įtaka paplito liaudyje, grasindama viešpataujančiai buržuazijos padėčiai.

Šios ideologijos žmonės dabar stojo visuomeninio gyvenimo priekyje, iškėlę revoliucinius tikrovės pertvarkymo idealus. O „Jaunosios Lietuvos" dainius pasijuto atsidūręs konservatyviojoje visuomenės dalyje, nebetekęs šauklio ir pranašo vaidmens. Iš čia toji melancholija, tos nusiminimo nuotaikos, apgaubusios tris paskutiniąsias poemos giesmes ir ypač sustiprėjusios devintojoje. Tiesa, kai A. Jakštas priekaištavo poemos autoriui už pesimizmą, jis teisinosi: „...ne nuo vieno Tamstos girdėjau, būk poemos pabaiga pesimistiška: žinoma, paskutiniuose metuose mūsų „pirmeivių" darbai negalėjo nepadaryti įspūdžio, kurio negalėjau išvengti, bet argi užbaiga jau tikrai pesimistiška! Paskutinės strofos susideda iš antitezių: ruduo ant lauko, murkso tik rugienos, bet šalia žaliuoja rugiai; nesveikas oras, seniukas miršta, bet piršliai joja, bus vestuvės; išnyko miškai, bajorams apkirpta žemė, bet bežemiai žmonės ją gavo; ruduo nudraskė gamtos vainikus, bet gamta pribarstė sėklų, kurias pavasario oras palaimins; aš nelinksmai dabar giedu, bet linksmesnė mūza kitą palaimins poetą."[4]

Bet taip išaiškinti galima geriausiu atveju tik loginį giesmės pabaigos turinį. Iš vaizdų visumos sklindanti nuotaika rodo ką kitą.

[4] Nauj. romuva.— 1936.— Nr. 7.

Melancholiškai nuteikia jau į pirmuosius giesmės skirsnius įpintas puikus rudens aprašymas („Baigės rugsėjis. Po orą bailiai /oratinkliai draikės be vėjo..."). Liūdesio akcentai, daug stipresni giesmės pabaigoje, apibendrinti paskutiniajame posme:

Nelaisvėj gimę, nuskurdę žmonės,
Varguos sulinkę žemai!
Kai jums beveržias tik vien dejonės,
Nejau giedosiu linksmai?
Užgims didvyriai laisvos gadynės:
Linksmesnė mūza sūnums tėvynės
Kitą poetą,
Daugiau numylėtą,
palaimins.

Visa tai, susipynę su kritiškais svarstymais apie „naujos gadynės" veikėjus, sudaro aiškiai juntamą patriotinio entuziazmo atoslūgį, charakterizuojantį kūrinio pabaigą.

II

„Jaunoji Lietuva"— svarbiausioji Maironio poema. Jos vaizdai ir idėjos klostėsi daugiau kaip dešimtmetį, kol įgavo galutinį pavidalą. Pasekus jų genezę ir raidą, tenka dabar dar mesti žvilgsnį į kūrinio visumą.

Kūrinys yra svarbus kaip tautinio sąjūdžio reikšmingiausiojo etapo paveikslas. Įgavęs čia poemai deramą apibendrinantį pavidalą, jis iškyla pagrindiniais savo aspektais. Organiškai į jį įeina poeto lyriko asmuo, interpretuojantis tikrovės medžiagą sava ideologija. Tai buržuazinis judėjimas buržuazinės ideologijos žmogaus atkurtas — ir tai nubrėžia aiškias jo progresyvumo ribas: jis pažangus, nes nukreiptas prieš feodalizmo apraiškas, dvarininkišką carizmo imperiją, ir tampa konservatyvus, net reakcingas, kai susiduria su darbininkų judėjimu.

Bet, kaip visados tokiais atvejais būna, sociologinė schema nepajėgia atskleisti visos didelio poeto kūrinio prasmės, savo įvairiapusiškumu apimančios daugelį pastovią vertę turinčių tautos ir žmogaus gyvenimo momentų. Taip ir čia epochos paveikslas atkurtas tam tikros, šiuo atveju buržuazinės, ideologijos šviesoje, bet, įgijęs

meninę vertę, tampa mums ne tik istorinės praeities liudytoju, bet suskamba jaudinančiu ir džiuginančiu poezijos žodžiu.

Poemos žanras nulėmė, kad kūrinyje apie tautinį sąjūdį vyrauja ne plati santykių, charakterių ir aplinkos tapyba, o daugiau emocinis epochos įvertinimas. Bet vis dėlto čia pakankamai aiškiai ryškėja autoriaus turimoji epochos koncepcija. Kiek ji atitinka objektyvią istorinę tiesą?

Poetas supranta tautinį sąjūdį kaip valstietišką, kaip „sodžių srovę", į valstietiją jis žiūri kaip į etninio prado išlaikytoją:

> Kur grįčios aprūkusios, vargšo duba,—
> ten mūsų ikšioliai išliko kalba.

Valstiečiai sudaro jam tautos pagrindą, nes dvarininkija jau seniai išdavusi nacionalinius interesus ir pamiršusi gimtąją kalbą. Todėl ir pagrindinis poemos veikėjas yra valstiečių kilmės, tiesa, kilęs iš stambesniųjų valstiečių, kaimo buržuazijos, nes su šiuo sluoksniu poetas sieja tautiniame sąjūdyje aktyviausiai dalyvavusius inteligentijos sluoksnius. Poemoje stipriai akcentuojama, kaip jau anksčiau buvo plačiai kalbėta, anticarinis ir antifeodalinis šio judėjimo charakteris, tačiau jame ryškūs būdingi Maironio ideologijos kompromisai su dvarininkija.

Poetas tiksliai nužymi chronologines savo vaizduojamo sąjūdžio ribas, imdamas intensyviausią jo laikotarpį. Tai XIX a. antroji pusė, kai šis sąjūdis buvo įgavęs platų užmojį, per laikraštį ir knygą pasiekdamas valstietį skaitytoją ir sparčiai gausėjančią inteligentiją. Poetas šį nacionalinės sąmonės budimo procesą nusakė glaustu ir raiškiu žodžiu:

> Kai tau Donelaitis prieš metų dar šimtą
> Poemą šešimasčiais apmetė rimtą,
> Tu jos kaip per miegą klauseis!
> Kad Buhusz, Kraszewski ar Narbutas rašė
> Ir praeičiai tavo stebėtisi prašė,
> Tik žodžiais gerėjais garsiais.
> Paskui Valančiauskas ir Daukantas Simas,

Net pats Baranauskas jei mаž betikėjos,
Kad tau užtekėtų kada atgimimas,
Nesmigo ir tau jų nedrąsios idėjos,
Šiandieną kiti užtekėjo laikai:
Į darbą visi eina tavo vaikai.

Baigiamoji etapo riba, akcentuota paskutinėse poemos giesmėse, yra poetui 1904—1906 metai — šitai jau buvo platokai aptarta.

Kalbėdamas apie sąjūdį sukėlusius ir skatinusius veiksnius, Maironis, žinoma, neįvertina lemtingo ekonominio faktoriaus, pabrėždamas ideologinius ir politinius momentus. Istorinės praeities studijos ir skatinantis Vidurio bei Pietryčių Europos slavų tautų pavyzdys jam yra svarbiausieji akstinai lietuvių tautiniam atgimimui. Ir dar — sustiprėjusi carizmo priespauda po 1863 m. sukilimo ir spaudos lotyniškais rašmenimis uždraudimas. Ši smurto priemonė pažadino lietuvių tautą aktyviai savigynai, išaugusiai į platų ir vis stiprėjantį sąjūdį.

Šitaip suprastą sąjūdį Maironis supoetina, išaukština, papuošia kilnumo ir šlovės aureole. Objektyviai žiūrint, šis sąjūdis iš tikrųjų progresyvus. Tačiau poetas dėl savo koncepcijos ideologinio ribotumo jį suabsoliutina, pateikdamas kaip v i s ą progresyvų XIX a. antrosios pusės išsivaduojamąjį judėjimą. Iš tikrųjų šio judėjimo turinys buvo daug platesnis, apėmęs šakotą socialinių pertvarkymų problematiką, kurią spręsti rūpinosi valstiečių demokratijos ir augančio proletariato atstovai bei ideologai. Aiškiai matyti „Jaunosios Lietuvos" vaizduojamojo ir aukštinamojo objekto ribas, taip pat ir autoriaus ideologijos ribas yra būtina sąlyga, norint teisingai įvertinti Maironio poemą. D a l į suvokiant kaip v i s u m ą, tai yra —„Jaunojoje Lietuvoje" pavaizduotą sąjūdį suvokiant kaip visus lietuvių tautos interesus apimantį vienintelį progresyvų ano meto judėjimą, kūrinys įgautų reakcinį skambesį.

Tuo tarpu atsiribojus minėtąja prasme nuo autoriaus, kūrinyje pavaizduotas objektas įgyja teisingą santykį su gyvenimo tikrove, ir „Jaunoji Lietuva" išlieka mums kūriniu, prasmingai išaukštinusiu vieną iš svarbiųjų praėjusio šimtmečio mūsų tautos istorijos momentų.

Tačiau, kaip minėta, „Jaunoji Lietuva" ne vien poetinis praeities paminklas. Kaip kiekvienas meno kūrinys ji, vaizduodama apibrėžtą ir jau praeitin nugrimzdusį gyvenamąjį metą, drauge kuria ir teigia savo laiką praaugančias vertybes. Aukštindama dviejų šimtmečių sankryžoje ištryškusius tėvynės meilės jausmus, ji išsako emocijas, kurias bet kuriuo metu žmogui sukelia santykis su gimtuoju kraštu ir savo tauta; šlovindama žmones, visa esybe atsidavusius kilniam visuomeniniam tikslui, ji aukština tai, kas visuomet yra pagarbos ir pasigėrėjimo verta. Kūrinio poetiškumas yra jo nenykstančios gyvybės laidas.

Bet kiek iš tikrųjų šis kūrinys poetiškas? Ar visi „Jaunosios Lietuvos" elementai susilieja į darnų meninį audinį, kur kiekviena detalė dėsningai pajungta pagrindiniam organizuojančiam principui?

Deja, atsakymas negalės būti be išlygų teigiamas. Visi, kas nagrinėjo „Jaunąją Lietuvą", o pirmiausia J. Tumas ir V. Mykolaitis-Putinas, yra pažymėję jos fragmentinį ir nelygiavertį pobūdį, epinių elementų silpnumą ir neišbaigtumą, nurodydami, kad meninės poemos vertės pagrindą sudaro lyriniai epizodai. Iki baigiantis šeštajai giesmei, šis nelygiavertis poemos meninis audinys dar nelabai juntamas: čia ir charakterių, ir fabulos brėžinys pilnesnis, ir pakankamai stiprus bendrasis lyrinis impulsas, vienijantis atskirus poemos elementus. Tačiau nuo septintosios giesmės lyrinė srovė išsenka, teiškildama tik keletoje gamtovaizdžių ir dainų, o šiaip tekstas dažniausiai įgyja referuojamą toną.

Tačiau, nepaisant meninės struktūros trūkumų, „Jaunosios Lietuvos" vaidmuo lietuvių poemos raidoje didelis. Tiesa, žanriniai lyrinės poemos principai jau susiformavo, kaip sakyta, ankstyvosiose Maironio poemose, tačiau jų literatūrinis gyvenimas nebuvo nei ilgas, nei pastovus. O „Jaunoji Lietuva", apėmusi visa, ką poetas iki tol buvo laimėjęs poemos kūrimo srityje, atskleidė visus šiam žanrui būdingus idėjinius tematinius ir me-

ninius pradus. Poema, dar Maironiui esant gyvam, susilaukė trijų leidimų, plačiai išpopuliarėjo ir tapo, greta „Pavasario Balsų", žinomiausiu ir reikšmingiausiu jo kūriniu.

„RASEINIŲ MAGDĖ"

Poema, pirmąsyk išspausdinta 1909 m. ir sulaukusi iki 1926 m. keturių leidimų, parašyta, matyt, trumpu laiku, be ypatingo pasiruošimo, tarsi vienu kartu, ne taip, kaip „Jaunoji Lietuva" ar „Mūsų vargai", kurių rašymas tęsėsi ne vienerius metus.

Kūrybos proceso pobūdis atsiliepė poemos meninei struktūrai: ji vientisa, monolitiška, jai nebūdingas fragmentiškumas kaip kitoms Maironio poemoms.

„Raseinių Magdėje" gerokai silpnesnis lyrinis pradas, užtat pasakojimas nuoseklus, vaizdingas; tiesa, jis paįvairintas publicistiniais epizodais, bet jie organiškai plaukia iš pasakojimo.

Poemos siužeto branduolį sudarantis istorinis anekdotas apie Raseinių Magdę neužfiksuotas, rodos, rašytiniuose šaltiniuose, jis laikytinas tautosakiniu. Galimas daiktas, kad Maironis bus jį girdėjęs dar vaikystėje ar jaunystėje iš kokio „žilo senelio", kuris, kaip sakoma poemoje, dar atsimena 1831 m. sukilimo laikus ir „kaip iš rankovės" moka „berti pasakas amžių senovės".

Poema prasideda įžanga, išsakančią idėjinę kūrinio programą, o po jos tuoj pat dėstomas siužetas. Jau pirmajame posme paminimas Magdės vardas: jos statula kadaise spoksojusi „ties Raseiniais, prie dulkančio kelio, kurs ateina nuo Kražių miestelio"... Plačiai Lietuvoje esąs žinomas Raseinių Magdės vardas, kuriuo pajuokiamos pliuškės madų vaikytojos, bet niekas nebeatsimenąs to vardo kilmės. Kas gi buvo toji Magdė?

Šitaip užmezgęs intrigą, poetas palengvėle didina įtampą, neskubėdamas atskleisti paslapties. Apgailestavęs, kad žmonės dabar nebeatsimena senos praeities ir jąja nebesidomi, jis įveda pagrindinį poemos veikėją — pasakotoją, „baltąjį senelį", kuris jam kadaise, vaikystės laikais, pasakodavęs apie senovės gadynes. Matyt, šis

atsiminimas ar jam užfiksuoti surastas vaizdas poetui buvo ypač brangus: jam skirtąjį pirmąjį posmą Maironis įrašė savo testamente, prašydamas iškaldinti antkapyje:

Kaip man gaila to balto senelio,
Kurs, užstojęs ant amžino kelio,
Jau nebkelsis ant balso varpų
Ir, ant kelių ainius pasodinęs,
Nebepasakos bočius atminęs,
Nepratars iš šaltųjų kapų![5]

Šis senelis ir jo pasakojimų klausąs vaikas — paties poeto vaikystės paveikslas — yra svarbieji poemos struktūros atramos taškai: jų pokalbiuose atsiskleidžia Raseinių Magdės istorija.

Tačiau atsiskleidžia ji ne iš karto: juo labiau ji intriguoja vaiką, juo ilgiau senelis delsia atverti paslaptį: Magdės istorija jam atrodo pernelyg skaudi ir gėdinga, galinti sudrumsti šviesų praeities laikų paveikslą.

Pirmąsyk vaikui Raseinių Magdės vardas, domindamas ir gąsdindamas, suskamba tuomet, kai tėvai, sugrįžę iš Raseinių, pasipiktinę pasakoja apie lietuves mergaites, užsimaniusias bajoriškai rėdytis. Užsirūstinęs senelis išvadina jas Raseinių Magdėmis, o vaikas, iš nuostabos „akis tik pastatęs", dėjosi tuos žodžius atmintin, nedrįsdamas teirautis: labai jau rūstus atrodęs senelis.

Antrąsyk jis išgirsta Raseinių Magde pavadinant Bandūrų Baltruką, kuris, užmiršęs tėviškę ir svetimomis madomis persiėmęs, švaistosi po Petrapilį. Jis tiek sužadina vaiko smalsumą, jog tas užsipuola senelio prašyti, kad bentsyk papasakotų apie Magdę. Bet ir čia poetas dar nepatenkina skaitytojo smalsumo: jis sukuria poetišką, ilgesingą vasaros vakaro peizažą, ir tik jo atmosferoje senelis paklauso vaiko „nerimstančios maldos".

Pasakojimą apie lengvabūdę, tik parėdais besidominčią ir dienų dienomis prieš veidrodį besistaipančią bajoro Buivydo dukterį Magdę, sutikusią ištekėti už lenko ir tuo sustiprinusią Liublino uniją, paskleidusią Lietuvoje lenkų madas, papročius ir kalbą, poetas iškaišo istorinėmis realijomis, aprūpina netgi nuorodomis į istori-

---

[5] Cit. iš: *Maironis.* Raštai.— K., 1926.— T. 2.

nius šaltinius, tuo tarsi pabrėždamas pasakojimo tikroviškumą. Poetas iš tikrųjų sukuria plastišką, spalvingą, gyvą eiliuotą novelę.

Tačiau nepaisant darnios kompozicijos, dailaus pasakojimo, kūriniui stinga tikro poetiškumo ir gyvybės — tai išprotautas, didaktinis veikalas, nealsuojąs nuoširdaus išgyvenimo šiluma. Tokio pobūdžio kūriniai įdomūs tiek, kiek įdomi bei aktuali jų problematika, autoriaus skelbiamų teiginių argumentacija, kiek pagaliau aštrus į intelektualinį suvokimą taikantis žodis: aforizmas, paradoksas, žodžių žaismas ar šiaip jau sąmojis.

Reikia čia dar aiškumo dėlei pridurti, kad „Raseinių Magdė" nepasižymi formos spindesiu ir grakštumu, tobulai nušlifuoto žodžio grožiu, kuris kartais pats savaime gali pakelti net nereikšmingos minties dalykėlį į tikros poezijos sritį. „Raseinių Magdė" yra minties literatūra, jos svarstymų ir samprotavimų tūris bendrame poemos audinyje labai didelis, ir dėl to, žinoma, šio tūrio vertė iš esmės lemia ir viso kūrinio vertę.

Centrinis poemos epizodas — pasakojimas apie Raseinių Magdę — atkuria būdingą gyvenimišką situaciją, daug kartų įvairiose literatūrose vaizduotą ir pašieptą. Analogiški personažai buvo, pavyzdžiui, plačiai paplitę Europoje, kovojusioje prieš galomaniją XVIII a. pabaigoje — XIX a. pradžioje: visi tie suprancūzėję jaunuoliai, išjuokti Sumarokovo, Fonvizino komedijose, pagarsėjusioje vienu metu Holbergo, „danų Moljero", komedijoje „Jean de France". Analogiškas ir kaimyninėje latvių literatūroje Švaukstas, populiaraus R. ir V. Kaudzyčių romano „Matininkų laikai" veikėjas — kiek prasitrynęs vėjo botagas, dedąsis vokiečiu. Maironis sukūrė lietuviškąjį personažo variantą,— raiškų ir gyvą, turintį nemažą bendrinamąją reikšmę. Raseinių Magdė — tai žmogus, snobiškai besivaikąs svetimų madų ir papročių vien dėl to, kad jie nauji, svetimi ir neregėti, kad padeda išsiskirti iš aplinkos, atkreipti į save dėmesį. Tai anaiptol ne vaisingo ir būtino keitimosi vertybėmis tarp tautų smerkimas, o tik visiškai teisėtas požiūris, jog smerktina ir gėdinga yra netekti tautinės savigarbos ir atsižadėti savos tautinės kultūros. Šiuo atžvilgiu Raseinių Magdė yra universalus per-

sonažas, kuriuo galima apibūdinti tam tikrą žmogaus elgesio tipą bet kurioje epochoje ir bet kuriomis sąlygomis.

Bet Maironis nepasitenkino sukūręs prasmingą ir talpią parabolę — jis ją ir pats interpretavo. Dėl šitos interpretacijos poema kaip tik ir netenka visuotinumo, siedamasi savo siužetu su konkrečiai apibrėžtomis istorinėmis sąlygomis, ji iš dalies įgauna net reakcinės prasmės.

Ką gi Maironis vadina Raseinių Magdėmis ir ką jam rūpi savo poemoje pasmerkti? Jau įžangoje jis nubrėžia, netgi gerokai schematiškai, trilypę šio personažo interpretaciją.

Pirmiausia poetas paliečia,— tiesa, labai probėgšmais ir tik įžangoje,— mišrios šeimos klausimą, ir paliečia jį gana nebūdingu aspektu, įspėdamas „sesutę", kad ta netekėtų, „kaip pliuškės daro, už svetimtaučio į kitą kraštą"— paprastai kalba eidavo apie vyrą, vedantį svetimtautę: toks atvejis mūsų visuomenei buvo būdingesnis — su humoru jį dar A. Mickevičius užfiksavo „Trijuose Budriuose".

XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios publicistikoje ir grožinėje literatūroje jis svarstytas jau anaiptol ne humoristiškai. Besiformuojant nacionalinei inteligentijai, mišrios šeimos problema buvo labai opi — ji plačiai diskutuota „Varpe", gvildenta šmaikščios V. Kudirkos plunksnos, išsamiai nagrinėta Vaižganto „Šeimos vėžiuose", ne kartą nuskambėjo A. Vienuolio apsakymuose. Maironis kuo nors reikšmingesniu prie jos sprendimo neprisidėjo.

Esminį poemos komponentą sudaro socialistinių, marksistinių idėjų sklidimo Lietuvoje tema. Maironis, žinoma, į šį dalyką žiūri nepalankiai. Jam pasmerkti įvedamas Bandūros Baltruko personažas, pieštas tamsiomis spalvomis, traktuotas su sarkazmu. Figūruoja jis dviejuose epizoduose. Pirmajame jo paveikslas dar neturi anos reakcinės prasmės. Poetas rodo jį — neturtingų valstiečių sūnų — per vargus tėvų išleistą į mokslus. Dabar jis valdininkauja Petrograde, valgo ten „duoną nejuodą", o atostogų parvažiuoja paviešėti į kaimą. Jis čia pasirodo

> Gelumbėtas kaip koks vokietukas;
> Tupinėja aplinkui visi.

Jis tik pučiasi kaip kalakutas;
Jau nuo batų nedvokia degutas.
Ir ant piršto akutė šviesi.

Namie ir pas kaimynus jis mėgsta pasišvaistyti liberaliomis frazėmis, pasmerkti klebonus, kam

...jie nieko naudingo nedarą.
Tik į makšną sau pinigus varą
Ir į pilvą beaugą tiktai;
Žmonės graužią vien plutgalį juodą,
O jie pasninkus vargšams užduodą,
Norints patys sau valgą baltai.

Griežtą žodį jis randa ir ponų adresu, žemės ištroškusius valstiečius ragindamas:

Neužleiskite ponams tos žemės,
Ant kurios jie į šonus sau remias!
Kas nenori, vien tas jos negaus.

Tačiau kokios nors realios pagalbos iš Baltruko valstiečiai nesulaukia. Kai vienas iš jų paprašo Bandūrą sugrįžti į tėviškę ir čia padėti valstiečiams vesti bylas prieš dvarus, jis išgirsta tokį atsakymą:

Mat, aš gyvas į urvą belįsiu!
Atsikirto Bandūra: mainysiu
Baltą duoną čionai ant juodos!"
Ir puikiai įsirėmęs į šoną,
Lyg nuduodamas Augštdvario poną,
Glostė plaukus rėsvutės barzdos.

Šitaip šmaikščiai pašiepęs nuo gimtosios žemės ir jos žmonių atitrūkusį tuščią plepį, poetas toliau interpretuoja šį paveikslą „baltojo senelio" vardu, suteikdamas jam jau kiek kitokią prasmę. Baltrukas seneliui blogas dėl to, kad jis ilgai svetimoje žemėje gyvenęs ir s v e t i m o m i s idėjomis persiėmęs. Kokios tos idėjos, poetas konkrečiai nenurodo, bet iš užuominų ir konteksto galime spręsti, jog tai klasių kovos, socializmo, marksizmo idėjos. Kodėl Maironis joms priešiškas, aiškinti nereikia, bet verta pažymėti, kad šioje poemoje joms pasmerkti jis randa naujų argumentų: revoliucinės idėjos, revoliucija esanti svetima lietuvių tautos charakteriui.

XX a. pradžioje, plačiai svarstant mene ir kritikoje nacionalinio charakterio problemas, šitokia argumentacija šmėkšteldavo čia vienur, čia kitur. Bene plačiausiai ji išvystyta J. Lindės-Dobilo „Blūde", pasirodžiusiame tais pačiais metais kaip ir Maironio poema. Maironis, tiesa, savo teiginio kokiu nors būdu neargumentuoja, bet jis jam yra priemonė dar kartą kategoriškai pasmerkti iš Rusijos, iš jos aukštųjų mokyklų sklindančią revoliucinę ideologiją. Šis „Raseinių Magdės" aspektas, dar sustiprintas viena kita autoriaus refleksija, suteikia kai kuriems poemos epizodams aiškiai skambantį antirevoliucinį atspalvį.

Tretysis atžvilgis, kuriuo „Raseinių Magdės" istorija taikoma poeto gyvenamajam metui, yra Lietuvos bajorijos, dvarininkijos likimas. Jam Maironis skiria poemoje daugiausia vietos, ties juo sutelkia pagrindinį dėmesį. Čia liečiama toji pati gyvenimiškoji medžiaga, tie patys bajorijos, diduomenės istorinio kelio etapai, kuriuos jau ne kartą turėjome progą panašiais atvejais Maironio kūryboje pastebėti. Tik čia Maironis, atrodo, yra galutinai praradęs viltį atlietuvinti bajoriją. „Jaunojoje Lietuvoje" jis dar kvietė dvarininkus į bendrą nacijos gyvenimą, atlietuvėjusio ir Vytauto Didžiojo pagerbimą organizuojančio senio Goštauto paveikslu lyg ir žadėdamas jiems gal net privilegijuotą padėtį, o dabar panašių pažadų nebelieka. Jis atkerta bajoriją nuo valstietiškojo kamieno, „baltučio senelio" lūpomis pranašaudamas vienos liaudies pastangomis sukurtus šviesius tautos ateities laikus. Jie ateisią po didelių vargų ir kovų:

Bet ateis!.. Kaip pavasario rytas
Kad ateina žiedais aprėdytas,
O jam pritaria paukščių giesmė!
Ir iš mūsų pačių, iš valsčionių,
Po keistų su bajorais karionių,
Prasimuš atgimimo versmė.

Taip gyvenimo patirtis ir istorinių įvykių eiga, su kuria poetas ilgai nenorėjo susitaikyti, pagaliau sugriovė iliuzijas, susiklosčiusias jaunystėje ir stiprinamas jo luominės padėties. Visuomet matęs ir supratęs antifeodalinį ir demokratinį tautinio sąjūdžio pobūdį, Maironis vis dėlto kartais ieškojo kompromisų su dvarininkais. Pagaliau,

nors ir labai jau vėlai, jis pamatė bergždžiai vylęsis ir gręžiojęsis į vakar dieną.

Bajorijos likimo ir jos vaidmens lietuvių tautos gyvenime klausimo sprendimas, reikšmingas poeto pažiūrų evoliucijai suprasti, šiaip beturi tik istorinę reikšmę. Neturi aktualaus sąskambio su šia diena nė poeto požiūris į revoliuciją: tikrovė yra davusi savą šio klausimo sprendimą, paremdama jį nenuginčijamu įvykusio fakto argumentu. Problematikos plotmėje gyvas teliko poemos idėjinis branduolys, įspūdingai suformuluotas įžangoje:

Mylėk, lietuvi, tą brangią žemę,
Kame nuo amžių tėvai gyveno:
Čia tavo kūnas sau maistą semia,
Čia grynai dvasiai tiek sveiko peno!

„MŪSŲ VARGAI"

„Mūsų vargai" buvo rašomi apie septynetą metų. Poemą Maironis pradėjo 1911 m. vasarą. 1912.01.28 laiške L. Girai skaitome: „Į pirmą numerį („Vaivorykštės") galiu atsiųsti pirmąją dalį naujai pradėto poemato „Mūsų vargai". Pernai vasarą aš ją parašiau (apie 600 eilių), bet kada parašysiu antrą, o rasit ir trečią dalį, ir ar kada prisirengsiu, Dievas žino."[6] Ši dalis buvo atspausdinta 1913 m. „Vaivorykštės" I-oje knygoje. Bet paskum darbas sustojo, nors draugai jį vertino palankiai.[7] Jau 1912 m. rudenį poetas rašė „Vaivorykštės" redaktoriui: „Gerbiamasis Lietuvos Dainiau! Per vasarą mano Mūza taip buvo sustingus, kad beveik nieko man nekalbėjo, o dabar ir laiko visai neturiu, užverstas prozaiškiausiais darbais. Apskritai jaučiu didį dvasios badą ir pradedu kartais abejoti, ar aš kada užbaigsiu savo „Mūsų vargus". Pati tema, kurią nuo pradžios sau buvau užmanęs ir pagal kurios iki šiolei ėjau, dabar man nepatinka, kaipo pesimistiška: o pas mus ir taip per daug pesimizmo.

---

[6] LKLI 23. L. G., 1629, l. 49.

[7] Ten pat, 1630. l. 214.— M. Vaitkus 1913.05.24 rašė L. Girai: „Mūsų vargai"— graži pradžia бытового романа a la „Евгений Онегин". Kad tik Maironis ištesėtų kaip reikiant iki galo!"

Ateinantis „Vaivorykštės" numeris be manęs apseis."[8] Truputį vėliau taip pat: „Mūsų vargai" visai sustojo ėję. Baisiai neturiu laiko."[9]

Bet prasidėjo karas — Lietuvą užplūdo nelaimių ir kentėjimų banga. Šitai suteikė impulsų ir poeto sielvartingai mūzai. Atsirado naujų temų, naujų, labai opių ir aktualių vargų, kurie ėmė klostytis į poemą.

Atsidūręs kaime, laisvesnis nuo kasdieninių darbų, jis vėl pradeda rašyti. 1915.03.08 laiške L. Girai iš Vašakėnų skaitome: „Šiaip taip pabaigęs antrąją dalį pradėto poemato, norėčiau ją sutvarkyti, bet neturiu tos pradžios, kuri buvo „Vaivorykštėje" bene trečiame numery atspausdinta; mat, Kaune mano knygos pasiliko..."[10] Likusios trys poemos dalys[11] parašytos, matyt, Krekenavoje 1915—1918 m., gal kartais galutinai užbaigtos ir Kaune. 1920 m. išspausdinta visa poema su dviem preliudijom.[12] Pirmoji jų yra dedikuojama Apolonijai Petkaitei. Jos vardas įrašytas akrostichu.[13]

Kas toji moteris, kuriai dedikuoti, be poemos, dar du eilėraščiai 1920 m. „Pavasario Balsuose"?

Poetas su ja susipažino, atvykęs 1915 m. pabaigoje į Krekenavą, kur ji buvo klebonijos šeimininkė, klebono Kazlausko pusseserė, tuomet turėjusi apie 30 metų. Jos atvaizdas yra įdėtas į 1920 m. „Pavasario Balsus"— iš fotografijos žvelgia energingas, gana paprastų bruožų veidas. Poeto sesuo Marcelė apibūdina ją kaip išsilavinusią ir išauklėtą moterį.[14]

S. Čiurlionienė prisimena A. Petkaitę perpus jaunesnę: apie 1900 m. jos abi mokėsi Rygoje, privačiame Volodkienės pensione. Ten gyvenę apie 30 mergaičių, daugiausia iš Lietuvos. Pensionas buvęs 5 klasių, bet Apolonija viso kurso nebaigusi. Į mokslus ją leidęs kažkoks

---

[8—10] *Gira L.* Kai Maironis kūrė „Mūsų vargus" // Lit. naujienos.— 1937.— Nr. 6.— P. 4.

[11] 1920 m. leidime poema buvo suskirstyta į 5 dalis, o 1926 m.— į aštuonias giesmes.

[12] *Maironis.* Mūsų vargai: Poema penkiose dalyse.— K., [B. m.].

[13] Akrostichą pastebėjo prof. V. Mykolaitis-Putinas. 1926 m. poemos leidime antrosios eilutės „prašvito" pakeista į „nušvito"— tai apgadino akrostichą.

[14—15] MMb, l. 35—36.

giminaitis kunigas. Ji tada nebuvusi graži, bet sveika, tvirta, sumitusi mergaitė.[15]

Su A. Petkaite Maironiui teko bendrauti kaizerinės okupacijos metais, ji praskaidrino jam gal ne vieną nykią vienatvės valandą. Į ją poetas kreipėsi „Mūsų vargų" pirmojoje preliudijoje tokiais pakiliais ir nuoširdžiais žodžiais:

Pagarbinta būki, aušrinė-žvaigždutė!
Apšvietusi prieblandą mano kelionės,
Patarusi širdžiai ne vieną eilutę...[16]

Antrosios, nededikuotosios preliudijos („Iš Danutės akių") emocingumas atviresnis, drąsesnis, nors ir ten, ir čia poetas su dėkingumu kalba apie tą, kuri pažadino ir įkvėpė jo kūrybinį žodį. Bet čia visa tai traktuojama bendriau, pakylėta virš asmeniškumo ir gyvenimiško tikroviškumo.

Pirmoji preliudija dedikuota gyvai moteriai, o antrojoje kreipiamasi į „Danutę" (tai ir pagrindinės poemos herojės vardas): poetas, dėkingas jai už meilės žodžius, žada apdainuoti josios vargą ir kančią, paguosti ją savo giesme.[17] Tačiau iš meilės kilusi giesmė nėra skirta vien tai, kuri įkvėpė poetą: paskutiniuose preliudijos posmuose poeto žodis jau skamba mylimajai — tėvynei. Natūraliai ir įtikinamai vienas jausmas perauga į kitą: tais pačiais žodžiais poetas kalba ir apie „Danutę" („Iš Danutės akių tai dangus, tai naktis"...), ir apie tėvynę („Juk tu man naktis ir dangus"). Antrąją preliudiją pradėjęs meilės žodžiais „Danutei", ją baigia tėvynės meilės išpažinimu:

Daug kentėjus šalis, žeme bočių senų,
Pasiilgusi saulės dienų!
Atsibuski ir kelkis, džiaukis veidu viešu:
Tau pavasario gandą nešu.

---

[16] Cit. iš: *Maironis.* Raštai.— T. 2.

[17] Poemoje išdėstytoje Danutės „vargų ir kančių" istorijoje galima nugirsti A. Petkaitės išgyvenimų tolimą aidą: ji prieš karą buvo susižadėjusi, karo metu neteko sužadėtinio ir liko netekėjusi (MMb, l. 36). Šitai, taip pat abiejų preliudijų kai kurios paralelės (moters-įkvėpėjos motyvas) leidžia poemos Donėje, o ypač preliudijos Danutėje matyti kūrybiškai transformuotą, žymiai nuo pirmavaizdžio nutolusią gyvo asmens poetinę sublimaciją.

Aš tau giesmę nešu, giesmę pilną vilties
Po sunkios vakarykščios nakties.
Daug kentėjus, tėvyne, užmirški vargus!
Juk tu mano naktis ir dangus!

Tačiau šitokia jausmų pynė, matyt, vėliau pačiam autoriui pasirodė per drąsi ir netinkama: antrajame poemos leidime II-sios preliudijos nebėra. Nuo šiol ji eina atskiru eilėraščiu „Pavasario Balsuose", kur paskutiniojo posmo „tėvyne" pakeista „Danute", nors dėl to atsiranda prasminė nedermė tarp priešpaskutinio ir paskutinio posmo.[18]

Nebėra ne tik preliudijos: antrajame poemos leidime nebe tokia aiški paralelė tarp Danutės ir tėvynės likimo — bet apie tai truputį vėliau. Dabar reikia stabtelėti prie bendrojo poemos pobūdžio, kuris abiejuose kūrinio leidimuose išlieka nepasikeitęs, nepaisant gana žymių teksto pertvarkymų.[19]

Poema yra savotiška 1906—1920 metų Lietuvos visuomeninio politinio gyvenimo kronika, į kurią įpinti asmeniniai Donės Staugailaitės, Jono Sutkaus ir Brazdos[20] likimai. Tačiau organiško ryšio tarp šių dviejų poemos planų nėra. Istorinių įvykių srautas, dažniausiai protokoliškai autoriaus fiksuojamas, turi čia savarankišką reikšmę, o poemos veikėjams, gana schematiškai, beje, nubrėžtiems, jie tėra tik fonas.

Kūrinio pradžią užsimota piešti episkai. Kaip ir „Jaunosios Lietuvos" pirmosiose giesmėse, čia duodami buities paveikslai, imamasi lipdyti charakterius. Istorinė tikrovė piešiama asmeniniais veikėjų likimais. Maironis tiksliai žymi vaizduojamų įvykių chronologiją. Pirmosios giesmės veiksmas prasideda rinkimų į Antrąją dūmą laikais. Bet politinė tų metų situacija paliečiama vos viename antrame posme, daug plačiau sustojant prie bažnyčiose vykusios kovos dėl lietuvių kalbos vartojimo,

[18] Kad ir kitais sumetimais, bet Vaižgantas už tokį paredagavimą Maironį labai peikė.— *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 219.

[19] Analizė remiama galutine 1926 m. redakcija, atskirai aptariant svarbesniuosius 1920 m. leidimo skirtingumus.

[20] Teigiamo poemos veikėjo Brazdos pavardė sietina su Brazdžiu, kurio dvare Vašakėnuose, Troškūnų vls., Panevėžio aps., buvo prisiglaudusi kaizerinės okupacijos metu Kauno seminarija ir, žinoma, jos rektorius.

ta proga gana aštriai ir pašaipiai pasisakant prieš sulenkėjusią bajoriją ir jos priešiškumą lietuvių nacionalinei kultūrai. Bet giesmės svorio centras — Donės Staugailaitės ir Jono Sutkaus meilė.

Šių veikėjų likimui skirta ir antroji bei trečioji giesmė. Tačiau nuo ketvirtosios poeto dėmesys sutelkiamas ties politiniais įvykiais. Visa ketvirtoji giesmė kalba apie rinkimus į II dūmą ir jų rezultatus. Smulkiai, bet ne per giliai apibūdinta partijų kova gali būti įdomi nebent ano meto visuomeninės minties tyrinėtojui — ne savo faktine puse, žinoma, bet interpretacija, pateikiama klerikalinių pažiūrų politiko. Jo grupuotės psichologijai bei ideologijai pažinti įdomus klerikalų nustebimas bei nusivylimas, išrinkus į dūmą kairiųjų kandidatą ir pasikeitus masių nuotaikoms bei simpatijoms.

Ir štai žinia žaibu pasklis,
Kad katalikiška šalis,
Kur pakeliais regėti tenka
Tiek kryžių! Tiek šventų maldų!
Tiek po bažnyčias atlaidų!
Į Dūmą socialus renka!!

Penktoji, šeštoji ir septintoji giesmės skirtos karo ir kaizerinės okupacijos temai. Čia labai daug konkretumo, kilusio iš tiesioginio stebėjimo, asmeniškai patirtų įspūdžių. Vasaros atostogos tėviškėje, jas nutraukusi netikėta ir gąsdinanti žinia apie prasidėjusį karą, kelionė į Kauną pro Šiaulius, pro kariuomenės pilnus Kaišiadoris — visa tai, ką mato ir išgyvena Donė — yra poemos veikėjai priskirta paties autoriaus patirtis. Tokį pat autobiografiškumo įspūdį daro ir posmai apie sudegusią per karą Donės tėviškę: juk sudegė tais metais ir Bernotai. Ir apie savo gimtuosius namus poetas galėjo pasakyti, kad jų vietoje

Beliko laukas pelenų,
Kuriais bedulko vėjas kelią.

Karą poetas suvokia kaip bendrą visų tautų, visų žmonių nelaimę, valdančiųjų sluoksnių ant jų galvų užtrauk-

tą,— antimilitaristinė šių giesmių dvasia labai ryški. Poetas, sielvartaudamas dėl karo vargų ir nelaimių, neapsiriboja vien Lietuva. Su užuojauta jis kalba apie visas Rusijos tautas, genamas į jiems svetimą ir nereikalingą karą:

Ir štai, kaip Rusija plati,
Ukazu vyrai pašaukti
Sujudo nenoroms į karą.
Nuo Volgos, Dono, nuo Rytų,
Nuo tundrų Sibiro šaltų!..
Visus ant Austrų sienos varo.

Ne tik Maskoliai ir Gudai,
Tautų tropniausieji vardai,
Kuriuos žmogus atmint vos gali:
Kalmukai, Tunguzai, Mardva,
Jakutai, Sartai ir Čukna
Į Vakarų paplūdo šalį.

Už ką gi ėjo ta minia
Guldyti galvas? Nežinia!
Juk ne už pamotę — „tėvynę",
Kuri, pagrobus jų kraštus,
Vis alkana, dabar kitus
Užmanė versti į dykynę.

Daug vietos poemoje tenka kaizerinės okupacijos vaizdams, nutapytiems su Maironio kūrybai neįprastu realizmu, kur daug brutalių detalių ir atviro pasipiktinimo žodžių. Reikia dar pridurti, kad ir apimties, ir detalių gausumu, ir apibendrinimu šie vaizdai žymiai pilnesni ir stipresni pirmajame poemos leidime. Čia po barbariško ir žiauraus okupantų siautėjimo vaizdų eina trumpas, bet emocionalus ir prasmingas apibendrinimas, siejąs vaizduojamus reiškinius su junkerių valstybės sistema ir taiklia, aiškia detale nubrėžiąs ribą tarp tų baisybių ir didžiosios humanistinės vokiečių kultūros:

Tų neteisybių, tų skriaudų,
Kultūros vokiškos žiedų,
Rods, nuo kryžiuočių paveldėtų,
Kas nėra matęs akimi
Ir neapverkęs širdimi,
Vargiai Europoj betikėtų.

O vis tai eina nuo viršaus
Keliais sutvarkymo baisaus,
Nuo Kaizerio ir jo veikėjų,
Kuriuos ne Šilerio giesmė,
Tik kumštė, Bismarko prasmė,
Aukleno, vergė ir žavėjo.[21]

Okupacijos vaizdai poemoje, užfiksavę sunkų lietuvių tautos istorijos epizodą, nauju aktualumu buvo atgiję Didžiojo Tėvynės karo metais. Tarp kitų panašios prasmės lietuvių autorių tekstų jie buvo perspausdinti antologijose[22] ir šitaip charakterizuoti K. Korsako straipsnyje apie Maironį 1942 m.:

„Pats visą okupacijos metą gyvenęs Lietuvoje, gerai patyręs vokiečių žiaurumą, Maironis savo poemoje pateikia nesugriaunamą vokiškųjų grobikų žvėriško šeimininkavimo Lietuvoje liudijimą. Aštrūs, pilni pykčio ir pagiežos Maironio poemos posmai šiandien skamba kaip šiurpu nukrečiąs priminimas to, ką Lietuvos liaudis turėjo ir vėl turi išgyventi vokiečių okupacinėje vergovėje, šiandien, siaučiant kraštutinei vokiškojo imperializmo gaujai — hitlerininkams, daug kartų baisesnėje ir žiauresnėje, negu 1915—1918 metais."[23]

Šalia tikrai prasmingų fragmentų, kalbančių apie lietuvių liaudies vargus imperialistinio karo metu, tose pačiose poemos giesmėse yra labai daug referavimo apie buržuazinių partijų ir grupuočių veiklą. Tokio pat referatyvaus pobūdžio yra pasakojimai aštuntoje giesmėje

---

[21] Beje, tik šiame poemos leidime yra įdomiai pravesta skiriamoji riba ir tarp carizmo peršamos rusifikacijos ir tikrosios rusų tautos kultūros, taip pat pasinaudojant valstybinės reakcijos ir didžio poeto priešprieša. Maironis kalba apie tris statulas, kuriomis carizmas norėjęs įamžinti savo teises Lietuvoje: Muravjovo-Koriko, carienės Kotrynos ir... Puškino! Maironiui aišku, kad toks derinys absurdiškas, „paikas". Sarkastiškai aptaręs pirmąsias dvi statulas, poetas toliau sušunka:

Kaip, Puškine, ir tu paikai
Į tą trejybę patekai,
Tik biurokratai gal bežino.

[22] Amžinoji neapykanta / Paruošė K. Korsakas.— M., 1942; Вековая ненависть / Сост. К. Корсакас.— М., 1943; Gyvajai Lietuvai.— M., 1942.

[23] *Korsakas K.* Prieš amžinąjį priešą.— K., 1945.— P. 122.

apie pastangas sukurti nepriklausomą valstybę. Visa ši meniškai neįprasminta medžiaga šiandien jau „nebeskamba" ir apskritai yra pagrindinė priežastis, dėl kurios „Mūsų vargai" anksti neteko poetinės gyvybės.

Pasirodžius „Jaunajai Lietuvai", poetas susilaukė kritikos priekaištų, kad nemokąs kurti charakterių ir megzti fabulos. Matyt, „Mūsų varguose" Maironis bus bandęs pasiekti šioje srityje didesnių laimėjimų, bet rezultatai, deja, menki: fabula, užsimezgusi natūraliai ir gana įdomiai, toliau mirga neįtikėtinais, melodramatiškais vingiais. Autorius daugelio savo piešiamų situacijų komizmo nepastebi, ir tai paverčia niekais visas jo pastangas būti įdomiam ir jaudinančiam.[24]

Ši „naivi fabula su neįtikimais veiksmais ir įvykiais", kaip ją apibūdina V. Mykolaitis-Putinas, sudaro sąlygas reikštis schematiškiems ir netikroviškiems personažams, juoba kad ši poema nepasižymi tokiu lyrizmu, kaip „Jau-

---

[24] Su nemaža ironijos doze poemos siužetą atpasakoja V. Mykolaitis-Putinas: „Bajoraitė Danutė Staugailaitė ir studentas Jonas Sutkus, per atostogas susitikdami ant Šatrijos kalno, vienas antrą pamilsta. Tačiau netrukus Maskvoj Sutkus Donę pamiršta ir, išsižadėjęs visų jaunystės tautinių idealų, veda lenkę. Staugailaitė atsideda tada vien mokslui ir visuomeniniam veikimui. Čia fabula dar kiek paįvairėja. Sutkus, dabar jau Maskvos buržujus, kartą pakliūva į studentų vakarėlį. Vaidinama Vydūno Anga — ir Daivoj Sutkus pažįsta Donę Staugailaitę. Iš susijaudinimo jis net apalpsta. Nuo to vakaro jis apserga nervų liga ir nutaria su žmona atostogas praleisti Lietuvoje, slapta tikėdamasis susitikti su Done, kurios meilė jame vėl atgijo. Iš tiesų jiedu susitinka Nemuno garlaivy tarsi tyčia tam, kad Donė iš susijaudinimo apalpusi galėtų kristi į upę, vos neprigerti, būti išžvejota ir paskui Sutkaus gydoma. Taip viskas ir įvyko. Bet gudri Sutkienė, sumetusi, kad kritimas Nemunan buvo tik flirto priemonė, ko greičiausiai išdangina vyrą Maskvon. Prasidėjus karui, Sutkus buvo mobilizuotas ir atsiųstas į Lietuvos frontą. Atsidūręs ties Šatrija, jis užsimanė, atsiminimų vedamas, užkopti į kalną ir buvo vokiečio nušautas. Donę gi vokiečiai į Vokietiją ištrėmė. Čia ji keistu būdu susitinka su taip pat ištremtu lietuvių veikėju Brazda, kurs jau seniai buvo ją įsimylėjęs. Toliau eina viskas kaip kino romane. Brazda pabėga iš Vokietijos į Šveicariją, nuvyksta Romon pas popiežių, išpasakoja jam savo ir Lietuvos vargus, gauna jo šventenybės palaiminimą ir pažadą, kad Danutę rasiąs pas nuncijų Merchetti... Iš tiesų jie laimingai pasimato, bet Donė dar vyksta į Ameriką rinkti aukų Lietuvos kariuomenei apginkluoti. Brazda nepriklausomoj Lietuvoj tampa ministru pirmininku. Ar sulauks jis Donės, nežinia, nes jos širdy vis dar atsiliepia pirmosios meilės aidai" (*Mykolaitis-Putinas V.* Naujoji lietuvių literatūra.— P. 265—266).

noji Lietuva", kur jis išlygina fabulos trūkumus, įsilieja į charakterių turinį, motyvuoja veikėjų poelgius ir išgyvenimus. Poemos lyrizmo esama tik atskiruose fragmentuose, kaip puikiam vasaros nakties peizaže („Naktis graži, rami, vaizdi...") ir viename kitame posme, tačiau tat nenulemia poemos pobūdžio — jis iš esmės lieka referatyvinis publicistinis. Galima čia tik pažymėti, kad Jono Sutkaus istorija fiksuoja gana būdingą ano meto inteligentijos daliai gyvenimo situaciją, kuri, beje, ne kartą pavaizduota A. Vienuolio apsakymuose. Jo „Idealisto" paralelė šiuo atžvilgiu su Maironio poema akivaizdi.

Rengdamas antrąjį, 1926 metų, poemos leidimą, Maironis ją labai žymiai pertvarkė. Be smulkių kalbinio ir redakcinio pobūdžio pataisų, poetas atsisakė dalies publicistinės informacijos. Šiek tiek pakito fabula, truputį pasipildė veikėjų charakteristikos: Sutkus pirmajame variante atsitiktinai žūva Maskvoje per revoliuciją, o ne karo metu ant Šatrijos; Donė antrajame leidime išvengia traukinio katastrofos, dar labiau ryškinusios jos siužetinės linijos melodramatiškumą.

Bet labiausiai skiriasi naujos redakcijos pabaiga: poema baigiasi ne idiliška Danutės ir Brazdos santuoka Šveicarijoje, kaip anksčiau, o jų išsiskyrimu: Donė, kaip jau minėta, išvažiuoja aukų rinkti į Ameriką ir vargu ar besugrįš: giliai mylėjusi Sutkų, ji nebepajėgia pamilti Brazdos...

Pirmoji poemos redakcija, kur nubrėžiama paralelė tarp Donės likimo ir nepriklausomybę iškovojusios Lietuvos, baigiama bravūrišku posmu:

> Valio į darbą, Lietuva,
> Varguos subrendusi, laisva!
> Pirmyn į ramų darbą, vyrai!
> Šalin vergijos atmintis!
> Valio šviesesnė ateitis,
> Žadėta meilei, žagrei, lyrai!..

Antrojoje redakcijoje vargus nugalėjusios Lietuvos kelias, be abejo, taip pat šviesus, bet tokio entuziastingo pabaigos akcento joje nėra: poema dabar baigiama melancholiška refleksija apie laimės nesuradusią Donę ir

labai asmeniškai nuskambančiu posmu, kuriame junti paties poeto karčią gyvenimo patirtį:

Pirmų pavasario žiedų,
Pirmosios meilės ataudų
Nelieskite, beširdžiai žmonės,
Žiauriai šventvagiška ranka!
Ar neperdaug ir taip pilka
Padangė žemiškos klajonės?

* * *

„Mūsų vargai" yra paskutinioji Maironio poema. Nors poetas sukūrė šio žanro pagrindus naujajai lietuvių literatūrai, išpopuliarino jį, tačiau deramo meninio brandumo tepasiekė viena „Jaunoji Lietuva", iki šiol gyvuojanti tarp aktualių mūsų literatūros vertybių. Tuo tarpu paskutiniosios dvi niekados nebuvo iš tikrųjų labai populiarios. Neblėstanti yra tik kai kurių jų fragmentų gyvybė.

Tačiau, pasinaudojant paties poeto įvaizdžiu, galime sakyti, jog į dirvą mestas grūdas neprapuola veltui: Maironio surastieji lietuvių literatūrai lyrinės poemos principai gyveno ištisus dešimtmečius, lemdami dar kurį laiką net ir tarybinės mūsų poemos veidą.

2. DRAMATURGIJA

Kitoks Maironio dramaturgijos likimas. Jai nebuvo lemta suvaidinti kiek reikšmingesnio vaidmens nei poeto kūrybinėje biografijoje, nei lietuvių literatūros raidoje. Pirmasis šios srities bandymas, libretas „Kame išganymas", savo pasirodymo metu nesusilaukė skaitytojų simpatijos, o ir tolesnė laiko tėkmė neįtvirtino jo mūsų literatūroje.

Daugiau negu dvidešimt metų poetas nebebandė jėgų šiame žanre ir tik paskutiniajame savo amžiaus dešimtmetyje ryžosi sukurti dar vieną libretą „Nelaimingas Dangutės vestuves" ir didelę istorinę trilogiją: 1921 m. pasirodė „Kęstučio mirtis", 1925 m. „Vytautas pas kryžiuočius" ir 1930 m. „Didysis Vytautas — Karalius". Prieš

pat mirtį pradėti paruošiamieji darbai dramai apie Barborą Radvilaitę. Šie kūriniai, kaip ir pirmasis libretas, neturi to svorio, kurį poetas svajojo jiems suteikti. Tačiau šitai, žinoma, nereiškia, kad pro juos galima būtų praeiti negirdomis — numojus ranka. Vis dėlto, kaip sako Vaižgantas, juos Maironis scripsit — be jų poeto kūrybos visumai trūktų jeigu ir ne svarbiųjų, tai bent stambių ir ryškių sudedamųjų dalių.

Nieko negali būti natūralesnio, kad poetas, visą amžių intensyviai domėjęsis Lietuvos istorija, žavėjęsis jos „poezija ir rūsčiu gražumu", pasirinko savo dramoms istorinius siužetus. Bet kas jį patraukė šioje medžiagoje? Kaip jis ją interpretavo? Kaip estetiškai įprasmino?

Libretas „Nelaimingos Dangutės vestuvės"[25], kaip nurodo autorius, parašytas pagal J. Tallat-Kelpšos smulkų planą, paties Maironio bent kiek pertaisytą.[26] Poetui šiame kūrinyje rūpėjo duoti numatomos operos muzikai literatūrinį pagrindą, atkuriantį romantišką senosios Lietuvos gyvenimo vaizdą.

Tas vaizdas čia pateiktas, ištikimai laikantis XIX a. romantinės istoriografijos tradicijų — su vaidilutėmis ir amžinąja ugnimi, su šventaisiais ąžuolynais ir liepsnojančiais laidotuvių laužais, su kriviais ir žyniais-burtininkais. Schematiškas ir taip pat labai tradiciškas siužetas vaizduoja karų su kryžiuočiais laikus.

Kunigaikštis Mantvydas ruošiasi išleisti savo dukterį Dangutę už mozūrų kunigaikščio Kundroto, bet toji tekėti nenori, nes myli nežinia kur dingusį Daugirdą. Negalėdama kitaip išvengti vestuvių, ji pasižada tapti deivės Praurimės vaidilute. Netikėtai sugrįžta Daugirdas ir ryžtasi mylimąją iš šventyklos susigrąžinti — tam jis turįs ir didžiojo kunigaikščio Vytenio leidimą. Bet čia įsikiša vokiečių riteriai, klasta ir smurtu pagrobia Dangutę ir ją išniekina. Lietuvių kariai keršydami užima kryžiuočių pilį, išvaduoja Dangutę, paskelbia vokiečiams „be pa-

---

[25] Pasirinkdamas Dangutės vardą, Maironis gal norėjo įamžinti savo artimų Peterburgo laikotarpio bičiulių J. ir A. Smilgų mirusios dukrelės Dangutės atminimą.

[26] *Maironis.* Raštai.— K., 1930.— T. 3.— P. 37.

liaubų karą, karą!" Bet nelaimingoji mergelė, nepakeldama savo nuoskaudos ir gėdos, šoka į laužo ugnį, kuriame sudega drauge su mūšyje kritusio tėvo palaikais.

Libretas žymiai skiriasi nuo pirmojo šio žanro Maironio kūrinio: nėra čia filosofinių samprotavimų, abstrakčių idėjų iliustravimo, užtat daug melodramatikos ir jausmingumo. Poetas stengiasi atsižvelgti į muzikinės dramaturgijos reikalavimus: pindamas veiksmą, jis vengia monotoniškumo, niūrias scenas paįvairindamas komiškomis, karnavališkomis; dialogus ir replikas komponuoja taip, kad būtų pagrindas muzikiniams ansambliams, dramatiškam motyvų susikirtimui. Tačiau, nepaisant to, libretui trūksta tikro dramatizmo, ryškesnių individualizuotų charakterių, o teksto ritminis piešinys gana neįvairus. Galimas dalykas, kad dėl tų priežasčių libretas ir nesuteikė kompozitoriui kūrybinio impulso. Literatūriniu požiūriu jis beveik dar blankesnis už pirmąjį: čia nėra nė vieno posmo, kuris savo poetiškumu ir ekspresija galėtų prilygti tokiems ankstesniojo libreto fragmentams, kaip daina „Ant kranto Nerbuddos" arba vargdienių giesmė antrajame veiksme.

Kitokia yra draminė trilogija. Nors ir ji remiasi romantinės istoriografijos tradicijomis, bet, ją kurdamas, Maironis turėjo prieš akis žymiai sudėtingesnius uždavinius, išplaukiančius tiek iš jo estetinės programos, tiek ir iš savo meto visuomeninių politinių sąlygų.

Maironio trilogiją įprasta vadinti vytautine: kiekviena iš trijų dramų skirta kuriam nors Vytauto gyvenimo ir veiklos etapui — tai rodo antrosios ir trečiosios dalies antraštės; bet ir „Kęstučio mirtyje" jaunojo Vytauto paveikslui tenka svarbi vieta, ypač vėlesnėje redakcijoje. Autorius net norėjęs pakeisti veikalo antraštę ir pavadinti jį „Vytauto išgelbėjimu".[27] Pagaliau autorius visą savo draminių veikalų tomą dedikuoja Vytautui, sakydamasis esąs ypatingas jo genijaus gerbėjas.

---

[27] *Bičiūnas* V. Maironis — dramaturgas // 7 meno dienos.— 1932.— Nr. 84.— P. 6.

Vytauto asmeniu Maironis žavėjosi nuo pat ankstyvos jaunystės, dar „Lietuvos" poemėlėje išsakydamas tokį troškimą ir tokią viltį:

Ir, jei sulauksme didžio poetos,
Lietuvos verto, jo didžią giesmę
Vytauto dienos įkvėps žvaigždėtos,
O mes jam galvą lauru apries'me.

Dėl Vytauto veiklos vertinimo susikirto tada dar jaunučio poeto požiūris su jo taip gerbiamu ir aukštinamu A. Baranausku, kuriam nepatiko, kad būsimasis Maironis Vytauto žygių apogėjum laikė Žalgirio pergalę. A. Baranausko manymu, Vytautas buvęs tikrai didis ne prie Žalgirio, o prie Vorkslos, kur jis, kunigaikštis — krikščionis, stengęsis sulaikyti totorių antpuolį. Bet jaunasis poetas, nepaisydamas savo didžiausios pagarbos A. Baranauskui, požiūrio nepakeitė. Taip pat kaip poemoje Vytauto asmuo interpretuotas ir jaunystėje rašytoje Lietuvos istorijoje.

Paskui Vytauto vardas pasirodo poemoje „Tarp skausmų į garbę", šmėkščioja lyrikoje („Čia Vytautas didis garsiai viešpatavo, / ties Žalgiriu mušęs kryžiuočius piktus..."), o visu ryškumu iškyla „Jaunosios Lietuvos" aštuntojoje giesmėje, įgavęs šiuokart ne tik tautos gyvybinių jėgų simbolio reikšmę, bet tapęs „tautos vienybės", „klasių taikos" idėjos įkūnytoju, atskleisdamas tuo būdu vieną iš reakcinių Maironio ideologijos aspektų.

Tad grįžimas prie vytautinės tematikos kūrybinio kelio pabaigoje yra natūralus, nuoseklus ilgų raidos metų rezultatas. Tai rodo ne tik bendroji kūrinių koncepcija, bet netgi viena charakteringa detalė. „Lietuvos" poemėlėje išaukštinęs Vytautą, Maironis pirmojoje spausdintoje savo poemoje „Tarp skausmų į garbę" sukūrė jam himną („Šiandieną lietuvis didvyriui tėvynės didybės vainiką uždės"). Tas pats kiek paredaguotas tekstas vėliau atsiduria „Jaunojoj Lietuvoj", o jo fragmentai užbaigia paskutiniąją istorinės trilogijos dalį, parašytą keletą metų prieš mirtį.

Maironio biblioteka ne visai atspindi jo istorinių interesų ratą, ir gal ne viskas, ką poetas turėjo po ranka, rašydamas savo dramas, šiandien guli jos lentynose. Bet

du butą puošę paveikslai aiškiai rodo šeimininko skonį ir pomėgius: didelis, per visą sieną J. Mateikos „Žalgirio mūšis" (I. Ignatavičiaus kopija) ir Vytauto portretas (Vilniaus katedros paveikslo kopija).

Tačiau istorinės Maironio dramos nė nereikalauja išsamios šaltinių studijos. Jos išaugo iš žinių ir koncepcijų, susiklosčiusių dar jaunystėje, rašant „Apsakymus apie Lietuvos praeigą". Jos vėliau keitėsi ir pasipildė detalėmis, bet ne iš esmės. Tad pagrindinis ir lemiamas Maironio dramų šaltinis — XIX a. romantinė Lietuvos istoriografija, kai kur savaip papildyta ir modernizuota.

Tiesa, kalbėdamas apie „Kęstučio mirtį", J. Tumas nurodo literatūrinį šaltinį: Maironio drama esanti parašyta veikiant A. Asnyko „Kęstučiui", dar daugiau — tai esąs tik silpnas A. Asnyko sekimas.[28] Šį teiginį vėliau kartojo beveik visi, rašę apie Maironio dramaturgiją.

Reikia sutikti, kad Asnyko poveikis Maironiui juntamas. „Kęstutis" Lietuvoje buvo populiarus, dar 1897 m. V. Kudirkos išverstas į lietuvių kalbą. 1921 m. jis buvo pastatytas Valstybinio teatro scenoje. Gal Maironio „Kęstučio mirtis" yra savotiška polemika su Asnyku, nes jis kai kuriems kritikams pasirodė per maža patriotiškas? Šiaip ar taip, bet abiejų veikalų skirtumai tiek idėjinės koncepcijos, tiek dramaturgijos atžvilgiu labai ryškūs, sąlyčio taškų ne taip jau daug.

Bendras abiejuose veikaluose yra siužeto branduolys: Jogaila, bijodamas, kad dėdė Kęstutis galįs pasikėsinti į didžiojo Lietuvos kunigaikščio sostą, pasikviečia jį į svečius ir klastingai nužudo. Reikia tačiau pasakyti, jog šis įvykis užfiksuotas dar M. Strijkovskio „Kronikoje" ir priklauso prie žinomiausių lietuvių istoriografijos pasakojimų. Bendros abiem dramom ir tradicinės pagrindinių veikėjų charakteristikos: taurus, riteriškas Kęstutis ir silpnavalis, įtarus, veidmainingas Jogaila. Vienodą vaidmenį čia atlieka Vytautas, besistengiąs tarpininkauti tėvui ir pusbroliui. Be to, abiejose dramose veikia Jogailos sesuo Marė ir žemos kilmės jos vyras Vaidila, padedąs Jogailai pinti intrigas, nukreiptas prieš Kęstutį. Šiomis bendrybė-

---

[28] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 215—217.

mis, atremtomis, beje, taip pat į istoriografinę tradiciją, abiejų dramų panašumai baigiasi. Asnykas ir Maironis kūrė, siekdami skirtingų tikslų, savaip istoriniu siužetu naudodamiesi.

A. Asnykui istorinis siužetas buvo vien dingstis: jam čia rūpėjo ne kokie patriotiniai motyvai, o etinės problemos. Taurumo ir niekšybės (Kęstučio ir Jogailos) konflikte jam svarbiausias yra ne pagrindinis veikėjas, kurio vardu pavadintas kūrinys, o Konrado paveikslas; Maironio dramoje tokio charakterio visiškai nėra. Asnykas savo dramoj polemizuoja su A. Mickevičiaus „Konradu Valenrodu". Romantinė A. Mickevičiaus poema skelbė, jog pavergtajam visi keliai į laisvę geri, jog šioje kovoje reikią jam būti ir liūtu, ir lape. Toks ir yra A. Mickevičiaus Konradas: lietuvis, klasta prasiskverbęs į ordino magistrus, iš vidaus ordiną griaunąs, vesdamas jį į pragaištingą karą su Lietuva.

Tokiu pat keliu rengiasi eiti ir Asnyko Konradas. Bet Asnykas abejoja, ar požiūris, kad tikslas tokioje kovoje galįs pateisinti visas priemones, teisingas. Jo Konradas, stengdamasis užmigdyti ordino budrumą, paruošti dirvą kerštui — kryžiuočiams pražūtingam karui prieš Lietuvą — iš tikrųjų pats tampa blogio, nelaimių įkūnytoju: jis pražudo ne tiktai savo žmonos Aldonos gyvenimą, bet tampa ir Kęstučio (pagal Asnyko versiją — savo tėvo) mirties kaltininku, tuo suduodamas skaudų smūgį visai Lietuvai, o pagaliau ir pats palūžta po savo nusikaltimų našta. Aštrios kolizijos, ryškūs charakteriai, psichologinis veikėjų elgsenos motyvavimas pajungti šioje dramoje moralinio gėrio ir blogio kovai.

Kitaip istorinė medžiaga traktuojama „Kęstučio mirtyje", kur autoriui rūpi ne moralinė, o politinė problematika: dramoje sprendžiamas liaudies, tautos ir valdžios santykis. Išvedant į sceną istorinius personažus, svarstoma, kuri į valstybės valdžią pretenduojanti jėga geriausiai atitinka tautos interesus.

Dramos situacija — didelę įtampą pasiekusi lietuvių tautos kova prieš kryžiuočius. Šiai kovai už tautos laisvę ir gyvybę ištikimai ir be kompromisų vadovauja Kęstutis ir Vytautas. Jiedu aštriai susikerta su Jogaila, pa-

tekusiu į kryžiuočių intrigų pinkles ir išduodančiu tautos bei valstybės interesus. Jogaila tampa prieš Kęstutį nukreiptų kėslų įrankiu. Juo pasinaudoja ne tik ordinas, bet ir politinės jėgos, kurioms atstovauja Algirdo našlė Julijona ir jos sūnus (Jogailos brolis) Skirgaila — tiesioginis Kęstučio mirties kaltininkas.

Šitoks kovojančių jėgų išdėstymas bei vertinimas padiktuotas Maironio istorinės koncepcijos ir jo politinių idealų.

Neigiamas požiūris į Jogailą yra sena lietuvių istoriografijos tradicija, kilusi kovoje už valstybinį savarankiškumą dar XVI a. ir naują prasmę įgavusi tautinio sąjūdžio laikotarpiu, kai dvarininkiškasis ir buržuazinis lenkų nacionalizmas su aršiu priešiškumu žiūrėjo į lietuvių tautos kultūrines, o vėliau ir politines aspiracijas. Ši padėtis nebuvo praradusi aštrumo nė „Kęstučio mirties" rašymo metais — Vilniaus klausimas ją tik dar labiau įkaitino.

Skirgaila, Vytauto konkurentas kovoje į didžiojo kunigaikščio sostą, nuo seno lietuvių istoriografijoje apibūdinamas taip pat itin neigiamai, kaip girtuoklis, keršininkas, intrigantas, jau vien dėl savo charakterio ypatybių netinkąs į krašto valdovus. Bet neigiamas jo vertinimas dramoje plaukia irgi ne vien iš tradicijos, bet ir iš aktualios Maironio laikų (XIX a. pabaigos—XX a. pradžios) politinės situacijos. XIX a. tautinis sąjūdis bazavosi etnografine Lietuva ir jokių pretenzijų, žinoma, į Didžiosios Kunigaikštystės plotus neturėjo, tačiau, žadindamas nacionalinį sąmoningumą, savarankiško gyvenimo apraiškų ieškojo feodalizmo epochos valstybėje. Tuo tarpu oficialioji carinė istoriografija akcentavo išimtinai rusiškųjų žemių ir rusų kultūros vaidmenį Kunigaikštystėje, o carizmo politika išnaudojo šį požiūrį, neigdama lietuvių tautos laisvės ir politinio savarankiškumo siekimus. Ši problematika įgavo naujo aktualumo, iškilus Lietuvos atsiskyrimo nuo carinės imperijos klausimui. Suprantama, todėl, kad Julijona ir Skirgaila, besiremią savo kovoje rusiškomis Kunigaikštystės sritimis, vaizduojami neigiamai, kaip nepaisą etninių lietuviškųjų žemių interesų.

Maironiui, žinoma, ne tiek rūpėjo išsiaiškinti praeityje vykusias kovas, kiek įžvelgti jų sąskambį su savo amžiaus reiškiniais. Užtat jis savo dramoje stipriai modernizuoja istoriją, tiek stipriai, kad veikalas (beje, kaip ir kitos jo istorinės dramos) visiškai netenka vietos ir laiko kolorito, to jaudinančio senovės aromato, tokio ryškaus kad ir V. Krėvės dramose.

Akivaizdžiausia „Kęstučio mirties" tendencija — priešiškumas vokiečių militarizmui ir agresijai. Kūrinio pasirodymo metu dar visiems atmintyje buvo gyva kaizerinė okupacija, ir poetas nevengia vaizduojamų istorinių įvykių gausiomis analogijomis sieti su dar labai nesena praeitimi, su kovomis prieš vokiečius okupantus, nors tos analogijos ir gana paviršutiniškos. Kryžiuočiai Maironio dramoje kalba apie „Drang nach Osten", skelbia „Deutschland, Deutschland über alles!" Kovoti prieš kryžiuočius traukia būriai „naujokų savanorių — šaulių". Žemaičiai kariai Maironio dramoje nuolatos kalba sąvokomis ir šūkiais, kurie nieko bendra neturi su XIV a. mąstysena ir atėję iš poeto gyvenamojo meto. Tokiu pat aktualizavimu pabrėžiama ir Vilniaus laisvės bei jo reikšmės Lietuvai klausimas.

Šalia to ryški pastanga aktualizuoti istorinę medžiagą dar ir kita kryptimi, pastanga, beje, sustiprėjusi vėlesnėje dramos redakcijoje.

„Kęstučio mirties" yra trys variantai: pirmasis, skelbtas „Skaitymuose" ir išleistas atskirai 1921 m., antrasis, įdėtas į Raštų III-ąjį tomą 1930 m., ir tretysis, atsiradęs, matyt, jau šį tomą baigiant spausdinti: jo gale (426—430 psl.) yra pridėti papildymai, sudarą tretįjį dramos variantą ir kaip tiktai sustiprinę kai kuriuos idėjinius akcentus.

Be kalbinių bei stilistinių pataisų ir kai kurių nelabai esminių papildymų (antrajam variantui parašytas gražus lyrinis prologas; į pirmąjį veiksmą įterpta jaunimo daina „Sukit ratą, gyvos gėlės" ir dar kelios scenos antrajame veiksme, paaiškinančios veikėjų tarpusavio santykius), čia ryškinamas Vytauto paveikslas ir jo svoris dramos veiksme. Šiuo atžvilgiu charakteringiausias yra tretysis variantas, kuriame įvestos kelios naujos sce-

nos: Kęstutis pristato žemaičiams Vytautą kaip savo įpėdinį (I veiksme) ir Vytautas kalėjime (V veiksme). Šiame variante dar įsakmiau negu antrajame pabrėžiama Vytauto veiklos, jo politikos pavyzdžio reikšmė naujajai buržuazinio laikotarpio Lietuvos valstybei. Taigi, veikale aukštinama ne tik bekompromisinė kova už Lietuvos laisvę ir savarankiškumą, vaizduojant karą su kryžiuočiais, bet kartu apoteozuojama buržuazinė Lietuvos valstybė, kuri poeto suvokiama kaip tiesioginė herojinės praeities įpėdinė. Apoteozuojama, žinoma, tos valstybės idėja, o ne jos realizacija konkrečioje istorinėje socialinėje tikrovėje, kurios adresu Maironis jau tuomet buvo pasakęs daug karčios tiesos.

Antroji trilogijos dalis — „Vytautas pas kryžiuočius" — rašyta jau be jokio literatūrinio akstino: ji atremta tiktai į T. Narbuto „Lietuvos istoriją".

Veiksmas, kaip ir „Kęstučio mirtyje", čia vystosi dviem plotmėm: istorinių asmenybių kova, siekianti politinių tikslų, ir dviejų jaunuolių meilė, gana paviršutiniškai ir dirbtinai tesusieta su pagrindiniu veiksmu. Pagrindinę veiksmo liniją sudaro Vytauto kova dėl valdžios Lietuvoje, kai jis, kovodamas prieš Jogailą, du kartus ieškojo kryžiuočių ordino paramos. Imdamasis vaizduoti šį be galo komplikuotą Lietuvos istorijos laikotarpį, Maironis norėjo išaukštinti diplomatinį Vytauto genijų. Deja, šitai jam visiškai nepavyko. Kaip teisingai pažymi V. Mykolaitis-Putinas, „Vytauto asmuo ir šioj dramoj išeina blankus. Jo bėgiojimas pas kryžiuočius ir atgal atrodo ne tiek išmintinga politika, kiek gudrus apgaudinėjimas. Mes nematome jo sielos, jo išgyvenimų, nematome, kaip tie nepaprasti įvykiai ir jo paties veiksmai atsiliepė jo dvasioj".[29]

Antroji dramos veiksmo linija — jaunutės Vytauto sesers Ringailės ir Mozūrų kunigaikščio brolėno Enriko meilės istorija (pagrįsta, beje, išsamiu T. Narbuto pasakojimu)[30]. Ši linija gana paviršutiniškai tesusieta su pagrindiniu dramos konfliktu: Ringailė sutinka tekėti už

---

[29] *Mykolaitis-Putinas* V. Naujoji lietuvių literatūra.— P. 276—277.
[30] *Narbutt T.* Dzieje.— 1839.— T. 5.— S. 479, 490.

Enriko tik tuomet, kai Vytautas atgaus Trakus ir Vilnių — vadinasi, jaunuolių meilės likimas tampa priklausomas nuo Vytauto sėkmės ar nesėkmės. Ir vėl tik paskutiniame dramos veiksme ši linija aktyviai įsijungia į konfliktą: Enrikas piršlybų dingstimi atvyksta pas Vytautą su Jogailos taikos pasiūlymais, kur Vytautui užleidžiama vyriausioji valdžia Lietuvoje.

„Vytautas pas kryžiuočius"— iliustratyviausia Maironio drama, nepagrįsta jokia ryškesne istorine politine koncepcija ir išsakanti vien autoriaus didelį pietizmą Vytauto asmeniui.

Maironio dramų pobūdis ir jų sukūrimo procesas aiškiausiai atsiskleidžia iš paskutiniosios trilogijos dramos —„Didysis Vytautas — Karalius" paruošiamųjų darbų ir juodraščių.

Tame pat sąsiuvinyje, kuriame yra „Vytauto pas kryžiuočius" autografas, eina užrašai, pavadinti „Vytautas Karalius".[31] Tai chronologiškai sužymėti faktai, kai kur atpasakoti, o kai kur beveik pažodiškai versti iš T. Narbuto Lietuvos istorijos (jos visi devyni tomai yra poeto bibliotekoj) atitinkamų vietų — iš V-jo ir VI-ojo tomo. Tai yra vienintelis istorinis šaltinis šiai dramai (kaip ir „Vytautui pas kryžiuočius") — iš jo pasemta viskas — įvykiai ir personažai. Poeto rūpestis — perkelti istoriko pasakojimą į sceną, paversti jį dramatiniu veiksmu.[32]

---

[31] LKLI, 12. J. M.— I, l. 148—161.

[32] Šitai ne visados lengvai sekėsi. Ilgai, pavyzdžiui, ieškota pirmojo veiksmo, taip pat antrojo, kurio yra net trys variantai, iš kurių maža kas tepanaudota galutiniam, spausdintajam tekstui.

Iš vieno pavyzdžio itin aiškiai matyti, kaip poetas vadavosi iš epinių elementų, dramatizuodamas kūrinį.

Viename iš ankstyvųjų variantų yra scena, kur Gedgaudas ir Goštautas kalbasi apie Vytauto turtus. Į Gedgaudo lūpas įdėtas pasakojimas, paremtas T. Narbuto medžiaga:

> Dar turtingesnis būtų, kad ne tas dosnumas,
> O ypač svetimtaučiams,
> Kurs nepatinka ir šviesiausiai Julijonai.
> Kaip štai antai su Maldrziku —
> Kunigaikštienė protestuoja,
> O mūsų kunigaikštis vis po 100 kapų grašių
> Kas kartą prideda ir daugina.
>
> (LKLI, 12. J. M.— I, l. 163).

Tačiau Maironio pastangos dramatizuoti istorinę medžiagą tiek čia, tiek ir kitose trilogijos dalyse didesnių vaisių nedavė — ne toks buvo jo talentas. Dramos teturi tik išorinius šio žanro požymius — iš esmės joms stinga dramatizmo. Jų veiksmas iliustruoja tradicinę istorinę schemą, yra nuolatos nutraukiamas ilgų pokalbių, komentuojančių įvykius ar bendrą politinę situaciją. Vystantis veiksmui personažai nei gilėja, nei kinta — jie ateina ir išlieka su gatavomis tradicinėmis charakteristikomis, o ir tos pačios labai blankios.

Veiksmo ir charakterių schematizmui dramose nėra atsvaros — nėra lyrinio prado, kuris gelbėjo poemas, stokojančias epinio vaizdingumo ir pilnatvės. Išimtis, tiesa, labai retas, sudaro lyriniai monologai: tai „Kęstučio mirties" prologas arba kanklininko daina dramoje „Vytautas pas kryžiuočius".

Išlygą reikėtų padaryti, nebent kalbant apie „Didįjį Vytautą — Karalių"— kūrybiškiausią trilogijos dalį. Čia veiksmo ir charakterių struktūra tokia pat schematiška kaip ir kitur, tačiau ji lyg ir nepretenduoja į tradicinės dramos formą, įgaudama tarsi kažkokį oratorinį — vizijinį skambėjimą. Šis veikalas — tai pasiekusio galybės viršūnę Vytauto apoteozė. Šiai apoteozei pajungti visi dramos veiksmai, nušviečią kaskart naują Lietuvos valdovo didingumo atžvilgį. Tačiau veikalas nemonotoniškas, jis supintas ne vien iš šviesių tonų: apoteozę nuolat lydi — čia prislopinti, čia vėl garsiau nuskambą — grėsmingi tonai: dėl priešų intrigų Vytautas nesulaukia karaliaus ka-

---

Galutiniame variante šis blankus pasakojimas pavirtęs tokia dinamiška scenele:

Vytautui apdovanojus Maldrziką 100 kapų grašių,

J u l i j o n a: Kam, mano viešpatie, taip beeikvoti iždą?
Juk ir karališkai perdidi dovana
Net šimtas kapų grašių!

V y t a u t a s: Sakai, karališkai, tebūnie gi karališkai!
Du šimtu liepsiu išmokėti.

J u l i j o n a: Juokauji! Kas taip pinigus bemėto?

V y t a u t a s: Vis mano karalienei negana, matau:
Tai liepsiu išmokėti tris šimtus!

J u l i j o n a: Kodėl ne keturis, brangusis!

V y t a u t a s: Gerai! Tebūnie keturi nuo mano karalienės,
Penktasis šimtas nuo manęs!

rūnos, kuria jis buvo tikėjęsis įtvirtinti savo iškovotą Lietuvos savarankiškumą, ir lieka be įpėdinių, kurie būtų galėję išlaikyti ir pagausinti jo laimėjimus.

Šitokiame kūrinyje kiek didesnį svorį tad įgauna lyrinė Maironio talento prigimtis: yra scenų, kurios skamba su tikra emocine įtampa ir aistra. Tai epilogas ir ypač scenos, demaskuojančios lenkų diduomenės intrigas.

Čia norėtųsi atkreipti dėmesį į dvi aplinkybes, galėjusias sustiprinti minėtųjų demaskuojamų scenų emocingumą. Tiesa, tos aplinkybės nėra įrodomos, bet gana įtikimai nuspėjamos: jas atskleidžia tam tikrų faktų sugretinimas.

Pirmoji aplinkybė yra autobiografinio pobūdžio. Maironis savo paskutiniąją dramą rašė tuo metu, kai jame dar nebuvo atvėsę jį giliai užgavę išgyvenimai, išsakyti eilėraščiuose „Taip atsilyginta", „Skausmo skundas". Nuoskauda, patirta dėl ilgamečių lenkų dvasininkijos intrigų Vatikane, dar gyvai juntamas paskutinis 1926 metų smūgis kūrybos procese transformavosi į Vytauto senatvės dramą. Iš čia tikriausiai tas Maironiui nebūdingas vėsumas kūrinyje Romai už josios pasidavimą Lenkijos ponų diplomatijai ir už priešišką požiūrį į Vytauto karūnavimą. Reikia pridurti, kad Romos popiežiaus, kaip Vytauto karūnavimo priešo, vaidmens Maironis neminėjo nė vienoje iš savo „Lietuvos istorijos" redakcijų: tad šį motyvą ir norisi sieti su paskutiniųjų Maironio gyvenimo metų patirtimi — juk viename dramos rankraščių sąsiuvinyje pieštuku apmestas juodraščio fragmentas, kur poetas kalba apie ilgametę jam Vatikano daromą skriaudą[33].

Antra — ši asmeninė patirtis galėjo Maironį padaryti jautresnį ir priversti aiškiau pasisakyti dėl vienos viešojo, politinio gyvenimo aplinkybės: tuo metu tebesitęsė diplomatinis Lietuvos ginčas su Vatikanu, nenorėjusiu skaitytis su Lietuvos suverenumo teise, ypač sprendžiant Vilniaus klausimą, kur Vatikanas stojo ponų Lenkijos pusėje.

Keliant klausimą, koks buvo Maironio istorinių dramų visuomeninis rezonansas, reikia pasakyti, kad jos

[33] Žr. šios knygos p. 282—283.

trečiajame dešimtmetyje ėjo Valstybės teatro scenoje ir priklausė repertuaro daliai, atstovaujančiai oficialiam patriotizmui. Šiam tikslui ypač gerai tiko „Kęstučio mirtis", kurioje, kaip jau sakyta, buržuazinė Lietuvos valstybė suvokiama kaip tiesioginė senosios Lietuvos heroikos įpėdinė. Bet ir kitur abstraktus tėvynės meilės apoteozavimas, drauge Vytauto paveikslu aukštinant stiprią valstybės valdžią, visiškai atitiko valdančiųjų buržuazinės Lietuvos sluoksnių interesus.[34]

Reikia čia pat pridurti, kad Maironio dramų tekstas neduoda jokio pagrindo interpretuoti jas nacionalistiškai. Jo priešiškumas kryžiuočiams ir lenkų diduomenei visados turi tikslų adresatą ir niekur nėra nė mažiausios tendencijos išplėsti jį visos vokiečių ar lenkų tautos adresu. Santykiams su rusų žemėmis čia skirta minimali vieta — juk visas dramų dėmesys sutelktas į kovą prieš kryžiuočių agresiją. Tiesa, vienur kitur nuskamba pasididžiavimas, kad Vytauto klauso dideli rusų žemių plotai ir kad jis pats yra savo anūko — mažamečio Maskvos caro — globėjas: jausmas, toks suprantamas, prisiminus, kad poeto dvasioje buvo dar visai gyvi lietuvių tautos beteisiškumo carinėje priespaudoje laikai! Bet apie kokį nors šovinizmo bent šešėlį rusų tautos atžvilgiu čia ir kalbos negali būti.

Tad ne dėl šovinizmo, nacionalizmo Maironio dramos atitiko valdančiųjų klasių interesus, o dėl to, kad Maironis, vaizduodamas progresyvų istorijos reiškinį — centralizuotos Lietuvos valstybės susikūrimą, jos karinio ir politinio svorio išaugimą, pagrįstai įvertindamas Vytauto reikšmę šiame procese — abstraktino ir modernizavo praeities gyvenimo vaizdą ir davė pagrindo transponuoti šį santykį su istorija į savo gyvenamojo meto dabartį. Išaukštindamas Vytautą, kaip valstybės vienytoją ir stiprintoją, jis siekė iškelti stiprios ir vieningos valstybės

[34] Šios dramos visuomenėje nebuvo populiarios, o teatras jas rodydavo arba oficialiomis progomis, arba, pavyzdžiui, specialiuose spektakliuose kareiviams. Buvę, kaip pasakoja aktorė T. Vaičiūnienė, net juokaujama: „Bepigu būtų tarnauti kariuomenėje, jei nereikėtų žiūrėti „Kęstučio mirties"...

idealą, ignoruodamas aštrius klasinius prieštaravimus savo meto visuomenėje.

Tame pačiame sąsiuvinyje, kur poetas pradėjo rašyti „Didįjį Vytautą — Karalių", randame juodraštį jo pamokslo, skirto 500-osioms Vytauto mirties metinėms: tris pradžios variantus, iš kurių matyti, kaip buvo ieškoma minties, vaizdo tikslumo ir frazės skambesio.[35] Galutiniame variante glaustai išdėstoma Vytauto asmens koncepcija. Be ko kito, ten sakoma: „...nežiūrint nelemtų mūsų partijų rietenų ir kovų, Vytauto magiškas vardas subūrė visus be skirtumų, tapęs lyg kokiu visos tautos jungiu, jos vienybės simboliu..."[36]

Lietuvių dramaturgijos raidoje Maironio trilogija nebuvo reikšmingas etapas. Rašyti istorine tematika vien tik tam, kad pasigėrėtum ir pasidžiaugtum idealizuotais senovės karžygiais, buvo dar natūralu ir pateisinama XIX a. pabaigoje, gal pirmaisiais XX a. metais. Fromo-Gužučio dramaturgija yra būdingas šios rūšies literatūros pavyzdys, o M. Šikšnio „Pilėnų kunigaikštis"— aukščiausioji jos pakopa. Bet paskum atėjo Vydūno „Prabočių šešėliai", o ypač V. Krėvės „Šarūnas" ir „Skirgaila"— su komplikuotais charakteriais, aštriomis draminėmis kolizijomis ir visai nauju požiūriu į istorinį žanrą. Atsisakoma to kelio, kuriuo ėjo pirmieji mūsų istorinių dramų kūrėjai: paimti istoriografijoje užfiksuotą faktą ir ištikimai atpasakoti jį dramine forma. Ieškoma savito, individualaus istorinės medžiagos įprasminimo, nebesitenkinama išoriniu istorinių įvykių fiksavimu, stengiamasi atskleisti juose glūdinčią filosofinę etinę prasmę.

Šitame kelyje esama ir vytautinės tematikos kūrinių. K. Puidos „Mirga" (1910) pagrįsta tuo pačiu pasakojimu apie Vytauto išvadavimą iš Krėvos kalėjimo, kaip ir Laimutės epizodas Maironio „Kęstučio mirties" paskutiniajame veiksme, bet Puida nepasitenkina išorine fabula, o stengiasi giliau panagrinėti Mirgos (taip čia pavadinta Vytauto vaduotoja) charakterį, jos poelgio motyvus ir dorovinę jos žygio prasmę. Vytauto vaduotojai, šiuo kartu pavadintai Danute, išaukštinti skirta ir vienaveiksmė S.

[35–36] LKLI, 12. J. M.— I, l. 128, 175—179; 104. J. M.— IV, l. 3,

Čiurlionienės pjesė „Kalinys" (1911). 1926 m. išėjusi V. Mykolaičio-Putino „Nuvainikuota vaidilutė" tematiniu požiūriu artima tam „Didžiojo Vytauto — Karaliaus" motyvui, kuris siejasi su Vytauto tragedija, netekus sūnų ir likus be įpėdinio. Tik Putinas nepasitenkina faktų konstatavimu, o ieško giliųjų priežasties ryšių, tegul ir įžvelgdamas juos mistiniame kaltės ir atpildo lygmenyje: jam Vytauto tragedija yra lemties kerštas už tai, kad jo motina Birutė pamynė vaidilutės vainiką ir tapo Kęstučio žmona.

Pagaliau 1930 metais — tais pačiais kaip ir „Didysis Vytautas — Karalius" — pasirodė B. Sruogos „Milžino paunksmėj". Šių dviejų veikalų sugretinimas akivaizdžiausiai rodo, koks didelis tarpas skiria Maironį nuo to meto lietuvių dramaturgijos viršūnių. Savo istorine koncepcija iš esmės nesiskirdamas nuo Maironio, B. Sruoga visiškai kitaip kuria personažus — jis suteikia jiems ryškias ir gilias psichologines charakteristikas ir randa tokią dramaturginę formą savo herojui išaukštinti, kuri yra iškalbingesnė ir sugestyvesnė už tiesioginį ir, sakytume, faktografinį Maironio vaizdavimą.

Paskutiniosios Maironio dramos — „Barboros Karalienės" — tėra tik negausūs apmatai: provizorinis veikėjų sąrašas ir trumpos jų charakteristikos bei vieno dialogo fragmentas.[37] Tačiau nesunku numatyti, kad ji savo pobūdžiu nebūtų skyrusis nuo trilogijos: visiškai išsilaikanti Narbuto „Lietuvos istorijos" medžiagos rėmuose[38], ji greičiausiai taip pat būtų turėjusi iliustratyvų pobūdį. Taigi Maironio dramaturgija yra mažiausiai vaisinga jo kūrybinio darbo sritis, nedavusi impulsų šio žanro raidai lietuvių literatūroje.

3. LYRIKA

Vėlesnioji Maironio lyrika ne tokia populiari, kaip jaunystės laikų eilės, išskyrus vieną kitą chrestomatinį kūrinį: „Jūratę ir Kastytį" arba dainą „Lietuva brangi".

[37] LKLI, 14. J. M.— I, l. 49; 17. J. M.— I, l. 18—20; 12. J. M.— I, l. 41, 42, 43, 44, 46.

[38] *Narbutt T.* Dzieje.— 1841.— T. 9.— S. 233—280.

Manoma, kad antrojo laikotarpio poezija esanti silpnesnė, mažiau reikšminga. Bet tai tik iš dalies tiesa: ir šiuo laikotarpiu poetas yra sukūręs didelės meninės vertės eilėraščių. Tik jų pobūdis kitoks. Jie nebeišreiškia tokio plataus visuomeninio sąjūdžio ideologijos, koks XIX a. pabaigoje buvo tautinis sąjūdis, o daugiau siejasi su individualia asmens lemtimi; pagaliau — jie atskleidžia senatvės išgyvenimų pasaulį, kuris, natūralu, niekad negali susilaukti tokio plataus atgarsio, kaip pavasariškoji jaunystės giesmė.

Jaunystės laikų lyriniai išgyvenimai apėmė asmenybės santykių su pasauliu visumą. Kas tik poetą paliesdavo tikrovėje, meno kūrinyje išsiliedavo lyriniu suvokimu. Vidinė spyruoklė, stumianti į priekį poezijos lyrinį vyksmą, lemianti jo dramatizmą, buvo įtampa tarp individo ir visuomenės: turtingos, daugiapusės, intensyviai gyvenančios asmenybės pasiryžimas subordinuoti save visuomenei, tautai. Iš čia kilo labai emocingas ir asmeniškas santykis su visuomeninėmis vertybėmis, jų idealizacija. Jaunystės laikų poezija teigė individo pajungimo visuomenei etinę vertę ir grožį.

Laikui bėgant, šis santykis keitėsi. Po 1905 m. dėl jau anksčiau analizuotų priežasčių visuomeninis entuziazmas atvėsta. Santykis su visuomeninėmis vertybėmis tampa nebe toks betarpiškas, nebe toks emocionalus ir teigiantis. Jo vietoj atsiranda daugiau stebimasis, svarstomasis požiūris į visuomenės gyvenimą, į objektyvias tautos gyvenimo apraiškas. Dėl to poeto sąlyčiai su visuomenine tikrove meno kūrinyje dabar dažniausiai transformuojasi ne lyriniu, o epiniu arba draminiu vaizdavimu. Lyrinis šių sąlyčių suvokimas atsiranda tik retkarčiais, paprastai tuo atveju, kai poeto išgyvenimas kilęs iš neigiamo, kritinio santykio su visuomenine būtimi — taip atsiranda satyros.

Lyg grandis, jungianti jaunystės laikų poeziją su vėlesniąja, yra populiarioji daina „Lietuva brangi". Parašyta, praplečiant ir perredaguojant atskirus „Lietuvos" poemėlės posmus bei nedidelius fragmentus, ji duoda, kaip jau ne kartą literatūroje apie Maironį pažymėta, pagrindinių jo patriotinės ideologijos momentų vaizdą. Į plačiai

nubrėžtą Lietuvos panoramą su upėmis, miškais, kalneliais ir slėniais įsipina tėvynės patirtų kančių, dėl jos laisvės kovotų kovų prisiminimas. Drauge su J. Naujalio muzika šis Maironio eilėraštis įgavo populiariausios liaudies dainos teises, tauriai, poetiškai formuodamas bei išreikšdamas patriotinį jausmą.

Kiti visuomeninės tematikos Maironio eilėraščiai siejasi su konkrečiais istoriniais įvykiais. Du jų („Lietuva Didžiojo karo metu" ir „Nevėžis per karą") parašyti kaizerinės okupacijos metais ir susiliečia su atitinkamomis „Mūsų vargų" vietomis. Ši okupacija, kurios atneštas nelaimes ir skriaudas pats Maironis matė ir patyrė, jo poezijoje iškyla kaip juodas ir skausmingas Lietuvos istorijos puslapis, pralenkiąs savo žiaurumu net kryžiuočių antpuolių laikus. Tačiau ir čia istorijos sutemas nušviečia būdingas Maironiui pasitikėjimas ateitimi:

Laikas ir tuosius karo galiūnus,
Kaip perėjūnus, nušluos!
Vien tik ištvėrę Lietuvos sūnūs
Augs ir turtės veikaluos.

Dėl istorinės tiesos ir optimizmo šie eilėraščiai itin aktualiai skambėjo Didžiojo Tėvynės karo dienomis.

Du eilėraščiai tiesiogiai siejasi su buržuazinės Lietuvos valstybės susikūrimu („Nepriklausomybę atgavus" ir „Pirmyn į kovą už tėvynę"). Jie priklauso prie silpnesniųjų Maironio kūrinių.[39] Poetui nepavyko savo išsvajotojo idealo išsipildymo pasveikinti stipriu poetiniu žodžiu.

Iš šio laikotarpio politinės lyrikos išsiskiria eilėraštis „Pavojuj motina—tėvynė", parašytas ponų Lenkijos kariaunai užgrobus Vilnių — žodžio energija ir įtaigumu jis prilygsta geriausiems Maironio poetinės publicistikos pavyzdžiams. Galbūt tik čia Maironis galutinai suprato, jog sulenkėjęs dvarininkas yra lietuvių tautai ne tik miręs galutinai ir negrįžtamai, bet kad jis, anot poeto,

Mums neša pančius ir žudynę,
Dvarų ieškodams prarastų.

[39] Taip pirmąjį iš jų vertina ir V. Mykolaitis-Putinas: „...eilėraštis „Nepriklausomybę atgavus" iš dalies sausai retoriškas, iš dalies skurdus".— Naujoji lietuvių literatūra.— P. 246.

Kai dvarininkiškieji legionai, Vakarų imperialistų remiami, veržėsi į Lietuvą, poetas šioj ginkluotoj agresijoj įžvelgia ilgaamžės istorinės skriaudos tąsą ir kulminaciją:

Dar vakar svetimoj vergijoj,
Prieš caro klaupės dievukus,—
Prancūzo nūn globoj puikus
Mums švaisto gautu kalaviju,
Ir mūsų degina laukus.

Gana po priedanga brolystės
Mums čiulpė syvus pasalais!
Kultūros savo skarmalais
Mums plėšė kalbą dėl lenkystės
Ir smaugė savo verpalais.

Dabar šalin numetęs kaukę,
Ginkluotus siunčia plėšikus
Ir taško mums kraujais laukus —

Maironis, kuriam visados nepriimtina buvo prievarta, kuris tikėjo tik dvasios ir kultūros jėga ir kadaise skelbė: „Kas kardu kariauja, nuo kardo ir žūva",— dabar, brutalaus smurto akivaizdoje, šaukia:

Gana lietuviškos kantrybės!
Ginkluota kelkis, Lietuva!

Reali politinė tikrovė priverčia paklusti jos dėsniams.

Bet eilėraštis „Pavojuj motina-tėvynė" yra paskutinis atvejis, kai valstybės likimas įkvėpė poetą — tai buvo momentas, kai sutapo valstybės ir tautos gyvybiniai interesai. O keli vėliau parašyti politiniai eilėraščiai tėra jau tik negyvas proginis eiliavimas, neturįs poetinės gyvybės ir vertės („Federantų himnas", „Jaunosios Lietuvos himnas"), išreiškiąs reakcingiausius Maironio politinės socialinės ideologijos momentus. Jau be šitokio reakcinio politinio skambesio, bet tolygios meninės vertės yra proginis eilėraštis „Dainų šventei".

Nepranoksta proginio eiliavimo ir religinės Maironio giesmės, nesusilaukusios populiarumo netgi tarp savo ideologijos žmonių.[40] Jaunystės metais parašytosios („Kai

---

[40] A. Jakštas skeptiškai vertino religinius Maironio eilėraščius. Štai keli jo sprendimai: „...mums jie atrodo šaltoki"; „Dogmatikos žvilgsniu čia pasakyta labai maža, o ir poezijos žvilgsniu taip pat daug ko trūks-

širdį tau skausmas kaip peiliais suspaus" ir „Marija, Marija") plačiau paplito, o vėlyvesnėms jau iš karto buvo lemta pasilikti Maironio kūrybos periferijoje.

Nevienodos vertės yra ir šio laikotarpio satyros. Kai kurioms iš jų trūksta poetinės minties vieningumo ir ryškesnės žodžio ekspresijos. Išskyrus vieną, skirtą literatūrinėms problemoms („Mūzos pavojuje"), visos kitos liečia visuomeninio politinio gyvenimo negeroves. Porevoliuciniais metais parašytoji „Apsaugok, viešpatie" (1909) blankokai išskaičiuoja lietuvių inteligentijos ydas, jau žymiai įspūdingiau pasmerktas ankstesnėse satyrose, o sukurtosios buržuazinės Lietuvos laikais nuskamba naujai. Poeto sielvartą ir pasipiktinimą kelia tikrovė, tokia tolima jo išsvajotajam nepriklausomos Lietuvos valstybės idealui. Spekuliacija patriotizmu ir demokratiškumu, liaudies turtų švaistymas, kyšininkavimas, visuomeninio idealizmo stoka ir panašios valdžion atėjusios buržuazijos ydos tampa Maironio satyrų objektu.[41] Joms pasmerkti poetas randa sarkastišką, šmaikštų ir aistringą žodį, prilygstantį ankstyvųjų satyrų jėgai:

> Valdininkai ir atstovai
> Demokratai, rods, visi,
> Bet nejau tautos vadovai
> Vaikščios pėsti ir basi?!.
>
> Automobiliais tik dunda
> Su mergelėmis linksmi!..
> Sąžinė tik tuomet bunda,
> Kai už kyšius teisiami.

Taip sakoma satyroje „Lietuva — didvyrių žemė". Bene dar aštresnis, skausmingesnis pasipiktinimas apėmęs satyrą „Kai kam" su dažnai cituotuoju paskutiniuoju posmu:

---

ta"; „...giesmė yra seno kantičkinio teksto perdirbimas. Jokios gilesnės minties joj nėra".— *Dambrauskas-Jakštas A.* Mūsų naujoji literatūra.— K., 1923.— T. 1.— P. 24—25.

[41] Iš buržuazijos valdymo metais parašytų satyrų išsiskiria tik „Laikinosios sostinės skerdyklai", kurios tema labai siaura, „proginė": poetas čia piktinasi miesto valdžia, kuri leido ne vietoje įrengti skerdyklą, užteršiančią Kauno senamiesčio orą.

O, siurbėlės, niekšai, bastūnų gauja!
Diplomuotų valizų vežikai!
Kai kur kai kas
Net pavarde apsišarvojęs nauja!
Be sąžinės kyšių lupikai!
Į kūną nuodais įsisiurbus gija!..
O trinkite baltas rankas!
Gal titulus, garsą sau gauste,
Dėmės nuo kaktos nenuplauste
Ne vienas kai kas.

Kritika klasės viduje? Be abejo — taip. Maironis nė negalvojo, kad buržuazija iš esmės išsigimusi, nebeturinti progresyvių visuomeninių idealų ir valstybei valdyti netinkanti. Jis norėjo gydyti egzistuojančios visuomenės ydas, nekeisdamas jos pagrindų. Jis ir dabar priešiškai žiūri į tuos, kurie šį klausimą norėjo spręsti kitaip (žr. eil. „Nešildys milijonai"). Tačiau ši aplinkybė šiandien mums beturi tik biografinio fakto reikšmę. Meno kūrinys, išsiliejęs popieriuje, objektyvuojasi, įgyja savarankiškos gyvybės. Mums darosi nebe svarbu, ką autorius galvojo ir skelbė kitomis progomis — turime reikalų tik su tuo vienu, konkrečiu tekstu. Dėl to šie kūriniai priklauso prie buržuaziją kritikuojančios lietuvių literatūros.

Panašiai, nors kiek kitokia prasme, galima kalbėti apie satyrą „Nuolat verkšlenantiems politikams". Ji paskelbta 1926 m. sausio mėn., vykstant smarkioms buržuazinių partijų rietenoms, taip pat stiprėjant liaudies išsivaduojamajam judėjimui. Maironiui atrodė, kad pagrindinė to meto politinio gyvenimo blogybė — išsikerojęs kriticizmas ir konstruktyvios veiklos stoka. Jis pats, žinoma, viltis dėjo į tas jėgas, kurios, nepraslinkus nė metams, gruodžio 17 d., įvykdė perversmą ir įvedė fašistinę diktatūrą Lietuvoje. Bet eilėraščio tekstas, abstrahuotas nuo konkrečios situacijos, neduoda pagrindo komentuoti jį siaurai ir reakcingai. Šiuo atveju jame rasime net buržuazinės visuomenės kritiką, jis skamba kaip šviesus, įtaigus raginimas į konstruktyvų visuomenės darbą.

Visuomeninė politinė sfera šio laikotarpio Maironio kūryboje nėra taip organiškai suaugusi su asmeniškąja kaip anksčiau. Individo gyvenimas eina daugiau izoliuo-

ta ir siauresne vaga. Tas vidinis nutolimas, toji izoliacija, sąskambio netekimas su priekin einančiu ir kintančiu gyvenimu yra poetui sunkių išgyvenimų šaltinis, netekus brangiausios jaunystės vertybės:

Seniai aš laukiu išsiilgęs,
Dažnai meldžiuos karšta malda:
Sugrįžk, sugrįžki, valanda,
Kad, skruostus ašara suvilgęs,
Paliesiu lyrą, kaip tada,
Kai žėrė jaunas įkvėpimas,
Jos balsui pritarė jaunimas.

„Seniai aš laukiu išsiilgęs..."

Įvairiais variantais ima dabar kartotis senatvės, gyvybinių jėgų išsekimo, nykstamybės, liūdno praeinamumo motyvas. Poetas suspausta širdimi regi, kaip mąžta jo pasaulėvaizdžio herojiniai maštabai, blykšta kadaise ryškios ir linksmos spalvos, blėsta jausmų intensyvumas:

Pati Dubysa siauresnė teka:
Aukšti jos kalnai lyg kad nuslūgo;
Anuomet kalbios, dabar maž šneka
Žvaigždėtos naktys... Rudens pabūgo?

„Ne vienas metas, risčia prabėgęs..."

Ne kartą sugrįžta mirties nuojauta. Bet mirtis nebeturi ankstesnės didvyriškumo aureolės („Į kovą, į kovą, lig kolei mirtis jaunos neatkirto galvos!"). Jos laukiama su graudulių, kaip neišvengiamo atsisveikinimo:

Irgi ant mano kapo duobės
Gal nebužilgo, gal netikėtai
Requiem liūdną varpas kalbės,
Sergėt paliepęs nakčiai žvaigždėtai.

„Varpai"

Pilkų debesų ir apsiniaukusio dangaus motyvai kartojasi daugelyje eilėraščių. Gamta atrodo tolima, svetima ir abejinga („Alpių viršūnės").

Dvasinės nykumos, vienatvės ir beviltiškumo tobuliausia išraiška — eilėraštis „Rudens dienos", kur Maironis yra pasiekęs vieną savo kūrybinio pajėgumo viršūnių. Tai tarsi jo jaunystės nusiteikimų antipodas, jo pavasariškojo entuziazmo priešybė.

Eilėraštis neišsako minorinių nuotaikų, jis parašytas ne tokiais eleginiais tonais kaip kiti senatvės motyvo eilėraščiai. Įsakmus ir griežtas jambas, skambūs, pilni rimai reiškia tvirtą, energingą dvasios judėjimą, skausmingą, bet rūstų ir atvirą žvilgsnį į skubiai ir nenumaldomai tirštėjančias gyvenimo sutemas. Trys posmai — pakopos į tragišką, stipriai akcentuotą finalą.

Pradžioje slegiantis išorinės žmogaus būties vienodumas, izoliacija, vienatvė, geležinė darbo būtinybė, neteikianti kūrybinio džiaugsmo nė pasitenkinimo — žudanti, pilka monotonija. Bet ji apėmusi ne tik dienų tėkmės paviršių: rami tuštuma glūdi ir širdyje, kur nebėra „nei sopulio, nei noro". Čia trošku, ir žmogus jaučiasi svetimas pats sau. Jis nebeturi jėgų svajonėms ir sapnams — kitados dosniai maitinusiems nerimstančią kūrėjo dvasią. Ir beviltiškos pastangos grąžinti praeitį. Vis rečiau benušvinta blyškūs šviesos spinduliai, kol galop visai išblėsta:

O šaltas, purvinas vanduo
Už lango teška. Tai ruduo!

Šis pabaigos dvieilis, neįprastas Maironio poezijai atviru, šiurkštoku realizmu, visai nematytomis rudeniškomis spalvomis, suskamba šaižia, sielvartinga gaida, atverdamas mažai pažįstamą Maironį — ne „dainių", „pranašą", o poetą, kuris iki dugno yra išgėręs nevilties kartėlį.

Bet netiesa būtų sakyti, kad Maironis tampa dabar tik rudens poetu. Ne toks jo talentas, ne tokia prigimtis, linkusi į šviesias ir aiškias dienos spalvas. Pilki, o kartais ir juodi sielvarto tonai — kartėlis, rezignacija, nuovargis — tik paryškina skaidresnius ir šiltesnius motyvus, kurių ir dabar nestinga. Slogi širdies ramybė, „be sopulio ir noro", taip gąsdinanti poetą, yra tik atskirų gyvenimo valandų būsena. Pragyventų amžiaus metų patirtis, kuri niekad nebūna lengva — visi nusivylimai, persiskyrimai, atsisveikinimai, žeidę ir skaudinę dvasią, neatbukino jo sugebėjimo jausti, norėti, viltis. Daug kartų pralaimėjusi ir sužeista, širdis vis tiek ilgisi ir ieško „laimės tolimų salų". Viltis, niekados neblėstanti, nušviečia į jas kelią.

Netikėta analogija vilties motyvas susiliečia su Gėtės lyrika („Meine Göttin"). „Tylioji draugė", „kilnioji skatintoja ir globėja", su kuria poetas nenorėtų skirtis, iki užges jo gyvenimo šviesa, iš tolo primena Maironio „Viltį", šlovinančią tą brangųjį dvasios lobį, be kurio būties kelionė būtų blanki ir bedžiaugsmė:

> Sunku mums būtų be vilties!
> Be jos skausme kas suramintų!
> Kas duotų širdžiai tiek ugnies?
> Kas ištvermę varge gamintų?

Poeto širdies gyvybė dosniausiai atsiskleidžia meilės lyrikoje, kuri dabar atviresnė, konkretesnė negu jaunystės laikais.

Jaunystėje, galima sakyti, meilės lyrikos tikrąja prasme kaip ir nebuvo. Nejaugi šitoji emocijų sfera anuomet poetui būtų buvusi svetima? Anaiptol. Poetiniu žavesiu yra nutviekstos jo eilėraščių „mergelės", „sesutės", mylinčios ir mylimos yra jo poemų moterys. Tik visur čia emocinis santykis yra netiesioginis, jis objektyvuojamas situacijoje, siužete, o neišsilieja kaip nuoširdus lyrinis prisipažinimas, kuris atsiranda tik vėlesnėje poezijoje.

Kokia gi yra Maironio meilės lyrika tikrąja, siaurąja prasme? Šį klausimą plačiai aptaria ir komentuoja V. Mykolaitis-Putinas. Jam tai — ne teorinė problema, o savo paties kūrybinio kelio patirtis, skaudžiai iškentėta ir daugybę kartų permąstyta. Tyrinėdamas poeto-kunigo psichologiją „Altorių šešėly", jis ne vienu atveju nurodo, kaip šios dvi žmogaus reiškimosi sferos disonuoja, susikirsdamos esminiuose pasaulėjautos taškuose. Vienas iš personažų formuluoja požiūrį, su kuriuo, junti, pats autorius visiškai sutinka: „Menas verda, kunkuliuoja visais žinomais širdies jausmais ir aistromis žmoniškumo ribose, o kunigo širdis — apmarinta ir suvaržyta griežtomis normomis ir dėsniais (...). Kunigas negali tiesiogiai, natūraliai pažvelgti į gyvenimą." Pasiklausęs tokių samprotavimų, pats Vasaris įsitikina, jog tai tiesa. Vartydamas „lietuvišką kunigiškąją literatūrą", jis mato, kad „Vienožinskis — sentimentalus meilės dainius — pirmas aprauda savo kunigišką „stoną" ir apvaisina lietuvių lyriką liūdesio, ilgesio, ašarų ir siauro asmeniškumo moty-

vais. Maironis — poetas pilietis, patriotas. Grynoji jo lyrika taip pat sentimentali, patetiška ir siaura. Vasariui, dabar jau skaičiusiam ne tik Mickevičių, Puškiną, Tiutčevą, bet ir Kasprovičių, ir Tetmajerį, pradėjo aiškėti, kad visos tos mūsų kunigų poetų „sesutės", liūdesiai, ilgesiai, ašaros, visi tie švelnūs jausmai yra kilę iš suvaržymo vaizduotės, išgyvenimo ir išsireiškimo."[42]

Panašiai pasisakoma nebe meniniame, bet moksliniame veikale —„Naujojoje lietuvių literatūroje". Nagrinėdamas egocentrinę-individinę Maironio lyriką, V. Mykolaitis-Putinas teigia, kad „poetas savo išgyvenimuose nesijaučia tiek laisvas, kiek leistų žmoniškumo ribos; ir kad jo poetiniai polėkiai nuolatos atsidaužia į jo pareigų pastatytas sienas". Daugelio jo eilėraščių išgyvenimai rodo, kad „poetas jaučia savy aštrų konfliktą tarp poeto „širdies svajonių" ir kunigo pareigų, bet jis nenori ar negali atvirai ir stipriai tai išreikšti. Jis rezignuoja, savo širdies balsą užgniaužia ir sielvartauja dėl tariamų ar tikrų savo nuopuolių".[43] Tiesa, esama Maironio lyrikoje eilėraščių meilės temomis ir erotiniais motyvais, tačiau „jų nepriskaitytume nė dešimties. Ir tie patys yra kilę ne iš jausmo, tuo labiau ne iš aistros prasiveržimo, bet vien iš refleksijos, rezignacijos, šio jausmo išsižadant, tramdant savo širdį arba guodžiant „sesutę", kad, destis, mudviem nėra skirta eiti „vienu gyvenimo keliu". Bet ir tokiems išgyvenimams įprasminti Maironis renkasi tokius miglotus motyvus, pina juos taip nedrąsiai, sentimentaliai, taip vengia ryškesnio vaizdo ir stipresnio posakio, kad skaitytojas ima net abejoti jo jausmo gyvumu."[44]

Putinas pažiūrėjo į jam rūpimus Maironio kūrybos aspektus giliai suinteresuota akimi, ieškodamas argumentų savo paties surastai tiesai paremti. Toks suinteresuo-

---

[42] *Mykolaitis-Putinas V.* Raštai.— V., 1959.— T. 4.— P. 181—182.

[43] *Mykolaitis-Putinas V.* Naujoji lietuvių literatūra.— P. 249—250.

[44] Ten pat.— P. 251.— Reikia pažymėti, kad V. Mykolaičio-Putino koncepcija, tiesa, kiek modifikuota, iki šiol vyrauja darbuose apie Maironį, pabrėžiant, kad „jam teko išgyventi skaudų konfliktą tarp savo meilės jausmų ir žmogaus prigimtį žalojančių dvasininko nuostatų".— *Gineitis L.* Maironio poezija // *Maironis.* Rinktiniai raštai.— T. 1.— P. 22.

tas žvilgsnis būna labai įžvalgus. Ir iš tikrųjų — Putinas atskleidė tokius mūsų literatūros momentus, pro kuriuos visi iki jo praeidavo negirdomis. Daugelis senesniosios mūsų literatūros kūrėjų buvo kunigai. Kokį tai poveikį turėjo jų kūrybai? Neigiamą,— be svyravimų atsako Putinas,— nes kunigo ir poeto keliai, su labai retomis išimtimis, reikalauja visiškai skirtingo dvasios nusiteikimo, visiškai skirtingos psichologinės struktūros (jeigu jau apsiribosime psichologija ir neliesime ideologijos srities, galime čia dar nuo savęs pridurti). Vargu, ar kas šiandien su tokiu požiūriu galėtų nesutikti. Sklaidydami Maironio kūrybą, iš tikrųjų rasime eilėraščių, išsitenkančių šitokios grynai kunigiškos psichologijos rėmuose. Dar kartą norisi čia kalbėti Putino žodžiais, kuris tiksliai — kaip niekas kitas — yra šį specifiškai „kunigišką" poezijos motyvą apibūdinęs. Jis pacituoja ir komentuoja šiuos Maironio posmus:

Sarge angele mano! Tarp šių žemiškų kovų
Jei nupuolu, nekaltink manęs!
Aš taip silpnas ir vienas! Būk keleivio vadovu,
Iki jam gyvata neužges!

Daug nuo žemės nelaukiau, tu geriausiai žinai;
Mano sąžinė tau atvira;
Daug vargau ir kentėjau, gal aukščiausias už tai
Man atleis, jei suklydau kada.

„Ir iš kitų panašių posmų galime spręsti, kad poetas sielojasi ne vien dėl išsireiškimo laisvės stokos, bet ir dėl pačių savo išgyvenimų, kurie iš tiesų yra per daug jau specifiniai, siauri, asmeniški, žmonėms „nesuprantami", o menui netinkami:

Apsiverkti nemoku, pasiskųst negaliu:
Nesupras žmonės mano kančios!
Ir nužengsiu į kapą su tuo skausmu giliu,
Kurs be vardo paliks visados!

Panašios temos, nuotaikos ir motyvai būdingi ne vien Maironiui, bet ir kitiems mūsų poetams, kuriems teko patirti dvasinės seminarijos ir kunigavimo režimo, neišskiriant nei Liudo Giros, nei V. Krėvės ankstyvesniųjų lyrinių kūrinių. Visai natūralu, kad visas jų dėmesys yra

nukreiptas į tai, kas jiems skauda. Jie nuolatos graibstosi aplink save ir painiojasi savo skrupulų tinkle. Jų kūrybos plotas susiauréja ligi autoanalitinių išgyvenimų ir temų"[45].

Tokio pobūdžio ir tokios tematikos eilėraščių Maironio kūryboje iš tikrųjų yra, ypač vėlesniuoju laikotarpiu. Tai jau Putino cituotasis „Skurdžioj valandoj", taip pat „Ar aš kaltas", „Kam širdį davei", „Atsiklaupęs prieš altorių", ir gal dar vienas kitas, paliestas anos specifiškai kunigiškos savijautos. Bet jų nedaug ir kiek didesnio vaidmens Maironio kūryboje jie nevaidina. Su tuo sutinka ir Putinas. Nupiešęs anksčiau cituotą liūdną kunigų poetų kūrybos vaizdą, jis tęsia: „Su Maironiu taip neatsitiko. Įsitikinęs, kad konfliktas tarp poetinių jo sielos polėkių, draustinų išgyvenimų ir dvasininkų luomo idealų bei normų yra taikingai neišsprendžiamas, jis rezignuoja, pasilieka ištikimas kunigavimo idealams, o savo kūrybos objektu ir šaltiniu pasirenka tėvynę. Herojiška patriotinio laikotarpio dvasia pagavo Maironį ir išgelbėjo kaip poetą."[46]

Ši charakteristika visiškai tinka ankstyvajai Maironio kūrybai. Bet vėliau, pakitus santykiui su visuomeniniu gyvenimu, poetas nebejunta, kad bendroji situacija reikalautų iš jo nedalomo visos asmenybės subordinavimo etiniam patriotiniam idealui. Todėl didesnį svorį ir vertę įgauna „širdies troškimai". Ta pačia kryptimi veikia ir amžius. Paaiškėja daugelio idealų reliatyvumas. Žmogiški santykiai, artimumas, realus bendravimas imamas vertinti labiau negu abstraktūs principai. Aštriai tebesiilgima emocinio gyvenimo pilnatvės, kuriai realizuotis dabar bepalieka individualios egzistencijos sfera. Nyksta dorovinis maksimalizmas, išdidusis jaunystės „viskas arba nieko". Ir dėl to pareigos — laimės konflikto baigmė dabar kitokia negu jaunatvės laikais: širdžiai suteikiama didesnių teisių, o kūryboje atsiranda atviras, jautriai išsakytas meilės žodis, nors taip pat — lygiagrečiai — ir priekaištai savo silpnybei ir netesėjimui — šiuo atveju aiškiai susiję su poeto luomine padėtimi.

[45–46] *Mykolaitis-Putinas V.* Naujoji lietuvių literatūra.— P. 250.

Tad kokia gi Maironio meilės lyrika? Kiek ji žmogiškai prasminga, o kiek siaurai autobiografiška?

Jeigu autobiografiškumą suprasime ne tiktai luomo psichologijos, apie kurią kalba V. Mykolaitis-Putinas, bet ir ryšio su konkrečiais asmenimis ir aplinkybėmis prasme, tai galėsime pasakyti, kad ir tokio autobiografiškumo Maironio meilės lyrikoje yra. Bet ar turime moralinę teisę šiuos dalykus liesti ir svarstyti? Juk poetas kadaise būgštavo, kad, jam mirus, kritikai jo „paslaptis, jausmus" sijos „per rėtį", nesiklausdami, „ar pūną kaulai leis paliesti savo šventenybę":

O, nelaimingas! Įstabia
Pagerbęs giesme meilės rytą!..
Nedovanos tau nei grabe,
Atvožę amžinatvės plytą.

„Poetui mirus"

Tačiau antra vertus — pats poetas yra spausdinęs eilėraščių su dedikacijomis ir puošęs „Pavasario Balsus" sau mielais atvaizdais[47], tad nesistengė per daug nuslėpti re-

---

[47] Žr. 1920 m. „Pavasario Balsų" leidimą. Jo apipavidalinimu rūpinosi, vinjetes piešė seminarijos auklėtinis Jurgis Jankevičius. Išėjus knygai, B. Sruoga aštriai peikė jos išvaizdos neskoningumą (*B. S.* Knygoms apginti // Skaitymai.— 1920.— Kn. 1.— P. 118—121). Nepatiko ji ir A. Jakštui, tik kitkuo. K. Žitkus pasakojasi buvęs tokios scenos liudytojas. Ateina A. Jakštas į šv. Kazimiero dr-jos knygyną. Pardavėja su džiaugsmu jam praneša: „Gavom „Pavasario Balsus"! ir parodo ką tik iš spaustuvės atgabentas knygas. A. Jakštas paima, pasižiūri į viršelį: „Viršelis tinka. Nieko, nieko... Jankevičiaus piešiniai nieko..." Tik staiga — nuotraukos: viena! Kita! Trečia! Kad trenks supykęs knygą į grindis: „Idiotas! Berazumis! Pirmą kartą matau tokį dalyką!", ir baisiai susierzinęs išbėgo iš knygyno. Tačiau viešai, spaudoje, A. Jakštas Maironį gynė, nors tas gynimas, deja, neišlaiko kritikos ir skamba humoristiškai, kaip ir daugelis A. Jakšto sprendimų apie meną bei literatūrą: „Kiti yra pasipiktinę įdėtomis Beatričių fotografijomis. Iki šiol, tiesa, kiek žinau, niekas iš poetų taip nėra daręs. Sutiktą gyvenime moterišką grožį jie stengėsi atvaizduoti gražiomis eilėmis, o ne varsomis. Bet nuo *fakto klausimo* visai nepareina *teisės klausimas.* Kad ikšiol nieks to nėra daręs, tai da nereiškia, kad nieks ir neturi teisės tai daryti. Tuo remdamies, mes manom, kad dėl įdėjimo Beatričių fotografijų „Pav. balsuosna" nieks neprivalėtų daryti Maironiui jokių priekaištų. Jis turėjo pilną teisę tai padaryti, ir esame tikri, ilgainiui ims tąja teise naudotis ir kiti mūsų poetai. Nes jei moksle svarbu pažinti fenomenų priežastis, tai ir literatūroj toli gražu ne pro

alaus savo jausmų pagrindo. O šitai duoda galbūt ir Maironio kūrybos tyrinėtojui teisę pasidomėti, kas buvo tos, kurioms poetas savo eilėmis dovanojo nemirtingumą — pasidomėti tam, kad žinotume, jog tai buvo gyvos, realios moterys, o ne fikcijos, romantinės poeto svajonės padarai.

Tačiau iš anksto reikia pasakyti, kad dedikuotieji eilėraščiai nepriklauso prie geriausiųjų: juose poetas pernelyg asmeniškas, aiškindamasis santykius su ta, kuriai eilėraštis skiriamas. O šis aiškinimasis, žinoma, visados liūdnas, skausmingas ir kupinas rezignacijos bei savęs kaltinimo.

Užtat nededikuotieji eilėraščiai (su kai kuriomis išimtimis) daug laisvesni, kūrybiškesni. Poetas juose labiau atitolsta nuo konkretaus fakto, įvykio, transponuoja savo emocijas iš tikroviškos, gyvenimiškos plotmės į estetinę, ir jo eilėraštis tada įgauna meno kūriniui būtiną visuotinę, bendražmogiškąją prasmę.

Peržvelgę dedikuotuosius eilėraščius, ankstyviausiąjį (1905 metų) randame pažymėtą inicialais „D. S." Tai Jadvyga Dausinaitė-Smilgienė, gero jo peterburgiškio bičiulio A. Smilgos žmona. Dedikacija pažymėta tik 1920 m. leidime: 1905 ir 1913 m. eilėraštis spausdintas antrašte „Nuliūdimo valandoj", vėliau — „Skurdžioj valandoj".

Smilgų šeimoje poetas dažnai svečiuodavosi, jautėsi čia kaip namie. Su šeimininku lošdavo šachmatais, retkarčiais pakortuodavo, žaisdavo su vaikais. Pas Smilgus susirinkdavo daugiau lietuvių inteligentų: S. Baltramaitis, K. Būga, Č. Sasnauskas, E. Volteris, A. Dubinskas. Su Smilgomis jis yra vasarojęs Rygos pajūryje, taip pat Dysnos miestelyje, Dauguvos pakrantėje, netoli Drūkšės ežero. Smilgų sūnus Algirdas prisimenąs, kad jo motina su juo ir Maironiu prieš Pirmąjį pasaulinį karą dariusi iškylą į Drūkšės ežerą.[48]

šalį žinoti, kas tai buvo do Beatričė, kuri yra dainiui įkvėpus tą ar kitą tikrai gražų poezijos dalyką. Taigi, naujoj laidoj sesučių veideliai galėtų sau likti" (*Dambrauskas-Jakštas A.* Mūsų naujoji literatūra.— T. 1.— P. 36—37). Tačiau kitas leidimas išėjo, žinoma, jau be „sesučių veidelių".

[48] MMb, l. 26—27.

Ši aplinkybė tarsi pirštų mintį ir eilėraštį „Ant Drūkšės ežero" sieti su ta pačia adresate, bet tai atrodo mažai įtikėtina, jau vien dėl datos. Žinoma, eilėraštis, paskelbtas 1913 m., galėjo būti parašytas ir žymiai anksčiau, bet ir tada sunku įsivaizduoti, kad jo impulsas būtų jausmas tai pačiai, kuri sukėlė sielvartingus „Skurdžios valandos" išgyvenimus.

„Ant Drūkšės ežero" yra skaidrus, giedras ir laisvas. Konkretaus jo pagrindo net spėlioti nesinori — taip labai jis priklauso visuotinajai poetiškumo sferai. Chronologiškai eilėraštis sietųsi su Jadvygos Stanelytės vardu, kuriai poetas yra dedikavęs du eilėraščius: 1909 m. „Ar aš kaltas" ir 1913 m. „Aš nežinau, graži sesute", abu išpažintinio, labai asmeniško pobūdžio. Bet savo atmosfera — nuoširdžiu, laisvu atvirumu, švelniu ir atsargiu santykiu su mylimąja, kažkokiu ypatingu dvasingumu jie artimi vienam iš Maironio lyrikos šedevrų — „Ant Drūkšės ežero".[49]

Su Jadvyga Stanelyte (1878.10.09—1919.02.26) poetas susipažino, 1909 m. parvažiavęs iš Peterburgo į Kauną. Ji tuomet buvo vadinamos „seminarijėlės", „Saulės" mokytojų kursų, dėstytoja ir auklėtoja. O seminarijėlėje mokėsi jaunesnioji Lipčiūtė — Maironio sesers Kotrynos duktė. Vyresnioji, gyvenusi taip pat pas dėdę, lankė Loseckaitės gimnaziją.

Bet Maironis pažinojo Stanelytę ne vien kaip savo giminaitės mokytoją. Ji būdavo laukiama, miela viešnia jo ir jo sesers Marcelės namuose, o jis dažnai lankydavo Stanelius — Jadvygos tėvas buvo Raudondvario valsčiaus felčeris, bet gyveno Kaune.

Jadvyga buvusi švelni ir kukli mergina, turėjusi daug to žavesio, kurį Gėtė yra pavadinęs „amžinuoju mote-

---

[49] Nėra tekę girdėti, kad poetas būtų turėjęs progos lankytis su J. Stanelyte prie Drūkšės ežero. Manyčiau, kad tas eilėraštis neatspindi jokio konkretaus biografinio fakto ir sukurtas susilydžius, susikryžiavus daugeriopai emocinio gyvenimo patirčiai: juk poetinio vaizdo santykis su tikroviniu prototipu būna labai tolimas ir komplikuotas. Nors antra vertus, labai artimas Maironio bičiulis M. Vaitkus apie šį eilėraštį rašo: „Vėliau sužinojau, jog Maironis jį sukūręs bei dedikavęs mano jau pažįstamai panelei Jadvygai Stanelytei" (*Vaitkus M.* Per giedrą ir audrą, 1909—1918: Atsiminimai.— Londonas, 1965.— T. 4.— P. 153).

riškumu". Iš fotografijos ji neatrodo graži, bet kažkuo primenanti „Pavasario Balsų" mergeles. M. Vaitkus, ją prisimindamas, sako, kad ji „pasižymėjo aiškiu protu, tvirta valia, vienkart skaisčiu moteriškumu, nors nebuvo gražuolė, stoto buvo dailaus, ūgio vidutinio, pailgo blyškaus veido taisyklingais bruožais, šviesiai žydrom akim, protingai, simpatingai į tave žiūrinčiom, ir atlaidžiu, kiek liūdesingu šypsniu. Ji traukė savęsp širdis savo gerumu, dorumu, taktu, o vienkart kažkokiu simpatingu orumu".

M. Vaitkaus atsiminimuose yra toks epizodas iš 1914 m. vasaros: „...išėjom pamiškėn atsikvėpt, kaip minėjau. Susėdom po ūksmingu medžiu, gėrėdamies vasaros burtais. Ir štai Jadvyga, sėdėjus prie Maironio kojų, ėmė tyliai, kukliai, bet įspūdingai deklamuot jo eilėraščius, berods, „Lietuva brangi" ar „Malonios ir tylios", ar abi po kita kitos. Dainius atrodė svajingai nusiteikęs, ilgesingai besišypsąs, grožėdamasis ir savo poezija, ir Stanelytės deklamacija."[50]

Jie išsiskyrė 1914 ar 1915 m., artėjant kaizerinei okupacijai. Galbūt tuomet jis parašė eilėraštį (nededikuotą) „Sudieu":

Ir vėlei tavo liūdno veido
Nebregėsiu aš ilgai!
Likimas vėlei nebeleido,
Kad slinktų mums išvien vargai.

Ar susitiksme? Dievas žino!..
Ne vygė supa mus minkšta!
Ar maž svajonių nuslopino
Skaudi gyvenimo našta?

Sudieu! Neverk!.. Sunkus likimas
Nors, kaip pamotė persekios,
Tegul bailus nusiminimas
Nelenkia tau galvos puikios.

Sudieu! Neverk!.. Lig kol alyvos
Žydės pavasarį baltai
Ir kolei širdys plaks mums gyvos,
Manoji plaks vien tau tiktai!..

J. Stanelytė išvažiavo Peterburgan steigti pabėgėlių vaikams mokyklos ir prieglaudos. Jos vedėja ji išbuvo

[50] *Vaitkus M.* Per giedrą ir audrą.— P. 213—214.

pusketvirtų metų, bet, sunkiai susirgusi, kurį laiką gydėsi Kryme. Kiek sustiprėjusi, apsigyveno pas tėvus Smolenske. Čia lankė Istorijos-archeologijos institutą, išklausė jame literatūros kursą. 1918 m. grįžusi į Lietuvą, organizavo mergaičių ūkio mokyklą Karmėlavoje, buvo jos direktorė. Stanelytė tada daugiau atsidėjo ne ūkinei, o pedagoginei veiklai, rūpinosi mokinėmis. Bet darbo, gyvenimo sąlygos buvo labai sunkios. Siautė dėmėtoji šiltinė. Ja susirgo mokyklos agronomas. Beslaugydama jį, užsikrėtė ir Stanelytė; mirė, pasirgusi vos trejetą dienų.[51]

Maironis jau tuomet buvo sugrįžęs iš Krekenavos, kur praleido didžiąją okupacijos dalį, į Kauną. Bet nuo anų sunkių atsisveikinimo valandų jį skyrė treji metai — karo metai, praleisti įvairiose Lietuvos vietose, tarp kaimo žmonių, akis į akį su žiauria ir kruvina okupacijos tikrove. Jis matė:

Sodžių šimtai pelenuos,
Vėjo nešiojami sausol..

Tų metų kronika — daugelis „Mūsų vargų" posmų.

Bet toks jau žmogaus širdies gyvenimo dėsnis, kad nykioj tikrovės tamsoj ji su dešimteriopai išaugusia jėga ilgisi šviesos, švelnumo ir grožio. Atsiranda gamtinė lyrika:

Vasaros naktys, ramios, malonios,
Atilsiu liūdną širdį viliojat!
Tiek tų ant žemės sielvartų, vargo!..
Jūs tiktai vienos ramios, vienodos.

Į vasaros naktų tylą įsipina dar ir kitas motyvas:

Naktis graži, rami, vaizdi,
Toli juokavimus girdi
Ir dainas, ilgesio pradėtas!
Malonu vienkart ir graudu!
Į tolį eitum vienu du...
Naktis graži, dangus žvaigždėtas.

---

[51] Apie Karmėlavos laikus papasakojo Kriaučeliūnaitė-Jokimavičienė, ten pat mokytojavusi. MMb (l. 30) teigiama, kad J. Stanelytė persišaldė, važiuodama iš Kauno į Karmėlavą, susirgo šiltine ir mirė.

Tai epizodas iš „Mūsų vargų" — poemos, dedikuotos Apolonijai Petkaitei. Antrojoje poemos preliudijoje skamba tokia šviesi meilės gaida:

Kad man vakar sakei, jogei myli mane,
Tų akių neužmiršiu, oi ne!
Lyg pavasario rytas kad šypsos meiliai
Ir jo žavi pirmi spinduliai.

Inicialais „A. P." yra pažymėti du 1920 m. „Pavasario Balsų" leidimo eilėraščiai. Vienas jų („Kam širdį davei") priklauso tai „siaurai autobiografinei" lyrikai, kurioje taip skaudžiai kertasi poeto „karšta širdis" ir „balsas sąžinės grasus". Analogiškai kilęs ir antrasis, vėlesniuose leidiniuose pavadintas „Išvažiuojant". Tačiau jo meninė įtaiga tokia stipri, jog pakelia kūrinį į bendresnių, visuotinesnių emocijų sferą. Tai būtino, neišvengiamo atsisveikinimo sielvartas, paliekant „praeitį malonią, kaip laimės tolimas salas".

Vėl sugrįžta jau tiek kartų Maironio lyrikoje skambėjęs kančios įprasminimo motyvas. Poetas visados žinojo, kad „karti žemės kančia" pagimdo poeto giesmę, kad „kančia — tai didvyrių mokykla". Bet dabar išsižadėjimo kančios motyvą palydi nebe herojinis mostas kaip jaunystėje, o tyli rezignacija:

Einu, kaip amžinas keleivis,
Be prieštaravimo maldos
Ir laimę čia tik, kaip praeivis,
Žinau iš tolimos gaidos.

Šis taiklios poetinės intuicijos padiktuotas vaizdas — „iš tolimos gaidos" praeiviui tepažįstamoji laimė — yra vienas nuoširdžiausių prisipažinimų, kuriuos išsakė daug kentėjusi širdis — džiaugsmui atvira, bet maža džiaugsmo tepatyrusi.

Poetas rengėsi išvykti iš Krekenavos, kur keletui metų buvo radęs prieglobstį, palankius žmones, kur vėl dosniai prasiveržė jo kūrybos šaltinis. Į Kauną šaukė pareiga, reikėjo rūpintis jam pavesta vadovauti mokymo įstaiga. Bet kraštas dar buvo kaizerinės Vokietijos okupuotas, visur siautėjo žiauri kariauna, ir niekas nežinojo,

kaip susiklostys artimiausia ateitis. Tada jis rašė baugia širdimi:

> Aš nežinau, kas priešais laukia:
> Tik pilkos dienos ar vargai?
> Bet neramios širdies netraukia
> Kita šalis, nauji draugai.

Iš tikrųjų — Kaunas pasitiko jį nesvetingai: savo namus jis rado visiškai nuniokotus, išgrobstytus, dar kariuomenės užimtus; poetą, berankiojantį rūsyje ant grindų išmėtytas knygas, apstumdė vokiečių kareiviai...[52]

Eilėraščio atsiradimo aplinkybės suteikė pareigos balsui, kuriam paklūsta lyrinis herojus, ne siaurai luominę, o visuotinesnę prasmę. Esti žmogaus gyvenime būsenų, kai širdies troškimai susikerta su pareiga. Pareigos kelias tuomet būna sunkus, bet juo einantis žmogus sužadina mūsų pritarimą ir pagarbą — juo didesnę, juo sunkiau jam pareigos kelią pasirinkti:

> Einu, nors skundžiasi krūtinė
> Ir trykšta ašara baili.

Vėlesnėje Maironio poezijoje yra ir daugiau meilės lyrikos. Tai nededikuoti eilėraščiai, kuriems sieti su konkrečiomis poeto biografijos aplinkybėmis neturime ar beveik neturime medžiagos.

Toks yra eilėraštis „Poezija". Jis tiek abstraktus, „nežemiškas", jog linkstama jį skirti ne prie meilės lyrikos, o prie kūrinių, kuriuose Maironis išsako savo poetinį credo.[53]

Tačiau poeto archyve yra jaunos moters fotografija[54], kurios antroje pusėje įrašytas pirmasis šio eilėraščio posmas, pažymėtas 1902 metais:

> Išvydau ją, kai vakarinė
> Žvaigždė skaisčiai danguos mirgėjo,
> O marių erdvė begalinė
> Nuo pilno mėnesio tviskėjo.

---

[52] *Gira L.* Maironio muziejus // Lit. naujienos.— 1937.— Nr. 6.— P. 3.

[53] *Mykolaitis-Putinas V.* Naujoji lietuvių literatūra.— P. 248.

[54] Ji reprodukuota 1920 m. „Pavasario Balsuose" (p. 16).

Ar šis įrašas siejasi su 1902 m. vasara, praleista Rygos pajūryje, Majorenhofe?[55] Šiandien tik žinome, kad fotografijoje pavaizduota moteris (Edelienė) priklauso raseiniškių poeto bičiulių ratui. Yra išlikęs jai rašytas 1897 m. laiškas.

Tarsi nedidelį ciklą sudaro trys eilėraščiai, paskelbti 1920 m. (jų paskelbimo data nereiškia, kad jie tada ir parašyti): „Nutrūko — nesumegsi", „Paskutinis akordas", „Širdis ir protas". Visuose trijuose galima nuspėti tą patį gyvenimišką pagrindą, kurio, beje, konkretizuoti nėra nei galimybės, nei reikalo. Tai savotiškas triptikas, kuriame trimis jausmų atspalviais reaguota į vieną faktą: dėl mylimosios išdavystės nutrūkusį meilės ryšį. Eilėraščiai nėra iš stipriųjų: nors juose esama daug žodžio ekspresijos ir gyvo, nuoširdaus jausmo, bet jis kažkoks perdaug „žalias", biografiškas, sakytum, dienoraštiškas, dėl to eilėraščiams stinga savarankiškos gyvybės, skaitytojui sunku identifikuotis su jų lyriniu herojum — o tai rodo, kad poeto išgyvenimas čia per mažai apibendrintas, per mažai apvalytas nuo atsitiktinumų.

Užtat neišimti iš viso Maironio poezijos, jo asmenybės konteksto, jie yra jaudinantys ir žavūs, sukelią netikėtų, neįprastų emocijų. Visados didingas, kilnus, tauriai kenčiantis poetas čia staiga atveria vieną kitą savo žmogišką silpnybę — o tai tiek netikėta, jog sukelia šiltos simpatijos šypsnį.

Pirmoji triptiko dalis — pirmoji reakcija į neištikimos mylimosios išdavystę — yra eilėraštis „Nutrūko — nesumegsi" (pirmoje redakcijoje — „Mano b. (uvusiam) draugui"):

> Nešu tau kartą paskutinį
> Kančios ir apmaudo eiles!
> Ne aš tą sudrumsčiau šaltinį,
> Kurs pynė tau dainų gėles.
>
> — — — — — — — — — — —
>
> C, visą širdį, visą sielą
> Aš tau aukodavau kilniai!..
> Tu auką, širdžiai vakar mielą,
> Šiandieną žaislu išmainei...

---

[55] MMb, l. 27.

Kad bentgi žaislas būtų švietęs
Skaistybe mirgančios žvaigždės!..
O, pasidžiauk! Mūsų pilietės
Ne jo slapčia tau pavydės.

Nusivylimo, įžeistos savimeilės, pavydo jausmui lygia jėga pasipriešina tvirtas savo vertės ir pranašumo numanymas: pirmasis Lietuvos poetas žinojo, ko verta jo meilė!

Antrąsyk tas išgyvenimas sugrįžta, melancholijos tonais nudažytas, eilėraštyje „Paskutinis akordas":

...tau širdis
Pasakys, kad vien tik jis
Taip kilniai tave mylėjo!..
Tu, jo sielai svetima,
Meilę lošei žaisdama,
Ją prisiekdama ant vėjo!..
Ir už ką ją neseniai
Lengva širdžia išmainei?

Ir pagaliau trečiajame — „Širdis ir protas" — vėl kitokios emocinės spalvos: faktas ne tiek jautriai išgyvenamas, kiek reflektuojamas. Protas, daugkartine patirtimi pasirėmęs, žino, jog

...meilės žiedas laime žydi
Taip apgaulingai ir trumpai!..

Bet racionalūs argumentai nepajėgia įtikinti širdies, kuri — tiek jau kartų apvilta ir sužeista — atgyja vis naujai vilčiai ir naujai meilei. Eilėraštis baigiasi truputį graudžiu autoironijos šypsniu:

Širdele mano, suviliota
Ir apsiverkusi nesyk,
Išgirsk bent kartą sveiką protą,
Jo patarimo paklausyk!..

Poetas žino, jog, laimė, taip nebus. Maironio vertybių hierarchijoj meilė visados užėmė vieną svarbiųjų vietų — jam ji kilnių žygių įkvėpėja, džiaugsmo ir jėgų šaltinis: „Laimingi, čia ant žemės bent kartą ją pažinę!" Ji poeto širdyje gyva iki pat senatvės metų. „Draugo liūdesys", paskelbtas 1926 m., turbūt apytikriai tuomet ir parašytas, yra vienas geriausių šios tematikos kūrinių

Maironio poezijoje, išsiskiriantis jausmų įtampa, prisipažinimo atvirumu, vaizdais, neįprastais jo poetikai, primenančiais kai kur eilėraščio pradžioje Putino veržlius emocijų protrūkius:

> Aš be tavęs, kaip be lietaus išdžiūvus žemė,
> Tuščia iš ilgesio rankas į erdvę tiesiu,
> Joj net šešėlio tavo mielo nepaliesiu!
> O ateitis... ar tik vienuolio laimę lemia?

Ilgesio, išsiskyrimo ir vienatvės kančia, išpažinta pirmuosiuose eilėraščio posmuose, toliau tarsi užlūžta. Šmėkšteli skepticizmo, abejonės šešėlis: ar tolimos mylimosios jausmų nenusmelkė „prityrę žmonės" — siaurakakčio prakticizmo, bailaus atsargumo dvasia, kuriai „neperspektyvi" poeto meilė, netelpanti įprastinėje kasdienybėje, visados atrodys naivi, verta tik pašaipos ar pasigailėjimo šypsnio? Bet ne. Nusivylimų, pralaimėjimų, išdavysčių patirtis nenuslopino širdyje tikėjimo meile. Tik ji paskutiniame eilėraščio posme skamba tylia senatvės rezignacija, kur nebėra nepasotinamo troškulio, kartaus protesto prieš gyvenimo neišvengiamybę, o vien susitaikymas su tuo, kas yra: liūdnas, bet kartu giedras dėkingumas, su kuriuo senatvė moka įvertinti ir tą truputį, kas palieka gyvenimo tėkmės nesudrumsta ir nesunaikinta.

Meilės jausmas Maironio lyrikoje nelabai įvairus ir niuansuotas, bet dažniausiai gyvas, spontaniškas, psichologiškai konkretus ir įtikinantis. Šiandien, kai biografinės jo kūrybos aplinkybės mums jau tolimos, primirštos ir nebe tiek reikšmingos, jo asmeninė lyrika įgauna daug didesnės bendražmogiškos prasmės negu prieš porą trejetą dešimtmečių. Luominiai jo psichologijos momentai lokalizuojasi viename kitame eilėraštyje, o didžioji asmeninių motyvų lyrikos dalis prabyla ne tik kiekvieno žmogaus širdžiai artimais liūdesio, vienatvės, ilgesio, bet taip pat meilės, pasitikėjimo ir švelnumo jausmais.

Maironio lyrika sukuria savitą, išbaigtą moters ir meilės koncepciją su ryškiais idealizacijos momentais. Gyveniniškojo jos pagrindo palyginimas su poetiniu vaizdu duotų įdomios medžiagos kūrybos psichologijai. Bet duomenų tokiam lyginimui nėra arba yra nedaug ir ne visados patikimų. Nėra laiškų, dienoraščių — iš kur galėtu-

mėm arčiau pažinti poeto vidinį gyvenimą, dar neperlydytą kūrybos žaizdre.

Pagal jį pažinojusių žmonių atsiminimus, Maironis visados buvęs drovus ir santūrus. Vaižgantas pasakoja: „Su mergaitėmis nuo pat mažens nemėgo susidėti; net į ganančią ir griaustinio bijančią seselę nesižadėdavo ateiti, jei su ja bus kitų mergaičių. Gimnazijoje gi su nieku nesidraugavo daugiausia dėl to, kad draugai bajorėliai buvo labai pasileidę ir ištvirkę, o Jonas visados moterišką idealizavo."[56] Bet ir apie žymiai vėlesnius laikus, kai Maironis jau rektoriavo Kaune, jo artimas bendradarbis prisimena, jog apie moteris poetas nei pats nekalbėdavo nieko dviprasmiško ar įžeidžiančio, nei kitiems neleisdavo šios rūšies kalbų.[57] Tai nereiškia, žinoma, kad jis moterų draugijos vengdavo. Anaiptol. Joms jis mokėdavęs būti galantiškas, mėgdavęs sakyti komplimentus. Kai kas net teigia buvus jį čia kartais banalų, prozaišką.[58]

Bet lyrikoje kitokio santykio kaip idealizacija nėra. Tuo atžvilgiu Maironis aiškiai siejasi su XIX a. pradžios tradicija. Jo bibliotekoje yra Šilerio poezijos tomas — apdėvėtas, matyt, dažnai skaitytas. Jame kryželiu pažymėtas eilėraštis „Würde der Frauen", kuris ir prasme, ir stilistika toks artimas moters ir meilės traktavimui Maironio poezijoje:

Ehret die Frauen! sie flechten und weben
Himmlische Rosen ins irdische Leben,
Flechten der Liebe beglückendes Band,
Und in der Grazie züchtigem Schleier
Nähren sie wachsam das ewige Feuer
Schöner Gefühle mit heiliger Hand.[59]

Šio posmo tekstas primena Jadvygos vidinį monologą „Jaunojoje Lietuvoje":

---

[56] *Tumas J.* Jonas Mačiulis-Maironis.— P. 25.

[57] Varpai.— P. 189.

[58] MMb, I. 45.

[59] Gerbkite moteris! Jos įpina ir įaudžia dangiškas rožes į žemiškąjį gyvenimą, jos pina palaimingąjį meilės ryšį ir, apsigaubusios skaisčiu gracijos šydu, šventa ranka kursto amžinąją taurių jausmų ugnį.

Jo alpstančią širdį ji žadint mokėtų,
Jam būtų gaivinančia ryto rasa,
Kaip angelas-sargas karštai jį mylėtų,
Jo siekiams aukštiems atsidavus visa!
Ir vienas ant kito saldžiai pasirėmę,
Bežengtų sau bendrą kelionę greta;
Iš meilės šaltinio sau galę pasėmę,
Nelenktų pečių po sunkiausia našta.

Arba šitoks „Dueto" posmas:

Duok ranką man, jei tau sunku:
Aš vesiu ją žvaigždžių keliais,
Vainikais pindama žaliais,
Erškėčius raudama taku,
Aš vesiu ją žvaigždžių keliais.

Panašių analogijų galima būtų paieškoti ir su Puškino lyrika: argi, pavyzdžiui, Maironio „Išvydau ją, kai vakarinė žvaigždė skaisčiai danguos mirgėjo" neprimena Puškino:

Я помню чудное мгновенье:
передо мной явилась ты,
как мимолетное виденье,
как гений чистой красоты.

Bet svarbu ne šios ir panašios, artimesnės bei tolimesnės, analogijos, o bendra idėjų ir emocinių motyvų interpretacija, bendras polinkis idealizuoti moters vaidmenį vyro gyvenime ir jos sukeliamą jausmą, bendra pakili stilistika.

Galima, žinoma, šitokios idealizacijos šaknų ieškoti specifinėse Maironio biografijos aplinkybėse ir jų nulemtoje psichologijoje, iš kurios plaukia V. Mykolaičio-Putino minimas ir aiškinamas išraiškos nedrąsumas, kai vengiama „ryškesnio vaizdo ir stipresnio posakio". Bet vargu ar ši priežastis bus vienintelė ar bent pagrindinė.

Žinoma, Maironio poezijoje nėra drąsios ir atviros erotikos. Bet jos nėra nė kitų to laikotarpio poetų nekunigų kūryboje: nei V. Kudirkos, nei P. Vaičaičio, nei, pavyzdžiui, J. Mačio-Kėkšto, nes jai atsirasti dar nebuvo sąlygų. Lietuvių poezija per maža dar buvo atitolusi nuo valstietiškosios stichijos tiek auditorija, kuriai tokia erotika būtų buvusi nesuprantama ir nepriimtina, tiek lite-

ratūrinėmis tradicijomis, kurios dar labai giliai tvyrojo folklore — o čia drovus santūrumas, kaip ir polinkis idealizuoti, poetinti, traktuojant meilės temą, sudarė, kaip jau visų pastebėta, itin charakteringą bruožą. Maironiškoji temos interpretacija nėra kokia išimtis savo epochos poetinės kultūros fone. Literatūrai reikėjo daug labiau nutolti nuo savo valstietiškos aplinkos ir ištakų, rasti platesnę auditoriją ir pakitusią dvasinio gyvenimo atmosferą, kad įvyktų pakitimų ir šioje srityje. Juos atnešė tik „pomaironinė" karta, kuriai „Pavasario Balsų" dainius liko tolimas ne vien meilės motyvo interpretavimu.

Bet šalia tautosakinės, ne mažiau turbūt svėrė čia ir minėtoji XIX a. pradžios literatūrinė idealizavimo tradicija, tas poeto pasirinktas ir jo individualybei artimas meninio tikrovės suvokimo tipas, kuris, beje, ryškėja ne tiktai Maironio meilės lyrikoje, bet ir visame jo poetiniame pasaulėvaizdyje.

Paskutinis Maironio eilėraštis „Vakaro mintys" parašytas 1932 m., jo mirties metais. Savo motyvu jis susiliečia su ankstyvos jaunystės laikais sukurta elegija „Išnyksiu kaip dūmas", bet praeinamybės motyvas čia suvokiamas skirtinga emocine tonacija. Eleginio susimąstymo vietoj dabar atsiranda neįprasta Maironiui susvetimėjimo būsena. Į pasaulio vyksmą jis pažvelgia tarsi iš didžiulių tolumų, iš tokių aukštybių, kad žmogiškoji būtis, sielvartinga ir kintama, įgauna jam pasigailėtinai mažas ir nereikšmingas proporcijas. Raudona, didi besileidžianti saulė ironijos šypsniu nužvelgia „žemės rutulio protinguosius skruzdynus"— ir istorijos vyksmą, ir trumpus meilės džiaugsmus, ir nesibaigiantį būties išnykimą, kuriam ir jis pats jaučiasi neišvengiamai pavaldus. Nykstamybės akivaizdoje jis paskutinįsyk pakelia nustebusį žvilgsnį į „mėlynus skliautus", į šviesius amžinuosius žvaigždynus, „nežinančius, kas toji laiko atmaina". Ramiu, didingu, poetinės jėgos kupinu žodžiu Maironis užbaigė savo lyrinio pasaulio panoramą.

Be lyrikos, į „Pavasario Balsus" įeina dar ir pasakojamosios poezijos pluoštas. Tai eilėraščiai, kurių dalį auto-

rius yra pavadinęs baladėmis, o likusiųjų žanro nenurodė. Beveik visi jie paskelbti 1919—1920 metais[60] ir vėliau.

Šiems kūriniams medžiaga galėjo susikaupti gausių kelionių metu: poetas yra skersai išilgai išvažinėjęs Žemaitiją ir Vidurio Lietuvą, lankydamas savo draugus ir pažįstamus. Viduklė, Varniai, Plungė, Palanga, Šiluva, Tytuvėnai, Ariogala, Krakės, Krekenava, Panevėžys, Skapiškis, Panemunėlis — tai vis vietos, kuriose jo lankytasi ir gyventa arba vasaros atostogų metu, arba per karą, vienur ilgesniam, kitur — trumpesniam laikui prisiglaudžiant. Čia jis ir bus prisiklausęs visų tų legendų, padavimų, liaudies pasakojimų, įsipynusių į jo kūrybą.

Baladėmis, kaip sakyta, Maironis tepavadino keletą šių kūrinių: „Jūratę ir Kastytį", „Čičinską", „Medvėgalio kalną"; bet prie baladžių linkstama skirti ir kitus šios grupės kūrinius: „Šatrijos kalną", „Nuo Punios kalno", „Užkeiktą Skapiškio varpą", „Dyvitį".[61]

Tikslia šio žodžio prasme baladėmis tegalima vadinti pirmąsias dvi: „Jūratę ir Kastytį" ir „Čičinską". Visi kiti tėra eiliuoti padavimai, pasakojimai, daugiau ar mažiau lyriškai nuspalvinti. Jiems stinga būtino klasikinei baladei draminio elemento, bet tai ir ne grynai lyrinės naujųjų laikų baladės, pagrįstos tik paslaptingai kraupia kūrinio atmosfera. Su baladės žanru Maironio padavimus sieja fantastinis legendinis motyvas.

Tris iš šitų kūrinių galima būtų pavadinti „panoraminiais": „Šatrijos kalną", „Medvėgalio kalną" ir „Dyvitį". Visų jų kompozicija vienoda: nuo aukšto kalno poetas apžvelgia tolimus vaizdus, o paskui prisimena su vietove susijusius istorinius įvykius ar padavimus.

Geriausias iš jų —„Šatrijos kalnas", kuriame V. Mykolaitis-Putinas įžiūri neabejotiną A. Mickevičiaus „Svitezio" baladės įtaką.[62] Poetinio piešinio tikroviškumas ir fantastika, pasakojimo vaizdumas ir nuotaikingumas susipynę čia į ryškų ir sugestyvų paveikslą. Maironio-peizažisto menas atsiskleidžia naujais, dar nematytais atžvil-

---

[60] Išimtį sudaro du eilėraščiai: „Roma" (1895) ir „Šatrijos kalnas" (1909).

[61] *Maironis.* Rinktiniai raštai.— T. I.— P. 49.

[62] *Mykolaitis-Putinas* V. Adomas Mickevičius...— P. 75.

giais. Poetinės Lietuvos panoramos jo poezijoje ne pirmiena, bet šitoji pasižymi neįprastu realistiškumu, drauge neprarasdama sintetinamojo pobūdžio.

Maironis mėgsta nužvelgti savo tėvynę iš tokių aukštumų, kai prieš jį atsiveria visa Lietuva — su upėmis ir miškais, kalneliais ir kloniais, sodybomis ir rūtų darželiais, ir vyšnių sodais. Tai toks vaizdo plotis, kurio negali aprėpti akis — jis atsiskleidžia tik vidiniam regėjimui kaip jaudinanti ir grožiu spindinti vizija.

„Šatrijos kalne" jau pirmoji frazė rodo poetą stovint daiktiškumo, konkretybės sferoj. Taškas, iš kurio stebėsime panoramą, tiksliai lokalizuojamas:

> Į Žarėnus miškais nuo Šiaulių
> Jei pro Luokę kada bekeliausi,
> Nepamiršk sustabdyti arklių
> Ir ten kalną užlipti aukščiausį.

Antrasis posmas kuria laiko, reikalingo pasiekti kalno viršūnę, iliuziją. Ir pagaliau —„Atsikvėpęs giliai krūtine", dairaisi aplinkui, sužavėtas atsivėrusios platybės grožio. Tai vaizdas, primenąs naujojoje mūsų tapyboje panoramas, kažkuo panašias į senovišką žemėlapį ar miesto planą, paįvairintą atskirų detalių graviūromis. Keletą kartų surandami nauji rakursai, kaitaliojant bendrą ir detalų vaizdą, peizažas darosi gyvas, dinamiškas, varsuojantis ir žavus darnia įvairove. Apmetęs akimis šlamančias girias, toly dunksančius pagirius, tviskančias ežerų mėlynes, poeto žvilgsnis nulydi į šiaurę ir į pietus vingiuojančias didžiąsias Žemaičių upes — Ventą ir Dubysą. Paskum akys sustoja vakaruose, kur prasijuokusi saulė nušviečia „Žemaičių žaliuojančią šalį". Po kojomis, vis toldami, kryžiuojasi keliai, plyti laukai ir sodžiai. Lyg užbaigdami vaizdą, dunkso Plungės miškai. Bet ne! „Mėlynoj tolumoj" dar gali įžvelgti pasislėpusius lomoj Varnius, o pasistiepęs pamatyti ir Telšius! Stiepiesi dar — bet jau tik nuojauta, tik dvasios akimi tematai Palangą ir šniokščiančią Baltiją, tenuspėji Šidlavo, Kelmės, Skaudvylių bonias ir dar kitas taip pažįstamas širdžiai mielas Žemai-

tijos vietas. Dabar jau kelias paruoštas fantazijos skrydžiui. O kokia Šatrija vidurnaktį? Kokie paslaptingi garsai čia vaitoja ir trinksi? Gal tai raganų puotos aidai? Gal kryžiuočių vėlės klaidžioja? O gal keliasi tėvynės ginti Žemaičių šalies milžinai?

Po šitokio viliojančio ir jaudinančio vaizdo poetas vėl pakartoja eilėraščio pradžios kvietimą nepravažiuoti pro Šatriją, užlipti į „kalną aukščiausį", o tas kvietimas, įprastu poetui mostu užbaigiąs kūrinį, dabar pilnas pažadų ir širdį keliančių atsiminimų.

Kiti du šios grupės eilėraščiai —„Medvėgalio kalnas", parašytas, beje, pagal Apolonijos Petkaitės pasakojimus[63], ir „Dyvitis"— nėra tiek išbaigti ir sugestyvūs. Juose apstu išskaičiavimo, aprašinėjimo, pakankamai nepajungto viską vienijančiai poetinei idėjai.

Kitaip komponuoti „Užkeiktas Skapiškio varpas" ir „Ant Punės kalno ties Nemunu", kur pasakojimo centre vienas siužetinis įvykis. Pirmojo iš jų architektonika paprasta ir aiški: pasakojama populiari legenda apie ežeran nugrimzdusį varpą. Dievas jį nugramzdinęs, bausdamas už puikybę. Epinio pasakojimo nuoseklumas, išradinga eilėdara, paremta gyvo ir aiškaus ritmo kartojimu, skambiais rimais, daro šį eilėraštį vienu geresniųjų Maironio epinės poezijos pavyzdžių.

Trimis pakopomis auga ir vystosi poetinė mintis eilėraštyje „Ant Punės kalno ties Nemunu". Nemuno tėkmė, tiek kartų apdainuota Maironio lyrikoje, čia tampa istorinių ir filosofinių apmąstymų objektu. Poetas mato ją, rimties ir pastovumo prado įkūnytoją, abejingai praplaukiančią pro margą ir kintamą žmonių istoriją.

„O vis dėlto...": lyg kontrastas šiems apmąstymams iškyla antroji, vidurinė eilėraščio dalis, kur istorijos laikinumui priešinamos laiko nesunaikinamos vertybės. Pilėnų Margio milžinų heroika kalba apie tėvynės meilę, nepavaldžią mirčiai. Ir pagaliau finalinė, trečioji eilėraščio dalis — čia susipina karti poeto refleksija apie dabar-

[63] Pavasario Balsai.— Tilžėje, 1920.— P. 31.

ties susmulkėjimą (charakteringa Maironio senatvės mintis!), kai nebemokama gerbti didžių protėvių atminimo, ir skaidrios rimties kupinas mostas, su kuriuo uždedamas „nevystantis vainikas" ant brangaus „Margio milžinų" kapo.

Gražiausios ir populiariausios Maironio baladės yra, be abejo, „Jūratė ir Kastytis" ir „Čičinskas". Ypač pirmoji, kurios siužetas literatūrinės kilmės, šiandien įgavusi savarankišką, beveik tautosakišką būtį. Jos personažai, įvaizdžiai plačiai įaugę į visas dailės šakas ir muziką, suvokiami kaip bendra liaudies fantazijos savastis. Spalvingas, sugestyvus pasakojimas, gyvi, ryškūs personažai, vaizdų plastika, lanksti ir muzikali kalba — visa tai daro kūrinį patrauklų, lengvai suvokiamą ir įsimenamą, prieinamą plačiajam skaitytojui ir drauge turintį klasikinio pavyzdžio vertę, nemarų tikrosios poezijos žavesį.

„Čičinskas" tokio visos liaudies populiarumo nelaimėjo. Gal čia kalta jo tema — siauresnė, lokališkesnė. Ji paimta iš liaudies pasakojimų — Maironis bus jų prisiklausęs karo metais: gyvendamas Krekenavoje, jis keletą kartų važinėjo arkliais į Upytę drauge su savo bičiuliu Kazlausku, Apolonija Petkaite ir savo seseria Marcele.[64] O pačią idėją parašyti tokią baladę bus davęs A. Mickevičiaus „Sustojimas Upytėje" (Popas w Upicie), nors šiaip abiejų kūrinių pobūdis ir turinys skirtingi.[65]

Baladė pasakoja apie savavaliautoją bajorą Sicinskį (liaudies lūpose — Čičinskį), savo „veto" išardžiusį 1652 m. seimą. Tai istorinis asmuo, liaudies atmintyje išaugęs į apibendrintą „nedorėlio pono" personažą, kuriam istoriografinė ir literatūrinė tradicija užkrovė dar tėvynės reikalų išdaviko kaltę. Šitaip jį interpretuoja ir Maironis. Vaizdžiai, energingai pasakodamas, jis kuria Čičinską — piktadarį, kurio juoda sąžinė klimpsta iš vieno nusikaltimo į kitą — vis baisesnį. Baladės pradžioje — makabriška puota Čičinsko dvare, kur aidi tranki šokių muzika, svečių juokavimai ir plakamų baudžiauninkų klyksmai. Puotos krau-

---

[64] MMb, l. 32.

[65] *Mykolaitis-Putinas V.* Adomas Mickevičius...— P. 75.

pumas liaudies akyse pabrėžiamas dar ir šventvagyste: laužoma tradicija — šokama ir dainuojama per adventą! Bet Čičinskui tat nerūpi. Jis triukšmingoj puotoj nori užmiršti praeityje įvykdytus nusikaltimus: pavojaus valandą išduotą tėvynę, aklo ir nepagrįsto pavydo priepuoly paskandintą mylimąją. Šitaip pirmajame baladės trečdalyje pinasi puotos vaizdai ir apsiniaukusio, rūstaus, tūžmasties smaugiamo Čičinsko paveikslas. Palengva išryškėja kankinančių kalčių atsiminimai, karštligiškai šmėžuojantys jo vaizduotėje.

Antrajame baladės trečdalyje — kulminacija. Nebe atmintyje, o realybėje vyksta nauji nusikaltimai. Kūčių vakarą jis padega Upytės miestelį, velniškai tyčiodamasis iš „klopų". Bažnyčion kelią nusikaltėliui pastoja kunigas, bet Čičinskui tai ne kliūtis:

Žiebia šūvis; ir ramus
Regi dangiškus namus
Dievo pašauktas klebonas!..
O Čičinskas su draugais
Grįžta žvangančiais žirgais,
Piktas, net melsvai raudonas.[66]

Jis pritvinkęs neapykantos ir keršto, o dar skaudžiai degina kitos nakties ir kitos žmogžudystės prisiminimas, kai

Į drobulę šilko plono
Jo brangioji, jo širdis
Įvyniota be skundų,
Net be kunigo maldų!..
Štai ir tiltas!.. Nuo to tilto!..

Tačiau nusikaltimams riba yra: amžinoji teisė pasvėrė ant svarstyklių „jo darbus, jo kelius, apmaudingai atkaklius",

Ir atrado, kad gana
Žemė ašarų prigėrė.

Paskutinis baladės trečdalis skirtas atomazgai — Čičinskas gauna trilypę bausmę: prasmenga jo dvaras, jį patį nutrenkia perkūnas, o jo lavoną atsisako priimti gimtoji žemė.

---

[66] Cit. iš: *Maironis.* Rinktiniai raštai.— T. 1.— P. 168—169.

Fantastišku, iš liaudies padavimų nupintu siužetu Maironis čia vėl — jau kelintą kartą! — sugrįžta prie dvarininkijos temos. Ir išsprendžia ją visiškai valstietišku, liaudišku požiūriu, ne tiktai sukurdamas žiauruolio dvarininko paveikslą, tokį artimą tautosakinei tradicijai, bet ir išsakydamas liaudiškąjį tikėjimą teisybės ir teisingumo pergale.

Bet ir visos Maironio baladės bei baladiški eilėraščiai yra toji sritis, kur poetas gal betarpiškiausiai, atviriausiai susiliečia su tautosakos stichija. Lyrikoje liaudies daina labai individualiai transformuota, o čia pasakojamasis folkloras atgyja apčiuopiamais, konkrečiais siužeto elementais.

„Pavasario Balsų" dalį sudaro nedidelis vertimų pluoštelis. Jų tarpstoma po truputį visais laikotarpiais. Pirmajame, 1895 m., leidime įdėta A. Mickevičiaus „Vilija", jau anuomet turėjusi nemažą vertimų tradiciją.[67] Bet tik Maironio vertimas tiek įaugo į mūsų literatūrą, kad suvokiame jį, kaip jau minėta, tarsi originaliosios poezijos faktą. Su juo gali konkuruoti nebent naujas V. Mykolaičio-Putino vertimas.

Tiesa, tais laikais Maironio tekstas neskambėjo, kaip jis dabar yra užsifiksavęs visų mūsų atmintyje. Tokio, koks jis išspausdintas periodikoje 1891 m.[68], teišliko nepaliestos vos 8 eilutės, o likusios 16 daugiau ar mažiau perredaguotos.

Silpniau pavykę yra du vertimai iš prancūzų poezijos, pasirodę 1909 m. drauge su „Raseinių Magde".

Siuli Priudomo (Sully Prudhome) soneto „Akys" vertimas pakankamai tiksliai perteikia kūrinio prasmę ir vaizdus, bet gausiai Maironio naudojami deminutyvai susentimentalina tekstą ir nuskurdina turtingą originalo rimų skambėjimą. Tuo tarpu verčiant A. Miusė (A. de Musset) sonetą „Viktorui Hugo", jau žymiai sumenkinama ne tik originalo išraiška, bet ir mintis. Tačiau ir ne-

---

[67] *Mykolaitis-Putinas* V. Adomas Mickevičius...— P. 72—73.

[68] Apžvalga.— 1891.— Nr. 10.— P. 78.

lyginant su originalais, abiejų sonetų lietuviškasis tekstas yra aiškiai silpnesnis už bendrą Maironio poezijos lygį[69].

Maironio Raštų I tome įdėtas D. Merežkovskio eilėraščio „Христос воскрес"[70] vertimas: „Bažnyčioj gieda „aleliuja". (Eilėraštis, tiesa, išverstas ne visas.)

Tame pat tome yra pluoštelis vertimų iš indų poezijos. Jie buvo jau anksčiau spausdinti periodikoje, daugiausia „Skaitymuose". Ši aplinkybė pirštų mintį, kad Maironis ėmėsi vertimo gal V. Krėvės, „Skaitymų" redaktoriaus, Orijento žinovo ir didelio gerbėjo, paskatintas. V. Krėvei artima ir Maironio mintis, išsakyta apie vieną iš minėtųjų vertimų: „Ne tik sanskritiškoje senovės indų kalboje, bet ir jų mitologijoje stebėtinai daug panašumo su stabmeldišku lietuvių tikėjimu, kaip tai garbinime šventos ugnelės, Saulės-Surjos, Aušrinės ir kt. Jų šventose giesmėse jauti lyg kažką artima, suprantama."[71]

Bet galimas dalykas, kad versti indų poeziją Maironį bus sugestionavęs B. Čėsnys, jo mokinys ir bendradarbis, specializavęsis induistikoje ir rašęs šios srities disertaciją.

Vertimų didžioji dalis — Rigvedų himnai: Daiktų pradžia (10, 129), Malda į Agnį (l. 1), Varūnui (l. 25), Surjai (Saulei) (l. 115), Nežinomam Dievui (10, 121). Sklandūs ir gyvi vertimai atlikti, žinoma, ne iš originalo, nes Mai-

---

[69] Kad šitai pamatytume, palyginkime kad ir soneto pabaigos originalą ir vertimą:

De ces biens passagers que l'on goûte à demi,
Le meilleur qui nous reste est un aucien ami.
On se brouille, on se fuit. Ou'un hasard nous rassemble.

On s'approche, on sourit, la main touche la main,
Et nous souvenons que nous marchions ensemble,
Que l'âme est immortelle, et qu'hier c'est demain.

Mes tada tai, pusėtinai visko mėginę,
Gerbt išmokstame, senąjį draugą atminę.
Susipykę, pabėgę, ant galo po metų

Susitikę, kaip vakar sau ranką padavę,
Vėl, kaip vakar, draugai tarp šių žemės verpetų;
Vėl rytojų sapnuojam, kaip vakar sapnavę.

[70] Originalo autorių nurodė V. Žukas.

[71] Skaitymai.— Kn. 23.— P. 3.

ronis tos kalbos nemokėjo, o greičiausiai iš lenkų kalbos.[72]

Kitos epochos ir visiškai kitokio pobūdžio kūrinys yra XI a. poeto Bilhanos poema „Čiaura-pančasika" (50 strofų apie slaptą meilę), pasižyminti drąsia ir vaizdinga erotika. Iš kurios kalbos versta, nustatyti nepavyko. Poema nebuvo išversta į rusų kalbą, į lenkų, bent tuo metu (1923 m.) — irgi ne. Galima tik pasakyti, kad gražiai sklandžiai skambantis Maironio vertimas gana tolimas originalui.[73]

Maironio vertimai — ypač pastarieji — yra tik pradžia didelio sumanyto darbo. 1926 m. jis rašė: „Mano svajonė — klasiškų, pasaulinės literatūros veikalų žymesnes ir gražesnes vietas lietuviškai išversti ir jų rinkinį pagaminti..."[74] Deja, šio sumanymo nebuvo lemta įvykdyti.

---

[72] Tekstų palyginimas rodytų, jog versta iš: *Michalski St. Fr.* Czterdziésci pieśni Rigwedy.— Kraków, 1912.

[73] Apie originalą čia sprendžiama iš filologinio vertimo proza į vokiečių k. (Die Kaçmir-Recension der Pañcâçikâ / Inaugural-Disertation von W. Solf.— Halle, 1886). Maironio vertimo keturi aštuoneiliai posmai atrodo kaip tolimas originalo sekimas: bent kiek tikslesnių atitikmenų jam tekste nėra.

[74] *Maironis.* Raštai.— T. 5.— P. 4.

VII. MAIRONIO ESTETIKA

Maironio kūrybinis gyvenimas tęsėsi beveik penkiasdešimt metų. Jame paliko žymių laiko ir paties kūrėjo kaita, laiko ir kūrėjo prieštaringumas. Bet drauge jis vientisas savo menine mąstysena, tikrovės poetinio apvaldymo principais.

Kokie tie principai? Kokiomis literatūros istorijos ir tipologijos kategorijomis galima juos apibrėžti?

Iš karto reikia pasakyti, kad Maironis yra labai maža teoretizavęs, ir jo estetika ryškėja ne tiek iš jo sprendimų, kiek iš kūrybinės praktikos. Bet ieškant apibrėžimų, pirmiausia vis dėlto dera pasiremti paties poeto autocharakteristika. Jau artėdamas į gyvenimo pabaigą, jis rašė: „...aš romantikas, kuriam Mickevičius, Puškinas, Goethe palieka net formos žvilgsniu nepeiktini pavyzdžiai."[1] Deja, šie lakoniški žodžiai nėra nei tokie aiškūs, nei tokie vienareikšmiai, kaip galėtų iš karto pasirodyti. Nes ką šiuo atveju reiškia romantizmas? Ir kiek pats Maironis gali būti besąlygiškai su romantizmu tapatinamas?

Pastarąjį klausimą yra kėlę visi pagrindiniai Maironio tyrinėtojai, vieni kategoriškai teigdami poeto romantiškumą, kiti — atsargiau ir su išlygomis.

„Maironis — pavėlavusi Vilniaus romantizmo gėlė; jo gimdytas ir auklėtas." „Maironis, senojo lietuviškojo romantizmo atžala, kaip ir mes visi jo kartos, Narbuto, Kraševskio mokinys..."[2], — tai J. Tumo-Vaižganto požiūris. Jam nekelia abejonių nurodytas Maironio ryšys su XIX a. pirmosios pusės istoriografija, su joje viešpatavusiu senosios Lietuvos didybės kultu, kuris teikė peno Maironio kartos istorinei minčiai. Tačiau visa kita Vaižganto koncepcijoje neatitinka faktinės padėties: ir su Vilniaus universitetu susijęs kultūrinis sąjūdis netelpa į „romantizmo" sąvoką, ir Maironis negali būti laikomas to laikotarpio „pavėlavusia gėle" ar „atžala", jis yra anaiptol ne epi-

---

[1] Lietuvis.— 1925.— Nr. 35.— P. 16.

[2] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 101, 238.

gonas, o priešingai, naujų visuomeninių istorinių sąlygų vaisius, naujos literatūrinės epochos pradininkas.

Vaižganto romantizmo koncepciją, labai plačią ir neapibrėžtą, vienu metu yra kritikavęs V. Mykolaitis-Putinas, liesdamas ta proga ir Maironį. Nusakydamas romantizmo sąvoką tam tikromis pasaulėjautos ir stiliaus ypatybėmis, jis įžvelgia romantizmo apraiškų ir Maironio kūryboje, bet įžvelgia kitaip negu Vaižgantas. Putino mintimi, senovės idealizavimas pats savaime dar nesąs romantizmo požymis: jis turįs reikštis „tam tikru stiliumi ir kilti iš romantiškos dvasios sukurtos pasaulėžvalgos".[3] Tiesa, Maironio kūryboje jis iš tikrųjų esąs romantiškas, nes pagrįstas iracionalia nuojauta, gyvai jaučiamais gyvybės pradais „tautos praeity ir dabarties pasiryžimuose".[4]

Plačiau Maironio santykio su romantizmu V. Mykolaitis-Putinas nenušviečia, apsiribodamas pastaba, kad šiuo atžvilgiu Maironis vientiso vaizdo nesudaręs[5]. Iš straipsnio konteksto matyti, kad Maironis siejamas jau minėtu atžvilgiu su romantizmo srove, susiformavusia Europos literatūrose XIX a. pradžioje, bet nejungiamas su tomis naujomis romantizmo apraiškomis, kurios lietuvių literatūroje iškilo po spaudos grąžinimo ir 1905 m. revoliucijos.

Vėliau parašytame straipsnyje V. Mykolaitis-Putinas nurodo Maironio poeto koncepcijos romantinį pobūdį.[6] Nemaža dėmesio Maironio romantizmui skiriama akademinėje „Lietuvių literatūros istorijoje", teigiant, kad „su Maironio ankstyvąja poezija romantizmas lietuvių literatūroje pasiekė aukščiausią lygį" ir kad „Maironis vystė geriausias pažangiojo romantizmo tradicijas lietuvių literatūroje"[7]. Romantizmo požymiais laikomi „Lietuvos herojiškos praeities apdainavimas"[8] ir „maištavimas, nepasitenkinimas gyvenimo rutina"[9].

[3–5] *Mykolaitis-Putinas* V. Idealizmas ir romantizmas // Literatūros etiudai.— P. 78, 81, 82.

[6] *Mykolaitis-Putinas* V. Raštai.— T. 8.— P. 331.

[7–9] Lietuvių literatūros istorija.— V., 1958.— [T.] 2.— P. 248, 246, 250.

Tad vienokį ar kitokį Maironio ryšį su romantizmu pripažįsta visi. Tačiau pilno aiškumo šiuo klausimu iki šiol nėra.

Visų pirma iškyla klausimas, ar galima XIX a. pabaigos poetą apibūdinti kategorijomis, susiformavusiomis XIX a. pradžios literatūros pagrindu, jeigu romantizmo terminas čia vartojamas ne tipologine, o istorine prasme? Ar galima kalbėti apie lietuviškąjį romantizmą tokia prasme, kokia kalbama apie XIX a. pradžios lenkų, rusų arba vokiečių literatūras? Be abejo, visapusiškos analogijos su šių literatūrų procesu negali būti, ir reikia sutikti su V. Mykolaičiu-Putinu, kad „tikrojo, grynojo romantizmo lietuvių literatūroje niekad nėra buvę".[10] Nėra buvę šitokios literatūros srovės su savo manifestais, užbaigta estetine programa jau vien dėl to, kad XIX a. mūsų literatūrinis gyvenimas dėl daugelio nepalankių istorinių aplinkybių apskritai buvo per silpnas, ir jame negalėjo reikštis kokios nors literatūros srovės ir jų kova. Čia pasitaiko tik atskiri šių srovių momentai, atitikę realias mūsų literatūros gyvavimo sąlygas. XIX a. pradžios antifeodalinis ir anticarinis judėjimas sudarė sąlygas prigyti, įleisti šaknis ir savitais žiedais pražysti kai kuriems progresyviojo romantizmo daigams, pasireiškiantiems herojinės Lietuvos praeities idealizacija ir susidomėjimu liaudies kūryba. Šitoji interesų tėkmė, skatinusi ne tik meninę, bet ir mokslinę mintį, vis gilėdama ir platėdama, sruvo per visą XIX amžių. Pakeliui sutinkamos kliūtys ir užtvankos ne tik neišsekino jos, bet dar didino veržlumą, ir ji iš tikrųjų amžiaus pabaigoje išsiveržė gyvybinių jėgų ir energijos kupina Maironio poezija. Ankstyvojoje Maironio kūryboje istorijos jausmas ir tautosaka pagrįstas etninių tautos pradų poetizavimas sietinas, be abejo, su XIX a. pradžios progresyvaus romantizmo tradicija, radusia dirvą amžiaus pabaigos visuomeninėse istorinėse sąlygose. Šitoji tradicija, netekusi, tiesa, savo gyvybingumo, tęsėsi ir vėlesniaisiais Maironio kūrybos metais iki pat vytautinės trilogijos, kuri juk taip pat daugiausia pagrįsta XIX a. pradžios romantine istoriografija.

---

[10] *Mykolaitis-Putinas V.* Literatūros etiudai.— P. 77.

Su XIX a. pradžios romantine tradicija Maironį sieja ankstyvosios jo kūrybos poeto koncepcija. Tiek pirmosiose poemose, tiek ir lyrikoje iškyla poetas-pranašas, savo įkvėpta giesme žadinąs tautą šviesios ateities žygiams.[11] Romantinį šios koncepcijos charakterį, kaip jau minėta, yra nurodęs V. Mykolaitis-Putinas, analizuodamas eilėraštį „Poetas" ir pažymėdamas tą lemiamą vaidmenį, kurį Maironio kūrybos koncepcijoje vaidina romantiškasis skausmo motyvas: „Skausmas esąs svarbiausias kūrybos veiksnys. Pasaulis, buitis skausmo išgyvenime priimama kaip kokia pusiaurealybė: „pasaulis ir jo žmonės išrodė lyg sapnų sapne". Čia išryškėja ir priešingybė tarp kūrybos idealių versmių ir jos realaus poveikio: skausme gimusi poezija neša žmonėms nuraminimą:

Raminas skurdžios jų krūtinės
Balsais, kaip balsimo lašu:
Patsai ramumo nepažinęs,
Kitiems išganymą nešu."[12]

Bet su romantizmu Maironį sieja ne tik istoriniai ir etniniai motyvai, ne tik poeto paveikslas, bet ir apskritai tam tikros psichologinės būsenos, charakteringos jo lyrikos subjektui. Audringas maištavimas, karštas entuziazmas, atviras jausmingumas — visas tas nevaržomas pasidavimas emocinio gyvenimo impulsams yra būdingas romantiniam menui, kuris jausmų sferoje randa esmingiausias žmogaus prigimties vertybes. Išraiškos srityje šias būsenas atitinka įvaizdžių sistema, pagrįsta vaizdinių intensyvumu, kur vyrauja ne imitavimo, o ekspresijos momentas. „Jaunatvė ir jos viesulai", „Praeisiu, kaip verdą verpetai", „Krūtinėje dega, liepsnoja ugnis", „Kaip milžinas, stosiu į kovą", „Mūsų kovos ir kančios, be ryto naktis", „Mums audros užkauks", „Dvasios sumirgę žaibai", „Galybė meilės viską griauna", „Uždekim meile sau krūtinę"— tai būdinga ankstyvosios Maironio poezijos leksika, mėgstanti hiperbolizavimą ir superlatyvizmą. Jausmo protrūkiai dažnai suskaldo eilutę į keletą frazių, veržlios emocijos gūsiai išsiveržia šūksmais, kaip „Į dar-

---

[11] Plg. šios knygos p. 220.

[12] *Mykolaitis-Putinas* V. Raštai.— T. 8.— P. 331.

bą, vyrai!", „Į darbą, broliai!", „Išauš kita gadynė" arba „O, kaip kartais sunku! Ar kas norint supras?", „Ką mums žada rytojus?..", „Tikėk, jei gali!" Kitur neramus emocijos pulsavimas sukuria muzikalią, su aliteracijomis ir vidiniais rimais, anaforomis, labilią ritminę išraišką:

Kas tas paslaptis suprastų,
Kur krūtinę taip kilnoja?
Kas atsakymą atrastų,
Ko ji trokšta? Ko vaitoja?

Ant krūtinės... begalinės,
Nesuprantamos, jausmingos
Slenka mintys paskutinės,
Slenka, spaudžia rūpestingos.

„Kas tas paslaptis suprastų"

Tačiau išskiriant šį romantinės jausenos bei poetikos sluoksnį Maironio ankstyvojoje kūryboje, reikia padaryti vieną išlygą. Anksčiau minėti tematiniai motyvai aiškiai siejasi su romantizmu ir gali būti jame lokalizuoti, o čia pažymėta emocinė laikysena — poezijos jausminis atvirumas — yra ypatybė, kurią literatūrai davė romantizmas, bet kuri būdinga ir visai poromantinei poezijai — Vakarų Europoje maždaug iki 1880 m., o lietuvių literatūroje vyravusi iki pat Salomėjos Nėries. Jausmas ir nuotaika, betarpiškumas ir nuoširdumas — visa tai yra romantizmo įtvirtinti lyrikos laimėjimai, kurie tačiau nesutelpa istoriniuose romantizmo srovės rėmuose, o išsilieja daug platesniuose lyrinės poezijos regionuose. Tad kalbant apie Maironio poezijos emocingumą ir siejant intensyviausias jo formas su romantizmu, nereikia užmiršti, kad sunku yra tiksliai pasverti to intensyvumo laipsnius ir tiksliai nubrėžti ribą, už kurios jis nebetenka specifiškai romantinio charakterio.

Su romantizmu siejasi ir pirmoji Maironio poema — „Tarp skausmų į garbę", iš dalies ir „Jaunoji Lietuva". Apie tai jau buvo išsamiai kalbėta[13], pažymint poemoje specifiškai romantinį laiko pajautimą, veikėjų heroizavimą bei subjektyvizaciją, kalbinio poemos audinio emocingumą. Išvadavęs lyriką nuo žanrinių klasicizmo kano-

---

[13] Žr. šios knygos p. 210—211, 220.

nų, romantizmas davė ir naują poemos tipą, kurį į lietuvių literatūrą įvesti buvo lemta Maironiui. Taigi su jo vardu į mūsų poeziją įžengė daugelis esminių romantizmo laimėjimų, teigiamai veikusių tolesnį mūsų literatūros procesą.

Tačiau kalbant apie Maironio ryšį su romantizmu, gal nereikėtų apsiriboti vien poezijos tematiniais ir emociniais motyvais, o pažymėti iš dalies juos apimantį vieną daug bendresnės prasmės jo kūrybos ypatumą, savo geneze irgi sietiną su romantine estetika: Maironio poezijos stiprų ir laisvą subjektyvumą. Maironis pirmasis davė mums nepakartojamai individualią asmenybę, sukuriančią savo išgyvenimų ir regėjimų pasaulį. Šiam pasauliui kurti medžiagos jam teikė viskas — jo žemė, jo laikas, jo paties širdis. Dėl to tas pasaulis konkretus, įvairus, išreiškiąs poeto gyventąją epochą su jos ieškojimais ir atradimais, klaidžiojimais ir prieštaravimais, dar daugiau — išreiškiąs kūrybinę poeto valią, suformuojančią tikrovės medžiagą taip, kad meniniame vaizde be išlygų dominuoja kūrėjo mąstysenos, jausenos ir matysenos žymės. Suvokdamas savo vidinės patirties prasmingumą, paversdamas ją pagrindiniu, beveik vieninteliu savo kūrybos objektu, Maironis pasidaro pirmu tikruoju lyriku lietuvių literatūroje; jo subjektyvinių išgyvenimų turiniu tapo viskas, su kuo tik jis tikrovėje rado kontaktą. Žinoma, šiandien mums gali atrodyti, kad tie kontaktai ne tokie jau gausūs ir nelabai įvairūs. Bet juk svarbus ne jų gausumas ar įvairumas, o patsai principas: kad tų kontaktų pažadinti išgyvenimai virstų meno kūriniu, kad literatūros objektu būtų a s m e n y b ė s s ą m o n ė s t u r i n y s. Taip buvo atkelti vartai lietuvių lyrikai augti ir turtėti toliau. Plastinio vaizdavimo tradicija lietuvių literatūroje ėjo nuo „Metų" ir „Anykščių šilelio", bet žmogaus išgyvenimų pasaulį, su visa jo pilnybe, įvairumu ir dramatizmu, atskleidė tik Maironis. Visa meno kūryba yra žmogaus subjektyvumo manifestacija, tikrovės medžiagos įveikimas ir formavimas, plaukiąs iš subjektyvios žmogaus valios (kitas dalykas — ar toji valia remiasi objektyvybe, atskleidžia joje glūdinčią tiesą, ar yra tuščias ir nevaisingas savavaliavimas). Romantizmas kaip tik iškėlė

ir pabrėžė lyginamąjį subjektyvių momentų svorį kūrybos procese, sutelkė meno dėmesį į vidinį, ypač emocinį, žmogaus gyvenimą, į jo subjektyvią patirtį. Dėl to didžiausi romantizmo laimėjimai pasireiškė meno srityse, kuriose vyrauja ne vaizduojamasis, o ekspresijos pradas — muzikoje ir lyrinėje poezijoje. Įtvirtindamas lyriką kaip savarankišką rūšį, atkuriantį tikrovę per poeto sąmonės paveikslą, Maironis lietuvių literatūroje atliko vaidmenį, analogišką XIX a. pradžios romantikams, poetinį vaizdavimą praturtinusiems plačiu lyrikos gaivalu.

Bet romantizmo sąvoka neapima Maironio kūrybos visumos. Dar daugiau. Turint omenyje XIX a. pradžios romantizmo nevienalytiškumą, reikia pasakyti, kad kai kurie romantizmo momentai Maironiui visiškai svetimi — būtent tie, kurie lemia vokiečių romantizmo veidą[14] su jo paslaptingumu, fantastika, „mėlynųjų tolių" ilgesiu, mistines nuojautas žadinančiu beribės nakties pasauliu. Jeigu nebijotume schematizmo, tai galėtume pasakyti, kad šitaip suprastam romantizmui Maironio kūryba yra antipodas, atstovaująs „apoloniškajam" pradui, „dienos" principui, kur viešpatauja aiški saulės ir proto šviesa, gyvenimo džiaugsmas, dvasios pusiausvyra ir harmonija.

Tačiau nesileisdami į šitokius abstraktokus tipologinio pobūdžio aptarimus, verčiau grįžkime prie anksčiau cituotos Maironio autocharakteristikos, kurioje jis vadina save romantiku, minėdamas A. Mickevičių, Puškiną ir Gėtę kaip pavyzdžius savo kūrybai.

Nesunku čia įžvelgti nedermę: Maironio išvardytųjų poetų neapima romantizmo sąvoka. Artimiausias jai, be abejo, A. Mickevičius. Lenkų literatūros istorijos tradicija laiko jį vienu iš didžiausių savo romantikų, nors „Ponas Tadas" išreiškia meninę koncepciją, labai tolimą „Konradui Valenrodui" ar „Vėlinėms", ir šiuo atžvilgiu sunku kalbėti apie vienalytę A. Mickevičiaus estetinę platformą: ji yra išgyvenusi gana esminę kaitą.

Dar ryškesnė kaita panašia linkme pastebima Puškino ir Gėtės atvejais. Puškino tik ankstyvoji kūryba siejama su romantizmu, o vėlesnieji jos etapai apibūdinami realiz-

---

[14] *Strich F.* Deutsche Klassik und Romantik.— München, 1923.

mo kategorija, kur emocinio gyvenimo hipertrofiją pakeičia psichologinė pusiausvyra, o vienašališką vaizdo subjektyvizaciją — blaivus dėmesys objektyvybei, socialinės tikrovės sudėtingumui, daiktinio pasaulio konkretumui ir plastikai. Taip pat ir Gėtės tik ankstyvoji kūryba sutapusi su preromantiškuoju „Audros ir veržimosi" sąjūdžiu. Vėliau joje įsivyrauja klasikinio grožio idealui pavaldus „taurus paprastumas ir rami didybė", visiškai svetima Šelingo ir Novalio romantikai.

Nėra pagrindo kalbėti apie analogišką procesą Maironio kūryboje. Jis gyveno visai kitokioj epochoj ir paveldėjo kitokią literatūrinę tradiciją, pastaroji apima ne tik romantinę, bet ir poromantinę XIX a. pirmosios pusės poeziją. Minėtiesiems poetams savos kūrybinės individualybės identifikacija vyko, nubrėžiant santykį su XVIII a. klasicizmu — jo poetikos kanonais ir bendrąja žmogaus koncepcija, o Maironiui šis procesas galėjo vykti, įsisąmoninant savo skirtingumą modernistinės poezijos atžvilgiu. Nuo jos atsiribodamas, jis vadino save romantiku, susisiedamas su ikimodernistine, klasicizmo griuvėsiuose gimusia literatūra, kuri iš tikrųjų gyveno romantizmo jai suteiktais impulsais. Šį beveik šimtmetį trukusį laikotarpį, kurį ženklino klasicistinės estetikos bankrotas ir modernistinių srovių pradžia, su didele jėga reprezentuoja anie trys Maironio suminėtieji vardai. Vadinti juos romantikais yra, žinoma, sąlygiškumas, bet faktas, jog, nepaisant skirtumų, juos sieja kai kurie esminiai estetinio suvokimo momentai — tegul ir ne savo programiškai suformuluotais atžvilgiais, o kūrybine menine realizacija, pačia bendriausiąja prasme ir sudarančia dvasinę meninę atmosferą, iš kurios Maironis jaučiasi išaugęs. Idėjinių tematinių motyvų, kūrybinių impulsų gavęs iš savo žemės, savo epochos ir savų literatūrinių tradicijų — tautosakos, S. Daukanto ir A. Baranausko poveikis bus buvęs lemiamas,— estetiniam apsisprendimui atramą jam davė didžioji XIX amžiaus pradžios poezija. Joje jis rado paspirtį ne tik romantiškajam savo meninio pasaulėvaizdžio sluoksniui, bet taip pat ir toms vertybėms, kurios nesutelpa į griežčiau apibrėžto romantizmo sąvoką. Tai pasaulėjautos ir meninio mąstymo ypatumai, į pirmąjį planą silpniau ar ryškiau iš-

kilę vėlyvuoju tiek A. Mickevičiaus, tiek Puškino ar Gėtės kūrybos laikotarpiu ir literatūros istorijoje apibrėžti ar klasikos, ar realizmo vardais. Vietoj romantinio subjektyvumo viešpatijos čia iškyla dėmesys ir pagarba objektyvaus pasaulio dėsniams, jo konkrečių, daiktinių formų įvairybei. Žmogus ne ištirpdo tikrovę savo išgyvenimų audringoje tėkmėje, o mato ją kaip savo veiklos areną, objektyviai egzistuojančią šalia jo ir nepriklausomai nuo jo, santykiai arba kova su ja teikia nuolatinių impulsų jo vidiniam gyvenimui.

A. Mickevičiaus, Puškino, Gėtės meninė mąstysena formavosi vienoda linkme: visi jie išėjo klasicizmo mokyklą, paskui išgyveno romantizmo laikotarpį ir pagaliau rado sintezę, kūrybinio gyvenimo pilnatvę. A. Mickevičiui ji visados liko artimesnė romantizmui, kiti du — gerokai nuo jo nutolo. Bet visiems jiems būdingas brandos laikotarpiu poetinės struktūros logiškumas ir nuoseklumas, saikas ir harmonija, emocijos ir intelekto pusiausvyra, psichologinė tiesa ir vaizdo tikroviškumas.

Maironio kūryboje aiškios raidos šitokia kryptimi nėra, nes jo atrama buvo minėtos poezijos visuma su visais ją sudarančiais komponentais; iš jų galėjo jis rinktis tuos, su kuriais rado sąskambį jo kūrybinė prigimtis. Bet vis dėlto ir čia pastebima tam tikra evoliucija, kurią lėmė iš dalies poeto amžiaus, o iš dalies ir visuomeninio gyvenimo sąlygų.

Pradžioje apibūdintas romantinis jo meninio mąstymo sluoksnis žymiai ryškesnis jaunystėje. Emocinio prado persvara, jausmų įtampos kraštutinumai, bet taip pat ir istorinės heroikos bei etninio liaudies charakterio poetizavimas būdingi ankstyvajai Maironio kūrybai. Vėliau įsivyrauja elementai, kuriems galima būtų taikyti klasikos arba realizmo terminus. Šitokia evoliucijos linkmė turėjo paaiškėti iš poemos „Tarp skausmų į garbę" perredagavimo analizės. Šios poemos kaita reprezentuoja ir visos Maironio kūrybos raidos kryptį.

Kas gi sudaro tą antrąjį Maironio meninės mąstysenos sluoksnį? Reikia iš karto pasakyti, kad jis, nors dominuoja vėlesnėje kūryboje, bet akivaizdus jau ir poetinės veiklos pradžioje. Šis sluoksnis pasireiškia tikrovės

realijų bei santykių — vaizdų sferos — svoriu ir pobūdžiu kūrinio audinyje. Poemoje ši sfera iškyla kaip siužetas, charakteriai, veiksmo aplinkos vaizdavimas: pasekdami šio žanro raidą, matėme jų svorio didėjimą tiesioginės lyrinės deklaracijos sąskaita. Baladės su epinio draminio elemento persvara ateina į Maironio poeziją taip pat antrajame jo kūrybos laikotarpyje. Čia tie dalykai savaime suprantami, plaukią iš pačios žanrų prigimties. Bet plačiau reikėtų šiuo atžvilgiu stabtelėti prie lyrikos.

Meninės mąstysenos sluoksnis, paremtas objektyvybe, čia iškyla visų pirma v a i z d ų s f e r o s vaidmeniu eilėraščio k o n s t r u k c i j o j e, tuo tarpu romantiniame sluoksnyje nulemia lyrinė deklaracija kaip eilėraščiuose „Jaunimo giesmė", „Troškimai", „Taip maža paramos", „Nenoriu sapnų". Bet šalia jų jau pirmajame „Pavasario Balsų" leidime esama kitaip sukonstruotų kūrinių. Tai eilėraščiai p a v e i k s l a i i r s c e n o s, tokie kaip „Tupi šarka", „Uosis ir žmogus", „Milžinų kapai", kur poetas savo išgyvenimą reiškia ne tiesiogiai, o per objektyvios tikrovės vaizdus. Nedidelėje, žaismingoje scenelėje, kur mergaitė spėlioja piršlius, tik potekstėje, gyvame, nuotaikingame kalbos ritme junti paties poeto jaunystės džiaugsmą. „Uosyje ir žmoguje" nesudėtingos fabulos elementai perteikia poeto cikliškosios gyvenimo tėkmės pajautimą, o karų su kryžiuočiais paveikslas „Milžinų kapuose" jo santykį su herojiškąja praeitimi.

Tačiau šitoks išsakymas vien per vaizdą yra gana retas: dažniausiai į jį įsipina lyrinis komentaras, kaip eilėraščiuose „Saulei tekant", „Augo putinas", „Daina" („Už Raseinių, ant Dubysos"). Pirmajame iš jų, kuris, beje, nepriklauso prie geriausiųjų Maironio lyrikos pavyzdžių, į knygiškai puošnų, negyvą vaizdą įsiterpia pusiau retoriškas, pusiau didaktiškas poeto „nuo savęs" tariamas žodis. Kitokie yra kiti du eilėraščiai, pagrįsti tautosakišku mergelės ir meilės motyvo traktavimu, kur vaizdą arba įvairina, arba palydi lyrinis komentaras, atskleidžiantis gilesnius jo emocinės ir idėjinės prasmės klodus.

Šalia eilėraščių, kur vaizdui tenka dominantės vaidmuo kūrinio konstrukcijoje, bene būdingesni Maironiui yra atvejai su išlaikoma vaizdų sferos ir lyrinės deklaracijos

pusiausvyra. Šitai kategorijai priklausytų tobuliausi jo lyrikos pavyzdžiai: „Pavasaris", „Vakaras ant ežero Keturių Kantonų", „Ant Drūkšės ežero" ir dar daugelis kitų. Juose vaizdų sfera duoda apibrėžtą situaciją, kuri paskatina lyrinį subjektą betarpiškai atsiskleisti, suteikdama jam impulsą.[15]

Vaizdinės ir deklaracinės sferos santykis ir išsidėstymas gali būti kuo įvairiausi. „Pavasaryje" vaizdų sfera palengva užleidžia vietą deklaracijai; „Vakare ant ežero Keturių Kantonų" jos eina pagrečiui, pakeisdamos viena kitą; „Ant Drūkšės ežero" vaizdų sferą įrėmina eilutės, priklausančios deklaracijos sferai.

Šio konstrukcijos tipo variantas atsiranda vadinamuose „eilėraščiuose-kaukėse" („Maskenlyrik"), kai lyrinis „aš" kalba, prisidengęs personažu, nesutampančiu su lyriniu subjektu. Taip yra, pavyzdžiui, „Mergaitėje".

Tačiau labai daug Maironio eilėraščių išeina už šitokios „situacinės"[16] lyrikos ribų. Vaizdų sferos vaidmuo ir čia būna didelis, tačiau ji nesukuria situacijos ir nenulemia lyrinio prisipažinimo turinio. Priešingai — dominantės vaidmuo tenka ne vaizdų, o lyrinės deklaracijos sferai. Vaizdais konkretizuojami poeto išgyvenimai, ilgesio ar svajonės jėga kuria viziją. Tokie yra „Kur bėga Šešupė", „Lietuva brangi", „Tėvynės dainos". Gimtojo krašto panorama, idealizuotas „senųjų laikų" paveikslas yra čia poeto meilės jausmų konkretizacija — daiktiška, plastiška, vizuali, kur kiekviena detalė tarnauja regimojo pasaulio vaizdui kurti. Vaizdų sferos lyginamasis svoris ne visuose panašaus tipo eilėraščiuose yra vienodas, kartais jis išsilukštena vos viename posme, iš visų pusių skalaujamas tiesiogiai išsakomos emocijos bangų. Tačiau tai neturi principinės reikšmės. Meninės mąstysenos objektyvumas čia jau reiškiasi ne konstruktyviu vaizdų sferos vaidmeniu, o pačiu poeto santykiu su objektyvybe.

---

[15] Šitokia eilėraščio struktūra laikoma būdingiausia A. Mickevičiaus poezijai.— *Głowiński M.* Poetyka Tuwima a polska tradycja literacka.— Warszawa, 1962.— P. 50—58.— Atrodo, kad ne mažiau būdinga ji Puškinui ir Gėtei.

[16] M. Glovinskio terminas.

Poetas visuomet junta aiškią ribą tarp savęs ir pasaulio, kuris yra jo veiklos arena, jo išgyvenimų šaltinis ir akstinas. Jis niekados neskaido tikrovės elementais, kuriuos paskui galėtų panaudoti autonomiškam savo vidaus pasauliui kurti. Jo vizijos niekur nedeformuoja tikrovės: jų proporcijos griežtai tikroviškos, kiekviena detalė piešiama natūraliomis tikrovės spalvomis. Šios nepažeidžiamos ribos tarp „aš" ir pasaulio neišdildo niekas: nei eilėraščio konstrukcija, kur vaizdų ir deklaracijos sferos artimiausiai susipina, nei kalbinė išraiška, duodanti atvirą ir intensyvų emocinį tikrovės įvertinimą.

Šis Maironio pasaulėjautos ypatumas gerai išryški, palyginus jį su „pomaironine" poezija, kad ir su dviem ryškiausiais jos reprezentantais — Putinu (imant jo simbolistinį laikotarpį) ir S. Nėrimi.

Putino „Tarp dviejų aušrų" pasaulis grėsmingas, fantastiškas ir gaivališkas. Čia „gaudžia ir dunda liepsnoti verpetai", tviska laužai ir „žiežirbos čirkšdamos sprogsta į veidus", čia „merkiasi saulė, vos tik patekėjus,— ir kraupūs šešėliai atgal iš bedugnių užslinko", čia sakalai, padangėje ištiesę sparnus, lydi gęstančią žarą, ir būtis atsiveria štai tokia didinga vizija:

> Į gelmę apvirs spinduliuotos viršūnės,
> Sutrupins granito krantus vandenynai,—
> Ir krintančios žvaigždės žemčiūgais išvarstys
> Aptemusio chaoso rūsčias bangas.

Tai lyrinio subjekto „sielos peizažai", niekaip nepretenduoją į objektyvumą, tikroviškumą. Pasakiški, nematyti vaizdai neturi laiko ir vietos kolorito, realaus kraštovaizdžio bruožų, nesiekia atkurti šalia poeto esančios tikrovės. Vienintelis jų tikslas — ekspresija; jie nori būti vien tik poeto minties, jausmo, dramatinės vidinių galių kovos reiškėjais. Objektyvybė šioje poezijoje neturi jokios vertės (nors ji, kaip kiekvienas menas, kad ir fantastiškiausias, kilusi iš tikrovės — tai savaime suprantama), dar daugiau — jos čia nėra. Poetas kuria autonomišką savo sielos pasaulį, kuriame viskas priklauso subjektyvumo sferai.

Kitokia yra S. Nėris. Brandaus laikotarpio jos poezija daiktiška, su meile fiksuojanti daugybę detalių, labai re-

alistiškų, plastiškų, kuriose junti daugiaspalvės, daugiaformės tikrovės alsavimą.[17] Objektyvybės, tikroviškų vaizdų sfera jos poezijoje vaidina didelį, nors savotišką, visai ne „maironišką" vaidmenį. Nesileidžiant čia į bent kiek detalesnį jos lyrikos struktūros aptarimą, reikia tik pažymėti išskirtinai intymų lyrinio subjekto sąlytį su objektyvybe. Iš čia charakteringas jos eilėraščių struktūroje ir metaforikoje lyrinio „aš" susiliejimas su pasauliu, kai visiškai ištirpsta riba tarp lyrinio subjekto ir objektyvybės. Daiktiškai konkretus gamtos vaizdas čia virsta vidiniu lyrinio subjekto atvaizdu.[18] Žmogus pasijunta gamtos dalis, jos amžinosios gyvybės elementas, o tokios poetinės savijautos pagrindu kyla vaizdai, kuriuose nėra ribos tarp „aš" ir pasaulio:

> Pavasaris — —
> Berželio šakele srovena
> Jo žalsvas kraujas — kraujas mano.
> O laisvės nerimas lakus
> Su vėju gairina laukus.
>
> Ant balto debesio nutūpęs,—
> Tai gluosniu linkčioja prie upės,—
> Kregžde nuskrieja per laukus
> Tas laisvės nerimas lakus.

Maironio kūryboje šitokia metaforika absoliučiai neįmanoma. Gamta, tikrovė jam visados lieka š a l i a žmogaus, kiek jis ja besidžiaugtų, kaip giliai bejaustų jos sukeltas emocijas, kaip laisvai beatsivertų, su ja bendraudamas. Jis gali jausti artimiausią analogiją tarp gamtos gaivalų ir savo sielos nerimstančio bangavimo, bet jis visados žino, jog gamta ir ją mylintis, jos trokštantis, su ja bendraujantis žmogus yra du skirtingi pasauliai, kurių riba, nepaisant visko, griežta ir neperžengiama. Tokia savijauta pagrįstas jo vaizdų aiškus, apibrėžtas blaivumas, tikslios, vaizduotės netransformuotos proporcijos.

Bet reikia dar vienu aspektu apibūdinti Maironio vaizdų objektyvumą ir tikroviškumą. Ieškant terminų neromantiškajam jo kūrybos sluoksniui charakterizuoti ir bandant vadinti jį realistiniu, derėtų patikslinti tokiu atveju

---

[17–18] *Sauka D.* Salomėjos Nėries kūryba.— V., 1957.— P. 181, 182, 180.

vartojamą realizmo sąvoką, atsimenant, jog lyrikoje ji negali reikšti to paties kaip prozoje arba dramoje. Nenorint, kad ši sąvoka būtų paprastas tikroviškumo, psichologinės tiesos sinonimas, ja reikėtų žymėti poeto dėmesį socialinei tikrovei ir kasdienybės buičiai. Šitaip suprasto realistiškumo atsirastų kai kuriuose Maironio poemų epizoduose, satyrose ir vienur kitur baladėse („Čičinske", „Šatrijos kalnas"). Bet už šių žanrų ribos panašaus realistiškumo vargu ar rasime. Maironis, kaip jau kita proga kalbėta, kuria aukštąjį poezijos stilių, svetimą kasdieninės „proziškosios" buities vaizdų sferai. Jo specifika gerai išryški, palyginus jį su talentingo Maironio amžininko P. Vaičaičio kūryba.

Gyvendamas kaip ir Maironis Peterburge, pasiilgęs gimtojo krašto, jis kuria poetinę tolimos tėvynės viziją, kaip Maironis kad kūrė savo „Kur bėga Šešupė":

Ten prakaitas aplieja žmones
Prie vasaros sunkių darbų,
Ir prastas parėdas marškonis
Apdengia sąnarius visų.

Maironis į savo lyriką šitokio buitiškumo niekados neįsileistų. Tiesa, liaudis ir jam yra „broliai vargdieniai", bet jo poezijoje ji gyvena ne tiek savo vargais ir nedalia, kiek savo bendražmogiškuoju aspektu, patirdama meilę, džiaugsmą, kančią ir ilgesį, žavėdama jausmų nuoširdumu ir betarpiškumu. Dažniausiai poetas liaudį poetizuoja kaip etninio prado saugotoją:

Ten broliai artojai lietuviškai šneka,
Ten skamba po kaimus Birutės daina...

Ir žmogus, ir gamta Maironio lyrikoje suvokiami grožio aspektu, pakiliai, idealizuotai. Jie „gražūs", „puikūs", kaip juos poetas mėgsta apibūdinti. Sesutė, pasidabinusi rūta kasas, brolis, juodbėrėlį pasibalnojęs, gimtieji namai tarp sodų, su palangėse raustančiais žemčiūgais, su žaliuojančiom rūtom ir marguojančiom jurginų kepurėm, mėlyna Dubysos juosta ir susimąstęs tamsus Nevėžis, plačiai nubanguojantis Nemunas tarp gėlių vainikais išpintų laukų, o virš — mėlynas saulėtas dangus ir vytu-

rio giesmė — tokia poeto tėvynė, žadinanti meilės, susižavėjimo, pasididžiavimo jausmus.

Tėvynės vaizduose labiausiai išryški Maironio polinkis idealizuoti, būdingas visam jo meniniam mąstymui, siekiančiam atskleisti tikrovės grožį bei darnumą. Augant literatūrai, toks mąstymas labai greitai pasirodė per siauras, neapimąs daugelio svarbių, netgi esminių tikrovės momentų, bet istorinės raidos požiūriu jis buvo būtinas. Parafrazuojant Belinskio mintį apie Puškiną, galima pasakyti, jog Maironis davė mums poeziją kaip meną, kur tikrovę sugebama paversti poezija.

Tiesa, idealizavimo kelyje glūdi pavojai, kurių ir Maironis ne visada išvengė. Pasitaiko eilėraščių — laimė, jų nedaug,— kuriuose esama pseudoklasicizmu dvelkiančio puošnumo („Apsisupusi šydu, auksu austu, raudonu, saulė žengia per dangų karalienės grožybe!"), negyvo estetizavimo su „zefyrais", „seravimais", „marmuru", „gražybių paslaptimis" ir „stebuklingais žodžiais" („Poezija"). Šie atskiri disonansai nužymi kelią, kuriuo nuėjo ne vienas Maironio epigonas. Bet apskritai Maironio idealizacija natūrali, gyva ir tikroviška, pagrįsta aukštu apibendrinimo menu, sugebėjimu rasti pagrindinį, esminį daikto ar reiškinio ypatumą, nusakyti glaustai ir kartu ryškiai, vaizdingai (šia prasme jo poezija pavadinama „klasiška"). Tegu šitai pailiustruoja vėl palyginimas su P. Vaičaičiu. Abu poetai kuria mūšio vaizdą.

P. Vaičaitis:

Tai ne perkūns smarkus sugriovė,
Ne šviesūs tvyksteli žaibai,—
Tai lietuviai į priešus šovė,
Tai čerška šviesūs jų kardai.

Ir kaip kopūstai ritas galvos,
Ir maišos su maldom keiksmai,
Lavonų guli baisios kalvos,
Kanuolių dauginas griausmai.

Nuo Žalgirio rytinės pusės,
Kur tik akim vos užmatai,
Kryžiokai guli kaipo musės,
Ir drasko kūnus jų vilkai.

Maironis:

> Bet nei bus, nei tekės Nemune tiek vandens,
> Kiek priešų ten kraujo tekėjo.
>
> Vedė Vytautas ten didžiavyrių pulkus
> Ir priešų sulaužė puikybę:
> Už devynias mares, už tamsiuosius miškus
> Išvarė kryžiuočių galybę.

Tad jeigu jau norėtume kalbėti apie Maironio kūrybos realizmą, geriausiai tiktų poetinio realizmo terminas, kuriuo naudojosi ir pats Maironis, apibūdindamas Puškiną („Poltavos" poemoje: „...vaizdai ryškūs ir realiai poetingi..." (išskirta cituojant — *V.Z.).*[19]

Maironio poezijos sluoksnį, apibūdintą poetiniu realizmu, sudaro ne vien objektyvia vaizdų sfera paremti kūriniai. Neromantiški yra ir kai kurie jo lyriniai monologai, ištisai priklausą deklaracijos sferai. Reikia pridurti, jog visi jie parašyti vėlesniuoju kūrybos laikotarpiu. Tai tokio tipo eilėraščiai, kaip „Jaunos dienos", „Rudens dienos", „Vakaro mintys". Lyrinis monologas čia ne veržlus emocijos srautas ir protrūkis, bet disciplinuota, logiškai įveikta būsena. Ši vidinė disciplina neslopina nei emocingumo, nei psichinio proceso gyvybės, bet dėl jos autoanalizė įgauna objektyvumo, į save pažiūrima tarsi iš šalies, pasveriant ir įvertinant savo paties išgyvenimus ir dvasinę patirtį, jausmo tėkmė disciplinuota ir lyg prislopinta. Bet ir tie iš vėlesniųjų eilėraščių, kuriuose mažiau distancijos nuo paties savęs, daugiau nuoširdaus emocingumo, nebeturi jaunatvės jausmų įtampos, aistringumo, kraštutinybių. Jausena tampa saikingesnė, daugiau apvaldyta, jai dabar svetimos anos specifiškai romantinės būsenos.

Apibendrindami Maironio poezijos charakterį, galime pasakyti, kad joje atsiskleidžia tokie XIX a. lietuvių poezijos bruožai, su kuriais vėlesnioji poezija santykiaus kaip su „klasika". Šis santykis bus ne vien pagarba, bet taip pat opozicija, priešiškumas. Maironis juto savo skirtybę nuo naujųjų, modernistinių poezijos srovių, į jas žiūrėjo jis ne tik nepalankiai, bet dažniausiai priešiškai:

---

[19] *Maironis.* Raštai.— T. 5.— P. 238.

„...man asmeniškai nepatinka dekadentizmas, impresionizmas, kubizmas, futurizmas, žodžiu, visi izmai (išskyrus simbolizmą, kurį labai vertinu); man kartais atrodo, kad tie visi izmai yra ar pasityčiojimas iš skaitytojo, ar noras tuščiais, be prasmės, nors ir skambančiais, žodžiais apdumti, užimponuoti nesuprantantį, ar visa tai yra tik liguistas pasireiškimas dabartinės žmonių psichikos."[20] Tiesa, Maironis savo sprendimą pateikia lyg ir abejodamas jo objektyvumu: toliau jis šią abejonę dar stipriau pabrėžia: „Bet tai, žinoma, tik mano nuomonė ir galbūt ji yra klaidinga; galbūt tik aš jų nesuprantu; galbūt čia kaltas mano regėjimo fokusas, kuris negali, nemoka pasikelti į kitų pasaulėvaizdžius."[21] Tačiau šitokią nekategorišką sprendimo formą čia lėmė tiktai kontekstas: citatos paimtos iš Maironio įžanginės paskaitos universitetiniam kursui apie Donelaitį, kur motyvuojamas prelegento pasirinkimas skaityti kursą apie senąją literatūrą. Pasirinkęs kurso objektu Donelaitį dėl to, kad, jo manymu, tik apie laiko patikrintas vertybes sprendimas galįs būti visiškai objektyvus, tuo tarpu aptariant naujausiųjų laikų reiškinius, sunku esą išvengti subjektyvumo, tokio požiūrio, kur lemia asmeninis skonis, simpatijos ir antipatijos, o ne objektyvi aptariamo reiškinio vertė. Kitur Maironis šiuo klausimu kalba žymiai kategoriškiau. Aptardamas „Trumpoje visuotinės literatūros istorijoje" simbolizmą, dekadentizmą (kuris traktuojamas ne kaip vienas idėjinis-meninis modernistinės literatūros aspektas, o kaip literatūros srovė), impresionizmą, Maironis apibūdina juos taip: „...forma ir miglotumas tai viskas. Žodžiai nebūtinai turi reikšti idėjas ar turėti prasmę; jie savo ritmika ir skambesiu privalo iššaukti, sudaryti tam tikrą ūpą, turi betarpiškai taip veikti į žmogaus jausmus, kaip veikia be žodžių muzikos tonai.

Einant toje pakraipoje dar toliau, jau nebežiūrima net formos dailumo; reikia tik stengtis surasti, kas būtų nepaprasta, nors tai būtų net bjauru. Čia dekadentizmas privesta prie absurdo, vadinasi futurizmu ir yra tiesiog

---

[20–24] Maironio požiūris į literatūrą ir jos kritiką // Nauj. romuva.— 1932.— Nr. 39.— P. 818, 99, 219, 229.

psichiška liga, iškrypimas, paneigimas sveiko proto. Filosofijoje ta nauja nesveika srovė pagimdė nitčeanizmą, tapyboje impresionizmą."[22]

Analogiškai, gal tik ne taip piktai, kalbama apie modernizmą vokiečių[23], skandinavų[24] literatūrose. Taip pat apibūdinamos ir lietuvių modernistinės srovės.[25] Pašaipiai apie jas Maironis atsiliepia satyroje „Apsaugok, Viešpatie!" („Apsaugok ir nuo dekadentų, kurie varsas užuosti moka..."), o ir „Mūzos pavojuje", kalbant apie talentų „infliaciją", gali būti suprasta kaip pasityčiojimas ne tik iš grafomanų apskritai, bet ir iš modernistų, kurie Maironiui, kaip matėme iš ankstesnių citatų, neatrodė esą verti poetų vardo.

Tas pats Maironio požiūris matyti iš jo juodraščių sąsiuviniuose dukart nurašyto kažkokio rusų poeto pašaipaus posmelio apie dekadentus:

Декадентам

Вся прелесть — в тумане,
В волшебном обмане,
В пьянящем дурмане,
В безумье тонов...

Пусть мучит сомненье:
Наяды? Селены?
Варенье? Соленье?
Иль пара штанов?![26]

Nevienodas tik Maironio santykis su simbolizmu: vienur jis sakosi jį labai vertinąs, kitur (beveik visuomet) neišskiria jo vertinimo iš bendros modernistinių srovių charakteristikos. Taip yra greičiausiai dėl to, kad simbolizmas yra nevienalytis reiškinys, plaukiąs iš nevienodų filosofinių prielaidų ir išsakytas nevienoda poetine forma. Kantu, Nyče, Šopenhaueriu paremta pasaulėžiūra, loginės struktūros atsisakiusi išraiška, lemiamą svorį teikianti muzikiniam kalbos aspektui — visa tai Maironiui buvo nepriimtina. Bet jis visiškai pritarė V. Solovjovo simbolizmui — minties poezijai, plaukiančiai iš katalikybei artimos teosofijos, išsakytai aiškia klasikine forma.

---

[25] Lietuvis.— 1925.— Nr. 8.

[26] LKLI, 116. J. M.— IV, l. 153 ir 18. J. M.— I, l. 3.

Bet grįžkime prie Maironio požiūrio į modernizmą apskritai. Jis atskleidžia keletą svarbių paties Maironio estetikos momentų, fiksuoja esminius skirtumus tarp XIX a. romantinės-klasikinės ir naujųjų laikų poezijos ir drauge žymi istorinę Maironio vietą literatūros procese.

Kalbant apie šį santykį, dera prisiminti, kad vadinamųjų „modernistinių" srovių atėjimas į meninį gyvenimą nebuvo vienareikšmis. Jis — didelis poslinkis visų sričių meniniame mąstyme, atskleidęs vaisingus kūrybos principus, veikiančius iki pat šių dienų. Tačiau šį poslinkį lydėjo, iš dalies su juo susipindama, „amžiaus pabaigos" banga — rafinuotai liguistas, „dekadentiškas", aristokratiškai ekskliuzyvus menas, išsekęs ir numiręs Pirmojo pasaulinio karo ir Spalio revoliucijos audrose. Maironis viso šio sudėtingo proceso nediferencijavo. Impresionizmas tapyboje, Bodleras, Meterlinkas arba futurizmas literatūroje yra jam visiškai vienodi „naujos nesveikos srovės" reiškiniai, „psichiška liga, iškrypimas, paneigimas sveiko proto".

Kadangi Maironio šios rūšies charakteristikos neduoda medžiagos detalesnei minimų reiškinių komplekso analizei, tenka apsiriboti bendriausiais jo daromais priekaištais modernizmui, rūpinantis išryškinti pagrindinius momentus, skiriančius Maironio meninį mąstymą nuo plačiausia prasme suprastos „modernistinės" estetikos, nesileidžiant į smulkesnį ir konkretesnį jos įvairių atžvilgių vertinimą.

Maironio estetikos dvasinė tėvynė — XIX a. pradžios menas,— romantiškai veržlus, bet dar neužmiršęs giminystės ryšių su Šviečiamuoju amžium. Širdies kultas ir protestas prieš šaltą racionalizmą čia derinasi su pagarba žmogaus protui, jo analizuojančiai ir formuojančiai galiai. Meno kūrinys turėjo pajungti tvarkai, aiškumui ir logikai tikrovės atsitiktinybių chaosą, išryškinti, atskleisti jos dėsningumus. „Да здравствует солнце! Да здравствует разум!" — tai ne vien tik Puškino saulėtojo genijaus devizas. Vokiečių klasikinėje poezijoje, iš tos pačios dvasinės dirvos išaugusioje Bethoveno muzikoje spinduliuoja pergalingoji proto šviesa, nutvieskianti ir

daiktiškai plastišką „Pono Tado" poezijos pasaulį. Visa tai buvo artima ir sava Maironiui, negalėjusiam priimti meno, kuris norėjo būti iracionalus, remtis intuicija ir apeliuoti į ją. Maironis visados kūrė aiškios minties poeziją. Net didžiausia emocinė įtampa neišlydo jo vaizdo ir kompozicijos kontūrų, blaivi proto šviesa nepalieka eilėraštyje miglotų atšešėlių, tik nujaučiamų, nuspėjamų ryšių, siekdama apibrėžtumo ir loginės tvarkos. Tai visai kitokio pobūdžio poezija negu toji, kuri ėmė formuotis amžių slenkstyje, atsisakydama loginių kalbos ir viso kūrinio struktūros ryšių, siekdama kurti keistą ir neįprastą pasaulį, ieškoti „paslėptojo tikrovės aspekto".[27] Jam svetima forma, paremta ne tik muzikiniais kalbos momentais, bet ir laisvu asociatyviniu mąstymu, fantastiška ir sąlygiška metafora,— visu tuo, kas šių dienų meno išraišką skiria nuo XIX a. tradicijos ir kas jau buvo užsimezgę dviejų amžių sankryžoje.

Tačiau svarbu čia ne tik loginio prado, minties vaidmuo meno kūrinyje, bet ir kitas tikrovės atkūrimo mene principas, kuris naujausiųjų laikų literatūroje Maironiui atrodo nepriimtinas. Reikia tik pridurti, jog į „naujausiųjų laikų literatūros" sąvoką čia, greta modernizmo, įsijungia dar ir XIX a. antrosios pusės realizmas bei natūralizmas, nes santykiai ir ribos tarp šių srovių ne visados buvo tokie, kaip juos yra nusakęs Maironis, ir dėl to kai kurios jo natūralizmo charakteristikos persikelia ir į modernistinę literatūrą. Taip atsitinka su Bodleru, kurį Maironis traktuoja kaip natūralistą, o kuris iš tikrųjų esminiais savo kūrybos bruožais įauga į modernistinę poeziją, kai kuriais atžvilgiais net būdamas jos pradininku (lygiai taip pat ir impresionizmas, priešingai Maironio minčiai, anaiptol nesudaro opozicijos realizmui).

Natūralizmui priskiriamas Bodleras Maironiui atrodo amoralus, tvirkinantis visuomenę savo nihilizmu ir visokeriopo sugedimo vaizdais. Nė iš tolo nenujausdamas didžiojo prancūzų poeto filosofinių moralinių gelmenų ir

---

[27] *Albérès R. M.* Bilan littéraire du XX-e siècie.— Paris, 1962.— P. 181—183.

jo vizijų grožio, Maironis jo kūryboje temato su cinizmu, pasigėrėjimu piešiamus „bjauriausius ištvirkimo ir puolimo paveikslus"[28].

Bodleras literatūrinių vertybių hierarchijoje Maironiui stovi ant žemiausios pakopos. Peržvelgdamas kitų savo amžininkų kūrybą, jis teigiamiau vertina tuos, kurių veikaluose randa dar „šiek tiek idealizmo", kurie nurodo, „kaip realybėje turėtų būti", ir visiškai pasmerkiami tie, kurie, esą, velką aikštėn gyvenimo purvus „be jokio aukštesnio tikslo".[29] Susiklosčiusią visuomenės struktūrą griaunantis kriticizmas, neišsprendžiamų visuomenės ir žmogaus būties prieštaravimų, tragiškų konfliktų atskleidimas ne tik neturi jam vertės, bet yra dalykai svetimi ir atstumiantys. Maironis nori literatūros, reiškiančios pozityvią ideologiją.

Toks yra ne tik teologo moralisto požiūris (šiuo atveju mūsų tatai nedomina), bet ir poeto, kurio estetinį skonį suformavo ankstesnės epochos, XIX a. pradžios romantinis-klasikinis menas, siekęs išaukštinti žmogaus asmenybę ir jo būties vertę, santykiaująs su tikrove iš esmės konstruktyviai. Šia tradicija pagrįstai Maironio estetikai organiškai svetima visa, kas liguista, ekscentriška ir paradoksalu. Jis nepriima meno, kuris be dvejonių ir baimės fiksuoja gyvenimo šlykštybę ir siaubą, negirdi ir neatjaučia jame glūdinčios kančios ir protesto. Būties darnumo ir prasmingumo suvokimas ir aukštinimas yra XIX a. pradžios meno jėga, nušviečianti ir Maironio kūrybą.

Tačiau keitėsi gyvenimas, vėrėsi nenumatytai gilūs jo prieštaravimai, skleidėsi dar nepažinti žmogaus asmenybės klodai. Prasidėjo kita meninio mąstymo epocha, kurios ribų Maironiui nebuvo lemta peržengti.

Neišvengiamai plėtėsi ir kito meninio pažinimo ribos, keitėsi grožio supratimas, keitėsi pati menininko pasaulėjauta, nebejausdama būties pastovumo, jos pagrindų tvirtybės ir darnos. Žmogaus išgyvenimų sferoje įsivyrauja netikrumas, abejonė, skepticizmas, paaštrėja klausa disonansams. Arba mezgasi naujo, visiškai kitaip su-

---

[28–29] *Maironis.* Raštai.— T. 5.— P. 98, 94.

tvarkyto pasaulio viltys, kurias lydėjo senosios tvarkos griovimo aistra. Giliau įžvelgiamas pasaulio ir žmogaus sudėtingumas, pati tikrovė darosi komplikuotesnė, taigi drauge prireikia ir kitokio meninio vaizdo struktūros — sintetiškesnės, daugiau apibendrintos, labiau atitolusios nuo konkretybės pavidalų ir spalvų.

Lietuvių literatūroje šie procesai buvo ne tokie ryškūs kaip pasaulinėje meno arenoje, bet ir čia „pomaironinę" epochą žymėjo nauji idėjinio ir estetinio pobūdžio bruožai.

Kaip pats Maironis santykiavo su jaunąja menininkų karta? Ar jis ja domėjosi? Kaip vertino? Deja, kokių nors savo sprendimų ar įspūdžių šiuo klausimu jis nėra fiksavęs. Jo bibliotekoje naujosios lietuvių literatūros beveik nėra — bet gal tai praūžusių karų ir niokojimų kaltė? Vaižgantas sakosi nešiojęs Maironiui naujas knygas iki pat mirties, ir Maironis jas skaitęs.[30] Jis nevengęs bendrauti su jaunesniais literatais. Aktorė T. Vaičiūnienė prisimena, kaip jiedu su Petru Vaičiūnu susijaudino, kai pas juos, dar tik pradedančius gyventi žmones, atėjo „pats Maironis", nepatingėjęs užlipti į ketvirtą aukštą, pakviesti juos atsilankyti į svečius — nuo tada ir prasidėjęs jų pastovus bendravimas.

Visuotinės literatūros pamokų metu Kauno seminarijoje Maironis mėgdavęs pakalbėti ir pašalinėmis temomis, be kita ko, pasidalinti mintimis ir apie jaunų autorių kūrybą — apie 1927—1930 metus čia mokėsi S. Būdavas, K. Zupka, M. Linkevičius. Kai S. Būdavas išleido „futuristinę" apysaką, rektorius per literatūros paskaitą išsitaręs, kad panaši kūryba platesnių horizontų neatverianti. Rašytoju galįs būti tik tas, kas turįs genialumo pradų, iškyląs virš visuomenės lygio, skelbiąs idealus, kurie gyvenime dar nerealizuoti, „neišsprogę". Kadaise tai buvę tautiniai idealai, dabar esą kitokių klausimų, vertų literatūros.[31]

Savo auklėtiniams literatams jis patardavęs skaityti pasaulinių klasikų kūrinius — Homerą, Dantę, A. Mic-

---

[30] *Tumas J.* Keletas Maironies būdo bruožų // Liet. aidas.— 1932.— Liepos 7.— Nr. 149.— P. 2.

[31] P. Šniukštos pasakojimas.

kevičių, Gėtę, Mopasaną (?) ir kt. Jo manymu, jaunieji rašytojai per skubiai ir su kukliais duomenimis norį prasiveržti į literatūros žvaigždes. O kurti reikią palengva ir pasiruošus: parašyti dalykai turi pasigulėti, subręsti.[32]

Vincui Stoniui (K. Žitkui) viename pobūvyje teko sėdėti šalia buvusio savo rektoriaus Maironio, kurs palankiai atsiliepė apie neseniai išėjusias jo „Ašarėles" (1924), ta proga pasakydamas, kad šiaip jaunesniųjų poetų eilėraščius esą galima skaityti iš viršaus į apačią, iš apačios į viršų, praleisti eilutę — ir niekas nuo to nesikeičią. „Tik,— pataręs jis K. Žitkui,— turėtumei savo eilėse duoti ką nors uždegančio, kur nors vesti, o dabar verkšleni, lyg būtum įsimylėjęs. Kas pačiam darė didžiausios įtakos?" — „Maironis!" — nedvejodamas atsakė K. Žitkus ir... pokalbis ta tema nutrūko: Maironis nukreipė šneką kita linkme.[33]

Šie ir gal kiti panašūs kontaktai su literatūriniu jaunimu ir probėgšmais išsakyti sprendimai nerodo gilesnių Maironio sąlyčių su naujais literatūros reiškiniais.

Pažvelgus į Maironio estetiką jo epochos literatūrinių sąjūdžių kontekste, lieka pasiaiškinti dar vieną jos atžvilgį, susilaukusį anuo metu gana prieštaringos interpretacijos. Tai Maironio kūrybos nacionalinio savitumo klausimas.

Ieškoti rašytojo nacionalinio savitumo požymių dažniausiai yra nelengvas, o kartais ir bergždžias dalykas: kiekvienas rašytojas yra kurios nors tautos atstovas ir, nori jis to ar ne, sąmoningai siekia ar visiškai nesirūpina, išsiveržti iš nacionaliniu požiūriu sąlygotos savo psichikos jis negali — kiekvienas meno kūrinys yra paženklintas nacionalinio savitumo žyme. Tačiau antra vertus — apčiuopti ir apibūdinti šią žymę ne visados lengva. Jeigu kūrinyje nėra į akis krintančio etninio kolorito arba, pavyzdžiui, nėra panaudotas folkloras, tai kuo gi reiškiasi nacionalinis kūrinio savitumas? Šio klausimo metodologija dar nėra surasta, ir lengva čia nuslysti į abstrakčius bei maža ką pasakančius samprotavimus.

---

[32] *Būdavas St.* Maironis ir jaunieji // Į laisvę.— 1941.— Nr. 102.

[33] K. Žitkaus pasakojimas.

Tačiau rašytojo nacionalinio savitumo klausimą galima nukelti iš bendros bei abstrakčios teorinės plotmės į žymiai konkretesnę literatūros istorijos sritį, atsiminus, jog būta laikotarpių, kai meno tautiškumas buvo specialiai akcentuojamas, buvo jo specialiai siekiama — pavyzdžiui, romantizmo laikais. Teoriniuose tokių epochų samprotavimuose jau randame suformuluotus kriterijus, kuriais vertinama meno kūrybos praktika. Nacionalinio savitumo problema tokiu būdu netenka savo abstraktaus ir absoliutaus charakterio, įgaudama pakankamai apčiuopiamus istorinius rėmus ir realaus epochos literatūrinio gyvenimo pagrindus.

Tuo metu, kai pradėjo kurti Maironis, nacionalinio savitumo problemos lietuvių literatūroje nebuvo. Jeigu rašytojas vaizdavo Lietuvos gyvenimą, žadino tėvynės meilę, sielojosi savo liaudies — „brolių vargdienių" — reikalais, jo kūrybos lietuviškumas buvo akivaizdus dalykas, kuriuo abejoti niekam į galvą neateidavo.

Padėtis pasikeitė tiktai XX a. pradžioje, po spaudos grąžinimo ir 1905 m. revoliucijos. Naujomis sąlygomis literatūrinis gyvenimas praturtėjo, tapo žymiai sudėtingesnis. Tuo metu besiformuojąs neoromantizmas ėmė svarstyti ir meno nacionalinio savitumo, tautiškumo klausimus. Į šių svarstymų orbitą pateko ir Maironis.

Reikia pažymėti, kad lietuvių kritikoje iškilęs meno nacionalinio savitumo reikalavimas tai ne XIX a. romantizmo estetikos šūkio pakartojimas. XIX amžiaus pradžios Europos literatūrose šis reikalavimas siejosi su pastangomis išsivaduoti iš niveliuojančios prancūzų klasicistinės literatūros įtakos, kurti savitą, savo tautos tradicijomis pagrįstą, su realiomis tautos, ypač demokratinių tautos sluoksnių gyvenimo sąlygomis susijusį meną. Tuo tarpu aptariamojo meto lietuvių literatūros kūrėjams buvo svarbu siekti ne tiek paties meno savitumo, kurio stoka nebuvo specialiai juntama ir kurio ryšys su gimtąja dirva buvo akivaizdus, o rūpintis literatūros tvirtėjimu. Nacionalinio savitumo problematika tebuvo forma, kuria šis rūpestis reiškėsi.

Kaip šiuo požiūriu vertinama Maironio kūryba?

Į šį klausimą geriausiai atsako B. Sruogos straipsniai,

kuriuose labai ryškiai atsispindi XX a. pradžios lietuvių kultūroje vykęs vertybių perkainojimas su visu jo prieštaringumu.

Svarstant lietuvių literatūros raidos perspektyvas, principinės reikšmės įgyja teiginys, jog liaudies ir tautos literatūra yra skirtingi dalykai. Iki šiol lietuvių literatūra buvusi liaudinė, dabar ji turinti tapti tautinė. Šio teiginio reikšmė ano meto sąlygomis buvo gana prieštaringa. Viena vertus, po revoliucijos pralaimėjimo reakcijos metais kai kurie buržuaziniai sluoksniai pasitraukė nuo demokratinių lietuvių literatūros tradicijų, siekdami ją nukreipti į siaurus „elito" interesų rėmus.[34] Bet antra vertus, tai rodė ir literatūros brendimą bei turtėjimą: išaugo auditorija, kurią sudarė nebe vien tik valstiečių masės, o jau gana gausi inteligentija, norėjusi sudėtingesnės problematikos ir nebe tiek elementarių meninės išraiškos formų. Kilo reikalas neapriboti literatūros siaurais utilitariniais reikalavimais, sąmoningai kultivuoti meną, siekiantį specifinių estetinio suvokimo bei išgyvenimo tikslų. Literatūra norėjo būti nebe valstietiška, o bendražmogiška, kartu neprarasdama savo nacionalinio savitumo. Bet kur jo dabar ieškoti?

Šių problemų aspektu į Maironio kūrybą tad ir pasižiūri B. Sruoga. Atstovaudamas naujai literatūrinei kartai ir dėl to polemiškai priešpriešindamas savo estetinę programą „draudžiamajam laikotarpiui", jis Maironį, anos epochos būdingiausiąjį reiškėją, priskiria „valstietiškajai" literatūrai, atitinkančiai kaimo žmonių poreikius ir skonį: „Dažnai, atsimenu, ilgais rudens vakarais, prieš užžiebiant šviesą, kada kiekvienas skęsta savo vakaro svajonėse, užtrauks, būdavo, merginos tyliu, skausmingu, ilgėjimosi pilnu motyvu „Kur bėga Šešupė" arba „Miškas ūžia, verkia, gaudžia"... Ypatingas ūpas, būdavo, sukildavo kiekviename; kiekvienas nujausdavo kažkokį nerimavimą, kažkokį keistą sielos virpėjimą, keistą energijos ir jėgų pakėlimą.

---

[34] Plačiau žr. *Zaborskaitė V.* Realizmo klausimai.— V., 1957.— P. 106—118.

Kitaip sakant, kiekvienas nujausdavo savotišką įkvėpimą, kiek tai leidžia sveika, nesugadinta sodiečio prigimtis...

Inteligentams Maironio lyrika mažiau teduodavo (ir duoda)."[35]

Tačiau kai kurie Maironio kūrybos momentai, pripažįsta B. Sruoga, išeina už „sodietiškos" literatūros ribų, atstovauja tautiškajai literatūrai. Kokie tai momentai? 1913 m. straipsnyje kategoriško atsakymo į šį klausimą nėra. Tik viena aišku, kad, B. Sruogos mintimi, nacionalinio savitumo žymių reikią ieškoti ne visuomeninės patriotinės tematikos kūriniuose, o ten, kur atskleidžiamas asmenybės vidinis gyvenimas su jo dramatizmu, svajonėmis ir nerimu.

Šis B. Sruogos sprendimas vėlgi nėra vienareikšmis. Iš dalies atspindėdamas porevoliucinės reakcijos metais buržuazinės inteligentijos apolitiškumą, pasitraukimą nuo aštrių socialinių bei politinių epochos problemų, šis sprendimas reiškia ir teisėtą norą matyti literatūroje atvaizduotus gilesnius charakterius, naujesnę, lietuvių literatūroje dar neliestą žmogaus egzistencijos analizę. Šitaip pažvelgęs į Maironio kūrybą, B. Sruoga neigiamai vertina „Jo pirmąją meilę", „Vilnių" — tie eilėraščiai esą dirbtini, jausmą juose pakeičiąs šaltas patosas.[36] Priešingai — labai aukštai iškeliami „Nuo Birutės kalno", „Vakaras ant ežero Keturių Kantonų", „Nuliūdimo valandoje", „Ar skauda man širdį". Apie pastarąjį eilėraštį sakoma, kad jį „galėjo sutverti vien tiktai lietuvis protu ir širdimi, kūnu ir dvasia išaugęs po šiaudiniu sulūžusios lietuvio pirkelės stogu, tautinėmis dainelėmis užliūliuotas, užsuptas melancholiniu girių ūžimu".[37] Panašiai yra vertinamas „Jaunosios Lietuvos" Juozas Rainys. Išanalizavęs poemoje pavaizduotą jo vidinę dramą, B. Sruoga sako, kad Rainys esąs „lietuvių dvasios, lietuvių tautiškumo išreiškėjas"[38].

Iš straipsnio aišku, kad B. Sruogai nacionalinį literatūros savitumą nulemia ne kūrinyje reiškiamos temos bei

---

[35–38] *Sruoga B.* Maironis // Aušrinė.— 1913.— Nr. 28.— P. 198, 199, 200, 207.

idėjos, o žmogaus psichikos pobūdis, jo specifinis reagavimas į išorinio gyvenimo sąlygas. Taigi išaiškėja meno tautiškumo sfera, bet nepaaiški, kas gi konkrečiai sudaro lietuviškojo tautiškumo specifiką, kuo būtent mene reiškiasi nacionalinio charakterio ypatybės, kas B. Sruogos suminėtuose Maironio kūriniuose specifiškai lietuviška.

Prie tos pačios temos B. Sruoga grįžta beveik po dešimtmečio, spręsdamas ją ta pačia linkme, tik daugiau konkretizuodamas. Dabar jis jau tiksliau suformuluoja mintį, kad kūrinio tematikoje atsispindintis ryšys su tauta esąs paviršutiniškas ir mechaniškas. Šį teiginį jis paremia tokiu paradoksaliu pavyzdžiu. Apie Maironio „Jaunąją Lietuvą" jis sako: „Pabandykit padaryti tokį eksperimentą. Vietoj Nemuno parašykit Dunojus, vietoj lenkas parašykit turkas, vietoj lietuvis — bulgaras, vardus ir pavardes padarykit slaviškus ir datą padarykite trisdešimčia metų atgal, o visą poemą išverskit į bulgarų kalbą ir, neparašę, kad tai yra vertimas, atspausdinkit. O, bulgarai didžiuosis, kad tai yra jų tautinis veikalas, kad tai yra jų tautos epopėja!"[39]

Pakartodamas ankstesnę savo mintį apie tai, kad nacionalinis meno savitumas reiškiasi menininko „sąmonės forma", t. y. specifiniu reagavimu į „pasaulio reiškinius", B. Sruoga šį teiginį vėl pailiustruoja Maironio kūryba. „Prancūzai, pavyzdžiui,— rašo jis,— karo dainose apdainuoja visą kovą, kaip ginklai žvangėjo, kaip durtuvai į kūną smigo, kaip kraujas sroveno, kiek jis raudonas buvo. Lietuvis gi sako:

> Saulė leidos, buvo kova, kraujo daug tekėjo,
> Mylimasis už tėvynę galvą ten padėjo.

Kovos momentas lietuvių dainose visai apeinamas, teminimas vienu kitu žodžiu, vienu kitu posmu. Užtat kaip modeliuojamas ilgesys, atsiskyrimo momentas, liūdesys, ilgėjimas. Dėl tos priežasties ir visa daina įgauna visai kitos struktūros, kuria lietuvių kūryba ir pasižymi, ir išsiskiria."[40]

[39–40] *Sruoga B.* Keli žodžiai // Skaitymai.— Kn. 17.— P. 85, 87.

Šitaip nužymėjęs klausimo sprendimo kryptį, B. Sruoga nebando duoti išsamesnės Maironio nacionalinio savitumo charakteristikos. Bet jis to nė nebūtų galėjęs padaryti: tai viliojantis uždavinys, iškyląs prieš lyginamąjį literatūrų mokslą, reikalaująs sukaupti ir išnagrinėti labai gausią ir įvairią medžiagą, nes kitaip neįmanoma padaryti šiuo klausimu pagrįstų, gerai argumentuotų sprendimų.

Bet nejaugi dabar visiškai negalima pasakyti ką nors tikresnio apie Maironio kūrybos nacionalinį savitumą? Be abejo, galima. Jis priklauso prie tų rašytojų, kurie pasižymi akivaizdžiais ir lengvai apčiuopiamais tokio savitumo bruožais. Tiesa, Maironis nekėlė sau specialaus uždavinio ieškoti etninio lietuvių charakterio esmės, jo pasaulėjautos ypatingumo — viso to, kuo ėmė rūpintis „pomaironinė" karta, nors jis ir manė, kad nacionalinis savitumas yra rašytojo vertybė. „Kiekvienos tautos literatūra turi ir bendrus su kitų tautų literatūromis bruožus, turi ir savotiškumus: juo kuri literatūra, prisilaikydama bendrų grožio ir dailės dėsnių, turi daugiau savotiškumo, tuo yra įdomesnė ir daugiau branginama",— rašė Maironis „Trumpoje visuotinės literatūros apžvalgoje".[41] Apibūdindamas toje pat knygoje Gėtės kūrybą, jis pabrėžia, kad jos nacionalinis charakteris yra brangi didelio menininko savybė.[42]

Paties Maironio kūrybos nacionalinis savitumas kilo greičiau ne iš sąmoningų pastangų, o iš natūralaus ir gilaus jos ryšio su savo epochos visuomenine tikrove, ypač su tautinio sąjūdžio poreikiais. Netiesą rašė, žinoma, B. Sruoga, manydamas, kad tematiniame bei idėjiniame kūrybos plane nacionalinis savitumas reikštis negalįs, kad jis čia esąs paviršutiniškas ir mechaniškas ir savaime išnykstąs, pakeitus vietovardžius bei pavardes. Bet su meno kūriniu, kaip sakė Vaižgantas, tokių eksperimentų daryti negalima: temos ir idėjos, siužetai ir si-

---

[41–42] *Maironis.* Raštai.— T. 5.— P. 3—4, 201.

tuacijos čia nėra kažkas paviršutiniška, o susiliečia su giliosiomis kūrybos ištakomis.[43]

Bene pagrindinis Maironio kūrybos nacionalinio savitumo požymis yra tai, kad jis fiksuoja ir įprasmina esminius tautos istorijos momentus. Lietuvių tautos istorinių teisių gynimas, jos gyvybingumo bei sąmoningumo skatinimas, formavimas ir aukštinimas, individo ryšio su savo tautos likimu teigimas — visa tai yra gilieji Maironio kūrybos šaltiniai, sąlygoję jo tematiką, siužetus, nulėmę pagrindinius idėjinius akcentus.

Savitas, iš pirmo žvilgsnio suvokiamas yra ir Maironio kūrybos koloritas. Panoramiškai platus Lietuvos peizažas su upėmis, ežerais, kalnais, piliakalniais ir pilių griuvėsiais, su didžiaisiais miestais ir valstiečių pirkiomis, skendinčiomis darželiuose bei soduose; Lietuvos gamta visais metų laikais — su aukštu, žvaigždėtu žiemos dangumi, šiltomis, svajingomis vasaros naktimis, džiaugsmingai atbundančiu pavasariu ir melancholiškomis rudens dirvomis; o fone — lietuviškas, valstietiškas tipažas: „broliai artojai", geltonplaukės sesutės, raudomis savo kūdikį liūliuojanti močiutė.

Ryškus yra Maironio ryšys su liaudies kūryba. Ja pagrįsta daugelis baladžių, net lyrinių eilėraščių motyvų; ji retkarčiais stilizuojama („Trys sesutės grėbė šieną"). Bet dažniausiai Maironis perteikia tik pačią liaudies dainos dvasią, pasinaudoja jos konstrukcija, jos emocine atmosfera, joje išreikštu estetinio žmogaus idealo suvo-

---

[43] „Su literatūra tokių eksperimentų daryti negalima. B. Sruogos pavartota čia suktybė, kuri, tiesa, gali akis apdumti, bet yra griežtai neteisinga. Bene 1900 m. Vilniaus lenkų endekija, leisdama visokių agitacinių šlamštų prieš lietuvius ir Lietuvą, paleido ir knygpalaikę ištraukų iš Mickevičiaus poemos „Pan Tadeusz", pakeitę pradžią

> Litwo, ojczyzno moja
> į
> Polsko, ojczyzno moja.

Iš šito „eksperimento" buvo neapsakomai daug šlykštumo, o ne naudos — Lenkijai. Matyt, ir lenkų veikaluose — esama lietuviškų tautiškumų, kurių kitais nepakeisi.

Ne, ne pigiai Maironis „pirko tautos vadovybės sostą". Už tai jis mokėjo „lietuviška" širdžia."— *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 116—117.

kimu. Maironio sugebėjimo perteikti liaudies dainos esmę neneigia net toks skeptikas, kaip B. Sruoga. Bet geriausias Maironio kūrybos atitikimo folkloro dvasią įrodymas yra tas, kad liaudis pamilo ir pasisavino daugelį Maironio dainų, priimdama jas į bendrąjį tautosakos lobyną, dainuodama jas kaip savo pačios nusiteikimų, kančių ir svajonių žodį.

Ir pagaliau — kalba. Ne vien dėl to, kad ji ne tokia komunikacijos priemonė, kurią būtų galima mechaniškai kaitalioti, nenuskriaudžiant turinio versti meninį tekstą iš vienos kalbos į kitą, kad kalba visuomet susijusi su istoriškai susiklosčiusia nacionalinės sąmonės sankloda. O dar ir dėl to, kad Maironis aktyviai ir dosniai dalyvavo mūsų poetinės kalbos kūrimo procese. Tiksliai pasverti ir apibūdinti jo įnašą į lietuvių poetinę kalbą yra atskiros studijos uždavinys, bet šio įnašo svorį rodo Maironio žodyno, frazeologijos, eilėdaros poveikis vėlesnei lietuvių poezijai, o kalbos kūrybos proceso intensyvumą atskleidžia paties Maironio daryti savo kūrinių taisymai, perredagavimai, kalbinio pobūdžio pastabomis, įrašais išmarginti jo juodraščiai. Reikėjo būti labai giliai suaugusiam su liaudies kalba, o kartu ir su liaudies mentalitetu, kad galėtum kurti kalbos formas, kurias ta pati liaudis priėmė kaip savas.

Tad nacionalinis savitumas yra viena ryškiausių ir esmingiausių Maironio meninio pasaulėvaizdžio ypatybių.[44] Šitai kadaise net buvo paskatinę manyti, kad Maironio kūryba per daug „lokali", per maža „bendražmogiška" ir dėl to niekad negalėsianti sudominti ko nors už Lietuvos ribų. A. Jakštui, pavyzdžiui, atrodė, kad Maironio kūryba „aukščiau Šatrijos kalno nepakyla"[45].

Teorinio prieštaravimo tarp meno kūrybos ryškaus nacionalinio savitumo ir bendražmogiško reikšmingumo, be abejo, nėra: aksiominis teiginys, įsigalėjęs dar romantizmo laikais, yra toks: tik per nacionalinį savitumą eina

---

[44] Šitai pažymi ir V. Mykolaitis-Putinas, taip pat nurodydamas Maironio ryšį su nacionalinio išsivadavimo judėjimu, lietuvišką jo raštų koloritą ir ryšį su liaudies kūryba.— *Mykolaitis-Putinas V.* Raštai.— T. 8.— P. 346—347.

[45] *Dambrauskas-Jakštas A.* Mūsų naujoji literatūra.— T. 1.— P. 32.

kelias į internacionalinį visuotinumą; bendražmogiškumas egzistuoja tik nacionalinio sąlygotumo forma: menininkas, kaip ir kiekvienas žmogus, tegali egzistuoti tautoje, kaip jis tegali egzistuoti tik erdvėje ir laike.

Kalbant apie Maironio kūrybą, šis teiginys potencialiai galėtų būti atkeltas iš teorinės plotmės taip pat ir į praktinę. Tiesa, ikitarybinių metų reti ir atsitiktiniai jo poezijos vertimai į kitas kalbas (daugiau buvo versta tik į lenkų kalbą) platesnio atgarsio, rodos, nesusilaukė. Užtat jau pokario metais išėjusios dideliais tiražais gana plačios rinktinės rusų kalba atvėrė Maironio kūrybą gausiai nelietuvių auditorijai. Tačiau į platesnę literatūrinio gyvenimo areną Maironis dar neišėjęs, nors visi duomenys tam yra. Lietuvių nacionalinio judėjimo epochą išreiškusio poeto kūryba visų pirma galėtų būti konfrontuojama su tą patį istorinį etapą išgyvenusių kitų tautų poezija: į jos kontekstą darniai įsipintų ir Maironio balsas, juo labiau kad XIX amžiuje dauguma Rytų ir Vidurio Europos tautų patyrė vienodą idėjų ir išgyvenimų kompleksą.

* * *

Paieškoję bendriausiųjų Maironio meninio pasaulėvaizdžio bruožų, apibūdinome juos kaip romantizmo ir poetinio realizmo dermę, pažymėtą nacionaliniu savitumu. Tai, žinoma, labai bendra Maironio estetikos charakteristika. Bet ji kitokia ir negali būti: Maironis neatstovauja jokiai tiksliai apibrėžtai literatūrinei srovei, nes jų to meto lietuvių literatūroje nė nebuvo. Jo estetika išaugusi romantinės klasikinės XIX a. pirmosios pusės poezijos atmosferoje, nulemta XIX a. pabaigos lietuvių visuomeninio gyvenimo sąlygų. Teoriškai maža teapibrėžta, kūrybinėje praktikoje ji iškyla kaip darnus, stilingas, pabaigtas poetinis pasaulis, kurio gyvo žavesio nenublukina metų ir epochų kaita.

VIII. MAIRONIS LIETUVIŲ LITERATŪROS RAIDOJE

Maironio didžiulė reikšmė lietuvių literatūros raidai yra visų pripažįstamas faktas. Ji didesnė ir daugiapusiškesnė negu tiesioginis jo kūrybos svoris ir poveikis: Maironis ne tiktai naujosios lietuvių poezijos pradininkas, sukūręs savą poetinę mokyklą, teikęs daugeriopų impulsų tolesnei mūsų poezijos raidai, bet ir autorius, kuris meninio braižo ryškumu padėjo kristalizuotis estetikai, visai skirtingai, o kartais net priešiškai paties Maironio meniniam mąstymui. Lietuvių poezija augo ne tiktai mokydamasi iš Maironio, bet ir polemizuodama bei kovodama su juo.

Maironio reikšmė ir jo vieta lietuvių literatūroje buvo suvokta ne iš karto. Reikėjo perspektyvos ne tiktai jo kūrybos visumai apžvelgti, bet ir visos literatūros proceso turiniui bei krypčiai pažinti. Savaime aišku, kad sprendimų objektyvumą sąlygojo ir vertintojų literatūrinės bei visuomeninės pažiūros, ir tyrinėtojų metodologija. Maironio vertinimo istorija atspindi daug esminių lietuvių literatūros kritikos ir mokslo poslinkių.

Nepretenduojant duoti išsamią Maironio poveikio bei jo kūrybos vertinimų istoriją — tai būtų specialaus tyrinėjimo uždavinys,— norisi nužymėti tik pagrindines tendencijas ir iškelti reikšmingiausius faktus.

1. MAIRONIO POVEIKIS LIETUVIŲ POEZIJAI

1895—1905 metų kūriniais Maironis padėjo pagrindus naujajai lietuvių poezijai, bet jo poveikis pasireiškė tik po spaudos grąžinimo. Jį patyrė naujai į literatūrą atėjusi karta. Savo amžininkams Maironis įtakos nedarė: nei P. Vaičaičio, nei, pavyzdžiui, J. Mačio-Kėkšto poe-

zijoje nėra jokių Maironio poveikio žymių: pasirodžius „Pavasario Balsams" ir pirmajai poemai, anų poetų individualybės jau buvo susiformavusios. Užtat Maironio kūryba sudarė tą literatūrinę atmosferą, kurioje skleidėsi naujų talentų daigai. XX a. pradžia buvo Maironio viešpatavimo mūsų poezijoje laikas. Pats Maironio kūrybos egzistavimo faktas pakėlė poetinę kultūrą žymiai aukščiau bendrojo XIX a. pabaigos lygio. Sklandžiai bei lengvai eiliuoti ir rimuoti pasidarė sąlyga, be kurios jau buvo nebeįsivaizduojama net vidutinio poeto kūryba. Tačiau ryškios individualybės hegemonija skatino, žinoma, ir gana mechaniško sekimo, epigonizmo reiškinius. Maironio temos, motyvai, įvaizdžiai, intonacijos vyravo ano meto masinėje lietuvių poezijos produkcijoje. Tipiškas pavyzdys, susilaukęs plačios interpretacijos literatūros kritikoje — tai Šnapštys-Margalis.

Jo eilėraščius, kaip silpną Maironio poezijos atšvaitalą, išsamiai nagrinėjo L. Gira.[1]

Tačiau Maironio poveikis reiškėsi ir žymiai vaisingesnėmis formomis, pažadindamas savitus ir stiprius talentus savarankiškai kūrybai. Kadaise Dostojevskis yra pasakęs, kad visa rusų proza išėjusi iš po Gogolio „Apsiausto", o parafrazuojant jį, galima būtų pasakyti, kad ir visa naujoji lietuvių poezija išėjusi iš po Maironio sparno. Visas vadinamas „pomaironinės" kartos branduolys išėjo Maironio mokyklą — vieni greičiau iš jos išsivaduodami, tik pradžioje pajusdami jo poveikį, o kiti patirdami stipresnę ir giliau siekiančią įtaką.

Vyriausias iš jų — Liudas Gira atėjo į literatūrą kaip entuziastingas Maironio gerbėjas. Poema „Tarp skausmų į garbę" pažadino jį sąmoningam kūrybiniam gyvenimui[2], tos pačios poemos inscenizacija, vienas iš pirmųjų jo eilėraščių skirti poemos autoriaus garbei.[3] Bet ir jo paties ankstyvesnieji eilėraščiai, kaip pažymi V. My-

---

[1] *Radzikauskas E.* Kritikos raštai.— K., 1928.— P. 98—134.

[2] Pradai ir žygiai.— 1926.— Nr. 8.— P. 207.

[3] *Gerulis L.* Tarp skausmų į garbę // Lietuvių laikraštis.— 1904.— Nr. 2.— P. 18.

kolaitis-Putinas, yra visai maironiški, nors netrukus jau įgauna savitą charakterį: „...L. Gira yra konkretesnis, kasdieniškesnis, paprastesnis. L. Giros kankliai neskamba taip iškilmingai, išdidžiai, pranašiškai, kaip Maironio. Net ir tos pačios temos, tie patys motyvai daug laisvesnėj, o kartais ir pakrikusioj L. Giros formoj skamba ne kilniu patosu, bet blogesniais atvejais įtikinėjimu, publicistika, o geresniais — lyriniu intymumu ir dainiškumu."[4] Labai greitai skaitančioji visuomenė ima traktuoti L. Girą kaip naujos, nebe „maironiškos", poezijos reiškėją.

Iš to laikotarpio poetų esmingiausi ir giliausi saitai su Maironiu jungė turbūt Putiną. Maironis pirmasis jį pažadino kūrybai, suteikė pirmųjų kūrybinių impulsų. Jis atsimena, kaip anksti į jo sąmonę įkrito Maironio vardas. Marijampolės mokinių chore jis jau išmoko dainuoti „Už Raseinių, ant Dubysos", „Kur bėga Šešupė", „Užtrauksim naują giesmę, broliai". Viena iš tų dainų, gal ypač „Miškas ūžia", paskatino ir jį patį pabandyt rašyti. Baigęs keturias gimnazijos klases, jis įsigijo „Jaunąją Lietuvą" ir, važiuodamas namo, vežime godžiai ją skaitė. Netrukus po to nusipirko „Pavasario Balsus", paskui „Raseinių Magdę", ir Maironis tvirtai įsišaknijo jo vidaus pasaulyje.[5] Analizuodamas ankstyvąją Putino kūrybą, J. Lankutis pažymi: „Maironio romantiškai pakilus ir giedras žvilgsnis į gyvenimą rado gyvą atgarsį taurių siekimų kupinoje jauno poeto sieloje."[6] Ir iš tikrųjų — 1911—1914 m. Putino eilėraščiuose Maironio įtaka akivaizdi. Bet ir dar vėliau, kai Putinas nuėjo visiškai naujais ir savitais keliais, sukurdamas nepakartojamai originalų savo poezijos pasaulį, sudarantį ištisą mūsų poezijos epochą, liko kažkokie gilieji, nė iš tolo nepaliečią motyvų ir poetikos sferos, jo ryšiai su Maironio tradi-

---

[4] *Mykolaitis-Putinas* V. Liudo Giros kūryba // Židinys.— 1940.— Nr. 2. — P. 189.

[5] *Mykolaitis-Putinas* V. Autobiografijos vietoje // Tarybų Lietuvos rašytojai.— V., 1957.— P. 340—342.

[6] *Lankutis J.* V. Mykolaičio-Putino kūryba.— V., 1961.—P. 27.

cija: rimtas požiūris į pagrindines gyvenimo vertybes, moralinių kriterijų aukštumas, meninės formos logika ir disciplina. Su gilia pagarba, kaip didįjį savo mokytoją, Putinas prisimena Maironį, pats stovėdamas visuotinio pripažinimo ir pagarbos viršūnėje.[7]

Daug paviršutiniškesnis, lakus ir trumpalaikis buvo B. Sruogos, K. Binkio kontaktas su Maironiu. Ankstyviausių B. Sruogos kūrinių „formoje, aiškioje ir nesudėtingoje, jungėsi Maironio poetikos elementai su liaudies dainų stiliumi", — pažymi V. Kubilius, analizuodamas B. Sruogos lyriką.[8] Panašiai ir apie K. Binkį: „Pirmųjų jo eilėraščių gyva ir lanksti kalba, aiškūs ir griežti ritmo dūžiai, skambi vyriškų rimų grandinė, tvirtos kompozicinės jungtys, struktūros vientisumas ir išbaigtumas, poetinės atmosferos blaivumas plaukė iš Maironio lyrikos. Jos alsavimas jaučiamas ne viename jauno poeto kūrinyje."[9] Bet kartu šiedu poetai stovėjo pirmose gretose tų, kurie iškėlė šūkį „Šalin nuo Maironio!", ryžtingai pasukdami lietuvių lyriką nauja linkme.[10]

Kitaip santykiauja su Maironiu poetai, savo ideologija susiję su revoliuciniu judėjimu arba bent jam artimi. Maironio poveikis čia daug silpnesnis, o polemika vyksta ne tiek dėl estetikos, kiek dėl ideologijos. Tarpinę padėtį šiuo atžvilgiu užima Jovaras. Susižavėjęs Maironiu, jis dažnokai kartoja jo mintis, intonacijas, paskiras frazes, kai kur jį stačiai imituodamas.[11] Tokie eilėraščiai, kaip „Pavasario rytas", „Ko trokšti, ko liūdi, ilgiesi, dvasia?", „Šiaulių inteligentijai", „Kad mano krūtinę", „Kur gražiausia", yra konkrečių Maironio eilėraščių parafrazės arba sekimai. Iš jų išsiskiria revoliucinė daina „Sukelkime kovą", parašyta sekant Maironio himnu „Jau

---

[7] Kalba 1962 m., švenčiant 100-ąsias Maironio gimimo sukaktuves (rankraštis).

[8] *Kubilius V.* Mūsų rašytojai.— V., 1958.— P. 31.

[9–10] *Kubilius V.* Naujų kelių ieškant.— V., 1964.— P. 211—212, 187—192.

[11] *Kubilius V.* Revoliucinė lietuvių poezija 1890—1907 metais // Literatūra ir kalba.— 1958.— [T.] 3.— P. 248—249.

slavai sukilo", tačiau kelianti ne nacionalinio išsivadavimo, o darbo žmonių revoliucinės kovos idėjas:

Visur darbininkai jau miestuose kyla,
Jau liejasi kraujas ant gatvių grindų...
Vieniems tik valstiečiams dvasia nesušilo —
Jie dar tebekenčia spaudimą ledų...

Sukelkime kovą kaip audrą griausmingą!
Sugriaukim tironų šią tvarką gėdingą.
Prikelkime brolius vargdienius!

Maironio poezijos forma skelbiant jam priešiškas idėjas, eilėraštis, šalia savo pagrindinės prasmės, įgyja dar tarsi polemikos su Maironiu ir jo ideologija pobūdį.

Analogiškas reiškinys — J. Baltrušaitis-Mėmelė. Ir jo raštuose retkarčiais nuskamba koks nors charakteringas Maironio metras, tačiau jam būdingesnė polemika su Maironiu. Pažymėtinas šiuo požiūriu eilėraštis „Kas vargdienį priglaus (Nudavimas Maironio)"[12], kuriame parafrazuojamas Maironio „Beturčiams", suteikiant eilėraščiui priešingą prasmę: vietoje Maironio išsakytų prakeikimų bedievybei čia prakeikiami tie, kurie nori atitraukti darbininkus nuo revoliucinės kovos.

Sąmoningoje opozicijoje Maironiui stovi J. Janonis. Pradėjęs poetinį kelią, kaip visa jo karta, ne be Maironio poveikio[13], jis labai greitai susiranda stilistinę išraišką, tinkamą iš esmės naujam savo meniniam pasaulėvaizdžiui. Bet polemika su Maironiu nuskamba dar ir 1917 m. parašyto eilėraščio posme:

Žilos senovės milžinai
Išnyko it sapnai,
Ir vietą jų užims jauni,
Kur kas galingesni!
Todėl nemėgstu praeities
Senovės milžinų.
Aš trokštu vien tik ateities
Da auštančių dienų.

Tačiau ir vėliau Maironis veikė revoliucinę poeziją — bent formos, stilistikos, eilėdaros atžvilgiu daugiau, negu bet kuris kitas lietuvių rašytojas. B. Pranskus randa mai-

---

[12] Vienybė lietuvninkų.— 1904.— Nr. 32.
[13] *Kubilius V.* Julius Janonis.— V., 1962.— P. 81—84.

roniškai skambančių posmų V. Žalionio, F. Sodainio, amerikiečių Buolio Sūnaus, St. Butkaus ir kitų ankstesniojoje poezijoje.[14] Žinoma, šis poveikis lietė periferinius kūrybos momentus ir, bręstant revoliucinei poezijai, galutinai išblėso.

Trečiajame ir ketvirtajame dešimtmetyje Maironio poveikis dar buvo juntamas, nors vis silpnėjančiu mastu, neproletarinės ideologijos masinėje eiliuotos kūrybos produkcijoje, bet pagrindinių literatūrinio proceso linijų beveik nelietė. 1921 m. išėjusi „Vainikų" antologija oficialiai paskelbė Maironio epochos pabaigą ir „pomaironinės" kartos įsivyravimą lietuvių poezijoje, o dešimtmečiu vėliau, kaip su kartoka ironija rašė K. Korsakas, maironizmo vardas „daug kam buvo virtęs tiesiog baubu ar net pašaipa. Pavadinti kritikoje kurį nors mūsų jaunųjų poetų Maironio sekėju, surasti jo jaunutėje kūryboje maironizmo elementų reiškė tiesiog įžeidimą. Jaunoji rašytojų karta atkakliai kratėsi Maironio vardo. Daug menkesni sūnūs įžūliai bandė išsiginti savo didžiojo tėvo. Galbūt todėl, jog tie idealai, kuriais gyva Maironio kūryba, ne tik jau buvo realizuoti, bet, „tapę kūnu", pasirodė tokie kartūs ir tokie nublukę".[15]

Maironio įtakos renesansas prasidėjo ten, kur, atrodo, mažiausiai būtų buvę galima laukti — tarybinėje lietuvių poezijoje. Ir įtakos, kuri anaiptol nesiribojo forma. Didžiojo Tėvynės karo metais patriotiniai Maironio lyrikos motyvai vėl suskambo su buvusiu įtaigumu ir žavesiu. Minint Maironio šimtąsias gimimo metines, K. Korsakas rašė: „Šia iškilminga jubiliejine proga noriu paliudyti, kad lietuvių tarybiniai rašytojai, pasitraukę karo metais į Tarybų šalies gilumą, sėmėsi iš Maironio poezijos patriotinių impulsų savo kūrybai. Perleisdami per socialistinę pasaulėžiūrą, per tarybines pažiūras bei nuotaikas Maironio lyrikos sveikuosius, liaudinius pradus, joje sukauptą karštą meilę gimtajam kraštui, jos kristališkai aiškų poetinį skambėjimą, jie Maironio poeziją

---

[14] *Pranskus B.* Maironis ir proletarinė literatūra // Priekalas.— 1933.— Nr. 5.— P. 225.

[15] *Korsakas K.* Vietoj Maironio nekrologo // Rašytojai ir knygos.— K., 1940.— P. 348—349.

tuo metu laikė vienu iš sektinų pavyzdžių, kaip reikia atsakingu istoriniu momentu tarnauti liaudžiai, kaip į ją veiksmingai prabilti ir kaip ją uždegti lemiamai kovai."[16]

Panašia prasme Maironį mini ir A. Venclova: „Maironis savotiškai veikė Salomėją Nėrį ir kitus mūsų poetus, ypač Tėvynės karo metu — veikė savo tėvynės meilės karščiu, eilėraščiais, nukreiptais prieš vokiškuosius grobikus, visuomeniškai publicistinėmis poezijos intonacijomis, savo pastangomis plačias visuomenines temas kartais išreikšti ir intymia, asmeniška poezijos kalba. Kai kuriems mūsų poetams Maironis darė ir šiuo metu tebedaro vaisingą poveikį formos plastiškumu, aiškumu, skambumu, liaudiškumu, sugebėjimu kalbėti nuoširdžiai, įtaigiai, jaudinančiai.

...neabejoju, jog Maironio — poeto įtaka kitiems poetams įvairiais aspektais reikšis ir ateityje, nes Maironis priklauso prie tų poetų, kurių poveikis toli gražu nesibaigia drauge su jų gyvenimu."[17]

Žinoma, kalbėti apie kokį nors tiesioginį Maironio poveikį dabarties mūsų poezijai netenka: nėra nei turinio, nei išraiškos sąlyčio taškų. Maironio kūryba nustojo betarpiškai formavusi meninį gyvenimą, likdama bendrąja tautos kultūros savastimi, reikšmingai praturtindama literatūrinių tradicijų ir dvasinių vertybių lobyną, be kurio gerokai nuskurstų ir išsektų gyvoji poezijos versmė.

Tačiau Maironio santykis su literatūrine mintimi reiškėsi ne tiktai ryšiais su lietuvių poezijos kūrybine praktika, bet dar ir su literatūros mokslu bei kritika.

2. MAIRONIO VERTINIMAS LITERATŪROS MOKSLE IR KRITIKOJE

Pirmuosius Maironio kūrinius su dideliu pritarimu, stačiai entuziazmu priėmė dešinioji visuomenė. Tai matyti ir iš ano meto spaudos, ir iš vėliau paskelbtų atsimini-

---

[16] *Korsakas K.* Poeto likimas // Pergalė.— 1962.— Nr. 12.— P. 137.

[17] *Venclova A.* Apie Maironio poezijos tradicijas // Lit. ir menas.— 1962.— Lapkr. 3.

mų.[18] Tačiau paradoksalu gali pasirodyti, kad išsamiausiai ir giliausiai dar draudžiamuoju laikotarpiu Maironį įvertino kaip tik pažangioji kritika. Klerikalinėje ano meto spaudoje Maironio knygos nesusilaukė nei didesnės recenzijos, nei šiaip rimtesnio vertinimo. Tiesa, būta čia nemaža panegirikų ir proza, ir eilėmis, išlieta daug tulžies Maironio vieno ir kito kūrinio kritikams[19], bet nenušviesta nei tikroji jo kūrybos vertė, nei jos vieta ano meto literatūriniame gyvenime. Tačiau tas faktas tik vienu požiūriu atrodo keistas: iš tikrųjų jis dėsningas ir atspindi kultūrinio lygio ir akiračio skirtumą, buvusį tarp klerikalinės ir pažangiosios spaudos.

Išsamiausią pirmosios Maironio knygos — „Apsakymų apie Lietuvos praeigą" — recenziją yra davusi J. Šliūpo „Apšvieta".[20] Nepaisant, kad Maironis knygelės pratarmėje yra atidavęs labai didelę duoklę kovingajam ano meto klerikalizmui, J. Šliūpas to tarsi nepastebėjo ir knygą iš esmės labai teigiamai vertino. Jis rašė: „Pažymu yra ant kožnos šalies to rašto, jog autorius ne tik yra giliau susipažinęs su Lietuvos veikalais — kas nemenkai sveria,— jis yra persiėmęs ne svetima dėl lietuvių ir lietuvybės dvasia. Skaitant tą veikalėlį, širdį kožnam lietuviui džiugina taipgi aiški, gryna lietuviška kalba, kurios sudėtinė sutinka su lietuviškos kalbos dvasia. Velyju, idant toji knygelė papuoštų namus kožno lietuvio."[21] Tiesa, recenzentas nemano, kad viskas toje knygelėje būtų be priekaišto: jis norėtų, kad būtų žymiai daugiau atsižvelgta į krašto kultūrą ir ekonomiką, neapsiribojant politine istorija; kad būtų atskleistas neigiamas katalikybės vaidmuo Lietuvai, kad būtų paliesti XIX a. įvykiai, parodytas carizmo jungo sunkumas ir nežmoniškumas. Tačiau nepaisant šių spragų, J. Šliūpas laiko Maironio „Apsakymus" svarbiu lietuvių kultūrinio gyvenimo faktu.

---

[18] *Tumas J.* Jonas Maironis-Mačiulis.— P. 111—112; *Šatrijos Ragana.* Viktutė.— K., 1941.— P. 64—65.

[19] Pvz., redakcijos prierašas prie Maironio atsakymo „Varpo" kritikui „Apžvalgoje".— 1895.— Nr. 22.— P. 174; Iš Prūsų Lietuvos // Apžvalga.— 1896.— Nr. 1/2.— P. 11.

[20–21] Apšvieta.— 1892.— Nr. 6.— P. 489—492, 489—490.

Lygiai taip pat palankiai „Apsakymus" įvertino ir J. Basanavičius.[22]

„Varpe" ši knyga specialiai nerecenzuota, bet ir čia ji laikyta geriausiu populiariu šios srities veikalu. Briancevo „Очерк древней Литвы и западной России" recenzentas savo straipsnelį baigia šitaip: „Kas mūsų norėtų trumpai paskaityti apie Lietuvos praeitį, tam galėtų ir turėtų užtekti šiam kartui darbų Skirmuntaitės ir ypačiai Zanavyko „Apsakymų".[23]

Jau žinome, kaip S. Matulaitis įvertino poemą „Tarp skausmų į garbę". Žinome taip pat, kad tas vertinimas ne visais atžvilgiais buvo teisingas. Bet vis dėlto pažymėtinas faktas, kad tik „Varpas" taip išsamiai įvertino šį kūrinį, jis pirmasis atkreipė į jį lietuvių visuomenės dėmesį. „Apžvalga" į poemą reagavo tik tuomet, kai jos autorius atsiuntė į laikraštį poleminį atsakymą „Varpo" kritikui. Tik tada redakcija išsakė savo požiūrį prieraše, labai bendromis, nors ir didžiai iškilmingomis, frazėmis pagirdama autorių ir išplūsdama asilu jo kritiką. Menko lygio trumputę giriamąją recenziją įdėjo ir konservatyvioji „Nauja lietuviška ceitunga".[24]

Klerikalinė spauda nerecenzavo, nors tuo stačiai patikėti sunku, nė „Pavasario Balsų". Išsamią tos knygos recenziją davė „Varpas".[25] S. Matulaitis čia teigiamai įvertino Maironio poeziją, pamatydamas joje neabejotiną poetinį talentą, kupiną savo pilietinės pareigos supratimo: „Maironis, kaip matyti iš jo eilių, karštai myli tėvynę Lietuvą ir savo meilę nori parodyti ne jautrumu eilių, ne sentimentališku dūsavimu apie pražuvimą senovės didybės, bet pats nori kovoti kaipo tvirtas kareivis ir kitus ragina į kovą, žada statyti krūtinę už tėvynės gera."[26] Anaiptol neidealizuodamas poeto, blaiviai žiūrėdamas į jo klaidas ir trūkumus (plg. libreto „Kame išganymas" vertinimą), jis su gilia simpatija kalba apie geriau-

---

[22] Vienybė lietuvninkų.— 1892.— Nr. 6.— P. 71—73.

[23] Varpas.— 1893.— Nr. 10.— P. 115.

[24] Mūsų knygos // Nauja lietuviška ceitunga.— 1895.— Nr. 84.

[25—26] Varpas.— 1898.— Nr. 1; Ten pat.— P. 489—490.

sius poeto kūrinius: „...Maironis simpatiškas ir brangus, nes pilnas energijos ir aukštų, prakilnių idealų..."[27]

Pasirodžius periodikoje pirmiesiems Maironio eilėraščiams, V. Kudirka į juos pasižiūrėjo santūriai. Recenzuodamas „Lietuvišką kalendorių ant metų Viešpaties... 1892", jis rašė apie eilėraštį „Giria ir lietuvis": „...eilelės nė šio nė to, tik ne dėl skaitytojų „Lietuviško kalendoriaus".[28] „Vilnių" vadina „gražiomis eilelėmis".[29] Bet vėliau, kai jau buvo išėję „Pavasario Balsai" ir visu pilnumu atsiskleidęs Maironio talentas, ir reiklusis V. Kudirka deramai jį įvertino. Tiesa, kokio straipsnio jis Maironiui nepaskyrė, bet savo „Tiesose eilėms rašyti" (1898) Maironio eilėraščiais, kaip pavyzdiniais, jis daugeliu atvejų iliustruoja silabinę toninę eilėdarą. Šis reikšmingas anam metui darbas, formulavęs naujosios lietuvių eilėdaros principus, kartu pabrėžia Maironio vietą tos literatūros raidoje. V. Kudirka panaudoja citatoms šiuos eilėraščius: „Kas tas paslaptis suprastų", „Nuo Birutės kalno", „Ar skauda man širdį", „Oi neverk, matušėle", „Už Raseinių", „Nenoriu sapnų" — iš tikrųjų vienus iš geriausiųjų Maironio kūrinių. Taigi V. Kudirka Maironio kūrybą jau tada įtraukė į lietuvių literatūros procesą vienu reikšmingu aspektu, kaip žymiausią dar naujos anuo metu silabinės toninės eilėdaros atstovą.

Taip pat ir „Laiške saviesiems"[30], aptariant lietuvių literatūros padėtį, minimas Maironis šalia Žemaitės, Lazdynų Pelėdos, Vinco Kapso, Šatrijos Raganos ir kitų rašytojų, XIX a. pabaigoje kūrusių lietuvių literatūrą.

Kaip į žymiausią lietuvių poezijos kūrėją kreipiasi į Maironį J. Mačys-Kėkštas 1898 m. eilėraštyje „Maironiui".

Taigi demokratinė kritika jau anuomet iš esmės teisingai įvertino Maironio kūrybą. Įvertino ne tiktai jos talentingumą, poetinį žavesį, bet ir jos vietą liaudies išsivaduojamajame judėjime, iškeldama ir smerkdama tai, kas Maironio poezijoje tarnavo antiliaudinėms epochos jėgoms, ir su didele simpatija sveikindama jo eilėraš-

---

[27] Varpas.— 1898.— Nr. 1.— P. 11.

[28–29] Varpas.— 1892.— Nr. 1.— P. 10; 1893.— Nr. 2.— P. 25.

[30] Varpas.— 1905.— Nr. 11—12.— P. 129.

čius, kupinus pilietinių dorybių aukštinimo, kovos entuziazmo, eilėraščius, taip giliai ir nuoširdžiai atskleidžiančius neramų ir dramatišką kovotojo vidinį pasaulį.

Naujas Maironio kūrybos vertinimo etapas prasideda po 1905 metų. Dabar poetas susilaukia visuotinio pripažinimo ir pagarbos. Jam reiškiamo entuziazmo banga pasiekia aukščiausią laipsnį 1913 m., švenčiant poeto kūrybinės veiklos 25 metų jubiliejų. Jo garbei skiriami specialūs žurnalų numeriai, rašomos iškilmingos dedikacijos ir pilni susižavėjimo kūrybos apibūdinimai. Vienas iš jų priklauso Putino plunksnai.[31] Kitas, bent kiek santūresnis,— Bitės.[32]

Tačiau lygia greta prieš Maironį kyla vis stiprėjanti opozicija. Bene pirmasis jos reiškinys — 1906 m. S. Kymantaitės paskelbtas straipsnis „Vienužis — Maironis — Vaičaitis"[33], kuriame ji vertina tik intymiąją ir gamtinę Maironio lyriką, jo pilietinę poeziją laikydama retoriška ir nemeniška. Tai nebuvo vien jaunos kritikės subjektyvus skonis, šis sprendimas išreiškė taip pat ir pažiūras tos inteligentijos dalies, kuriai naujomis politinėmis sąlygomis kovingas Maironio patriotizmas, jo visuomeninis užsiangažavimas nebuvo nei priimtinas, nei aktualus. Herojinis Maironio kūrybos aspektas nebevertinamas. Su šiurkščiu jaunystės atvirumu šitai išsakė B. Sruoga jubiliejiniame 1913 m. straipsnyje, kalbėdamas apie patriotinę Maironio lyriką: „...dirbtinumas, netikrumas, šaltumas. Jausmų nė nebuvę. Tai proto produktas, bet ne įkvėpimo, ne fantazijos, ne jausmų."[34] Dar griežtesnę nuomonę pareiškia kitas tos pat kartos poetas: „Labai nedaug kuo iš Maironio galima gėrėtis. Aš nežinau nei vienų jo eilučių, kurias skaitydamas galėčiau pajausti, kad jas rašė iš „jausmo pilnumo".[35]

Protestuota ne tik prieš Maironio poezijos idėjas, bet ir prieš jų išraišką. Lietuvių lyrika jautėsi pavergta galingos Maironio ritmų sugestijos ir stengėsi iš jos vaduo-

---

[31] Ateitis.— 1913.— Nr. 11.

[32] *Petkevičaitė-Bitė G.* Pasikalbėjimai.— V., 1967.— P. 558—559.

[33] Vilniaus žinios.— 1906.— Nr. 284—286.

[34] *Sruoga B.* Maironis // Aušrinė.— 1913.— Nr. 28.— P. 189.

[35] *Jurgelionis Kl.* Padrikos Pastabos. Laisvoji mintis.— 1913.— Nr. 42.

tis: „Gana jau tos ritmiškos monotonijos, gana jau to „klasiško stenėjimo!"[36]

Bet ir tada, kai „pomaironinė" karta parnase užėmė tvirtas pozicijas, aistros neatvėso, tik įgavo gal kiek kitokią linkmę. Lietuvių poezijos keliai jau raižė naujus meno kontinentus, kurie Maironio autoritetui nebebuvo pavaldūs. Gausūs epigonai, dar ir trečiajame dešimtmetyje užtvindę laikraščių ir žurnalų puslapius, nekėlė pavojaus bendrajai raidos krypčiai.

Bet visuomenėje Maironio autoritetas buvo nepajudinamas. „Mūsų visuomenė dar Maironinė", — apgailestavo vienas iš naujosios poezijos atstovų.[37] Išugdžiusi ir susiformavusi estetinį skonį, skaitydama Maironio poeziją, toji visuomenė tik ją ir tepripažino tikruoju meniškumo etalonu. Ji šalinosi naujų krypčių, naujo ir neįprasto pasaulio suvokimo, sudėtingesnės poetinės kalbos. Toji ištikimybė Maironiui buvo, žinoma, prieštaringas reiškinys. Iš vienos pusės, ji rodė, kad Maironis tapo iš tikrųjų nacionaliniu poetu, „klasiku" pačia geriausiąja prasme. Jo poezija atitiko plačiausių tautos sluoksnių poreikius, žavėdama, džiugindama, guosdama.[38] Naujalio, Sasnausko, Kačanausko ir kitų kompozitorių muzika pavertė daugelį jo eilėraščių plačiai dainuojamomis dainomis. Jo poezija įėjo į pagrindinių, nuolatos aktualių dvasinių vertybių tarpą.

Tačiau ištikimybė klasikinėms vertybėms neturi tapti fetišu, žudančiu jautrumą meno pažangai. Trečiojo dešimtmečio pradžios kritika intensyviai kovojo už naujus literatūros vertinimo kriterijus, už platesnius meno horizontus, turtingesnį intelektualinį gyvenimą, įvairesnes estetinio suvokimo formas. Gal šitoje kovoje ir nebuvo sąmoningo noro griauti Maironio autoritetą. Bet situacija susidarė tokia, kad aiškią persvarą įgijo neigia-

---

[36] *Jaunutis Vienuolis (Juozapas Gerbačiauskis).* Erškėčių vainikas.— Krokuva, 1908.— P. 54.

[37] *Kirša F.* Pavojingi užrašai // Klaipėdos žinios.— 1924.— Nr. 157.

[38] B. Pranskus savo atsiminimuose pasakoja, kaip apie 1920 m. suimtas komunistas Feliksas Vaišnoras savo kameros draugams „iš atminties bėrė" Janonio, Vaičaičio, Jovaro, Maironio eilėraščių posmus.— *Pranskus-Žalionis B.* Artimieji toliai.— V., 1962.— P. 323.

mas požiūris į Maironį. Nepalankiai daugelis kritikų sutiko visus jo naujai pasirodžiusius kūrinius. Be abejo, nei „Mūsų vargai", nei dramos nebuvo kūrybiniai laimėjimai, bet ano meto kritika tarsi prarado proporcijų jausmą, tirštindama juodas spalvas ir nepastebėdama sėkmių.

Išėjus 1920 m. naujam „Pavasario Balsų" leidimui, B. Sruoga piktai užsipuolė ir išjuokė leidinio neskoningą apipavidalinimą[39], nerasdamas reikalo pakalbėti apie čia įdėtą didoką naujų eilėraščių pluoštą — tarp jų tokius Maironio poezijos perlus kaip „Jūratę ir Kastytį", „Čičinską". Kiek vėliau kitas kritikas plačiau stabtelėjo prie „Šatrijos kalno", įrodinėdamas kūrinio nemeniškumą ir padarydamas tokią, tiesa, jau nenaują, išvadą: „Kaip keista, tačiau aš tvirčiausiai tikiu, kad Donelaitis yra daug lietuviškesnis už Maironį."[40] Ir tik ištikimasis A. Jakštas paskelbė ilgą teigiamą recenziją, nors ir jis išleido iš akių naujuosius kūrinius, apsiribodamas bendra Maironio lyrikos charakteristika.[41]

Tais pačiais 1920 m. pasirodžiusią poemą „Mūsų vargus" palankiai pasveikino Vaižgantas[42] ir A. Jakštas[43]. Bet žymiai plačiau ir triukšmingiau nuskambėjo krikdemų „Laisvėje" paskelbta aktyvaus šios partijos veikėjo A. Šmulkščio-Paparonio recenzija, bloškusi Maironiui į veidą gal patį skaudžiausią priekaištą: „...be reikalo Maironis dabartinius laikus kliudo. Jisai, man rodos, šių dienų nesupranta. Žiūri į jaunosios Lietuvos kovą, kaip žiūri nuo kranto turistas į beplaukiantį audringa jūra laivą. Mato, tiesa, jame tam tikrą judėjimą, skiria gal žmonių siluetus, bet nejaučia tos mirtinos kovos, kurią veda jūrininkai su įšėlusia jūra, ir negirdi agonijos šauksmų, kurie veržiasi keleiviams iš krūtinės. (...)

Maironi! Nors tavo siela žvaigždžių takus pažino ir ne vienam keleivių žemės nušvietė kelią, bet tave patį šios

---

[39] *B. S.* Knygoms apginti // Skaitymai.— 1920.— Kn. 1.— P. 118—121.

[40] *Kirša F.* Pavojingi užrašai // Klaipėdos žinios.— 1924.— Nr. 163.

[41] *Dambrauskas-Jakštas A.* Naujoji mūsų poezija.— P. 13—37.

[42] *Vaižgantas.* „Jaunoji Lietuva", „Mūsų vargai" // Tauta.— 1920.— Nr. 34.

[43] *Dambrauskas-Jakštas A.* Naujoji mūsų poezija.— P. 52—57.

žemės kelionėje aš matau saulolaidos masinančioj šviesoj ir tariu, gerbdamas tavo vardą: „Labanakt, Maironi!"[44]

Tai ne tiek literatūrinių, kiek visuomeninių Maironio pozicijų pasmerkimas. Mat Maironis nedalyvavo krikščionių demokratų partijos veikloje, be entuziazmo žiūrėjo į kunigų politikavimą ir ne tik nedangstė krikdemų valdžios meto negerovių, bet skaudama širdimi pliekė jas savo satyrose.

Kai 1922 m. buvo rengiamasi viešai švęsti Maironio 60 metų sukaktuves, jubiliatas įsakmiai nuo iškilmių atsisakė — galbūt ne vien dėl savo įgimto kuklumo ir santūrumo, bet ir dėl to, kad skaudžiai gūžėsi prieš įsisiūbavusią savo atžvilgiu kritiką. Laiške Vaižgantui jis rašė: „Pripuolamai teko man nugirsti, kad Tamstai patarus, kas tai rengiama net už seminarijos sienų 60 gimimo metinei. Prašau ir dar kartą atkartoju: nedarykite man nemalonumo, eidami prieš mano griežtą nusistatymą! Nenoriu, nenoriu, nenoriu. Kad aš pergyvenau 60 metų, tai čia ne koks mano nuopelnas, o kas link mano darbų, tai jiems objektyviai spręsti — per anksti. Galop, kai mirsiu, darykite, kaip išmanote; bet gyvam žmogui klausyti papeikimų — ne per malonu, klausyti pagyrimų akyse — pažeminantis daiktas: rodos Konfucijus pasakęs, kad giriama akyse tik vaikai."[45]

Spaudoje jubiliejus vis dėlto buvo plačiai paminėtas. Būta nuoširdžių pagarbos pareiškimų. Vaižgantas ta proga universitete skaitė specialų kursą, kurio fragmentų apsčiai rodėsi laikraščiuose ir kuris kiek vėliau buvo išleistas atskira monografija.

Bet neapsieita ir be kitokio pobūdžio „pagerbimo"— „Lietuvos" dienraštis išspausdino platų Maironio poemų nagrinėjimą[46], kuriame plačiai įrodinėjamas jų menkumas. Apie „Tarp skausmų į garbę" čia sakoma: „Protarpiais ir vietomis jam pasiseka įdėti, įspraustii jon savo nedirbtino įkvėpimo pažibų, bet bendrai visa poema išeina

---

[44] *Paparonis.* Dėl Maironio poemos „Mūsų vargai" // Laisvė.— 1920.— Nr. 169.

[45] Laišką paskelbė Vaižgantas savo redaguojamoje „Tautoje" 1922 m.

[46] *Jocaitis V.* Maironio raštai // Lietuva.— 1922.— Nr. 241, 243, 246, 249, 252, 254, 259, 277, 286, 295.

šaltai sugalvota, todėl dirbtina, ištisai sentimentali ir apskritai nuobodi."[47] Apie „Jaunąją Lietuvą": ji „nėra pliusas Maironio kūryboj ir mūsų dailiojoj raštijoj, ir jam, ir tai raštijai nėra žingsnis į priekį".[48] Apie „Raseinių Magdę": „Bandūrų Baltrukas yra taip pat negyvos poezijos produktas: satyra iš jo prieššiandieninio mūsų visuomenės gyvenimo blogumus yra tokia pat skysta ir neaiški, kaip ir ana istorinė satyra prieš bajorus (t. y., satyrinis Raseinių Magdės paveikslas)."[49]

Labai vėsiai buvo įvertinta Maironio drama „Vytautas pas kryžiuočius"[50], dar vėsiau — jo baladė „Ant Punios (Margio) kalno", drauge duodant tokią bendrą Maironio naujųjų kūrinių charakteristiką: jie „jau nebeturi tos ugnies, kaip seniau, yra neryškūs, nublukę: jie jau nebeatitinka mūsų dienų gyvenimo ir meno reikalavimų. Maironis nuseno".[51]

Taip vienas paskui kitą sekė Maironio pralaimėjimai literatūrinių kovų arenoje: dar gyvas, jis jau buvo priskirtas istorijai. Čia veikė ne tik nenumaldoma gyvenimo logika, bet dar labiau paties Maironio vidiniai kūrybinio pasaulio dėsniai: tas pasaulis labai stabilus, labai ryškiai vienos epochos apspręstas, neturėjo savyje nuolatinio atsinaujinimo impulsų.

Mirtis buvo toji riba, už kurios prasidėjo kitoks santykis su Maironiu. Dar kartą išsiliejo meilės ir pagarbos gausybė, palydint „Lietuvos poetų didįjį kunigaikštį" į amžinojo poilsio vietą. Pasibaigė istorinė jo būtis, pažymėta kovomis, pergalėmis ir pralaimėjimais, prasidėjo istorijos kaitai nepavaldi meno kūrybos gyvybė.

Atvėso literatūrinių kovų aistros, imta ieškoti blaivaus požiūrio, visapusiško įvertinimo. Pirmiausia mėginama apibrėžti Maironio požiūris į buržuazinės Lietuvos tikrovę,

---

[47–49] Ten pat.— Nr. 249, 286, 295.

[50] *J. Ž.* Vytautas pas kryžiuočius // Lietuva. — 1925. — Nr. 9. — P. 13—14.

[51] *Venclova A.* 8-„Baras" // Lietuvis.— 1925.— Nr. 34.— P. 12. Studento jaunatviškai nepagarbus išpuolis įskaudino seną poetą (jo replika išspausdinta — Ten pat.— Nr. 35). Savo atsiminimų knygoje A. Venclova su apgailestavimu prisimena šį incidentą (Jaunystės atradimas.— V., 1966.— P. 16—18).

nors, žinoma, ne studijų, o eseistikos, literatūros kritikos plotmėje. Konstatuojama jo svetimumas tai tikrovei, jo skelbtųjų idealų neatitikimas Lietuvos gyvenimo realybei.

Šis motyvas nuskamba jau nekrologinio pobūdžio straipsniuose. J. Paleckis prisimena, kaip 1932 m., keletą mėnesių prieš poeto mirtį, valstybinės šventės proga teatre ėjo Maironio „Kęstučio mirtis". „Teatre „aukštuomenės" nėra — ji rautuose. Tik diplomatų ložėje sėdi vienas senukas — Maironis. Sakomos kalbos, garbinami įvairūs veikėjai — tik Maironis neminimas, kurio drama eina scenoje."[52]

Maironio poezijos sukurtąsias vizijas konfrontuoti naujausioje literatūroje piešiamam realybės paveikslui tampa mėgiamu kritikos motyvu. „Pavasario Balsai" ir A. Miškinio „Varnos prie plento"— štai du priešingi poliai, atspindį idealo ir tikrovės santykį. Didelė inteligentijos dalis mato ir skaudžiai jaučia maironiškojo idealizmo žlugimą, ieškodama ir nerasdama naujų bei gyvenimiškesnių idealų.

Šalia publicistinio Maironio kūrybos kai kurių momentų interpretavimo prasideda gilesnis istorinis tyrinėjimas, ieškoma objektyvių kriterijų Maironio vietai lietuvių literatūros procese nustatyti.

Pasirodo V. Mykolaičio-Putino darbai: straipsnis „Visuomeninis Maironio kūrybos pagrindas" (1932) ir skyrius apie Maironį „Naujojoje lietuvių literatūroje" (1936). Juose apibūdinami esminiai Maironio poezijos momentai: jos raida, apspręsta visuomeninio gyvenimo pasikeitimų; esminiai meninės pasaulėjautos ir stilistikos bruožai; svarbūs kūrybos psichologijos savumai, susiję su poeto luomine padėtimi. Šiuose darbuose pateiktoji Maironio kūrybos charakteristika iki šiol išlaikiusi savo reikšmę.

Pasirodo pirmieji bandymai tyrinėti Maironio eilėdarą.[53]

Trečiajame ir ketvirtajame dešimtmetyje Maironio kūryba imama vertinti ir marksistinės metodologijos požiūriu.

---

[52] *Paleckis J.* Skandalas valstybės teatre // Diena.— 1932.— Nr. 204.

[53] *Engert H.* Metrische Studien zu Gedichten von Maironis // Darbai ir dienos.— 1935.— Kn. 4.

Pirmųjų straipsnių, paskelbtų Tarybų Sąjungoje ėjusiuose žurnaluose, vertę žymiai sumenkina tai, kad jie parašyti iš anuomet vyravusio vulgariojo sociologizmo pozicijų[54], tačiau galima suprasti jų pastangas akcentuoti darbininkų klasei svetimus Maironio kūryboje buržuazinės klerikalinės ideologijos momentus kaip atsvarą prieš to meto Lietuvoje vyravusį oficialų valstybinį poeto kultą, paremtą būtent reakcingaisiais jo kūrybos aspektais. Toks pat nihilistinis požiūris į Maironį laikėsi dar ir 1940—1941 metais[55], kai tebebuvo aktualu nuvainikuoti buržuazijos sukurtus mitus, atsiriboti nuo svetimos ideologijos.

Artimesnis šiandieniniam Maironio vertinimui yra K. Korsako požiūris, paskelbtas 1932 m. straipsnyje „Vietoj Maironio nekrologo"[56]. Apibūdinęs klasinį Maironio ideologijos pobūdį, jis pažvelgia į poeto kūrybą visuomeninių santykių raidos aspektu, tinkamai įvertindamas Maironio svorį lietuvių literatūros istorijoje. K. Korsako plunksnai priklauso ir Maironio įvertinimas Didžiojo Tėvynės karo metais, iškeliant jo kūryboje motyvus, nukreiptus prieš vokiškąjį militarizmą.

Naujas Maironio vertinimo etapas prasidėjo pokario metais. Pirmasis rūpestis buvo surasti bendrą teisingą, marksistine metodologija pagrįstą požiūrį į poeto literatūrinį palikimą. Tai buvo nelengvas darbas, ir jį dar sunkino nepalanki kūrybinei minčiai asmenybės kulto laikų atmosfera. Tačiau žingsnis po žingsnio klostėsi šiuo metu visų pripažintos Maironio kūrybos koncepcijos pagrindiniai bruožai.

1947 m., švenčiant Maironio mirties penkioliktąsias metines, išėjo naujas „Pavasario Balsų" leidimas su A. Venclovos įvadiniu straipsniu, kuriame atskleidžiamas poeto ryšys su buržuazine klerikaline ideologija, drauge akcentuojant didžiosios Maironio kūrybos dalies išliekamąją vertę ir jos aktualumą tarybinei visuomenei. V. Myko-

---

[54] *Beržas M.* Maironio „Jaunoji Lietuva" // Kibirkštis.— 1924.— Nr. 4.— P. 32—34; *Pranskus B.* Maironis ir proletarinė literatūra // Priekalas.— 1933.— Nr. 5.— P. 225—231.

[55] *Katilius V.* Maironio „Jaunoji Lietuva" // Raštai.— 1941.— Nr. 1.— P. 109—117.

[56] *Radžvilas J.* Vietoj Maironio nekrologo // Kultūra.— 1932.— Nr. 8/9.

laitis-Putinas straipsnyje „Maironio poeto kelias"[57] davė sintetinę Maironio kūrybos charakteristiką jo epochos visuomeninių santykių raidos šviesoje, o „Maironyje"[58]— žymiai praplėtė tiek epochos, tiek ypač poeto kūrybinės individualybės ir jo vietos lietuvių literatūros raidoje apibūdinimą.

1956 m. išėjo Maironio raštų dvitomis su įvadiniu L. Gineičio straipsniu, kurio pagrindu parašytas skyrius apie Maironį „Lietuvių literatūros istorijos" antrajame tome. Čia duotas beveik visų Maironio kūrinių įvertinimas, plačiau sustojant prie poeto literatūrinių pažiūrų.

Iškilmingai minint Maironio gimimo šimtąsias sukaktuves, pasirodė straipsnių, aptariančių tiek jo kūrybos visumą, tiek ir atskirus jos aspektus, tolydžio pabrėžiant poeto vidinį konfliktą su buržuazinės Lietuvos tikrove ir jo kūrybos aukštą įvertinimą Tarybų Lietuvoje. Šia mintimi paremtas K. Korsako straipsnis „Poeto likimas". Ieškodamas ano meto valdančiųjų sluoksnių vykdomos poeto diskriminacijos priežasčių, K. Korsakas pagrindinę iš jų mato „tame prieštaringume, kuris susidarė tarp Maironio kūrybos geriausiųjų, pažangiausiųjų motyvų ir tarp buržuazijos, įsiviešpatavusios Lietuvoje, klasinių interesų poreikių"[59]. Tuo tarpu tarybinė visuomenė, „vertindama Maironio kūrybinį palikimą nauju ir kartu atvirai kritišku žvilgsniu, semdamosi iš to palikimo naujų, socialistinio gyvenimo poreikius atitinkančių aspiracijų bei polėkių, naujais aspektais suvokdama poeto skelbtus idealus, <...> šiandien suteikia daugeliui Maironio kūrinių naują įprasminimą ir naują skambėjimą. Bet juk tai ir yra bet kurio didelio poeto požymis ir lemtis,— kad kiekviena nauja epocha, priimdama ir vertindama jį savitai, randa jame tai, kas jai artima ir brangu. O pats poetas nuo to darosi tik dar reikšmingesnis ir dar turtingesnis"[60],— baigia savo straipsnį K. Korsakas.

Greta su bendru Maironio kūrybos įvertinimu prasideda ir gilesnis atskirų jo kūrybos pusių tyrimas. Tiesa, šia

---

[57] Tiesa.— 1947.— Liep. 1; *Mykolaitis-Putinas* V. Raštai.— V., 1962.— T. 8.

[58] Pergalė.— 1947.— Nr. 3; *Mykolaitis-Putinas* V. Raštai.— T. 8.

[59–60] Pergalė.— 1962.— Nr. 12.— P. 135, 137.

linkme žengiami dar vos tik pirmieji žingsniai. Nušviesti kai kurie Maironio literatūrinės mokyklos klausimai — jo santykiai su A. Mickevičiaus, Puškino kūryba.[61] Kiek plačiau aptarti jo darbai literatūros istorijos srityje.[62] A. Venclova apibūdino Maironio rimų charakterį.[63] Ypatingo dėmesio nusipelno J. Girdzijausko atlikti Maironio eilėdaros tyrinėjimai.[64] Žodžiu, yra pagrindo tikėtis, jog ilgainiui susiformuos atskira lituanistikos disciplina, kurios objektas bus Maironio kūryba. Daugybe ryšių susijusi su ją išugdžiusia epocha, daugeriopai pati ją veikdama, Maironio poezija teikia apsčiai medžiagos literatūros istorijos studijoms. Bet drauge ji, kaip kiekvienas tikras menas, iškilusi virš istorijos, laiko, praeinamybės — joje išsikristalizavę bendrieji meno kūrybos dėsniai, lemiantieji jos pastovumą ir nenykstamą poveikį žmogaus dvasiai. Čia tad ir atsiskleidžia plati erdvė literatūros estetikos tyrinėtojui. Jau daugelį dešimtmečių įsipynusi į dvasinį tautos gyvenimą betarpiškąja savo grožio jėga, Maironio kūryba skatina ir mokslinės minties pastangas suvokti mūsų kultūros ir meno kelius.

---

[61] *Mykolaitis-Putinas V.* Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra // Raštai.— T. 8.— P. 556—559. *Mykolaitis-Putinas V.* Puškinas ir lietuvių literatūra // Puškinas ir lietuvių literatūra.— P. 23—25.

[62] *Gineitis L.* Poeto pažiūros į literatūrą // Lit. ir menas.— 1962.— Lapkr. 3.

[63] *Venclova A.* Kai kurie Puškino poezijos vertimo klausimai // Puškinas ir lietuvių literatūra.— P. 88—92.

[64] *Girdzijauskas J.* Min. veik.— P. 208—268.

Santrumpos

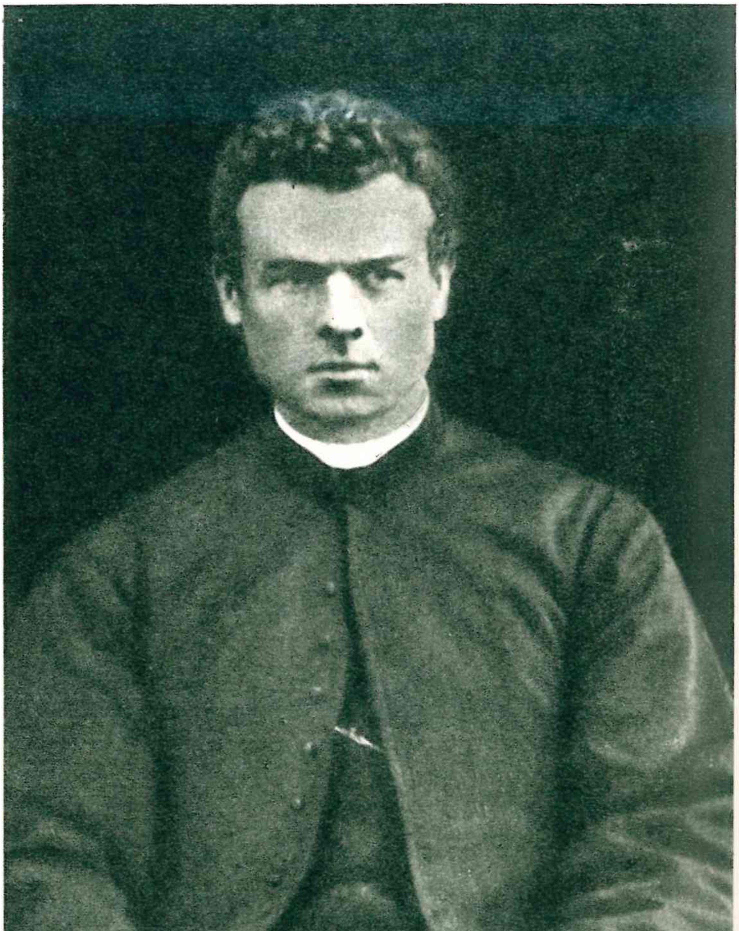
CVA — Centrinis valstybinis archyvas, Kauno filialas
CVIA — Lietuvos TSR Centrinis valstybinis istorinis archyvas Vilniuje
ЦГИАЛ — Центральный Государственный исторический архив в Ленинграде
ГИАЛО — Государственный исторический архив Ленинградской области
LKLI — Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bibliotekos rankraštynas
VUB — Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto Mokslinis bibliotekos rankraščių skyrius
MMb — Z. Toliušis. Medžiaga Maironio biografijai (rankraštis).— LKLI RN—5
NM — Z. Toliušis. Nuotrupos apie Maironį (rankraštis)

Maironis gimnazistas su motina ir sesutėmis

Su tėvu

Maironis — Kauno dvasinės seminarijos profesorius

Julijonas Šimaitis

Antanas Vytartas

Liudvikas Besekerskis

Buv. Peterburgo dvasinė akademija (dabar — Leningrado pedagoginio instituto bendrabutis)

Teklė Navickaitė

Marija Tiškevičiūtė — Žanos d'Ark kostiumu

Pirmojo „Pavasario Balsų" leidimo viršelis

Pavasario Balsai.

Paraszė

St. Maironis.

1895.

Tilżėje. Kasztu autoriaus.

JAUNOJI

LIETUVA

poėma.

J. Maironis (M-lis).

Atspausta autoriaus pinigais.

Kaina 30 kap.

KAUNE,

Saliamono Banaičio spaustuvė.

1907.

„Jaunosios Lietuvos" pirmojo leidimo viršelis

Jadvyga Stanelytė

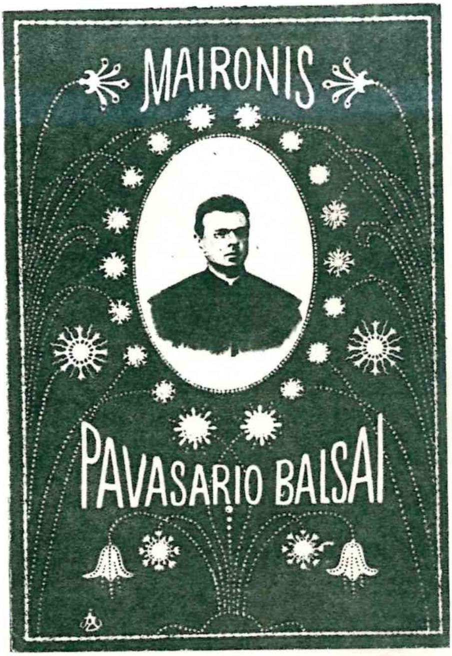
Apolonija Petkaitė

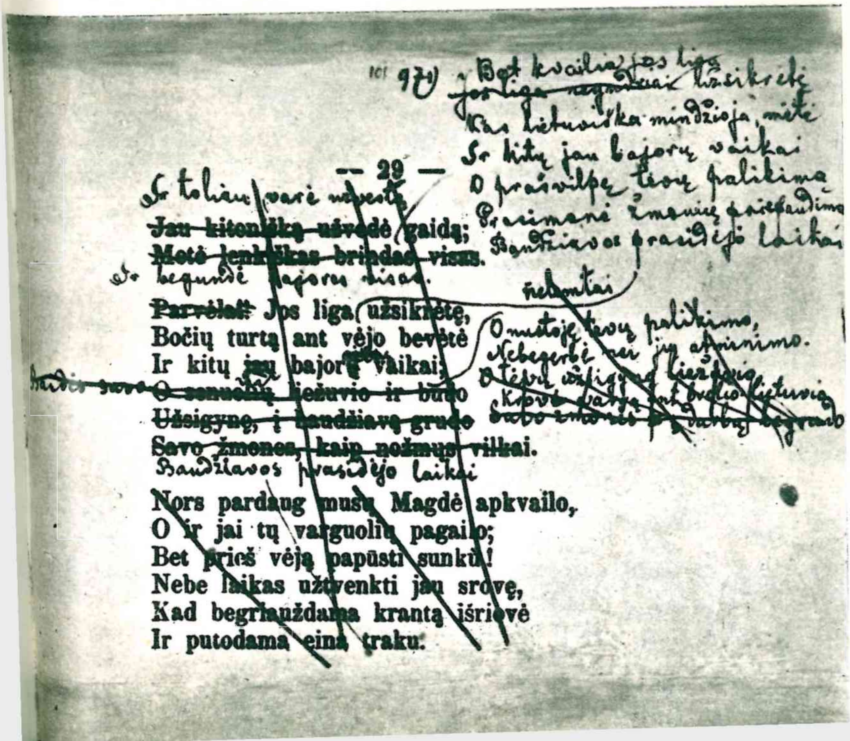

Poeto sesuo Marcelė Mačiulytė

1913 m. „Pavasario Balsų" viršelis (dail. A. Žmuidzinavičius)

„Raseinių Magdės" tekstas su taisymais rengiant antrąjį leidimą

— 29 —

Jau kitoniška nuvedė gaidą;
Motė jenkiškas brindad visus.
Parvėlat Jos liga užsikrėtę,
Bočių turtą ant vėjo bevėtė
Ir kitų jau bajorų vaikai;
O senuolių liežuvio ir budo
Užsigynę, į baudžiavą grudo
Savo žmones, kaip nožmus vilkai.

Nors pardaug musų Magdė apkvailo,
O ir jai tų varguolių pagailo;
Bet prieš vėją papūsti sunku!
Nebe laikas užtvenkti jau srovę,
Kad begriaudždama krantą išriovė
Ir putodama eina traku.

Maironis Kauno literatų tarpe. Šalia Maironio — Putinas

Kauno seminarijos sode

Palangoje

Su bičiuliais ant Birutės kalno Palangoje

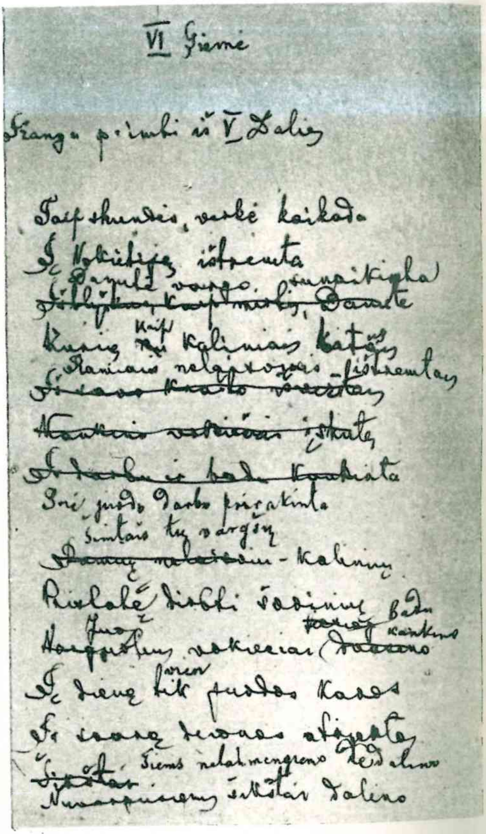

◁ *Su giminėmis Pažaislio apylinkėse*
◁ *Meno kūrėjų draugijos valdyba (iš kairės: Maironis, P. Galaunė, J. Naujalis, B. Sruoga, A. Sutkus, F. Kirša, S. Šilingas)*
Maironis kurorte Vokietijoje

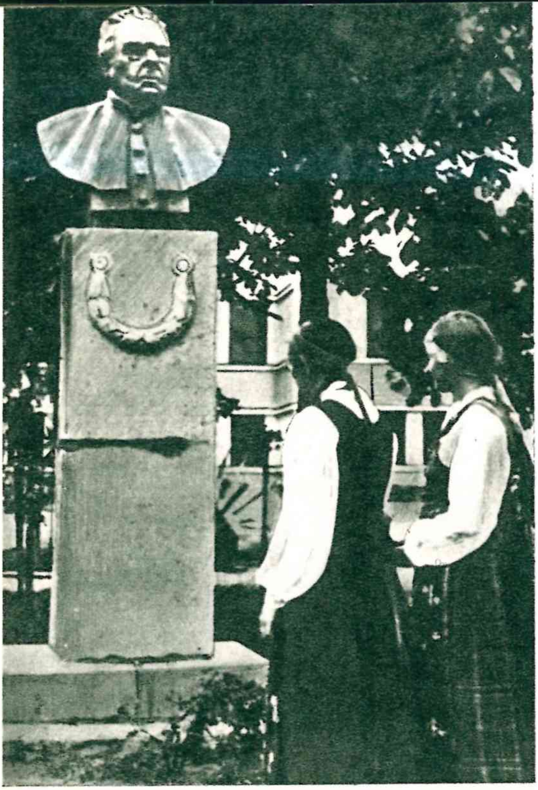

1926—1930 m. Maironio raštų viršelis (dail. P. Galaunė)
„Mūsų vargų" faksimilė

Maironis apie 1930 m.

Maironio biustas (skulpt. B. Pundzius)

Maironio poezijos knygos Tarybų Lietuvoje

Rodyklės

1. PAVARDŽIŲ RODYKLĖ

2. ANTRAŠČIŲ RODYKLĖ

E i l ė r a š č i a i

Poemos, dramos, proza

Kiti raštai

Rankraščiai:
a u t o b i o g r a f i j o s, l a i š k a i

TURINYS

Zaborskaitė V.
Za21 Maironis: Monografija.— 2-asis leid.— V.: Vaga, 1987.— 438 p., [9] iliustr. lap.

Bibliogr. išnašose.— R-klės: p. 428—437.

Monografijoje aptariamas įžymiojo poeto, lietuvių literatūros klasiko Maironio (1862—1932) gyvenimo kelias ir kūryba. Apibūdinama rašytojo asmenybė, pažiūros, meninės pasaulėjautos ypatybės, kontaktai su demokratine kitų tautų literatūra, konfliktiškas poeto santykis su buržuazine tikrove, plačiai analizuojama lyrika, poemos, dramos, akcentuojama jo kūrybos reikšmė lietuvių poezijai. Skiriama literatūros specialistams, studijuojančiam jaunimui ir platesnei visuomenei.

Z $\frac{4603020102-172}{M852(08)-87}$ Neskelbta

BBK 83.3L1
8L1

Ванда Заборскайте
МАЙРОНИС

Монография

Издание второе

На литовском языке

Издательство «Вага», 232600, Вильнюс, пр. Ленина 50

Vanda Zaborskaitė
MAIRONIS

Monografija

Nuotraukos imtos iš Literatūros muziejaus ir LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto archyvų

Redaktorė A. Kaziukonienė
Viršelio dail. V. Armalas
Men. redaktorius R. Tumasonis
Techn. redaktorė R. Berteškaitė
Korektorė L. Lengertienė

IB Nr. 5203

Duota rinkti 87.06.02. Pasirašyta spaudai 87.08.25. Leidinio Nr. 12128. Formatas 84×108[1]/32. Popierius spaudos Nr. 1. Garnitūra „Baltika“, 10 punktų. Iškilioji spauda. 23,1+0,84 (įkl.) sąl. sp. l. 24,3 sąl. spalv. atsp. 24,2 apsk. leid. l. Tiražas 30 000 egz. Užsakymas 1123. Kaina 1 rb 80 kp

Leidykla „Vaga“, 232600, Vilnius, Lenino pr. 50. Spaudė K. Poželos spaustuvė, 233000, Kaunas, Gedimino 10